

**A VILÁGIRODALOM
TÖRTÉNETE
ÉVSZÁMOKBAN**

VAJDA GYÖRGY MIHÁLY
PÁL JÓZSEF

A VILÁGIRODALOM TÖRTÉNETE ÉVSZÁMOKBAN

AKADÉMIAI KIADÓ · BUDAPEST 1988

ISBN 963 05 4933 6

© Akadémiai Kiadó, Budapest 1988 · Vajda György Mihály, Pál József

Printed in Hungary

Tudomásunk szerint ez az első irodalmi kronológia, amely magyar nyelven megjelenik, de más országok sem bővelkednek irodalmi kronológiákban. Leginkább történelmi — vagy irodalom-, művészet-, zenetörténeti és kultúrhistoriai — tárgyú művek végére iktatnak be összehasonlító táblázatokat arról, hogy mi történt „itt”, amikor „ott” valami más, mi játszódott le a politikai eseménytörténet egy-egy tényével egyidejűleg, avagy kissé előbb vagy később az emberi kultúra valamelyik területén. Magyar nyelvű történelmi kronológia több is van forgalomban, és ezek *nem zárkóznak el az emberi kultúrtevékenység adatainak (köztük az irodalmi adatoknak) az említésétől sem.* Céljuk azonban mégiscsak a *történelmi* folyamatok sajátos szempontú bemutatása a tények időrendi felsorolása útján.

Az irodalmi kronológia az irodalmi folyamatot és folytonosságot kívánja művek egymásutánján keresztül láttatni. Célja tehát az irodalmak történetének szemléltetése az irodalmi művek időbeli egymásra következésének sorrendjében. *Műfaja a dokumentáció, az adatközlés,* és csak helyel-közzel adhat rövid magyarázatot is. Ezért kapta munkánk A VILÁGIRODALOM TÖRTÉNETE ÉVSZÁMOKBAN címet.

Arra törekedtünk, hogy az irodalmak történetének legfontosabb adatait vegyük fel a kronológiába. Az itt bemutatottaknál lényegesen több adatot gyűjtöttünk már össze a Köpeczi Béla főszerkesztésében készülő VILÁGIRODALOM-TÖRTÉNET számára. E jelenlegi, rövid kronológiát annak mintegy előzetes „mutatványaként” bocsátjuk közre.

Azáltal, hogy műveket sorol fel egymás után az irodalmi kronológia, kifejezésre juttatja a modern irodalomtudománynak azt az elvét, hogy az irodalom történetének nem portrék és életművek bemutatására, nem is irányzatok vagy stílusáramlatok váltakozásának szemléltetésére, hanem művekre kell épülnie. A kronológia a művek pusztá felsorakoztatásával a maga módján azt a tényt illusztrálja, hogy az irodalom története művek sora, és hogy ennek a sornak az egyik legfontosabb tényezője az idő. Az idő legegyszerűbb — ha tetszik legalapvetőbb — ábrázálása pedig a kronológia.

Az olvasó látni fogja, hogy — régmúlt korban — maga az irodalom is „időábrázolással”, azaz királylistákkal, uralkodók egymásra következésének feljegyzésével kezdődött. A kezdeti feljegyzéseket hamarosan művek, az emberi képzelet szülte mítoszok irodalmi megfogalmazásai követték, és sokkal korábbi, mint gondolnók, már egyes művek alkotójának a nevét is ismerjük. Ezzel lépett ki a kollektív anonimitásból az írásműbe foglalt mítosz.

Kronológiáinknak azért adtuk A VILÁGIRODALOM TÖRTÉNETE ÉVSZÁMOKBAN címet, mert jelezni akartuk, hogy — elvileg — minden irodalomról szó van benne, hogy a rendelkezésünkre álló, szűkre szabott keretek között mintegy az *emberiség* irodalmának kronológiáját kívánjuk bemutatni. Mivel Magyarországon készült, természetes, hogy a magyar nyelvű irodalom kiemelkedő helyet kapott benne, legalábbis azokban a korokban, amikor már irtak magyarul. Országhatárok változhatnak a történelem folyamán, de az irodalom kifejezőeszköze, a nyelv átlép a politikai határokon, azoknál állandóbb és maradandóbb. A műveket ezért a kronológiában — minden időszakos egységen belül — nyelvek szerint csoportosítottuk. A nyelvek sorrendjében a könyvtári szakozás által használt nemzetközi tizedes rendszert követtük,

amelynek első helyén az angol nyelvű irodalom áll. A mi kronológiánkban kiemeltük a magyar nyelvű műveket, azokat tettük az első helyre, az angol nyelvűek elé, s ennyiben eltértünk a tizedes rendszertől, hogy megkönnyítsük a magyar olvasó tájékozódását. A magyar olvasó számára kiindulási pontot jelent az, ha megnézheti, mit írtak és mit tettek közzé a franciák, a németek, az oroszok, a csehek akkor, amikor Katona József a *Bánk bánt* írta, vagy amikor Petőfi János *vitéze* megjelent.

Az irodalom az ember kulturális tevékenységének része. Nem független annak a társadalomnak a szerkezetétől, amelyben keletkezett, és kézzelfoghatóan összefügg a politikai eseményekkel, azaz a politikai eseménytörténettel, valamint a gondolkodás, a technika, az intézmények történetével. Nem tartottuk szükségtelennek, hogy ezekre is utaljunk — ámbár csak nagyon hézagosan — az irodalmi adatok felsorakoztatásakor.

Az irodalmi mű alkotó tevékenység eredménye. Az irodalmi műalkotás éppen ezért beágyazódik más művészeti alkotások közé. Irodalmi művek alapján képzőművészeti alkotások, zeneművek, filmek készülnek, ugyanakkor az irodalmi mű eszmét, hangulatot, esetleg módszert kölcsönöz más művészeti területektől (mint pl. sok modern regény a filmtől). Voltak korok, amikor az irodalom és a zene olyan szorosan összefüggött, hogy a költő dallammal együtt szerezte, vagy már meglevő dallamokra írta verseit. A különböző művészeti tevékenységek közötti kapcsolat olyan régi, mint maga a művészi tevékenység. Sőt összefüggés van a tudományok és a művészetek, elsősorban a tudományok és az irodalom között. A világirodalom kronológiája ezért nem térhet ki — és nem is akar kitérni — e kapcsolatokra való utalás elől. Úgy lehetne mondani, hogy az irodalmat a történelemben, közelebből a kultúrhistóriába ágyazva mutatja be, nem leíró és kifejtő módszerrel, hanem — a kronológia mint „műfaj” természete szerint — a tények egyszerű felsorakoztatásával.

A tények egyszerű időrendi felsorakoztatása sem mindig mentes a problémáktól. A mű keletkezése, ismertetése vagy nyomtatásban való megjelenése időben nem esik egybe, sőt sokszor még századunkban is akad példa arra, hogy a megírás és a megjelenés között — ilyen vagy olyan, legtöbbször történelmi-politikai okból — hosszabb idő telik el. A könyvnyomtatás feltalálása előtti korokból a *keletkezés* elfogadott dátumát, későbbi időkben a *megjelenés évét* tekintettük irányadónak. Ahol pedig ettől az elvtől el kellett térnünk, az eltérésre általában felhívtuk az olvasó figyelmét. Abban az évben, amelybe a művet datáltuk, címét csupa nagy betűvel szedve találja az olvasó, egyebütt a mű címének szedése dőlt betűs.

Hogyan ajánlatos használni az irodalmi kronológiát?

A kronológia elsődleges célja az, hogy információkat adjon. Nem lehet elejétől a végéig elolvasni, mint egy regényt, ámbár az olvasó talál majd olyan részeket benne, amelyeknek összefüggő olvasása is tanulságos és szórakoztató. Lesznek olyanok, akiknek a figyelmét addig nem sejtett összefüggésekre hívja fel. Lesznek majd mások, akik ötletet merítenek belőle ahhoz, hogy mit olvassanak. Tanulókat, vizsgázókat emlékeztet arra, mi mikor történt, hogyan következnek egyes irodalmi művek és tények egymás után. De arra is, melyek a mi műveltségünk és annak múltja szempontjából a legfontosabb művek és tények. A nem latin nyelvű irodalmak esetében a népszerű, széles körben elterjedt átirási formát választottuk. Tanulók, vizsgázók kedvéért soroltuk fel annyi fontos magyar költemény címét. Bizunk abban, hogy kronológiánk az irodalmi műveltségre vágyó közönségnek hasznos és talán nemegyszer érdekes útbaigazítással szolgálhat.

A világirodalom kronológiájának nélkülözhetetlen kiegészítője a névmutató, amely minden benne előforduló élő személy nevét — legyen az író, festő, király vagy tudós — tartalmazza. A névmutatóban megtalálható ezenkívül az olyan művek címe is, amelyeknek nem ismerjük a szerzőjét, amelyekre csak címük szerint tudunk nyilvántartani. *Aki tájékozódni akar a kronológiában, forduljon a névmutatóhoz*, és abban megtalálja a nevek és az anonim művek címe szerint a szükséges útbaigazítást. Azt is megállapíthatja belőle, hány művet vettünk fel a kronológiába egyazon szerzőtől — és melyek azok. Kérjük olvasóinkat, mielőtt tanulmányozni

kezdik a kronológiát, nézzék meg a rövidítések jegyzékét, amelyet mindjárt az előszó után találhatnak.

Végezetül köszönetet mondunk munkánk szakmai lektorának, Szabolcsi Miklósnak, aki könyvünk első „olvasójaként” értő, megértő és hasznos kritikájával támogatott bennünket. Köszönetet mondunk valamennyi szaktársunknak, munkatársunknak, egykori vagy jelenlegi hallgatónknak, akik az itt közzétettnél nagyobb terjedelmű anyag gyűjtésében részt vettek. Közvetlenül e kiadvány összeállításához járultak hozzá gyűjtőmunkájukkal vagy bíráló megjegyzéseikkel Harangi Anna, Komáromi Sándor, Tar Ibolya és Vizkelety András. Külön köszönet illeti a könyv belső szerkesztőjét, Grozdits Juditot rendkívül gondos, alapos és odaadó munkájáért. Előre is köszönetet mondunk továbbá valamennyi olvasónknak és bírálónknak, és kérjük, hogy a kiadó útján közöljék velünk megjegyzéseiket, hogy munkánkat — amely jelenleg első formájában kerül a közönség elé — javíthassuk és tökéletesíthessük. Az ilyen típusú munka ugyanis, mint amilyet az olvasó a kezében tart, a szerzők legjobb szándéka ellenére sem lehet teljesen hibátlan — és teljes sem lehet.

Budapest–Szeged, 1988. április havában

Vajda György Mihály
és
Pál József

RÖVIDÍTÉSJEGYZÉK

(A közsímert vagy közérthető rövidítések felsorolását mellőztük.)

afg.	afgán	lat.	latin
afr.	afrikai	len.	lengyel
akk.	akkád	litv.	litván
alném.	alnémet	<i>magy.</i>	<i>magyar</i>
am.	amerikai	ném.	német
ang.	angol	norv.	norvég
ar.	arab	óegy.	óegyiptomi
ará.	arámi	ófelnm.	ófelnémet
arg.	argentín	ófr.	ófrancia
assz.	asszír	óhéb.	óhéber
azerb.	azerbajdzsán	ol.	olasz
		óor.	óorosz
belor.	belorusz	or.	orosz
bolg.	bolgár	osztr.	osztrák
egy.	egyiptomi	örm.	örmény
etr.	etruszk	per.	perzsa
flam.	flamand	port.	portugál
fön.	föníciai	rom.	román
fr.	francia	sp.	spanyol
germ.	germán	su.	sumér
gör.	görög	szan.	szanszkrit
heb.	héber	szl.	szlovák
hett.	hettita	szlov.	szlovén
hol.	holland	ukr.	ukrán
horv.	horvát	újjör.	újjörög
hurr.	hurrita	tör.	török
izl.	izlandi	viet.	vietnami
jap.	japán		
kin.	kínai		
középfelm.	középfelnémet		

Amióta az ember beszélni tud, tehát képessé vált arra, hogy érzelmeit és gondolatait nyelvi formába öntse, azóta van költészete. Ettől kezdve az embernek nemcsak jelene, hanem múltja és jövője is lett. Az ősi költészet — a népköltészet még ma is — szájról szájra hagyományozódik tovább. Az írás feltalálása, azaz az emberi beszéd írott jelekkel való kifejezése óta az ismereteket, eseményeket, majd az érzelmeket és gondolatokat nemcsak szóban lehetett elmondani, hanem lehetségessé vált rögzítésük is. E „történelmi pillanatban” indíthatjuk el a világirodalmi kronológiát.

- i. e. 3500 k.** Megjelenik a piktografikus írás Mezopotámiában és Egyiptomban.
- i. e. 2900 k.** Létrejön az óegy. állam, kialakul az öntözéses földművelés első formája, és — mondhatjuk — fellendül az irodalom: feliratok, királylisták, évkönyvek készülnek, teológiai szövegeket írnak, meséket és állatmeséket jegyeznek fel, így az elvarázsolt herceg, az oroszlán és az egér ősi történetét stb. Fontosak továbbá a halottak nevében írt mágikus szövegek.
- i. e. 2800 k.** Felvirágoznak a mezopotámiai su. városállamok, közülük irodalmi szempontból Uruk-Kullab, a Tigris és Eufrátesz folyók között fekvő kettős város a legnevezetesebb, mert ennek volt királya Gilgames.
- i. e. 2750 k.** Gilgames uralkodásának feltehető ideje. A su. városokat fallal veszik körül, palotákat építenek bennük, bálványszobrokat emelnek. A világirodalom első eposza Gilgames király alakja körül keletkezett előbb su., azután (az i. e. II. évezredben) akk., majd hett. és hurr. nyelven. A kettős város másik két uralkodójának, Enmerkarnak és Lugalbandának az alakjához szintén kapcsolódott epikus költészeti hagyomány. Egyiptomban Imhotep piramist emel Dzsószér fáraónak akiről egy ülő szobor is fennmaradt. Az első óegy. mű, amelyet szerzőhöz szoktak kötni. az IMHOTEP INTELMEI c. didaktikus szöveg.
- i. e. 2600 k.** GILGAMES ÉS AGGA — az utóbbi Kis városának királya — a su. Gilgames-eposzciklus legrégebbi darabja.

- i. e. 2500 k.** A fellendült su. szobrászat emlékei, többek között egy arany bikafej és Gilgames király életéből vett jelenetek domborműveken. Egyiptomban az 5. dinasztia idejéből valók a legelső *ülő írnok* gránitszobrok és *A falu bírája* c. faszobor. Kibontakozik a legősibb indiai civilizáció. A su. ír. emlékei a mitológiai eposzok és az ENMERKAR-eposz. Az INTELMEK KAGEMNI SZÁMÁRA c. óegy. nyelvű szöveg az evésben-ivásban való mértékletességre tanít (egyes vélemények szerint még i. e. 2700-ban keletkezett).
- i. e. 2400–2300 k.** GILGAMES ÉS HUVAVA, su. hősi epika. Ptahhotep INTELMEK, óegy. didaktikus mű.
- i. e. 2350 k.** Akkád város királya, Sarrukín kiterjeszti uralmát egész Mezopotámiára, a szemita akkádok átveszik és fejlesztik a su. városok kultúráját. A su. mint beszélt nyelv lassanként kihal, de mint az irodalom és a tudomány nyelve még sok évszázadon keresztül megmarad. A század végén lép fel Sarrukín papnőleánya, Enheduanna, a világirodalom első költőnője su. nyelvű himnuszaival az istenek és Babilon templomai tiszteletére. Babilon kezd vezető szerephez jutni Mezopotámiában. Egyiptomban újabb piramisok emelkednek, a hétköznapi és a vallási élet eseményeit égetett agyagra felvitt festmények őrzik.
- i. e. 2070–1950 k.** Az Ur-i dinasztia átveszi az uralmat Mezopotámiában, „su. reneszánsz” kezdődik, megépül Ur városának toronytemploma. GILGAMES, ENKIDU ÉS AZ ALVILÁG, mitikus elbeszélő költemény, utolsó a Gilgames-ciklus su. darabjai közül. DUMUZI (TAMMUZ), a mitikus pásztor alakja körül su. költészet alakul ki. Létrejön a bölcs mondásokat tartalmazó első óegy. elbeszélés, A PARASZT PANASZAI.
- i. e. 2000–1680 k.** A középbirodalom ideje Egyiptom fénykora, irodalmának klasszikus korszaka; ekkor keletkeznek a novellairodalom legjobb darabjai, pl. a KIRÁLYNOVELLA, a HAJÓTÖRÖTT TÖRTÉNETE, ill. egy udvari tisztségviselőről szóló SZINUHE TÖRTÉNETE, a periódus vége felé alkotott mesékből az ún. PAPHYRUS WESTCAR gyűjtemény ad izelítőt.
- i. e. 2000–1600 k.** Krétán kialakul a minőszi kultúra, az ún. régi palota korszak. Az 1700 táján romba dőlő palotákat újjáépítik, s megjelenik a krétai piktogramokból egyszerűsödött, ún. lineáris A írás.
- i. e. 1900 k.** Gilgames történetének első, bőséges akk. feldolgozása. Ettől az időtől kezdve lesz Babilon az elő-ázsiai világ kulturális centruma másfél évezreden át.
- i. e. 1800–1600 k.** Babilon főistene, Marduk tiszteletére felépül a Babiloni (héberül Bábeli) torony. Egyiptomban Oszirisz alakja körül költészet bontakozik ki.

i. e. 1700 k. Hammurapi király (ur. ideje: i. e. 1728–1686) kiterjeszti Babilon hatalmát csaknem egész Mezopotámiára, uralma alatt jelentősen fejlődnek a művészetek és a tudományok (csillagászat, matematika), legfőképpen pedig a jogalkotás: törvénykönyve évszázadokig mintául szolgál. Egyiptomban tovább terjed a „halott-irodalom” a piramisok, sírok, emléktemplomok falán; a szövegek általában túlvilági látomásokról számolnak be, s csaknem végleges formában összeáll a HALOTTAK KÖNYVE. A hagyomány tovább él az újbirodalom idején is (i. e. 1580–1085), ekkor keletkezik az AMDUAT-könyv, címének jelentése: „az, ami az alvilágban van”.

i. e. 1600–1400 k. Babilont a hettiták elfoglalják; építészetük jelentős, irodalmuk kevésbé. Egyiptom ismét nagy korszakot él, ez Amenóphisz és Tuthmószisz fáraó, valamint Hatsepszut királynő kormányzásának ideje: erős bürokrácia, nagy építkezések; így pl. ekkor épül a királynő halotti temploma Deir-el-Behriben. A Sang-dinasztia kin. államot szervez virágzó kultúrával. Gör. törzsek foglalják el a Balkán félsziget déli részét. A föníciaiak megalkotják az absztrakt szótagírást, amelyet később a zsidók átvesznek, a görögök pedig hangírassá fejlesztenek tovább. A protoindek bevándorlása után Indiában új kultúra alakul ki, amelynek nyelve az óind, első irodalmi emlékei pedig a VÉDÁK (i. e. 1500-tól), azaz „szent tudást” tartalmazó verses és prózai, többnyire vallási tárgyú szöveggyűjtemények. Babilonban állt össze a su. teremtéseposz, az ENUMA ELIS; a címsor jelentése: „amikor odafenn...” — A sűrű kulturális érintkezések következtében Egyiptom, Babilon és Hatti között először jön létre valamilyen irodalmi közösség, „világirodalom”.

i. e. 1400–1300 III. Amenhotep fáraó felépítteti a luxori templomot Amon isten tiszteletére, valamint az ún. Memnón-szobrokat készítteti; fia, IV. Amenhotep — a papság ellenállását megtörve — Aton napisten kizárólagos tiszteletét teszi kötelezővé, nevét pedig Ehnatonra változtatja. Az új kultuszt többek között az arany domborművek jelenetei fejezik ki, ill. EHNATON HIMNUSZAI az egy istenhez, Atonhoz. Elkészül Nefertiti (a név jelentése: „jön a szép asszony”) királynő portrészobra. A következő fáraó, Tutanhamon visszaállítja a régi rendet. Egyiptomba a hikszoszok pásztornépe vándorol be. A hettiták hatalmuk csúcspontján feljegyzik mítoszait és a GILGAMES hett. változatát, átveszik és megőrzik a hurr. nép mítoszait (AZ ÉGI KIRÁLYSÁGRÓL, ÉNEK ULLIKUMIRÓL), elbeszéléseit és meséit (KESSI VADÁSZRÓL, APPU ÉS FIAI: AZ IGAZ ÉS A GONOSZRÓL) stb. A föníciai Ugaritban Baal-mítoszokat jegyeznek fel (Baal a termékenység istene). Gör. akhájok elfoglalják Krétát, s véget vetnek a gör. szárazföldön is elterjedt minoszi kultúrának, a politikai és kulturális vezető szerep a gör. Mükénére száll, ahol jelentős építkezések kezdődnek, pl. a híres királyi palota az Oroszlánkapuval, ill. az i. e. 1350 k.-ról való Atreus kincsháza (= kupolasír). Mükéné tengeri hatalma adja a keretet a homéroszi eposzok világához, maga Agamemnón Mükéné királya volt. Akháj paloták falán megjelenik a tovább egyszerűsített lineáris B írás.

i. e. 1300 k. Egyiptomban nagy építkezések folynak: II. Ramszesz fáraó idején Karnakban felépül az Amon-templom monumentális oszlopcsarnokkal, Szethosz fáraó harcainak ábrázolásával az oszlopokon, kiépülnek Szakkra (Memphisz)

temetkezőhelyei Apisz-bika múmiákkal és a hatalmas szfinksz-alléval; hajózható csatornát ásnak a Nílus és a Vörös-tenger között; feljegyzések örökítik meg II. Ramszesz harcát a hettiták ellen; a fáraó hett. nőt választ feleségül; a PAPHYRUS HARRIS óegy. elbeszéléseket, dialógusokat őriz, köztük a régi mesét az elvarázsolt hercegről. AsszírIA uralkodói közben kiterjesztik birodalmuk határait: I. Szalmanassar újjáépíti Asszúrban a nagy Asszúr-templomot, Ninivében az Istár-szentélyt; Tukulti-Ninurta, a nagy hódító leigazza Babilont, az eseményt eposz örökíti meg (valószínűleg ő a Biblia Nimródja), AsszírIA átveszi a su.—akk.—babiloni kulturális örökséget, úgyhogy Ninivében kristályosodik ki (i. e. 1200 k.) a GILGAMES-EPOSZ kanonizált, végleges formája. Egy palesztinai felkelés sikeres leverésének öröme írt győzelmi énekében Merneptah fáraó a történelemben először említi az *izrael* népet, miután e szemita pásztornép i. e. 1250 k. kivonult Egyiptomból Palesztinába, Kánaán földjére (e történetet dolgozza fel az Exodus, azaz a kivonulás, a Biblia második könyve).

i. e. 1200 k. Ez idő tájt zajlik a homéroszi eposzokban megörökített trójai háború. Fontos óegy. novellák: KÉT TESTVÉR TÖRTÉNETE (az első rész a Bibliából ismerős Putifárné-motívum egy. változata) és a HÓRUSZ ÉS SZÉTH (az Oszirisz-mitosz köréből). Indiában óind nyelven létrejön a R(1)GVÉDA (Himnuszirodalom gyűjteménye) és a JADZSURVÉDA (Áldozati imairódalom gyűjteménye). Kínában a Ji-dinasztia az írást csak vallásos feljegyzésekre használta. Megindulnak a dór vándorlás első hullámai, elpusztul a mükénei kultúra.

i. e. 1100 k. Föníciai gyarmatok az Ibér-félszigeten, majd Észak-Afrikában. A „bírák kora” Izrael népének történetében: Debora, Gideon, Jeftha, Sámson és más vezérek alatt birtokba veszik Kánaánt, ahol még él az ugariti termékenységszert, Baal kultusza; a Jahve-tisztelet helyi vallási motívumokkal gazdagodik (Baal héberül Úr).

i. e. 1050–770 k. A Csou-dinasztia uralma Kínában, Csou herceg megírja SZERTARTÁSOK (1-li) c. könyvét, az ősi kín. rítusokra vonatkozó ismereteink fő forrását.

i. e. 1000 k. Izrael első királya, Saul a filiszteusok (Palesztina névadói) ellen harcol, csatavesztése miatt megöli magát; utóda, Dávid király i. e. 960 táján győzi le párharcban Góliátot, az óriás filiszteust, zsoltárai pedig, amelyeket önmagát hárfán kísérve énekelt, a Bibliába kerülnek. Megkezdődik a jeruzsálemi Jahve-templom építése (részben föníciai mesterek segítségével), s a pompás templomot Dávid fia, Bölcs Salamon fejezi be. Kialakulnak az ÓTESTAMENTUM első héb. szövegei (végső formájukat i. e. 100 k. kapják meg). Kínában megkezdődik a DALOK KÖNYVE (Si king) és valamivel később az ÍRÁSOK KÖNYVE (Su king) anyagának összegyűjtése (az elnevezések későbbiek). E munka évszázadokon keresztül tart, míg végül Konfuciusz (Kung Fu-ce) híveinek működése révén létrejön a kanonikus változat az i. e. 500-as és 400-as évek fordulójáig.

- i. e. 900 k.** A legkorábbi zsidó próféták fellépése, közülük többen még a föníciai Baal-kultuszt hirdetik. Ez utóbbiak pártján áll Athália jeruzsálemi királynő, akit ezért megölnék. Athália alakja megjelenik a Bibliában, s története a későbbiekben is több irodalmi alkotást inspirál (Racine). Illés próféta fellép az idegen vallási hatásokkal szemben. Izrael adót fizet Asszíriának, ahol a műveltség magas fokra emelkedik, ezt obeliszkek, paloták, reliefs örökítik át az utókorra.
- i. e. 800 k.** Homérosz ILIÁSZ-a, a gör. ir. első világirodalmi jelentőségű epikus alkotása, amely a társadalmi fejlődés törzsi-nemzeti fokát tükrözi; az ember legnagyobb erénye az erő és vitézség; az eposz tárgya a gör.—trójai háború. Ennek történeti valóságát régészeti leletek bizonyítják. ERRA, akk. epikus mű, amely Erráról, a pestisről és Mardukról, a tűz istenéről szól. Indiában őind nyelven kialakul az ún. UPANISAD (titkos tanítás)-irodalom filozófiai témákról.
- i. e. 776** A gör. időszámítás kezdete. A dór Zeusz-tisztelet központja, Olümpia ez időtől lesz a gör. törzsek kultikus játékaik színhelye.
- i. e. 753** Róma mitikus alapításának éve.
- i. e. 750 k.** Elkezdődik a gör. gyarmatosítás. Megszületik az ODÜSSZEIA, a másik „homéroszi” eposz. Szerzője vsz. nem azonos az *Ilíasz*-éval, fejlettebb társadalmi viszonyokat tükröz. Az ember legfőbb erénye az erő mellett az ész, értelme és leleményesség. Az eposz tárgya Odüsszeusz kalandos hazatérése Trója bukása után a tengeren Ithakába. Létrejönnek az Ótestamentumban a legrégebbi PRÓFÉTÁK KÖNYVEI héb. nyelven.
- i. e. 700 k.** Az asszírok bekebelezik Izrael országát, királyuk, II. Sarrukin hatalmas építkezésekbe kezd. Ő maga is ír verseket, áldozati himnuszokat. Hésziodosz: az ISTENEK EREDETE (Theogonia) és a MUNKÁK ÉS NAPOK (Erga kai hémerai) — az első a korai gör. mitológiából veszi anyagát, az utóbbi a földművelésről és a földműves életéről szól. A zene és az énekes rend nagy szerepet tölt be a gör. társadalomban, a zene nem válik el a kultusztól és az irodalomtól: eredetileg Homérosz és Hésziodosz műveit is énekelték, deklamálták. Új hangszerek terjednek el: Kis-Ázsiából átszármazik a fuvola, a gör. Terpandrosz pedig az eredetileg 4 húrú kitharát 3 húrral kiegészíti. Ninivét 24 méter magas, 40 téglányi vastag fallal és 42 méter széles árokkal veszik körül, itt készül el a GILGAMES-eposz akk., ún. „12 táblás” változata, amely csaknem épségben maradt ránk; szerzője Nabú-zukup-kéna írnok. Az etruszkok megjelennek Észak-Itáliában. Egyiptomban a hieroglifák mellett kialakul a „népi”, demotikus írás is.
- i. e. 650 k.** Hatalma és kultúrája csúcspontján az Asszír Birodalom. Asszarhaddon (Assur-ah-iddina) király győzelmi sztélét emeltet, amelyen a legyőzött uralkodók képmása a király ajakgyűrűiről függ le; egy ninivei reliefsen úszó

halak láthatók, egy másikon nőkkel dorbézoló katonák táborá; az asszírok alkalmazzák először az ostromlétrákat; a király kancellárja nevét adva címül — **AHIKAR** —, „én-regényt” ír, melynek sokféle változata terjed el az antik ir.-ban. Kallinosz, az első gör. lírai költő disztichonban (hexameter és pentameter) írt elégiáit fuvolakisérettel adták elő; Arkhilokhosz jambikus versmértékű, maróan kritikus hangvételű költeményei és gúnydalai (Iamboi) szintén ebből az időből valók, s ekkor születnek a **HOMÉROSZI HIMNUSZOK** (Hümnoi Homériкои) legkorábbi darabjai (Apollón-, Déméter-, Aphrodité- és Hermész-himnusz). **MARGITÉSZ** címmel népies komikus eposz válik ismertté egy bolond fickóról. Megjelenik a kardal (dithürambosz) mint műfaj, a spártai Alkman költeménye, a **KARDAL ARTEMISZ ÜNNEPÉRE**.

i. e. 648–626 Babilon asszír megszállás alatt: felszabadulása után ismét virágzásnak indul. Asszurbanipál (Assur-ban-apli) ninivei könyvtárába gyűjti az akk. ir. és tudomány fellelhető emlékeit. Túrtaiosz spártai gör. költő harci elégiákat ír, míg az ión Mimnermosz szerelmi költészetéről nevezetes, melynek **NANNO**, a szép fuvoláslány az ihletője.

i. e. 621 Drakón híresen szigorú törvényhozása Athénban.

i. e. 600 k. Nabukodonozor (II. Nabú-kudurri-uszur) alatt Babilon ismét nagyhatalom, felépítteti az ún. Szemírámisz királynő függőkertjét, amely az antik világ hét csodája közül az egyik. Héb. prófétai könyvek: Szofonías, Habakukk, Jeremiás, Náhúm próféta könyve. A **GENEZIS** létrejöttének vsz. ideje. Rómában az utr. Tarquinius-dinasztia uralkodik. Dionüszosz-színház épül Athénban, Alkaiosz leszboszi gör. költő politikai költeményeket, bor- és szerelmi dalokat ír, pl. **MA ZEUSZ ESŐT HOZ . . .**; ugyancsak leszboszi a nagy költőnő, a szubjektív, szerelmi líra képviselője, Szapphó, akinek szerelmi himnuszai közül az **APHRODITÉHEZ** írt az egyik legnevezetesebb, egy másiknak a kezdősora: **EZ LOVASNÉPET, GYALOGOST A MÁSIK . . .** Mindkét leszboszi költő a lírával kísért monodikus dal művelője, és új strófaszerkezeteket dolgoz ki. Ekkor keletkezhetett a **MALOMDAL** c. munkadal, amelyet Plutarkhosz jegyezt fel az i. sz. II. sz.-ban. Arión és Stészikhorosz kardalokat költ, az utóbbi még mitikus történeteket is elbeszél. Aiszóposz nevéhez fűződnek az egy. hatásra írt állatmesék, amelyeket később összegyűjtöttek és **MESÉK GYŰJTEMÉNYE** (Μυθόν συνάγογή) címmel terjesztettek. Az **AVESZTA** ([Zarathustra] parancsa) az óiráni ir. legrégibb emléke, a Zarathustra- — gör. Zoroasztrész — hívők vallási szövegeinek gyűjteménye.

i. e. 587 Nabukodonozor babiloni király elfoglalja Palesztinát, Judeát, és elpusztítja Jeruzsálemet; a nép egyik része Egyiptomba menekül, másik részét fogságba hurcolják: a „babiloni fogság” i. e. 539-ig tart. **JEREMIÁS SIRALMAI** Jeruzsálem pusztulásán.

Amaszisz (II. Jahmesz) fáraó idején élénk az óegy.—gör. kulturális érintkezés, szoros a barátság a fáraó és Polükratész szamoszi uralkodó között (Polükratész gyűrüjének mondája). Athénban Szolón, a törvényhozó (alkotmány: i. e. 594) az athéni demokrácia megalapozásáért folytatott politikai harcában az elégia, az epigramma és a iambosz eszközét is használja. Peiszisztratosz az athéni kisparasztnak segítségével egyeduralomra jut, fellendíti a gazdaságot, az építészetet; rögzítetteti Homérosz szövegeit, dionüszoszi dalnokversenyeket és színházi előadásokat vezet be. Thalész és a „hét bölc” kora. Thalész az első, aki racionális világmagyarázattal lép fel: mindennek ősanynaga a víz. Filozófiai iskolát teremt (milétoszi iskola). Tanítványa, Anaximandrosz írásba foglalja tanításait, s így az első prózai mű szerzője. A milétosziak megjósolják a napfogyatkozást, felfedezik a mágnesességet, a kör geometriáját, a Földet korong alakúnak tekintik, amelyen az ég-gömb nyugszik, világtérképet készítenek. Anaximenész, az iskola utolsó nagy filozófusa a levegőben látja az archét, mindennek ősananyagát. A szamoszi Püthagorasz szerint a természet jelenségeiben uralkodó törvényszerűségek számokkal megragadhatók. A gör. művészet archaikus stílusa: *Kürosz* (ifjú) és *Koré* (lány) szobrok készülnek az athéni Akropoliszra, itt helyezik el a *Borjúvivőt* is. Nem kevésbé ismertek a korfui Artemisz-templom szobordíszai (*Perszeusz és a Gorgó*, *Zeusz agyonsújt egy gigászt*), valamint a *Teneai Apollón*. Rómában jelentős közmunkák folynak, lecsapolják a mocsarakat, építik a Cloaca Maximát, kialakul a Forum első formája, a Capitoliumon templom áll Jupiter, a legjobb és a legnagyobb isten tiszteletére.

Kürosz hatalmas per. birodalmat hoz létre; bevezeti a lovasfutár-szolgálatot. Felépül Artemisz temploma Epheszoszban: 80,5 m hosszú, 25,4 m széles ión stílusú remekmű, az antik világ hét csodájának egyike. Dinamikusan terjednek az attikai feketealakos vázák és edények, rajtuk a gör. élet és mitológia különböző jelenetei; közülük az egyiken Exekiász gör. kerámikus Akhilleusz és Aiasz kockajátékát örököltette meg, a másikon Dionüszoszt, amint békésen ringatózik hajóján, amelynek árboca szőlőindává változik. Hamarosan megjelennek, majd túlsúlyba kerülnek a vörösalakos vázák, nemcsak görög területeken.

Kürosz per. király elfoglalja Babilont és a föníciai városokat, Izrael népet szabadon bocsátja Babilonból, és megparancsolja a jeruzsálemi templom újjáépítését. Theszpisz a 61. olümpiász idején (i. e. 536–532) a nagy Dionüszión tragédiát mutat be. Történelmi újítása, hogy az emberi érzelmeket megjelenítő dithürambosz-kar mellett egy „magyarázót” is felleptet, és vsz. ő vezeti be az álarcot. Legendássá lett kordéjának valós alapja legfeljebb annyi, hogy a Dionüszosz-menethez feltehetően kocsi is tartozott. Műve nem maradt ránk, mégis vele kezdődik az európai színjátszás.

Anakreón gör. lírikus bortalai, szerelmi és bölcselkedő költeményei; közülük a legismertebbek a GYÜLÖLÖM AZT... , az ENDEM A SZERELEM... , A HALÁNTÉK DERES IMMÁR... kezdősorúak. A kardalköltő Ibükosz többek között a fűszerelemről énekel, pl. TÖREDÉK A TAVASZRÓL c. művében, nevéhez kapcsoló-

dik Schiller balladája is (vö. 1798). Sziddhártha (a későbbi Gautama Buddha, azaz „megvilágosodott”) elhagyja gazdag családját, és kolduló aszkétának áll. Az etruszk sírokat, pl. Tarquiniában, Cerveteriben, az élet jeleneivel díszítik, az evés-ivás és a szerelem szcénáival.

- i. e. 510-es évek** I. Dareiosz per. uralkodó elfoglalja az Indus völgyét, egész Perzsiát átszelő hadiutat építtet, létrehozza a csodálatos palota-várost, a Perszeopoliszt. Felszentelik az újrépült templomot Jeruzsálemben. Az epheszoszi Hérakleitosz **TERMÉSZETRŐL** (Peri phüszeoész) c. művében a milétoszi iskola materializmusát dialektikus látásmóddal gazdagítja.
- i. e. 514** Megölik Peiszisztratosz egyik zsarnok fiát, Hipparkhoszt; erről az eseményről készíti Anténor *Zsarnokölők* c. szoborcsoportját. (A mű elveszett, a ma ismert változatot Kritiosz és Nesziótész faragta i. e. 477-ben.) Buddha „megvilágosodása”: híres prédikációja a tűz-metaforára épülő **TŰZBESZÉD**.
- i. e. 510** Kleiszthenész elűzi az utolsó tirannust, és demokratikus reformokat vezet be Athénban. Rómában véget ér a királyok uralma, a köztársasági állam élére konzulok lépnek, az első szabadsághős Lucius Junius Brutus; az „első” Brutusról több ir.-i feldolgozás szól (Alfieri).
- i. e. 500 k.** A hagyomány Konfuciusz nevéhez kapcsolja a **NYÁR ÉS ŐSZ** (Csun-csiu) észak-kín. történeti krónikát, amely a gyakorlati tevékenységet méltatja, míg az állítólagos dél-kín. kortárs, a legendás Lao-ce a tétlen szemlélődést hirdeti „taoizmusával” (vö. i. e. 310). — A kín. ir. egy évezredig tartó klasszikus korszakának kezdete. Pratinasz bevezeti Athénban a szatirjátékokat mint vidám utójátékokat a tragédiákhoz, melyek a szatüroszokból álló karok énekéből fejlődtek ki. Palesztinában az ará. nyelv lassanként háttérbe szorítja az óhéb. nyelvet. Közép- és Dél-Amerikában jelentős kultúrák fejlődnek ki, mixték, azték és zapoték épületek, domborművek és képirásos feliratok készülnek. **BÉKAEGÉRHARC** (Batrakhomüomakhia), komikus eposz, szerzőjét nem lehet biztosan megállapítani: a káriai Pigrésznek, sőt Homérosznak is tulajdonították. A római lat. nyelvű költészet kezdetei: a termékenységtisztelő Arvales-papok és a harcias Salius-papok énekei (**CARMEN ARVALE**, **CARMINA SALIORUM**). Az **AVESZTA** törvénykönyve a **VIDEVDAT** vagy **VENDIDAD** (Törvény a démonok ellen). Az óegy. **SZETNA**-regény fennmaradt töredékei.
- i. e. 490** A görögök Miltiadész vezetésével megverik I. Dareiosz per. hadait Marathónnál. A keoszi Szimonidész epigrammákat ír a per. háborúban részt vett hősök tiszteletére. Athénban bevezetik az elemi oktatást, csökken az írástudatlanok száma. Elkészül az aiginai Aphaia-templom.
- i. e. 480** Szimonidész híres epigrammájával emlékművet emelnek a Thermopülai szoros védelméért elesett 300 spártai hősnek. Buddha ekkor bekövetkezett halála után tanítványai, elsősorban Ánanda, emlékezetből írásba foglalják a vallásalapító beszédeit; a szövegek kanonizálása csak az i. e. III. sz.-ban következik be.

- i. e. 472** Nyolc évvel Szalamisz után készül el Aiszhülosz első fennmaradt tragédiája, a **PERZSÁK** (Perszai); ő léptet fel először két színészt. Attikai vázafestmények örökítik meg a nagy gör. költők alakját, pl. Alkaioszt és Szapphót.
- i. e. 470 k.** Elkészül az ún. *Delphoi kocsihajtó* c. szobor. Pindarosz GYŐZELMI KARDALOK-kal (Epinikia) ünnepli a gör. hadi sikereket és még inkább a pánhellén játékok győzteseit. Anaxagorász athéni filozófus az őselemek végtelen számáról és az őket rendező értelemről, valamint az égitestek törvényszerű mozgásáról elmélkedik. Bemutatják Aiszhülosz HETEN THÉBA ELLEN (Hepta epi Thébasz) c. darabját.
- i. e. 468** Szophoklész 28 évesen először lép fel drámai versenyeken, s egyik — elveszett — darabjával győz.
- i. e. 460 k.** Olümpiában felépítik a dór stílusú Zeusz-templomot, híres domborművei: *Kentaurok és lapithák harca*, *Atlasz és Héraklész*; a templom nyugati oromzatának fő alakja *Apollón* szobra. Műrön megalkotja a *Diszkoszvető* c. szobrot. Aiszhülosz alkotói fénykorában. Ekkor írt művei: **OLTALOMKERESŐK** (Hiketidesz), egy trilógia darabja; **A LELÁNCOLT PROMÉTHEUSZ** (Prométheusz deszmótész), szintén tragikus trilógia első része, a másik három rész, a megszabadított és a tűzhordó Prométheuszról szóló, valamint a szatírtjáték elveszett. Egyetlen fennmaradt, három részből álló, tartalmilag összefüggő műve az **ORESZTEIA**, részei: **AGAMEMNÓN**, **ÁLDOZATVIVŐK** (Khoéphoroi) és az **EUMENISZEK**. Az eleai Zénón, „racionalista” filozófus különös dolgokat kezd állítani: a lassú teknősbékát sohasem érheti utol a gyorslábú Akhilleusz, s a repülő nyíl minden egyes pillanatban nyugalmi állapotban van, tehát nem is mozog.
- i. e. 450 k.** A La Tène-kultúra kibontakozása, nevét egy kelta lelőhelyről kapta, jelentősek fémtárgyai és szobrászati emlékei. Acta Senatus elnevezéssel rendszeresen jelennek meg lat. nyelvű rendeletek és utasítások Rómában. A szicíliai Empedoklész tankölteményt ír **A TERMÉSZETRŐL** (Peri phüszeosz), melyben kifejti tanát a dolgok sokféleségének négy „gyökeréről” (föld, víz, levegő, tűz), s ezek „barátságáról” és „ellenségeskedéséről”, vagyis vonzásukról és taszításukról. Újabb őtestamentumi könyvek keletkeznek: **ÉNEKEK ÉNEKE** (Sír hassírím), amely a szerelmi és lakodalmi költészet antológiája, s a hagyomány Salamon király nevéhez fűzi; **PÉLDABESZÉDEK** (Mislé); **RUTH** és **JÓB KÖNYVE** — valamennyi héb. nyelven.
- i. e. 440 k.** Az athéni demokrácia fénykora: Periklész az állam első embere. Periklész monumentális tervei alapján Pheidiasz irányításával kiépítik az Akropoliszt, a Parthenón-templomot, Athéné tiszteletére, Iktinosz és Kallikratész építi (i. e. 447–432). Az Akropolisz déli lejtőjén Dionüszosz-színház épül, a nagy tragikusok műveit itt adják elő. Szophoklész tragédiái: **ANTIGONÉ**, **A TRAKHISZI NŐK** (Trakhiniai). Euripidész első sikereit aratja, e korból fennmaradt műve az **ALKÉSZTISZ** c. dráma (vsz. i. e. 438-ból). A korai szofista filozófus, Prótágorasz

az anyagról, az istenekről és az emberről elmélkedik, a halikarnasszoszi Hérodotosz, a „történetírás atyja” pedig a gör.—per. háborúk eseményeiről és a történelem mozgatórugóiról. Vázaképeken illusztrálják a homéroszi alakokat, az egyiken Pénélopét és fiát, Télemakhoszt látjuk a szövöszek előtt.

i. e. 430 k. Kitör a peloponnészoszi háború (i. e. 431–404), Athén és Spárta a görögországi hegemoniáért harcol. Meghal Periklész. Pheidiasz megalkotja monumentális Zeusz-szobrát, a főisten 12 m magas, ülő alakja arannyal díszített elefántcsontból készült; az olümpiai Zeusz az antik világ hét csodájának egyike. Előadják Euripidész MÉDEIA c. tragédiáját.

i. e. 426 k. Szophoklész OIDIPUSZ KIRÁLY (Oidipusz türannosz); Euripidész HIPPOLÜTOSZ c. tragédiájának bemutatója.

i. e. 420 k. A korábbi, szigorú dór és csigavonalas ión rend után Iktinosz gör. építész először tervez akantuszlevelekkel díszített, bonyolult formájú korinthuszi oszlopfőt a bassai Apollón-templom számára, amelyen így mindhárom oszlopfőtípus megtalálható (dór, ión, korinthuszi). Arisztophanész gör. vígjátékíró alkotói fénykorának kezdete, ekkor írt komédiái: LOVAGOK (Hippeisz), FELHŐK (Nephelai), BÉKE (Eiréné), DARAZSAK (Szphékesz). Euripidész-bemutatók: OLTALOMKERESŐK (Hiketidesz), HÉRAKLÉSZ, HEKABÉ. Gorgiasz hangot ad relativista, agnosztikus (az objektív valóság nem ismerhető meg) nézeteinek A TERMÉSZETRŐL ÉS A NEMLÉTEZŐRŐL (Peri phüszeósz é peri tu mé ontosz) c. művében; három tételt állít fel: semmi sem létezik, ha mégis léteznék valami, meg nem ismerhető, ha megismerhető volna is, nem lenne közölhető.

i. e. 414–412 k. Arisztophanész MADARAK (Ornithesz) c. komédiáját, Szophoklész ÉLEKTRA, valamint Euripidész ÉLEKTRA és IPHIGENEIA A TAUROSZOK KÖZÖTT (Iphigeneia hé en Tauroisz) c. tragédiáját mutatják be Athénban.

i. e. 411–408 Súlyos belső feszültségek Athénban: rövid ideig tartó oligarchia — ennek során felfüggesztik az athéni alaptörvényeket — után Alkibiadész hadvezér korlátlan jogú sztratégosz autokrator lesz. Elégetik Prótagorasz könyveit. Eközben tovább virágzik a gör. dráma: Szophoklész PHILOKTÉTÉSZ; Euripidész ORESZTÉSZ ÉS A FÖNÍCIAI NŐK (Phoinisszai); Arisztophanész A NŐK ÜNNEPE (Theszmophoriazuszai) és LÜSZISZTRATÉ c. műveinek bemutatója.

i. e. 405 k. A spártaiak legyőzik az athéni hajóhadat, megbuktatják az athéni demokráciát — 30 zsarnok a város élén. Két év múltán azonban visszaállítják a demokratikus alkotmányt. Előadják az immár halott Szophoklész utolsó, az OIDIPUSZ KOLÓNOSZBAN (Oidipusz epi Kolónói) c. tragédiáját. Újabb vígjáték — Arisztophanész: BÉKÁK (Batrakhoi) — és tragédiák — Euripidész: BAKKHÁNSNŐK (Bakkhai), IPHIGENEIA AULISZBAN (Iphigeneia hé en Aulidi) — Athén színpadain. Az idegen (metoikosz) Lüsiasz szónok prófétai hevülettel,

de egyszerű stílusban ostorozza Athén zsarnokait. A peloponnészoszi háborúban sztratégoszként részt vevő Thuküdidész, a világ egyik legnagyobb történésze, minden természetfeletti erőt kikapcsol az események magyarázatából, és megírja 411-ig e háború történelmét. Művét később Xenophón folytatja.

- i. e. 400 k.** Egyiptom visszanyeri függetlenségét. A hagyomány szerint Ezdrás szerkesztői tevékenysége nyomán létrejön MÓZES ÖT KÖNYVÉNEK (héb. Tóra, gör. Pentateukhosz) kanonizált, ma is használt formája, vsz. ezzel egy időben készül JÓEL és MALAKIÁS próféta könyve. Kínában a konfucianizmustól eltérő tanok terjednek el Mo Ti révén; az egyházi és a világi életet szabályzó „vezérfonalakat”, szutrákat adnak ki. Megjelennek a germánok a világ kultúrájának színterén: germ. írásjelekkel, az ún. runákkal írt feliratok készülnek. Új istenségek hirdetéséért és az ifjúság megrontásáért i. e. 399-ben halálra ítélik Szókratész gör. filozófust, aki semmit sem írt, utcákon és tereken tartott szónoklásait tanítványai jegyezték fel, pl. a megarai Eukleidész. Démokritosz materialista filozófus logikai úton eljut a tovább nem osztható anyagi részecske, az atom létezésének feltételezéséig. Az állandó mozgás az anyag lényegéhez tartozó sajátosság. Homéroszról (későbbi, római másolatban fennmaradt) márványportré készül; egy ismeretlen művész megalkotja Hégészó síremlékét, amely több művészeti és ir.-i alkotást ihletett egészen napjainkig (l. Babits Mihály — vö. 1909). Timótheosz PERZSÁK (Persai) címmel gör. költeményt ír a szalamiszi ütközetről, s ő vezeti be a 11 húrú kitharát.
- i. e. 400 után** A selyemfestés kezdetei Kínában. Ekkor kezd kialakulni a nagy szan. eposz, a MAHÁBHÁRATA (A Bharata utódok nagy[harca]), végső formáját kb. nyolcszáz év múltán nyeri el. CORPUS HIPPOCRATICUM (Hippokratészi iratok), az 52 orvosi értekezést a hagyomány Hippokratész gör. orvos nevéhez fűzi. Elkészül a JÓNÁS próféta hányatott sorsáról szóló bibliai könyv.
- i. e. 395** A nagy gör. filozófus, Platón első műveit írja, kiemelkedik közülük a mestere, Szókratész gondolataira épülő SZÓKRATÉSZ VÉDŐBESZÉDE (Apologia Szókratész).
- i. e. 390 k.** Xenophón írásba foglalja a közelmúlt és kortárs idők történelmét, a perzsák és a gör. városállamok küzdelmét: ANABASZISZ (Felvonulás), KÜROSZ NEVELTETÉSE (Küru paideia). Újabb Arisztophanész-komédiák kerülnek színre: NŐURALOM (Ekklesziauszai), PLUTOSZ.
- i. e. 390–370** Platón megalapítja az athéni akadémiát (i. e. 385), ekkor írt főbb, párbeszédes formájú filozófiai értekezései: a PHAIDÓN, Szókratész haláláról, a LAKOMA (Szümposzion) és az ÁLLAM (Politeia).
- i. e. 387** A per. király és a gör. poliszok rövid ideig tartó békéje. A kelta gallok elpusztítják Rómát, nem sokkal a betörés után a várost fallal veszik körül.

- i. e. 378 Athén vezetésével megalakul a második déloszi tengeri szövetség. Aszklépiosz istennek, a híres orvosnak templomot és nagy szentélyt emelnek Epidaurosban.
- i. e. 370 k. Iszokratész, az általános műveltség (enkükliosz paideia) teoretikusa szónoklat-tani iskolát vezet Athénban, sikeres PANÉGÜRIKOSZOKAT (Dicsőítő beszédek) szerkeszt. A thébaiak legyőzik Spártát, amely elveszti hegemoniáját.
- i. e. 367 Az új római törvények szerint az egyik konzulnak plebejusnak kell lennie.
- i. e. 360 k. II. Philipposz makedón király fokozatosan hatalma alá hajtja a gör. államokat. Platón újabb dialógusai: A SZOFISTA (Szophisztész), PHAIDROSZ, PARMENIDÉSZ, AZ ÁLLAMFÉRFI (Politikosz). Az athéni akadémián tanul Platónnak az a tanítványa, aki az igazságot jobban szereti, mint mesterét: Arisztotelész. Ebből az időből valók logikai stúdiumai, amelyek később ORGANON címen válnak ismertté.
- i. e. 355 k. A második déloszi szövetség felbomlik, a tagállamok fellázadnak Athén ellen; „szent” háború kezdődik a görögök között, a delphoi szentély kicseinek birtoklásáért. Arisztotelész megírja kozmológiai értekezését AZ ÉGRŐL (Peri uranu) s ennek folytatását A LÉTRŐL ÉS AZ ELMŰLÁSRŐL (Peri geneszeosz kai phthorasz). Iszokratész A BÉKÉRŐL (Peri eirénész) szónokol, a fiatal Démoszthenész hatalmas akaraterővel legyőzi beszédhibáját és gátlásait, s első sikeres nyilvános szereplésain a törvénytelenségek és a kiváltságok ellen szól.
- i. e. 350 k. Felépül a Mauzóleum (Mauszóleion), Mauszólosz kariai per. helytartó és felesége síremléke Halikarnasszoszban (az ókor hét csodájának egyike). Praxitelész gör. szobrász megfaragja *Aphrodité* ruhátlan alakját Knidosz városa számára, a teljesen meztelen nőalak a további gör. és római Vénusz-ábrázolások prototípusa lett, másik híres műve *Hermészt* ábrázolja a kis Dionüszossal. Epidaurosban harmincezer személyes színház épül. Arisztotelész: ELŐADÁS A TERMÉSZETRŐL (Phüsziké akroaszisz), a mű Fizika címen ismert. Démoszthenész négy politikai beszédet tart II. Philipposz makedón király ellen, ezek FILIPPIKÁK (Philippikoi) közös címen terjednek el. Kínában korai taoista írások keletkeznek: A SZÍV MŰVÉSZETE (Hszin su) és A SZÍV KIÖNTÉSE (Pai hszin). Újabb héb. nyelvű történeti könyvek: KRÓNIKÁK I-II; NEHEMIÁS és EZDRÁS próféta könyve, később bekerülnek az ótestamentumi kánonba. Dél-Amerikában megépülnek az első maja köpiramisok.
- i. e. 348 Az emberi tudás legmagasabb szintjét ekkor Platón TÖRVÉNYEK (Nomoi), TIMAIOSZ, KRITIASZ, ill. Arisztotelész METAFIZIKA (Ta meta ta phüszika) és ANALITIKA c. művei jelentik. Platón halála.

- i. e. 340 k.** Róma fokozatosan kiterjeszti uralmát egész Közép-Itáliára. Elkészül Szophoklész bronzportréja, a szobrot állítólág a Dionüszosz-színházban állítják fel, mi római márványmásolatról ismerjük. Arisztotelész írásai a filozófus rendkívüli sokoldalúságát tükrözik: erkölcsi kérdésekkel foglalkozik az EUDÉMOZSI ETIKA (Éthika Eudémeia) és a NIKOMAKHOSZI ETIKA (Éthika Nikomakheia), természettudományos területtel a METEOROLÓGIA. A kín. taoizmus elterjedésének újabb bizonyítéka CSUANG MESTER (Csuang ce).
- i. e. 336** Arisztotelész tanítványa, Nagy Sándor makedón uralkodó trónra lép, a perzsák legyőzésével megalakítja a makedón világbirodalmat. Ezzel kezdetét veszi a hellenizmus kora. Arisztotelész államelméleti értekezést ír: POLITIKA; megnyitja filozófiai iskoláját (i. e. 334–322) Athénban.
- i. e. 330 k.** Leókhareész megfaragja kánoni jelentőségű szobrát, a *Belvederei Apollónt*. Lüszipposz plasztikája a testét olajtól megtisztító atlétát ábrázolja. Arisztotelész: NAGY ETIKA (Éthika megalá).
- i. e. 325 k.** Nagy Sándor indiai hadjárata, az új birodalom székhelye Babilon. PEPLOSZ (Színes szövet) címmel mitológiai, történelmi írásokat tartalmazó gör. gyűjtemény terjed el.
- i. e. 323** Váratlanul (33 évesen) meghal Nagy Sándor, hatalma a diadokhoszokra (örökösök) száll, akik hamarosan háborúskodni kezdenek egymás ellen. Alexandrosz alakja körül már életében legendák keletkeztek, udvari történésze, Kalliszthenész és testőre, Ptolemaiosz Lagu sikerrel terjesztették ezeket. Sándor halála után tettei, beszédei, levelei egyre „regényesebb” formát kaptak. Arisztotelész érdeklődése irodalomelméleti, esztétikai kérdések felé fordul, máig alapvető gondolatait a POÉTIKA (Peri poiétikész — a költészetről) és a RETORIKA (Techné rhétoriké) tartalmazza. Szintén rendkívüli hatása van a LÉLEKRŐL (Peri pszükhész) szóló értekezésének. PETUBASTIS egy. királyról mondanak gyűjteménye lát napvilágot.
- i. e. 320 k.** Csandragupta indiai uralkodó új birodalmat és dinasztiát (Maurja) alapít az Indus völgyében.
- i. e. 316 k.** Athénban hellenisztikus filozófiai iskolák alakulnak: az atomista Epikurosz az epikureusok, Zénón a sztoikusok (i. e. 308), Pürrhón a szkeptikusok (i. e. 300) irányzatának megalapítója. Új gör. vígjátéktípus alakul ki, legjelentősebb művelője Menandrosz. Első komédiái: A SZAMOSZI NŐ (Szamia), AZ EMBERGYŰLÖLŐ (Düszkolosz).
- i. e. 312** Appius Claudius kezdeményezésére kiépítik a Via Appiát, a Rómát Capuával összekötő utat.

- i. e. 310 k.** Nagy Sándor birodalma helyén lassan több utódállam jön létre, a legjelentősebbek: Egyiptom (Ptolemaioszok), Szíria (Szeleukidák), Makedónia (Antigonidák). Menandrosz komédiái: LEVÁGOTT HAJÚNŐ (Perikeiromené), a PAJSZ (Aszpisz) és az ÍRÉLETKÉRŐK (Epitrepontesz). Kínában Lao-ce „Öreg Mester” (vö. i. e. 500 k.) neve alatt fennmaradt egy nagy hatású filozófiai költemény, az ÚT ÉS ERÉNY KÖNYVE (Tao Tö King), a taoizmus alapműve.
- i. e. 300 k.** A Ptolemaiosz-dinasztia alexandriai székhelyén Múzeumot (Mouszeion: Múzsák temploma) alapítanak, amely az ókor legnagyobb könyvtára, a hellenisztikus kultúra központja, a szaktudományok kialakulásának bölcsője lesz a III. sz.-ban. A görögök számára a „múzsai művészet” ekkor még a zene és a szöveg egységét jelenti. Indiában páli nyelvű buddhista iratok keletkeznek. TANSZÖVEGEK KIVONATAI (Szuttanipata), SZERZETESK VERSEI (Thérigáthá) stb.; Kautilja POLITIKAI TANKÖNYVET (Arthasásztra) ír.
- i. e. 300 után** Rómában rendszeressé válnak a Ludi Romani — színpadi játékok — alkalmául szolgáló ünnepségek. A JÁTAKÁK történetei (Buddha korábbi létformáinak könyve) több mint 500 elbeszélést tartalmazó gyűjtemény.
- i. e. 290 k.** Khárész lindoszi szobrász megalkotja az ún. rhodoszi kolosszust, Héliosz napisten hatalmas bronzszobrát, az antik világ hét csodájának egyikét.
- i. e. 272 k.** A tarentumi csatában Róma meghódítja Dél-Itáliát. Phárosz, azaz világitótorny épül Alexandriában. Theokritosz szicíliai gör. költő IDILLEKET (Eidüllia) ír a pásztori élet szépségeiről, bennük új fajta, későbbiekben gyakran idézett természetélmény szólal meg.
- i. e. 270 k.** A héb. nyelvű ótestamentumi írásoknak gör. fordítása készül Alexandriában. Ez az ún. HETVENES FORDÍTÁS (Septuaginta), amelyet hetvenkét zsidó bölcs egymástól függetlenül készített, de gör. szövegeik a hagyomány szerint — csodálatos módon — szó szerint megegyeztek egymással. Kallimakhosz gör. költő HIMNUSZOKAT (Hümnoi), JAMBUSOKAT (Iamboi), HEKALÉ címmel kiseposzt és OKOK (Aitia) címmel elégiákat ír.
- i. e. 260 k.** Asóka Maurja uralma alatt egyesíti India nagy részét, a buddhizmus virágkorát éli (i. e. 268–232). Az I. pun háborúban Róma megszerzi Sziciliát Karthágótól, és tengeri hatalommá válik (i. e. 264–241). Az ún. Marmor Pariumon (Pároszi márvány) kőbe vésik a világ történetét.
- i. e. 240 k.** A Ludi Romani alkalmából Livius Andronicus mint fordító, rendező és színész görögökből latinra átültetett drámákat mutat be, az ő műve a lat. nyelvű költészet első emléke, a töredékesen fennmaradt ODÜSSZEIA-fordítás. A kín. filozófia újabb jelentős teljesítményei: HSZÜN-CE és HAN FEJ CE művei.

- i. e. 220 k.** Kínában centralizált hivatali apparátussal és fejlett adórendszerrel despotikus császári hatalom alakul ki, a Kínát egyesítő Csin-ház egységesíti a mértékeket, és építeni kezdik a Nagy Falat. A Han-dinasztia uralkodása (i. e. 208 i. sz. 220). *Haldokló gallus* — félig fekvő szobor I. Attalosz király athéni emlékművéről. Apollóniosz Rhodiosz befejezi a hellenisztikus költészet legterjedelmesebb művét, AZ ARGONAUTÁK UTAZÁSA (Argonautika) c. nagyeposzt. Első változata már i. e. 242-ben nagy vitákat váltott ki az eposz műfajáról.
- i. e. 215 k.** Homokkőbe vésett hieroglifa-szöveg meséli el Bentres egy. királynő legendás életét. Színre lép Róma legnagyobb vígjátékírója, Plautus. Korai műve a SZAMÁRVÁSÁR (Asinaria).
- i. e. 200 k.** Róma nagyhatalom; Sziciliából és a befolyása alá került hellenisztikus királyságokból gör. műalkotásokat szállítanak a fővárosba. Róma Plautus komédiáin nevet: A HETVENKEDŐ KATONA (Miles gloriosus), A LÁDIKA (Cistellaria). Kialakul az Ótestamentum egyik legszebb „novellája”, ESZTER könyve; a ZSOLTÁROK KÖNYVE (Széfer tehillim, azaz dicsőítések könyve) viszont lírai költeményeket tartalmaz héb. nyelven, pl. a 23. zsoltár.
- i. e. 200 után** Bőséges taoista (HUAJ-NAN FILOZÓFUS KÖNYVE) és konfucianus (KU-LIANG KOMMENTÁRJA, CO KOMMENTÁRJA) ír. Kínában. Indiában Buddháról legendás életrajzok születnek: A JÁTÉK RÉSZLETES BEMUTATÁSA (Lalitavisztara) és A NAGY ESEMÉNYEK KÖNYVE (Mahávasztu), Patandzsali megírja AZ ÖNNEVELÉS VEZÉRFONALA (Jogaszutra, azaz igába fogás) és a nyelvtani szabályokat leíró NAGY KOMMENTÁR (Mahábhásja) c. művét. Bibliai történetekhez kapcsolódó kanonizált (BÁRUK és JEREMIÁS könyve) vagy apokrif (HÉNOK könyve) iratok jönnek létre, s kialakul az APOKALIPSZIS (kinyilatkoztatás, jelenés) később virágzó műfaja. Zsidó vallási iratokat kezdenek szerkeszteni: AGADA (Írás-magyarázat), TALMUD (Tanulás), MIDRÁS (Kutatás), végső formájukat jóval később, kb. i. sz. 500-ig nyerik el. A TALMUD két részből áll: a korábbi a héb. nyelvű MISNA (Tanítás — vö. i. sz. 200 k.), a későbbi ennek ará. nyelvű kommentárja, a GEMARA (Hagyományos tanítás).
- i. e. 190-es évek** A rómaiak felszabadítják a gör. városokat a makedón uralom alól, Flaminius i. e. 196-ban kihirdeti a gör. városok szabadságát, i. e. 194-es triumphusán rengeteg mükincset visznek Rómába. Leverik az észak-itáliai gallok felkelését, kiszorítják a Szeleukidákat Kis-Ázsiából. Plautus-bemutatók: A HAJÓKÖTÉL (Rudens), CSALÓ RABSZOLGA (Pseudolus) és több más komédia.
- i. e. 185 k.** Elkészül a legismertebb szárnyas győzelem-szobor, a szamothrakéi *Niké*, anyaga márvány. M. P. Cato cenzor az első bazilikát építteti. Plautus A BÖGRE (Aulularia) c. vígjátékának első előadása.

- i. e. 175** Ennius ÉVKÖNYVEK (Annales) c. eposza az első hexameterben írott mű Rómában.
- i. e. 168** Cato tollából kikerül az első lat. nyelvű történelmi munka, az EREDETEK (Origenes) 7 kötete, amely az itáliai városállamok sorsát mondta el (nem maradt fenn).
- i. e. 166–165 k.** A palesztinai zsidók Judás Makkabeus és testvérei vezetésével felkelnek a Szeleukidák ellen, erről az eseményről szól a MAKKABEUSOK I–II. könyve (kb. i. e. 100). Kialakul DÁNIEL próféta könyve, a szerző nem azonos a mű történeti részében szereplő Dániellel. Plautus halála után csaknem húsz évvel ismét van Rómának nagy komédiaszerzője, bemutatják Terentius AZ ANDROSI LÁNY (Andria) és AZ ANYÓS (Hecyra) c. művét.
- i. e. 163** Terentius: AZ ÖNKÍNZÓ (Heauton timorumenos).
- i. e. 161** Terentius: AZ ÉLŐSDI (Phormio), A HERÉLT (Eunuchus).
- i. e. 160** Elkészül a nagy Zeuszt-oltár Pergamonban, talapzatát az istenek és gigászok harcát ábrázoló domborművek díszítik. Terentius A TESTVÉREK (Adelphoe) c. darabját az Aemilius Paulus temetésén rendezett halotti játékokon adják elő.
- i. e. 154** Cato: A FÖLDMŰVELÉSRŐL (De agricultura), ez a római prózairodalom első teljes egészében fennmaradt műve, valóságos kézikönyv. A szenátus megtiltja az állandó színház építését.
- i. e. 149–146** A harmadik pun háború. Kitörésében szerepet játszott Cato is, javasolva a város elpusztítását („ceterum censeo” — azaz: egyébként javasolom . . .); az ifj. Scipio beveszi és elpusztítja Karthágót, s erre a sorsra jut Korinthus is. Polübiosz KORUNK TÖRTÉNETE (Hisztoriai) c. gör. műve a Földközi-tenger medencéjének történetét tárgyalja a II. pun háború kitörésétől Karthágó pusztulásáig.
- i. e. 133 k.** Az ókor eddigi legnagyobb rabszolgafelkelése (i. e. 135–132). Róma annektálja a pergamoni királyságot. A Gracchusok mozgalma Rómában, a köztársaság válságának kezdete.
- i. e. 110 k.** Kiépül a Nagy Selyemút Kínából nyugat felé. Lucilius kiteljesíti a római szatíra műfaját.

- i. e. 100 k.** MAKKABEUSOK I-II. könyve, az Ótestamentum kánoni könyve (vö. i. e. 166–165 k.). Bión gör. költő pásztori témákról ír verseket: PÁSZTORKÖLTEMÉNYEK (Bukolika) és ADONISZ SIRATÁSA (Epitaphiosz Adónidosz). A kín. Sze-ma C sien nagy történelmi munkája a TÖRTÉNETI FELJEGYZÉSEK (Si-csi).
- i. e. 100 után** Két újabb ótestamentumi kánoni mű: JUDIT és BÖLCSESSÉG (lat. Sapiencia Salamonis) könyve. CORPUS HERMETICUM (Hermész-iratok) utólagos címmel titkos, misztikus, teozofikus, „hermetikus” iratok terjednek el, Hermész Triszmegisztosz (Háromszornagy Hermész) egy. isten megnyilatkozásaiként feltüntetve (kb. i. sz. 300-ig). Elkészülnek az ún. Kumráni-kéziratok, más néven „Holt-tengeri tekercsek”, amelyek vallási kérdéseket tárgyalnak, és a jelenleg ismert legrégebb feljegyzésben tartalmazzák a Biblia több részét is. Indiában kialakul az ún. TIPITAKA (Három kosár), a buddhista szent iratok három részből álló kánona; részei: A szerzetesi fegyelem kosara, A tanító szövegek kosara, A módszeres tanító előadások kosara. Indiai falfestmények az adzsantai barlangcsarnokokban. Ekkor építik a Teotihuakán kultúra (ma Mexikó) legrégebb fennmaradt emlékeit, mint pl. a Nap-piramist.
- i. e. 80 k.** Sulla diktatúrája (i. e. 82–79) Rómában; levéltár (Tabularium, i. e. 78) létesül a Forumon. Cicero első szónoki fellépésével kezdetét veszi a római irodalom aranykora, amely Augustus haláláig (i. sz. 14) tart. Cicero A LELEMÉNYRŐL (De inventione) c. retorikai értekezést ír.
- i. e. 70 k.** Spartacus vezetésével rabszolgafelkelés tör ki Itáliában (i. e. 73–71). Cicero VERRES ELLENI BESZÉDEK (Actiones in Verrem). Verres műkincsrablásai Szicíliában.
- i. e. 67–66** Pompeius megtisztítja a Földközi-tengert a kalózoaktól, újra megindulhat a kereskedelem. Cicero Rómában GNAEUS POMPEIUS FŐVEZÉRSÉGE (De imperio Gnaei Pompei) érdekében szónokol. Varro a MENIPPOSI SZATÍRÁK (Saturnae menippeae) c. gúnyolódó verseit írja.
- i. e. 63** Pompeius kiterjeszti Róma fennhatóságát Szíriára és Palesztinára. Cicero mint konzul elfojtja egy elszegényedett római nemesnek, Catilinának a köztársaság elleni összeesküvését: CATILINA ELLEN (In Catilinam), négy beszéd.
- i. e. 60** Az első triumvirátus: Julius Caesar, Pompeius és Crassus szövetsége. Felosztják maguk között a provinciákat, Caesar háborút indít a gall törzsek ellen (i. e. 58–51). Caesar konzulsága alatt Rómában megindul az első „hivatalos” újság, az Acta Diurna. A római költészetben egy új irányzat jelenik meg, melyet a kortársak „új költők” (neóteroi) elnevezéssel illetnek és különböztetnek meg a régitől. A hellenisztikus költészet az ideáljuk.

- i. e. 60–54** A neoterikus Catullus szenvedélyes hangú verseket ír csapodár szerelmének, Lesbiának. A költő által összeállított **LESBIA-CIKLUS** legismertebb darabjai: **ÉLJÜNK, LESBIA** (*Vivamus, mea Lesbia...*), **GYŰLÖLÖK ÉS SZERETEK** (*Odi et amo*). Alkot még maró hangvételű apró verseket, hellén mintára írt epüllionokat stb. is.
- i. e. 56–55** Lucretius római filozófus-költő 6 könyvből álló, hexameterekben írt tankölteményt alkot: **A TERMÉSZETRŐL** (*De rerum natura*). Cicero elméleti-retorikai tanulmányokat folytat, kiemelkedő műve **A SZÓNOKRÓL** (*De oratore*). Pompeius megnyitja Róma első állandó közházát.
- i. e. 52–51** Cicero **AZ ÁLLAMRÓL** (*De republica*) folytat dialógust és **MILO ÉRDEKÉBEN** (*Pro Milone*) tart beszédet. Julius Caesar összegezi tapasztalatait az általa vezetett hadjáratról: **FELJEGYZÉSEK A GALL HÁBORÚRÓL** (*Commentarii de bello gallico*).
- i. e. 50 k.** Kiépül Caesar fóruma Rómában, a Caesar **AZ ANALÓGIÁRÓL** (*De analogia*) címmel nyelvtani értekezést ír. Az athéni Apollóniosz megfaragja *Pihenő ökölvívó* c. szobrát. 36 szomorú szerelmi történet jelenik meg görögül: **SZERELMI SZENVEDÉLYEK** (*Erótika pathémata*) címmel Parthéniosz tollából.
- i. e. 48** Pompeius legyőzése után Caesar az egész Római Birodalom ura. Alexandriában leég a híres könyvtár. (A veszteséget nagy részben a pergamoni könyvtár anyagából pótolják.) A győztes Caesar végül szerelmét, Kleopátrát ülteti az egy. trónra. Kapcsolatukat több ir.-i alkotás is feldolgozza, pl. G. Bernard Shaw (vö. 1901).
- i. e. 46** Bevezetik a Juliánus-naptárt. Cicero-művek: **BRUTUS, A SZÓNOK** (*Orator*).
- i. e. 45** Rómában csak névleg van köztársasági államforma, valójában Caesar egyeduralkodó: diktátorrá, imperátorrá (a hadsereg fővezére) és főpappá (pontifex maximus) nevezteti ki magát. Elkészül híres szoborportréja. Varro, a kor polihisztorja **A LATIN NYELVRŐL** (*De lingua latina*) értekezik.
- i. e. 45–44** Cicero nagy művei: **A VÉGSŐ JÓRÓL ÉS ROSSZRÓL** (*De finibus bonorum et malorum*); **TUSCULANUMI BESZÉLGETÉSEK** (*Tusculanae disputationes*).
- i. e. 44** A köztársaság hívei, élükön Brutus és Cassius, meggyilkolják Julius Caesart. Újabb polgárháború Rómában.
- i. e. 44–43** Cicero **PHILIPPIKÁKAT** tart Antonius ellen, aki a szónokot a proskribáltak listájára véteti és megöleti.

- i. e. 43** Megalakul a második triumvirátus (Antonius, Octavianus, Lepidus), amely legyőzi a köztársasági párt híveit.
- i. e. 42–35** Sallustius történeti monográfiáin dolgozik. Vergilius a szicíliai Theokritosz pásztordilljeinek hatására tíz eklogából álló gyűjteményt hoz létre, **PÁSZTORI VERSEK** (Bucolica) címmel.
- i. e. 40 után** Rómában felépül a Fortuna Virilis, a „férfi szerencse” temploma. Maecenas megkezdi ir.-i és irodalmárpártoló tevékenységét, köréhez tartoznak a kor legjelentősebb költői. Neve az örök „mecénás” szimbóluma lett.
- i. e. 37** Antonius Judea helytartójává nevezi ki Heródest. Elkészül Cornelius Nepos gyakran idézett életrajzgyűjteménye a **HÍRES FÉRFIAKRÓL** (De viris illustribus), a 16 könyvből azonban csak néhány életrajz maradt fenn. Horatius, Maecenas pártfogoltja, ez idő tájt írja **SZATÍRÁIT** (Saturae).
- i. e. 31** Az actiumi csatában Octavianus (későbbi Augustus) legyőzi Antoniust és Kleopátrát. Horatius az **EPODOSOK KÖNYVÉT** (Epodon liber) jambikus sorokban és hexameterekben írja, immáron tíz éve.
- i. e. 30–i. sz. 14** Augustus principátusa: a római kultúra legfényesebb időszaka.
- i. e. 29** Megjelenik Vergilius **GEORGICÁJA**, a falusi életéről és a földművelésről szóló tanköltemény.
- i. e. 29–15** Propertius: **ELÉGIÁK NÉGY KÖNYVE** (Elegiarum libri IV), 92 elégia.
- i. e. 27** Hozzákezdnek Augustus családi mauzóleumának építéséhez, s megalapítják a római Pantheon.
- i. e. 26** A Római Birodalomban elterjed a pecsétjeles kerámia (terra sigillata). Vitruvius megírja **AZ ÉPÍTÉSZETRŐL** (De architectura) c. nagy jelentőségű építészetelméleti tanulmányát. Megjelennek Tibullus elégiai a szerelemről és a békéről.
- i. e. 23** Megjelennek Horatius legértettebb költeményei, az **ÓDÁK** vagy **CARMINA**. 88 vers három könyvben.
- i. e. 20** Nagy római építkezések: Cecilia Metella síremléke a Via Appián, Circus Maximus, Augustus hármas diadalíve a Forumon. Horatius **ARS POETICÁJÁBAN**

— minden későbbi költői hitvallás prototípusa — a klasszicizmus alapelveit fogalmazza meg.

- i. e. 19** A trójaiak római honfoglalását mondja el Vergilius AENEISE, a rómaiak nagy nemzeti eposza.
- i. e. 17** Horatius: SZÁZADOS ÉNEK (Carmen saeculare).
- i. e. 16** Ovidius: SZERELMEK (Amores), a szerző első verseskötete.
- i. e. 15–5** Ovidius HŐSNŐK LEVELEI (Heroides), mitológiai hősnők fiktív levelei férfiakhoz.
- i. e. 13–9** Horatius: ÓDÁK vagy CARMINA negyedik kötete (vö. i. e. 23), amely 15 versből áll. Fontos versek a kötetekből: THALIARCHUSHOZ, LICINIUSHOZ, AUGUSTUS CAESARHOZ. A rómaiak meghódítják Pannoniát. Folytatódnak a nagy római építkezések: Basilica Aemilia a Forumon, Ara Pacis Augustae, Marcellus színháza, Augustus császár diadalíve.
- i. e. 7** Strabón megírja az ókori világ legteljesebb földrajzát gör. nyelven: FÖLDRAJZI FELJEGYZÉSEK (Geographika hüpomnémata).
- i. e. 1** Ovidius: A SZERELEM MŰVÉSZETE (Ars amatoria).
- 0** Jézus Krisztus születése. A keresztény időszámítás kezdete.
- 1 k.** Felépül a veronai Amphiteátrum, ahol még ma is rendeznek előadásokat.
- 1–600** Létrejön a Nag-Hammadi kopt gnosztikus könyvtár, ahol főleg titkos tanítást tartalmazó iratokat gyűjtöttek. Állatmesékkel életbölcsségre oktató szövegek alakulnak ki szan. nyelven, ezek keretes, rögzített formája a PANCSATANT-RA (Ötös tankönyv).
- 2 k.** Ovidius továbbra is a szerelem témájával foglalkozik, ironikus-erotikus tankölteménye A SZERELEM ORVOSSÁGAI (Remedia amoris), de hozzákezd egy hatalmas mű megírásához is. A 15 könyvből álló, hexameteres mitológiai költemény gör. és római átváltozás-mitoszokat jelenít meg, ezért az ÁTVÁLTOZÁSOK (Metamorphoses) címet kapta. DAPHNE, NARCISSUS ÉS ECHO, DAEDALUS ÉS ICARUS, ORPHEUS ÉS EURYDICE stb. történetének gyűjteményét a középkor „pogány Bibliának” tekintette.

- 2-8** Ovidius **NAPTÁR** (Fasti) c. elbeszélő költeménye a római kultusz ünnepeivel kapcsolatos mítoszokat sorolja fel naptári rendben, száműzetése miatt azonban csak a mű első hat könyve készült el.
- 2-50** A pályáját Aiszóposz fabuláinak lat. fordításával kezdő **Phaedrus** önálló, verses tanítómesékkel jelentkezik. A **FARKAS ÉS A BÁRÁNY** (Lupus et agnus), A **RÓKA ÉS A HOLLÓ** (Vulpes et corvus) a legismertebbek közül valók.
- 9-12** Ovidius: **KESERVEK** (Tristia); a mű a szerző elégiákban elpanaszolt szenvedéseit tartalmazza Rómából való száműzetése miatt.
- 10 k.** Kínában Jang Hsziung filozófiai-spekulatív jóskönyvet ír A **NAGY TITOK KÖNYVE** (Taj-hszüan csing) címmel. Halála előtt néhány évvel **Augustus** császár **AZ ISTENI AUGUSTUS TETTEIBEN** (Res gestae divi Augusti) rögzíti élete eseményeit; felállítják egészalakos, ún. prima portai szobrát.
- 12-16** Ovidius ismét elégia-koszorút szerkeszt: **PONTUSI LEVELEK** (Epistulae ex Ponto).
- 14-37** Augustus halála után Tiberius a császár. Capri szigetén fényűző palota épül számára, titkos lejárattal a tengeri Grotta Azzurrába. A római ir. „ezüstkornak” kezdete.
- 17 előtt** Titus Livius: A **RÓMAI NÉP TÖRTÉNETE A VÁROS ALAPÍTÁSÁTÓL** (Ab urbe condita libri); a szerző 40 évig dolgozott művén.
- 25-220** A „vörös szemöldökűek” taoista szektájának felkelése után (18) a **Han-dinasztia** uralkodásának kései szakasza kezdődik Kínában; a birodalom délen terjeszkedik tovább.
- 33** Jeruzsálemben keresztre feszítik Jézus Krisztust.
- 40 k.** Nagy hatású irodalomelméleti értekezés születik A **FENSÉGESRŐL** (Peri hüpszosz) gör. nyelven; szerzőjét **Pszeudo-Longinosznak** nevezzük, mivel az utókor a kétszáz évvel későbbi gör. írónak, **Kassziosz Longinosznak** tulajdonította a művet. Ostia tengeri kikötőjét építik.
- 41-49** Korzikai száműzetése idején három etikai tanulmányt ír **Seneca**, a római filozófus, melyek a csapások bölcse elviselésére, a halál szépségére tanítanak, s a **VIGASZTALÁSOK** (Consolationes) címet kapták.

- 41–54** Claudius császársága idején megkezdődik a római hódítás Britanniában (43), és Seneca visszatérhet a fővárosba (49). Seneca A HARAGRÓL (De ira) c. filozófiai dialógusa és AGAMEMNÓN-tragédiája emelkedik ki a korszak szellemi életéből, valamint egy történeti munka — NAGY SÁNDOR MAKEDÓN KIRÁLY TÖRTÉNETE (Historia Alexandri Magni Regis Macedonum) — Curtius Rufus tollából, amely a későbbi Sándor-regények egyik alapanyaga (vö. 300 k.).
- 45 k.** A keresztényüldöző Saul látomása, amelynek következtében Krisztus apostola (azaz küldötte) lesz, felveszi a Pál nevet, és térítő útra indul a Római Birodalomban. Pálnak nagy szerepe volt abban, hogy a kereszténység viszonylag hamar elterjedt.
- 48–49** A sztoikus Seneca AZ ÉLET RÖVIDSÉGÉRŐL (De brevitae vitae) ír dialógust.
- 50 k.** Kialakul a római pantomim műfaja, vagyis egyetlen színész mitológiai témájú, táncos némajátéka. Seneca tragédiája, az OEDIPUS, gazdag filozófiai elmélkedésekben. A Jeruzsálemben tartott apostoli zsinat határozata értelmében a megkeresztelkedett pogányok az egyház teljes jogú tagjaivá válnak; ez lehetővé teszi a kereszténység gyors terjedését. A keresztények első himnuszait éneklék.
- 51–67** Pál apostol térítő LEVELEKET ír gör. és héb. nyelven, ezek az Újtestamentum kánoni könyvei lettek. Számuk összesen 14.
- 54** A Claudius császár haláláról szóló satíra Seneca műve: AZ ISTENI CLAUDIUS TÖKKÉ VÁLÁSA (Apocolocyntosis divi Claudii). Az új császár — Nero — Seneca hálátlan tanítványa.
- 54–60** Seneca filozófiai párbeszédeiben A JÓTÉKONYSÁGRÓL (De beneficiis), A KÖNYÖRÜLETESSÉGRŐL (De clementia), A BOLDOG ÉLETRŐL (De vita beata) és A LÉLEK NYUGALMÁRÓL (De tranquillitate animi) elmélkedik.
- 62 előtt** A sztoikus Persius SZATÍRÁIBÓL (Saturnae) csak hat költemény maradt fenn.
- 62** Lucanus római költő 10 énekből álló eposz írásába kezd, melynek témája Caesar és Pompeius háborúja: PHARSALIA vagy A POLGÁRHÁBORÚ (De bello civili), a címben a csata színhelye. Seneca tragédiát tervez az OETAI HERKULESRŐL (a darab szerzősége vitatott).
- 64** Nero immár zsarnoksága teljében. A római tűzvész után nagyszabású építkezéseket kezd, saját magának fényűző palotát építtet (domus aurea); üldözi a keresztényeket; hamarosan vértanú halált hal Péter, majd később Pál apostol (67-ben).

- 64–69** Elkészül az első fennmaradt „jó hír” (euangelion) gör. nyelven, azaz MÁRK EVANGÉLIUMA, az Újtestamentum kánoni könyve Jézus Krisztus életéről és kinszenvedéséről.
- 65** A költői ambíciókat is dédelgető Nero öngyilkosságra kényszeríti volt mesterét, Seneca élete végén a mitológia sorsüldözötteinak véres tragédiáját mutatta be: MEDEA, PHAEDRA, THYESTES, a reneszánsz dráma később sokat merít e műveiből.
- 66** Nero hiúságának újabb költőáldozata Petronius, akinek főműve, a SATYRICON c. kalandregény töredékesen maradt fenn.
- 68–69** Nero öngyilkossága, a Flavius-dinasztia uralkodásának kezdete. Az újtestamentumi hagyomány szerint Isten feltárja az eljövendő idők eseményeit Jánosnak, aki az APOKALIPSZISben (Jelenések könyve) gör. nyelven leírja mindazt, „amit látott” — ez az egyetlen apokalipszis, ami kánoni könyv lett.
- 70 k.** Titus római császár leveri a zsidók felkelését és elpusztítja Jeruzsálemet. Jelentős építkezések Rómában: Colosseum, Titus diadalíve. Valerius Flaccus befejezetlenül maradt eposzt ír AZ ARGONAUTÁK UTAZÁSÁRÓL (Argonautica) Apollóniosz Rhodiosz művének felhasználásával (vö. i. e. 220 k.).
- 70–80** Az Újtestamentum újabb kánoni könyvei készülnek el Jézus életéről: MÁTÉ és LUKÁCS EVANGÉLIUMA. Az előbbi ar., az utóbbi gör. nyelven. Máté, Márk és Lukács evangéliuma „egy tekintettel” átfogható, szinoptikus.
- 70–150** Az indiai Mátricséta Buddhát magasztalja szanszkritül DICSÉRET SZÁZÖTVEN VERSSZAKBAN (Satapancsásatikanámasztótra) c. költeményében.
- 75–79** Josephus Flavius zsidó történész görögül írja hétkötetes művét a közelmúlt eseményeiről: A ZSIDÓ HÁBORÚ (Peri tu iudaiku polemu).
- 77** Az idősebb Plinius enciklopédikus tudományos művet alkot: TERMÉSZETRAJZ (Historia naturalis, azaz Természettörténet) címen.
- 79** A Vezúv kitörése két dél-itáliai várost pusztít el teljesen, Pompejit és Herculaneumot. A katasztrófát, amelynek során nagybátyja is életét vesztesse, ifj. Plinius írta le.
- 80** Megjelenik Martialis első epigramma-kötete, a LÁTVÁNYOSSÁGOK KÖNYVE (Liber spectaculorum), amelyben a Colosseum felavatásának ünnepségeit

önti versebe. A gör. APOSTOLOK CSELEKEDETEI (Praxeisz Apostolon, lat. Acta Apostolorum) az Újtestamentum kánoni könyve, a hagyomány szerint Lukács evangélista műve.

- 85 k.** Újabb két Martialis epigrammagyűjtemény: az AJÁNDÉKOK (Xenia) és a NYEREMÉNYEK (Apophoreta).
- 86–104** Martialis: EPIGRAMMÁK (Epigrammata), amely a szerző élete végéig írt verseit tartalmazza.
- 88–138** Epiktétosz, a zseniális, Rómából száműzött rabszolga görögül tanított az élet örömeiről való lemondásra, művét tanítványa, Flavius Arrianus jegyezte le: ELMÉLKEDÉSEK (Diatribai), ennek rövidített változata a KÉZIKÖNYVECSKE (Encheiridion).
- 89–94** Josephus Flavius A ZSIDÓK TÖRTÉNETE (Judaiké Archaiologia), mely az első ember megteremtésétől Nero uralkodásának tizenkettedik évéig tudósít az eseményekről.
- 90–95** Gör. nyelven elterjed PÉTER ELSŐ LEVELE, szerzője azonban nem Péter, az apostol. János *Apokalipszise* latinul is megjelenik (vö. 68–69).
- 92** A kései Han-dinasztia uralkodása idején élő kín. történész, Pan ku megírja A KORÁBBI HAN-DINASZTIA TÖRTÉNETÉT (Csien Han su). Statius (lat.) eposzokat alkot Oidipusz fiainak harcáról: THÉBAISZ (Thebai-eposz), AKHILLEISZ, majd alkalmi költeményeket rögtönöz: ERDŐK (Silvae), összesen 32-t.
- 95–100** Elkészül a nemcsak nyelvében, de szellemiségében is leginkább gör. újtestamentumi kánoni könyv: JÁNOS EVANGÉLIUMA.
- 96 előtt** A római Quintilianus retorikai értekezést ír 12 könyvben A SZÓNOKI NEVELÉS RŐL (De institutione oratoria).
- 98** Rómában életrajzok születnek a hadvezérről: Tacitus KÖNYV JULIUS AGRICOLA ÉLETÉRŐL (De vita Julii Agricolae liber) és költőkről, szónokokról, filozófusokról: Suetonius HÍRES FÉRFIAKRÓL (De viris illustribus).
- 98–117** Traianus, az utolsó római hódító uralkodása.

- 100 k.** Indiában, a Gangesz vidékén kialakul a mathura és a szaneci stílus, amely új Buddha-ikonográfiát vezet be. Elkezdik alkalmazni az égetett téglát a római építészetben; kiépül Aquincum a mai Budapest területén. Virágzik a római mimus, a köznapi témákról szóló zenés-táncos, rögtönző jellegű színjátéktípus. Az ifjabb Plinius Traianus császárt dicsőíti beszédében (Panegyricus Traiani); Tacitus a GERMÁNOK EREDETÉRŐL ÉS HELYZETÉRŐL (De origine et situ Germanorum) ír. PHÜSZIOLOGOSZ (A természettudós) — gör. népkönyv fantasztikus és valóságos állatokról, kövekről, növényekről s ezek szimbolikus (Krisztusra, egyházra stb. vonatkozó) értelméről. Asvaghósa szan. költő műveivel a nagy vallásalapító dicsőségét szolgálja: eposzt ír BUDDHA ÉLETÉRŐL (Buddhacsarita) és leány féltestvéréről, A SZÉP NANDÁRÓL (Szaundarānandakāvya), drámát a mester tanítványáról, SÁRIPUTRÁRÓL, és gyűjteményt szerkeszt a hozzá kapcsolódó legendákból is: TANÍTÁSOK ÉKSZERE (Szútrálankára).
- 100–200** Újtestamentumi történetekhez kapcsolódó apokrif iratok keletkeznek kopt (ANDRÁS APOSTOL CSELEKEDETEI, TAMÁS, MÁRIA ÉS FÜLÖP EVANGÉLIUMA) és gör. (PÉTER APOKALIPSZISE) nyelven (i. sz. 120–150). Kánoni viszont JÚDÁS LEVELE ÉS JÁNOS LEVELEI (a 2. és a 3. az V. sz.-tól). Jelenlegi formájában kialakul a 48 ezer verssoros szan. eposz, a RÁMÁJANA (Ráma élettörténete). Indiában születik az avadána (érdem, hőstett) műfaj is, a legrégebb jelentős gyűjtemény az AVADÁNA-SATAKA (Száz hőstett), amely Buddha életéből vett legendákat tartalmaz. Létrejön a többszáz éves hagyományból felépülő NÉGYSZÁZ PURAN (Puranánúru) antológia, amely a tamil hősi költészet verseit tartalmazza.
- 100–500** Ismeretlen szerző a szerelem istennőjének tavaszéji ünnepéről ír verset, a VENUS VIRRASZTÁSA (Pervigilium Veneris), mely a sztoikus filozófia hatását mutatja.
- 102** A római Iuvenalis elkezdí írni SZATÍRÁK (Saturnae) c. művét, végül 16-tal lesz kész haláláig, 131-ig.
- 105–110** Rómában fórum és diadaloszlop készül Traianus császár tiszteletére, Segóviában vízvezeték. Tacitus a politikai szabadság hiánya miatt hanyatló műfajról elmélkedik: DIALÓGUS A SZÓNOKOKRÓL (Dialogus de oratoribus); HISTÓRIÁJÁBAN a közelmúlt (69–96) történelmével foglalkozik, a 14 könyvből csak 4 maradt fenn. Plutarkhosz gör. író gör. és római hősöket, jelentős személyiségeket hasonlít össze a PÁRHUZAMOS ÉLETRAJZOK (Bioi paralleloi) c. művében: 22 páros (pl. Nagy Sándor—Julius Caesar, Alkibiadész—Coriolanus) és 4 egyéni biográfia. Fennmaradtak görögül az Apostoli Atyák teológiai leveleinek gyűjteményében a vértanú halált halt püspök, Antiochiai Ignác ekkor írt LEVELEI.
- 117** Hadrianus, az új császár békepolitikát folytat, a határok védelmére rendezkedik be, megvalósul az augustusi Pax Romana (római béke); építkezések folynak, régi szobrokat restaurálnak.

- 120 k.** Plutarkhosz másik nagy hatású műve az **ETIKAI ÍRÁSOK** (Éthika) címet viseli, de több más témával is foglalkozik. **ISZISZRŐL ÉS OSZIRISZRŐL** (Peri Iszidosz kai Osziridosz) szóló munkája egyik legfontosabb forrásunk az egy. vallásról. Suetonius 12 biográfiát állít össze: **CSÁSZÁROK ÉLETE** (De vita Caesarum), Julius Caesartól Domitianusig.
- 122 k.** Tacitus **ANNALESE** (Évkönyvek) Augustus halálától 68-ig foglalja össze az eseményeket, bevezetőjében a híres jelszó: „sine ira et studio”.
- 125 k.** Hadrianus átépítteti a római Pantheont, Tivoliban felépül a Villa Hadriana.
- 130–140** Megkezdődik az újtestamentumi **EVANGÉLIUMOK** összekapcsolásának folyamata, a szinoptikusok (Máté, Márk, Lukács) és János egyaránt Jézus életét és halálát mondják el. Ptolemaiosz, az alexandriai csillagász és matematikus tevékenysége. Megalkotja a lényegében Kopernikusig érvényben maradó geocentrikus világképet, a matematikai csillagászat alpművét (ismert címén: **ALMAGESZ**), földrajzában leírja az akkor ismert világot, optikája pedig máig a fénytan alapvetése (vö. 1543).
- 132–135** A palesztinai zsidók utolsó felkelése a rómaiak ellen, vezetőjük Bar Kochba (a „csillag fia”). Leverése után a zsidó nép szétszórta, diaszpórában kényszerül élni.
- 150 k.** Valamivel korábban kialakul (Quadratus: **APOLOGIA**, 130 k.), s ekkorra széles körben elterjedt válik a keresztény hitvédelmi ir.: Markianosz Ariszteidész **APOLÓGIA** (140 k.); Iusztinosz (Justinus) **APOLÓGIA I–II; PÁRBESZÉD A ZSIDÓ TRÜPHÓNNAL** (Prosz Trüphóna Iudaion dialogosz).
- 160 k.** A szent szövegek összefoglaló megjelölésére egyre gyakrabban használják a **BIBLIA** (könyvek, tekercsek) elnevezést, a szó a héb. „szifré kódex” gör. fordítása, eleinte hozzátették, majd hozzá értették a „hagion” (szent) jelzőt. Meliton szárdeszai püspök Jeremiás próféta könyve (31 : 31) alapján használja az ő- és **ÚJTESTAMENTUM** (szövetség Istennel) kifejezést.
- 161–165** Marcus Aurelius filozófus császár uralkodásának kezdete, sikeresen védelmezi a birodalom határait a parthusok és a germánok ellen. Lukianosz gör. filozófus és szatirairó nagy műveit írja: **IKAROMENIPPOSZ VAGY AZ ÚRHAJÓS** (Ikaromenipposz é hüpernephelosz), **ÉLETEK VÁSÁRA** (Bión praszisz). Maja műemlékek emelkednek Amerika földjén.
- 166–167** Lukianosz újabb szatirikus jelenetei a **HALOTTAK PÁRBESZÉDEI** (Nekrikoi dialogoi) és a **HETÉRÁK PÁRBESZÉDEI** (Hetairikoi dialogoi) címet viselik.

- 170 k.** A szír Tatianosz folytatja az apologéták munkáját, gör. nyelven egyetlen folyamatos elbeszélést formál az evangéliumokból; EVANGÉLIUMHARMÓNIA (Diatesszaron). Másik fontos műve a figyelmeztető BESZÉD A GÖRÖGÖKHOZ (Logosz prosz Hellénasz), ebből az „opus magnumból” csak töredékek maradtak fenn. A római Aulus Gellius szórakoztató-oktató művet ír 20 könyvben: ATTIKAI ÉJSZAKÁK (Noctes Atticae). A gör. Galénosz orvosi-filozófiai értekezéseiben a testi tényezőktől teszi függővé a lélek képességeit, s arról is szól, hogy az igazán jó orvosnak egyben filozófusnak is kell lennie.
- 170–180** Marcus Aurelius, a világ leghatalmasabb birodalmának ura, a rettegett hadvezér a csaták szünetében sztoikus filozófiai eszméit veti papírra a jóságról, a lélek mélyébe való menekülésről; az ELMÉLKEDÉSEKET (Tón eis heauton biblia) görögül írta. Lukianosz gúnya elől az istenek sem menekülhetnek: ISTENEK PÁRBESZÉDEI (Theón dialogoi).
- 175 k.** Apuleius római író regénybe foglalja egy ifjú átváltozását, majd misztikus beavatását: ARANYSZAMÁR (Asinus aureus), benne ÁMOR ÉS PSZÜKHÉ történetével.
- 180 k.** Athénagorasz gör. hitvédelmi értekezései: A HALOTTAK FELTÁMADÁSÁRÓL (Peri anasztaszéosz nekrón) és a FOLYAMODVÁNY A KERESZTÉNYEKÉRT (Presbeia peri christianón), Marcus Aureliushoz. Rómában elkészül Marcus Aurelius lovas szobra és oszlopa. A császár halála. A Lukianosz neve alatt rejtőző ismeretlen szerző szintén az „aranyszamár”-témához fordul: LU KIOSZ AVAGY A SZAMÁR (Lukiosz é onosz), gör. művének forrása, mint Apuleiusé, egy elveszett novella.
- 185 k.** Szent Iréneusz főművét írja: AZ ERETNEKSÉG ELLEN, AVAGY A HAMIS GNÓZIS CÁFOLATA (Elenkhosz kai anatropé tés pseudonümu gnószeosz).
- 193** Commodus meggyilkolása (192) után polgárháború (193–197) Rómában, a trónt Septimius Severus szerzi meg (211-ig).
- 195–200** Az egyre erősödő kereszténység filozófiai és vallási rendszerét olyan jelentős gondolkodók védelmezik görögül, mint Alexandriai Kelemen INTÓ BESZÉD A GÖRÖGÖKHOZ (Protreptikosz prosz tusz Hellénasz) vagy latinul Tertullianus A POGÁNYOKHOZ (Ad nationes), VÉDŐIRATOK (Apologeticum), A LÉLEK TANÚSÁGTÉTELE (De testimonio animae).
- 200 k.** A közép-am. maja kultúra nagy fellendülésnek indul, néhány város (Tikal, Palanke stb.) különleges jelentőségre tesz szert. Szent Callixtus pápa festményekkel díszített katakombákat építtet Rómában. A korai, még üldözött kereszténység ikonográfiája elsősorban a katakombákban őrződött meg, jellemzője volt a titkos, csak a beavatottak számára érthető szimboliz-

mus. Istent magasztaló szövegekkel Sanctus (szent vagy...) és Gloria (dicsőség...) dallamok terjednek el a keresztény zenében, majd a miserend (ordinarium missae) részévé válnak. Alexandriai Kelemen második nagy művét, A NEVELŐT (Paidagógosz) írja görögül, Tertullianus latinul védi az új vallást: AZ ERETNEKEK ELLENI RENDELETRŐL (De prescriptione haereticorum). MISNA (Tanítás) címen Jehuda Hanászi rabbi összeállítja a zsidó vallási törvényeket (vö. i. e. 200 után). Bhásza szan. drámaíró az indiai mitológia isteneinek és hőseinek a történeteit jeleníti meg, témáit elsősorban a *Mahábháratából* és a *Rámájánából* meríti, az ÖT NAP (Pancsarátra) az előbbiből, a SZÍNDARAB A SZOBORRÓL (Pratimánataka) az utóbbiból készült dráma. A gör. Longosz regényt ír két fiatal, DAPHNISZ ÉS KHLOÉ (Poimenikón tón kata Daphnin kai Khloén) szép szerelméről. Elkészül a legrégibb ismert kánon-katalógus, az 1740-ben felfedezett ún. Muratori-töredék, amely az Újszövetség könyveit sorolja fel, figyelembe véve az evangéliumok keletkezési sorrendjét.

- 200–300** Gör. és kopt nyelven újabb apokrif, 'gnosztikus és hermetikus szövegek terjednek el, mint pl. a *Pisztisz Szophiában* említett „titkos kinyilatkoztatást” tartalmazó JEU könyvek; a MEGVÁLTÓ DIALÓGUSA; TAMÁS, AZ ATLÉTA. Valamennyinél jelentősebb a gör. eredetiből koptra fordított, több gnosztikus iratot összefoglaló PISZTISZ SZOPHIA (Hit, Bölcsesség), a címszereplő egy szellemi lény, aki a feltámadott és az igazságot nyíltan (nem parabolákban) reveláló Jézus tanításait közvetíti. A római Apicius máig nagyra becsült szakácskönyvet szerkeszt.
- 200–600** Hébr. nyelvű szövegek tanúskodnak arról, hogy a zsidó közösségekben is foglalkoztak a mágiával, az asztrológiával és a kozmológiával, a legrégibb talán a számmisztikát kifejtő TEREMTÉS KÖNYVE (Széfer jecira).
- 208–211** Alexandriai Kelemen legnagyobb művét készíti — a SZÖNYEGEK (Sztrómateisz) a keresztény hit többé-kevésbé rendszeres kifejtése. Tertullianus részletkérdéseket tárgyal a KRISZTUS TESTÉRŐL (De carne Christi, 210–212) és a LÉLEKRŐL (De anima, 210–213) szóló lat. értekezésében.
- 211–217** Caracalla, Septimus Severus fia a római császár. Kiterjeszti a római polgárjogot a birodalom csaknem valamennyi szabad lakosára: Constitutio Antoniniana (212). Fürdőt (termákat) építtet az Örök Városban. Állnak a baalbeki Kerek templom falai.
- 220–245** Kínában felbomlik a Han-dinasztia állama, területén három királyság jön létre. Alexandriai Kelemen tanítványa, Origenész filozófiai-teológiai kérdésekről értekezik, görögül írt, KEZDETEKRŐL (Peri arkhón) c. műve az ember szabadságát, a lélek halhatatlanságát, valamint az anyagi világ mulandóságát és a rosszat mint a jó hiányát elemzi, tkp. allegorikus Biblia-magyarázat.

- 224** Az iráni parthus királyság bukása után megalapítják a per. Szászánida Birodalmat, amely a zoroasztrizmust teszi egyedüli államvallássá. Keresztény szentélyek alakulnak Rómában; a Priscilla temetőben először ábrázolják Szűz Máriát, Jézus anyját. A szír Héliodórosz görögül ír regényt a SORSÜLDÖZÖTT SZERELMESEKRŐL (Aithiopika), vagyis Theagenészről és Khariklejáról.
- 235–284** A Severusok dinasztiajának bukása, a Római Birodalom négy évtizedes válságának kezdete, az ún. katonacsászárok kora. Róma — az erős központi ideológia és vallás hiánya miatt — teljesen nyitott mindenféle Keletről jövő új szellemi áramlattal szemben. A kereszténység mellett az egy. (Iszisz, Oszirisz) és per. (Mithrasz) misztériumvallás terjed el az egész birodalomban. Rómában Plótinosz új filozófiai iskolát alapít, a neoplatonizmust. Novatianus római presbiter hamarosan nagy teológiai viták keresztültűzébe kerülő kérdésről ír, a SZENTHÁROMSÁGRÓL (De trinitate, 240 k.).
- 250 k.** Decius császár elrendeli az általános keresztényüldözést. Mithrasz-szentély épül Aquincumban. Iszisz-szentély Savariában. A Római Birodalomban elterjed a cantus responsorium (felelgető ének) műfaja, amelyben a szülő énekre a keresztény gyülekezet adott választ; fennmaradt pl. Victorinus *Boldog Szentháromság* c. responsoriuma.
- 254–260** Katonai anarchia a Római Birodalomban. A keresztény ikonográfia első, véglegesen rögzült motívumainak kialakulása, ilyen az orans (felemelt, széttárt karú imádkozó alak) és a Jó Pásztor (azaz Jézus Krisztus) a bárányokkal, tehát híveivel. Plótinosz görögül írja neoplatonikus értekezéseit, amelyek halála után ENNEADESZ (Kilenc műből álló egységek) címen jelennek meg; a filozófus szerint a világ a felfoghatalan Isten (= az Egy — to hen) emanációja, kiáramlása, és négy szintre oszlik: ész (nűsz), lélek (pszükhé), természet (phűszisz), anyag (hűlé). Iránban fellép Mani, aki zoroasztriánus alapokon gnosztikus, dualista jellegű vallásrendszert alkot, keresztény és buddhista elemeket egyaránt felhasználva. Szektát alapít, manicheus irodalom jön létre, amelynek alapélménye a Jó (szellem) és a Rossz (anyag), a Világosság és a Sötétség harca.
- 284–305** Diocletianus császár újjászervezi a Római Birodalmat, palotát épít Spalatum-ban (ma: Split), ahová lemondása után visszavonul.
- 300 k.** A gör. NAGY SÁNDOR-REGÉNY az antik világ egyik legnagyobb „bestsellere”; a szerző és cím nélküli kompiláció egy alexandriai írnok munkája, aki korábbi, elveszett forrásokból merített. Nagy Sándor alakjával és tetteivel ettől kezdve számos mű foglalkozott legalább 35 keleti és nyugati nyelven. A buddhizmusnak új, nagy jövőjű formája jön létre, az ún. mahájána (nagy szekér); Majitréjánátha szan. vallásos irata: A MAHÁJÁNA-SZUTRA DÍSZE (Mahájána-szutralamkára). Ez időre esik a Teotihuakán mexikói indián műveltség fénykora (vő. i. e. 100 után).

- 300–400** KÁMASZUTRA (A szerelem vezérfonalai) — a szerelem művészetéről szóló szan. próza, a fejezeteket lezáró kétsoros versekkel, szerzője vsz. Mallanága Vátszjájana. Elterjedt egy szír nyelven írott mű, amely egy zsidó és egy keresztény felfogású változatban közli JÓZSEF ÉS ASZENATH történetét.
- 302** Diocletianus fürdőket építtet Rómában, nagy keresztényüldözések. A kín. Lu Csi poétikai kérdésekkel foglalkozik, fontos műve A KÖLTŐI LEÍRÁS AZ IRODALOMRÓL (Ven-fu).
- 305–306** Diocletianus alatt Rómában a tetrarchia rendszere alakul ki.
- 310** Az észak-afr. születésű Lactantius vaskos művet ír latinul a kereszténység védelmében: ISTENI TANÍTÁSOK (Divinae Institutiones), 1465-ben ez lesz az első nyomtatásban megjelent mű Itáliában.
- 310–330** A nagy sikerű gör. Sándor-regényt Valerius Polemius latinra fordítja: NAGY SÁNDOR TETTEI (Res gestae Alexandri Magni).
- 312–313** Nagy Konstantin az itáliai társuralkodó, Maxentius elleni csatára készül Róma alatt, a pons Milviusnál. Ekkor álmot lát, amelyben — a hagyomány szerint — ígéretet kap: ha a kereszt jelében harcol, e jelben győzni fog (in hoc signo vinces). A győztes Konstantin és keleti uralkodótársa, Licinius kiadják a milánói ediktumot, amelyben engedélyezik a szabad vallásgyakorlást a keresztényeknek. Nyugat új császára befejezi a Maxentius által elkezdett Basilica Novát, s ezzel a világbirodalom politikai központjában, a Forum Romanumon a keresztény Istennek szentelt templom emelkedik. A másutt épülő bazilikáknak ez lesz a mintája.
- 312–322** A caesareai Euszebiosz monumentális művet alkot Porphüriosz neoplatonikus filozófus ellen: EVANGÉLIUMI ELŐKÉSZÜLET (Proparaszkeue euangeliké).
- 315 k.** Készítik Konstantin császár diadalívét. Lactantius AZ ÜLDÖZŐK HALÁLÁRÓL (De mortibus persecutorum) c. munkája az első történeti jellegű áttekintés az egyház múltjáról és a keresztényüldözésről (314–317 k.).
- 316** Felbomlik az egységes kín. állam, Észak-Kína nomád népek uralma alá kerül, a hagyományok délen élnek tovább.
- 320 k.** Remete Szent Antal (Antóniosz), Pakhómiosz és követőik Egyiptomban kialakítják a szerzetesi életformát, az alapítóktól — állítólag — regulák, homiliák és levelek maradtak fenn kopt és gör. nyelven; a Nilus-parti Tabennisiban Pakhómiosz megalapítja az első cenobita (koinosz biosz — közös élet) monostort.

- 324** Konstantin elrendeli Konstantinápoly (mai Isztambul) felépítését.
- 324–325** Euszebiosz tíz könyvben megírja a kereszténység történetét Jézus Krisztus korától 324-ig: műve, az EGYHÁZTÖRTÉNET (Ekklesiászthiké hisztoria) elsősorban a vértanúk életét öleli fel.
- 325** A kereszténység első egyetemes zsinata Niceában, elnöke a császár — azóta a bizánci császárok egyházfőinek is tekintik magukat. Elítélik Arius és követői, az ariánusok tanait, akik szerint Krisztus, a Fiú és az Atyaisten nem egylényegű (homousziosz), hanem csak hasonló lényegű (homoiusziosz).
- 350 k.** A Mosel-vidéki Augusta Treverorum (Trier) a Római Birodalom egyik fontos városa (341–383); Wulfila (Ulfilas), az „utolsó ariánus” püspök keresztény hitre téríti a gótokat, s lefordítja nyelvükre a Bibliát; terjednek az ariánus tanok.
- 356–359** A Szentírásra és az észérvekre építő poitiers-i Szent Hilarius főműve A SZENTHÁROMSÁGRÓL (De Trinitate) szól. Nyugaton ő ír először himnuszokat.
- 358** Az alexandriai Szent Athanasziosz legfontosabb dogmatikus műve a HÁROM BESZÉD AZ ARIÁNUSOK ELLEN (Orationes tres contra Arianos), az Atya és Fiú egylényegűségét bizonyítja.
- 361–363** Julianus császár, a hitchagyott (apostata) vissza akar térni a régi római valláshoz, de kísérlete hamarosan kudarcba fullad.
- 375** Az ázsiai hunok benyomulnak a kelet-európai síkságra. A germ. népvándorlás kezdete, amely mintegy 200 évig tart. A kappadokiai családból származó nagy Szent Baszileiosz (Vazul) görögül írt könyve A SZENTLÉLEKRŐL (Peri Pneumatosz hagiou) hamarosan a keresztény teológia klasszikus alkotása lesz.
- 381** A második, Konstantinápolyban tartott egyetemes zsinat végleges formában megfogalmazza a keresztény hitvallást (három személyű egy Isten). Baszileiosz fiatalabb testvére, nüsszai Szent Gergely szintén a hit kérdéseivel foglalkozik: EUNOMIOSZ ELLEN (Kata Eunomion). Valamivel később keletkezett műve a LÉLEKRŐL ÉS FELTÁMADÁSRÓL (Peri pszükhész kai anasztaszéosz), valamint a MÓZES ÉLETE (Peri biou Moszeosz). Nazianzoszi Szent Gergely püspök Konstantinápolyban szónokol, leveleket, verseket, sőt egy drámát is ír Krisztus szenvedéseiről.

- 386** Aranyszájú Szent János (Joannész Khrüszosztomosz) Antiochiában kezdi meg szónoki működését, homíliáiban főképp a *Genezist* és a *Zsoltárokat*, *Máté* és *János evangéliumát*, *Pál leveleit* magyarázza, de egyéb kérdésekről is szól, mint a szerencse forgandósága vagy Isten felfoghatatlansága stb.
- 386–387** A nyugati világban Szent Ambrus (Ambrosius) a legjelentősebb teológus, aki pályája kezdetén főleg Biblia-kommentárokat tartott latinul: 9 beszéd a HATNAPOS tereméstörténetéről (In Hexaemeron), *Lukács evangéliumáról*, ekkor ír a misztériumokról és a szentségekről is. Ambrus szentbeszédeit Milanóban hallgatja egy fiatalabb ember, aki manicheus, neoplatonikus eszméket vallott ugyan, de — részben a püspök hatására — megváltoztatja nézeteit. Ez a tanítvány, Szent Ágoston (Aurelius Augustinus) hamarosan messze túlszárnyalja mesterét, s a kereszténység legnagyobb teológusa lesz. Dialógusai: A BOLDOG ÉLETRŐL (De beata vita), A SZABAD AKARATRÓL (De libero arbitrio), A RENDRŐL (De ordine), értekezése A LÉLEK HALHATATLANSÁGÁRÓL (De immortalitate animae) és egy furcsa, misztikus, elmélkedő műve, Istennel folytatott magányos párbeszéde, a SOLILOQUIA emelkednek ki az induló Ágoston művei közül.
- 390** Ágoston: AZ IGAZ VALLÁSRÓL (De vera religione), a manicheizmus cáfolata.
- 391** I. Theodosius római császár megtiltja a pogány istenek tiszteletét, a kereszténység államvallássá lesz a birodalomban.
- 392** Szent Jeromos (Hieronymus) megalkotja az első keresztény irodalomtörténetet KIVÁLÓ EMBEREK (De viris illustribus) címen.
- 393** Az antik Görögországban utoljára tartanak olimpiai játékokat.
- 395** I. Theodosius császár halálával a Római Birodalom véglegesen keleti és nyugati részre szakad, a keleti császár székhelye Konstantinápoly (Bizánc), a nyugatié Ravenna. Macrobius római grammatikus főműve a SATURNALIA, mely beszélgetés formájában előadott művelődéstörténeti adatgyűjtemény és kivonatok.
- 395–404** Claudianus a kortárs eseményeket énekli meg, A GÓT HÁBORÚ (De bello gothico) címmel epikus költeményt ír a gótok legyőzéséről, mitológiai témát dolgoz fel másik két műve, a PROSERPINA ELRABLÁSA (Raptus Proserpinae) és a GIGÁSZOK HARCA (Gigantomachia). A római Servius az eredetét többszörösen meghaladó terjedelemben KOMMENTÁRT ÍR VERGILIUS KÖLTEMÉNYEIEHEZ (Commentarius in Virgili carmina), a középkorban gyakran Vergilius művei helyett is használták.

- 398** Ágoston Szentírás-magyarázata A KERESZTÉNY TANÍTÁSRÓL (De doctrina christiana) és rendkívül nagy hatású önéletírása, a VALLOMÁSOK (Confessiones, 427-ig) a világ szellemi életének legfontosabb eseményei az évben.
- 400 k.** Martianus Capella enciklopédikus művet szerkeszt latinul: MERCURIUS ÉS A TUDOMÁNY HÁZASSÁGA (De nuptiis Mercurii et Philologiae), s eposzt ír az erény és a bűn harcáról az ember lelkéért: PSYCHOMACHIA (Harc a lélekért). Kopt nyelven manicheus zsoltárok és apokrif iratok készülnek (ILLÉS APOKALIPSZISE, TAMÁS-ZSOLTÁROK stb.). Kálidásza szan. költő és színműíró legkiválóbb alkotása a SAKUNTALÁ FELISMERÉSE (Abhijyána-Sakuntala).
- 401–408** Meg-megújuló germ. támadások Itália ellen, melyeket Stilicho fővezér rendre visszaver, de meggyilkolása (408) után a birodalom nyugati fele védtelenné válik.
- 401–416** Szent Ágoston is állást foglal az Atya, a Fiú és a Szentlélek egylényegűségének kérdésében: A SZENTHÁROMSÁGRÓL (De Trinitate).
- 403–412** A gör. Szünesziosz az antik műveltséget és a keresztény eszméket igyekszik szintetizálni, értekezést ír a filozófia és a retorika kapcsolatáról: DIÓN AVAGY AZ ÁLTALA KÉPVISELT ÉLETMÓD (Dión é peri tész kat'auton diagógész); mitológiai regénye: EGYIPTOMI TÖRTÉNET AVAGY A GONDVISELÉSRŐL (Aigüptioi logoi é Peri pronoiasz).
- 406** Elkészül Szent Jeromos (Hieronymos) latin Biblia-fordítása, a VULGATA (azaz: széles körben elterjedt). Jeromos héberből és görögből (ahol csak gör. szöveg van) fordít.
- 410** Alarik nyugati gót vezér kirabolja Rómát. Apokaliptikus hangulat lesz úrrá az egész római világon.
- 413–426** II. Theodosius felépítteti Konstantinápoly széles városfalát. Szent Ágoston ISTEN VÁROSÁRÓL (De civitate Dei) c. munkája a középkori történelemszemlélet alapja. Fa Hszen kínai buddhista zárandók híres útleírása: FELJEGYZÉSEK A BUDDHISTA ORSZÁGOKRÓL (Fo kuo csi).
- 425–450** II. Theodosius egyetemet alapít Konstantinápolyban. Nyugaton Galla Placidia kormányoz, Ravennában hatalmas építkezések folynak (fennmaradt Galla Placidia mauzóleuma, a korai keresztény ikonográfia motívumait megjelenítő mozaikkal).
- 430 k.** Az epheszoszi zsinat (431) elítéli Nesztorioszt, aki szerint Szűz Mária nem nevezhető „istenszülőnek”, csak „Krisztusszülőnek”. A zsinat Szűz Máriát

Isten anyjának deklarálja, s így megkezdődhet „dicsőségben” való ábrázolása. Az alexandriai Kürillosz pátriárka támadást intéz Konstantinápoly püspöke, Nesztoriosz ellen, vitairatának címe: EGYHÁZI ÁTKOK (Anathematizmusok).

432 Krisztus szenvedéseit és keresztre feszítését bemutató kálvária-ábrázolások jelennek meg a nyugati művészetben.

434–453 A hunok királya, Attila az Uráltól a Rajnáig terjedő birodalmat hoz létre, amelynek központja a Kárpát-medencében fekszik.

435 II. Theodosius leromboltatja a pogány templomokat, s CODEX THEODOSIANUS címen római jogi gyűjteményt szerkesztet (438).

444 Kürillosz A SZENT ÉS EGYLÉNYEGŰ HÁROMSÁGRÓL (Peri tész hagiasz kai homousziu triadosz) ír.

448–472 II. Theodosius császár Attilához küldi Priszkosz rétort, aki nyolc könyvből álló történelmi művet ír: A BIZÁNCI TÖRTÉNELEM ÉS AZ ATTILÁVAL VISELT DOLGOK (Hisztoría buzantiaké kai ta kat' Attilan).

450 k. és után A kopt egyház kiemelkedő egyénisége, Senute nagy hatású szónoklatokat tart, eszkatologikus víziókat él át és jegyez fel. A buddhizmus államvallás Kínában. Germ. eredetű ang. és szász törzsek átkelnek Britanniába, és ott nyugatra szorítják a kelta és brit őslakosságot. Az angolszász hódítók elleni harc legendás vezére, Arthur (vagy Arthus) király köré (győzelme 516-ban) Bretagne-ban legenda szövődik. DAINASZ DALOK — állítólag már ekkor létrejönnek a legősibb lett népdalok.

451 Catalaunumi csata: az utolsó nagy római hadvezér, Aëtius megállítja Attila hun csapatait.

453 Attila halála, felbomlik a Hun Birodalom.

455 A vandálok (germ. törzs) pusztítása Rómában.

461 Meghal Szent Patrik, az ír egyház megszervezője, amelynek nagy szerepe volt az ókori irodalom megőrzésében, a kultúra fenntartásában és a germ. népek megtérítésében.

463 Konstantinápolyban Keresztelő Szent János tiszteletére felszentelt bazilika épül.

- 476** A gót Odoaker megfosztja trónjától az utolsó nyugat-római császárt, Romulus Augustulust. Összeomlik a Nyugat-római Birodalom.
- 476–491** A monofizita tanok (Jézus Krisztusnak nem kettő — isteni és emberi —, hanem csak egy: isteni természete van) miatt kialakult teológiai vita odáig vezetett, hogy átmenetileg kettévált a nyugati és a keleti egyház.
- 481–511** Klodvig, a frankok királya római keresztény államot alapít Galliában.
- 485 után** Szent Pál athéni tanítványának vallja magát Pszeudo-Dionüsziosz Areopagitész, aki a fény-misztikáról elmélkedik; nagy hatású műve az ÉGI HIERARCHIA (Peri tész uraniasz hierarkhiasz) és az EGYHÁZI HIERARCHIA (Peri tész ekklesiasztikész hierarkhiasz) c. értekezése (vö. 1144).
- 493** Nagy Theodorik, a keleti gótok királya új itáliai államot alapít, melynek fővárosa Ravenna. Itt építik fel az arianus keresztelőkápolnát, a kupolában lévő mozaik Jézus Krisztus megkeresztelkedését ábrázolja.
- 500 k.** Csung Jung a VERS FAJTÁI (Si pin) és Liu Hszie AZ IRODALOM SZÍVE ÉS FARAGOTT SÁRKÁNYAI (Ven-hszin tiao-lung) c. műve a kín. klasszikus esztétika legjobb alkotásai. A SZIBILLA-JÓSLATOK (lat. Oracula sibyllina) — hexameteres jóvendölések — összeállítása 14 könyvben, eredetük sokkal régebbi, a gör. összeállítás lat. címe vált ismertté.
- 500 után** Vsz. Luxorius karthágói költő állította össze a LATIN ANTOLÓGIÁT (Anthologia latina), amely a késő lat. költészet legfontosabb forrása. Elkészül a Sándor-regény kopt verziója.
- 504 k.** San Apollinare tiszteletére templom épül Ravennában, a benne lévő, Krisztus életét és különböző mártírokat ábrázoló mozaikok fél évszázaddal későbbiek.
- 519** A barbár szolgálatba álló római Cassiodorus történelmi műve: a KRÓNIKA (Chronica).
- 523–524** Nagy Theodorik fogságában, a halál árnyékában írja dialógusát — versben és prózában — Boëthius a FILOZÓFIA VIGASZTALÁSÁRÓL (De consolazione Philosophiae).
- 526** Nagy Theodorik halálával felbomlik a Keleti Gót Birodalom (siremlékét Ravennában állítják fel).

- 527–565** I. Justinianus kísérletet tesz a Római Birodalom feltámasztására. A ravennai San Vitale-templom mozaikjain a császárt és feleségét, Theodóra császárnőt látjuk kíséretükkel.
- 529** Nursiai Benedek megalapítja a Monte Cassino-i kolostort, s ezzel kezdetét veszi a szerzetesség Nyugaton. Szent Benedek megírja a bencés rend KOLOSTORSZABÁLYZATÁT (Regula monasteriorum).
- 530** Hsziao Tungot (Csao-ming herceg) IRODALMI VÁLOGATÁS (Ven-Hszüan) c. gyűjteményének összeállításakor esztétikai, s nem vallási vagy ideológiai szempontok vezetik.
- 532–537** Justinianus császár rendeletére felépítik a Hagia Szophia (szent bölcsesség) templomot Konstantinápolyban, a császár nevéhez fűződik a római jog alapkönyvének összeállítása is: A POLGÁRI JOG GYŰJTEMÉNYE (Corpus Iuris Civilis).
- 543–555** Cassiodorus az isteni (teológia) és a világi (hét szabad művészet) dolgokról való legfontosabb ismereteket gyűjti össze a TANÍTÁSOK (Institutiones) c. kézikönyvében.
- 560 k.** Terjed a buddhizmus Japánban, Kambodzsában kialakul a khmer művészet.
- 568** A longobárdok Pannoniából a Pó-síkságra költöznek (Lombardia), és megalapítják birodalmukat. Helyüket az avarok foglalják el.
- 590–604** Szent Péter trónján I. (Nagy Szent) Gergely (Gregorius) pápa ül, aki jelentős mértékben növelte az egyház tekintélyét és egységét Nyugaton, kialakította a klérus tevékenységének szabályait: A LELKIPÁSZTORKODÁS KÉZIKÖNYVE (Pastoralis curae liber unus, címváltozat: Regulae pastoralis liber, 591), és megjelenítette hitbéli elődeinek csodás történetekkel, látomásokkal, jóvendőlésekkel átszőtt életét, cselekedeteit AZ ITÁLIAI ATYÁK CSODÁIRÓL ÍRT DIALÓGUSOK (Dialogi de vita et miraculis patrum Italicorum, 593–594) c. szépirodalmi igényű művében. Összegyűjti és egységesíti a nevével jelölt gregorián dallamokat.
- 600 k.** Per. és ar. nyelven elbeszélések keletkeznek, amelyek alapjai a SZINBÁD-könyvek.
- 600–620** Állatdiszítékes-szalagfonatos díszítmények terjednek el a Rajna-vidékről Észak-Itáliába és Bizáncból a skandináv országokba. Ezek a motívumok összekapcsolódnak a helyi ókeresztény ábrázolásokkal.

- 600–700** Különböző ar. költőktől egyre több **DIVÁN** (versgyűjtemény) jelenik meg, egy vagy több szerző költeményeit tartalmazva. A szan. Dandin esztétikai tankönyvet szerkeszt: **A KÖLTÉSZET TÜKRE** (Kávjádersa). Saraha prakrit (közép-ind) nyelven misztikus, buddhista versgyűjteményt állít össze, a **DOHÁ-KINCSET** (Dohákosa).
- 610–636** Sevillai Szent Izidor (Isidorus) megírja a pogány és keresztény ismereteket szintetizáló **EREDETEK** (Etimologiae) c. szótörténet-magyarázó, enciklopédikus művét.
- 611–632** **KORÁN** (Qur'án) – az iszlám vallás szent könyve arabul tartalmazza a Mohamed próféta által átélt látomásokat, isteni kinyilatkoztatásokat.
- 618–907** A Tang-dinasztia uralma alatt politikailag és kulturálisan egyaránt felvirágzik Kína.
- 622** Mohamed „futása” Mekkából – ellenségei elől — Medinába: a Hidzsra. Mohamed új vallást alapított, az iszlámot, amely a zsidó és a keresztény hagyomány számos elemét átvette.
- 627 k.** Sankt-Gallenben bencés kolostort alapítanak, amely hamarosan a kereszténység egyik fontos szellemi központjává válik.
- 630 k.** A bizánci hitvalló, Maximosz (Maximosz Homologétész) szentenciagyűjteményeket állít össze: **FEJEZETEK A SZERETETRŐL** (Kefalaia per i agapész), **GNOSZTIKUS FEJEZETEK** (Kefalaia gnóosztika), és a liturgia szimbolikus cselekményeit magyarázza: **BEVEZETÉS A TITOKBA** (Müsztagógia).
- 632** Mohamed halála. Élete végén meghódítja Mekkát, a pogány Kába-kultusz központját, amely az iszlámnak is szent helye lesz.
- 634 k.** Bhárvai szan. költő lírai eposzt ír a *Mahábhárata* egyik epizódjából, sÍVA és ARDZSUNA PÁRVIADALA (Kirátdardsunija).
- 636** Jeruzsálem ar. kézre kerül, a keresztény zarándokokat nem háborgatják.
- 640–652** Az arabok meghódítják Egyiptomot és Iránt, összeomlik a Szászánidák per. birodalma.

- 648 előtt** Bána udvari író megírja urának szan. nyelvű élettörténetét: HARSÁ ÉLETE (Harsacsarita), és több újjászületésen keresztül kíséri nyomon két szerelmespár történetét: KÁDAMBARI (a főszereplő neve).
- 648** A kín. zarándok, Hszüan-cang híres útleírása a FELJEGYZÉSEK A NYUGATI VIDÉKEKRŐL (Hszi jü csi).
- 649-től** A római pápa ENCIKLIKÁKAT (Litterae encyclicae), vagyis köriratokat bocsát ki — mind a mai napig.
- 655** A durrow-i író Biblia: skandináv stílusú, szalagfonatos díszítésű miniatúrákkal és állat-ornamentikával.
- 656–661** Szakadás az iszlámon belül: a szunnita többség mellett kialakul a siita frakció.
- 661–750** Az Arab Birodalmat a Damaszkuszban székelő Omajjád kalifák kormányozzák, kialakul a sajátos Omajjád művészet.
- 700 k.** A tunhuangi barlangtemplomok szobrai és falfestményei a kín. művészet magas fejlettségéről tanúskodnak. Ekkor él a két híres festő: Vu Tao-ce és Vang Vej, aki egyben kiváló költő is. Misztikus írások keletkeznek héb. és ar. nyelven, ezeknek későbbi (XIII. sz.) összefoglaló címe KABBALA, azaz Hagyomány; a kabbalisztikus szövegek közös alapélménye, hogy az isteni kinyilatkoztatás lényegét nem fejezik ki az írott szövegek, csak a beavatottak hagyományozzák az igazi, titkos tudást — szóban — egymásra. BARLÁM ÉS JOZAFÁT ősi indiai legendájának állítólagos első gör. szövege Ióánnész Damaszkénosz munkája (vö. 1000–1100). FINN-CIKLUS vagy OSSZIÁN-CIKLUS — mondák és balladák születnek Finn mac Cumairől és harcosairól, melyek az ír királyciklus és az ír mitológiai ciklus részei.
- 700 után** Római szentélyre mecset épül Damaszkuszban.
- 700–750** Megszületik a legrégebb teljes egészében fennmaradt középkori hősi eposz, a BEOWULF óang. nyelven.
- 700–800** Indiai eredetű mesegyűjtemény terjed el közép-per. nyelven, az EZER ÉJSZAKA (Hazár afszána), az ar. EZEREGYÉJSZAKA egyik előde és forrása.
- 711** Az arabok legyőzik a nyugati gótokat és megszállják a Pireneusi-félszigetet.

718 Bizánci győzelem a Konstantinápolyt ostromló arabok ellen.

725–731 Beda Venerabilis (azaz Tiszteletreméltó Beda) angolszász szerzetes, a korai középkor egyik legjelentősebb tudósa természettudományos kérdésekkel: **AZ IDŐSZÁMÍTÁSRÓL** (De temporum ratione, 725) és egyháztörténettel: **AZ ANGOL NÉP EGYHÁZTÖRTÉNETE** (Historia ecclesiastica gentis anglorum, 731) foglalkozik.

726–843 Képrombolás Bizáncban, III. Leó császár kezdeményezésére ideológiai és politikai harc kezdődik az egész birodalomban. Tömegesen végzik ki a képtisztelőket, erejüket azonban nem sikerül megtörni. Róma a képrombolókkal szemben foglalt állást, és az ellentét a 787. évi niceai zsinatig áll fenn. Damaszkuszi Szent János (Ióánnész Damaszkénosz) három gör. művében is támadta a képrombolók tanait, fő műve **A TUDÁS FORRÁSA** (Pégé gnószeosz) c. bevezetés a teológiába.

732 Martell Károly frank majordomus Tours és Poitiers között megállítja az arabok előrenyomulását.

750 k. A kín. líra aranykorának kezdete. Vang Vej természetfestő lírája és Li Taj-po kóbor életmódjának élményeiből táplálkozó költészete a legjelentősebb, az utóbbi boroztatásainak emlékét rögzíti a **HOLDFÉNYNÉL MAGAM ISZOM** (Jüehszia tu cso) ciklus.

755–770 Tu Fu kín. költő legszebb verseit írja az országát dúló háborúról és szenvedésekről: **HADISZEKEREK** (Ping-cső hszing), **KIVONULÁS A HATÁRRA** (Csu-szaj), **A FIATAL FELESÉG PANASZA** (Hszin-hun-pie).

760 k. **MANJÓSU** (10 ezer levélből álló gyűjtemény) — a jap. ir. legrégebb költői antológiájában 561 költő verse olvasható.

768–814 Nagy Károly (Charlemagne) frank király megteremti a keresztény Nyugat-Európa politikai egységét a római császári cím megszerzésével (800), a karoling főváros: Aix-la-Chapelle, azaz Aachen.

770 k. Szent Emmeram tiszteletére kolostor és bazilika épül Regensburgban.

780-as évek Normann kalózok jelennek meg a nyugat-európai partoknál.

786 Nagy Mecset emelkedik az ar. uralom alatt lévő Córdobaiban.

- 796** Nagy Károly megsemmisíti az avarok pannoniai államát, Dunántúl frank uralom alá kerül.
- 800** III. Leó pápa Rómában császárrá koronázza Nagy Károlyt, aki ezzel névlegesen a római császárok jogutódja és Nyugat-Európa „életformájának” megalapítója; uralkodása alatt hősmondák gyűjtése folyik.
- 800 k.** TANTRÁK (tanítások) — a késői hinduizmus szektáinak mágikus jellegű szent iratai, szan. nyelven. Po Csü-ji kín. költő műveiben a parasztság szenvedését ábrázolja: SENHSZI DALOK (Csin-csung jin), ÚJ JO-FU DALOK (Hszin jüe-fu). Ófelném. nyelven megszületik az első jelentős ném. ir.-i emlék, a HILDEBRAND-ÉNEK (Hildenbrandslied), amely a címszereplő keleti gót harcos konfliktusát ábrázolja az ellenség táborában küzdő fiával. Vsz. ekkor alakul ki a történelmi eseményeket elbeszélő DAVID SZASZUNCI c. örm. nyelvű hősköltemény.
- 800 után** A kin. esszé és próza legjelentősebb képviselői: Han jü, aki irodalmi reformot hajt végre; Liu Cung-jüan szatirikus állatmeséivel új műfajt teremt Kínában, valamint Li Kung-co, ő A DÉLI TARTOMÁNY KORMÁNYZÓJA (Nan ko taj-sou csuan) c. elbeszélésében arról számol be, hogy álmában magas rangú hivatalnok lett.
- 800–1150** EDDA (A bölcs Saemundr Eddája): a Norvégiában és Izlandon keletkezett hőseposikai gyűjtemény végső formájában rögzül, germ. istenek és hősök tetteiről szól, sokszor didaktikus célzattal.
- 814** Nagy Károly halálával elkezdődik a Frank Birodalom felbomlási folyamata. Utóda Jámbor Lajos. Az első nyugat-római császár alakjához mondakör kapcsolódik, amit KAROLING-CIKLUSNAK (Cycle Carolingien) nevezünk. Kialakul az ar. számrendszer (részben indiai hatásra).
- 816 után** Anianei Benedek reformja után a Benedek-rendi kolostorok a lat. nyelvű ir. és a művészetek fellendülésének központjaivá válnak. A kolostori iskolákban a hét szabad művészetet tanítják.
- 819** A fuldai apát, majd mainzi püspök és érsek, Hrabanus Maurus könyvet ír A PAPSÁG NEVELÉSÉRŐL (De institutione clericorum).
- 820** Abdullah al-Mamum meghatározza a föld területét.
- 826** Walafrid Strabo latinul író költő misztikus epikus költeményben számol be egykori tanárának túlvilág-látomásáról: WETTI LÁTOMÁSA (Visio Wettini).

- 830** A Karoling-reneszánsz egyik legkiválóbb alkotása Einhardus germ. történetíró tollából latinul: NAGY KÁROLY ÉLETE (Vita Caroli Magni). Al-Mamum kalifa fordító-akadémiát állít fel Bagdadban.
- 831–856** Hrabanus Maurus A TERMÉSZET VILÁGA AVAGY AZ UNIVERZUM (De rerum naturis seu de Universo) c. hatalmas művében a földi dolgokat, tárgyakat, eseményeket írja le, s megmagyarázza ezek igazi, szellemi jelentését. Az utókor nagyra becsüli a költő Hrabanus Maurust is: A SZENT KERESZT DICSÉRETÉRŐL (De laudibus sanctae crucis); a JÖJJ, TEREMTŐ LÉLEK (Veni creator Spiritus) a katolikus liturgiában ma is használatos pünkösdi himnusz.
- 841** STRASSBURGI ESKÜ (Serments de Strasbourg): az első, azonos szövegű fr. és ném. nyelvemlék, Kopasz Károly és Német Lajos esküje.
- 843** A verduni szerződésben Nagy Károly unokái három részre osztják a Karoling Birodalmat. Létrejön a későbbi fr. és ném. állam magva. Walafrid Strabo lat. verse a kolostorkertről: KERTECSKE (Hortulus).
- 847** A római San Clemente-bazilika egyik freskójára ol. szavakat írnak, ez a lat. köznyelvből kialakuló ol. nyelv történetének első fontos dokumentuma. A buddhizmus üldözése következtében Kínában sok műkincs és kézirat megsemmisül.
- 848** A Szamarrában épülő mecset, a hozzá tartozó spirál alakú minarettel a világ legnagyobb ilyen épületegyüttese, alapterülete 240 × 160 m.
- 851** Johannes Scotus Eriugena, ír származású filozófus, a skolasztika előfutára AZ ISTENI ELEVE ELRENDELÉSRŐL (De divina praedestinatione) értekezik, Szent Ágostonnal vitázva.
- 863** Cirill (Kürillosz) és Metód (Methodiosz) bizánci hittérítők missziós útra indulnak a Morva Fejedelemségbe, a vállalkozás sikere érdekében megteremtik és elterjesztik a cirill ábécét, a szláv írásbeliség eszközét.
- 867** Eriugena misztikus művet ír a TERMÉSZET FELOSZTÁSÁRÓL (De divisione naturae).
- 871–899** Nagy Alfréd uralkodása alatt visszaszorítja az idegeneket, s előkészíti Anglia egyesítését. A király lefordítja Gergely pápa kézikönyvét (vő. 590–604)

angolszász nyelvre, ennek előszava az első jelentős, irodalmi színvonalú angolszász prózai mű. Nagy Alfréd utasítására a kolostorokban ezentúl évenként lejegyzik a legfontosabb eseményeket.

- 879–912** Oleg novgorodi fejedelem megalapítja az orosz államot, miután 882-ben megszerezte Kijevet.
- 880 k.** A bizánci befolyás alatt lévő területeken elterjed a görögkereszt alakú templomtípus. Soha nem látott felvirágzásnak indul a miniatúrafestészet. A szövegben leírtakat rajzokkal, festményekkel díszítik, sőt gyakran a vizuális megjelenítéssel értelmezik, magyarázzák. Egy híres kódex a nazianzi Szent Gergely miniatúrákkal díszített homíliáit tartalmazza.
- 880–890** A normannok feldűlják a Rajna-vidéket, 885–886-ban Párizst többször ostromolják. A legrégebb fr. költői nyelvemlék az ÉNEK SZENT EULÁLIÁRÓL (Cantilène de Sainte Eulalie, 881) c. szekvencia, szerzője ismeretlen.
- 886–893** Phótiosz bizánci gör. egyházfő KÖNYVTÁR (Bibliothéké) címmel olvasónaplót vezet, amelyben leírja az olvasott művek tartalmát, értékeli őket, és életrajzi megjegyzéseket fűz hozzájuk, a pátriárka tanulmánygyűjteménye FELELETEK AMPHILOKHOSZNAK (Amphilokhia) címmel lát napvilágot.
- 896** A magyarok megtelepednek a Kárpát-medencében, és megkezdik kalandozásaikat.
- 900 k.** A közép-ázsiai és a volgai tör. népeknél ALPAMIS hősi cselekedeteit leíró eposz terjed el, elemei a VI. sz.-ra vagy még korábbra nyúlnak vissza. Al Battani ar. asztronómus kiszámítja a nap és a csillagok pályáját és táblázatokat készít. Máig ismeretlen okból megsemmisülnek a klasszikus kori maja városok. Ismeretlen ind. szerző a legnépszerűbb puránát (régí történet) írja; a MAGASZTOS LEGENDÁJA (Bhágavata-purána) Visnu isten földi megtestesüléseit meséli el.
- 907–960** A Tang Birodalom felbomlásával Kína több fejedelemségre esik szét.
- 910** Odo megalapítja a clunyi bencés kolostort, innen indulnak ki a korszakban jelentkező reformeszmék.
- 920–930** Lat. nyelven ném. hősmondai tárgyú epikus alkotás születik, szerzője vsz. a Sankt Gallen-i Ekkehard: AZ ERŐSKEZŐ WALTER (Waltharius manu fortis).

- 936–973** Nagy Ottó ném. király megalapítja a Német-római Birodalmat. Augsburgi győzelmével (955) véget vet a magyarok nyugati kalandozásainak.
- 948–990** Egill Skallagrimsson, az első jelentős izlandi költő viking portyázásainak emlékét is megőrzi EGILS SAGÁjában, költeményei: FÖVÁLTSÁG (Höfudlausm, 948), FIASIRATÓ (Sonattorek, 961).
- 950 k.** Két fontos lexikont állítanak össze Bizáncban: a NAGY ETIMOLÓGIAI SZÓTÁRT (Etümologikon mega) és a SZUDA-lexikont, amely számos antik szerző vonatkozásában egyetlen forrásunk.
- 951 k.** Biborbanszületett (Porphürogennétosz) Konstantin bizánci császár értekezést ír A BIRODALOM KORMÁNYZÁSÁRÓL (Peri diokészeosz), s benne értékes adatokat közöl a magyarokról, a gör. mű elterjedt lat. címe: De administrando imperio.
- 960–1127** Az északi Szung-dinasztia uralma alatt ismét egyesül Kína. Felvirágzik a festészet, a szobrászat és az égetett agyagdiszítés.
- 962–1000** Az első ném. költő- és író, Gandersheimi Hroswitha latinul ír verses legendákat: MÁRIA, az ÚR MENNYBEMENETELE (De ascensione Domini), olvasásra szánt drámákat: CALIMACHUS, ÁBRAHÁM REMETE UNOKÁJÁNAK, MÁRIÁNAK BUKÁSA ÉS MEGTÉRÉSE (Lapsus et conversio Mariae neptis Habrahae heremicolae) és történeti tárgyú epikus költeményeket: OTTÓ TETTEI (Gesta Ottonis), a GANDERSHEIMI ZÁRDA ALAPÍTÁSA (Primordia coenobii Gandershemensis).
- 966** A dánok és a lengyelek fejedelme keresztény hitre tér.
- 975 k.** Firdauszi per. költő hozzákezd főművének, a KIRÁLYOK KÖNYVÉNEK (Sáhnáme) megírásához, az iszlám területeken az ar. mellett a per. nyelvű költészet is megtalálható.
- 976** II. Baszileiosz alatt a Bizánci Császárság hatalma tetőpontján áll. A Nyugat- és Kelet-Európa határán fekvő Velence egyre nagyobb jelentőségre tesz szert, kereskedői kiváltságokat élvez.
- 980 k.** Gör. epigrammagyűjtemény terjed el, amely 47 költő műveit tartalmazza Arkhilokhosztól kezdve, ismert címe: ANTHOLOGIA PALATINA.
- 987** Trónra lép a Capet(ing)-dinasztia Franciaországban.

- 988** Nagy Vlagyimir kijevi fejedelem megkeresztelkedik, országa a gör. egyházhoz csatlakozik.
- 997–1038** Szent István uralkodása. A magyar állam megalapítása. Uralkodása alatt megszervezte a magyar egyházat, s az esztergomi érsek hatósága alá helyezte. II. Szilveszter pápától kapott koronával királlyá koronáztatja magát.
- 1000–1100** Szómadéva szan. meseíró gyűjtéséből értékes anyag keletkezik: MESEFOLYAMOK ÓCEÁNJA (Kathá-szarit-szágara). Szent Euthümiosz grúz szerzetes anyanyelvéből görögre fordítja *Barlám és Jazafát* legendáját: ez a lat. változat feltételezett alapja (vö. 700 k.).
- 1000–1200** Az albigena (kathar) kultúra virágzása Provence-ban.
- 1000–1600** Hősi énekek, BILINÁK (Bilini) szólnak a kijevi fejedelem, Vlagyimir és vitézei tetteiről, or. nyelven.
- 1016–1037** Az európai gondolkodásra nagy hatást gyakorló, perzsául és arabul író Avicenna (Ibn Sziná) filozófiai művei: az ÉRTEKEZÉS A LÉLEKRŐL (Risala fi n-nafs), A SZABADULÁS KÖNYVE (Kitáb annadját), A GYÓGYULÁS KÖNYVE (Kitáb as-sifá).
- 1034** Wormsban zsidó teológiai főiskola működik.
- 1047** A pogány magyarok megölik Gellért csanádi püspököt. A clunyi reformmozgalom eszméitől áthatott Benedek-rendi pap velencei hazáját hagyta el a magyarországi misszióért. Ő nevelte István király 1031-ben elhunyt fiát, Imre herceget. Irodalmi tevékenységet is folytatott, alakja köré legenda szövődött. Vele kezdődnek az ol.—magy. szellemi kapcsolatok. Stílusában bizantinizáló templom épül Feldebrőn, valamivel később szenteket és bibliai történeteket ábrázoló freskókkal díszítik.
- 1050 k.** Kínában megújul a konfucianizmus, Csou Tun-ji és Csang Caj filozófiájában felerősödnek a materialisztikus vonások. Szerintük a világ kezdetben jin és jang ellentétes princípiumokból állott, harcukból származik minden mozgás. Indiai keretes mesegyűjtemény: TÖRTÉNETEK ZUHATAGÁNAK ÓCEÁNJA (Karha-szarit-szágara). Elkészül a lat. RUODLIEB-eposz, a lovagi életforma első bemutatása és a klérus általi kritikája.
- 1054** Végleges szakadás a gör. (keleti) és a római egyház között.

- 1055** A Tihanyi-félszigeten apátságot építenek, az alapítólevél lat. szövegébe magy. szavakat, mondattöréseket írnak, pl. „feheruuaru rea meneh hodu utu rea”.
- 1056–1057** Novgorodban vagy Kijevben a keleti egyház naptárához kapcsolódó evangéliumi szövegek látnak napvilágot, az or. egyházi szláv **OSZTROMIR EVANGÉLIUM** (Osztromirovo evangélije) a legrégebb or. írásos emlék.
- 1063** Elkezdik építeni a velencei bazilikát Szent Márk (San Marco) evangélista tiszteletére, a Nyugat és Kelet között közvetítő városállam főtemplomán is szintetizálja a nyugati és a bizánci stílus hatását.
- 1066** Hódító Vilmos normann herceg hatalma alá hajtja Angliát, tetteit (gesta) Guillaume de Poitiers fr. költő írja meg.
- 1073–1085** Szent Péter utóda (successor Petri) Rómában VII. Gergely pápa, aki a pápaság világi hatalmát kiterjeszti; a neki ellenálló, egyházi joghatóságot is gyakorló IV. Henrik császárt kiközösíti, aki kénytelen lesz „Canossát járni” a bocsánatért.
- 1075 után** Palesztína a szeldzsuk-törökök uralma alá kerül, akik nem tűrik meg a keresztény zarándokokat.
- 1077** Az angliai Kentben 70 m hosszú faliszőnyeget szőnek, amely Anglia Hódító Vilmos általi meghódítását ábrázolja. A faliszőnyeg hamarosan átkerül a bayeux-i katedrálisba, feliratai miatt ir.-i jelentősége is igen nagy.
- 1077–1095** I. (Szent) László magy. király uralkodása.
- 1078** A skolasztika atyjának tartott canterburyi Szent Anselm Bec apátja lesz, műveit a hit és a tudás viszonyáról s az Isten-fogalomról írja.
- 1080 k.** Rasi, Troyes-beli rabbi megalapítja az egész középkorban nagy jelentőségű *Talmud*-iskoláját; *Mózes öt könyvéhez* írt kommentárja lesz az első héb. nyelven nyomtatott könyv (vö. 1475).
- 1094** El Cid elfoglalja a móroktól a valenciai fejedelemséget (vö. 1140 és 1636).
- 1094–1098** Szent Anselm: **MIÉRT LETT AZ ISTEN EMBERRÉ?** (Cur Deus homo), lat. értekezés (1109?).

- 1096–1099** A Szentföld felszabadításáért megindul az első kereszties hadjárat. A csapatok híres vezérei: Bouillon Gottfried és testvére, Balduin, a dél-itáliai normann Boemund és Tankréd. A keresztény hadak beveszik Jeruzsálemet.
- 1098** Molesme-i Róbert megalapítja a citeaux-i (ciszterci) reformkolostort.
- 1100 k.** ROLAND-ÉNEK (Chanson de Roland) — ófr. nyelven írt eposz Nagy Károly császár mórok elleni hadjárataáról, amelynek hőse, a hűséges és vitéz vezér, a sereg utódvédjeként az ellenség áldozata lett. A mű fennmaradt kézírata 1170 k. keletkezett. Hősi eposz születik sp. nyelven, címe: ÉNEK II. SANCCHO TETTEIRŐL ÉS ZAMORA OSTROMÁRÓL (Cantar de gesta de Sancho II y cerco de Zamora). Óor. nyelvű szentlegenda az ELBESZÉLÉS SZENT BORISZ ÉS GLEB MÁRTÍROK SZENVEDÉSÉRŐL ÉS DICSÉRETÜK (Szkazanyije sztrasztyi i pohvala szvjatuju mucsenyiku Borisza i Gleba). Ismeretlen művész megfesti az ún. *Vlagyimiri istenanya ikont*, s ezzel ikonográfiai hagyományt teremt Mária és Jézus ábrázolásában.
- 1100 után** A fr. moissaci templomot és kolostort szobrokkal és domborművekkel díszítik. Poitiers-ben román stílusú templom épül: Notre-Dame-la-Grande.
- 1100–1200** A század egyik legjelentősebb ir.-i alkotása a 300 versből álló CARMINA BURANA (Beuerni dalok) gyűjtemény. A verseket főleg goliárdok (Góliás fiai, azaz diákok) írják, így érthetők a vágáns dalok: FÉLRE KÖNYVEK, DOKTRÍNÁK (Omit'amus studia), RIGMUS A PÉNZRŐL (In terra nummus), Ó FORTUNA, A SZERELEM (Amor tenet omnia) legfontosabb problémái. A SZINDBÁD-témát latinul is feldolgozzák A HÉT BÖLCS TÖRTÉNETE (Historia septem sapientum) c. héb. könyv fordításában.
- 1101** Meghal Szu Tung-po, a korszak kiemelkedő költője Kínában; szellemes paraboláit, pl. A NAP HASONLATAI (Zsi-jü), ma is gyakran idézik.
- 1101–1123** A per. matematikus és csillagász költő, Omar Khajjám négysoros verseiben (rubái) a bort és a szerelmet mint a mulandóság elleni orvosságot ünnepli, neki tulajdonítanak egy tanulmányt az iráni újévi ünnepségekről: KÖNYV AZ ÚJ NAPRÓL (Nouruz-náme). Richard le Pélerin tollából eposz készül a kereszties háborúról: ANTIOCHIAI DAL (La chanson d'Antioche). Az egyik utolsó szan. költő, Dzszadéva GITAGÓVINDA (A pásztor éneke) címmel misztikus idillt ír Krisna pásztoristen és Rádhá pásztorleány szerelméről.
- 1108 előtt** Honorius d'Autun fr. teológus lat. nyelvű katekizmusát, A MEGVILÁGOSODÁS KÖNYVÉT (Elucidarium) a költők és a művészek is előszeretettel használják.

- 1120–1140** A NAGY SÁNDOR-REGÉNY franciául (Li romans d'Alixandre) és középfelnémetül (Alexanderlied) egyaránt terjed. Párizsban egyre nagyobb sikerrel tartja teológiai-filozófiai előadásait Pierre Abélard (Petrus Abaelardus), aki beleszeret szép és tehetséges tanítványába, Héloise-ba. Műve, az IGEN ÉS NEM (Sic et non) a középkori dialektikus módszer klasszikus alkotása, alapelve: megérttem, hogy azután elhiggyem (intelligo, ut credam).
- 1126–1127** A franciaországi Citeaux-ban az eretnekség ellen harcol a cisztercita rendfőnök, a clairvaux-i Szent Bernát egyházdoktor, aki teológiai-dogmatikai kérdésekről elmélkedik AZ ISTEN SZERETETÉRŐL (De diligendo Deo) és AZ ALÁZATOSSÁG ÉS A GÖG FOKOZATAIRÓL (De gradibus humilitatis et superbiae) c. műveiben.
- 1127** Létrejön a szicíliai Normann Királyság.
- 1132–1140** A szicíliai Palermóban királyi palotakápolna (Cappella Palatina) épül mozaikkal, az egyikén az eretnekség ösatyja, Simon Mágus látható.
- 1133** Hildebertus Cenomannensis fr. teológus és költő lat. versekbe önti itáliai útiélményét: PÁRATLANUL SZÉP VAGY, RÓMA, MÉG ROMJAIDBAN IS (Par tibi, Roma, nihil, cum sis prope tota ruina).
- 1135 k.** Geoffrey of Monmouth (Galfridus Monumethensis) kelta eredetű ang. történész megkísérli az 500 k. állítólag valóban élt Arthur király körül kialakult kelta ciklus epizódjainak rendezését (vö. 450 k. és után), hozzájuk kapcsolja a kimri varázsló-költő történetét: MERLIN JÓSLATA (Prophetia Merlini), az elbeszélést Britannia királyainak történetéről szóló könyvébe iktatta. Abélard megírja az Héloise-szerellemmel összefüggésben lévő HÁNYATTATÁSAINAK TÖRTÉNETÉT (Historia calamitatum mearum), a mű öngizolás és önéletrajz (vö. 1761).
- 1136** Párizs másik professzora és misztikus teológusa, Hugo de Saint-Victor enciklopédikus TANKÖNYVET (Didascalion) szerkeszt, és a keresztény vallás szentségeiről értekezik.
- 1140** Abélard befejezi KERESZTÉNY TEOLÓGIA (Theologia christiana) c. művét. Párizsba érkezik Szent Bernát azzal a céllal, hogy „megtérítse” a diákokat, hogy a filozófiától a hit felé fordítsa őket. CID-ÉNEK (Cantar de Mio Cid) — a legrégebb sp. nyelvű eposz a mórok elleni harcok legendás hősről, akit ar. nyelven „úrnak” (el szaid) neveztek. Kézirata 1307-ből maradt fenn, szerzője ismeretlen.

- 1142 k.** A megalázott Abélard élete akonyán **SIRATÓ ÉNEKEKET** (Planctus) és vallásos himnuszokat, **LIBER HYMNORUM** ír, az apácának állt Héloïse-től levelek maradtak ránk.
- 1144** Fordulópont az építészet történetében: Suger abbé átalakítja a fr. királyok pantheonját, a Saint-Denis-templomot. A sötét, román martyriumot egy merész tervvel égbe törő gótikus katedrálissá varázsolja; Pszeudo-Dionüsziosz Areopagitész fény-misztikája (vö. 485 után) alapján a fényvel azonosított Isten elárasztja a templomot, a hívő és az ég közé szent történeteket megelevenítő, színes üvegablakok kerülnek. Franciaország-szerte, majd hamarosan másutt is virágzásnak indul az üvegfestészet (párizsi Notre-Dame, Chartres stb.).
- 1145** Suger abbé önéletrajza **HIVATALI IDEJÉNEK ESEMÉNYEIRŐL** (De rebus in administratione sua gestis) szól.
- 1150 k.** Megalakulnak az első egyetemek: Párizs, Bologna és valamivel később Oxford universitása. Kijevben és Novgorodban meghatározott ikonográfiai szabályok szerint vallásos témájú ikonokat festenek Jézus Krisztusról, szentekről és más témákról.
- 1150–1160** Antik: A **THÉBA REGÉNY** (Le roman de Thèbe) és középkori: **TRISZTÁN, A BOLOND** (La folie Tristan) történeteket feldolgozó verses elbeszélések keletkeznek fr. nyelven.
- 1152** Honorius d'Autun kozmográfiája A **VILÁG KÉPE** (Imago mundi).
- 1152–1190** I. (Barbarossa) Frigyes német-római császár uralkodik ném. és részben ol. földön.
- 1154–1189** Európa másik hatalmassága II. Henrik ang. király, akivel a Plantagenet-(Anjou-) dinasztia uralmának csúcsára jut.
- 1155** Az anglonormann Wace fr. rímekbe szedi a brit királyok Geoffrey of Monmouth (vö. 1135 k.) által leírt történetét, ezzel a kontinensen is terjed a kelta mondakör, Wace krónikájának címe: **BRUTUS REGÉNYE** (Le roman de Brut).
- 1155–1189** A lovagok megpróbáltatásairól, hűségéről szólnak Marie de France fr. nyelvű verses novellái: **DALOK** (Les lais).
- 1159 k.** A bizánci Theodorosz Prodromosz szatirikus műveket ír, pl. az **EGÉRHUMORISZKET** (Szkhedé műosz) és a **MACSKAEGÉRHARCOT** (Katomüomakhia), több művének magy. vonatkozása is van, pl. Szent László király lányának sirverse.

- 1160 k.** A középfelném. lovagi-udvari líra (Minnesang) kezdetei, a dalok szerzői egyelőre ismeretlenek. A középkor egyik legnagyobb arisztoteliánusa, az ar. Averroës (Ibn Rusd) tagadja az individuális lélek halhatatlanságát: NAGY KOMMENTÁR A LÉLEKRŐL SZÓLÓ KÖNYVHÖZ (Tafsir kitáb an-nafs), s megveti a kettős igazság (duplex veritas), a hit és a tudomány szétválasztásának alapját.
- 1160–1190** Chrétien de Troyes megteremtí a lovagi-udvari ir. nagyepikai műfaját, a verses ARTHUS- (Arthur-) regényt: EREC, YVAIN, LANCELOT, PARCEVAL (vö. 1135 k.).
- 1165** A fr. Benoit de Saint-More feldolgozza az antik TRÓJA REGÉNYT (Le roman de Troie).
- 1170** II. Henrik ang. király hívei meggyilkolják Becket Tamást, a pápapárti canterburyi érseket. Alanus de Insulis (Alain de Lille) lat. filozófiái allegóriát ír A TERMÉSZET PANASZÁRÓL (De planctu naturae). A fr. Bérout és Chrétien de Troyes, az ang. Thomas és a ném. Eilhart von Öberg egyaránt feldolgozza a TRISZTÁN-mondát, a kelta hős boldogtalan szerelmének történetét Izoldával.
- 1173 előtt** Richard de Saint Victor, skót származású misztikus teológus, párizsi egyetemi tanár dogmatikai értekezése A SZENTHÁROMSÁGRÓL (De Trinitate) szól.
- 1174–1205** A RÓKA REGÉNYEK a franciaországi (Le roman de Renart) és a németalföldi (Reinaert de Vos) lovagregények hősi eszményeit parodizálják.
- 1177 előtt** Alexandre de Bernay SÁNDOR-REGÉNYE (Li roman d'Alixandre) a régi téma fr. feldolgozása.
- 1180 k.** A dél-franciaországi (Provence) Arles-ban csodálatos román székesegyház épül Saint-Trophime tiszteletére. Jaufré Rudel, provanszál trubadúr megteremtí a „távoli szerelem” (amor de lonh) irodalmi közhelyét. Giocchino da Fiore apát (joachimizmus) új világkorszak (az Atyáé és a Fiúé után a Szentléleké) közeli eljövételét prédikálja, vsz. ő állította össze a Dantéra is hatást gyakorló LIBER FIGURARUM (Rajzok könyve) c. gyűjteményt.
- 1182 k.** Chrétien de Troyes: PARCEVAL AVAGY A GRÁL MONDA (P. ou le conte du Gral); a lovagregény „grál”-ja egy titokzatos várban őrzött csodálatos edény; a későbbiekben kehely, amelyben Krisztus vérért felfogták (a grálért indultak harcba a keresztény hősök).
- 1183–1184** Alanus de Insulis: ANTICLAUDIUS, lat. allegorikus eposz.

- 1185** A latinul mesterien író dán történész, Saxo Grammaticus műve, A DÁNOK TÖRTÉNETE (*Gesta Danorum*) még Shakespeare *Hamletjéhez* is anyagot adott.
- 1185–1187** IGOR-ÉNEK (Szlovo o polku Igorove — Ének Igor hadáról), óor. nyelven írt eposz a kunok ellen meggondolatlanul harcot kezdett Igorról.
- 1187** Szaladin egy. szultán a keresztényektől elfoglalja a jeruzsálemi királyságot. Visszaszerzésére 1189-ben megindult a harmadik keresztes hadjárat, útközben meghal Barbarossa Frigyes, így Fülöp Ágost fr. és Oroszlánszívű Richárd ang. király vezetésével.
- 1190** Májmuni Mózes (Maimonides) zsidó filozófus megírja ar. nyelvű főművét, A TÉVELYGÖK ÚTMUTATÓJA (Móre Növuachim), héberre 1204-ben fordították le.
- 1192** I. László magy. király szentté avatása, az eljáráshoz legenda kapcsolódik: SZENT LÁSZLÓ-LEGENDA (Legenda Sancti Ladislai).
- 1194–1220** Gótikus stílusban épül a chartres-i székesegyház, saint történeteket ábrázoló pompás üvegablakokkal és szobrokkal. A ném. Hohenstaufok meghódítják a szicíliai normann királyságot.
- 1195 k.** HALOTTI BESZÉD ÉS KÖNYÖRGÉS, a jelenleg ismert legrégebb magy. nyelvű szövegmélték; tartalma papi búcsúztató és ima, 32 sorból áll.
- 1198–1216** III. Ince pápa uralkodása, a pápaság világi hatalmának tetőpontján.
- 1200 előtt** Anonymus, P. dictus magister (P-nek mondott mester) lat. krónikája a magyarokról: GESTA HUNGARORUM. Sota Rusztaveli grúz költő TARIEL, A TIGRISBŐRŐS LOVAG (Vephisztkaoszani) c. eposzában az indiai királylány és Tariel nagyvezér viszontagságos szerelmét éneklé meg.
- 1200 k.** NIBELUNG-ÉNEK (Nibelungenlied) — germ. mítoszok alapján, középfelném. nyelven hősi eposz születik, szerzője talán a passauai püspök szolgálatában álló Konrád mester. A provanszál Bertran de Born versei DALOK (Poésies) összefoglaló címen válnak ismertté. Ismeretlen fr. szerző „énekes meséjében” (chante-fable) AUCASSIN ÉS NICOLETTE kezdetben viszontagságos, de végül boldog szerelmét mutatja be. Fr. költemény A HATTYÚ-LOVAG (Le chevalier au cygne), szerzője szintén ismeretlen.
- 1200 után** Velencében, majd Muranóban virágzásnak indul az üvegművészség. Fr. területen erőteljesen terjed a gótikus stílus. Portugáliában, részben provençai hatásra, kialakul a trubadúr költészet.

- 1200–1210** Wolfram von Eschenbach középfelném. nyelven írt epikus művében összekapcsolja az Arthus- és Grál-mondakört, hőse, PARZIVAL az emberi tévelygések útját járja végig a gyermeki tisztaságtól a vétkeken és szenvedéseken át egészen a végső megtisztulásig.
- 1203 előtt** A lat. nyelven író fr. G. de Bazochis versei: AZ ÚJÉV BEKÖSZÖNTÉSE (Anni novi reditus), AZ ÚR KÖRÜLMETÉLÉSE (In circumcissione Domini).
- 1204** A IV. keresztes hadjárat lovagserege elfoglalja Bizáncot. Kialakul a velencei gyarmatbirodalom.
- 1205–1215** G. v. Strassburg középfelném. lovagi eposza a TRISZTÁN ÉS IZOLDA (Tristan und Isot).
- 1208** Megindul a színi tevékenység Itáliában, Padovában Jézus Krisztus életét, kinszenvedését mutatják be a „nagy játékok” (magni ludi).
- 1209–1229** III. Ince pápa kiűratja az albigeneket, akik Dél-Franciaországban nagy befolyásra tettek szert. A szekta mozgalma a fennálló rend és az egyház ellen irányult. A kathár eretnekséggel együtt a provanszál kultúra is megsemmisül, amelynek egyik legnagyobb költője a trubadúr Bertran de Born volt.
- 1209** Meghal Gandzsevi Nizami per. nyelvű azerb. költő, öt epikus költeményének közös címe: KVINTETT (Hamsze, 1103?).
- 1211 k.** Alexander Neckam, ang. skolasztikus természettudományi kérdésekkel: A DOLGOK TERMÉSZETÉRŐL (De naturis rerum) és az antik istenek és hősök morális értelmezésével: MYTHOGRAPHUS III. foglalkozik.
- 1212–1250** II. Frigyes kezében egyesül a Német-római Birodalom és a Szicília fölötti hatalom. Szicíliai udvarában kialakul az ol. ir. első nagy központja.
- 1216–1223** Két új rend az egyház kebelén belül: a sp. Domonkos és az ol. Ferenc kolduló rendet alapít.
- 1220–1235** Snorri Sturluson izlandi költő és történetíró politikai tevékenysége mellett igen jelentős műveket ír: elkészíti a PRÓZA EDDÁT (vagy Snorri-Edda), amely a költők tankönyve, történeti írása pedig a VILÁGKÖR (Heimskringla).

- 1224–1225** Assisi Szent Ferent himnuszban dicsőíti „testvéreit”, Isten égi és földi teremtményeit: NAPHIMNUSZ (Il cantico del Sole, vagy Il cantico delle Creature).
- 1226–1270** IX. (Szent) Lajos király uralkodásának idején felvirágzik a feudális monarchia. Párizsban templom épül színes üvegablakkal, a Sainte-Chapelle a fr. főváros máig egyik legszebb épülete, Pierre de Montreuil 1248-ban felszentelt műve – a hagyomány szerint – helyt adott Jézus töviskoszorújának. Szent Lajos király támogatja a másik nagy templomépítést is a Citén, a Notre-Dame de Paris-t.
- 1229** Vsz. Tommaso da Celano a szerzője az ÉNEK AZ UTOLSÓ ÍTÉLETRŐL (Dies irae, dies illa . . .) c. lat. himnusznak.
- 1230** Walter von der Vogelweide szerelmi költő (Minnesänger) halála. A szerelem középfelném. nyelvű énekesének legszebb versei: LELKEM KISASSZONYOM (Herzeliebe z frouwelin), A HÁRSFAÁGAK CSENDES ÁRNYÁN (Under der linden), Ó JAJ, HOGY ELTÜNT MINDEN (Ouwê war sint verswunden), JÓ SZÍVVEL FOGADJATOK MA (Ir sult sprechen willekommen), HEJ, NEVETHET RÓMÁBAN A JÓ KERESZTÉNY PÁPA (Ahi wie kristenliche nûr der bâbest lachet). Ismeretlen vándorénekes egy négy évszázados történet megmaradt töredékeit dolgozza fel a GUDRUN-ÉNEK c. középfelném. hősi eposzban.
- 1230–1237** Szobrokat állítanak fel a bambergi Dómban, a *Bambergi lovas* és társai a középkori ném. szobrászat legjobb alkotásai.
- 1230–1240** A RÓZSA REGÉNYE (Le roman de la rose) — Guillaume de Lorris fr. költő befejezetlen allegorikus, verses regénye, a művet néhány évtized múlva Jean de Meung írja tovább (vö. 1275–1280).
- 1231** A pápa a Domonkos-rendet bízta meg az eretnekek elleni inkvizíció irányításával.
- 1235–1270** IV. Béla uralkodása alatt a tatárok feldúlják Magyarországot (1241). Elvonulásuk után a király újjászervezi az államot.
- 1236–1237** A Domonkos-rendi Julianus barát társaival a feltételezett Magna Hungaria felfedezésére indul, a keleti útról rendtársa, Ricardus tesz JELENTÉST (Relatio) Rómába, ezt bevezetik a legfontosabb egyházi iratokat tartalmazó kódexbe. Julianus második útjáról saját levele szól.

- 1240 után** A rendkívül sokoldalú (doctor universalis) Albertus Magnus, a ném. származású skolasztikus filozófus megírja a TEREMTMÉNYEK SUMMÁJÁT (Summa de creaturis).
- 1246–1247** Tommaso da Celano: ASSISI SZENT FERENC ÉLETÉRŐL ÉS CSODÁIRÓL (De vita et miraculis sancti Francisci Assisiensis).
- 1250** II. Frigyes halála után Németország lassan önálló fejedelemségek és városállamok laza társulásává válik. A párizsi egyetem tanárává nevezik ki Brabanti Siger filozófust, aki az averroizmus alapján hirdeti a kettős igazság tételét. A korszak vallásos lírájának legfontosabb témái: a fiát sirató Szűzanya, halotti könyörgés a „mélységből” és Isten dicsőítése (lauda). Ezek dialogizált változataiból fejlődtek ki a szent történeteket megjelenítő játékok (sacre rappresentazioni). Az önsanyargató Jacopone da Todi ol. költő lat. himnuszot ír a feszület alatt álló, halott fiát sirató Máriáról: STABAT MATER (Állt az anya), a vers híres megzenésítője, a XVIII. sz.-i ol. Pergolesi. Babits Jacopone da Todi versét HIMNUSZ A FÁJDALMAS ANYÁRÓL címmel fordította magyarra.
- 1250–1264** A fr. Vincent de Beauvais lat. SPECULUMjaiban (Tükör) magyarázza a természet, a történelem és az ir. igazi értelmét.
- 1250–1300** A kín. eredetű papírgyártás ar. közvetítéssel meghonosodik Itáliában, majd egész Európában. Híres benediktbeuerni passiójátékok maradnak fenn a *Carmina Burana* kéziratgyűjteményében (vö. 1100–1200): lat. RÖVIDEBB PASSIÓJÁTÉK (Ludus brevis de passione) és középelném. -lat. kevert nyelven a NAGY BENEDIKTBEUERNI PASSIÓJÁTÉK (Grosses Benediktbeuerer Passionspiel). IL NOVELLINO (Novellás könyvecske) — Firenze környékén ol. nyelvű novellagyűjtemény terjed el, benne száz régi novella.
- 1252** Megjelenik az első európai aranypénz, a firenzei forint (a fiore, „virág” — Fiorenza — Firenze — szóból).
- 1252 k.** Albertus Magnus tanítványa, az ol. Aquinói Szent Tamás — aki a keresztény teológia alapjává Arisztotelészt teszi — hamarosan a legnagyobb skolasztikus filozófus és teológus lesz, fiatalkori értekezése: A LÉTEZŐRŐL ÉS A LÉNYEGRŐL (De ente et essentia).
- 1255** Rutebeuf fr. költő szatirikus versei: VERS AZ EGYETEMRŐL (Le dit de l’université), A VILÁG ÁLLAPOTA (État du monde), GEOFFROI DE SERGINES KÖNYÖRGÉSE (Complainte de G. de S.), A RAVASZDI RÓKA (Renart le bétourné).
- 1256** Albertus Magnus támadást intéz az averroisták ellen: AZ ÉRTELEM EGYSÉGÉRŐL, AVERROES ELLEN (De unitate intellectus, contra Averroēm).

- 1257–1258** Szádi Muszlih-ad-Din per. költő didaktikus — GYÜMÖLCSÖSKERT (Busztán) — és szatirikus-oktató — RÓZSAKERT (Gulisztán) — műveket alkot.
- 1257–1262** Az ol. Szent Bonaventura megírja SZENT FERENC LEGENDÁJÁT (Legenda Sancti Francisci) és A LÉLEK ZARÁNDOKÚTJA ISTENHEZ (Itinerarium mentis in Deum) c. elmélkedését lat. nyelven.
- 1259–1267** Aquinói Szent Tamás SUMMA A POGÁNYOK ELLEN (Summa contra gentiles); a summa összefoglaló tanítás, gondolati rendszer.
- 1260** Rutebeuf drámai műve, a TEOFIL CSODÁJA (Le miracle de Théophile), megjelenik benne egy Faust-szerű alak. Jacob van Maerlant hol. költő eposza: TRÓJA TÖRTÉNETE (Historie van Troyen).
- 1260–1268** Nicola Pisano ol. szobrász és építész két híres szószékét alkot, az egyiket a pisai Battisteróban (Keresztelőkápolna), a másikat a sienai Dómban állítják fel. Pisano a keresztény szentek ábrázolásához az ihletet a pogány történeteket bemutató antik domborművekből meríti.
- 1262–1268** Dante majdani mestere, Brunetto Latini két fő művét alkotja, az enciklopédikus fr. nyelvű KINCSESKÖNYVET (Li livres dou tresor) és egy ol. tankölteményt, amely az előbbi „kicsinyített”, verses változata: KIS KINCS (Il tesoretto); ebből tanulta meg Dante, hogyan „örökíti meg magát” az ember.
- 1263–1273** Jacobus de Voragine ol. szerző sokat forgatott és sokat illusztrált gyűjteményt szerkeszt ARANY LEGENDA (Legenda aurea) címen, a legendák keresztény szentek történeteit elevenítik meg.
- 1264 előtt** Ugyancsak a szentek életének eseményeit írja le az első névről ismert sp. költő, Gonzalo de Berceo: MIASSZONYUNK CSODÁI (Los miraclos de Nuestra Señora), SZŰZ SZENT ORIA ÉLETE (La vida de santa Oria, virgen).
- 1265** Albertus Magnus: METAFIZIKA — lat. kommentár Arisztotelész hasonló című művéhez. Konrad von Würzburg I. Szilveszter pápáról ír verses legendát középfelném. nyelven: SILVESTER.
- 1266 előtt** Tannhäuser középfelném. költeménye: TÉL MÚLTÁN (Der Winter ist zergangen).
- 1266–1268** Roger Bacon ang. filozófus lat. írásaiban a kísérleti tudomány előhírnöke: NAGYOBB MŰ (Opus maius), KISEBB MŰ (Opus minus), HARMADIK MŰ (Opus tertium).

- 1266–1269** Jacob van Maerlant: A TERMÉSZET KINCSEI (Der Naturan Bloeme) — enciklopédikus mű.
- 1267–1273** Aquinói Szent Tamás fő műve, a keresztény teológia nagyszabású rendszerezése: A TEOLÓGIA SUMMÁJA (Summa theologiae).
- 1269** Brabanti Siger A VILÁG ÖRÖKKÉVALÓSÁGÁRÓL (De aeternitate mundi) írói filozófiai értekezést.
- 1270–1276** Az ol. Guido Guinizelli, a provanszál trubadúr költészet elemeit felhasználó dolce stil nuovo (édes új stílus) költői irányzat atyja, verseiben azt tanítja, hogy CSAK TISZTA SZÍVBEN LEL HAZÁRA ÁMOR (Al cor gentil rempaira sempre amore).
- 1270–1280** Albertus Magnus befejezetlen szintézise: A TEOLÓGIA SUMMÁJA (Summa theologiae).
- 1271–1295** Marco Polo velencei kereskedő Belső-Ázsián keresztül eljut Kubiláj nagykan pekingi udvarába, élete eseményeit visszatérte után a börtönben írta le: MILIONE (Millió).
- 1272 előtt** Fr. egyetemeken tanít az ang. származású Johannes de Garlandia; költészet-elmélete: PRÓZAI, IDŐMÉRTÉKES ÉS HANGSÚLYOS MŰFORMÁK KÉZIKÖNYVE (Poetria de arte prosaica, metrica et rhythmica), eposza: AZ EGYHÁZ DIADALAI (De triumphis ecclesiae).
- 1275 k.** Konrad von Würzburg: A MŰVÉSZET PANASZA (Die Klage der Kunst), allegorikus költemény; ENGELHARD, eposz. Ramón Llull (Raimundus Lullus) katalán filozófus és költő a formális logika szerint osztályozza a világ dolgait, a lat. NAGY ÉS VÉGSŐ MŰVÉSZET (Ars magna et ultima) a skolasztika egyik alapvető forrása.
- 1275–1280** Jean de Meung elkészíti A RÓZSA REGÉNYE (Le roman de la rose) második részét (vö. 1230–1240).
- 1280 k.** A kín. Vang Si-Fu legjobb fennmaradt drámája egy szerelmespárról szól: A NYUGATI SZOBA (Hszi-hsziang csi).
- 1280–1367** Mongol uralom Kínában, a Jüan-dinasztia kora.
- 1282** A „szicíliai vecsernye”, Szicília lerázza a fr. uralmat és Aragóniához csatlakozik.

- 1283 k.** A magy. Kézai Simon lat. krónikája a GESTA HUNGARORUM, a hun—magy. rokonság alapján, benne a CSODASZARVAS-monda.
- 1284 előtt** Alfonso el Sabio (X. Bölcs Alfonz király) történeti munkáival megteremti a sp. próza nyelvét: EGYETEMES NAGY TÖRTÉNET (General e grand estoria), SPANYOLORSZÁG NAGY KRÓNIKÁJA (Cronica general de España), verseket és asztronómiai értekezést is ír.
- 1285 előtt** NASZREDDIN HODZSA — a tör. népi figurához anekdoták, mókák és tréfák kapcsolódnak.
- 1285** Ramón Llull vallásos elégiáit tartalmazza A VIGASZTALANSÁG (Lo desconhort) c. kötet.
- 1289** Ramón Llull: FÉLIX ÉS A VILÁG CSODÁI (Félix e les meravelles del món) didaktikus elbeszélés.
- 1291** Pietro Cavallini római festő az itáliai mozaikművészet virágzásának utolsó nagy képviselője, a Santa Maria in Trastevere templomban *Mária életét* jeleníti meg mozaikokon.
- 1294** Dante Alighieri „sommo poeta” első, verses-prózai kötetében a Beatrice-szerelem történetét meséli el: ÚJ ÉLET (Vita nuova).
- 1294–1303** VIII. Bonifác pápa uralkodója idején világi hatalomra is tör, egyik politikai ellenfele Dante.
- 1295 előtt** A stilnovista (dolce stil nuovo) Guittone d’Arezzo hátrahagyott verseinek összefoglaló címe: KÖLTEMÉNYEK (Le rime). Ez idő tájt kezdenek a kereskedelmiileg megerősödött ol. városállamok kulturális központokká válni.
- 1295** A festészetben ekkor az ol. Cimabue „tart minden teret” (Dante), híres képe a *Krisztus a keresztfán* s a korábbi, bizáncias stílusú *Trónoló Madonna*.
- 1295–1336** Cino da Pistoia ol. költeményeinek összefoglaló címe DALOSKÖNYV (Canzoniere).
- 1299** Jelentős epigrammagyűjtemény lát napvilágot a gör. Maximosz Planudész szerkesztésében: ANTHOLOGIA PLANUDEIA.

- 1300 előtt** Guido Cavalcanti firenzei költő verseiben a stilnovista szerelemtan szólal meg: AZT KÉRI HÖLGYEM. . . (Donna mi prega). SÜKASZAPTATI (A papagáj hetven meséje) c. szan. gyűjteményben hetven szerelmi kaland elevenedik meg.
- 1300 k.** Itáliában egy magy. dominikánus anyanyelvén siratja el Jézust: az ÓMAGYAR MÁRIA-SIRALOM a magy. ir. első költeménye. Lat. egyházi ének fordítása a len. ir. első jelentős alkotása is: ISTENANYA (Bogurodzica).
- 1300–1320** Nagycsütörtök éjjelén „az emberélet útjának felén” Dante képzeletben túlvilági zarándokútra indul. A poklon, a purgatóriumon és a paradicsomon át Isten látásához (visio Dei) vezető útján kísérője először Vergilius, majd Beatrice. Az ISTENI SZÍNJÁTÉK (Divina Commedia) a középkori gondolkodás szintézise.
- 1300–1400** Az olasz Trecento (1300-as évek) idején a képzőművészetben és az ir.-ban egyaránt az antikvitás válik eszményképpé. A miniatúrafestészet (a költő-portrékat tartalmazó Manasse-kézirat egyik miniatúráján pl. Walter von der Vogelweide portréja látható) és a kárpitszövés (Párizsban, Arras-ban és másutt) „aranykora”. Az ang. népballada-hagyományban létrejön a legendás szegénylegény, Robin Hood alakja; mintegy 40 történet szól róla, lehetséges, hogy történelmi személy volt.
- 1300–1500** Kialakul a jap. feudális uralkodó osztály, a szamurájok jellegzetes énekestáncos lírai színjátéka, a no.
- 1301** Férfiágon kihal a magy. Árpád-ház. A leányági örökösök viszályából végül a nápolyi Anjou-család tagja, Károly Róbert (1307–1342) kerül ki győztesen.
- 1301–1320** IV Béla magy. király 1271-ben elhunyt leánya, Margit körül legenda szövődik: ÁRPÁD-HÁZI SZENT MARGIT LEGENDÁJA.
- 1301–1322** Az ol. Folgore da San Gimignano SZONETTEK (I sonetti) c. műve a firenzei polgárság életét és a politikai küzdelmeket mutatja be.
- 1302** A courtrai csatában a flandriai polgárok legyőzik a fr. lovagokat, Flandria — elsősorban posztóipara révén — hamarosan Európa egyik leggazdagabb vidéke lesz.
- 1303** IV. (Szép) Fülöp fr. király csapatai elfogják a vele szembe szegülő VIII. Bonifác pápát, a franciák erős befolyást gyakorolnak az egyházra.

- 1304** Giotto di Bondone firenzei művész befejezi Szent Ferenc életét, csodáit ábrázoló hatalmas freskósorozatot az újonnan kiépült assisi San Francesco-bazilikában. A festményeket újabban a mester tanítványainak tulajdonítják.
- 1305 k.** A skót ferences teológus, Duns Scotus nominalista nézeteinek ad hangot: ÉRTEKEZÉS AZ ELSŐ ALAPELVÉRŐL (Tractatus de primo principio).
- 1305–1306** Dante nyelvelméleti és -történeti szintézise: A KÖZNYELVI ÉKESSZÓLÁSRÓL (De vulgari eloquentia), lat. nyelven.
- 1305–1308** Dante VENDÉGSÉG (Convivio) c. vulgáris (azaz ol. nyelven írt) tanulmányában az írásművek négyféle (szó szerinti, allegorikus, morális és anagogikus-teológiai) értelmét magyarázza.
- 1306** Giotto újabb freskósorozata a padovai Cappella degli Scrovegniben Szűz Mária és Jézus életének jeleneteit ábrázolja, a nagy képek alá az erények és bűnök megszemélyesítőit festi. Jean de Joinville fr. emlékirata: SZENT LAJOS KIRÁLYUNK SZENT MONDÁSAINAK ÉS JÓTETTEINEK KÖNYVE (Le livre des saintes paroles et des bons faits de notre saint roi Louis).
- 1307 előtt** Kuan Han-Csing megteremtí a kín. zenés dráma (ca-csü) műfaját, fő művei: TOU O ÁRTATLAN HALÁLA (Tou O jüan); CSAO PAN-ER, A MENTŐANGYAL (Csao Pan-er feng jüe csin feng csen).
- 1308 k.** Eckhardt mester: AZ ISTENI VIGASZ KÖNYVE (Das buch der goetlichen Tröstunge). A szerző a középkori ném. misztika legjelentősebb alakja.
- 1308–1311** Duccio di Boninsegna ol. festő sienai *Maestà*-ja Madonnát ábrázolja Jézussal és a szentekkel.
- 1309–1377** A pápák ún. avignoni fogsága; a dél-franciaországi városban jelentős építkezések kezdődnek.
- 1312 előtt** Cecco Angiolieri: DALOSKÖNYV (Canzoniere), változatos témákról szóló ol. költemények.
- 1314 k.** Eckhardt mester: PRÉDIKÁCIÓK (Predigten). Francesco da Barberino ol. allegorikus tankölteményeket ír: A SZERELEM TANÍTÁSAI (Documenti d'amore), A NŐK VISELKEDÉSÉRŐL ÉS SZOKÁSAIRÓL (Del reggimento e costume di donne).

- 1314–1318** Dante: A MONARCHIÁRÓL (De monarchia) — a lat. politikai értekezés az egyházi és a világi hatalom szétválasztását szorgalmazza.
- 1317** Kínában enciklopédikus mű születik: Ma Tuan-Lin DOKUMENTUMOK ÉS SZÖVEGEK ÁTFOGÓ KRITIKAI VIZSGÁLATA (Ven-hszen tung-kaó).
- 1320–1330 k.** Először alkalmazzák a kín. eredetű löport Európában. Franciaországban új zenei stílus alakul ki; első programadója Philippe de Vitry: ARS NOVA (Új művészet) c. zeneelméleti könyve, tanítványa, Guillaume de Machaut már az új stílusban tud igazán érezni és gondolkodni.
- 1324** Marsilio di Padova fellép a pápaság viláгуралmi igényeivel szemben, híres lat. írata: A BÉKE VÉDELMEZŐJE (Defensor pacis).
- 1324–1328** Az ang. Guilelmus Occam (William Ockham) nominalista értekezése A LOGIKA ÖSSZEFOGLALÁSA (Summa totius logicae).
- 1327 előtt** Eckhardt mester lat. főműve: HÁROMRÉSZES MŰ (Opus tripartitum).
- 1328** A Valois-dinasztia trónra lépése Franciaországban. Ismeretlen fr. szerző középkori divat szerint magyarázza Ovidiust: OVIDE MORALISÉ (Az erkölcsössé tett Ovidius).
- 1329 előtt** Az ol. Albertino Mussato (Albertinus Mussatus) EGERINIS c. tragédiájával Seneca hatását mutató, új, reneszánsz drámatípust teremt; elbeszélő költeménye BAJOR LAJOSRÓL (Ludovicus Bavarus) szól.
- 1329** Pietro Lorenzetti sienai festő egyik főművén dolgozik, címe: *A trónoló Madonna szentekkel*.
- 1333** A sienai Simone Martini híres festményén az *Angyali üdvözlés* (Annunciazione) ábrázolja, a Szűz Máriát üdvözlő angyal szavai az arany háttérén olvashatók: Ave gratia plena.
- 1336** Francesco Petrarca ol. költő a látvány szépségéért felmegy az Avignon környéki Mont Ventoux-ra, a csúcson megindultan olvassa Szent Ágoston *Vallomásait* a földi dolgok hiábavalóságáról. Az eseményről humanista levélben számol be párizsi mesterének. A fiatal Giovanni Boccaccio első ol. regényével jelentkezik: II. FILOCOLO (A szerelem megpróbáltatásai).

- 1337** Az ang.—fr. százéves háború kitörése.
- 1338** Boccaccio hőskölteménye: *IL FILOSTRATO* (A szerelem legyőzöttje).
- 1338–1353** A humanizmus megalapítója, Petrarca *HÍRES FÉRFIAKRÓL* (*De viris illustribus*) ír latinul.
- 1338–1467** Ashikaga-korszak Japánban; a feudalizmus virágkora.
- 1339–1340** Boccaccio újabb hőskölteményének címe: *THÉSEISZ* (*Teseida*).
- 1340** Ambrogio Lorenzetti elkészíti *A Jó és Rossz kormányzat* c. képét a sienai városháza számára. *GESTA ROMANORUM* (A rómaiak tettei) – prédikációs célokra összeállított, motívumokban, témákban igen gazdag lat. novellagyűjtemény. *MANASSE-FÉLE DALOSKÖNYV* (*Manessische Liederhandschrift*) a lovagi szerelmi líra középfelném. gyűjteménye, csaknem 6000 vers az 1160 és 1330 közötti időkből. A költőnek is kiváló Guillaume de Machaut fr. szerelmi vitairata: *BEHAIGNE KIRÁLY ÍTÉLETE* (*Jugement du roi de Behaigne*).
- 1341** Petrarca lat. hexameteres eposzt ír Scipio Africanusról, az *AFRICA* az antikvitás iránti új érdeklődés miatt is nagy elismerést szerez költőjének. Petrarcát Rómában költővé koronázzák.
- 1341–1342** Boccaccio *AMETO* pásztor allegorikus szerelmi történetét mutatja be az érényeket jelképező nimfák iránt.
- 1342–1343** Petrarca életéről, gondjairól, indulatairól vall lat. művében: *GONDJAIM TITKOS OKÁRÓL* (*De secreto conflictu curarum mearum*).
- 1342–1347** Szerzőjének nagy dicsőséget hoznak „szétszórt rímei”, az olaszul írt lírai naplót Petrarca Laura halála előtti és utáni részre osztotta. A *DALOSKÖNYV* (*Canzoniere*) a későbbi szerelmi költészet egyik bibliája. Legismertebb szonettek: *VIG ÉS BOLDOG VIRÁGOK, ÉS SZERENCSES FÜVEK* (*Lieti fiori e felici, e ben nate erbe*); *PÓ, FÖLDI KÉRGEM* (*Po, ben puo' tu portartene la scorza*); *ÁLDOTT A NAP* (*Benedetto sia 'l giorno, e 'l mese, e 'l anno*); *canzonék: ITÁLIÁM* (*Italia mia, ben che 'l parlar sia indarno*); *SZÉP SZŰZ* (*Vergine bella, che di sol vestita*).
- 1342–1382** I. (Nagy) Lajos magy. király uralkodása, a magy. feudális állam virágkora.
- 1343** Boccaccio ol. regénye *FIAMETTA* szerencsétlen szerelméről szól.

- 1344–1346** Boccaccio FIESOLEI NIMFAÉNEK (Ninfale fiesolano), ol. költemény.
- 1347** A fantaszta Cola di Rienzo „néptribun” kísérletet tesz a római köztársaság visszaállítására.
- 1347–1352** A történelem legnagyobb pestisjárványa Európa lakosságának több mint egyharmadát elpusztítja.
- 1347–1360** Boccaccio tudós lat. műve átértékeli a középkori antikvitás-képet, s újat alakít ki: A POGÁNY ISTENEK SZÁRMAZÁSÁRÓL (De genealogiis deorum gentilium).
- 1348 előtt** Juan Manuel sp. költő verseket (később elveszett) és tanító jellegű műveket ír (ez utóbbiak fennmaradtak): VADÁSZAT KÖNYVE (Libro de Caza), A LOVAG ÉS A FEGYVERHORDOZÓ KÖNYVE (Libro del caballero y del escudero).
- 1348** IV. Károly német-római császár és cseh király Prágában egyetemet alapít. A firenzei pestis nyomán Boccaccio hozzákezd főművének megírásához, a DECAMERONE tíz nap tíz novelláját meséli el olaszul, s a szerző kb. tíz évig dolgozik rajtuk. Legismertebb „különös történetei”: a bűnös Cepparello szentté avatása (I.1.); a zsidó Ábrahám megkeresztelkedése (I.2.); Alberto testvér szerelmeskedései (IV.2.); Federigo degli Alberighi feláldozza kedves sólymát szerelmének (V.9.).
- 1350 k.** Machaut rondókat és ballátákat komponál; az ars nova ol. tanítványa, Francesco Landino 91 ballátát szerez; Itáliában erősödik a világi zene jelentősége. A pisai Camposanto (temető épülete) falára döbbenetes festmény kerül: a *Halál diadala* — Francesco Traiani műve. Ócseh nyelven verses legendák látnak napvilágot: SZENT KATALIN ÉLETE (Život svaté Kateřiny), SZENT PROKOPIUS LEGENDÁJA (Legenda o svatém Prokopu), ill. egy gyűjtemény az *Arany legenda* után; PASSIONÁLE (Pasionál).
- 1350–1400** Misztériumjátékok terjednek el fr. — SZENT GENOVÉVA PASSIÓJA (Passion de sainte Geneviève) — és középfelném. — JÁTÉK AZ ÍTÉLET NAPJÁRÓL (Spiel vom Jüngsten Tage) — nyelven. Theophanész, a gör. Novgorodban falfestményeit készíti. A kin. máz feletti porcelánfestés magas művészi színvonalra emelkedik.
- 1352–1374** Petrarca allegorikus-didaktikus költeménye: DIADALMENETEK (Trionfi).
- 1354–1355** Boccaccio: CORBACCIO AVAGY A SZERELEM ÚTVESZTŐJE (Corbaccio o laberinto d'amore) — szatíra.

- 1354–1366** Petrarca dialógusa A JÓ ÉS ROSSZ SZERENCSE ORVOSLÁSÁRÓL (De remediis utriusque Fortunae) szól.
- 1358** Kitör a nagy fr. parasztháború (Jacquerie), Párizsban a kereskedők – élükön É. Marcellel — harcot indítanak Károly trónörökös ellen. A Kálti Márknak tulajdonított KÉPES KRÓNIKA a legszebb kiállítású magy. történeti munka.
- 1360 k.** Boccaccio Dante-életrajzán dolgozik: DANTE ÉLETE (Trattatello in laude di Dante).
- 1363** Elkészül Petrarca tudatosan szerkesztett levélgyűjteménye: VERSES LEVELEK (Epistolae metricae), 66 hexameterben írt darabbal.
- 1365–1380** Sienai Szent Katalin írástudatlan szerzetesnő 388 ol. nyelvű levelet diktál: A BOLDOG ÉS ANGYALI SZÜZ HASZNOS ÉS JÁMBOR LEVELEI (Epistole utili e diuote de la beata e seraphica vergine).
- 1368 előtt** Csi Csün-hsziang: A CSAO-HÁZ ÁRVÁJA (Csao-sih ku-erh) — kín. opera-dráma.
- 1368** Kínában megdöntik a mongol uralmat, Taj-cu megalapítja a Ming-császárok birodalmát.
- 1368–1369** Szalmán per. költő verses elbeszélése: A VÁLÁS KÖNYVE (Farák-náme).
- 1369–1370** Az ang. G. Chaucer első jelentős műve A HERCEGNŐ KÖNYVE (The book of the duchesse) c. allegorikus költemény.
- 1370** Lengyelország trónján I. Lajos magy. király. Lo Kuan-csung és Si Naj-an közösen írt kín. regénye a VÍZPARTI TÖRTÉNET (Suj-hu csuan).
- 1370–1520** Közép-Amerikában létrejön az aztékok állama, kiépítik fővárosukat, Tenochtitlánt a mai Mexikóváros helyén: piramisok, szobrok és mitológiai jeleneteket ábrázoló, faragott naptárkövek jelzik a kultúra magas fokát.
- 1372–1386** Chaucer: TROILUS ÉS CRESSIDA (T. and Criseyde), ang. elbeszélő költemény.
- 1373 előtt** Svéd Szent Birgitta vallásos-misztikus és politikai írásait svéd eredetiről gyóntatói fordították latinra: LÁTOMÁSOK (Revelationes).

- 1373** A magy. gótikus szobrászat kimagasló alkotása Kolozsvári Márton és György sárkányölő *Szent György* lovas szobra.
- 1375 k.** Ismeretlen művész elkészíti Szent László sodronyzománcsal díszített *Hermáját*. Az Arthur-mondakör egyik szereplőjéről szól a SIR GAWAIN ÉS A ZÖLD LOVAG (Sir Gawayne and the greene knyght) c. ang. verses elbeszélés.
- 1376** John Wycliffe, a reformáció ang. előfutára AZ ISTENI HATALOMRÓL (De domino divino) értekezik latinul.
- 1376–1379** John Gower ang. költő fr. nyelvű allegóriája: AZ EMBERNEK TÜKÖRE (Mirour de l'omme).
- 1377 előtt** G. de Machaut: KÖLTÉSZETTAN (Art de dictier), VERS A KERTRŐL (Le dit du verger).
- 1377** A pápa visszaköltözik Avignonból Rómába, XI. Gergely új római székhelye a Vatikán.
- 1378** Kettős pápaválasztás: a nagy nyugati egyházszakadás kezdete. A firenzei textilmunkások (ciompi) felkelése. Sienai Szent Katalin: KÖNYV AZ ISTENI GONDVISELÉSRŐL (Libro della divina provvidenza).
- 1380–1386** G. Chaucer: A TISZTA NŐK LEGENDÁJA (The legend of good women), elbeszélésgyűjtemény.
- 1380–1405** Timur Lenk (Tamerlán) Elő-Ázsiában hatalmas birodalmat alapít, az utolsó nagy ázsiai hódító halála után a birodalom széthullik.
- 1381** Wat Tyler vezetésével nagy angolai parasztfelkelés tör ki.
- 1381–1408** J. Gower: KIÁLTÓ SZÓ (Vox clamantis), lat. nyelvű politikai szatíra.
- 1382** G. Chaucer befejezi allegorikus költeményét: 'A MADARAK PARLAMENTJE (The parliament of fowls).
- 1384 előtt** J. Wycliffe: A TEOLÓGIA ÖSSZEFOGLALÁSA (Summa theologiae), lat. értekezés.

- 1386–1393** Jean d'Arras fr. regénye A SZÉP MELUZINA TÖRTÉNETE (L'histoire de la belle Mélusine).
- 1386–1400** Chaucer főműve keretbe foglalt verses történeteket tartalmaz, a CANTERBURY MESÉK (The C. tales) fontos epizódjai: A LOVAG MESÉJE (The knight's tale), A MOLNÁR MESÉJE (The miller's tale), A KALMÁR MESÉJE (The merchant's tale) stb.
- 1389** A rigómezei csatában a törökök megszerzik Szerbiát.
- 1390 előtt** Háfiz korának legnagyobb per. költője; verseit halála után gyűjtötték össze: HÁFIZ VERSGYŰJTEMÉNYE (Diván-e Háfiz).
- 1390–1393** J. Gower: A SZERELMES GYÓNÁSA (Confessio amantis) — lat. c. ang. verses elbeszélés.
- 1391** Az innsbrucki húsvéti játékokon bemutatott Passió a világi élet jelenetei is fontos szerepet kapnak.
- 1392** Az első adat a pageantról, a fejedelmi bevonulások alkalmából rendezett jellegzetes ang. színjátéktípusról. Eustache Deschamps szellemes fr. poétikája: A KÖLTÉSZET ÉS A DALFARAGÁS MŰVÉSZETE (L'art de dictier et de fere chançons).
- 1393** A törökök megsemmisítik a középkori bolg. államot.
- 1396** Nikápolynál a törökök megsemmisítik Zsigmond magy. király lovagseregét. SZENT FERENC VIRÁGAI (I fioretti di San Francesco) — 13 ol. nyelvű, legendás elbeszélés Assisi Szent Ferenc életéből.
- 1396–1397** Bernart Metge katalán költő dialógusa AZ ÁLOM (Lo somni).
- 1399** IV. Henrik (1399–1413) személyében a Lancaster-ház jut uralomra Angliában.
- 1400 előtt** ILJA MUROMEC ÉS A RABLÓ SZOLOVEJ (Ilja Muromec i Szolovej razbojnyik) — több mint 60 változatban fennmaradt or. epikus költemény. Lo Kuan-csung A HÁROM KIRÁLYSÁG REGÉNYES TÖRTÉNETE (Szan-kuo cse jenji) — kín. történelmi regény.

- 1400 k.** Andrej Rubljov or. festő remekműve a *Szentháromság*-ikon. Firenzében gör. nyelvet tanít a bizánci származású Manuél Krüszolorasz (Manuele Crisolora), gör. nyelvtanának címe: KÉRDÉSEK (Erótémata). Jean Froissart fr. krónikás négy könyvben számol be a közelmúlt eseményeiről: KRÓNIKA (Chroniques). Az első Robin Hood-történet: ROBIN HOOD KIS GESTÁJA (Lytell geste of Robyn H.) — ang. nyelven. Vsz. ebben az időben keletkezett ang. nyelven az ún. Macro-kézirat, amelynek első darabja AZ ÁLLHATATOSSÁG VÁRA (The castle of perseverance), a második, a BÖLCSESSÉG (Wisdom) 1450 k.-ról való, a harmadiknak — EMBERISÉG (Mankind) — a keletkezési dátuma pedig 1475.
- 1400–1500** Franciaországban elterjed a kései gótika „lángoló” (flamboyant) stílusa. Nyugat-Európában sokhelyütt rendkívül nagy jelentőségre tesznek szert a különféle látványosságok: Firenzében díszes felvonulásból, élőképekből és drámai szövegekből álló vallásos színjáték típus bontakozik ki, ném. területen a farsangi játék (Fastnachtspiel) műfaja, Európában mindenféle a misztériumjátékok és passiók hódítanak.
- 1402** A párizsi Confrérie de la Passion (Passió-testület) monopóliumot kap Krisztus kinszenvedésének bemutatására.
- 1403** John Lydgate ang. allegorikus költeménye: AZ ÜVEGTEMLOM (The temple of glas).
- 1406 előtt** Eu. Deschamps befejezetlen satirikus műve a szebbik nemről szól: A HÁZASSÁG TÜKRE (Miroir de mariage). P. López de Ayala: A KASZTÍLIAI KIRÁLYOK KRÓNIKÁJA (Crónicas de los reyes de Castilla) — sp. történelmi mű. Husz János a cseh ir.-i nyelv létrehozásán fáradozik, célja a cseh nyelvű szertartás bevezetése, nyelvészeti értekezése a lat. CSEH HELYESÍRÁS (Ortographia bohemica).
- 1408** J. Lydgate ang. költeménye: ÉSZ ÉS ÉRZÉKISÉG (Reason and sensuality).
- 1410 előtt** J. Froissart: MÉLIADOR, fr. verses lovagregény.
- 1410** Zsigmond magy. királyt (IV. Károly császár fiát) a Német-római Birodalom urává választják.
- 1411** De Berry burgundiai herceg kalendáriumát a Limbourg fivérek díszítik eleven és valószerű miniatúrákkal.
- 1412** Husz János: A HITVALLÁS, A TÍZPARANC SOLAT ÉS A MIATYÁNK MAGYARÁZATA (Výklad viery, desatera božieho prikázanie a modlitby paně), cseh hitoktató irat.

- 1413** Husz János cseh Biblia-magyarázata: POSZTILLA.
- 1414–1418** A konstanzi zsinat véget vet a nagy egyházszakadásnak, a zsinaton Zsigmond császár és király elnököl.
- 1415** A zsinat eretneknek nyilvánítja és máglyán elégetteti Husz Jánost. Az azincourt-i csatában az angolok legyőzik a túlerőben lévő fr. lovasságot. Alain Chartier fr. költő több művében foglalkozik az eseménnyel: NÉGY HÖLGY KÖNYVE (Le livre des quatre dames) c. költeményében és a FEDDŐ BESZÉLGETÉS (Le quadrilogue invectif) c., négy személy közötti politikai vitájában.
- 1415–1416** Donatello ol. szobrász két remekműve: a *Feszület* és a *Szent György* árványszobor.
- 1415–1444** Leonardo Bruni ol. humanista lat. történelmi művén dolgozik: A FIRENZEI NÉP TÖRTÉNETE 12 KÖNYVBEN (Historiarum Florentini populi libri XII).
- 1417–1418** Jepifanyij, a bölcс szerzetes életrajzokat ír or. nyelven: ISTVÁN, PERMI PÜSPÖK ÉLETE (Zsityije Sztjefana, episzkopa Permszkovo); SZERGEJ RADONYEZSSZKIJ ÉLETE (Zsityije Szergija Radonyezsszkovo).
- 1418–1419** Johannes Gerson vallásfilozófiai műve lat. nyelven: A TEOLÓGIA VIGASZA (Consolatio theologiae).
- 1419** A huszita felkelés kezdete. Huszita Biblia (1416–1441).
- 1419–1467** Jó Fülöp uralkodása: a burgundiai hercegség fénykora.
- 1420** J. Lydgate: TRÓJA-KÖNYV (Troy book), ang. verses regény.
- 1422** Antonio Beccadelli ol. író obszcén epigrammagyűjteménye: A HERMAFRODITA (Hermaphroditus).
- 1423** Gentile da Fabriano ol. festő táblaképe: *A háromkirályok imádása*.
- 1423–1425** A csataképek utánazhatatlan mestere, Paolo Uccello a *San Egidio csatája* c. festményén dolgozik.

- 1424** Újfajta, szubjektívebb és érzelmibb vallásosság jegyében fogant Kempis Tamás nagy hatású lat. munkája, a KRISZTUS KÖVETÉSE (De imitatione Christi). Brunelleschi ol. építész és szobrász, a festői perspektíva felfedezője, elkészül az Ospedale degli Innocenti homlokzati oszlopcsarnokával. Alain Chartier: ÉNEK A KÖNYÖRTELEN SZÉPASSZONYRÓL (Lai de la belle dame sans merci), fr. költemény.
- 1425–1426** Masaccio a firenzei Carmine-templom Brancacci-kápolnájának falaira festi *Az adógaras*, a *Küzvetés a Paradicsomból* c. képeket.
- 1425–1452** Lorenzo Ghiberti ol. szobrász a firenzei Battistero (Keresztelőkápolna) keleti bronzkapuján dolgozik. A „Paradicsom kapuja”, ahogy Michelangelo nevezte, Ádám és Évától Salamon és Sába királynője találkozásáig 10 kazettán mutatja be az emberiség ótestamentumi történetét.
- 1426–1430** J. Lydgate: AZ EMBERI ÉLET ZARÁNDOKÚTJA (The pilgrimage of the life of man), ang. allegorikus költemény.
- 1427** Kolozsvári Tamás *A garamszentbenedeki oltárfestményt* készíti.
- 1429–1431** Jeanne d'Arc, champagne-i parasztlány fellépésével fordulat áll be a százéves háború történetében, VII. Károly fr. seregei felszabadítják Orléans-t, Jeanne d'Arcot az angolok elfogják, és máglyahalálra ítélik. A szerencsétlen sorsú lány története a világirodalom egyik leggyakrabban feldolgozott témája lesz. Christine de Pisan verset ír róla: JEANNE D'ARC TÖRTÉNETE (Le ditlié de Jeanne d'Arc, vö. 1337).
- 1430 előtt** Rámánanda: ELSŐ KÖNYV (Ádi granth), a pandzsábi költő néhány himnuszát felvették a szikh felekezet vallásos himnuszgyűjteményébe.
- 1430–1438** J. Lydgate: FEJEDELMEK BUKÁSA (The fall of princes), a költemény a késő középkor tragikus világlátását tükrözi.
- 1431** Lorenzo Valla ol. humanista A GYÖNYÖRÖKRŐL (De voluptate) értekezik, tétele szerint Istennek tetsző dolog, ha az emberek élnek a testi élvezet adományaival.
- 1432** Hubert és Jan Van Eyck elkészíti a genti Szent Bavo-templom szárnyasoltárának festményeit.
- 1433–1438** Pisanello Veronában a *Szent György legenda* festői megelevenítésén dolgozik.

- 1434** Jan Van Eyck híres festményén az *Arnolfini házaspárt* örökíti meg, a képen látható tükrön a művész portréja jelenik meg.
- 1434–1494** A Medici-család uralma Firenzében, az európai irodalom- és művészettörténet egyik „aranykora”.
- 1435–1444** Lorenzo Valla filológiai művében az igazi lat. nyelv „szentségéről” ír: *HAT KÖNYV A LATIN NYELV VÁLASZTÉKOSSÁGÁRÓL* (*Elegantiarum linguae latinae libri sex*).
- 1436** Felszentelik a firenzei Dómot, amelynek kupoláját Brunelleschi tervezte. A hozzá közeli San Marco-kolostorban Fra Angelico („az angyali barát”) megfesti az *Angyali üdvözlés* c. freskót. Leon Battista Alberti ol. építész és humanista művészetelméleti értekezést ír *A FESTÉSZETRŐL* (*Della pittura*).
- 1437** Az igen művelt sp. költő, Iñigo Santillana verses gnóma-gyűjteményt állít össze: *KÖZMONDÁSOK A DICSŐSÉGES TANRÓL ÉS A HASZNOS TANÍTÁSRÓL* (*Proverbios de gloriosa doctrina e fructuosa enseñanza*).
- 1437–1441** Leon Battista Alberti erkölcsfilozófiai értekezése *A CSALÁDRÓL* (*Della famiglia*) szól, benne harmóniát teremt a köz- és magánéletben.
- 1438–1450** Poggio Bracciolini lat. anekdotagyűjteményének sok követője lesz Közép-Európában: *ELMÉSSÉGEK KÖNYVE* (*Facetiae*).
- 1439** A firenzei zsinaton VIII. János bizánci császár és egyházfő elfogadja a római és a bizánci egyház unióját az iszlám veszély miatt.
- 1440** III. Frigyes megválasztásával a Habsburg-dinasztia végleg megszerzi a Német-római Birodalom trónját. Nicolaus Cusanus (Nikolaus von Kues) ném. filozófus az itáliai humanizmus és a germ. misztika hatását ötvözi vallásfilozófiai műveiben, lat. értekezései: *A TUDÓS TUDATLANSÁGRÓL* (*De docta ignorantia*), *A SEJTELMEKRŐL* (*De coniecturis*). L. Valla a szabad kutatást kiterjeszti a vallással összefüggő szövegekre is, filológiai alapon, rossz latinsága miatt megkérdőjelezi Nagy Konstantin császár adománylevelének (312–313) hitelességét, s ezzel a római egyház legitimitását a világi hatalomban: *A HAMISAN ELFOGADOTT ÉS KOHOLT KONSTANTINUS-FÉLE ADOMÁNYLEVÉLRŐL* (*De falso credita et ementita Constantini donatione*).
- 1443** L. B. Alberti: *MOMUS*, ol. mitológiai regény.

- 1443–1447** Luca della Robbia ol. művész festett majolika domborműveket készít (pl. *Krisztus feltámadása, Krisztus mennybemenetele*).
- 1444** Hunyadi János csatavesztése Várnánál, Ulászló király elesik. A svájci Konrad Witz megfesti a *Csodálatos halászat és Szent Kristóf* c. oltárképeit. Enea Silvio de 'Piccolomini, az 1458-ban II. Pius néven pápává választott ol. humanista lat. szerelmi novellája: EURYALUS ÉS LUCRETIA AVAGY TÖRTÉNET A KÉT SZERELMESRŐL (E. et L. sive historia duobus amantibus). Dante hatását mutatja Juan de Mena sp. költő FORTUNA LABIRINTUSA (El laberinto de F.) c. költeménye. Santillana: PONZAI KIS KOMÉDIA (Comedieta de ponza), az elbeszélő költemény egy tengeri csatáról szól.
- 1446** A magy. országgyűlés Hunyadi Jánost választja meg kormányzónak.
- 1447** Padovában felállítják Donatello lovas szobrát, amit a művész *Gattamelata* velencei condottieréről készített.
- 1448** Poggio Bracciolini: A NEMESSÉGRŐL (De nobilitate) — lat. dialógus.
- 1450 k.** A könyvnyomtatás feltalálása. Paolo Uccello csataképén a *San Romanó-i ütközetet* jeleníti meg. Az új zene kulminál az ang. Dunstanble, a flam. Guillaume Dufay és a fr. Gilles Binchois ballátaiban, chansonjaiban és egyéb műveiben. Janus Pannonius KIGÚNYOLJA GALEOTTO ZARÁNDOKÚTJÁT (Galeotti peregrinationem irridet). Leon Battista Alberti AZ ÉPÍTÉSZETRŐL (De re aedificatoria) elmélkedik.
- 1450 után** GYÁSZDALOK (Mirologia) — újjör. halottsirató énekek, közvetlenül fejlődtek ki az ógör. siratóénekekből (Moirák énekei). Az első magy. Biblia-fordítás, az ún. HUSZITA BIBLIA az Apor-, a Bécsi- és a Münchener-Kódexben maradt ránk.
- 1450–1452** A korszakban rendkívül elterjedt műfajhoz nyúl Arnoul Gréban fr. költő és zenész, 35 ezer soros misztériumjátékának címe: JÉZUS KRISZTUSRÓL SZÓLÓ IGAZI PASSIÓ (Mystère de la passion).
- 1450–1500** Az Ember és a Halál nagy témáján alapul a vsz. ang. eredetű AKÁRKI (Everyman) c. morális. Hasonló témát dolgoz fel egy len. vallásos költemény: PÁRBESZÉD POLIKÁRP MESTER ÉS A HALÁL KÖZÖTT (Dialog mistrza Polikarpa ze śmiercia).
- 1451** Jean Fouquet fr. festő Étienne Chevalier imádságoskönyvét miniatúrákkal díszíti. Janus Pannonius, Itáliában tanuló, latinul író magy. költő hazai vakációjának emlékét őrzi a BÚCSÚ VÁRADTÓL (Abiens valere jubet sanctos reges, Varadini) c. elégia.

- 1452** Fra Filippo Lippi festményei: *Madonna a gyermekkel*, *Szent Anna életéből vett jelenetekkel*. Giannozzo Manetti matematikus és misztikus filozófus az új, reneszánsz embereszményről értekezik: *AZ EMBER MÉLTÓSÁGÁRÓL ÉS KIVÁLÓSÁGÁRÓL* (De dignitate et excellentia hominis).
- 1453** A százéves háború vége, Franciaország szabad, egyedül Calais marad ang. kézen. A törökök elfoglalják Konstantinápolyt, az ezeréves Bizánci Birodalom összeomlik, a főváros Isztambul néven a szultán székhelye lesz. A gör. kulturális örökséget Firenze és Velence akarja fenntartani és folytatni. A SZERELEM ÁBÉCÉJE (Alphabétosz tész agapész) — gör.-bizánci népies szerelmi dalok gyűjteménye. Nicolaus Cusanus ISTEN SZEMLELETÉRŐL (De visio Dei), lat. vallásfilozófiai mű. PIERRE DE PROVENCE ÉS A SZÉP MAGUELONNE TÖRTÉNETE (Histoire de P. de P. et de la belle M.), a Magelona-történet első írásos feldolgozása keleti meseelemekkel.
- 1454–1457** Andrea Mantegna a padovai Eremitani-templom freskóit készíti (*Szent Jakab élete*, *Szent Kristóf*).
- 1455 k.** Johann Gutenberg mainzi nyomdájában elkészül az első nyomtatott könyv, a 42 soros Biblia, 150–200 példányban. Ismeretlen festő remekműve az *Avignoni Pietà* c. táblakép.
- 1455–1485** A York- és Lancaster-család küzdelme az ang. trónért („rózsák háborúja” — Wars of roses).
- 1456** Hunyadi János Nándorfehérvárnál nagyszerű győzelmet arat a törökök ellen. Johannes Argüropulosz bizánci humanista Firenzében és Rómában tanítja a gör. nyelvet, ir.-at és filozófiát. 40 nyolcsoros versből áll a hányatott sorsú fr. költő, François Villon első nagy műve, a HAGYATÉK (Le lays).
- 1457** Elkészül az első, nagyjából a mai tudásunknak megfelelő világtérkép. Villon ELLENTÉTEK (Ballade du concours de Blois) c. költeményét Charles d'Orléans blois-i költői versenyére írta, híres kezdő sora: „Szomjan halok a forrás vize mellett” (Je meurs de seuf auprès de la fontaine).
- 1458–1490** Mátyás magy. király uralkodása, a reneszánsz kultúra felvirágzása.
- 1459 előtt** Ausias March katalán költő lírai versgyűjteménye: DALOK (Cants), az erkölcsről, a szerelemtől és a halálról.
- 1459–1463** Benozzo Gozzoli ol. festő a Medici-kápolna falaira színes felvonulást fest, az evangéliumi háromkirályok és kíséretük XV. sz.-i firenzeiek képében jelennek

meg, az öntudatos művész saját magát Opus Benotii feliratú sapkában ábrázolja.

- 1460 k.** A fr. G. Dufay kórusműve: *Szép szűz*. Humanista viták a gör. filozófiáról, elsősorban Platon és Arisztotelész elsőségének kérdéséről, a firenzeiek általában az előbbi, a padovaiak az utóbbi mellett voksolnak. Bizánci tudósok Európa nagy egyetemére kapnak meghívást, ahol görögöt tanítanak (Párizs, Barcelona, Miláno stb.).
- 1461–1462** Villon főművében „javairól” rendelkezik, A NAGY TESTAMENTUM (Le Testament) legismertebb részei: BALLADA TÚNT IDŐK SZÉP ASSZONYAIRÓL (Ballade des dames du temps jadis), A SZÉP FEGYVERKOVÁCSNÉ PANASZA ÖREGSÉGÉBEN (Les regrets de la belle Héaulmière dans sa vieillesse), A SZÉP FEGYVERKOVÁCSNÉ BALLADÁJA A SZÉPLÁNYOKHOZ (Ballade de la belle Héaulmière aux filles de joie), BALLADA VILLONRÓL ÉS A KÖVÉR MARGÓRÓL (Ballade de Villon et de la grosse Margot), BALLADA, MELYET A KÖLTŐ KÉSZÍTETT ANYJA KÉRÉSÉRE, HOGY IMÁDHATNÁ A SZENT SZÜZET (Ballade pour prier Notre Dame), A KÖNYÖRÜLET BALLADÁJA (Ballade de merci), JÓ TANÍTÁS BALLADÁJA A ROSSZ ÉLETŰEKNEK (Ballade de bonne doctrine à ceux de mauvaise vie), SÍRFELIRAT (Épitaphe et Rondeau), ZÁRÓBALLADA (Ballade finale).
- 1461–1483** XI. Lajos fr. király uralkodása idején megtöri a nagyhűbéreseket, s létrehozza Franciaország politikai egységét.
- 1462** A SZÁZ ÚJ NOVELLA (Les cent nouvelles nouvelles), a névtelenül megjelenő novellagyűjteményt Antoine de la Sale-nak tulajdonítják. Villon: AKASZTOT-TAK BALLADÁJA (Ballade des pendus).
- 1462–1505** III. (Nagy) Iván moszkvai nagyfejedelem megteremtí az or. egységet.
- 1464** Janus Pannonius: MIDŐN BETEG VOLT A TÁBORBAN (De se aegrotante in castris) — magyarországi elégia. Ismeretlen szerző fr. bohózata a furfangos ügyvédéről, PATHELIN MESTERRŐL (Maistre Pierre P.) szól.
- 1465 előtt** Charles d'Orléans: KÖLTEMÉNYEK (Poésies), a visszavonultan élő fr. herceg a lélek finom rezdüléseire figyelt.
- 1465** Domenico da Michelino elkészíti a *Dante bemutatja az Isteni színjátékot c.* festményét. Kecesség és erő mutatkozik meg Verocchio *David* bronzszobrán. Janus Pannonius PANNONIA DICSÉRETE (Laus Pannoniae), lat. epigramma.

- 1465–1474** A kolostorokban viselt dolgokról verses szatíra születik sp. nyelven: **A RENDFŐNÖK STRÓFÁI** (Las coplas del provincial), szerzője ismeretlen.
- 1465–1480** René király humanista udvart alakít ki Angers-ben és Provence-ban.
- 1466** Janus Pannonius epigrammája **EGY DUNÁNTÚLI MANDULAFÁRÓL** (De amygdalo in Pannonia nata); elégiája **SAJÁT LELKÉHEZ** (Ad animam suam), megszólal benne a lélek halhatatlanságának neoplatonikus eszméje. Afanaszij Nyikityin or. útleírást készít Perzsiáról, Indiáról és Törökországról: **UTAZÁS HÁROM TENGERTEN TÚLRA** (Hozgyenyije za tri morja).
- 1467** G. Manrique két sp. karácsonyi játékát írja, az **EL NACIMIENTO**t (A mi Urunk születésének előadása) és a **LA PASIÓN**t (A mi Urunk kinszenvedésének előadása).
- 1467–1471** A Ferrarában elkészült „gondűző” palota, a Schifanoia falait két festő, Francesco Cossa és Ercole dei Roberti díszíti az élet vonzó jeleneteivel.
- 1469–1470** Sir Thomas Malory ang. elbeszélésgyűjteménye a régi kelta mondát dolgozza fel: **ARTHUR HALÁLA** (Morte d’Arthur).
- 1469–1471** Janus Pannonius **MARS ISTENHEZ BÉKESSÉGÉRT** (Ad Martem, precatio pro pace), lat. költemény.
- 1469–1490** Dzsámi per. költő hét részből álló epikus ciklusa, a **HÉT TRÓNUS** (Haft aurang).
- 1469–1492** Lorenzo de’Medici, il Magnifico kormányzásának ideje, Firenze politikai és kulturális fejlődésének csúcsa.
- 1470** Georges Chastellain fr. lovagregénye: **KÖNYV A NEMES JACQUES DE LALAING LOVAG HÖSTETTEIRŐL** (Le livre des faits du bon chevalier messire Jacques de Lalaing).
- 1471** Főleg ol. és fr. nyomdákban megindul az antik szerzők (Cicero, Tacitus, Horatius, Ovidius stb.) műveinek viszonylag nagy példányszámú kiadása. A nyomtatott könyvek kezdik elárasztani az európai udvarokat. Fr. Filelfo Milánóban Arisztotelész *Politikájáról* tart nyilvános előadásokat, G. Pontanót elnökké választják a humanisták nápolyi akadémiáján.

- 1471–1484** IV. Sixtus (della Rovere) pápa felépítteti a Sixtus-kápolnát, fejleszti a vatikáni könyvtárat, vele kezdődik a művészetpártoló reneszánsz pápák sora, címerén a Tudás fája.
- 1471–1491** Demetriosz Khalkokandülész (Chalcondylas) a gör. professzora Firenzében.
- 1472** A könyvnyomtatás következtében széles körben olvashatók Plautus, Catullus, Tibullus, Propertius, Macrobius, Dante és Boccaccio művei.
- 1473 előtt** Simon Gréban fr. misztériumjátéka: DIADALMAS MISZTÉRIUMJÁTÉK AZ APOSTOLOK CSELEKEDETEIRŐL (Le triomphant mystère des actes des apôtres).
- 1473** Mátyás király a romos visegrádi palotát nagyszerű nyaralóvá, „földi paradicsommá” építteti át. A nyomdászat kezdete Magyarországon, Budán a vsz. ném. származású Hess Andás alapít nyomdát, az első kiadott könyv a XIV. sz.-i lat. BUDAI KRÓNICA (Chronica Hungarorum — a magyarok krónikája).
- 1473–1476** Lorenzo de’Medici népies költeménye a szép parasztlányt, Nenciát dicséri: NENCIA DA BARBERINO.
- 1474** Bruges-ben megjelenik az első ang. könyv: TRÓJA TÖRTÉNETEINEK GYŰJTEMÉNYE (Recuyell of the histories of Troy), Raoul Le Fèvre Trója-regényének fordítása. Kiadják a lat. ODÜSSZEIÁT, Lorenzo Valla fordításában. Marsilio Ficino ol. humanista, a vallási szinkretizmus megszállottja a kereszténységet a platóni tanokkal akarja összeegyeztetni, egyik jelentős kísérlete a lat. A KERESZTÉNY VALLÁSRÓL (De christiana religione). Ficino nagy hatású szerelemtanát a PLATÓN LAKOMÁJÁHOZ ÍRT KOMMENTÁR AVAGY A SZERELEMRŐL (In Convivium Platonis commentarium sive de amore) c. művében fejti ki, népszerű ol. címe: SOPRA LO AMORE (A szerelemről).
- 1475** XI. Lajos fr. király véget vet a realisták és a nominalisták sok évszázados vitájának. Reggio di Calabriában kiadják az első héb. nyelvű könyvet (vö. 1080 k.): Martin Schongauer colmari rézmetsző a *Jézus születése* és *Szent Antal megkísértése* témát jeleníti meg. Matteo Maria Boiardo: TIMON, ol. vigjáték Lukianos alapján.
- 1476** Hugo van der Goes flam. mester oltárképe a *Szent Szűz halálát* ábrázolja. William Caxton a Westminsterben megalapítja az első ang. nyomdát. Masuccio Salernitano ol. író ötven novelláját tartalmazza A NOVELLÁSKÖNYV (Il novellino). Jorge Manrique sp. költő elégiája: STRÓFÁK APJA HALÁLÁRA (Coplas por la muerte de su padre).

- 1476–1478** Angelo Poliziano: STANZÁK A LOVAGI TORNÁRA (Stanze per la giostra), töredékben maradt ol. epikus költemény.
- 1477** Merész Károly halálával birodalma két részre szakad: XI. Lajos a fr. koronához csatolja Burgundiát és Picardiát; a németalföldi rész, leányágon, Habsburg Miksáé lesz. Galeotto Marzio, a Mátyás udvarában élő ol. humanista filozófiai tanulmányt ír A KÖZÖNSÉGESEN ISMERETLEN DOLGOKRÓL (De incognito vulgo).
- 1477–1489** Wit Stwosz a krakkói Mária-templom oltárát a Patrona életének jeleneteit ábrázoló szobrokkal és domborművekkel díszíti.
- 1478** A Pazzi-féle összeesküvés Firenzében, Lorenzo fivérének, Giugliano de' Mediceinek a halála. Botticelli festménye a *Primavera*, Merkúrral, Gráciákkal, Hórakkal. Till Eulenspiegel 46 tréfás történetét tartalmazó népkönyv jelenik meg Lübeckben, alném. nyelven. A per. Dzsámi didaktikus költeménye: A TAVASZ KERTJE (Bahárisztán); mohamedán szentek és költők mondásainak gyűjteménye: AZ ISTENI KÖZELSÉG FÜVALMAI (Nafahát al-unsz).
- 1480** S. Botticelli, D. Ghirlandaio és L. Signorelli a Sixtus-kápolna freskóit készíti. Az északol. A. Mantegna elkészül a *Halott Krisztust* meglepő perspektivikus rövidülésben ábrázoló festménnyel. JUTTA ASSZONY (Frau J.) — a ném. verses drámában a címszereplőt pápává is választják (a szerző talán Dietrich Schernberg). A. Poliziano ORPHEUSZ REGÉJE (La favola d'Orfeo), ol. drámai költemény.
- 1480–1485** Jacopo Sannazaro ol. pásztoridillje prózában és versben: ARCADIA.
- 1482** M. Ficino: PLATÓNI TEOLÓGIA A LÉLEK HALHATATLANSÁGÁRÓL (Theologia platonica de immortalitate animorum). A szerzőnek a platóni filozófia és a keresztény teológia összeegyeztetésére tett legjelentősebb kísérlete.
- 1483** Az Inkvizíció megalapítása Spanyolországban. Luigi Pulci ol. komikus eposza: A NAGYOBBIK MORGANTE (Il Morgante maggiore). Dzsámi: JUSZUF ÉS ZULEJKA (Júszuf u. Zalikha), per. epikus költemény.
- 1483–1485** Az üzbég Alisir Nevái tör. nyelvű főműve: ÖT KÖLTEMÉNY (Khamsze).
- 1484** Az itáliai humanisták tanítványa, Reuchlin gör. és lat. ir.-at tanít Nürnbergben. Megjelenik az első metszetekkel illusztrált könyv, Jacobus de Voragine *Legenda aurea*-ja (vö. 1263–1273).

- 1484–1487** Galeotto Marzio: MÁTYÁS KIRÁLY KIVÁLÓ, BÖLCS, TRÉFÁS MONDÁSAIRÓL ÉS TETTEIRŐL (De egregie, sapienter et iocose dictis as factis Mathiae regis), lat. anekdotagyűjtemény.
- 1484–1521** Josquin de Près fr. zeneszerző passió-kórusait és miséit komponálja.
- 1485** III. Richárd bukása, a Tudor-dinasztia lép trónra, VII. Henrik ang. király házasságával egyesíti a Yorkok és a Lancasterek trónigényét. Firenzében gyönyörű festményt alkot Botticelli, a *Vénusz születése* az apja tengerbe dobott nemi szervéből születő istennő pogány misztériumát jeleníti meg. A németalföldi Hans Memling képe: *Bethsabé a fürdőben*.
- 1485–1487** Mátyás király megrendelésére Attavante degli Attavanti elkészíti a reneszánsz miniatúrákkal díszített *Brüsszeli Missalét* (Misekönyv).
- 1486** Pico della Mirandola Rómába akarja hívni az európai humanistákat, hogy megvitassa a gör., héb., ar., lat. szerzők alapján megalkotott 900 tézisének „de omni re scibili” (minden tudhatóról), híres bevezetője elterjedt címén: *BESZÉD AZ EMBER MÉLTÓSÁGÁRÓL* (Oratio de hominis dignitate). A mainzi érsek cenzori hivatalát hoz létre az új könyvek ellenőrzésére. M. Boiardo: A SZERELMES ORLANDO (L'Orlando innamorato), befejezetlen ol. eposz.
- 1486–1502** Antonio Bonfini A MAGYAR TÖRTÉNELEM NÉGY ÉS FÉL KÖNYVE (Hungaricarum rerum decades IV et dimidia).
- 1487** A port. B. Diaz és hajóai elérik Afrika déli csúcsát, a Jóreménység fokát.
- 1488 előtt** Verocchio velencei lovas szobra *Colleoni* zsoldosvezért ábrázolja. Luca Pulci: BARLÁM ÉS JOZAFÁT (Barlaam e Giosafat), ol. misztériumjáték. Gcangszmjön (Gcangi megszállott) tibeti jógi és misztikus író regényes hagiográfiája: A JÓGA NAGY FEJEDELMÉNEK, A TISZTELENDŐ MILA RASZPÁNAK ÉLETE, A MEGSZABADULÁS ÉS MINDENTUDÁS KALAUZA (Rnaltbjorgji dbangpjug csenpo rdzsebcun Mila Raszpai rnamtar tarpadang tamszcsad mkjenpai lamszton).
- 1488** Antwerpenben Aranyvirág (De Goudsbloem) elnevezésű retorikai iskola alakul. Pandolfo Collenuccio: ÉNEK A HALÁLHOZ (Canzone alla Morte), ol. vers.
- 1489** A *Nagy Testamentum* első kiadását díszítő fametszetre Villon alakját vésik.
- 1490** Meghal Mátyás király. Krakkóban ósláv nyelven nyomtatott könyvek jelennek meg.

- 1490–1491** DRAKULA VAJDA TÖRTÉNETE (Szkazanyije Drakule vojevogye), or. elbeszélés.
- 1490–1513** Leonardo da Vinci művészetelméleti tanulmányában a festészetnek juttatja a legfontosabb helyet: ÉRTEKEZÉS A FESTÉSZETRŐL (Trattato della pittura).
- 1491** D. Ghirlandaio a firenzei Santa Maria Novella-templom falára festette *Mária életét*.
- 1492 előtt** Lorenzo de' Medici: AMBRA, ol. kiséposz. Rodriguez de Montalvo: AMADIS DE GAULA, sp. lovagregény.
- 1492** A genovai Cristoforo Colombo (Kolumbusz Kristóf) eléri a Karib-tengeri szigeteket, hagyományosan ezt tekintjük Amerika felfedezésének. A spanyolok elfoglalják Granadát, az utolsó mór fejedelemséget a Pireneusi-félszigeten. A hithű zsidókat kiűldözik Spanyolországból. Diego de San Pedro: A SZERELEM BÖRTÖNE (Cárcel de Amor), sp. elbeszélés.
- 1492–1503** VI. Sándor (Borgia) pápa uralkodása.
- 1493** A pápa az Új Világot Portugália és Spanyolország között osztja fel.
- 1493–1519** I. Miksa császár uralkodása; a Habsburg-ház nagyhatalmi politikájának kezdete.
- 1494** VIII. Károly fr. király hadseregével Itáliába nyomul a nápolyi trón birtoklásáért. Firenzében a fr. jelenlét népmozgalmat vált ki, amelynek következménye a Mediciek elűzése, s a művészetellenes Girolamo Savonarola diktatúrája, az ő beszédeit OLASZ PRÉDIKÁCIÓK (Prediche italiane) címen gyűjtötték össze. Sebastian Brant A BOLONDOK HAJÓJA (Das Narren Schyff) c. szatirájával kezdetét veszi a ném. „bolondirodalom”. Johannes Reuchlin ném. író lat. kabbalisztikus műve: A CSODATEVŐ SZÓRÓL (De verbo mirifico). RÍMES KRÓNIKA (Rimkrønike) — verses történelem, az első dán nyelvű nyomtatott könyv.
- 1494–1501** L. Ebreo BESZÉLGETÉSEK A SZERELEMRŐL (Dialoghi d'amore) c. ol. munkája szerelemről szóló spekulációk kézikönyve lesz.
- 1496** A németalföldi irodalmárok (a rederijker-kamarák tagjai) Antwerpenben megtartják első országos találkozójukat, amelyen versenyszerűen mutatnak be színjátékokat. Juan del Encina: ÉNEKESKÖNYV (Cancionero) — a sp. versgyűjtemény 8 vallásos drámát is tartalmaz. Audry de la Vigne: MORALITÁS A VAKRÓL ÉS A SÁNTÁRÓL (Moralité de l'aveugle et du boiteux), fr. tanító célzatú mű.

- 1497** Konrad Celtis latinul író ném. humanista tudós irodalmi társaságot alapít Sodalitas Litteraria Danubiana (Dunai Tudós Társaság) elnevezéssel, ez az első közép-európai irodalmi szervezet, összejöveteleit Bécsben és Budán tartja. Az első névről ismert ang. drámaíró, Henry Medwall első színre került ang. világi drámája római témáról szól: FULGENS AND LUCRECE. A spanyolországi zsidóüldözéskor Itáliába menekülő I. Abarbanel héb. vallásfilozófiai értekezése AZ ÜDVÖZÍTŐ SEGÍTSÉGÉRŐL (Jösuót Mösichó) szól.
- 1497–1498** Vasco da Gama felfedezi — Afrika megkerülésével — az Indiába vezető tengeri utat. Leonardo da Vinci a milánói Santa Maria delle Grazie-kolostorának falára festi remekművét, az *Utolsó vacsorát*.
- 1498** Firenzében máglyán elégetik Savonarolát. A magyarországi családból származó Albrecht Dürer németalföldi mester fametszetsorozatot készít az újszövetségi *Apokalipszis*hez. Ismeretlen szerzőjű, sikeres állatposz születik alném. nyelven: REINEKE, A RÓKA (Reineke de Vos). Lorenzo Valla latinra fordítja Arisztotelész *Poétikáját*. I. Abarbanel: A SEGÍTSÉG MEGHIRDETŐJE (Másmiá Jösuá).
- 1499** XII. Lajos fr. király elűzi a Sforzákat Milánóból, Miksa beavatkozásával kezdetét veszi a fr.—Habsburg sok évszázados harc Milánó (Lombardia) birtoklásáért. Pierre Gringoire: A MUNKA KASTÉLYA (La château de labour), fr. moralizáló tanköltemény. Francesco Colonna: POLYPHILUS ÁLOMBELI KÜZDELMEI (Hypnerotomachia Polyphili), lat. illusztrált regény. Fernando de Rojas: CELESTINA, sp. vígjáték.
- 1500** A portugálok felfedezik Brazíliát. A nomád üzbég törzsek elfoglalják Szamarkandot, s az oroszok behatolásáig önálló fejedelemséget alkotnak. Leonardo da Vinci: *Szent Anna harmadmagával*, a festményen Anna, leánya Mária és unokája Jézus látható, valamint a későbbi szenvedésekre utaló bárány. HALÁLTÁNC — részlet a PÉLDÁK KÖNYVE c. magy. kódexből; egy lat. eredeti magy. átdolgozása. Rotterdami Erasmus az antik ir.-ból merít anyagot a KÖZMONDÁSOK (Adagia) c. gyűjteményéhez.
- 1500 után** A ném. mesterdalnok-költészet és -színjátszás virágkora, elsősorban Nürnbergben. Kialakul az ol. rögtönzések színjáték, a commedia dell'arte, a szereplők dramaturgiai jól körülhatárolt típusokat jelenítenek meg. DZSANGAR — a volgai ojrátok népi hőseposza legendás kánjukról.
- 1500–1700** Az egyik első magy. ballada KÖMÍVES KELEMENNÉ SZOMORÚ TÖRTÉNETÉRŐL szól, pontosabban nem datálható.
- 1501** A skót Gavin Douglas ang. költeménye: A BECSÜLET KASTÉLYA (The palace of honour); William Dunbar balladája: LONDON VÁROS TISZTELETÉRE (In honour of the city of London).

- 1501–1503** Michelangelo *David*-szobra hamarosan Firenze szimbóluma lesz.
- 1502** Irán egyesül a per. Szefevida-dinasztia uralma alatt, véglegesen a siita irányzat kerül hatalomra. Reggio di Calabriában megjelenik Ambrogio Calepinus hétnyelvű szótára. Spanyolországban királyi rendelet születik a könyvek cenzúrázására. Leonardo da Vinci portrét fest egy firenzei hölgyről, *Mona Lisáról*. Konrad Celtis: *A SZERELEM NÉGY KÖNYVE* (Quattuor libri amorum), lat. költeményciklus.
- 1503** Stephen Hawes: *AZ ERÉNY PÉLDÁJA* (The example of virtue), ang. allegorikus költemény. Pietro Bembo *ASOLANI* c. filozófiai értekezésében a szerelmet mint az élet legfontosabb részét tárgyalja.
- 1503–1504** Hieronymus Bosch, németalföldi festő megfesti *A Gyönyörök kertje* c. képét, amelynek szereplői a testi örömek különös bódulatában élnek.
- 1503–1513** II. Gyula (Giuliano della Rovere) ül Szent Péter trónján, pápasága idején a korszak legjobb művészei (Bramante, Raffaello, Michelangelo) kapják a jelentős megbízásokat. A nápolyi királyság sp. uralom alá kerül.
- 1505 k.** Végző formában rögzül az első magy. *VIRÁGÉNEK*. John Skelton: *ITT KÖVETKEZIK A KÖNYV FÜLÖPRŐL, A VERÉBRŐL* (Here after foloweth the Boke of Phylp Sparowe), satirikus kiseposz. St. Hawes: *ÉLVEZETEK ÉDENE* (The pastyme of pleasure), allegorikus költemény.
- 1506** M. S. magy. mester *Vizitáció* c. festménye Mária és Erzsébet találkozását ábrázolja.
- 1506–1540** Johann Faustus ném. tudós, alkimista, nekromantista működésének időszaka, a róla szóló első *Faust-népkönyv* (Faustbuch) kb. harminc évvel halála után jelent meg.
- 1506–1548** Az ir.-at pártoló I. Zsigmond király uralkodása Lengyelországban, a len. reneszánsz fénykora, a krakkói Wawel építése az ő idejére esik.
- 1508** Martin Luthert a teológia professzorává nevezik ki a wittenbergi egyetemen. Makariosz püspök szláv liturgiájának hódítása Romániában. Giorgione *A vihar* c. festményén a táj, a természeti jelenet immár nem „háttér” pusztán, hanem az emberi indulatok közvetlen kifejezője. W. Dunbar: *AZ ARANY PAJZS* (The goldyn targe), ang. költemény. Lodovico Ariosto első fontos műve *A LÁDIKA* (La cassaria) c. ol. vígjáték. Jacopo Caviceo *A PEREGRINUS KÖNYVE* (Il libro del peregrino) dialógus formában megírt ol. regény. A korábbi sp. és port.

szóbeli változatok után Ordóñez de Montalvo is megírja a GALLIAI (tkp. WALESI) AMADIS (Amadis de Gaula) lovagregényét. A korszak legjelentősebb port. költője, színműírója, Gil Vicente allegorikus műve a SZÍNJÁTÉK A LÉLEKRŐL (Auto da alma).

- 1508–1511** Raffaello a Vatikánban II. Gyula dolgozószobájának (Stanza della Segnatura) falaira az *Athéni iskola*, a *Parnasszus* és a *Disputa* jeleneteit festi, híres antik pogány és keresztény szereplőkkel.
- 1509** A. Barclay A BOLONDOK HAJÓJA (The ship of fools) c. ang. műve S. Brant ném. eredetijének adaptációja (vö. 1494). Ariosto AZ ELCSERÉLTEK (I suppositi) c. vígjátékához Raffaello is készített díszleteket. Francesco Guicciardini történelmi tanulmánya: FIRENZE TÖRTÉNETE (Storia di Firenze), 1378-tól 1509-ig. J. del Encina: EKLOGÁK (Églogas), sp. verses jelenetek a pásztorvilágból. Gil Vicente: SZÍNJÁTÉK INDIÁRÓL (Auto da Índia), port. farce.
- 1509–1512** Lemaire de Belges: HÁROM KÖNYV A BELGA GALLIA DICSŐSÉGÉRŐL (Les trois livres des illustrations de la Gaule Belgique), fr. történeti-mitológiai mű.
- 1509–1519** Id. Peter Vischer és fia Szent Sebaldus allegorikus és mitológiai figurákkal díszített síremlékét faragják a nürnbergi St. Sebald-templomban.
- 1509–1547** VIII. Henrik ang. király uralkodása; mivel Róma nem engedélyezi a válást első feleségétől, szakít a pápasággal, és megalapítja az anglikán egyházat, második feleségét, Boleyn Annát kivégezteti (1536).
- 1510** Agrippa von Nettesheim, a titkos tudományok nagy ném. képviselője, lat. művében AZ OKKULT FILOZÓFIÁRÓL AVAGY A MÁGIÁRÓL (De occulta philosophia sive de magia) elmélkedik.
- 1510–1511** Firenzében bemutatják az ol. Castellani misztériumjátékát A TÉKOZLÓ FIÚRÓL (Rappresentazione del figliuol prodigo).
- 1511** A nyírbátori templomban intarziás stallumokat állítanak fel. Rotterdami Erasmus: A BALGASÁG DICSÉRETE (Encormium moriae sive laus stultitiae), 1508-ban keletkezett, lat. nyelvű mű a balgaság országáról. ÁLTALÁNOS DALOSKÖNYV (Cancionero general) címmel ismert és ismeretlen költők verseit tartalmazó sp. gyűjtemény lát napvilágot.
- 1512** A Vatikánban két nagy művész dolgozik: Raffaello az év folyamán befejezi annak a teremnek a festését, amelyben a szakrilegiumot elkövető *Heliodorus kiűzésének* eseményét jelenítette meg; Michelangelo pedig elkészül a Sixtus-

kápolna mennyezetfreskójával, rajta az Isten, az Ember és a Világ története. Thomas Murner: DOKTOR MURNER BOLONDIDÉZÉSE (Doctor Murners Narren Beschreibung), ném. verses szatírák. P. Gringore: JÁTÉK A BOLONDOK HERCEGÉRŐL (Jeu du prince des sots), fr. szatíra a pápa és az egyház ellen. P. de Guzmán: TENGERNYI TÖRTÉNET (Mar de ystorias), sp. életrajzgyűjtemény. J. del Encina: PLÁCIDA Y VITORINA sp. dráma. Gil Vicente: AZ ÖREG KERTÉSZ (Velho da horta), port. dráma.

- 1513** Morus Tamás (Sir Thomas More): III. RICHÁRD TÖRTÉNETE (History of Richard III). Lemaire de Belges az ol. és fr. nyelvről: A KÉT NYELV ÖSSZHANGJA CÍMŰ ÉRTEKEZÉS (Le traicté intitulé: La concorde des deux langues). Machiavelli a reneszánsz legjelentősebb államelméleti művét írja: A FEJEDELEM (Il Principe). Bernardo Bibbiena: CALANDRIA, „igen nemes és nevetséges komédia”, olaszul.

- 1513–1514** Dürer három nagyszerű rézmetszete a *Lovag, halál és ördög*, a *Szent Jeromos szobájában* és a *Melankólia*.

- 1513–1518** Machiavelli: ÉRTEKEZÉS TITUS LIVIUS ELSŐ TÍZ KÖNYVÉRŐL (Discorsi sopra la prima deca de Tito Livio), ol. értekezés.

- 1513–1521** X. Leó (Medici) a pápa, titkára pedig P. Bembo költő.

- 1514** Dózsa György vezetésével hatalmas parasztfelkelés tör ki Magyarországon. Werbóczi István fáradságos munkával törvénykönyvet szerkeszt, a híres-hírhedt HÁRMASKÖNYVET (Tripartitum opus iuris consuetudinarii incliti regni Hungariae), az országgyűlés és a király azon nyomban elfogadják. Adatok bizonyítják az ang. táncos színjátékforma, a masque létezését. Megjelenik az első ar. nyelven nyomtatott könyv. A zenében Josquin des Prés *De profundis* (A mélységből) c. kórusműve és a németalföldi Jean Mouton motettái a legjelentősebb alkotások. J. Reuchlin kiadja a humanisták hozzá írott leveleit: HÍRES FÉRFIAK LEVELEI (Illustrium virorum ad J. Reuchlinium Epistolae), lat. nyelven.

- 1515** A rejtélyes Matthias Grünewald elkészül legismertebb művével, az *Isenheimi oltárképpel*, rajta pl. a feltámadás pillanata. Clément Marot, Petrarca és Villon szellemi tanítványa, fr. költeményt ír CUPIDO TEMPLOMÁRÓL (Le temple de Cupido). Giangiorgio Trissino klasszikus, arisztotelaiánus alapokon megteremti az új ol. tragédiát SOPHONISBA c. művével.

- 1515–1516** Michelangelo II. Gyula pápa siremlékének *Mózes* figuráján dolgozik, akinek fejére — a Biblia egy fordítási tévedése miatt — szarvakat farag.

- 1515–1519** A Bakócz Tamás esztergomi érsek szolgálatában álló Taurinus (Stieröxel) István KERESZTESHÁBORÚ AVAGY A KERESZTESEK RABSZOLGAHÁBORÚJA (Stauromachia) c. lat. eposzán dolgozik.
- 1515–1547** A művészetbarát I. Ferenc fr. király uralkodása, a reneszánsz virágkora, nagy kastélyépítkezések (a Loire mentén).
- 1516** A Bázelen alkotó Hans Holbein a Biblia-illusztrációk mellett elkészíti a *Haláltánc* c. fametszetsorozatot. A velencei Tiziano a reneszánsz egyik legszebb gondolatát fogalmazza meg az *Égi és földi szerelem* c. festményén: az „anyagtalan”, meztelen égi Venus szeretettel tekint felöltözött ikertestvérére, a testi szerelemre. Morus Tamás: UTÓPIA, a lat. filozófiai regény új műfajt teremt az ir.-ban, képzeletbeli utazás Sehul szigetén. A nehéz borok és fűszeres ételek miatt a magyarországi utazást visszautasító Ariosto főműve az ORLANDO FURIOSO (Őrjöngő Lóránt) c. ol. eposz. Nagy Károly e vitézének esze vesztését a gyönyörű Angelica hűtlensége okozza. P. Pomponazzi A LÉLEK HALHATATLANSÁGÁRÓL (De immortalitate animae) c. lat. művében tagadja a testtől függő lélek halál utáni létének bizonyíthatóságát.
- 1517** A reformáció kezdete. Luther Márton wittenbergi teológiaprofesszor kifüggeszti 95 tézisét az egyház visszaélései ellen.
- 1518** Erasmus a humanista pedagógia eszméit fejti ki a NYÁJAS BESZÉLGETÉSEK (Colloquia familiaria) c. dialógusaiban. Machiavelli: MANDRAGÓRA (Mandrágola), az ol. komédia „csodatévő” növényének a feladata az lett volna, hogy egy rászédett öregember fiatal feleségét termékennyé tegye.
- 1519** V. Károly császárrá választása. A Habsburgok kezén egyesül Spanyolország, a Német-római Birodalom és az osztr. örökös tartományok.
- 1519–1522** A sp. Cortez meghódítja Mexikót, az aztékok földjét, az eseményekről beszámolót ír. A port. Magellán és társai körülhajózzák a Földet.
- 1520** Az egyház által kiátkozott Luther nyilvánosan elégeti az erről szóló bullát, teológiai vitairatai: AZ EGYHÁZ BABILONI FOGSÁGÁRÓL (De captivitate babylo-nica Ecclesiae) lat. és ném. nyelven egyaránt megjelenik; A KERESZTÉNY EMBER SZABADSÁGÁRÓL (Von der Freyhey cynisz Christen Menschen).
- 1520–1566** II. Szulejmán tör. szultán uralkodása, az Oszmán Birodalom hatalmának tetőpontján.

- 1521** ULRICH VON HUTTEN LOVAG PÁRBESZÉDES KÖNYVE (Gespraech buechlin Herr Ulrichs von Hutten), a ném. humanista négy dialógusa a reformáció korának időszerű kérdéseiről. Machiavelli: A HÁBORÚ MŰVÉSZETE (Arte della guerra), hadtudományi értekezés.
- 1522** Gil Vicente DON DUARDOS c. drámája a lovagság életéből veszi témáját.
- 1522–1523** A reformáció szellemétől átítatott ném. birodalmi lovagság felkelését a fejedelmek leverik.
- 1523** J. Skelton a költészetet dicsőíti A BABÉRKOSZORÚ (Garlande of laurell) c. művében.
- 1524** Erasmus és Luther az akaratszabadság kérdéséről vitatkozik: a humanista Erasmus álláspontját az ÉRTEKEZÉS A SZABAD AKARATRÓL (De libero arbitrio diatribe) c. lat. írásában fejti ki, míg a reformátor AZ AKARAT SZOLGASÁGÁRÓL (De servo arbitrio) értekezik. Luigi da Porta ol. novellájában ROMÉO ÉS JÚLIA történetét dolgozza fel.
- 1524–1525** A nagy ném. parasztháború.
- 1525** I. Ferenc fr. király veresége Paviánál. Az Itáliáért vívott harc a Habsburgok győzelmével ér véget. Lyonban selyemszövő műhelyek alakulnak. A ném. lutheránus, P. Melanchton a vallásalapító tanait védi: A TEOLÓGIA ALAPFOGALMAI (Loci communes rerum theologicarum) c., latinul írt művében. P. Bembo ol. nyelvészeti tanulmánya az ÉRTEKEZÉS A NÉPNYELVRŐL (Prose della vulgar lingua). Machiavelli: CLIZIA, komédia Plautus nyomán.
- 1526** II. Szulejmán szultán csapatai Mohácsnál megsemmisítik a magy. hadsereget, elesik a hűszéves király, II. Lajos is. Az egységes magy. állam megszűnése. P. Aretino nagy hűséggel ábrázolja témáját, AZ UDVARI NÉPSÉGET (La cortigiana – azaz kurtizán) c. ol. komédiájában, megjelent 1533–1534-ben. I. Sannazzaro lat. költeményeket ír: A SZŰZ SZÜLÉSÉRŐL (De partu Virginis) és a HALÁSZOK ÉLETÉRŐL (Piscatoriae). G. Trissino ol. hősi eposza A GÓTOK ÁLTAL FELSZABADÍTOTT ITÁLIA (Italia liberata dai Goti).
- 1527** V. Károly császári zsoldosai kifosztják Rómát (Sacco di Roma), mert a pápa a fr. király oldalára állt; a pápaság alárendelt szerepre kényszerül. A régi magy. történelem eseményeit írja meg Csáti Demeter ÉNEK PANNÓNIA MEGVÉTELÉRŐL c. művében. A nürnbergi mesterdalnok céh vezetője megjelenteti LUKRETIA c. tragédiáját. Sá de Miranda: KÜLFÖLDIEK (Estrangeiros), az első szabályos port. vigjáték.

- 1528** Albrecht Dürer nagy hatású képzőművészeti-esztétikai tanulmányt ír: NÉGY KÖNYV AZ EMBERI ARÁNYOKRÓL (Vier Bücher von menschlicher Proportion). Baldassare Castiglione ol. értekezése is mértékadóvá válik az európai udvarokban: AZ UDVARI EMBER KÖNYVE (Il libro del cortegiano). Keletkezett 1508–1516 között. A nagy padovai komédiás, Ruzzante szintársulatának tagjai rögzített szerepeket (tipi fissi) játszottak, első jelentős műve A CSAPODÁR MADÁRKA (La moschetta). A horv. Petar Hektorović Ovidiust fordít, morális célzattal: OVIDIUS KÖNYVE A KEDVES KÉPÉRŐL (Knjiga Ovidieva od lika ljubenoga).
- 1529** A Luther-párti ném. birodalmi rendek („protestánsok”) tiltakozása a császár intézkedései ellen. Trissino ol. poétikája a KÖLTŐI MESTERSÉG (Arte poetica), a mű klasszikus esztétikai hitvallás. Fray Antonio de Guevara: A FEJEDELMEK SERKENTŐ ÓRÁJA, AVAGY MARCUS AURELIUS CSÁSZÁR ARANYKÖNYVE (Relox de principes o Libro aureo del Emperador Marco Aurelio), sp. értekezés.
- 1530** Ágostai hitvallás: protestáns rendek a császár elé terjesztik hittételeiket. Párizsban megalapítják a királyi Collège de France-t, az európai szellemi élet új központját. Melanchton: AZ ÁGOSTAI (tkp. AUGSBURGI) HITVALLÁS (Confessio augustana). Hans Sachs: AZ ESZEM-ISZOM-ORSZÁG (Das Schlauffenland), ném. verses bohózat.
- 1530–1550** Michelangelo „scultore” lírai költeményeket, elsősorban szonetteket ír.
- 1531** Ariosto irányításával perspektivikus színpad épül a ferrarai Este-udvarban. Andrea Alciati EMBLÉMÁK KÖNYVE (Emblematum liber) c. gyűjteményének kiadásával hatalmas embléma-irodalom kezdődik.
- 1531–1546** Luther: ASZTALI BESZÉLGETÉSEK (Tischreden oder Colloquia).
- 1532 előtt** Garcilaso de la Vega sp. EKLÓGÁKAT (Églogas) ír.
- 1532** Cl. Marot fr. versgyűjteményét CLÉMENT IFJÚSÁGA (Adolescence Clémentine) címen teszi közzé. François Rabelais első nagy műve a PANTAGRUEL, a hatalmas erejű és étvágyú óriás neve görögül örökké szomjazót jelent. Gil Vicente port. verses bohózata: JÁTÉK LUZITÁNIÁRÓL (Auto da Lusitania).
- 1533** Az ang. John Heywood alkotói fénykorának kezdete: JÁTÉK AZ IDŐRŐL (The play of the weather), drámai játék. P. Aretino hírhedt „kurva”-dialógusait írja A HETÉRÁK TUDOMÁNYA, AVAGY HOGYAN OKTATTA KI NANNA, A HÍRES KURTIZÁN LEÁNYÁT, PIPPÁT A SZERELEM MŰVÉSZETÉRE (Ragionamenti).

- 1533–1584** IV. (Rettegett) Iván or. cár uralkodása.
- 1534** A sp. Loyola Ignác megalapítja a jezsuita rendet (Societas Jesu — SJ). Rabelais: GARGANTUA, a cimszereplő Pantagruel apja.
- 1534–1535** A hol. Johannes Secundus lat. szerelmesvers-gyűjteménye, a CSÓKOK (Basia) 19 elégiát tartalmaz.
- 1535** Morus Tamás a PÁRBESZÉD A BALSORSBAN VALÓ VIGÁSZTALÁSRÓL (A dialogue of comfort against tribulation) c. utolsó művét kivégzése előtt a börtönben veti papírra. Paul Rebhun ném. vallásos drámát ír az istenfelő és szűzies ZSUZSANNÁRÓL (Susanna).
- 1535–1543** Clément Marot és fr. költőtársai antológiát szerkesztenek a női test szépségét dicsérő művekből: A NŐI TEST ANATÓMIAI CÍMERTANA (Les blasons anatomiques du corps féminin).
- 1535–1550** Orviedo y Valdés AZ INDIÁKNAK ÁLTALÁNOS TÖRTÉNETE ÉS TERMÉSZETRAJZA (Historia general y natural de las Indias), a sp. történelmi és természetföldrajzi művet hét nyelvre lefordítják.
- 1536** Pesti Gábor a magy. nyelv és ir. fellendítése érdekében lefordítja ESOPUS FABULÁIT, két évvel később megjelenik az ÚJ TESTAMENTUM is. Kálvin János (Jean Calvin) genfi reformátor Bázelen közzéteszi A KERESZTÉNY VALLÁSRÓL SZÓLÓ TANÍTÁS (Institutio religionis Christianae) c. lat. főművét.
- 1537** Paracelsus svájci orvos, alkimista és misztikus gondolkodó híres lat. műve: ASTRONOMIA MAGNA (A nagy asztronómia).
- 1537–1538** Tinódi Sebestyén, a históriásének-szerző pályáját JAZON ÉS MEDEA történetével kezdi.
- 1538** Pesti Gábor hatnyelvű szótárt szerkeszt: NOMENCLATURA SEX LINGUARUM (lat. ol. -fr.—cseh—magy.—ném.). Dévai Bíró Mátyás Krakkóban magy. tankönyvet ír: ORTOGRAPHIA UNGARICA, AZAZ IGAZ ÍRÁS MÓDJÁRÓL VALÓ TUDOMÁNY.
- 1539–1541** F. Guevara sp. értekezésével divatos témát tárgyal: AZ UDVAR MEGVETÉSE ÉS A FALU DICSÉRETE (Menosprecio de corte y alabanza de aldea); összegyűjti leveleit is: EPISTOLAS FAMILIARES.

- 1540** III. Pál pápa jóváhagyja a jezsuita rend statutumát (működési szabályzat). A reneszánsz esztétika egyik csúcsteljesítménye Girolamo Fracastoro NAUGERIUS, AVAGY PÁRBESZÉD A KÖLTÉSZETRŐL (Naugerius sive de poetica dialogus) c. értekezése.
- 1541** Buda tör. kézre kerülésével kezdetét veszi a másfél évszázados tör. uralom Magyarországon. Az ország három részre szakad. Michelangelo befejezi a Sixtus-kápolna főfalának festését, rajta az *Utolsó ítélet*; az ítélkező Krisztus alakja körül — mint a bolygók a Nap vonzásában — helyezkednek el jobboldalt az üdvözültek, baloldalt az elkárhozottak. Sylveszter János életműve: az ÚJ TESTAMENTUM MAGYAR NYELVEN, MELLYET AZ GÖRÖG ÉS DIÁK NYELVBŐL ÚJONNAN FORDÍTÁNK, AZ MAGYAR NÍPNEK KERESZTYÉN HÜTBEN VALÓ ÍPPÜLÍSIRE; bevezetője az első magy. időmértékes vers. Tinódi Sebestyén a kortárs történelmi eseményeket énekli meg: BUDA VESZÉSÉRŐL ÉS TEREK BÁLINT FOGSÁGÁRÓL. Sebastian Franck összegyűjti a népm. nép száján élő KÖZMONDÁSOKAT (Sprichwörter). Giralaldi Cinzio a borzalmak széles skáláját (gyermekgyilkosság, vérfertőző szerelem, csonkítás) mutatja be a per. királylányról, ORBECCHÉRŐL szóló ol. tragédiájában.
- 1542** III. Pál pápa újjászervezi az inkvizíciót.
- 1542–1549** A XVI. sz.-i fr. próza egyik csúcsteljesítménye Navarrai Margit nevéhez fűződik: HEPTAMERON.
- 1543 előtt** A. Firenzuola SZERELMI BESZÉLGETÉSEK (Ragionamenti d'amore) c. ol. novellagyűjteményében filozófiai eszmefuttatások és pajkos történetek váltakoznak.
- 1543** „Kopernikuszi fordulat” a tudomány történetében: Nikolaus Kopernikus len. csillagász HAT KÖNYV AZ ÉGITESTEK KÖRFORGÁSÁRÓL (De revolutionibus orbium coelestium libri VI) c. művével új világ- és tudományszemléletet alakít ki. Andreas Vesalius flam. anatómus műve, az EMBERI TEST FELÉPÍTÉSE (De humani corporis fabrica) korszakalkotó az orvostudomány történetében. A len. Mikołaj Rej szatirikus társadalomrajzot ad a RÖVID BESZÉLGETÉS HÁROM SZEMÉLY: AZ ÚR, A BÍRÓ ÉS A PLÉBANÓS KÖZÖTT (Krótka rozprawa między trzema osobami, panem, wójtem a plebanem) c. költeményében. Négykötetes, „italianizáló” versgyűjtemény jelenik meg MŰVEK (Las obras) címen a sp. Boscán Almogáver és Garcilaso de la Vega tollából.
- 1543–1549** Giralaldi Cinzio poétikai tanulmányaiban a korszerűség eszméjét védi: ÉRTEKEZÉSEK A REGÉNYES EPOSZOK, A KOMÉDIÁK ÉS A TRAGÉDIÁK SZERZÉSÉRŐL (Discorsi intorno al comporre dei romanzi, delle commedie e delle tragedie).
- 1544 előtt** ÚJ SZÓRAKOZÁSOK ÉS VIDÁM BESZÉLGETÉSEK (Nouvelles récréations et jeux de devis) — Des Periers pajzán, fr. novellagyűjteménye.

- 1544** Maurice Scève: *DELIE, A LEGFENNKÖLTEBB ERÉNY FOGALMA* (Délie, objet de plus haute vertu), fr. szerelmes versek.
- 1545** M. Rej: *A ZSIDÓ NEMZETSEGBELI JÓZSEF ÉLETE* (Żywot Józefa z pokolenia żydowskiego), bibliai témájú len. dialógus.
- 1545–1549** ÁLTALÁNOS IMÁDSÁGOSKÖNYV (The book of common prayer) — anglikán imakönyv és egyházi előírások, nagyobb részben Thomas Crammer canterbury érsek műve.
- 1545–1563** A tridenti zsinaton a római egyház kialakítja ellenreformációs ideológiáját és működését.
- 1546** Rabelais: *A NEMES PANTAGRUEL HŐSI TETTEINEK ÉS MONDÁSAINAK HARMADIK KÖNYVE* (Tiers livre des faits et dits héroïques du noble Pantagruel). Sperone Speroni halállal végződő testvérszerelmet bemutató tragédiája, a CANACE nagy ir.-i viták okozója lesz.
- 1547** Martynas Mažvydas *CATECHISMUSA* az első litv. nyelvemlék.
- 1548** Loyola Szent Ignác, az egyház „erős embere” híres *LELKIGYAKORLATAIT* (Exercitia spiritualia) tartja és írja lat. és sp. nyelven (Ejercicios espirituales).
- 1549 előtt** Luíz Vaz de Camões Plautus nyomán alkotott port. komédiája: *HÁZIGAZDÁK* (Anfitriões).
- 1549** Joachim Du Bellay fellépése, a fr. reneszánsz költői iskola, a *Pléiade* egyik vezéregyénisége pályáját egy kiáltvánnyal: *A FRANCIA NYELV VÉDELME ÉS DICSERETE* (La deffence et illustration de la langue françoise), és egy szonettgyűjteménnyel: *OLIVE* kezdi. Giambattista Gelli: *LA CIRCE*, ol. filozófiai dialógus az állattá változtatott emberről.
- 1550** Hans Sachs népies farsangi játéka *A VÁNDORDIÁK A PARADICSOMBAN* (Der farent Schueler ins Paradeis). P. de Ronsard, a *Pléiade* másik szellemi irányítója fr. *Ódákat* (Odes) ír, egyelőre négy könyvben. Théodore de Beze az apa vívódásait mutatja be az *ÁBRAHÁM ÁLDOZATA* (Abraham sacrifiant) c. fr. drámában. A festő Giorgio Vasari mint művészetletrajz-író lett igazán nevezetes: *A LEGKIVÁLÓBB OLASZ ÉPÍTÉSZEK FESTŐK ÉS SZOBRÁSZOK ÉLETE CIMABUÉTÓL NAPJAINKIG* (Le vite de più eccellenti architetti, pittori et scultori italiani da Cimabue insino a'tempi nostri). A horv. Marin Držić *DUNDO MAROJE* c. komédiájának bemutatásával csúcspontjára ér a dubrovnikai reneszánsz színházkultúra. Vu Cseng-en *NYUGATI UTAZÁS* (Hszi-ju csi) c. kín. regénye

egy fantasztikus utat ír le, főszereplője a Majomkirály, amely magy. címében is szerepel.

- 1550–1558** Giulio Cesare Scaligero monumentális poétikai rendszerén dolgozik, a POÉTIKA HÉT KÖNYVE (Poetices libri septem) c. lat. tanulmány 1561-ben lát napvilágot.
- 1551 k.** Ném. népkönyv alapján magy. verses széphistória jelenik meg Kolozsvárt: AZ FORTUNATUSRÓL VALÓ SZÉP HISTÓRIA, ÉNEK SZERÉNT SZEREZVE. Hans Sachs: JUDITH, ném. színmű.
- 1552** Sztárai Mihály: AZ HOLOFERNES ÉS JUDIT ASSZONY HISTÓRIÁJA, regényes bibliai történet. Nicholas Udall ang. komédiája: HANDABANDA BANDI (Ralph Roister Doister). Rabelais elkészíti A NEMES PANTAGRUEL HŐSI TETTEINEK ÉS MONDÁSAINAK NEGYEDIK KÖNYVÉT (Quart livre...), a szerzőt közben meudoni plébánossá nevezték ki. Pierre de Ronsard szonettciklusa a SZERELMEK (Amours) címet kapja. Pontus de Tyard párbeszédese formában fogalmazza meg fr. költészetelméletét: AZ ELSŐ REMETE, VAGY PRÓZAI ÍRÁS A MÚZSÁKRÓL ÉS A KÖLTŐI MEGSZÁLLOTSÁGRÓL (Solitaire premier ou prose des Muses et de la fureur poétique).
- 1552–1553** Heltai Gáspár első jelentős műve AZ RÉSZEGSÉGNEK ÉS TOBZÓDÁSNAK VESZEDELMEK VOLTÁRÓL VALÓ DIALÓGUS, ill. a halálra felkészítő VIGASZTALÓ KÖNYVECSKE. Étienne Jodelle az első szabályos fr. tragédiát írja A FOGOLY KLEOPÁTRÁRÓL (Cléopâtre captive), s ugyancsak úttörő a maga műfajában az EUGÈNE c. komédia.
- 1553** Genfben Kálvin máglyára küldi Szervet Mihályt, az antitrinitárius reformátort, aki lat. teológiai értekezést írt A KERESZTÉNYSÉG VISSZAÁLLÍTÁSÁRÓL (Christianismi restitutio). Pierre de Ronsard PAJKOSSÁGOK KÖNYVE (Le livret de folastries), fr. versek.
- 1553–1557** Du Bellay: ÁLOM (Songe), fr. szonettciklus.
- 1554** Tinódi Sebestyén: KRÓNIKA, magy. históriás énekek gyűjteménye a közelmúlt hadi eseményeiről. Róma „zenei fejedelme”, Giovanni Palestrina négy- vagy ötszólamú kórusra miséket komponál. Sp. területen megszületik az első igazi pikareszk regény: LAZARILLO DE TORMES ÉLETE, ÖRÖMEI ÉS VISZONTAGSÁGAI (La vida de Lazarillo de Tormes y de sus fortunas y adversidades).
- 1554–1561** Az ol. novellák XVI. sz.-i nagymestere, M. Bandello 214 NOVELLE-t publikál.

- 1555** Két jelentős komédia születik: Luíz Vaz de Camões (port.) *FILODEMO* és Marin Držić (horv.) *FŐSVÉNY* (Skup) c. műve. Jörg Wickram ném. tréfagyűjteménye, a *KEREKESKOCSI-KÖNYVECSKE* (Rollwagen-Büchlein) úti olvasmányának készült.
- 1555–1556** Ronsard homéroszi ihletettségű *HIMNUSZOKAT* (Les Hymnes) ír.
- 1556** V. Károly császár lemondása után birodalma sp. és osztr. ágra oszlik, az előbbi élén II. Fülöp, az utóbbién Ferdinánd. Madridban megnyílik az első világi-vándor corral-színház. Orlandi di Lasso flandriai zeneszerző kórusműveket komponál. Bornemissza Péter hazájától való búcsúját versben énekli meg: *SIRALMAS ÉNNÉKÖM*. . . K. Heywood *A PÓK ÉS A LÉGY* (The spider and the fly), ang. komikus eposz.
- 1557** Hérodotosz és más antik szerzők alapján Hans Sachs tragédiákat szerez.
- 1558** Bornemissza Péter: *TRAGOEDIA MAGIAR NELVENN, AZ SOPHOCLES ELECTRAIABOL*. Du Bellay kötetei *PANASZOK* (Les regrets), *ELSŐ KÖNYV RÓMA RÉGISÉGEIRŐL* (Le premier livre des antiquitez de Rome), franciául. É. Jodelle *AZ ÖNMAGÁT FELÁLDOZÓ DIDO* (Didon se sacrifiant) tragédiáját viszi színre.
- 1558–1568** Benvenuto Cellini ötvös, szobrász és író tollba mondja ol. autobiográfiáját: *BENVENUTO CELLINI MESTER ÉLETE, AMIT AZ ÖTVÖSMŰVÉSZETRŐL ÉS A SZOBRÁSZATRÓL SZÓLÓ TRAKTÁTUSOK ÉS A MŰVÉSZETRŐL SZÓLÓ ÍRÁSOK KÖVETNEK* (La vita di B. C. seguita dai trattati dell'oreficeria e della scultura e dagli scritti sull'arte).
- 1558–1603** Erzsébet ang. királynő uralkodása; Anglia tengeri hatalommá válik; az „Erzsébet kori” ang. dráma legnagyobb alakja Shakespeare.
- 1559 előtt** IV. Pál pápa összeállíttatja a *TILTOTT KÖNYVEK JEGYZÉKÉT* (Index librorum prohibitorum).
- 1559** A XVII. sz.-i fr. tragédiára döntő hatást gyakorló fordítás készül: Jacques Amyot *JELES EMBEREK ÉLETE* (Vies des hommes illustres) c. műve Plutarkhosz *Párhuzamos életrajzok* c. munkájának fr. átdolgozása.
- 1560** A kálvinizmus bevezetése Skóciában; a katolikus királynő, Stuart Mária Angliába menekül, ahol Erzsébet 1587-ben kivégezteti. Tintoretto a meztelen *Zsuzsannát megleső vének* történetét festi meg.

- 1561** Melius Juhász Péter református püspök kinyomtatja prédikációit: A SZENT PÁL APASTAL LEVELÉNEK MELYET A KOLOSSABELIEKNEK IRT PRÉDIKÁCIÓK SZERÉNT VALÓ MAGYARÁZATJA. Thomas Norton és Thomas Sackville senecai ihletésű tragédiát mutatnak be, GORBODUC a címe.
- 1562** Melius két társával megszerkeszti a DEBRECENI ÉS EGERVÖLGYI HITVALLÁST, a kálvinista egyházi szabálygyűjteményt. Tintoretto, velencei festő a város védőszentje, *Szent Márk holttestének megtalálását* jeleníti meg. M. Scève: MIKROKOZMOSZ (Microcosme), fr. filozofikus költemény a műveltség fontosságáról. A fiatal Torquato Tasso első ol. eposzával jelentkezik: RINALDO. M. Rej: ÁLLATKERT (Zwiwrzyniec), len. epigrammagyűjtemény.
- 1562–1569** A látomásoktól gyötört Avilai Szent Teréz ÖNÉLETRAJZÁT (Libro de su vida) és misztikus, vallásos értekezését: A TÖKÉLETESSÉG ÚTJA (El camino de perfección) írja, sp. nyelven.
- 1562–1598** Vallásháború Franciaországban a katolikusok és a kálvinisták (hugenották) között.
- 1563** P. de Ronsard ars poeticája, a VÁLASZ A SZIDALMAKRA ÉS RÁGALMAZÁSOKRA (Réponse aux injures et calomnies) a hugenották támadásai ellen íródott.
- 1564** Adatunk van arról, hogy Braziliában *Auto de Santiago* címen vallásos színjátékot adnak elő. Zsámboki János (Johannes Sambucus) kiadja nagy sikerű EMBLEMATA c. embléma-gyűjteményét, amelyből állítólag még Shakespeare is merített. Jan Kochanowski len. verseit írja: A SZATÍR AVAGY A VADEMBER (Satyr, albo dziki mąż), EGYETÉRTÉS (Zgoda), ZUSANNA.
- 1565** P. de Ronsard elméleti tanulmánya a RÖVID FRANCIA ARS POETICA (Abrégé de l'art poétique français). Bernardino Telesio ol. filozófus lat. értekezését két könyvben írja: A DOLGOK TERMÉSZETÉRŐL, ÖNTÖRVÉNYEIK ALAPJÁN (De natura rerum iuxta propria principia).
- 1566** Rendi mozgalom kezdődik Németalföldön a sp. abszolutizmus ellen. II. Szulejmán halálával lassú hanyatlásnak indul az Oszmán Birodalom. Zrínyi Miklós elesik Szigetvárnál. Id. Pieter Brueghel *Téli vadászat* c. remekműve a festészet történetének egyik leghangulatosabb téli képe. Heltai Gáspár kiadja Aiszóposz nyomán írt magy. meséit, a SZÁZ FABULÁN a szerző egy évtizedig dolgozott. George Gascoigne ol. és antik minták alapján ang. vigjátéko: — ELCSERÉLTEK (Supposes) — és tragédiát — JOKASZTÉ (Jocasta) — szerez. A len. Łukasz Górnicki Castiglione *Il Cortegianóját* dolgozza át hazai viszonyokra: A LENGYEL UDVARI EMBER (Dworzanin polski). J. Kochanowski: SAKKJÁTÉK (Szachy), len. vers.

- 1567** J. Pickeryng: HORESTES — új ang. játék a bűnről, Oresztész történetével. Francesco Berni: LA CATRINA, ol., versekben írt népi farce. Torquato Tasso, a század egyik „szomorú embere” irodalomelméleti kérdésekkel foglalkozik: ÉRTEKEZÉS A KÖLTÉSZETRŐL, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A HŐSI EPOSZRA (Discorsi dell'arte poetica et in particolare del poema heroico).
- 1568** Rómában megkezdik a kánoni jelentőségű Il Gesù jezsuita templom építését, az első barokk épület tervezői: Barozzi Vignola és Giacomo della Porta. Id. P. Brueghel festményének témája: *Vak vezet világtalant*. A fr. R. Garnier a verses SZERELMES PANASZOK után tragédiát ír: PORCIE.
- 1569** Lublini unió: a Litván Nagyfejedelemség beolvad Lengyelországba. Magy. szatirikus dráma jelenik meg a kor egyik leghírhedtebb főúri gonosztevőjéről: COMOEDIA BALASSA MENYHÁRT ÁRULTATÁSÁRÓL; szerzője talán a kiadó, Karádi Pál. Az antitrinitárius Dávid Ferenc kiadatja a SZENTÍRÁSNAK KÜLÖN-KÜLÖN RÉSZÉBŐL VETT PRÉDIKÁCIÓKAT.
- 1570** V. Pius pápa és az általa kinevezett bizottság összeállítja a római katolikus egyház hivatalos RÓMAI MISEKÖNYVÉT (Missale romanum). Heltai Gáspár sp. minta alapján ír leleplező művet az inkvizícióról: HÁLÓ (tkp. az „ördög hálója”, amivel a jámbor lelkeket elveszejt). Lodovico Castelvetro irodalomelméleti: ARISZTOTELÉSZ POÉTIKÁJA OLASZRA FORDÍTVA ÉS MAGYARÁZVA (Poetica d'Arisztotele volgarizzata e sposta); Andrea Palladio művészetelméleti: NÉGY KÖNYV AZ ÉPÍTÉSZETRŐL (Quattro libri dell'Architettura) értekezést jelentet meg.
- 1570–1580** Egy fr. matematikus bevezeti a tizedes törtek használatát és az algebrai jelölésmódot. HISTÓRIA EGY ÁRGIRUS NEVŰ KIRÁLYFIRÓL ÉS EGY TÜNDÉR SZÜZLEÁNYRÓL — a magy. széphistória szerzője, a versfők szerint, Gersei Albert.
- 1571** Lepantói csata; Spanyolország és szövetségesei tengeri győzelme a tör. flotta felett. János Zsigmond halála után Báthory István Erdély fejedelme, később len. király is lesz. Fernando de Herrera sp. ódákat ír A LEPANTÓI GYŐZELEMRE (Canción por la victoria de Lepanto).
- 1572** Szent Bertalan éjszakáján a fr. katolikusok tömegesen irtják ki a hugenottákat. DEBRECENI DISPUTA — antitrinitárius vitadráma. Balassi Bálint első zsengejét, a BETEG LELKEKNEK VALÓ FÜVES KERTECSKÉT „németből magyarra az ő szerelmes szüleinek háborúságokban való vigasztalására” fordítja. P. de Ronsard a franciák nemzeti eposzán dolgozik: a FRANCIÁDE befejezetlen marad. Jacques Amyot Plutarkhosz ERKÖLCSI MŰVEIT (Oeuvres morales) ülteti át franciára. L. V. de Camões viszont elkészül a port. eposszal, a LUZIÁDA (Os Lusíadas) többek közt Vasco da Gama indiai felfedező útját meséli el.

- 1573** Két elsőkötetes fr. költő jelentkezik: Guillaume du Bartas bibliai témákhoz nyúl, moralizáló eposza a JUDIT; nagy sikere van Philippe Desportes **ELSŐ MŰVEK** (*Premières œuvres*) c. versgyűjteményének. Az idilli pásztorélet jelenik meg Tasso **AMINTA** c. ol. pásztordrámájában.
- 1574** Ilosvai Selymes Péter széphistóriát ír: **THOLDI MIKLÓS JELES CSELEKEDETEIRŐL ÉS BAJNOKOSKODÁSÁRÓL VALÓ HISTÓRIA**. Robert Garnier fr. tragédiája: **CORNELIE**.
- 1574 után** Tulszidász hindi nyelvű indiai költő működését a Ráma-kultusz szolgálatába állítja, eposza a **RÁMA ÉLETÉNEK TENGERE** (Rám-csarit-mánasz).
- 1575** Megjelenik a már halott Heltai **CHRONIKA AZ MAGYAROKNAK DOLGAIRÓL** c. munkája. Johann Fischart **ZÚRZAVAROS ÉS RETTENETES TÖRTÉNETI IRATOK** (*Affenteurliche und Ungeheurliche Geschichtschrift*) c. ném. satírája felhasználja Rabelais történeteit. Tasso **MEGSZABADÍTOTT JERUZSÁLEM** (*Gerusalemme Liberata*) c. ol. eposza az első keresztes hadjáratról, a szent város ostromáról és bevételéről szól. A sp. S. J. de Huarte didaktikus műve **A TUDOMÁNYOS TEHETSÉG VIZSGÁLATÁT** (*Examen de ingenios para la ciencias*) tűzi ki célul.
- 1576** Londonban megnyílik az első állandó színház, a The Theatre. Meghal Bakfark Bálint, a híres lantművész és zeneszerző, aki főleg világi ünnepségeken szórakoztatta közönségét. George Gascoigne: **AZ ACÉL TÜKÖR** (*The steele glas*), ang. verses satíra. Jean-Antoine de Baïf, a fr. vers egyik megújítója, **MIMUSOK** (*Les mimes*) c. gyűjteményében visszatér a hagyományos formákhoz. Nagy sikere lesz Jean Bodin államelméleti művének, amelyben az abszolutizmus elveit fekteti le: **HAT KÖNYV AZ ÁLLAMRÓL** (*Les six livres de la république*).
- 1576–1612** A Prágában trónoló II. Rudolf német-római császár, magy. és cseh király idején megindul az ellenreformáció.
- 1577** Az elsőtetített szobában belső vízióira figyelő El Greco a *Krisztust megfosztják ruháitól* téma megfestésén dolgozik. A súlyosan megsebesült fr. hugenotta, Théodore Agrippa d'Aubigné 25 évesen hozzákezd a testamentumának szánt **A VÉGZET VERSEI** (*Les tragiques*) c. eposz megírásához.
- 1577–1591** Juan de la Cruz sp. misztikus és költő Istennel folytat dialógusokat: **A LÉLEK HIMNUSZA** (*Cántico espiritual*).
- 1578** A rossz természetét és működését példázza Bornemissza Péter az **ÖRDÖGI KÍSÉRTETEK**ben. John Lyly tanító célzatú ang. regényt ír: **EUPHUES, AZ ÉRTELEM ANATÓMIÁJA** (*E., the anatomy of wit*). Pierre de Ronsard: **HÉLÈNE SZERELMEI** (*Les amours de H.*), fr. versgyűjtemény az öregedő férfi érzelmeiről. J. Kochanowski az első len. drámát írja **A GÖRÖG KÖVETEK ELBOCSÁTÁSÁRÓL** (*Odprowa posłów greckich*).

- 1579** Edmund Spenser: A PÁSZTORKALENDÁRIUM (The shepherd's calendar); az év hónapjairól elnevezett tizenkét eklóga fordulatot hoz az ang. költészetben.
- 1579–1593** A KRALICI BIBLIA (Bible Kralická) publikálása cseh nyelven.
- 1580** Megjelenik a szkeptikus Montaigne ESSZÉK (Essais) c. műve két könyvben, a cím „próbát”, „kísérletet” jelent, hogy a lélek mélységeit feltárja. J. Kochanowski: PANASZDALOK (Treny), len. versek. Napvilágot lát az első or. Biblia.
- 1580–1586** P. Sidney ang. szonettciklust — ASTROPHEL AND STELLA és regényes elbeszélést ír: ARCADIA.
- 1581** A németalföldi protestáns tartományok kimondják elszakadásukat Spanyolországtól.
- 1582** XIII. Gergely pápa megreformálja a naptárt. Az oroszok Szibériában terjeszkednek. Robert Garnier: BRADAMANTE, fr. verses tragikomédia. Tágabb szülőhazájának, Nápolynak az életét eleveníti fel Giordano Bruno A GYERTYÁS (Il candelairo) c. vígjátékában. G. Chiabrera ol. hősi eposzt ír: GOTIADE. Heltai magy. verziója alapján elkészül a kálvinista *Otestamentum* első or. fordítása.
- 1583** Az ol. Giovanni da Bologna szoborcsoportján *A szabin nők elrablása* régi történetet jeleníti meg, a kompozíció a manierista „figura serpentinata” (spirál) vonalra emlékeztet. Philip Sidney nagy hatású elméleti munkája A KÖLTÉSZET VÉDELME (The defence of poesie) címet viseli. Gamier bibliai témájú remekműve A ZSIDÓ NŐK (Les juifves) c. fr. tragédia. A sp. írók teológiai kérdésekkel foglalkoznak, pl. Luis de Granada: BEVEZETÉS A HIT SZIMBÓLUMÁBA (Introducción del símbolo de la fè); Luis de León: KRISZTUS NEVEIRŐL (De los nombres de Cristo).
- 1584** A költőnek is kiváló Walter Raleigh megalapítja az első észak-amerikai ang. gyarmatot, Virginiát. Meggyilkolják Orániai Vilmost, a németalföldi szabadságharc vezérét. Orlando di Lasso a *Zsoltárokat*, Giovanni Palestrina az *Énekek énekét* zenésíti meg. Balassi Bálint a BOCSÁSD MEG ÚRISTEN kezdetű versben „bűne bocsánatáért könyörgött akkor, hogy házasodni szándékozott”. Thomas Lodge: FORBONIUS AND PRISCILLA, ang. regény. Lyly mitológiai tárgyú vígjátéka a SAPPHO AND PHAO. George Peele pázstörjékében, a PARISZ ÍTÉLETÉBEN (The araygment of Paris) Erzsébet királynőt idealizálja. Páratlanul gazdag év Giordano Bruno életében: A HAMVAZÓSZERDAI LAKOMA (La cena de le ceneri), AZ OKRÓL, AZ ELVRŐL ÉS AZ EGYRŐL (De la causa, principio et uno), A VÉGTELENRŐL, A VILÁGEGYETEMRŐL ÉS A VILÁGOKRÓL (Dell'infinito, universo et mondi). ol. párbeszédeiben megfogalmazza forra-

dalmian új kozmológiáját a világegyetem végtelenségéről, a csillagrendszerek számtalanságáról. Egyházellenes morálfilozófiai műve A DIADALMAS ÁLLAT ELÜZÉSE (Spaccio della bestia trionfante). A megvakult ol. festő, G. P. Lomazzo művészetelméletet ír, ÉRTEKEZÉS A MŰVÉSZETRŐL (Trattato dell'arte) címmel, kifejti a neoplatonikus furor elméletét.

- 1585 előtt** Bájazid Anszári afg. költő megírja misztikus-vallásos tanait rimes prózában: JÓ ELŐJELEK (Khair-ul-baján).
- 1585** Felépül az ol. Andrea Palladio Teatro Olimpico színháza Vicenzában. Paolo Veronese *Venecia allegóriáját* festi a Doge-palota mennyezetére. A Lyonban kiadott tíznyelvű Calepinus-szótárba a magy. is bekerül. Bruno: HŐSI MEGSZÁLLOTTSÁGOK (De gl'heroici furori), filozófiai elmélkedések és költemények. Cervantes GALATEA c. sp. pásztorregényében a reneszánsz harmónia ölt testet.
- 1585–1590** V. Sixtus pápa hozzáfog Róma nagyszabású átépítéséhez.
- 1586** Az ang. költők S. Ph. Sidney E. Spenser: ASTROPHEL, a franciák P. de Ronsard — Du Perron: ÜNNEPI GYÁSZBESZÉD RONSARD FÖLÖTT (Oraison funèbre solennelle de P. de Ronsard) — halálát siratják. Az Itáliában bolyongó, immár teljesen őrült költőkirály, Tasso sorstragédiája A TORRISMONDÓ KIRÁLY (Il re Torrismondo).
- 1586–1587** El Greco *Orgaz gróf temetése* c. képén kettős eseményt ábrázol: alul a temetést, felül a mennybemenetelt.
- 1587** I. Erzsébet lefejezteti Stuart Máriát. Ismeretlen festő elkészíti Balassi gyakran reprodukált portréját. Christopher Marlowe első ang. tragédiáját írja, a NAGY TAMERLÁNNAK (Tamburlaine the Great) 1590-ben nagy sikere lesz Londonban. Ném. népkönyv jelenik meg DR. JOHANN FAUST, HÍRHEDT VARÁZSLÓ ÉS MÁGUS TÖRTÉNETÉRŐL (Historia von D. J. Fausten, dem weitbeschreyten Zauberer und Schwartzkünstler).
- 1588** Az angolok megsemmisítik a sp. „győzhetetlen” Armadát. Balassi Bálint VALAHÁNY TÖRÖK BEJT... c. versét tör. idézetekkel szövi át. Az ang. színjátszás hatalmas fellendülésnek indul: Thomas Kyd SPANYOL TRAGÉDIA (The Spanish tragedy), Th. Lodge A POLGÁRHÁBORÚ SEBEI (Wounds of the civil war), G. Peele DAVID ÉS BETHSABE (D. and B.). Tang Hszen-cu kín. drámairó főműve: EGY LÉLEK VISSZATÉRÉSÉNEK TÖRTÉNETE (Huan-hun csi), halhatatlan szerelem 55 jelenetben.
- 1588–1589** Balassi ol. minták alapján megírja a SZÉP MAGYAR KOMÉDIÁT, azzal a célzattal, hogy meghódítsa Júliát.

- 1588–1592** A DOCTOR FAUSTUS c. tragédiájában Marlowe feldolgozza Faust tragikus történetét.
- 1588–1613** Cervantes igen változatos témákról készít sp. novellákat: PÉLDÁS ELBESZÉLÉSEK (Novelas ejemplares).
- 1589** Balassi nagy versei szerelméről, hazájáról és a vitézi életéről szólnak: HOGY JÚLIÁRA TALÁLA, ÍGY KÖSZÖNE NÉKI, BÚCSÚJA HAZÁJÁTÓL (lat. címén: Valedicit Patriae), EGY KATONA ÉNEK (lat. címén: In laudem confinorum — A végek dicsérete). G. Puttenham manierista költészetelmélete: ANGOL ARS POETICA (Arte of English poesie). Th. Nashe: A KÉPTELENSÉG ANATÓMIÁJA (Anatomy of absurdity), ang. szatirikus értekezés a kortárs ir.-ról.
- 1589–1594** William Shakespeare, a színpad legnagyobb mágusa, pályáját királydrámák írásával kezdi: közülük való a VI. HENRIK (King Henry VI) trilógia, amihez később hozzákapcsolja a III. RICHÁRDOT (The tragedy of king Richard III), s így tetralógia lesz.
- 1589–1610** IV. Henrik fr. király uralkodása alatt befejeződnek a vallásháborúk, Sully miniszter támogatja a nagy párizsi építkezéseket.
- 1590** Megjelenik Károlyi Gáspár protestáns Biblia-fordítása, a kiadás helyéről „Vizsolyi Bibliának” is nevezik. Németalföldön megszerkesztik az első mikroszkópot. Marlowe: A MÁLTAI ZSIDÓ (The rich Jew of Malta), ang. tragédia; E. Spenser: HUBBARD ANYÓ MESÉJE (Mother Hubbard’s tale), szatirikus állatmese. Giovanni Battista Guarini: A HŰSÉGES PÁSZTOR (Il pastor fido), rendkívül népszerűvé váló ol. pásztorjáték.
- 1590–1591** Balassi versei az új csillagról, Céliáról szólnak, a CÉLIA-CIKLUS részei: KIBEN AZ CÉLIA FEREDÉSÉNEK MÓDJÁT ÍRJA MEG, KIBEN AZ KESERGŐ CÉLIÁRUL ÍR STB.
- 1590–1596** Spenser főművén dolgozik, A TÜNDÉRKIRÁLYNŐ (The faerie Queene) c. ang. eposz világában mindennek allegorikus értelme van.
- 1591** Balassi ADJ MÁR CSENDESSÉGET c. verse könyörgés a lélek békéjéért. Robert Greene és Thomas Lodge közös komédiája a LONDON ÉS ANGLIA TÜKRE (A looking glasse for London and England).
- 1591–1592** Shakespeare: TÉVEDÉSEK VÍGJÁTÉKA (The comedy of errors).
- 1592–1593** Shakespeare: TITUS ANDRONICUS, tragédia; VENUS AND ADONIS, elbeszélő költemény.

- 1593** Balassi egyik levelében „valami új versek”-ról számol be, ez az ún. CÍM NÉLKÜLI GYŰJTEMÉNY, amelynek ötödik darabja FULVIÁRÓL szól; a versgyűjtemény egyetlen papírlapon maradt fenn, s egyben ez az egyetlen Balassi kezeírásával lejegyzett versszöveg — 1952-ben fedezték fel. Először Shakespeare vígjátéka, A MAKRANCOS HÖLGY (The taming of the shrew), torzóban maradt viszont Marlowe HERO AND LEANDER c. kiseposza. A támadások hatására Tasso „korrigálja” a *Liberata* „hibáit”, és új eposzt ír, a MEGHÓDÍTOTT JERUZSÁLEM (Gerusalemme conquistata) azonban messze marad az eredetitől.
- 1594 előtt** 1874-ben előkerült egy kódex, amelynek Balassitól származó verseit, a másoló szerint, AZ MAGA KEZÉVEL ÍRT KÖNYVÉBŰL írták ki. Irodalmunk első megszerkesztett versgyűjteményéhez a mintát Balassi Dante *Isteni színjátékáról* vette. Gyűjteményen kívül fennmaradt versei: BALASSI BÁLINT NEVÉRE, PSALMUS 42, EBBEN A NOÉ BÁRKÁJÁBÓL EL REPÜLT GALAMB ÁLLAPATJÁHOZ HASONLÍTVÁN ÁLLAPATJÁT.
- 1594** Firenzében bemutatják Jacopo Peri *Dafne* c. operáját, a szöveg Ottavio Rinuccini pásztorregénye. Shakespeare: ROMEO AND JULIET, Thomas Kyd: CORNELIA, Samuel Daniel: CLEOPATRA — az ang. színháztárs ez évi legismertebb darabjai. A költői művek közül kiemelkedik Shakespeare LUKRÉCIA MEGGYALÁZÁSA (The rape of Lucrece), George Chapman AZ ÉJ HOMÁLYA (The shadow of night), Michael Drayton AZ ESZME TÜKRE (Idea's mirrour) c. gyűjteménye. MENIPPOSZI SZATÍRA (Satyre Menippée) fr. politikai írások több szerzőtől. Tasso: A VILÁGTEREMTÉS HÉT NAPJA (Le sette giornate del mondo creato), ol. bibliai költemény. A port. Diego Bernardes versei: KÜLÖNFÉLE RÍMEK A JÓ JÉZUSHOZ (Várias rimas ao bom Jesus).
- 1594–1595** Shakespeare „tündéri” vígjátékában, a SZENTIVÁNEJI ÁLOMBAN (A midsummer night's dream) gyönyörködhet London közönsége.
- 1594–1609** Shakespeare: SZONETTEK (Sonnets), különösen szép a 75. „Az vagy nekem, mi testnek a kenyér” (So are you to my thoughts as food to life).
- 1595** Guillaume de Vair tanulmányt ír A FRANCIA ÉKESSZÓLÁSRÓL (Traité de l'éloquence française).
- 1596** Breszti unió: létrejön a görög katolikus felekezet. Bemutatják Shakespeare A VELENCEI KALMÁR (The merchant of Venice) és a JÁNOS KIRÁLY (King John) c. színműveit. Lodge dél-am. élményeit jeleníti meg az AMERIKAI MARGARITA (A Margarete of America) c. költői elbeszélésében.
- 1597** Tycho Brahe, dán csillagász, aki egy nova felfedezésével megdöntötte a csillagok változatlan természetének arisztotelészi tételét, Koppenhágából Prágába költözik, elégedetlenségéről a DANIA c. lat. verse szól. Francis Bacon,

a lat. és ang. nyelven író ang. filozófus irodalmi munkásságát az ESSZÉKkel (Essays) kezdi. A len. Piotr Skarga politikai beszédei: PRÉDIKÁCIÓK A SZEJME LŐTT (Kazania sejmowe).

- 1597–1598** Valois Margit EMLÉKIRATAI (Mémoires) — a királynő élénk képet fest Franciaország korabeli állapotairól. Shakespeare: II. RICHARD, IV. HENRIK I–II., V. HENRIK — e királydrámák történetei krónikákból valók, közös címük: *Lancaster-tetralógia*.
- 1598** Nantes-i ediktum: a fr. hugenották szabad vallásgyakorlatot kapnak IV. Henrik királytól. A fr. „nemzeti” színházat, az Hôtel de Bourgogne-t világi társulatok bérlik. Az or. trónt Borisz Godunov foglalja el. Bemutatják Ben Jonson MINDENKINEK MEGVAN A GYENGÉJE (Every man in his humour) és Shakespeare AHOGY TETSIK (As you like it), SOK HÚHÓ SEMMIÉRT (Much ado about nothing) c. ang. vígjátékait. Lope de Vega sp. nemzeti eposzt: DRAKE ADMIRÁLIS TETTEI (La Dragontea) és pásztorregényt: ARCADIA ír.
- 1599** Megnyílik a Földet és az égboltot ábrázoló Globe színház Londonban, részvényese Shakespeare. Műveitől kezdve itt mutatják be. Shakespeare: JULIUS CAESAR, tragédia.
- 1600** Megalapítják az ang. Kelet-indiai Társaságot. A római Campo de' Fiorin máglyán elégetik Giordano Brunót. IV. Henrik fr. király és Medici Mária házassága. Az eseményre Rubens festményt — *Medici Mária megérkezése Marseille-be* —, Jacopo Peri operát — *Euridice* —, François Malherbe verset — ODA MEDICI MÁRIA FRANCIAORSZÁGBA VALÓ ÉRKEZÉSÉRE (Ode à Marie de Médicis pour sa bienvenue en France) — készít. Az ol. Michelangelo Caravaggio nyers realizmusával és erőteljes fény-árnyák kontrasztjaival valószínű festőiskolát teremt, ekkor alkotja a *Máté elhivatása* c. képét. Balassi műveiről készült utánpótlások terjednek el a magy. folklórban, ilyen pl. a MAGOS KÖSZIKLÁNAK... c. népdal. Ang. költői antológiák jelennek meg: ANGLIA HELIKONJA (England's helicon), ANGLIA PARNASSZUSA (England's Parnassus), BELVEDERE. Shakespeare ez évi tragédiája a HAMLET, vígjátékai a SZEGET SZEGEL (Measure for measure) és a TROILUS AND CRESSIDA. A spanyolok a prózai írásokat gyűjtik össze: ÁLTALÁNOS ROMÁNCGYŰJTEMÉNY (Romancero general).
- 1600 után** Kialakul a kabuki nevű zenés-énekes-táncos színjátéktípus Japánban és a kathakali nevű táncdrámatípus Indiában.
- 1601** Az angolok ekkor vígjátékokat írnak, pl. Ben Jonson: A FÜZFAPOÉTA (The poetaster); George Chapman: AZ ÚRHATNÁM AJTÓNÁLLÓ (The gentlemen usher); J. Lyly: A SZERELEM METAMORFÓZISA (Loves metamorphosis). Giambattista della Porta ol. komédiája: LA CINTIA. Luis Góngora y Argote: A PÉNZ RANG (Dineros son calidad), sp. satirikus románc.

- 1602** Megalakul a Holland Kelet-indiai Társaság. Magyar István antikatólikus pamfletet szerkeszt AZ ORSZÁGOKBAN VALÓ SOC ROMLASOCNAK OKAIROL. Lope de Vega kiadja sp. eposzát: ANGELIKA SZÉPSÉGE (La hermosura de Angélica) és versgyűjteményét: RÍMEK (Rimas).
- 1603** I. Erzsébet halála, Anglia és Skócia perszonálunióban egyesül a skót Stuart-dinasztia uralma alatt. A magy. ellenreformáció első embere, Pázmány Péter hamar megfelel Magyar Istvánnak, a FELELET a protestánsokat tekintő az ország romlása okának. Th Heywood a PUSZTÍTÓ SZERETETITŐL (A woman kilde with kindness) ír tragédiát.
- 1603–1604** Shakespeare féltékenység-tragédiáját, az OTHELLÓT adják elő a Globe színpadán.
- 1603–1608** A Tokugava-dinasztia tagjai sógun (régens) címen uralkodnak Japánban, székhelyük a mai Tokio; a Kiotóban uralkodó császárnak (mikádó) csak vallásos tisztelet jár.
- 1604** A rendkívül termékeny színpadi szerző, Lope de Vega dramaturgiaelméleti kérdéseket tisztáz A SZINDARABÍRÁS ÚJ MŰVÉSZETE (Arte nuevo de hacor comedias) c. sp. verses tanulmányában.
- 1604–1605** Shakespeare az elűzött LEAR KIRÁLY (King L.) tragédiáját viszi színre. Cervantes DON QUIJOTE c. sp. regényében bemutatja az illúzió és valóság konfliktusának és a világ feje tetejére állásának tipikusan manierista-barokk problematikáját (El ingenioso hidalgo don Quijote de la Mancha, első rész).
- 1605** Az ang. színház ez évi legjelentősebb produkciói közül Shakespeare MACBETH, Samuel Daniel PHILOTOS, George Chapman MONSIEUR D'OLIVE, ugyanő Ben Jonsonnal és John Marstonnal KELETRE, HÉ! (Eastward, hoe!) és John Marston A HOLLAND KURTIZÁN (The Dutch courtezan) c. darabját említjük. Fr. Bacon két könyvet ír az égi és a földi TUDOMÁNY ELŐREHALADÁSÁRÓL (The advancement of learning). Pieter Hooft hol. költő pásztorjátéka: GRANIDA.
- 1605–1606** Th. Dekker: A BABILONI SZAJHA (The whore of Babylon), ang. színmű. Sok további kiadást ér meg Johann Arnd NÉGY KÖNYV AZ IGAZ KERESZTÉNYSÉGRŐL (Vier Bücher vom Wahren Christentum) c. ném. vallásos értekezése.
- 1606** A bécsi békében a Habsburgok tolerálják a protestáns vallásszabadságot és elismerik Erdély függetlenségét. Pázmány megírja a katolikus kegyességi élet segédeszközét, az IMÁDSÁGOS KÖNYVET. Ben Jonson nagy sikerű vígjátéka a Globe színpadán: VOLPONE. Juan de la Cueva sp. verses levelei az ars poetica

kérdéseit tárgyalják: KÖLTŐI PÉLDATÁR (Ejemplar poético). A Giordano Bruno elitélésében részt vevő római teológus és prédikátor, Roberto Bellarmino, Pázmány példaképe, AZ ELME ISTENHEZ VALÓ FELEMELKEDÉSÉRŐL (De ascensione mentis ad Deum) értekezik latinul.

1607 Megkezdődik az ang. gyarmatosítás Észak-Amerikában. Szenci Molnár Albert a fr. Marot és de Bèze alapján zsoltárokat fordít: PSALTERIUM UNGARICUM. SZENT DAVID KIRALYNAC ES PROPHETANAC SZAZ ÖTVEN SOLTARI AZ FRANCAI NOTAKNAC ÉS VERSEKNEC MÓDGYOKRA. Shakespeare: ANTONY AND CLEOPATRA, ang. tragédia. Honfitársa, Francis Beaumont régi vígjátéki témához nyúl: A NŐGYŰLŐLŐ (The woman-hater).

1607–1608 Shakespeare az ATHÉNI TIMON (T. of Athens) c. tragédiában fellépteti az embergyűlölő alakját, poétikai szempontból pedig a festői és az ír.-i ábrázolás viszonyával foglalkozik; a színpadi mű mindkettőt magába olvasztja és meghaladja.

1607–1627 Honoré d'Urfé elkezd megjelentetni az V. sz.-ban játszódó fr. pásztorregényt, a L'ASTRÉE-t.

1608 A franciák Quebec megalapításával kezdik gyarmatosítani Észak-Amerikát. Megalakul az Unió, a ném. protestáns fejedelmek védelmi szövetsége. Girolamo Frescobaldi orgonaműveket komponál. Mantovában bemutatják Monteverdi *Orpheusz* és *Arianna* operáját, Rinuccini librettójára. Shakespeare tragédiája: CORIOLANUS, továbbá a PERICLES, ez utóbbi szerzősége bizonytalan. Thomas Middleton: A VÉNEMBER MEGHÓDÍTÁSÁNAK FORTÉLYA (A trick to catch the old one), ang. színmű. A fr. M. Régnier elkezd publikálni verses művét, a SZATÍRÁKAT (Les satyres), egyelőre 12-t.

1609 Az amszterdami váltóbank felállításával Hollandia az európai pénzforgalom központjává válik. A délném. fejedelmek a Katolikus Ligába tömörülnek. Pázmány Péter OT SZÉP LEVÉLben megtámadja a protestáns párt vezérét, Alvinci Pétert. Johannes Kepler az ASTRONOMIA NOVA c. lat. csillagászati művében azt bizonyítja, „hogy az égi mechanizmus nem isteni vagy szellemi természetű, hanem inkább olyan, mint egy óramű”. Shakespeare: CYMBELINE, színmű, Ben Jonson: A HALLGATAG HÖLGY (The silent woman, vagy: Epicoene), vígjáték. Lope de Vega sokadszorra dolgozza fel sp. eposzában A MEGHÓDÍTOTT JERUZSÁLEM (Jerusalén conquistada) történetét.

1609–1619 A fr. Szalézi Szent Ferenc nagy hatású valláserkölcsei értekezést ír, címe BEVEZETÉS A VALLÁSOS ÉLETBE (Introduction à la vie dévote).

1610 Szenci Molnár Albert nyelvtana a kor nyelvtudományának legmagasabb szintjén íródott, latinul: ÚJ MAGYAR NYELVTAN (Nova grammatica ungarica).

Ang. komédiák: Fr. Beaumont—J. Fletchertől A RÁTARTI HÖLGY (The scornful lady), Ben Jonsontól AZ ALKIMISTA (The alchemist).

- 1610–1611** A végső hallgatásra készülő Shakespeare drámaiban egyre több az epikus, meseszerű elem: TÉLI REGE (The winter's tale).
- 1611** El Greco apokaliptikus látomását festi meg a *Toledo viharban* c. képén. G. Chapman angolra fordítja az *Iliászt*. Az ang. tragédiák közül Ben Jonson CATILINA ÖSSZEESKÜVÉSE (C., his conspiracy) és Cyril Tournear AZ ATEISTA TRAGÉDIA (The atheist's tragedie) c. művére, a tragikomédiák közül Fr. Beaumont—J. Fletcher PHILASTER c. darabjára, ill. a komédiák sorából G. Chapman MÁJUS ELSEJE (May-day) és Th. Middleton—Th. Dekker A BOLOND LÁNY (The roaring girl) c. furcsa kavalkádjára utalunk. A legnagyobb mester, Shakespeare Prosperóval már eltöreti a varázspálcát, s a mélybe rejteti a könyvet; A VIHAR (The tempest) esztétikai csúcsa után az ang. színház nagy korszaka lassan-lassan lezárul. A sp. Diego de Hojeda eposzt ír a Nagycsütörtöktől Húsvétig terjedő eseményekről: LA CRISTIADA.
- 1611–1612** John Donne: A VILÁG ANATÓMIÁJA (An anatomie of the world), kétrészes, ang., vallásos költemény kislánya halálára.
- 1612** A ném. Jakob Böhme megírja AURÓRA AVAGY A KELŐ HAJNAL (Aurora oder Morgenröte im Aufgang) c. filozófiai értekezését, amely az újkori misztikus filozófia egyik legfontosabb alkotása. Tommaso Campanella börtönben fogalmazza meg ol. utópikus regényét a NAPVÁROSRÓL (Città del Sole), a misztikus elemeket is tartalmazó mű 1623-ban jelenik meg először. A hol. Gerbrand Bredero népies farce-a a BOHÓZAT A TEHÉNRŐL (Klucht van de Koe) címet kapja. Góngora sp. mitológiai költeményt ír POLIFEMO ÉS GALATEA MESÉJÉRŐL (Fábula de Polifemo y Galatea). Lope de Vega A BETLEHEMI PÁSZTOROK (Los pastores de Belén), sp. regény.
- 1612–1613** Traiano Boccalini ol. író szatirikus, polemikus műveket tesz közzé RIPORTOK A PARNASSZUSRÓL (I ragguagli di Parnaso) címmel.
- 1613** Bethlen Gábor Erdély fejedelme, s vele elkezdődik Erdély aranykora. A rendkívül népszerű ol. festő, Guido Reni *Aurórá*t ábrázolja, a diadalszekéren vágató ifjú napistennel, Apollónnal a nyomában. Pázmány a katolikus hitvédelem nagyszabású rendszerezését adja az ISTENI IGAZSÁGRA VEZÉRLŐ KALAUZBAN. Hooft GEERAERT VAN VELSEN c. moralizáló történelmi drámájában Amszterdam dicsőségét jövendőli. Lope de Vega legismertebb vigjátékában, A KERTÉSZ KUTYÁJÁBAN (El perro del hortelano) egy rangon aluli szerelem körüli bonyodalmakat ábrázolja, népszerű művei még ekkorról: A BOLOND HÖLGY (La dama boba) és a lázadó szellemű GYILKOS FALU (Fuente Ovejuna).

- 1613–1614** Góngora legújabb elbeszélő költeménye, a MAGÁNYOSSÁGOK (Soledades) kéziratban terjed.
- 1614** John Webster színre viszi AMALFI HERCEGNŐ (The dutchesse of Malfy) mésalliance-ának tragédiával végződő történetét. Lope de Vega kiadja a száz darabból álló SZENT VERSEK (Rimas sacras) c. gyűjteményét, és pappá szentelteti magát. Szymon Szymonowicz len. eklogáinak az IDILLEK (Sielanki) címet adja.
- 1614–1615** G. Chapman angolra fordítja az *Odüsszeiát*. Az ol. írók a spanyolok ellen: Traiano Boccalini: A POLITIKA PRÓBAKÖVE (Pietra del paragone politico), Tassoni: FILIPPIKÁK A SPANYOLOK ELLEN (Filippiche contro gli spagnuoli), I. Carlo Emanuele, Szavoja királya: DON GIOVANNI DE MENDOZA, szatíra.
- 1615** Frescobaldi *Toccatákat* komponál. Istvánffy Miklós megírja a magyarok történetét Mátyás halála után, a lat. HISTORIARUM DE REBUS HUNGARICIS Bonfini könyvének tartalmi folytatása, meritett belőle Zrínyi is. Cervantes befejezi AZ ELMÉS NEMES DON QUIJOTE DE LA MANCHA (El ingenioso hidalgo don Q. de la M.) második részét; színműveinek gyűjteménye: NYOLC KOMÉDIA ÉS NYOLC KÖZZÁTÉK (Ocho comedias y ocho entremeses).
- 1616** Ápr. 23. az ir.-ak történetének „fekete napja”: meghal Cervantes és Shakespeare. A világvége hangulat érződik Rubens *Utolsó ítélet* c. festményén. Agrippa d'Aubigné 9 ezer sorban megírja a „hugenotta eposzt”, A VÉGZET VERSEI (Les tragiques) apokaliptikus víziókban festi le a polgárháború dúlta Franciaországot.
- 1617** Hornstein várában ném. írók és tudósok megalapítják a Fruchtbringende Gesellschaftot, amelynek fő feladata az anyanyelv ápolása. Middleton és William Rowley közösen írják a TISZTESSÉGES KÜZDELEM (A faire quarrell) c. ang. vígjátékot. A ném. Michael Maier lat. szövegű emblémasorozata: ATALANTA FUTÁSA, VAGYIS ÚJ ALKÍMIAI EMBLÉMÁK A TERMÉSZET TITKÁIRÓL (Atalanta fugiensa, hoc est emblemata nova de secretis naturae chymica). D'Aubigné befejezi társadalmi szatíráját, a FAENESTE BÁRÓ KALANDJAIT (Les aventures du baron de F.). Fulvio Testi ol. hazafias versgyűjteménye ITÁLIA PANASZA (Il pianto d'Italia) címen lát napvilágot. Lope de Vega: SEVILLA CSILLAGA (La estrella de S.), sp. tragédia.
- 1618** Kitör a harmincéves háború, eleinte a ném. protestánsok és katolikusok, majd a Habsburgok és ellenfeleik között. Elkészül Rubens *Leukipposz lányainak elrablása* c. képe, amelyen a flam. festő pajzán antik történetet ábrázol. Saint-Amant első művével jelentkezik, a fr. óda címe: A MAGÁNY (La solitude). Guillén de Castro publikálja első komédiakötetét, benne a középkori sp. történetet felelevenítő CID IFJÚSÁGA (Las mocedades del C.) c. drámát. Ruiz de Alarcón bemutatja A FALAKNAK FÜLÜK VAN (Las paredes oyen) c. sp. vígjátékát.

- 1618–1626** Francesco Bracciolini burleszk költeményeit írja: *AZ ISTENEK KICSÚFOLÁSA* (Dello scherno de gli Dei).
- 1619** Kepler leírja a bolygók mozgását a *VILÁGHARMÓNIA ÖT KÖNYVBEN* (Harmonices mundi libri V) c. lat. filozófiai művében. J. Fletcher: *KIRÁLY S MÉGSEM KIRÁLY* (King and no king), ang. tragikomédia.
- 1620** *EUROPICA VARIETAS* — Szepsi Csombor Márton először írja le magy. nyelven a „változatos Európát”. Bacon elkészül materialista filozófiai rendszerével, a lat. *NOVUM ORGANUM* része a *NAGY MEGÚJULÁSNAK* (Instauratio Magna). Philip Massinger: *A MILÁNÓI HERCEG* (The duke of Milan), ang. tragédia. Az ol. Marino nevéhez lassan ir.-i irányzat kapcsolódik, a „marinizmust” megalapozó életműből ekkor a *GALÉRIA* (La Galleria) kép- és szoborleírásai és a *PÁSZTORSÍP* (La sampogna, tkp. Zampogna) idilljei jelennek meg. Gabriello Chiabrera *AMEDEIDE* címen hősi eposzt ír a Szavojai-házról. Elkészül az augsburgi városháza, E. Holl műve a ném. reneszánsz építészet csúcspontja.
- 1620–1621** Martin Opitz ném. író részletesen ábrázolja a harmincéves háború borzalmait: *VIGASZTALÓ KÖLTEMÉNYEK A HÁBORÚ VISZONTAGSÁGAI KÖZEPETTE* (Trost Gedichte in Widerwärtigkeit des Krieges).
- 1620–1630** A hol. Franz Hals festményén *A haarlemi boszorkányokat láttatja*.
- 1621** A skót John Barclay *ARGENIS* c. lat. politikai regényében Bethlen Gábor is szerepel.
- 1621–1622** Th. de Viau színre viszi franciául *PYRAMUS ÉS THISBE TRAGIKUS SZERELMÉNEK* (Les amours tragiques de Pyrame et Thisbé) ovidiusi történetét.
- 1621–1665** IV. Fülöp sp. király uralkodása alatt az ország elveszti európai vezető szerepét.
- 1622** Constantijn Huygens: *DRÁGA BOLONDSÁG* (Costelijck Mal), hol. szatíra. Alessandro Tassoni *AZ ELRABOLT VÖDÖR* (La secchia rapita) c. komikus eposzában kigúnyolja a Modena és Bologna közötti perpatvart, a cím a hadi zsákmányra utal. Ivan Gundulić horv. költő újra megverseli a régi történetet: *A TÉKOZLÓ FIÚ KÖNNYEI* (Suze sina razmetnoga).
- 1622–1623** Jakob Böhme *NAGY MISZTÉRIUMA* (Mysterium magnum) az emberi lélek és Isten azonosságának s a kiválasztottak túlvilágélményének eszméjét fogalmazza meg.

- 1623** Pázmány Péter létrehozza a magy. katolikus művelődés egyik nagy centrumát, a Pazmanaеumot. Londonban kiadják Shakespeare összes drámai műveit, a szövegeket színésztársai gondozták (First folio). A kiadványon Shakespeare portréja látható. Joost van den Vondel első nagy hol. költeménye AMSZTERDAM ÉS A HAJÓZÁS DICSÉRETE (Lof der zeevaart). Nagy nyelvi gazdagság és képtelen szituációk jellemzik Marino ADONE (Adonis) c. híres költeményét. Az inkvizíció bíróságát már megjárt Galileo Galilei ol. csillagász azt állítja, hogy „A természet matematikai nyelven van megírva”, ekkor keletkezett tudományos vitairata: AZ ARANYMÉRLEG (Il seggiatore). Calderón első szinpadí művével jelentkezik: SZERELEM, BECSÜLET ÉS HATALOM (Amor, honor y poder). Comenius (Jan Amos Komenský) A VILÁG ÚTVESZTŐJE S A SZÍV PARADICSOMA (Labyrint sveta a ráj srdce), cseh szatirikus regény.
- 1624** Megjelenik magyarul KEMPIS TAMÁSNAK CHRISTUS KÖVETÉSÉRŐL NÉGY KÖNYVEI, Pázmány Péter, ill. Kálvin Institútiója, AZ KERESZTYÉN RELIGIÓRA ÉS AZ IGAZ HITRE VALÓ TANÍTÁS — Szenci Molnár Albert fordításában. Middleton a SAKKJÁTSZMA (A game at chesse) c. ang. komédiájában az ang.—sp. politikai rivalizálást gúnyolja ki. Martin Opitz KÖNYV A NÉMET KÖLTÉSZETRŐL (Buch von der deutschen Poeterey) c. munkája a kor irányadó ném. poetikája.
- 1624–1626** Alexander Hardy: A SZERELEM DIADALA (Le triomphe de l'amour), fr. pásztortjáték.
- 1624–1630** Tirso de Molina az első jelentős sp. író, aki színre viszi Don Juan alakját: A SEVILLAI SZÉDELGŐ ÉS A KÖVENDÉG (El burlador de Sevilla y convidado de piedra).
- 1624–1642** Richelieu bíboros kormányzása idején kiépíti az abszolutizmust Franciaországban.
- 1625** Dánia a protestánsok oldalán belép a harmincéves háborúba; Wallenstein császári vezér fellépése, alakjával majd Schiller trilógiájában találkozunk. Vondel gör. témával aktuális politikai kérdéseket tárgyal a PALEMEDES c. hol. drámájában. Honfitársa, Jacob Cats ESKÜVŐ (Houwelyck) c. tankölteményében a családi élet szabályait magyarázza.
- 1626** Megjelenik Káldi Györgynek a *Vulgata* alapján készített katolikus Bibliafordítása. Meghal Théophile Viau, ÖSSZES MŰVEI (Oeuvres) fr. verseket és drámákat tartalmaz. Kiadják Fr. Quevedo pikareszk regényét, a sp. barokk próza egyik remekét: A BUSCÓNNAK NEVEZETT DON PABLOS, A CSAVAGÓK MINTAKÉPE ÉS A KÓPÉK TÜKRE ÉLETTÖRTÉNETE (rövid címe: El Buscón).
- 1627** Ph. Massinger: A FIRENZEI NAGYHERCEG (The great duke of Florence), ang. vigjáték. Egy Torgau melletti kastélyban bemutatják Heinrich Schütz *Daphne*

c., később elveszett operáját, fennmaradt szövegekönvét Martin Opitz írta. Lope de Vega Stuart Máriáról írja TRAGIKUS KORONA (Corona tragica) c. sp. költeményét.

- 1627–1658** Sah Dzsehan indiai nagymogul Agra közelében mauzóleumot épít elhunyt felesége számára, a pompás Tadzs Mahal az indiai építészet egyik legszebb alkotása.
- 1628** Az ang. király megerősíti a parlament jogait, William Harvey orvos közzéteszi felfedezéseit (1616) az emberi test vérkeringéséről és a szív funkciójáról. Richelieu beveszi La Rochelle erődjét, a hugenották fellegrárát. Ismeretlen fordító magyarra fordítja az ovidiusi mese moralizáló, Európában elterjedt változatát. A HISTÓRIA EGY PYRAMUS NEVŰ IFJÚRÓL ÉS THYSBÉRÓL az egyetlen XVII. sz.-i széphistória-feldolgozás nálunk. A fr. René Descartes latinul írja első nagy művét: SZABÁLYOK AZ ÉRTELEM VEZETÉSÉRE (Regulae ad directionem ingenii). Ivan Gundulić: DUBRAVKA, horv. mitológiai dráma és pásztortjáték.
- 1629** I. Károly feloszlatja a parlamentet, s 11 évig nélküle kormányoz. Wallenstein és Tilly hadi győzelmei arra kényszerítik a dán királyt, hogy kilépjen a háborúból. Megnyílik Párizs második nyilvános színháza, a Théâtre du Marais, 1636 és 1647 között itt tartják a Corneille-művek bemutatóit.
- 1629–1637** Nagyszombatban felépül a jezsuita (egyetemi) templom, amely a magy. barokk egyik legjelentősebb műve.
- 1630** Bemutatják Ruiz de Alarcón A GYANÚS IGAZSÁG (La verdad sospechosa) c. sp. vígjátékát.
- 1630–1639** A nagy sp. festők, Ribera: *Szent Bertalan mártíromsága* és Zurbarán: *Szent Hugó a kartauziaknál* alkotói fénykora.
- 1630–1646** I. Rákóczi György Erdély fejedelme.
- 1631** A hol. Jacob Ruisdael feszültséggel teli tájat fest az *Eső után* c. képén. Meghal az OH SZEGÉNY MEGRÓMLOTT S ELFOGYOTT MAGYAR NÉP sorsán kesergő költő, Rimay János. Lezárul az ang. John Donne életműve is, ő főleg DALOKAT (Songs) és SZONETTEKET (Sonnets) írt. James Shirley tragédiáin dolgozik: AZ ÁRULÓ (The traitor), A SZERELEM KEGYETLENSÉGE (Love's cruelty). Comenius: A NYELVEK NYITOTT KAPUJA (lanua linguarum reserata), nyelvkönyv.
- 1632** A hol. Rembrandt fiatalkori festménye a *Dr. Tulp anatómiája*. John Milton első, ol. ihletettségű költeményeivel jelentkezik: L'ALLEGRO, IL PENSEROSO.

Georges de Scudéry fr. vigjátéka A KOMÉDIÁSOK KOMÉDIÁJA (La comédie des comédiens). Galilei ol. asztronómiai művében, a PÁRBESZÉD A NAGY VILÁGRENDSZEREKRŐL (Dialogo dei massimi sistemi), a kétfajta világrendszert mutatja be, s alig leplezetten az új mellett foglal állást; a csillagászt ezért ismét az Inkvizíció elé idézik (1633), s tanai visszavonására kényszerítik. Castillo Solórzano sp. pikareszk regénye: A FURFANGOS MADRID LÁNY, TERESA DE MANZANARES (La niña de los embustes, T. de M.).

- 1632–1633** Jacques Callot fr. művész két rézmetszetsorozatot készít a hugenotta és a harmincéves *Háború nyomorúságairól*.
- 1633** A fr. Tr. L'Hermite kiadja első verseskötetét: ACANTE PANASZAI (Plantes d'A.). Honfitársa, Pierre Corneille drámaírói pályafutását barokk komédiákkal kezdi, pl. a LA PLACE ROYALE a királyi palota által körbezárt párizsi téren (ma: Place des Vosges) játszódik. Charles Sorel elkészül a változatos környezetrajzot adó FRANCION VIDÁM, IGAZ TÖRTÉNETE (La vraye histoire comique de Francion) c. fr. regény végleges változatával.
- 1634** II. Ferdinánd császár meggyilkoltatja az önálló politikát folytató Wallensteint. Stefano Landi *Sant Alessio* c. zenedrámájával megrikatja Rómát a Barberini-színház megnyitásán. A Francia Akadémia megtartja első ülését. A bajorországi Oberammergauban előadnak egy jól sikerült PASSIÓJÁTÉKOT, ez lesz a műfaj legismertebb darabja, ma is rendszeresen műsorra tűzik. A sp. barokk dráma legjellemzőbb elemét jeleníti meg Calderón, a minden bűnt, gonoszszágot megsemmisítő KERESZTÁHÍTATOT (La devoción de la cruz). Az alig 18 éves ném. Andreas Gryphius vallásos eposzt ír latinul: HERÓDES DÜHE ÉS RACHEL KÖNNYEI (Herodis furiae et Rachelis lachrymae).
- 1635** Pázmány Péter megalapítja a nagyszombati egyetemet, az első magy. universitas 1773-ban átkerül Pestre, a mai Eötvös Loránd Tudományegyetemmel azonos. Van Dyck megfesti *I. Károly angol király* alakját vadászat közben. Corneille gonoszság-tragédiája, a MÉDEIA. Calderón bemutatja sp. drámáját, amelyben AZ ÉLET ÁLOM (La vida es sueño) cím főnevei reménytelenül és szétválaszthatatlanul összekeverednek.
- 1636** Zrínyi Miklós itáliai tanulmányúton. A református Geleji Katona István megszerkeszti és kiadja az ÖREG GRADUÁLT, a református egyházi énekek gyűjteményét. Corneille az ol. perspektivikus színpad és az ang. dráma a drámában elvet szintetizálja az ILLÚZIÓ (Illusion) c. komédiájában. CIDJE (Le Cid — ar.: úr) új fejezetet nyit az ir. történetében, a csupa kérdéssel befejeződő dráma a fr. klasszicizmus nyitó darabja. Megjelenik Calderón AZ ÁLLHATATOS FEJEDELEM (El príncipe constante) c. színműve.
- 1637** Az első állandó színházat avatják Írországból és Lengyelországból. Új színházak nyitnak Amsterdamban is, az Akadémiai Színház és a helyi

rederijker-kamara egyesülése révén létrejött Schouwburg megnyitójára írt Vondel-darab azóta is műsoron van; a GYSBRECHT VAN AEMSTEL lesz a hol. nemzeti tragédia. Milton emléket állít elhunyt diáktársának, az ang. LYCIDAS az antik bukolikus költészet atmoszféráját érezteti. Jean Chapelain „felsőbb utasításra” megtámadja Corneille művét: A FRANCIA AKADÉMIA ÁLLÁSFOGLALÁSA A CIDDEL KAPCSOLATBAN (Les sentiments de l'Académie Française sur Le Cid), benne a fr. Akadémia dicstelen bemutatkozása. René Descartes az ÉRTEKEZÉS A MÓDSZERRŐL (Discours de la méthode) c. fr. értekezésével hosszú időre megszabja a racionális gondolkodás elveit, gondolatmenetét a Cogito, ergo sum (gondolkodom, tehát vagyok) tételében foglalja össze. Calderón: A SAJÁT BECSÜLETÉNEK ORVOSA (El médico de su honra), sp. dráma.

- 1638** John Ford: A HÖLGY PRÓBÁJA (The lady's trial), ang. vigjáték. Tristan L'Hermite: TRISTAN SZERELMES VERSEI (Les amours de T.).
- 1639** Gryphius: VASÁR- ÉS ÜNNEPNAPI SZONETTEK (Son- und Feytags Sonnete), 100 darabból álló ném. vallásos versgyűjtemény.
- 1640** Két évvel a szerző halála után megjelenik a németalföldi katolikus teológus, Jansenius AUGUSTINUS c. lat. értekezése, a jezsuitákkal perbe szálló janzenizmus alapműve. A Le Nain fivérek híres paraszti életképeiket festik. Corneille „engedménye” Richelieu államraionjának a HORATIUS (Horace) c. fr. tragédia, a főhős itt saját testvérét gyilkolja meg, mert az szidalmazta Rómát. A sp. Saavedra Fajardo megjelenteti az EGY POLITIKUS, KERESZTÉNY HERCEG ESZMÉJE, SZÁZ BEÁLLÍTÁSBAN ELŐADVA (Idea de un principe político cristiano representada en cien empresas) c. értekezését.
- 1640–1641** Corneille CINNA c. vértelen tragédiájában a szereplők versengve kényszerítik egymást arra, hogy felülmúlják önmagukat.
- 1640–1649** Az ang. polgári forradalom. I. Károly kénytelen összehívni előbb a „rövid”, majd a „hosszú” Parlamentet.
- 1641** Lorántffy Zsuzsanna MOSES ÉS A PROPHEETÁK c. művében bibliai idézeteket kommentál. Milton vitairatot szerkeszt AZ ANGOL REFORMÁCIÓRÓL (Reformation in England). A hol. Jan Vos ARAN EN TITUS c. tragédiája a bosszú és az ellenbosszú témáját ábrázolja.
- 1641–1642** Két nagy Monteverdi-opera bemutatója: *Odüsszeusz visszatérése hazájába*, *Poppea megkoronázása*. Corneille színre viszi a fanatikusan vallásos POLYEUC-TE tragédiáját.

- 1642** Angliában kitör a polgárháború, a király megszökik Londonból. A Parlament bezáratja a színházakat. Rembrandt megfesti a *Dávid és Absalom kibékülését*, háttérben az apa és fiú közötti háború nyomaival (más felfogás szerint a jelenet Dávid és Jonathán búcsúját ábrázolja), ekkor készül még az *Éjjeli őrjárat* c. kép is. B. Gracián sp. stílusművészeti tanulmánya: A TALÁLÉKONYSÁG MŰVÉSZETE, TRAKTÁTUS AZ ÉLESELMÉJŰSÉGRŐL (Arte de ingenio, tratado de la agudeza).
- 1642–1643** Corneille POMPEIUS HALÁLA (La mort de Pompée) c. fr. tragédiájában a címszereplő jóformán meg sem jelenik a színen.
- 1642–1645** Megjelenik La Calprenède fr. író 10 kötetes KASSZANDRA (Cassandre) c. regénye.
- 1643** Molière megalapítja első színházát, az Illustre Théâtre-t.
- 1643–1661** Trónra lép az 5 éves XIV. Lajos fr. király, kiskorúsága idején anyja és Mazarin bíboros irányítja az országot.
- 1644** A mandzsuk megdöntik a kín. Ming-császárságot, a mandzsu Csing-dinasztia császárai uralkodnak. Paul Scarron: TYPHON, fr. satíra.
- 1644–1645** Gyenge férfiak és gonosz nők jelennek meg Corneille RODOGUNE c. tragédiájában.
- 1644–1647** Lorenzo Bernini ol. szobrász márványba faragja Avilai Szent Teréz ekstázisát, az angyal nyilával közelít a felhőre hanyatló szenthez.
- 1645** Fr. Quevedo sp. versgyűjteménye szerint A SPANYOL PARNASSZUS (El parnasso español) két csúcsra osztott hegy kilenc kasztíliai műzsával.
- 1645–1646** Antik és ol. példák alapján Zrínyi Miklós megírja a legnagyobb magy. eposzt, a SZIGETI VESZEDELEM c. művet. A 15 énekből álló eposz a szerző dédapjának török elleni hősi harcáról és 1566-ban bekövetkezett megváltó haláláról szól.
- 1646** Véget ér az első ang. polgárháború. Az ang. R. Crashaw első verseskötete: A TEMPLOM LÉPCSŐI (Steps to the temple). A. Gryphius: LEO ARMENIUS VAGY FEJEDELEMGYILKOSSÁG (L. A. oder Fürsten-Mord), ném. tragédia. Bemutatják Cyrano de Bergerac a PÓRUL JÁRT TUDÁLEKOS (Le pédant joué) c. fr. vígjátékát. Lezárul François Maynard fr. költői OEUVRE-je.

- 1647** Claude Vaugelas ÉSZREVÉTELEK A FRANCIA NYELVRŐL (Remarques sur la langue françoise) c. nyelvemléleti értekezése máig ható érvényű. Jean de Rotrou legjobb színpadi műveit írja: AZ IGAZI SZENT GENESTUS (Le véritable Saint Genest) tragédia, a VENCESLAS tragikomédia. B. Gracián összeállítja 300 részből álló sp. maxima-gyűjteményét: AZ ÉLETBÖLCSESSÉG KÉZIKÖNYVE (Oráculo manual). A len. J. Morsztyn marinista verseit írja, pl. A KUTYA CSILLAGKÉP (Kanikula albo psia gwiazda) c. ciklust.
- 1648** A westfáliai béke lezárja a harmincéves háborút, a Habsburgok császári hatalma névlegessé válik. Ukrajnában a kozákok felkelnek a lengyelek ellen. Heinrich Schütz ném. zeneszerző *Egyházi kórusokat* komponál, hangszerkísérettel. Richard Lovelace ang. „gavallér” börtönben írja a LUCASTA: EPODUSOK, ÓDÁK, SZONETTEK, DALOK (L.: epodes, odes, sonnets, songs) c. versgyűjteményt; Robert Herrick gáláns érzéseket szólaltat meg HESPERIDÁK (The Hesperides) c. kötetében; a szerző halálával kényszerű véget ér Edward Herbert ang. ÖNÉLETRAJZA (Autobiography). Nem dolgozhat többé S. Fajardo sem IRODALMI KÖZTÁRSASÁG (República literari) c. sp. satirikus allegóriáján.
- 1648–1653** A Fronde: a párizsi parlament és főnemesség mozgalma az abszolutizmus ellen. P. Scarron: AZ ÁTKÖLTÖTT VERGILIUS (Le Virgile travesti), fr. komikus eposz.
- 1649** Az ang. forradalom győzelme: kivégzik I. Károly királyt és kikiáltják a köztársaságot (Commonwealth and Free State), Cromwell vérbe fojtja az ír katolikusok felkelését (1650). Képgazdagság és vallásosság jellemzi R. Crashaw HIMNUSZ SZENT TERÉZHEZ (Hymn to saint Theresa) c. ang. költeményét. Milton a kortárs politikai eseményekkel foglalkozik, KÉPROMBOLÓ (Eikonoclastes) c. művében megtámadja az I. Károlyt védő KIRÁLYI KÉPMÁS (Eikon Basilike) c. röpiratot. A ném. A. Gryphius tragédiát ír a meggyilkolt ang. királyról: CAROLUS STUARDUS.
- 1649–1651** Antik téma klasszikus stílus: a Rómában élő fr. Poussin megfesti a *Táv Orpheusszal és Euridikével* c. képét, s ekkortájt keletkezik az *Et in Arcadia ego* is, rajta pásztorok, akik egy sírra bukkannak.
- 1650** A sp. Velazquez vásznán *X. Ince pápa* alakja jelenik meg, szigorú, fürkésző tekintettel. Lorántffy Zsuzsanna meghívására Sárospatakra érkezik Comenius. Megjelenik Saint-Évremond AZ AKADÉMIKUSOK KOMÉDIÁJA (La comédie des académistes) c. műve a fr. nyelv reformja érdekében. A thai Sziprad természeti leírásokban gazdag költeményt alkot: A TIGRIS ÉS AZ ÖKÖR (Szeüa ko).
- 1650–1655** Henry Vaughan lat. címmel látja el ang. verseinek gyűjteményét, a SILEX SCINTILLANS szikrázó kovát jelent.

- 1651** Megjelenik Zrínyi Miklós az ADRIAI TENGERNEK SYRENAJA c. kötete, benne a *Szigeti veszedelem* és lírai költeményei, a címlapon látható rézmetszet Szubaritsch György műve. Thomas Hobbes ang. filozófus LEVIATHÁN c. értekezésében politikai kérdéseket is tárgyal A fr. P. Scarron SZÍNÉSZ-REGÉNYE (Le roman comique) egy vándortársulat életéről szól.
- 1651–1657** B. Gracián: A BÍRÁLÓ (El criticón), regényszerű sp. filozófiai dialógus.
- 1652** Kitér az első ang.—hol. tengeri háború. Krisztina királynő megalapítja a Svéd Akadémiát.
- 1653** Cromwell feloszlatja a Parlamentet, és lord protector címen haláláig, 1658-ig kormányoz. Calderónt kinevezik az udvari színházak igazgatójává. Rembrandt rézkarcot készít Faustról, amint a Föld Szellemét próbálja megidézni dolgozósobájában. Liszti László nemzeti tragédiákkal foglalkozik a MAGYAR MÁRS AVAGY MOHÁCS MEZEJÉN TÖRTÉNT VESZEDELEMNEK EMLÉKEZETE c., költeményeket tartalmazó kötetében. Apácai Csere János MAGYAR ENCYCLOPAEDIÁJÁBAN a tudományok teljes körét szándékozik olvasóinak bemutatni. Cyrano de Bergerac: AGRIPPINA HALÁLA (La mort d'Agrippine), fr. tragédia; Jacques-Bénigne Bossuet fr. hitszónok Metzben SZENT BERNÁT DICSŐÍTÉSÉRŐL (Panegyrique de Saint Bernard) beszél.
- 1654** Az ukrajnai kozákság a lengyelekkel szemben Oroszországhoz csatlakozik. J. Vondel a lázadó angyalokról ír tragédiát: LUCIFER. Emanuele Tesauro AZ ARISZTOTELÉSZI TÁVCSŐ (Il cannocchiale aristotelico) c. poétikai értekezésében a kortárs költészet (konceptizmus) megértéséhez ad kulcsot.
- 1655** LUPUJ VAJDÁRÓL VALÓ ÉNEK — Köröspataki B. János megverseli az erdélyi történelmi eseményeket.
- 1656** Velazquez egyik leghíresebb festményén IV. Fülöp sp. király családját, az *Udvarhölgyeket* (Las meninas) és saját magát ábrázolja. Abraham Cowley KÜLÖNFÉLE VERSEK (Miscellanea) c. ang. gyűjteménye tartalmazza a DAVIDEIS c. befejeztlen eposzt is. Jean Chapelain: A SZŰZ (La pucelle), Jeanne d'Arcról szóló fr. elbeszélő költemény.
- 1656–1657** Blaise Pascal VIDÉKI LEVELEK (Lettres à un provincial) ír a jezsuiták által üldözött janzenisták védelmében.
- 1657** Cyrano de Bergerac: HOLDBÉLI UTAZÁS (États et empires de la Lune), fr. utopisztikus regény; D'Aubignac dramaturgiai kérdéseket tárgyal A SZÍNHÁZI GYAKORLAT (La pratique du théâtre) c. értekezésében. Comenius közléstesi ÖSSZES OKTATÁSI MŰVEIT (Opera didactica omnia), latinul.

- 1657–1658** A korszak egyik vezető politikusa, Kemény János fejedelem börtönben fogalmazza meg ÖNÉLETÍRÁSÁT.
- 1657–1666** A fr. klasszicizmus teoretikusa, Boileau verses SZATÍRÁKAT (Satires) ír.
- 1657–1705** I. Lipót császár uralkodása alatt kiépül a bécsi abszolutizmus.
- 1658** Comenius híres tankönyve, az ORBIS SENSUALIUM PICTUS (A látható világ képekben) a rajzok alatt lat. és magy. nyelvű magyarázatokat közöl az iskolai ismeretek különféle köréről. Jacob Cats szintén tanítani akar A NYOLCVANÉVES EMBER GONDOLATAI (Tachtig-jaerige bedenckigen) c. hol. önéletrajzi költeményével; C. Huygens verseskötete: BÚZAVIRÁGOK (Korenbloemen).
- 1659** Pireneusi béke. Az 1635 óta tartó fr.—sp. háború fr. területnyerességgel ér véget, a sp. hadsereg többé nem katonai tényező Európában. John Dryden ang. költő Cromwell halálát siratja: HŐSI STRÓFÁK (Heroic stanzas). Molière a KÉNYESKEDŐK (Les précieuses ridicules) c. farce-ával első nagy sikerét aratja.
- 1660** A Stuart-ház restaurációja. II. Károly trónralépte Angliában és Skóciában. Ismét megnyitják a színházakat, s megtartja első üléseit a tudományok ápolására megalakuló Royal Society. Zrínyi Miklós utolsó nagy prózai művével fel akarja rázni a magyarokat a török jelenlét megszokásának bódulatából, AZ TÖRÖK ÁFIUM ELLEN VALÓ ORVOSSÁG c. politikai röpirat (áfium — azaz ópium) e célt szolgálja.
- 1660 után** A hol. Jan Vermeer van Delft *A festő és modellje* c. képe a festészet allegóriája, másik vásznan csodálatos naturalizmussal állítja elénk a tejet öntő *Szakácsnő* alakját. Jacob van Ruysdael indulatoktól feszülő tájképe a *Tölgyfaerdő nimfákkal*.
- 1661** Mazarin halála után a már felnőtt XIV. Lajos uralkodik, kiépíti a fr. abszolutizmust. Elítélteti Nicolas Fouquet pénzügyi főfelügyelőt, s ezzel véget vet az André Le Nôtre által tervezett kertben álló, csodálatos vaux-i palotában (Louis Leveau építész műve) rendezett ünnepségeknek. La Fontaine volt gazdája bebörtönzését siratja: ELÉGIA VAUX NIMFÁIHOZ (Élégie aux nymphes de Vaux). Molière: A FÉRJEK ISKOLÁJA (L'escole des maris), fr. komédia.
- 1662** Hivatalosan is megnyitják a Royal Societyt. Molière: A NŐK ISKOLÁJA (L'escole des femmes), fr. komédia. A fr. janzenizmus képviselői, A. Arnauld és P. Nicole logikai tanulmányt írnak: A LOGIKA VAGY A GONDOLKODÁS MŰVÉSZETE (La logique ou l'art de penser). La Rochefoucauld EMLÉKIRATAIBAN (Mémoires) a legjobb színben szeretné feltüntetni magát, a mű igen fontos kordokumentum. Bossuet híres SZENTBESZÉDEIT tartja Párizsban a halálról, a gondviselésről, a király kötelességéről és más témákról.

- 1662–1665** Baruh Spinoza lat. ETHICÁjában a szándéokra helyezi a legnagyobb hangsúlyt.
- 1662–1667** Francesco Borromini ol. építész megalkotja az egyik legeredetibb barokk művet, a római San Carlo alle Quattro Fontane-templom homlokzatát.
- 1662–1679** Retz bíborosa, Gondi összeállítja fr. EMLÉKIRATAIT (Mémoires).
- 1663** Molière: A VERSAILLES-I RÖGTÖNZÉS (L'impromptu de Versailles), fr. vígjáték. Calderón színre viszi a Faust-téma sp. változatát A CSODATÉVŐ MÁGUSBAN (El magico prodigioso).
- 1664** Bécs és a törökök megkötik a vaskvári békét, amelyben nem sikerül a magy. politikai érdekeket érvényesíteni. Wesselényi Ferenc nádor összeesküvést sző a Habsburgok ellen, a kormány azonban elfojtja a mozgalmat, s 1671-ben katonai kormányzást vezet be. Máig tisztázatlan körülmények között meghal Zrínyi Miklós. Gyöngyösi István A MÁRSSAL TÁRSALKODÓ MURÁNYI VENUS c. epikus alkotása Murányi várának megvételel meséli el. Szerzőjük halálának évében megjelennek a korábban rendkívül népszerű Beniczky Péter költeményei: MAGYAR RHYTMUSOK. John Dryden: VETÉLYTÁRSNŐK (The rival ladies), az ang. tragikomédia bevezetője poétikai kérdéseket tárgyal. Előadják és betiltják Molière papgúnyoló vígjátékát, a TARTUFFE-öt. La Rochefoucauld MAXIMÁK (Maximes) c. fr. életbölcesség-gyűjteménye elsősorban erkölcsi kérdéseket tárgyal.
- 1665** Milton befejezi főművét, az ELVESZETT PARADICSOMOT (Paradise lost), az ang. eposz az emberiség bibliai történetét eleveníti meg a bűnbeeséstől egy új világ teremtetésig. La Fontaine ELBESZÉLÉSEK ÉS NOVELLÁK VERSBEN (Contes et nouvelles en vers) c. gyűjteményének ekkor írt darabjaiban Boccaccio hatása érződik.
- 1666** J. Dryden a csodák évéről, ANNUS MIRABILIS ír ang. történeti poémát. Párizsban nagy sikere van két Molière-vígjátéknak, AZ EMBERGYŰLÖLŐNEK (Le misanthrope) és a BOTCSINÁLTA DOKTORNAK (Le médecin malgré lui).
- 1667** Jean Racine első nagy drámája a súlyos dilemmát szerencsésen megoldó ANDROMACHÉ alakját mutatja be. Boileau klasszikus poétikai kérdéseket tárgyal az ÉRTEKEZÉS A FENSÉGESRŐL (Traité du sublime) c. fr. művében.
- 1667–1668** XIV. Lajos első hódító háborúja Spanyolország belgiumi birtokai ellen fűlsikerrel jár.

- 1667–1671** Sztjepan Razin vezetésével felkelés tör ki Oroszországban, a cáρ azonban legyőzi a kozákokat és a Volga-vidéki jobbágyokat.
- 1667–1682** A Francia Akadémia szobrászattal és festészettel foglalkozó részlege híres konferenciáit tartja (Conférences), a viták végén jegyzőkönyvekben rögzítik az áthághatatlan érvényű esztétikai szabályokat.
- 1668** Kiadnak egy dramatizált szatírárt, a **KOMÉDIA ERDÉLY SIRALMAS ÁLLAPOTJÁRÓL** — szerzője ismeretlen. J. Dryden állást foglal a klasszikus poétikai szabályok mellett, ang. műfajleméleti írása az **ESSZÉ A DRÁMAI KÖLTÉSZETRŐL** (An essay on dramatic poesie). Párizs színpadain a pályája csúcspanán lévő Molière legjobb vígjátékai láthatók, a **FŐSVÉNY** (L'Avare), **GEORGES DANDIN**, **AMPHITRYON**.
- 1668–1694** La Fontaine verses állatmeséit felnőtteknek és gyerekeknek egyaránt írja, a **MESÉK** (Fables) felejthetetlen figurái a **KAKAS ÉS A RÓKA** (Le coq et la renard), a **TÜCSÖK ÉS A HANGYA** (Le cigale et la fourmi) stb.
- 1669** Grimmelshausen **SIMPLICISSIMUS KALANDJAI** (Der Abentheurliche Simplicissimus Teutsch) c. regénye a ném. barokk legkiemelkedőbb ir.-i alkotása. Racine a szörny (Nero) ébredését mutatja be **BRITANNICUS** tragédiájában.
- 1669–1685** A Párizs melletti Versailles-ban Leveau és Mansart irányításával folynak a hatalmas királyi palota építkezései.
- 1669–1696** Mme de Sévigné fr. írónő meleg hangú **LEVELEKET** (Lettres) ír a hétköznapi és kulturális eseményekről, a politikáról — a címzett elsősorban a tőle távol élő lánya.
- 1670** Két nagy filozófiai mű jelenik meg, a hol. Spinoza lat. nyelvű **TEOLÓGIAI-POLITIKAI ÉRTEKEZÉSE** (Tractatus theologico-politicus) és Blaise Pascal fr. **GONDOLATOK** (Pensées) c. munkája; a töredékek az ember nagyságáról és nyomorúságáról, a rejtőzködő Istenről és a világot pusztító ellentétekről szólnak. A fr. Jean Nocret a realista ábrázolás minden erényét csillogtatva megfesti **XIV. Lajos és családja mitológiai öltözetben** c. képét; a sp. Murillo allegorikus jelenete a **Szent családot** ábrázolja. Racine színre viszi **BÉRÉNICE** palesztin királynő vér nélküli tragédiáját; Molière nevetségessé teszi az **ÚRHATNÁM POLGÁRT** (Le bourgeois gentilhomme). Mme de La Fayette: **ZAYDE**, fr. regény.
- 1670–1711** Kialakulnak a széles értelemben vett kuruc költészet fő motívumai, érzelmi, gondolati világának jellegzetességei.

- 1671** A vak Milton eposzt ír a pusztában megkísértett Jézusról: A VISSZANYERT PARADICSOM (Paradise regained) és drámát a bilincsbe vert, vak SÁMSON (Samsón agonistes) szenvedéseiről. J. Dryden hősi drámát alkot GRANADA MEGHÓDÍTÁSÁRÓL (The conquest of Granada), a műfajt (heroic plays) rögtön egy esszében védi meg.
- 1672** XIV. Lajos megindítja hódító háborúját Hollandia ellen, ahol felkelés tör ki, s kormányra jut az Orániai-ház. A ném. Pufendorf lat. jogi értekezését gyakran forgatják a XVIII. sz.-ban is: TERMÉSZET- ÉS NÉPIJOG (De iure naturae et gentium). Christian Weise ném. regénye, A VILÁG HÁROM LEGSZÖRNYŰSÉGESEBB FŐ-BOLONDJA (Die drey ärgsten Ertz-Narren in gantzen der Welt). Molière komédiájában most A TUDOS NŐKET (Les femmes sçavantes) állítja pellengérre, s ezért érthető, hogy a nézőtérén nem mindenki tapsol. Giovanni Pietro Bellori A MODERN FESTŐK, SZOBRÁSZOK ÉS ÉPÍTÉSZEK ÉLETE (Le vite de pittori, scultori ed architetti moderni) c. ol. művészéletrajz-gyűjteménye a művészettörténetek számára valóságos kincsesbánya.
- 1672–1673** Boileau: A PULPITUS (Le lutrin), fr. komikus eposz.
- 1672–1676** Petrovics Avvakum or. prédikátor tevékenységéről, szenvedéseiről és hitéről szól az AVVAKUM PROTOPÓPA ÉLETE (Zsityije protopopa Avvakuma), a főhős önéletrajza.
- 1673** Gyöngyösi István befejezi elbeszélő költeményét Kemény János „emlékezetéről”: PORÁBÓL MEG-ÉLEDETT PHOENIX. Racine ez évi tragédiája a MITHRIDATE; Molière utolsó komédiája pedig a KÉPZELT BETEG (Le malade imaginaire).
- 1674** Claude Perrault és Louis Leveau elkészül az új párizsi királyi palota, a Louvre keleti homlokzatának kolonnádjával. Angelus Silesius ném. katolikus misztikus aforizmákat ír, ARKANGYALI VÁNDOR (Cherubinischer Wandersmann). Lezárul Lasse Lucidor svéd költő életműve, verseinek gyűjteményét — HELIKON VIRÁGAI (Helicon blomster) — másfél évtizeddel később adják ki. Corneille SURÈNE c., utolsó nagy tragédiájának szerelmes főhősei immár csak szívük zenéjére hallgatnak, megszűnik számukra az ellenséges külvilág. Boileau kánoni jelentőségű KÖLTÉSZETTANÁNAK (L'art poétique) legfontosabb tétele: „Csak az igaz szép” (Rien n'est beau que le vrai).
- 1674–1678** Malebranche fr. filozófus karteziánus értekezésén dolgozik, AZ IGAZSÁG KERESÉSE (La recherche de la vérité).
- 1674–1696** Sobieski János len. király uralkodása.

- 1675** Ekkor keletkezhetett a VÁSÁRHELYI DALOSKÖNYV, amely a régi magy. szerelmi költészet egyik legfontosabb forrása, a kéziratot a Háromszék megyei Vásárhelyi család őrizte meg. William Wycherley A FALUSI FELESÉG (The country wife) címmel frivol vígjátékot ír.
- 1676** Kolozsvárott könyv jelenik meg A MAGYARORSZÁGI GÁLYARAB PRÉDIKÁTOROK EMLÉKEZETÉRŐL. Thomas Otway: DON CARLOS, W. Wycherley: A TISZTESSÉGES EMBER (The plain dealer), ang. drámák készülnek fr. hatásra.
- 1677** Racine színre viszi Minosz és Pasziphaé szerencsétlen sorsú lányának, PHAEDRÁNAK (Phèdre) a sorsát és a bukását. Philippe Quinault ISIS c. szövegkönyvére Lully operát szerez.
- 1678** J. Bunyan ang. allegorikus elbeszélése: A ZARÁNDOK ÚTJA A JELENVALÓ VILÁGBÓL AZ ELJÖVENDŐBE (The pilgrim's progress from this world to which is to come). Mme de La Fayette CLÈVES HERCEGNŐ (La princesse de Clèves) c. fr. regényében a szerelem és lemondás finom lélekrajzzal jelenik meg. Thomas Corneille és Fontenelle PSYCHÉ c. fr. zenedrámájához a zenét Lully szerzi.
- 1679–1685** Charles Le Brun, a párizsi ízlés-diktátor a versailles-i kastélyban dolgozik, a Tükör- és Apolló-galériájának mennyezetére mitológiai és kortárs jeleneteket fest, pl. a XIV. Lajos apotheozisát.
- 1680** Három nagy párizsi társulat egyesüléséből megalakul a fr. Nemzeti Színház, a Comédie Française. Dietrich Buxtehude lübecki orgonás kantátákat, majd oratóriumokat komponál (*Rhythmica oratio*). Thomas Otway AZ ÁRVA (The orphan) c. műve az ang. polgári tragédia első képviselője. Az or. Szimeon Polockij lefordítja a *Zsoltárokat*, s tanító költeményeiből gyűjteményt szerkeszt: SOKVIRÁGÚ KERT (Vertograd mnogocvetnij).
- 1680–1750** Delft hollandiai város manufaktúráiban kín. hatásra készített fajanszok elárasztják az európai piacot.
- 1681** Fr. kézre kerül Strassburg és Elzász jelentős része. J. Dryden sikeres politikai szatírája: ABSALOM AND ACHITOPHEL. J.-B. Bossuet két nagy hatású beszédet tart: AZ EGYHÁZ EGYSGÉRŐL (Sur unité de l'Eglise) és AZ EGYETEMES TÖRTÉNELEMRŐL (Sur l'histoire universelle), értekezés formájában mindkét fr. mű megjelenik. Jean-François Regnard feljegyzi északi utazásának élményeit: UTAZÁS A LAPPOK FÖLDJÉN (Voyage en Laponie).
- 1682** Az ang. ir. ez évi alkotásaiból J. Dryden A LAIKUS VALLÁSA (Religio laici vagy: A layman's faith), AZ ÉREM (The medal), MAC FLECKNOE c. költeményeit, Thomas Otway A MEGÓVOTT VELENCE (Venice preserv'd) c. tragédiáját és John

BUNYAN A SZENT HÁBORÚ (The holy war) c. allegorikus elbeszélését említjük. Christian Weise szomorújátékában egy nápolyi lázadóról, MASANIELLÓRÓL SZÓL. Pierre Bayle szembeszáll az asztrológiai babonákkal, ELEGYES GONDOLATOK AZ 1680 DECEMBERÉBEN MEGJELENT ÜSTÖKÖS KAPCSÁN (Pensées diverses à l'occasion de la comète qui parut au mois de décembre 1680). Ihara Szaikaku jap. elbeszélő A SZERELEM FÉRFIÁRÓL (Kosoku Icsidai Otoko) ír regényt.

1683 A törökök Bécsnél súlyos vereséget szenvednek Sobieski János len. királytól, megkezdődik a törökök kiűzése Magyarországról és Erdélyből. Az ang. Henry Purcell kórusműveket (*Te Deum*), az ol. Arcangelo Corelli trioszonátákat komponál. Fontenelle: HALOTTAK BESZÉLGETÉSEI (Dialogues des morts), fr. szatirikus mű.

1685 XIV. Lajos visszavonja a nantes-i ediktumot, s ezzel a hugenották tömegeit kényszeríti arra, hogy elhagyják Franciaországot; a következő sz.-ban a „réfugié-k” jóvoltából a fr. kultúra hatalmas szellemi hódításának lehetünk tanúi Európában.

1686 Lotharingiai Károly csapatai beveszik Budát, s ezzel véget ér Buda tör. megszállása. Ihara Szaikaku szerelmi tárgyú jap. elbeszéléseit tartalmazza az ÖT TÖRTÉNET SZERELMES ASSZONYOKRÓL (Kosoku Gonnin Onna) és a JAPÁN SZERELMI TÖRTÉNETEK (Kosoku Icsidai Onna) c. kötet.

1686–1697 A fr. értelmiség körében vita folyik a vallási türelemről, részt vesznek benne Bayle, Leibniz, Jurieu és mások.

1687 A magy. országgyűlés lemond ellenállási és királyválasztási jogáról, s elismeri a Habsburg-ház férfiágának trónöröklési jogát. Sir Isaac Newton A TERMÉSZETFILOZÓFIA MATEMATIKAI ALAPJAI (Philosophiae naturalis principia mathematica) c. lat. fizikai értekezésével egészen a XX. sz.-ig érvényben lévő, új világképet teremt. J. Dryden: A SZARVASTEHÉN ÉS A PÁRDUC (The hind and the panther), ang. vallásos költemény, katolikus apológia. Matthew Prior a vallási és politikai nézeteit gyakran váltogató J. Drydent gúnyolja ki a SZARVASÜNÖ ÉS A PÁRDUC ÁTALAKULÁSA A VÁROSI ÉS A VIDÉKI EGÉR TÖRTÉNETÉVÉ (The hind and the panther transversed to the story of the country and city mouse) c. ang. verses paródiájában. Charles Perrault a Francia Akadémián felolvassa a NAGY LAJOS SZÁZADA (Le siècle de Louis le Grand) c. költeményét, ezzel megkezdődik a régiek és az újak vitája (Querelle des anciens et des modernes); A HELYES GONDOLKODÁS MÓDJA A SZELLEMEK ALKOTÁSAIBAN (Manière de bien penser dans les ouvrages de l'esprit) Dominique Bouhours fr. poétikai dialógusa.

1688 A „dicsőséges forradalom” Angliában, II. Jakab Franciaországba menekül. Theophraszosz gör. moralista műve fr. fordításának kiadásához La Bruyère hozzáilleszti saját írásait: JELLEMMEK VAGY SZÁZADUNK ERKÖLCSEI (Les caractères ou les mœurs de ce siècle) — hatalmas sikerrel.

- 1688–1697** XIV. Lajos harmadik hódító háborúja a Pfalz megszerzéséért. Egyre nagyobb hullámokat ver a régiek és az újak vitája Franciaországban. Fontenelle: *ELTÉRÉS A RÉGIEKTŐL ÉS A MODERNEKTŐL* (Digression sur les anciens et les modernes); Saint-Évremond: *A RÉGIEK MŰVEIBEN TALÁLHATÓ CSODÁLATOSRÓL* (Du merveilleux qui se trouve dans les ouvrages des anciens); Perrault: *PÁRHUZAM A RÉGIEK ÉS A MODERNEK KÖZÖTT* (Parallèle des anciens et des modernes).
- 1689** Az ang. Purcell operát ír *Dido és Aeneas* szerelméről. Racine vallásos drámájában, az *ESTHER*ben színre viszi a korábbi tragédiák „rejtőzködő Istenét”. Elhallgat Khushál Khán, pastu nyelven író afg. költő, fennmaradt lírai dívánja, *SÓLYOMKÖNYVE* (Báznáma), *TURBÁNKÖNYVE* (Dasztárnáma) stb.
- 1689–1702** III. (Orániai) Vilmos ang. király uralkodása alatt lerakják a brit parlamentáris rendszer alapjait, alapokmánya *A JOGOK BULLÁJA* (Bill of rights).
- 1689–1725** I. (Nagy) Péter cár jelentős belső reformokat hajt végre, vele kezdődik az or. nagyhatalmi politika.
- 1690** A klasszikus költészet ápolására megalakul Rómában az Accademia dell'Arcadia. John Locke az új tudomány felfedezéseit értékesíti szenzualista-empirikus filozófiai rendszerében: *ÉRTEKEZÉS AZ EMBERI ÉRTELEMRŐL* (An essay concerning humane understanding).
- 1691** H. Purcell és J. Dryden közös műve az *ARTHÚR KIRÁLY* (King Arthur) c. zenedráma. Versailles-ban bemutatják Racine *ATHALIE* c. drámáját. Matszuo Basho jap. költő kalandos életéről ritmikus prózában naplót ír: *HÍRADÁS A TÉBOLY CELLÁJÁBÓL* (Genjuan ki).
- 1692** Alessandro Guidi *ENDIMIONE* c. ol. pásztortörténetéhez Gian Vincenzo Gravina poétikai tanulmányt ír: *ÉRTEKEZÉS GUIDI ENDÜMIONJÁRÓL* (Ragimento sull'Endimione del Guidi).
- 1692–1699** Racine a janzenista központ, a PORT-ROYAL RÖVID TÖRTÉNETÉN (Abrégé de l'histoire de P.-R.) dolgozik.
- 1693** Megjelenik Felvinczi György *COMICÓ-TRAGOEDIA* c. verses színjátéka. A fiatal William Congreve nagy sikereket arat ang. vígjátékaival: *A KÉTKULACOS* (The double dealer), *AZ AGGLEGÉNY* (The old bachelor).
- 1694** Bogdány Jakab magy. származású festő művei Mária ang. királynő Hampton Court-i tükörszobáját díszítik. N. Boileau nőgúnyoló x. szatírájára (*Satire X*)

- 1695** Fischer von Erlach terveket készít a schönbrunni kastélyhoz. Haller János: HÁRMAS ISTÓRIA, Nagy Sándor története, a Gesta Romanorum és Trója története magy. változatban. A mexikói Juana Inés de la Cruz „feminista” verset ír a NŐK VÉDELMEBEN (Defensa de las Mujeres), spanyolul.
- 1696** Felvinczi György mint a magy. hivatásos színjátszás első, név szerint ismert alakja királyi engedélyt kap színelőadások tartására.
- 1696–1699** Jonathan Swift fiaralkori HORDÓMESE (A tale of a tub) c. szatirikus paraboláját „az emberiség általános előrehaladásá”-ért írja.
- 1697** Swift egy könyvtár antik és modern darabjainak elképzelt csatáját gúnyolja ki: A KÖNYVEK CSATÁJA (The battle of the books). Pierre Bayle fr. TÖRTÉNETI ÉS KRITIKAI SZÓTÁRA (Dictionnaire historique et critique) hatalmas tényanyaga és szemlélete révén előkészíti a felvilágosodást.
- 1698** Vádlók, vádak és védekezés: M. TÓTFALUSI K. MIKLOSNAK MAGA SZEMÉLYÉNEK, ÉLETÉNEK ÉS KÜLÖNÖS TSELEKEDETINEK MENTSÉGE — egy művelt polgár a feudális társadalomban. Daniel Defoe első fontos műve gazdasági és szociális kérdéseket tárgyal: ESSZÉ A TERVEZETEKRŐL (An essay on projects). Gianmaria Crescimbeni megírja az első jelentős nemzeti irodalomtörténetet: AZ OLASZ KÖLTÉSZET TÖRTÉNETE (Istoria della volgar poesia).
- 1699** A karlócai békével véget ér a magyarországi felszabadító háború. Ausztria nagyhatalommá válik. Felépül a bécsi Esterházy-palota. A. Shaftesbury: ÉRTEKEZÉS AZ ERÉNYRŐL ÉS AZ ÉRDEMRŐL (An inquiry concerning virtue and merit), ang. erkölcsfilozófiai mű. Hamarosan az ifjúság kedvenc olvasmánya lesz François Fénelon TÉLEMAKHOSZNAK, ODÜSSZEUSZ FIÁNAK KALANDJAI (Les aventures de Télémaque fils d’Ulysse) c. regénye. Kung Sang-zsen kín. drámaíró Ming-kori szerelmi történetet visz színre: A BARACKVIRÁGOS LEGYEZŐ (Tao hua-san).
- 1700** Kihal a Habsburg-ház sp. ága. A felvilágosodás századának kezdete, képviselői úgy gondolják, hogy az emberi értelem, a kritikai szellem képes átalakítani a természetet és a társadalmat, a „világosság” (Lumières, Aufklärung, Enlightenment, Illuminismo) terjesztésének legfontosabb eszköze az ír. Felébred az érdeklődés a népköltészet iránt, a regény fontos műfajjá válik. Leibniz közreműködésével megalakul Berlinben a Tudományos Társaság, a Porosz Tudományos Akadémia elődje. J. Dryden: RÉGI ÉS MODERN MESÉK (Fables, ancient and modern), Ovidius-, Boccaccio-, Chaucer-történetek átköltéséhez fontos előszót ír.

- 1700–1721** Az északi háború, a svéd nagyhatalom összeomlása.
- 1700–1750** Mezőgazdasági forradalom Angliában: áttérnek a váltógazdaságra és az istállózó állattartásra.
- 1701** Defoe: A TÖSGYÖKERES ANGOL (The tru-born Englishman), ang. verses politikai szatíra. Richard Steele komédiát — A TEMETÉS (The funeral) — és értekezést — A KERESZTÉNY HŐS (The christian hero) — ír, az utóbbit a pogány és a deista erkölcsfelfogás ellen.
- 1701–1703** A ném. Leibniz fr. episztemológiai dialógusán dolgozik: ÚJ ESSZÉK AZ EMBERI ÉRTELEMRŐL (Nouveaux essais sur l'entendement humain).
- 1702–1703** Újság jelenik meg Londonban (*The Daily Courant*), Bécsben (*Wienerisches Diarium*, majd *Wiener Zeitung*) és Moszkvában (*Russzkije vedomosztyi*).
- 1702–1714** Anna ang. királynő uralkodása.
- 1703** II. Rákóczi Ferenc vezetésével kitör a magy. szabadságharc a Habsburg-abszolutizmus ellen. A fejedelem verse: RÁKÓCZI FERENC BUZGÓ ÉNEKE. Ernst Stahl hallei professzor az égés tudományos igényű magyarázatával jelentős mértékben előrelendíti a kémiát. Az ang. színpadi művek közül Nicholas Rowe A SZÉP BŰNBÁNÓ (The fair penitent) és R. Steele A HAZUG SZERETŐ (The lying lover) c. darabjára utalunk.
- 1704** Joseph Addison ang. író A HADJÁRAT (The campaign) c. versével megalapozza politikai karrierjét. Jean-François Regnard: SZERELMI BOLONDSÁGOK (Les folies amoureuses), fr. komédia.
- 1704–1707** Jean-Antoine Galland átdolgozza arabból franciára az EZEREGYÉJSZAKÁT (Les mille et une nuit), ez a mesék első nyomtatott megjelenése.
- 1705** II. Rákóczi Ferenc csapatai előtt megtartja híres GYÖMRŐI BESZÉDÉT. Petrőczy Kata Szidónia fogságban költi-fordítja A KERESZT NEHÉZ TERHE ALATT ELBÁGYATT SZÍVEKET ÉLESZTŐ JÓ ILLATÚ XII. LILIAM c. művét. Feofan Prokopovics or. tragikomédiájában VLAGYIMIR herceg haladásért folytatott harcát viszi színre.
- 1706** Lodovico Muratori ol. poétikai értekezést ír A TÖKÉLETES OLASZ KÖLTÉSZETRŐL (Della perfetta poesia italiana).

- 1707 előtt** A pastu nyelvű afg. Mohmand Abdurrahmán rendkívül népszerű lírai — DIVÁN — és epikus — ÁDÁMKHÁN — költeményeket alkot.
- 1707** Tommaso Albinoni ol. zeneszerző concertóit (pl. az 5.-et) komponálja. A fr. Alain-René Le Sage sp. inspirációra ír vigjátékot — CRISPIN — és regényt: A SÁNTA ÖRDÖG (Le diable boiteux), ahol felnyílnak Madrid házainak tetői, és betekintést nyerhetünk a lakók életébe.
- 1708** Mátyóki Ádám megfesti *II. Rákóczi Ferenc portréját*. Händel elkészül *Feltámadás* c. oratóriumával. Az id. Crébillon fr. tragédiájában az ELECTRE témát dolgozza fel; Regnard: AZ ÁLTALÁNOS ÖRÖKÖS (Le légataire universel), vigjáték. Gravina két könyvben értekezik A KÖLTÉSZETTANRÓL (Della Ragion poetica); Giambattista Vico megnyitó előadást tart latinul a nápolyi egyetemen, KORUNK MŰVELTSÉGÉNEK ÁLLAPOTÁRÓL (De nostri temporis studiorum ratione).
- 1708–1710** Bethlen Miklós ÖNÉLETÍRÁSÁBAN a külső világ, a lélek és a test állapotairól egyaránt számot ad, a mű megkapóan szép részlete a ZRÍNYI HALÁLA.
- 1709** Nagy Péter döntő vereséget mér a svédekre.
- 1709–1712** A közelmúlt erdélyi történelmét írja meg Cserei Mihály HISTÓRIÁJÁBAN.
- 1710** XIV. Lajos bezáratja és leromboltatja a janzenisták port-royali központját, ahol régen Pascal és Racine nevelkedett. Megjelenik az ang. George Berkeley szubjektív idealista munkája: ÉRTEKEZÉS AZ EMBERI MEGISMERÉS ALAPELVEIRŐL (Treatise concerning the principles of human knowledge), továbbá Leibniz fr. TEODICEÁJA Isten jóságáról, az ember szabadságáról és a rossz eredetéről. Philippe Destouches A SZEMÉRMETLEN KÍVÁNCSI (Le curieux impertinent) c. fr. drámája a Comédie Française színpadán.
- 1710–1713** Swift: NAPLÓ STELLÁNAK (Journal to S.), ang. levelek.
- 1711** A Rákóczi-szabadságharc katonai bukását a szatmári béke követi. Kialakul a szűkebb értelemben vett kuruc költészet, ekkor keletkezik a BUGA JAKAB ÉNEKE c. vers. Európa hangversenytermeiben Antonio Vivaldi ol. zeneszerző impresszionisztikus koncertjeit tapsolja meg a közönség. M. Daniel Pöppelmann tervei szerint hozzákezdnek a drezdai Zwinger építéséhez. Az osztr. barokk egyik legnagyobb mestere, J. B. Fischer von Erlach irányítása alatt elkészül a bécsi Trautson-palota (később Magyar Testőrség Palotája) homlokzata. Alexander Pope ÉRTEKEZÉS A KRITIKÁRÓL (An essay on criticism), poétikai kérdéseket taglaló ang. költemény. Megjelenik Shaftesbury filozófiai értekezéseinek gyűjteményes kiadása: TULAJDONSÁGOK (Characteristics).

- 1711–1714** *The spectator* (A szemlélő) címmel ang. irodalmi folyóirat jelenik meg, R. Steele és J. Addison szerkesztésében.
- 1712–1714** A. Pope FÜRTRABLÁS (The rape of the lock) c. komikus eposzában egy önmagában jelentéktelen eseményt nagyít fel, amint ez a műfajból következik.
- 1713** Anglia, Hollandia és Szavója Utrechtben békét köt XIV. Lajossal. A Habsburg-ház Pragmatica Sanctiója a leányági örökösödésről. I. Frigyes Vilmos porosz király erős kézzel hozzálát a hadsereg fejlesztéséhez. Felfedezik a Vezúv által elpusztított ókori római város, Herculaneum romjait. John Gay kellemes témáról ír könnyed stílusban ang. pásztorkölteményt: FALUSI MULATSÁGOK (Rural sports). Scipione Maffei az anyai szeretetet viszi színre MEROPE c. ol. tragédiájában.
- 1714** Nagy-Britanniában Anna királynő halála után I. György hannoveri választófejedelem lép trónra. Leibniz LA MONADOLOGIE (Monasz-ok tana) c. fr. filozófiai művében fejt ki objektív idealista álláspontját az oszthatatlan eszmei szubsztanciákról. Pieter Langendijk: A KÖLCSONÓS HÁZASSÁGSZÉDELGÉS (Het wederzijdse Huwelijksbedrog), hol. vigjáték. Az *Iliász*-fordító fr. A. Dacier az ÍZLÉS MEGROMLÁSÁNAK OKAIRÓL (Des causes de la corruption du goût) értekezik.
- 1714–1724** Szavojai Jenő megbízására J. Lucas von Hildebrandt elkészíti a bécsi Belvedere épületeit.
- 1715–1735** Le Sage a pikareszk regény hagyományait folytatja a GIL BLAS DE SANTILLANA HISTÓRIÁJA (Histoire de G. B. de Santillane) c. fr. művében.
- 1716–1718** Osztr. –tör. háború, Temesvár bevétele után Magyarország egész területe felszabadul a tör. uralom alól.
- 1717** Londonban megalakul az első szabadkőműves nagypáholy, a mozgalom hamarosan áterjed a kontinensre, s elősegíti a felvilágosodás eszméinek terjedését, sőt a fr. *Enciklopédia* ügyét is. Antoine Watteau elkészíti *Indulás Kithaira szigetére* c. festményét, amellyel bejut a festészeti akadémiára. II. Rákóczi Ferenc fr. nyelven örökíti meg a szabadságharc eseményeit EMLÉKIRATBAN (Mémoires). Pope ELOISA AND ABELARD c. ang. költeménye csak látszólag visz a középkor világába.
- 1717–1758** II. Rákóczi Ferenc inasaként és társaként külföldi száműzetésben írja TÖRÖKORSZÁGI LEVELEIT Mikes Kelemen (Constantinapolyban groff P... E... írot levelei M... K...).

- 1718** Az ang. Matthew Prior versgyűjteménye **KÖLTEMÉNYEK** (Poems) címmel jelenik meg.
- 1718–1732** Pietro Metastasio ol. költő ekkor írja lírai költeményeit: **A TAVASZ** (La primavera), **A NYÁR** (L'estate), **A SZABADSÁG** (La libertà). stb.
- 1719** Nagy Péter 400 személyes színházat épített a moszkvai Vörös téren. Domenico Scarlatti ol. zenész csembalóra komponálja műveit. II. Rákóczi Ferenc elkészül lat. önéletrajzával, az **EGY BÜNÖS VALLOMÁSÁVAL** (Confessio peccatoris). Defoe főműve az emberi alkalmazkodóképességnek és leleményességnek állít emlékművet: **ROBINSON CRUSOE ÉLETE ÉS KÜLÖNÖSEN MEGLEPŐ KALANDJAI** (The life and strange surprising adventures of R. C.). Jean-Baptiste Dubos fr. elméleti tanulmányában az érzelmekre és a befogadó tetszésére helyezi a fő hangsúlyt: **KRITIKAI GONDOLATOK A KÖLTÉSZETRŐL ÉS A FESTÉSZETRŐL** (Réflexions critiques sur la poésie et la peinture).
- 1720** Az ol. Vivaldi *A négy évszak* c. művét hegedűre és zenekarra komponálja. Defoe: **SINGLETON KAPITÁNY KALANDJAI** (The adventures of captain S.), ang. regény.
- 1720–1730** A párizsi Comédie Italienne működésének fénykora, Marivaux-bemutatók sora.
- 1721** A színház világához tartozik Watteau fr. festő egyik főműve, a *Gilles*, amely állítólag a kor legismertebb Pierrot-alakítóját, Bellonit ábrázolja. Az ol. Alessandro Scarlatti nagy sikerű operát ír *Griselda* címen; Johann Sebastian Bach hat zenekari művet komponál, ezeket *Brandenburgi versenyek* néven ismerjük. Megjelenik és hatalmas sikert arat Montesquieu **PERZSA LEVELEK** (Lettres persanes) c. levélregénye, amelyben a szerző idegenekkel mondatja el véleményét a párizsi viszonyokról.
- 1722** Defoe ang. regényében a híres **MOLL FLANDERS** örömeit és viszontagságait jeleníti meg. A dán Ludvig Holberg vígjátéka: **A POLITIKUS CSIZMADIA** (Den politiske Kandstøber). Ugyancsak komédia Pierre Marivaux **A SZERELEM MEGLEPETÉSE** (La surprise de l'amour) c. fr. műve.
- 1723** Voltaire Nagy Henrikről írja első jelentős fr. epikus költeményét, a **LA HENDRIADE**-ot.
- 1723–1750** Bach a lipcsei Tamás-templom karnagya, 1723-ban születik a *János passió*.

- 1724** Defoe-regények: ROXANA AVAGY A SZERENCSES SZERETŐ, továbbá EGY LOVAG EMLÉKIRATAI (Memoirs of a cavalier). Az ol. melodráma utolérhetetlen mestere, Pietro Metastasio AZ FLHAGYOTT DIDÓ (Didone abbandonata) örök, tragikus témáját dolgozza fel.
- 1724–1732** A skót Allan Ramsay ang. és skót népdalokat gyűjt, ezeket AZ ÖRÖKZÖLD (The evergreen) és a TEA-ASZTALRA VALÓ VEGYES DOLGOK (The tea-table miscellany) kötetekben publikálja.
- 1725** I. Péter cár halála. Vivaldi 12 hegedűversenyt (*La cetra*), a fr. François Couperin zongoraművet (*Az utolérhetetlen Lully apoteózisa*) komponál. Ramsey: AZ ILLEDELMES PÁSZTOR (The gentle shepherd), ang. pasztorál; Francis Hutcheson esztétikai problémákról értekezik: A SZÉPSÉGRŐL ÉS AZ ERÉNYRŐL ALKOTOTT FOGALMAINK EREDETÉNEK VIZSGÁLATA (An inquiry into the original of our ideas of beauty and virtue).
- 1725–1744** Az ol. Giambattista Vico korának legjobb történetfilozófiai, költészetelméleti és -történeti szintézisét adja az ÚJ TUDOMÁNYBAN (La scienza nuova).
- 1726** Törpék, óriások, ostoba akadémikusok, bölcs lovak és undorító jehuk Swift ang. regényében, a GULLIVER UTAZÁSAIBAN (Gulliver's travels).
- 1726–1730** A leíró költészet klasszikus elveinek alapján jeleníti meg ang. költeményében AZ ÉVSZAKOKAT (The seasons) James Thomson.
- 1726–1740** A sp. Feijóo y Montenegro darabjaiból és tanulmányaiból hatalmas kiadványt szerkeszt: KRITIKAI VILÁGSZÍNHÁZ (Teatro crítico universal).
- 1727** Két svájci, J. J. Bodmer és J. J. Breitinger a költészet dolgaiban a képzelet fontosságát hangsúlyozza: A KÉPZELET BEFOLYÁSÁRÓL ÉS FELHASZNÁLÁSÁRÓL (Von dem Einfluss und Gebrauche der Einbildungskraft), szemben a fr. klasszicizmus pártján álló ném. Gottscheddel (vö. 1740).
- 1728** Defoe: CARLETON KAPITÁNY EMLÉKIRATAI (Memoirs of captain C.).
- 1728–1729** Az ang. J. Gay folytatásos zenés vígjátékai: a KOLDUSOPERA (Beggar's opera) és a PÖLLY.
- 1729** Bach *Maté passió* c. kantátáját hallgatják a lipcsei Tamás-templomban. Swift a nagy nyomor miatti elkeseredésében a kannibalizmus bevezetésére tesz szatirikus javaslatot: SZERÉNY JAVASLAT (A modest proposal). Albrecht von

Haller utazásainak emlékét őrzi AZ ALPOK (Die Alpen) c. ném. tájleíró-filozófiai költeménye. Antyioh Kantyemir or. satírái: SAJÁT ESZEMHEZ (K umu szvojemu), FILARET I JEVGENYIJ.

1730 A száműzetésben élő fejedelem országában versek őrzik a szabadságharc emlékét: RÁKÓCZI NÓTA. Thomson: SOPHONISBA, ang. tragédia. Johann Christoph Gottsched a fantázia megfékezését s a szabályok betartását javasolja a KRITIKAI KÖLTÉSZETTAN NÉMETEK SZÁMÁRA (Versuch einer chritischen Dichtkunst vor die Deutschen) c. ném. értekezésében. A SZERELEM ÉS A VÉLETLEN JÁTÉKA (Le jeu de l'amour et du hazard) — Marivaux fr. vígjátékának bemutatója. Metastasio ARTASERSE, ol. zenedráma, ebben az évben az Udvar Bécsbe hívja a „poeta cesareót”.

1731 George Lillo: A LONDONI KERESKEDŐ AVAGY GEORGE BARNWELL TÖRTÉNETE (The London merchant, or the history of G. B.), ang. dráma. Az ang. H. Fielding satirikus darabbal jelentkezik: A TRAGÉDIÁK TRAGÉDIÁJA AVAGY A NAGY HÜVELYK MATYI ÉLETE ÉS HALÁLA (The tragedy of tragedies, or the life and death of Tom Thumb the Great). Swift önmagát gúnyolja ki DR. SWIFT HALÁLÁRA (To the death of Dr. S.) c. költeményében. Bemutatják Gottsched A HALDOKLÓ CATO (Sterbender Cato) c. tragédiáját. Ludvig Holberg: ERASMUS MONTANUS, dán vígjáték. Prévost abbé EGY JELES EMBER EMLÉKEI (Mémoires d'un homme de qualité) c. fr. regényének hetedik része igazi siker lesz: a MANON LESCAUT ÉS DES GRIEUX LOVAG TÖRTÉNETE (Histoire de Manon Lescaut et du chevalier Des Grieux) szélhámos főhősének és szajha hösnőjének mindent megbocsátunk, hiszen indítékuk nemes: a szerelem szenvedélye.

1731–1742 Marivaux: MARIANNE ÉLETE (La vie de Marianne), fr. regény.

1732 William Hogarth ang. festő *Korszerű éjféli társalgás* c. képét festi. Händel operát ír *Orlandó*ról. Megtartják az első adattal bizonyítható színelőadást New Yorkban. Rómában új s nagyon jelentős színház nyílik, a Teatro Argentina.

1732–1734 Pope ESSZÉ AZ EMBERRŐL (Essay on man) c. értekezése nagy hatást gyakorol a felvilágosodás magy. irodalmára (vö. 1772).

1733 Az év nagy zenei eseményei: előadják Bach *h-moll miséjét*; Jean Philippe Rameau fr. zeneszerző *Hüppolitosz és Aricia* c. művét; Giovanni Pergolesi ol. komponista *Az úrhatnám szolgáló* c. operáját.

1733–1734 Voltaire Londonban és Párizsban filozófiai és esztétikai kérdésekkel foglalkozik: AZ ÍZLÉS TEMPLOMA (Le temple du goust), ESSZÉ AZ EPIKUS KÖLTÉSZETRŐL (Essai sur le poème épique), FILOZÓFIAI LEVELEK (Lettres philosophiques), a 25 levél először angolul jelenik meg.

1733–1735 Len. örökösödési háború. Franciaország megszerzi Lotaringiát, a Habsburgok Toscanát.

- 1734** Montesquieu fr. történetfilozófiai kérdéseket tárgyal az ELMÉLKEDÉSEK A RÓMAIAK NAGYSÁGÁNAK ÉS HANYATLÁSÁNAK OKAIRÓL (Considérations sur les causes de la grandeur des Romans et de leur décadence) c. művében. Metastasio: TITUS KEGYELME (La clemenza di Tito), ol. melodráma; Carlo Goldoni BELISARIO c. tragikomédiáját bemutatják Velence színházában.
- 1735** A chasszidizmus kialakulása a falusi-kisvárosi zsidóság körében a Kárpátok vidékén: a mozgalom első nagy alakja Izrael ben Eliézer („Best”). Georg Raphael Donner osztr. szobrász *Szent Márton megosztja köpenyét a koldussal* c. lovas szoborcsoportja a békés történetet erős feszültséggel ábrázolja. Bél Mátyás könyve AZ ÚJABBKORI MAGYARORSZÁG TÖRTÉNETI-FÖLDRAJZI LEÍRÁSA. Hogarth festeni kezdi a *Mariage à la mode* c. festmény- és metszetsorozatát. A svéd Carl von Linné közzéteszi A TERMÉSZET RENDSZERE (Systema naturae) c. lat. természettudományos művét, benne a máig érvényes növényrendszertan leírása. Bemutatják Nivelle de La Chaussée A DIVATOS ELŐÍTÉLET (Le préjugé à la mode) c. fr. drámáját. Vaszilij Tregyiakovszkij klasszikus esztétikai elveit s a hangsúlyos verselés szabályait fogalmazza meg AZ OROSZ VERSEK KÉSZÍTÉSÉNEK ÚJ ÉS RÖVID MÓDJA (Novij i kratkij szposzob k szlozszenyiju russzkih sztyihov) c. or. poétikájában.
- 1736** Giovanni Pergolesi ol. zeneszerző a fiát elvesztő Mária fájdalmát jeleníti meg a *Stabat Mater* (Állt az Anya) c. oratóriumában. Apor Péter megörökíti a „régí jó” erdélyi szokásokat: METAMORPHOSIS TRANSYLVANIAE (Erdély átváltozása), magy. nyelven. Ifj. Crébillon: A SZÍV ÉS A SZELLEMEK TÉVÚTJAI (Les egaremens du cœur et de l'esprit), fr. regény.
- 1737** Antonio Canaletto ol. festő fotografikus hűségű vedutáit készíti, többek között a velencei *Szent Márk térről*. Bemutatják Marivaux HAMIS VALLOMÁSOK (Les fausses confidences) c. fr. vígjátékát. Fr. Algarotti Párizsban tudományos ismeretterjesztő művet ír olaszul: A NEWTONIZMUS HÖLGYEK SZÁMÁRA (Il Newtonianismo per la dame).
- 1738** Megindulnak a herculaneumi ásatások. James Thomson AGAMEMNÓN régi történetét a kortárs helyzet bemutatására használja fel ang. tragédiájában. A ném. Friedrich von Hagedorn verses mese- és elbeszélésgyűjteménye: KÍSÉRLET A KÖLTŐI FABULÁKBAN ÉS ELBESZÉLÉSEKBEN (Versuch in poetischen Fabeln und Erzählungen).
- 1739** Az arisztokrácia utolsó nagy európai stílusa, a rokokó hatása érződik François Boucher *A reggeli* c. festményén. Az agyvérzésből hatalmas akaraterővel talpra álló Händel 12 concerto grossót és két oratóriumot (*Saul, Izrael Egyiptomban*) komponál. Az ang. David Hume az EMBER TERMÉSZETÉRŐL (A treatise of human

nature) értekezik. Voltaire elkezd gyűjteni a *XIV. Lajos százada* anyagát (vö. 1752), történeti művében az emberi civilizáció négy virágkorát különbözteti meg. A költőnek is kiváló Mihail Lomonoszov or. ódájában *HOTYIN BEVÉTELÉRŐL* (Na vzjatyije Hotyina) szól.

- 1740** A politikában jelentős változások éve: trónra lép II. Frigyes, aki 1786-ig tartó uralkodása alatt megalapítja a porosz nagyhatalmat; Mária Terézia 40 évig tartó uralmának kezdete; kitör az osztr. örökösödési háború. Samuel Richardson szentimentális levélregényt ír egy erényes szobalányról, aki végül elnyeri jutalmát: *PAMELA*. Breitinger *KRITIKAI POÉTIKÁJA* (Chritische Dichtkunst) a Gottscheddel szembe forduló svájci esztétika főműve. Bécsben bemutatják Metastasio *ATTILIO REGOLO* c. ol. melodrááját.
- 1740–1759** Visszatekintő memoár és napló Bethlen Kata önéletrajza, az *ÉLETÉNEK MAGA ÁLTAL VALÓ RÖVID LEÍRÁSA*.
- 1742** Henry Fielding ang. író a *JOSEPH ANDREWS ÉS BARÁTJA, MR. ABRAHAM ADAMS KALANDJAI* (The adventures of J. A. and of his friend Mr. A. A.) c. regényében a szentimentalizmus paródiájától a polgári realizmusig jut el. Voltaire a Comédie Française színpadán a vallási fanatizmust bírálja *MAHOMET* c. tragédiájában.
- 1742–1745** Edward Young kilenc éji költeményével mindenütt nagy sikert arat, *PANASZ AVAGY ÉJI GONDOLATOK AZ ÉLETRŐL, A HALÁLRA ÉS A HALHATATLANSÁGRÓL* (The complaint, or night thoughts on life, death and immortality).
- 1743** Fielding: A *NÉHAI NAGY JONATHAN WILD ÚR ÉLETTÖRTÉNETE* (History of the life of the late Mr. J. W. the Great), egy híres-hírhedt bűnöző alakja körül felépített, éles korszatírárt tartalmazó ang. regény. Robert Blair: *A SÍR* (The grave), ang. költemény. Voltaire-bemutató Párizsban: *MÉROPE*, fr. tragédia. Lomonoszov az *ÓDA AZ ÉSZAKI FÉNYHEZ* (Oda o szevernom szijanyii) c. versében szorosan összekapcsolja a költészetet és a természettudományt.
- 1743–1772** Felépül a ném. rokokó építészet legnagyobb alkotása, Vierzehnheiligen zárándoktemploma; építészé az 1753-ban elhunyt J. Balthasar Neumann.
- 1744** Párizsban nagy feltűnést kelt a rokokó és klasszikus elemeket szintetizáló Jean-Baptiste Pigalle *Saruját megkötő Hermész* szobra. Mark Akenside: *A KÉPZELET ÖRÖMEI* (The pleasure of imagination), John Armstrong *AZ EGÉSZSÉG MEGŐRZÉSÉNEK MŰVÉSZETE* (The art of preserving health), Joseph Warton: *A RAJONGÓ RAJGÓ VAGY A TERMÉSZETIMÁDÓ* (The enthusiast, or the lover of nature) — ang. költemények.

- 1744–1758** Ludwig Gleim kiterjedt irodalomszervezői és költői — TRÉFÁS DALKÍSÉRETEK (Versuch in scherzhaften Liedern) — tevékenységet folytat.
- 1744–1764** Befejezetlenül marad a klasszikus kín. epika legnagyobb alkotása, Cao Hszüe-Csin A VÖRÖS SZOBA ÁLMA (Hung-lou-meng) c. regényét Kao O fejezi be 1792-ben.
- 1745** Az 57 éves svéd E. Swedenborg misztikus álmot lát, s ettől kezdve közvetít a szellemek és a földi világ között; ISTEN TISZTELETÉRŐL ÉS SZERETETÉRŐL (De cultu et amore Dei), lat. teozófiai értekezés.
- 1746** Bemutatják Händel *Júdás Makkabeus* c. oratóriumát. Charles Batteux rendszeres művészetelméleti értekezésének a célja A SZÉPMŰVÉSZETEK VISSZAVEZETÉSE UGYANARRA AZ ELVRE (Les beaux-arts réduits à un même principe), ez az elv a „szép természet” (belle nature). Étienne Bonnet de Condillac: ÉRTEKEZÉS AZ EMBERI ISMERETEK EREDETÉRŐL (Essai sur l'origine des connaissances humaines); L. Vauvenargues: BEVEZETÉS AZ EMBERI ELME ISMERETÉBE (Introduction à la connaissance de l'esprit humain), ELMÉLKEDÉSEK ÉS MAXIMÁK (Réflexions et maximes) — fr. filozófiai esszék.
- 1746–1747** James Hervey ang. költő legsikerültebb műve: ELMÉLKEDÉSEK A SÍROK KÖZÖTT (Meditations among the tombs).
- 1746–1748** Christian Gellert népies hangvételű ném. mesegyűjteményt ad ki: MISÉK ÉS ELBESZÉLÉSEK (Fabeln und Erzählungen).
- 1747** Megjelenik W. Collins ang. ódáinak gyűjteménye: ÓDÁK KÜLÖNFÉLE LEÍRÓ ÉS ALLEGORIKUS TÁRGYAKRÓL (Odes on several descriptive and allegorical subjects), ill. Thomas Warton A MELANKÓLIA GYÖNYÖREI (The pleasures of melancholy) c. költeménye. La Chaussée fr. drámát ír A NEVELŐNŐRŐL (La gouvernante). ZADIG — Voltaire filozófikus „keleti” története. Bemutatják Carlo Goldoni nagyszerű ol. vígjátékát, A KEI ÚR SZOLGÁJÁT (Il servitore di due padroni). Alekszandr Szumarokov klasszikus fr. stílusú tragédiája a HORJOV.
- 1747–1748** Richardson regénye ismét egy fiatal lányról szól. CLARISSA számára azonban csak a halál jelent megváltást
- 1747–1763** A misztikus Swedenborg LELKI NAPLÓT (Diarium spirituale) vezet latinul.
- 1748** Az aacheni békével befejeződik az osztr. örökösödési háború. William Darrell ang. jezsuita műve alapján írja Faludi Ferenc a NEMES EMBER c. moralizáló prózáját. Thomson a munkát dicséri TUNYAVÁRA (The castle of indolence) c.

ang. költeményében. David Hume a FILOZÓFIAI ESSZÉK AZ EMBERI ÉRTELEMRŐL (Philosophical essays concerning human understanding) c. művében az asszociációk és a fantázia szerepét hangsúlyozza. Gottsched az egységes ném. irodalmi nyelvet akarja megteremteni: EGY NÉMET NYELVTAN ALAPVETÉSE (Grundlegung einer deutschen Sprachkunst). Denis Diderot obszcén regényt ír FECSEGŐ CSECSEBECSÉK (Le bijoux indiscrets) címmel. La Mettrie materialista nézeteit fejti ki AZ EMBER TÖKÉLETES GÉP (L'homme plus que machine) c. fr. értekezésében. Montesquieu főművében a dolgok természetéből fakadó törvények kérdését vizsgálja társadalmi aspektusból: A TÖRVÉNYEK SZELLEMÉRŐL (De l'esprit des loix).

- 1748–1773** Friedrich Gottlieb Klopstock pietista szellemű, vallásos eposzt alkot, a MESSIÁST, ném. nemzeti eposznak tekintik.
- 1748–1788** Buffon munkatársaival haláláig dolgozik hatalmas enciklopédikus művén, az ÁLTALÁNOS ÉS RÉSZLETES TERMÉSZETRAJZON (Histoire naturelle générale et particulière).
- 1749** Fielding TOM JONES (The history of T. J., a foundling) alakjában realista eszközökkel egy hétköznapi embert ábrázol. Edward Kleist népszerű ném. költeménye A TAVASZ (Der Frühling). Denis Diderot: LEVÉL A VAKOKRÓL AZOKHOZ, AKIK LÁTNAK (Lettre sur les aveugles, à l'usage de ceux qui voient), fr. filozófiai értekezés.
- 1750** Alexander Gottlieb Baumgarten megteremti az újkori esztétikát, és nevet ad neki lat. értekezésében: AESTHETICA. A fr. Maupertius A KOZMOLÓGIÁRÓL (Essay de cosmologie) ír esszét. Jean-Jacques Rousseau megpályázza a dijoni akadémia kiírását: „Hozzájárult-e a tudományok és művészetek haladása az erkölcsök nemesítéséhez?”, s negatív válasza ellenére győz: ÉRTEKEZÉS A TUDOMÁNYOKRÓL ÉS A MŰVÉSZETEKRŐL (Discours sur les sciences et les arts). Velence színpadain nagy sikerrel játsszák Goldoni A KÁVÉHÁZ (Le bottega del caffè), A HAZUDÓS (Il bugiardo), A KOMÉDIA SZÍNHÁZA (Il teatro comico) c. vígjátékait.
- 1750–1770** Angliában kialakul a klasszicisták által barbárnak tartott (neo)gótikus stílus, kiváló képviselője, Horace Walpole megépítteti a híres Strawberry Hill-i neogótikus várat.
- 1751** Thomas Gray: ELÉGIA EGY FALUSI TEMETŐBEN (An elegy wrote in a country churchyard), ang. költemény. Diderot: LEVÉL A SÜKETNÉMÁKRÓL (Lettre sur les sourds et muets), filozófiai értekezés.
- 1751–1753** Giambattista Tiepolo ol. festő a würzburgi érseki palota mennyezetére *A hercegérsek apoteózisa* c. képet festi.

- 1751–1772** Megjelenik a nagy fr. ENCIKLOPÉDIA (Encyclopédie). BEVEZETŐ ÉRTEKEZÉSÉT (Discours préliminaire) D'Alembert írja, s a XVIII. sz. közepét nagy korszaknak nevezi; a SZÉP (Beau) szócikk Diderot műve; összesen 28 vaskos kötet látott napvilágot.
- 1752** Franklin felfedezi a villámhárítót. Előadják Händel *Jephta* c. oratóriumát. Fielding: AMELIA, ang. regény. Voltaire: MICROMÉGAS, filozófiai elbeszélés, XIV. LAJOS SZÁZADA (Le siècle de Louis XIV), történetfilozófiai tanulmány.
- 1752–1767** Ph. Caylus fr. régész megjelenteti hétkötetes EGYIPTOMI, ETRUSZK ÉS GÖRÖG RÉGISÉGEK GYŰJTEMÉNYE (Recueil d'antiquités égyptiennes, étrusques, grecques) c. illusztrált művét.
- 1753** A franciabarát politikát folytató Kaunitz gróf veszi át az osztr. külügyek irányítását. Tobias George Smollett nagy leleménnyel szövi FERDINAND, FATHOM GRÓFJA KALANDJAIT (The adventures of F., count of fathom) ang. regényében. Buffon megtartja székfoglaló beszédét a Francia Akadémián, az ÉRTEKEZÉS A STÍLUSRÓL (Discours sur le style) híres mondata: „Le style c'est l'homme”. Rousseau-t plebejus indulatok vezetik az ÉRTEKEZÉS AZ EMBEREK KÖZÖTTI EGYENLŐTLENSÉG EREDETÉRŐL ÉS ALAPJAIRÓL (Discours sur l'origine et les fondements de l'inégalité parmi les hommes) megírásakor. Bemutatják Goldoni A FOGADÓSNÉ (La Locandiera) c. ol. vígjátékát.
- 1753–1790** Melchior Grimm híres tudósításait küldi a párizsi kulturális életről: IRODALMI, FILOZÓFIAI ÉS KRITIKAI TUDÓSÍTÁSOK (Correspondances littéraires, philosophique et critique).
- 1754** Rousseau az egyenlőséget az ember természetes állapotának tekinti A TÁRSADALMI SZERZŐDÉSRŐL AVAGY A POLITIKAI JOG ALAPJAI (Du contrat social ou principes du droit politique) c. értekezésében.
- 1754 előtt** Vu Csing-ce IRÁSTUDÓK (Zsu-lin vaj-si) c. kin. regényében a jelen romlottságával szembeállítja a régi aranykort.
- 1755** Lisszaboni földrengés. Moszkvában megalapítják az első or. egyetemet. Gyarmati háború tör ki Anglia és Franciaország között. Jan Vaclav Stamitz, a mannheimi zenei élet cseh származású vezetője *c-moll* miséjét komponálja. Napvilágot lát Amadé László verseskötete, a vallásos tárgyú BUZGÓ SZÍVNEK ÉNEKES FOHÁSZKODÁSAI. Lessing ném. polgári szomorújátékot: MISS SARA SAMPSON; honfitársa, Moses Mendelssohn levélformájú esztétikai tanulmányokat ír. Johann Joachim Winckelmann művészettörténeti tanulmányai „új érzékszervet adnak az emberiségnek”: GONDOLATOK A GÖRÖG MŰVEK UTÁNZÁSÁRÓL A FESTÉSZETBEN ÉS A SZOBRÁSZATBAN (Gedanken über die Nachahmung der griechischen Werke in der Malerei und Bildhauerkunst), a

kiadványt Amad Friedrich Oeser *Timanthész Iphigénia feláldozását festi* c. rézkarca díszíti. Lomonoszov két értekezést publikál: A KÖLTŐI KÉPESSÉGEKRŐL (O kacsesztvah sztyihotvorca rasszuzsgyenyije) és az OROSZ NYELVTANRÓL (Rosszizsjkaja grammatyika).

1756 Kirobban a hétéves háború: az osztr. – fr. or.---szász szövetség és Poroszország között. Megjelenik Giovanni Battista Piranesi RÓMA RÉGISÉGEI (Le antichità romane) c., metszetekkel ellátott négykötetes gyűjteménye. riamarosan nagy sikert aratnak a svájci-ném. Salomon Gessner IDILLJEI (Idyllen). Napvilágot lát Paul Henry Mallet fr. gyűjteménye: A KELTA MITOLÓGIA ÉS KÖLTÉSZET EMLÉKEI, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A RÉGI SKANDINÁVOKRA (Monumens de la mythologie et de la poésie des Celtes, et particulièrement des anciens Scandinaves).

1757 Kezdetét veszi India ang. meghódítása. Az ang. J. Wedgwood kerámia-műhelyt alapít, az itt készült finom formájú vázák, edények elárasztják Európát. Megjelenik Th. Gray ang. ódáinak gyűjteménye, benne a THE BARD (A bárd; énekes) c. vers. Edmund Burke szisztematikusan elhatárolja a „fenséges” és a „szép” poétikai fogalmát: A FENSÉGESRE ÉS A SZÉPRE VONATKOZÓ ESZMÉINK EREDETÉNEK FILOZÓFIAI VIZSGÁLATA (A philosophical enquiry into the origin of our ideas of the sublime and beautiful). Hume ekkor megjelenő négy ang. értekezése közül a legfontosabb AZ ÍZLÉS SZABÁLYAIRÓL (On the standard of taste) szól. Klopstock prózában írja ÁDÁM HALÁLA (Der Tod Adams) c. ném. tragédiáját. Diderot: A TÖRVÉNYTELEN FIÚ (Le fils naturel), fr. dráma. S. Bettinelli: VERGILIUS LEVELEI AZ ARKÁSZOKHOZ (Lettere di Virgilio agli Arcadi), értekezés az ol. költészetről.

1757–1758 Az osztr. Fr. A. Maulbertsch a sümegi plébániatemplom falaira bibliai jeleneteket ábrázoló freskósorozatot fest. Diderot: A CSALÁDAPA (Le père de famille), fr. dráma.

1758 Gessner prózai eposzt ír ÁBEL HALÁLÁRÓL (Der Tod Abels). Megjelenik, betiltják, majd nyilvánosan elégetik Helvétiusnak A SZELLEMRŐL (De l'esprit) szóló fr. társadalomfilozófiai értekezését. Diderot A DRÁMAI KÖLTÉSZETRŐL (De la poésie dramatique) írt tanulmányában a patetikus jelenetek ábrázolása mellett foglal állást. A sértett Rousseau (az *Enciklopédia Genfet* elmarasztaló szócikke miatt) válaszlevelében, LETTRE A D'ALEMBERT, elítéli a színházak „erkölcstelen” működését.

1758–1765 L. V. Savioli rokokó hangvételű ol. verseit szerzi SZERELMEK (Amori) címmel.

1759 Samuel Johnson ang. regénye a RASSELAS. Oliver Goldsmith AZ EURÓPAI MŰVELŐDÉS JELENLEGI ÁLLAPOTÁRÓL (An enquiry into the present state of learning in Europe) ír, Edward Young pedig FELTÉTELEZÉSEK AZ EREDETI ALKOTÓMŰVÉSZETRŐL (Conjectures on original composition) címmel értekezik.

Voltaire a CANDIDE VAGY AZ OPTIMIZMUS (C. ou l'optimisme) c. fr. regényében kigúnyolja az „ez a világ a lehetséges világok legjobbika” (Leibniz) filozófiai tétel képviselőit.

- 1759–1765** A ném. Lessing, Nicolai, Mendelssohn, Sulzer és mások tanulmányokat tartalmazó folyóiratokat jelentetnek meg: **LEVELEK A LEGÚJABB IRODALOMRÓL** (Briefe die neueste Literatur betreffend).
- 1759–1767** Lawrence Sterne cselekménytelen regényén dolgozik: **TRISTRAM SHANDY ÚR ÉLETE ÉS GONDOLATAI** (The life and opinions of T. Sh.).
- 1759–1781** Diderot élénk műkritikusi tevékenységet folytat, cikkeit a **LES SALONS**ban gyűjti össze.
- 1760** Mária Terézia Bécsben magy. testőrséget állít fel, tagja többek között Báróczy Sándor író. James Macpherson közzéteszi ál-ossian énekeit: **A SKÓT FELFÖLDÖN GYÚJTOTT ÓSI KÖLTÉSZET TÖREDÉKEI, GAEL NYELVBŐL FORDÍTVA** (Fragments of ancient poetry, collected in the highlands of Scotland and translated from the Gaelic or erse language). Diderot egy kolostorba kényszerített lány hányattatását írja meg **AZ APÁCA** (La religieuse) c. fr. regényében.
- 1761** Pray György: **A HUNOK, AVAROK ÉS MAGYAROK ÖSTÖRTÉNETE** (Annales veteres Hunnorum, Avarorum et Hungarorum), lat. történelmi mű. Párizsban megjelenik Marmontel **ERKÖLCSŐS TÖRTÉNETEK** (Contes moraux) c., egyelőre 15 részből álló könyve és Rousseau híres szentimentális levélregénye, a **JULIE AVAGY AZ ÚJ HÉLOÏSE** (J. ou la nouvelle H. — vö. 1135 k.).
- 1761–1762** Diderot maga és barátai számára írja a **RAMEAU UNOKAÖCCSE** (Le neveu de R.) c. párbeszédos regényét.
- 1761–1770** Rousseau élete intim részleteit is bemutatja a **VALLOMÁSOKBAN** (Les confessions).
- 1762** Franciaországban betiltják a jezsuita rend működését. Posztumusz megjelenik Bethlen Kata önéletrajza (vö. 1740–1759). Christoph Gluck az áriákra épülő ol. operahagyománnyal szemben a deklamáló, szikárabb zenei stílust helyezi előtérbe, első reform-operája az *Orpheusz és Euridiké*. Georg Hamann a költészet eredeti (vallásos-misztikus) értelmét akarja felszabadítani a **FILOLÓGUS KERESZTESHÁBORÚI** (Kreuzzüge eines Philologen) c. ném. művében. Meg jelenik Rousseau 1754-ben írt *Társadalmi szerződése* és pedagógiai regénye, a **Parlament által elítélt EMIL, AVAGY A NEVELÉSRŐL** (É. ou de l'éducation). A Párizsba költöző C. Goldoni vígjátékkal búcsúzik Velencétől: **A CHIOGGIAI CSETEPATÉ** (Le baruffe chiozzotte). Rendkívüli népszerűségnek

1762–1796 II. Katalin or. cárnő uralkodása.

1763 Az ang.—fr. gyarmati háborút lezáró párizsi békével Kanada az angoloké lesz. Az ol. Francesco Guardi *A doge megkoronázása* eseményét festi meg. Thomas Percy óizlandi költeményeket dolgoz át angolra: A RUNA-KÖLTÉSZET ÖT ALKOTÁSA (Five pieces of Runic poetry). Giuseppe Parini: A NAP (Il giorno), ol. szatirikus költemények.

1764 Christophe Martin Wieland ném. regényt ír: A TERMÉSZET GYŐZELME A RAJONGÁS FÖLÖTT (Der Sieg der Natur über die Schwärmerei). Itáliában születik Winckelmann második nagy műve, AZ ÓKORI MŰVÉSZET TÖRTÉNETE (Geschichte der Kunst des Alterthums). Cesare Beccaria jogelméleti tanulmánya, A BÜNÖKRŐL ÉS BÜNTETÉSEKRŐL (Dei delitti e delle pene) a halálbüntetés és a kínzások ellen lép fel. Megjelenik Mihail Heraszkov or. verseskötete: ERKÖLCSNEMESÍTŐ ÁLLATMESÉK (Nravoucsityelnije basznyi).

1764–1766 Milánóban *Il Caffè* címen irodalmi folyóiratot adnak ki.

1765 Bessenyei György belép a bécsi magy. testőrségbe. Percy AZ ŐSI ANGOL KÖLTÉSZET EMLÉKEIT (Reliquies of ancient English poetry) gyűjti kötetbe. Horace Walpole AZ OTRANTÓI KASTÉLY (The castle of O.) c. regényével megteremtí a hátborzongató rémhistória műfaját. C. Gozzi: A SZÉP ZÖLD MADÁRKA (L'augellin belverde); C. Goldoni: A LEGYEZŐ (Il ventaglio), ol. mese-, ill. vígjáték. Szumarokov A GYÁM (Opekun); Vlagyimir Lukin A SZERELEMTŐL MEGJAVULT TÉKOZLÓ (Mot, ljubovlju ispravlennij), or. vígjátékok.

1765–1775 Kristijonas Donelaitis főműve, a litv. ir. remeke, az ÉVSZAKOK (Metai) c. eposz a természet szépségei helyett egy falu nyomorúságait ábrázolja, a művet csak 1818-ban publikálják.

1766 MAGYAR ATHENAS – Bod Péter életrajzgyűjteményében ötszáz íróat tart számon. Megjelenik Goldsmith családi témájú regénye, A WAKEFIELDI PAP (The vicar of Wakefield). Az ir. az idő, a képzőművészet a tér művészete állítja Lessing a LAOKOÓN VAGY A FESTÉSZET ÉS KÖLTÉSZET HATÁRAIRÓL (L. oder über die Grenzen der Malerei und Poesie) c. értekezésében. Az ÉRTEKEZÉSEK A FESTŐMŰVÉSZETRŐL (Essais sur la peinture) c. művében Diderot a klasszikus ideálok felé közeledik.

1766–1767 Wieland AGATHON TÖRTÉNETE (Geschichte des A.) c. regényében az aktuális mondanivaló az ókori gör. témán keresztül fejeződik ki.

- 1767** Feltalálják a gyapotfonógépet; a fr. Quesnay közvétszsi fiziokrata közgazdasági elméletét. Hamburgban megnyílik az első ném. Nemzeti Színház, dramaturgia és házíszerzője: Lessing. Lessing MINNA VON BARNHELM c. drámájában egymásra talál a szász nemeskisasszony és a porosz katonatiszt. Johann Gottfried Herder eddig háttérbe szorított nyelvek és korok irodalmáról ír a TÖREDÉKEK. AZ ÚJABB NÉMET IRODALOMRÓL (Fragmente. Über die neuere deutsche Literatur) c. művében. Johann Kaspar Lavater svájci ném. költő első sikerét aratja SVÁJCI DALOK (Schweizer Lieder) kötetével. A fr. Beaumarchais polgári drámát ír: EUGÉNIE. Marmontel regényében BÉLISAIRE bizánci hadvezér bukását eleveníti fel. Voltaire XVII—XVIII. sz.-i környezetben jeleníti meg A VADEMBERT (L'ingénu).
- 1767–1769** A HAMBURGI DRAMATURGIA (Hamburgische Dramaturgie) Lessing ném. drámaelméleti szintézise.
- 1768** Joseph Wright ang. művész különös életképet fest tudósokkal és outsidersokkal: *Kísérlet a légszivattyúval*. Sterne sok nyelvre lefordított regényes ang. útleírása az ÉRZELMES UTAZÁS FRANCIA- ÉS OLASZORSZÁGBAN (A sentimental journey through France and Italy). James Boswell a franciák által a közelmúltban megszerzett ol. szigetről küld ang. útinaplót: KORZIKAI BESZÁMOLÓ (An account of Corsica). Gy. I. Fonvizin: BRIGADÉROS (Brigadyr), or. vígjáték.
- 1768–1779** Az ang. James Cook bejárja a Csendes-óceán alig ismert és ismeretlen részeit.
- 1769** Az ang. James Watt szabadalmaztatja találmányát, a gőzgépet, s ezzel hozzájárul az ipari forradalom kibontakozásához. Lessing a vallásos-barokk halál-felfogással szemben az antik szerenitást javasolja a HOGYAN ÁBRÁZOLTÁK A RÉGIEK A HALÁLT? (Wie die Alten den Tod gebildet?) c. régészeti tanulmányában. A D'ALEMBERT ÁLMA (Le rêve de D'Alembert) c. fr. filozófiai értekezésében Diderot az idegközpontokban megörzött emlékek és a külső ingerek találkozásából vezet le esztétikai következtetéseket.
- 1769–1790** Sir Joshua Reynolds az 1768-ban megalakult ang. Királyi Akadémián a festőművészetről tart ELŐADÁSOKAT (Discourses).
- 1770** Sajnovics János megveti a magy. összehasonlító nyelvtudomány alapjait lat. értekezésében: A MAGYAR ÉS A LAPP NYELV AZONOSSÁGÁNAK BEMUTATÁSA (Demonstratio idiome Ungarorum et Lapponum idem esse). Goldsmith a gazdasági változások következtében pusztuló vidéki élet miatt kesereg AZ ELHAGYOTT FALU (The deserted village) c. ang. költeményben. Londonban bemutatják Thomas Chatterton BOSSZÚ (Revenge) c. vigoperáját. A dán Johannes Ewald tragédiát ír prózában: ROLF KRAGE. D'Holbach Mirabaud álneven publikálja A TERMÉSZET RENDSZERE (Système de la nature) c. fr. mechanikus materialista értekezését.

- 1771** Faludi Ferenc NEMES ÚRFI — az ang. Darrell alapján írt értekezés. Henry Mackenzie ang. író első regényét publikálja: AZ ÉRZELMEK EMBERE (The man of feeling). A pikareszk és a levélregény hagyományait ötvözi T. Smollett HUMPHRY CLINKER KALANDOZÁSAI (The expedition of H. C.) c. főművében. Megjelenik Klopstock ÓDÁK (Oden) kötete. Párizsban mutatják be franciául Goldoni legújabb vígjátékát, A JÓTÉKONY ZSÉMBEST (Le bourru bienfaisant).
- 1771–1790** Benjamin Franklin am. államférfi, író és tudós leírja életének eseményeit: EMLÉKEZÉSEK BENJAMIN FRANKLIN ÉLETÉRŐL ÉS ÍRÁSÁIRÓL (Memoirs of the life and writings of B. F.).
- 1772** A len. nemesi felkelés miatt a szomszédos nagyhatalmak, az oroszok, poroszok és osztrákok területeket csatolnak el Lengyelországtól. Joseph Haydn osztrák zeneszerző *Búcsúszimfóniáját* és *Nap-vonósnégyeseit* komponálja. Bessenyei György ÁGIS TRAGÉDIÁJÁNAK megjelenése fordulat a magy. ir. történetében, innen számítjuk az új korszakot. Bessenyei lefordítja Pope *Essay on man* (1732–1734) c. művét: AZ EMBERNEK PRÓBÁJA. Mészáros Ignác a Buda visszavételekor fogságba esett tör. kislány, KÁRTIGÁM történetét meséli el, fr. és ném. példák alapján. Lessing: EMILIA GALOTTI, ném. tragédia. A kisfejedelemségi zsarnokság ellen a norv. J. H. Wessel dán tragédia-paródiát ír: SZERELEM HARISNYA NÉLKÜL (Kierlighed under Strømper). Gozzi kortársait gúnyolja A SZESZÉLYES MARFISA (La Marfisa bizzarra) c. satirikus ol. eposzában. José de Cadalso y Vázquez sp. irodalmi satírájában A SZÉPLELKŰ TUDÓSOKAT (Los eruditos á la violeta) teszi nevetség tárgyává. A felvilágosult cárnő, II. Katalin két vígjátékát mutatják be: ZSÉMBES ASSZONYSÁG NEVENAPJA (Imjanyini goszpozsi Vorcsalkinoj) és ÓH, IDŐK! (O vremja!).
- 1773** XIV. Kelemen pápa feloszlatja a jezsuita rendet. Pugacsov vezetésével parasztfelkelés tör ki Oroszországban, a cári csapatok 1774-ben leverik. Faludi Ferenc: SZENT EMBER, erkölcsi tanácsok. Goldsmith: BÁTRAKÉ A SZERENCSE (She stoops to conquer), ang. vígjáték; Mackenzie: A NAGYVILÁGI EMBER (The man of the world), ang. regény. Goethe első jelentős műveit alkotja: GÖTZ VON BERLICHINGEN, ném. dráma, PROMETHEUS, drámatörredék. Gottfried August Bürger LEONORE c. balladáját írja németül. A „renegát” Sébastien Mercier A SZÍNHÁZRÓL (Du théâtre) szóló esszéjében az emocionalizmus zászlóvivője. Tomás de Iriarte sp. író tanítani akar AZ ÍRÓK NAGYBŐJTÉN (Los literatos en cuaresma) c. művével.
- 1773–1774** Diderot: FATALISTA JAKAB MEG A GAZDÁJA (Jacques le fataliste et son maître), fr. regény.
- 1773–1775** Goethe remekművének első, még tökéletlen változatán dolgozik: ŐS-FAUST (Urfaust).

1774 XV. Lajos király halála után a fr. trónt unokája, a tehetségtelen XVI. Lajos foglalja el. Gluck Racine nyomán komponálja az *Iphigénia Auliszban* c. operát. Pesten állandó ném. színház kezd meg működését. A magy. ir.-i nyelv kialakulása szempontjából rendkívül fontos Báróczi Sándor KASSZÁNDRA c. műve, amely La Calprenède fr. író heroikus kalandregényének a fordítása. Leíró és tanító részből áll Barcsay Ábrahám jellegzetesen klasszicista költeménye: A TÉLNEK KÖZELGETÉSE. Műfajt teremt Goethe AZ IFJÚ WERTHER SZENVEDÉSEI (*Die Leiden des jungen Werthers*) c. szentimentális regényével. Reinhold Lenz életében gazdag év: A NEVELŐ (*Der Hofmeister*), dráma, MEGJEGYZÉSEK A SZÍNHÁZRÓL (*Anmerkungen übers Theater*), tanulmányok Shakespeare-fordításokkal. Chr. Wieland: AZ ABDERITÁK (*Die Abderiten*), ném. szatirikus regény. Beaumarchais sziporkázóan szellemes fr. EMLÉKIRATAIT (*Mémoires*) írja.

1774–1781 Thomas Warton AZ ANGOL KÖLTÉSZET TÖRTÉNETE (*A history of English poetry*).

1775 Siméon Chardin *Csendélet hallal* c. képe különös naturalizmussal ábrázolja tárgyát. Bemutatják Beaumarchais A SEVILLAI BORBÉLY (*Le barbier de Séville*) c. vígjátékát, a mű Rossini zenéjével lett igazán népszerű. Étienne Bonnot de Condillac retorikai, stilisztikai — AZ ÍRÁS MŰVÉSZETE (*L'art d'écrire*) — és nyelvtani — FRANCIA NYELVTAN (*Grammaire française*) — kérdésekkel foglalkozik. A nevére elnevezett martinista szektát megalapító misztikus gondolkodó, Louis-Claude de Saint-Martin teozófiai értekezést ír A TÉVEDÉSEKRŐL ÉS AZ IGAZSÁGRÓL (*Des erreurs et de la vérité*). Sikerrel mutatják be Vittorio Alfieri első ol. tragédiáját, a CLEOPATRÁT. A len. Ignacy Krasicki szintén sikeres karrier előtt áll, első fontos műve az EGÉRIÁSZ (*Myszeis*) c. komikus eposz.

1776 Az am. gyarmatok képviselői Philadelphiában elfogadják a Jefferson szerkesztette *Függetlenségi Nyilatkozatot* Nagy-Britanniától. Az ang. Adam Smith *A nemzetek gazdagsága* c. művével megalapítja a modern közgazdaságtant. Edward Gibbon: A RÓMAI BIRODALOM HANYATLÁSÁNAK ÉS BUKÁSÁNAK TÖRTÉNETE (*The history of the decline and fall of the roman empire*), ang. történettudományi mű. Thomas Paine JÓZAN ÉSZ (*Common sense*) c. pamfletje az am. függetlenségért száll síkra. Frankfurtban bemutatják Friedrich Maximilian Klinger STURM UND DRANG c. drámáját, amely egy ném. ir.-i irányzat megjelölőjévé vált. Johann Martin Miller ném. szentimentális regényt ír: SIEGWART.

1777 Goya sp. festő a király gobelinszövő műhelye részére is készít tervek, ebből az időből való a *Napernyő* c. műve. Bessenyei György vigjátékot ír a szerelmet eleinte megvető Parmenio és a szép Szidalisz egymásra találásáról: A FILOZÓFUS. A londoni közönség Richard Brinsley Sheridan A RÁGALOM ISKOLÁJA (*The school for scandal*) c. vigjátékának tapsol. A zsarnokgyűlölő ol. arisztokrata, Alfieri A ZSARNOKSÁGRÓL (*Della Tirannide*) ír értekezést.

- 1777–1778** Diderot a SZÍNÉSZPARADOXON (Le paradoxe sur le comédien) c. esszéjében a neoklasszikus „belső modell” elméletét fogalmazza meg. Rousseau önéletrajzi munkáján dolgozik: A MAGÁNYOS SÉTÁLÓ ÁLMODOZÁSAI (Les rêveries d'un promeneur solitaire).
- 1778** Franciaország az angolok ellen harcoló am. felkelők mellé áll, a háború költségeit Necker pénzügyminiszter pénzügyi manővereivel sikerül fedezni. Bessenyei György röpiratot szerkeszt a magy. nyelv érdekében: MAGYARSÁG. Faludi Ferenc a TÉLI ÉJSZAKÁK unalmát igyekszik enyhíteni keretes elbeszélésgyűjteményével. Szerdahelyi György Alajos Budán adja ki lat. nyelvű AESTHETICÁJÁT. Restif de la Bretonne: APÁM ÉLETE (La vie de mon père), fr. regény. La Harpe: MÉLANIE AVAGY AZ APÁCA (M. ou la religieuse), dráma. Johan Henrie Kellgren svéd költő új versformákat alkalmaz AZ ÉRZÉKEK EGYESÍTÉSE (Sinnenas förening) és a NEVETÉSEM (Mina löjen) c. költeményeiben. Az egyház botrányosnak találja Krasickinak a szerzetesek háborújáról szóló MONACOMACHIA c. len. komikus eposzát.
- 1778–1779** Herder irodalmi rangra emeli a felvilágosodott racionalizmus által meg nem rontott népköltészetet, az igen változatos anyagból összeálló gyűjtemény A NÉPEK HANGJA DALAIKBAN (Stimmen der Völker in Liedern, 1807; eredeti cím: Volkslieder) címet kapta.
- 1778–1780** Georg Forster ném. író realisztikus útleírása: UTAZÁS A VILÁG KÖRÜL (Reise um die Welt), J. Cook kapitány kísérőjeként.
- 1778–1782** Krackner János Lukács és Zach József az egri liceum mennyezetére a tridenti zsinat történetét festi.
- 1779** Bessenyei György sokféle — filozófiai, ir.-i, pedagógiai, történeti — kérdéssel foglalkozik A HOLMI c. írásában. A vallási tolerancia eszméjét sugallja Lessing BÖLCS NÁTHÁN (Nathan der Weise) c. ném. drámája. Mihail Heraszkov: ROSSZIJADA (Oroszhon eposza).
- 1779–1781** Az ang. irodalomkritika diktátora, Dr. Johnson 30 biográfiát ír: AZ ANGOL KÖLTŐK ÉLETE (The lives of English poets).
- 1779–1787** Goethe IPHIGÉNIA TAURISZBAN (Iphigenie auf Tauris) c. neoklasszikus drámáján dolgozik.
- 1780** Mária Terézia halála, a kormányzást fia, II. József veszi át (1790-ig), ő a felvilágosult abszolutizmus legkövetkezetesebb képviselője. Chr. Wieland: OBERON, verses elbeszélés. II. Frigyes porosz uralkodó franciául érkezik A NÉMET IRODALOMRÓL (De la littérature allemande). A fr. N. Gilbert halálos

ágyn írja leghíresebb versét: ODA A ZSOLTÁROK SZERINT (Oda imitée de plusieurs psaumes).

- 1780–1786** Restif de la Bretonne elbeszéli a kor legszebb asszonyainak kalandjait: A MAI NŐK (Les contemporaines).
- 1781** II. József az osztr. tartományokban eltörli az örökös jobbágyságot, a protestáns felekezeteknek egyenlőséget és szabad vallásgyakorlatot biztosít. Bessenyei röpirata: EGY MAGYAR TÁRSASÁG IRÁNT VALÓ JÁMBOR SZÁNDÉK. Rájnis József: A MAGYAR HELIKONRA VEZÉRLŐ KALAÚZ, AZ AZ A MAGYAR VERS-SZERZÉSNEK PÉLDÁI ÉS REGULÁI c. értekezésével elindítja az ún prozódiai vitát. Philip Morin Freneau am. költő és hajóskapitány verse A BRIT FOGOLYHAJÓ (The British prison-ship). Immanuel Kant ném. filozófus megjelenteti A TISZTA ÉSZ KRITIKÁJA (Kritik der reinen Vernunft) c. ismeretelméleti értekezését. Friedrich Schiller első drámájában az egyéni szabadság kérdését viszi színre: HARAMIÁK (Die Räuber) ma is sokszor játszott ném. színmű.
- 1781–1783** Alfieri öt ol. ódát ír A MEGSZABADÍTOTT AMERIKÁRA (All' America liberata) és egy antik tárgyú tragédiát: ORESTE.
- 1781–1787** Johann Heinrich Pestalozzi: LIENHARD UND GERTRUD, svájci ném. regény.
- 1782** Megjelenik W. Cowper humoros és szatirikus ang. költeményeket tartalmazó kötete: POEMS. Jacques Delille: A KERTEK (Les jardins), fr. didaktikus költemények. Choderlos de Laclos erotikus levélregényt ír a VESZEDELMEK VISZONYOKRÓL (Les liaisons dangereuses). Iriarte sp. fabulagyűjteménye, az IRODALMI MESÉK (Fábulas literarias) a kortárs írókat is kigúnyolja. Gavriil Gyerzsavin II. Katalin alakját eszményíti az ODA FELICÁHOZ (Oda k Felice) c. or. művében. Fonvizin az or. parlagiasságot teszi nevetségessé a KAMASZ (Nyedoroszl) c. vígjátékában.
- 1782–1783** Herder A HÉBER KÖLTÉSZET SZELLEMÉRŐL (Vom Geist der ebräischen Poesie) értekezik.
- 1783** A versailles-i békében az angolok elismerik az am. gyarmatok függetlenségét. Patyomkin irányításával megindul a dél-orosz területek betelepítése. George Crabbe: A FALU (The village), ang. leíró költemény. Kant PROLEGOMENA (Előszó) „minden eljövendő tudományos metafizikához”. Goethe egy ilmenau-i vadászkunyhó deszkafalába vési A VÁNDOR ÉJI DALA (Wanderers nachtlied) második változatát (az első 1776-ban Charlotte von Steinnek írta). Claris de Florian: GALATÉE, fr. pásztörregény Cervantes szellemében. Alfieri ol. bibliai tárgyú tragédiája: SAUL. Ippolit Bogdanovics DUSENYKA c. or. verses elbeszélése a Psyché-mondát dolgozza fel.

1784 II. József az egész birodalomban a németet teszi hivatalos nyelvvé, a nyelvrendelet heves ellenállást vált ki Magyarországon. A fr. David elkészíti a *Horatiusok esküje* c. festményét, amit Rómából Párizsba szállítanak. Étienne-Louis Boullée *Newton-émlékművét* egy hatalmas gömb formájában képzei el. Egy nemes ifjú és egy polgárlány tragikus szerelme Schiller mannheimi színpadán: az ÁRMÁNY ÉS SZERELEM (Kabale und Liebe) a szerző meghatározása szerint polgári szomorújáték. Kantnak a MI A FELVILÁGOSODÁS? (Was ist Aufklärung?) kérdésre adott válasza: „Az ember kilábalása önmaga okozta kiskorúságából... Merj tudni!” Beaumarchais FIGARÓ HÁZASSÁGA (Le mariage de Figaro) c. fr. vígjátéka egyelőre asztalfiókban marad, élesen szatirikus hangvétele miatt nem engedik bemutatni. Bernardin de Saint-Pierre: TANULMÁNYOK A TERMÉSZETRŐL (Études de la nature), fr. természetfilozófiai mű. Antoine Rivarol porosz akadémiai pályadíjjal jutalmazott esszéje A FRANCIA NYELV EGYETEMESSÉGÉRŐL (De l'universalité de la langue française) szól. Vincenzo Monti ol. ódát ír: AL SIGNOR DI MONTGOLFIER. Gyerzsavein: ISTEN (Bog), or. óda.

1785 II. József kiadja úrbéri rendeletét. Csokonai Vitéz Mihály, 12 évesen, meglepően érett versket alkot: EGY VÁROS LEÍRÁSA, AZ ESTVE (I), AZ ÁLOM LEÍRÁSA. Schiller ném. ódáját az ÖRÖMHÖZ (An die Freude) címzi. A „szadizmus” ir.-i műfaját megteremtő De Sade márki SZODOMA SZÁZHÚSZ NAPJA (Les cent-vingt journées de Sodome) c. fr. regénytöredéke „a szabadosság iskolája”.

1785–1790 Karl Philipp Moritz ANTON REISER c. ném. lélektani regényén dolgozik.

1785–1805 A hányatott életű sp. világutazó, B. du Bocage költői életművéből. OBRAS COMPLETAS, a szonettek és a verses levelek emelkednek ki.

1786 Bécsben bemutatják Mozart *Figaro házassága* c. operáját, szövegkönyvét Beaumarchais vígjátéka alapján az ol. Lorenzo da Ponte írta. Kassán megjelenik Baróti Szabó Dávid VERSKOSZORÚ c. kötete. Egyszerűség és népies hang jellemzi az első gyűjteményével jelentkező Robert Burns skót költőt: KÖLTEMÉNYEK JÓRÉSZT SKÓT TÁJSZÓLÁSBAN (Poems chiefly in the Scottish dialect). Bürger ném. regényének főhősével csodálatos dolgok történnek: MÜNCHHAUSEN BÁRÓ UTAZÁSAI SZÁRAZON ÉS VIZEN, HADJÁRATAI ÉS VIDÁM KALANDJAI (Wunderbare Reisen zu Wasser und Lande, Feldzüge und lustige Abenteuer des Freiherrn von Münchhausen). Alfierit republikánus eszmények fűtik a régi római történetet feldolgozó BRUTO PRIMO ol. tragédia írásakor. Monti a saját lányát megölő ARISTODEMO tragédiáját viszi színre, a darab bemutatóján Goethe is jelen van.

1786–1787 Révai Miklós kétszer is kiadja a tizenkét éve halott Faludi Ferenc KÖLTEMÉNYES MARADVÁNYIT, benne pl. a FORGANDÓ SZERENCSE ÉS A FESZÜLETHEZ.

- 1786–1788** Goethe itáliai utazása, az itteni élmények meghatározó jelentőségűek a ném. költő életművében, a levelekből összeállított **UTAZÁS ITÁLIÁBAN** (Italiänische Reise) csak 1816-ban jelenik meg.
- 1787** Prágában bemutatják Mozart csodálatos operáját, a *Don Giovannit*, a szövegkönyv ezúttal is Lorenzo da Ponte műve. Megjelenik Révai Miklós **ELEGYES VERSEI** c. kötete és Pálóczi Horváth Ádám **HUNNIÁS** c. eposza. Dugonics András Magyarország „siralmas állapota” miatt írja az **ETELKÁT**, az első magy. eredeti regényt. Kazinczy Gessner *Idilljeit*, Batsányi az *Ossiánt* fordítja. A zsarnok II. Fülöp sp. udvarában játszódik Schiller **DON CARLOS** c. ném. tragédiája. Wilhelm Heinse utópisztikus regénye a **XVI. sz.-i Itáliát** mutatja be: **ARDINGHELLO ÉS A BOLDOGOK SZIGETE** (A. und die glückseligen Inseln). Goethe: **EGMONT**, tragédia; Schiller: **GÖRÖGORSZÁG ISTENEI** (Die Götter Griechenlands), költemény; Kant a **GYAKORLATI ÉSZ KRITIKÁJA** (Kritik der praktischen Vernunft). Nálunk is hamar népszerű lesz a fr. Barthélemy abbé i. e. IV. sz.-i képzeletbeli útibeszámolója: **AZ IFJÚ ANACHARSIS UTAZÁSA GÖRÖGORSZÁGBAN** (Voyage du jeune A. en Grèce). Bernardin de Saint-Pierre **PAUL ET VIRGINIE** c. fr. tanregényében két gyermek ártatlan szerelme tragikus véget ér.
- 1788** Az immár a halállal versenyt futó Mozart *C-dúr (Jupiter)-szimfóniáját* komponálja.
- 1788–1789** A ném. földre visszatért Goethe ciklusba rendezi a **RÓMAI ELÉGIÁKAT** (Römische Elegien).
- 1788–1790** Gvadányi József **EGY FALUSI NÓTÁRIUSNAK BUDAI UTAZÁSA** c. verses művét a „magyar szívek’ fel serkentésére és mulatságára” szánta.
- 1788–1792** Kazinczy és Batsányi Kassán útjára indítja az első magy. nyelvű irodalmi folyóiratot, a *Magyar Museumot*.
- 1789** Kitér a fr. forradalom, a felkelők beveszik a Bastille-t, Párizs hírhedt börtönét, eltörlik a feudális jogokat és kiváltságokat, kiadják az *Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozatát*. George Washingtont az USA első elnökévé választják. Batsányi János a forradalom büvöletében írja a **FRANCIAORSZÁGI VÁLTOZÁSOKRA** c. nyolcsoros versét. Megjelenik William Blake ang. festő és költő első kötete, **AZ ÁRTATLANSÁG DALAI** (Songs of innocence). August Kotzebue: **EMBERGYŰLÖLET ÉS MEGBÁNÁS** (Menschenhass und Reue), ném. dráma. Goethe a háromféle költői attitűdöt mutatja be a **TERMÉSZET EGYSZERŰ UTÁNZÁSA, A MODOR ÉS A STÍLUS** (Einfache Nachahmung der Natur, Manier, Stil) c. értekezésében. Alfieri ódát ír olaszul a **BASTILLE LEROMBOLÁSÁRÓL** (A Parigi sbastigliato). I. Pindemonte ol. költeménye: **FRANCIAORSZÁGHÓZ** (A Francia).

- 1790** II. József császár halála. A budai Várszínházban bemutatkozik az első magy. hivatásos színtársulat. Dayka Gábor versei: A RETTENETES ÉJ, A NEMZETI ÖLTÖZET, EGY SZÉPHEZ. Péczeli József fordításában megjelenik James Hervey *Elmélkedések*... c., 1746–1747-ben írt műve. Edmund Burke *ELMÉLKEDÉSEK A FRANCIA FORRADALOMRÓL* (Reflections on the revolution in France) c. ang. értekezése a közelmúlt eseményeit negatív megvilágításba helyezi. Kant: AZ ÍTÉLŐERŐ KRITIKÁJA (Kritik der Urtheilskraft), ném. esztétikai értekezés. Goethe elkészül TORQUATO TASSO c. tragédiájával s a FAUST-MONOLÓGGAL. Friedrich Hölderlin nosztalgikus antikvitas-szemlélete szólal meg a GÖRÖGFÖLD GÉNIUSZÁHOZ (Hymne an den Genius Griechenlands) c. ném. himnuszában. Alekszandr Ragyiscsev or. korrajzot ad útleírás formájában: UTAZÁS PÉTERVÁRRÓL MOSZKVÁBA (Putyesesztviye iz Petyerburga v Moszkvu).
- 1790–1793** Blake látomásos, prófétikus verses-prózai művét írja a MENNY ÉS POKOL HÁZASSÁGÁRÓL (The marriage of heaven and hell).
- 1791** Mozart *Varázsfuvola* c. szabadkőműves operája az ember útját mutatja be az öntudatlanság állapotából a hatalom és az értelem birtoklásáig. Közvetlenül halála előtt *Requiem*-jét komponálja. Batsányi A LÁTÓ c. versében prófétai hevülettel hirdeti a forradalmi változásokat. Csokonai ESTVE JÖTT A PARANCSOLAT... kezdetű (*Szegény Zsuzsi*...) verse a magy. műköltészet első helyzetdala. Blake A FRANCIA FORRADALOM (The French revolution) c. prófeciájában a jakobinusokkal azonosítja magát.
- 1791–1798** Az öreg Giacomo Casanova egy csehországi várba visszavonulva írja nehéz situációkban és irigylésre méltó kalandokban gazdag ÉLETTÖRTÉNETÉT (Histoire de ma vie), franciául.
- 1792** A fr. királyság bukása, a Konvent kikiáltja a köztársaságot. Franciaország hadat üzen Ausztriának. A porosz csapatok átlépik a fr. határt, de Valmy-nál vereséget szenvednek. Csokonai szabadon átdolgozza az antik *Batrachomyomachiá*t: BÉKAEGÉRHARC, magy. vígeposz. Szentjóni Szabó László MÁTYÁS KIRÁLY VAGY A NÉP SZERETETE JÁMBOR FEJEDELMEK JUTALMA, aktuális politikai utalásokat tartalmazó dráma. Rouget de Lisle egyetlen éjszaka alatt írja a forradalom indulóját, a MARSEILLAISE-t (Marseille-i dal). Nyikolaj Karamzin szentimentális elbeszélése, A SZEGÉNY LIZA (Bednaja Liza) új hangot hoz az or. irodalomba.
- 1792–1794** Csokonai korábbi változatok után végleges formába önti egyik legnagyobb gondolati versét, AZ ESTVÉT.
- 1792–1804** RÓMAI ÉJSZAKÁK A SCIPIÓK SÍRJÁNÁL (Le Notti romane al sepolcro de Scipioni) — Alessandro Verri ol. elbeszélései.

- 1793** XVI. Lajos kivégzése (1792) és a girondisták bukása után jakobinus diktatúra kezdődik Párizsban. Megnyitják a Louvre képtárat a nép számára. Antonio Canova ol. szobrász márványba faragja *Ámor és Psyché* csókjának történetét. Csokonai a lesújtó hazai viszonyok között vergődő költőről szól a *MÉLA TEMPEFŐI AVAGY AZ IS BOLOND, AKI POÉTÁVÁ LESZ MAGYARORSZÁGON* c. színművében. EGY TULIPÁNTHOZ népies, egyszerű hangvételű verse. Blake: *ALBION LÁNYAINAK LÁTOMÁSAI* (Visions of the daughters of A.); William Wordsworth: *ESTI SÉTA* (An evening walk); Burns: *KÓBOR TAMÁS* (Tom O'Shanter) — ang. elbeszélő költemények. Az ang. am. Th. Paine műve, *AZ ÉRTELEM KORA* (The age of reason), valláskritikai értekezés. J.-A.-N. Condorcet *AZ EMBERI SZELLEM HALADÁSÁNAK TÖRTÉNETI VÁZLATA* (L'esquisse d'un tableau historique des progrès de l'esprit humain) c. fr. eszméletörténeti tanulmánya a felvilágosodás utolsó nagyszabású alkotása.
- 1793–1799** Alfieri szembefordul a fr. forradalmi terrorral és területszerző, nagyhatalmi politikával, verseit és prózai munkáit gyűjti össze a *MISOGALLÓBAN* (Francia-gyűlölő).
- 1794** Franciaországban véget ér a jakobinus diktatúra (thermidori államcsíny). Lengyelországban Kościuszko vezetésével nemzeti felkelés tör ki. Martinovics Magyarországon szervezkedik. Csokonai a *KONSTANCINÁPOLY* c. versében a vallási fanatizmust bírálja. Az *Uránia* c. folyóiratot szerkesztő Kármán József közlésezi *FANNI HAGYOMÁNYAI* c. szentimentális regényét és a *NEMZET CSINOSODÁSA* c. művelődéspolitikai művét. Megjelenik Blake *A TAPASZTALÁS DALAI* (Songs of experience) c. ciklusa, benne a *LÉGY* (The fly) és a *TIGRIS* (The tyger) c. versek. Coleridge drámát ír *ROBESPIERRE BUKÁSÁRÓL* (The fall of R.). A. Radcliffe leghíresebb ang. regénye az *UDOLPHO TITKAI* (The mysteries of U.). Friedrich Schlegel: *A GÖRÖG KOMÉDIA ESZTÉTIKAI ÉRTÉKÉRŐL* (Vom Ästhetischen Werte der griechischen Komödie), ném. esztétikai értekezés. Robespierre bukása előtt néhány nappal kivégzik André Chénier fr. költőt, torzóban maradt *œuvre-jéből* kiemelkednek a *HERMÉS, L'INVENTION, JAMBUSOK* (Iambes), *BUKOLIKUS KÖLTEMÉNYEK* (Bucoliques) c. művek.
- 1794–1798** Hölderlin ném. regényében a gör. szabadságharcban küzdő *HYPERION* érzelmeit, tevékenységét írja meg.
- 1795** 1795 őszen megalakul a fr. Direktórium. Budán (a későbbi Vérmezőn) kivégzik Martinovics Ignácot, a magy. jakobinus szervezkedés vezetőjét és társait (Hajnóczy Józsefet, Laczkovics Jánost, Szentmarjay Ferencet, Sigray Jakabot, majd Óz Pált és Szolártsik Sándort). A mozgalomban részt vevő írókra hosszú börtönbüntetés vár (Kazinczy Ferenc, Batsányi János, Verseghy Ferenc, Szentjóbí Szabó László). Batsányi megírja a *KUFSTEINI ELÉGIÁK* c. versciklusát. William Blake egyik festői művén ötestamentumi jelenet ábrázol: *Isten megteremtí Ádámot*. Beethoven *C- és B-dúr zongoraversenye*. Ekkor keletkezik Schiller ném. gondolati költeménye, az *IDEÁL ÉS ÉLET* (Das Ideal und das Leben), valamint megjelenik irodalomtipológiai tanulmánya: *A NAIV ÉS A SZENTIMENTÁLIS KÖLTÉSZETRŐL* (Über naive und sentimentalische Dichtung),

sikeres Jean Paul regénye, a HESPERUS és Kantnak AZ ÖRÖK BÉKÉRŐL (Zum ewigen Frieden) szóló értekezése.

- 1795–1796** Goethe — kisebb-nagyobb megszakításokkal — húsz évig dolgozott fejlődés-regényén, a WILHELM MEISTER TANULÓÉVEIN (W. Meisters Lehrjahre). Elkészül Ludwig Tieck ném. regénye: WILLIAM LOVELL ÚR TÖRTÉNETE (Geschichte des Herrn W. L.) és elbeszéléseinek gyűjteménye: PETER LEBERECHT.
- 1796** Napóleon megkezdí itáliai hadjáratát. Csokonait a termékeny magány gondolata foglalkoztatja A FÜREDI PARTON c. vers írásakor, a mű későbbi változata (1803) *A tihanyi Ekhóhoz*. Berzsenyi Dániel első ódája A MAGYAROKHOZ (I), a mű kezdősora „Romlásnak indult hajdan erős magyar!” Ugo Foscolo ol. költő ekkor még ódát zeng a SZABADÍTÓ BONAPARTÉHOZ (A Bonaparte Liberatore).
- 1797** Franciaország megkötí a campoformiói békét Ausztriával, amelyben elnyeri Belgiumot és Lombardiát. A látomásoktól gyötört Goya élményeit rögzít *Az ész álma szörnyeket hoz létre* c. grafikai sorozatában. Rejtett szomorúság hatja át Csokonai BOLDOGSÁG c. Lilla-versét. Coleridge ópium-álomban átélt látomását rögzíti 54 sorban, az ang. költemény a KUBLA KHAN címet kapta. Megjelenik Goethe HERMANN UND DOROTHEA c. epikus költeménye. Hölderlin a DIOTIMA-versekben ünnepli tanítványa szép édesanyját. Tieck mesevilágot tár fel ném. műveiben, a CSIZMÁS KANDÚRban (Der Gestiefelte Kater), a SZŐKE ECKBERTben (Der blonde Eckbert) és a NÉPMESÉK (Volksmärchen) c. gyűjteményében.
- 1797–1800** Hölderlin regényébe lírai betétet iktat: HÜPERION SORSDALA (Hyperions Schicksalslied), s több változatban megírja az EMPEDOKLÉSZ HALÁLA (Tod des Empedokles) c. drámatörredéket.
- 1798** Az év zenei eseményei közül kiemelkedik Antonio Salieri *Falstaff* c. operájának és Joseph Haydn *Teremtés* c. oratóriumának az előadása. Névtelen megjelenik Th. R. Malthus ang. demográfus műve A NÉPESEDÉS ALAPELVÉRŐL (An essay on the principle of population). Csokonai verset ír A MAGÁNOSÁGHOZ. Coleridge és Wordsworth közös műve a LIRAI BALLADÁK (Lyrical ballads) c. gyűjtemény, megjelenésétől számítjuk az ang. romantika kialakulását, a kötet utolsó darabja Wordsworth méltán híres verse: SOROK A TINTERNI APÁTSÁG FÖLÖTT (Tintern Abbey). Coleridge egy lelőtt albatrosz különös bosszúját meséli el a REGE A VÉN TENGHERÉSZRŐL (The rime of the ancient mariner) c. költeményében. Schiller *Musenalmanach*jában közléteszi ném. balladáit: POLÜKRATÉSZ GYŰRŰJE (Der Ring des Polykrates), IBŰKOSZ DARVAI (Die Kraniche des Ibycus) stb. Jacopo Ortis személyében Foscolo egy Wertherszerű alakot mintáz meg ol. levélregényében: J. O. UTOLSÓ LEVELEI (Le ultime lettere di J. O.).

- 1798–1799** Napóleon egy. hadjáratában fr. régészek is részt vesznek, akik ott feltárásokat folytatnak, és régi műalkotásokat szállíttatnak Párizsba. Csokonai „furcsa vitézi versezete” tulajdonképpen csúfolódó vígeposz: DOROTTYA, VAGYIS A DÁMÁK DIADALA A FÁRSÁNGON.
- 1798–1800** A ném. Schlegel fivérek kiadják romantikus folyóiratukat, az *Athenaeumot*, megjelenik Friedrich Schlegel 116. TÖREDÉKE (Fragmente).
- 1799** A brumaire-i államcsíny megbuktatja a Direktóriumot, Napóleont első konzullá választják. Beethoven megírja *I. (C-dúr) szimfóniáját*. Elkeseredettség és remény fogalmazódik meg Csonokai JÖVENDŐLÉS AZ ELSŐ OSKOLÁRÓL A SOMOGYBAN c. versében. Batsányi János kiadásában megjelenik a VIRÁG BENEDEK POÉTAI MUNKÁI c. kötet, amelyben a szerző antik metrumra írt verseit helyezi el. Th. Campbell: A REMÉNY ÖRÖMEI (The pleasure of hope), ang. leíró költemény. Sok vitát és sok kiadást ér meg Fr. Schlegel LUCINDE c. befejezetlen ném. regénye. Novalis A KERESZTÉNYSÉG VAGY EURÓPA (Die Christenheit oder Europa) c. ném. tanulmányát írja. Monti republikánus HIMNUSZÁT (Inno) Milánóban, a hellenizáló PERIKLÉSZ KÉPMÁSÁT (Prosopopea di Pericle) pedig Rómában olvassa fel.
- 1799–1801** Novalis HIMNUSZOK AZ ÉJSZAKÁHOZ (Hymnen an die Nacht) c. misztikus költeményén és HEINRICH VON OFTERDINGEN c. befejezetlen regényén jól láthatók a ném. romantika jegyei. A regény főhőse keresi és végül megpillantja a „kék virágot”, a ném. romantika szimbólumát, amely az elérhetetlen boldogságot jelenti.
- 1799–1805** Voltaire gyámfia, Jean-François La Harpe rendkívül népszerű „világirodalmi” kurzusokat vezet Párizsban, természetesen fr. hangsúllyal: ELŐADÁSOK A RÉGI ÉS ÚJABB IRODALOMRÓL (Lycée ou Cours de littérature ancienne et moderne).
- 1800** Robert Owen ang. utópista szocialista pamutgyárában megkísérli az oktatás és a termelőmunka összekapcsolását. A harmincéves háború történelmi háttere előtt játszódik Schiller WALLENSTEIN-trilógiája, a főhős a meg nem valósult nemzeti egység lehetőségének képviselőjeként jelenik meg (vö. 1625, 1634).
- 1800–1803** Két ném. regény készül el: Chr. Wieland ARISTIPPJE három kötetben, Jean Paul TITÁNJA négy kötetben. Hölderlin antik alakkal mondatja el szerelmét: MENÓN PANASZA DIOTIMÁÉRT (Menons Klagen um D.), szerelme, Susette Gontard Platón Szümpozionjának nagyszerű, okos asszonyáról kapta versbeli nevét, aki Szókratészt oktatta a szerelemre.
- 1801** Békekötés a Francia Köztársaság és a Német-római Császárság között: a fr. felségterület a Rajnáig terjed ki, és elismerik a fr. uralmat Észak-Olaszország nagy részén. Egyiptomban viszont Anglia véget vet a fr. uralomnak. Márc. 23-

án meggyilkolják I. Pál or. cárt, II. Katalin fiát (Schiller ném. költő erre az eseményre utalva írja az ÚJ ÉVSZÁZAD KÜSZÖBÉN — Der Antritt des neuen Jahrhunderts) c. versét. Jeffersont az USA elnökévé választják. Elkészül a sp. mester, F. Goya két gyönyörű *Maya*-képe, a „meztelen” és a „felöltözött”. Zenei esemény Haydn *Az évszakok* c. oratóriumának befejezése. Lord Th. Elgin megvásárolja a Görögországban uralkodó törököktől az athéni Parthenon márványszobrainak egy részét, s ezeket Angliába viteti. K. F. Gauss kiadja a számelmélet lat. nyelvű alapvetését, az *Aritmetikai vizsgálato*-kat (Disquisitiones arithmeticae) címen.

A magy. ir. kiemelkedő dátuma. Megjelenik — névtelenül — Kisfaludy Sándor nagy sikerű lírai versciklusa, A KESERGŐ SZERELEM mint a HIMFY SZERELMEI első része.

További fontos művek: Schiller drámája, az ORLEANS-ÍSZŰZ (Die Jungfrau von Orleans), a ném. F. L. Novalis utolsó műveként a TÖREDÉKEK (Fragmente), amely filozófiai, természettudományos és morális aforizmákat tartalmaz. J. H. Pestalozzi, a svájci pedagógus és társadalomreformátor kiadja ném. nyelvű HOGYAN OKTATJA GERTRÚD GYERMEKEIT (Wie Gertrud ihre Kinder lehrt) c. nevelési regényét.

F. R. Chateaubriand regénye, az ATALA a fr. romantika kezdetének számít: két fiatal érzelmes szerelmi története a „pusztában”.

Juraj Palkovič a korai szl. világi lírát képviseli A SZLOVÁK HEGYEK MÚZSÁJA (Múza ze slovenských hor) c. verseskötetével.

1801–1804 Megjelenik J. G. Herder *Adrastea* c. folyóirata, amelybe Batsányi is ír.

1801–1820 Megszületik az AJMAN ÉS SOLPAN c. kazah—tör. népi eposz, amelynek hősnője, a bátor és okos Ajman megmentve hűgát és önmagát, kibékít két ellenséges nemzetséget.

1802 Franciaország békét köt Angliával Amiens-ben: Anglia lemond az euoglat fr. gyarmatokról, de megtartja Ceylont. Napóleont örökös konzullá választják. A. v. Humboldt eléri a Csimborasszó 6310 méteres csúcsát Ecuadorban, J. W. Ritter felfedezi az ibolyántúli sugarakat. G. F. Grotefend ném. nyelvudós megfejt a babiloni ékírást. Kialakul a pompázatos empire (birodalmi) stílus Napoleon alatt. F. P. S. Gérard megfesti *Mme Récamier* fekvő alakját. A. Canova elkészíti Napoleon mellszobrát. Beethoven befejezi *II. szimfóniáját*. Gr. Széchényi Ferenc megalapítja a Nemzeti Múzeumot Pesten.

Csokonai ekkor írja a SZEGÉNY ZSUZI A TÁBOROZÁSKOR végleges változatát és a FÖLDI RÓZSA c. versét, az utóbbi a Lilla-ciklus I. könyvébe kerül.

Fr. Hölderlin ném. költő megírja — többek között — AZ ÉLET FELE (Hälfte des Lebens) c. versét. Elméje hamarosan elborul.

A dán A. G. Oehlenschläger kiadja KÖLTEMÉNYEIT (Digte).

Mme de Staël DELPHINE c. (svájci fr.) levélregényében a házasságon kívüli szerelem védelmére kel. F. R. Chateaubriand új regénye a RENÉ, nevezetesen felvilágosodás-ellenes műve A KERESZTÉNYSÉG SZELLEME (Le génie du christianisme).

N. A. Zsukovszkij lesz az or. romantika megindítója a FALUSI TEMETŐ (Szelszkoje kladbiscse) c. művével, amely Th. Gray szabad átdolgozása.

Az ar. Szindbád-történet újjör. fordítás alapján készült bolg. változata: ELBESZÉLÉS SZINTIP FILOZÓFUSRÓL (Mitologia na Sintip filosof).

1802–1808 Folytatásokban jelent meg Dzsippensa Ikku GYALOGSZERREL A KELETI TENGERI ÚTON (Tokaidocu-hidzakurige) c. jap. csavargóregénye.

1803 A Német-római Birodalmat átszervezik Napóleon kívánságai szerint, a fejedelmeket a Birodalmi Gyűlés kárpótolja Rajna-balparti veszteségeikért. A tengeri háború kiújul Anglia és Franciaország között (1814-ig). Az észak-am. fr. gyarmatokat eladják az USA-nak, J. W. Ritter elkészíti az akkumulátor ösét. L. v. Beethoven első alkotó korszaka lezárult: főművei a *c-moll zongoraverseny*, a *c-moll* („Patetikus”) *szonáta*, a *cisz-moll* („Holdfény”) *szonáta* és a zongora-hegedű *szonáta*, amelyet R. Kreuzer fr. hegedűművésznek dedikált.

Csokonai ekkor írja legszebb Lilla-verseit: A REMÉNYHEZ, A RÓZSABIMBÓHOZ, TARTÓZKODÓ KÉRELEM, A TIHANYI EKHÓHOZ, az utóbbi filozofikus elégia. Bessenyei másodszor fordítja le A. Pope tankölteményét, AZ EMBERNEK PRÓBÁJÁT (Essay on man), s talán már akkor készül Berzsenyi Dániel A REGGEL c. költeménye. 1803-ban, ill. 1806-ban jelent meg Révai Miklós lat. nyelvű ALAPOS MAGYAR NYELVTANÁNAK (Elaboratio grammatica hungarica) első két kötete, a harmadikat Simonyi Zsigmond teszi közzé 1908-ban. Sándor István munkája a MAGYAR KÖNYVESHÁZ c. bibliográfia.

Elkészül J. G. Herder románc-ciklusa, A CID (Der C.), a sp. hősről, akiről P. Corneille írt drámát 1636-ban. Színre kerül Schiller drámája, A MESSINAI MENYASSZONY (Die Braut von Messina) és a rendkívül népszerű A. v. Kotzebue vígjátéka, A KISVÁROSI NÉMETEK (Die deutschen Kleinstädter).

Megjelenik Saint-Simon gr. EGY GENFI LAKOS LEVELEI KORTÁRSAIHOZ (Lettres d'un habitant de Genève à ses contemporains) c. műve, amelyben — névtelenül — társadalmi reformokat sürget az utópista szocializmus szellemében.

Korai or. regény Ny. M. Karamzin MARFA HELYTARTÓASSZONYA (Marfa poszadnyica).

Erre az évre datálják a tibeti láma-szerzetes, Csöki Nyima A TANRENDSZEREK KRISTÁLYTÜKRE (Grub-mtha sel-gji me-long) c. vallástörténeti művének befejezését.

Napóleon VII. Pius pápa jelenlétében császárrá koronázza magát: a koronát maga teszi a saját és felesége, Joséphine de Beauharnais fejére. Elkészítetteti a fr. polgári törvénykönyvet (*Code civil*, 1852 óta *Code Napoleon*). Habsburg Ferenc, német-római császár I. Ferenc néven Ausztria császárává deklarálja magát. A szerb Kara Djordje sikeres felkelése a tör. uralom ellen: Belgrád felszabadul, de 1813-ban a törökök visszafoglalják. Or. —per. háború, amelyben Azerbajdzsán északi része or. uralom alá kerül. A. v. Humboldt közép- és dél-am. útjának eredményeként megalapozza a növényföldrajzot, az összehasonlító klimatológiát és a vulkanológiát. Elkészül Ph. O. Runge *Őnarcképe feleségével és fivérével*, valamint A.-J. Gros *Jaffai pestisbetegek* c. képe. Beethoven befejezi a „Waldstein” szonátát és a III. (*Esz-dúr*) szimfóniát, amelyet Napóleonnak ajánl, de császárrá koronázása hírére törli az ajánlást: marad a címe *Eroica*. J. H. Pestalozzi nevelőintézetet és tanítóképzőt állít fel Yverdonban.

A magy. ir. fontos eseményei: Bessenyei megírja *TARIMÉNES UTAZÁSA* c. államregényét; Csokonai a *HALOTTI VERSEK (A LÉLEK HALHATATLANSÁGA)* c. búcsúztatóját, valamint egyik utolsó nagy költeményét: *TÜDŐGYULLADÁSOMRÓL*. Fazekas Mihály megírja a *LUDÁS MATYI* első változatát, de a végleges forma csak 1817-ben jelenik meg Bécsben (vö. 1815). Berzsenyi *BARÁTOMHOZ* c. költeménye talán már ekkor elkészül, és ez évben teszi közzé Kolozsvárt Molnár Borbála levelezését *Újfalvy Krisztinával* „a két nem hibái és érdemei felől”.

Az ang. W. Blake prófétikus-allegorikus műveit írja, befejezi a *NÉGY ZOA (The four Zoas)* c. művét az élet alapvető princípiumainak egymással folytatott küzdeleméről, megkezdí — mintegy folytatásként — a *MILTON (1804–1808)* és *JERUSALEM (1804–1820)* c. nagy költeményeit.

Schiller megírja utolsó drámáját, a *TELL VILMOST (Wilhelm Tell)* és megkezdí befejezetlenül maradt darabját, az or. témájú *DEMETRIUST*.

Tito Brezovački megírja az első horv. nyelvű modern vígjátékot *MÁTYÁS, A GARABONCIÁS DIÁK (Mathias grabantziaš diak)* címen.

H. Nelson ang. tengernagy hatalmas győzelme Trafalgárnál a fr. —sp. hajóhad fölött. A harmadik koalíció (Anglia, Ausztria, Oroszország) Napóleon ellen: Napóleon győzelme Austerlitznál. Felfedezik a morfiumpot mint fájdalomcsillapítót. Canova megalkotja Mária Krisztina főhercegnő sírmlékét a bécsi Ágoston-rendi templomban (Augustinerkirche); Ph. O. Runge ném. festő *A reggel* c. képe és J. L. David *VII. Pius* pápáról készült portréja az év nevezetes festményei. Beethoven megírja *f-moll („Apassionata”) zongoraszonátáját* és a *Leonora-nyitányt* (később: *Fidelio*, az opera). A rom. Iași város gör. kolóniája színelőadást tart.

A magy. ir.-ban ez idő tájt készülnek Berzsenyi *AZ IFJÚSÁGHOZ* és *LEVÉLTÖRDÉK BARÁT-NÉMHOZ* c. versei; megjelenik Verseggy Ferenc nyelvtudományos könyve: *A TISZTA MAGYARSÁG* (Révaival vitázik benne). Budai Ézsaiás debreceni professzor közléteszi *MAGYARORSZÁG HISTÓRIÁJÁNAK* két kötetét (a harmadik 1812-ben). Kultsár István megindítja Pesten a *Hazai tudósítások* (1808-tól *Hazai és külföldi tudósítások*) c. politikai hírlapját, amely 1840-ig fennáll.

Az ang. W. Wordsworth ekkor fejezi be önéletrajzi költeményét: AZ ELŐJÁTÉK (The prelude). W. Scott kiadja AZ UTOLSÓ REGŐS ÉNEKE (The lay of the last minstrel) c. elbeszélő költeményét.

1805 és 1808 között teszik közzé A. v. Arnim és C. Brentano nagy ném. népdalgyűjteményüket: A FIÚ CSODAKÜRTJE (Des Knaben Wunderhorn), F. Hegel pedig megkezdí előadásai sorozatát: ELŐADÁSOK A FILOZÓFIA TÖRTÉNETÉRŐL (Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie).

Nevezetes jap. elbeszélés a SZAKURAHIME ÉLETÉNEK TELJES LEÍRÁSA (Szakurahime-zenden akebonozosi), szerzője Szanté Kjōden, tartalma rendkívül népszerű szerelmi történet.

1806 Napóleon védnöksége alatt létrejön a ném. fejedelmek Rajnai Szövetsége (benne az újonnan alakult Bajor Királyság): a Német-római Birodalom megszűnik; Ferenc (1804 óta Ausztria császára) ném. birodalmi rangjáról lemond. Napóleon Jénánál legyőzi a poroszokat és szövetségeseiket, bevonul Berlinbe, kontinentális zárlatot hirdet az ang. áruk ellen; az angolok viszont tovább növelik gyarmatbirodalmukat. J.-M. Jacquard munkába állítja az első mechanikus szövőszéket: a szövőipar óriási fellendülése. Napóleon a klasszicizmus korszerűsített formáját hivatalos művészi irányná emeli: a stílus vezéralakja J. L. David, aki ebben az évben festi meg *Napóleon megkoronázása* c. képét, ugyanakkor A.-J. Gros *Az abukiri csatát* ábrázolja. Elkészül Beethoven *IV. szimfóniája*.

Berzeviczy Gergely megírja lat. nyelvű, korát messze meghaladó nemzetgazdasági munkáját A PARASZTOK HELYZETÉRŐL ÉS JELLEMÉRŐL MAGYARORSZÁGON (De conditione et indole rusticorum in Hungaria). Már halála után kiadják Csokonaitól az ANAKREONI DALOKAT (1803-as dátummal).

Megjelenik G. G. Byron első verseskötete, a MULANDÓ VERSEK, más címen TŰNŐ HANGULATOK (Fugitive pieces).

Az év legnevezetesebb ném. műve J. F. Herbart ÁLTALÁNOS PEDAGÓGIÁJA (Allgemeine Pädagogik), a polgári nevelés és oktatás elveinek és gyakorlatainak kikristályosodott rendszerezése.

A len. irodalomból ez évben S. Trembecki SZÓFIALIGET (Sofiówka) c. elbeszélő költeménye emelkedik ki, amely „topográfiai módon versben ábrázolja” tárgyát. A cseh J. Jungmann KÉT DISSZERTÁCIÓ A CSEH NYELVRŐL (Dvoji rozmlouvání o jazyku českém) címen értekezik, időben a magy. nyelvújítással párhuzamosan.

1807 Több porosz és or. vereség után békekötés Tilsitben Napóleon és I. Sándor cár között, Oroszország csatlakozik a kontinentális zárlathoz; ennek megszegése miatt a fr. csapatok bevonulnak Portugáliába, a királyi család Brazíliába menekül, ahol irodalmi és kulturális felvirágzás veszi kezdetét. Freiherr von Stein porosz miniszterelnökként liberális reformokat vezet be. R. Fulton feltalálja a gőzhajót; az első gázlámpák Londonban. Canova szobrot készít Napóleon testvéréről, Paolináról mint *Fekvő Venus*ről. Beethoven befejezi a

Coriolan-nyitányt és a C-dúr (Kismartoni-Eisenstadti) misét. E. N. Méhul nagy sikerű operája Párizsban: *József Egyiptomban.* Az amszterdami Schouwburg Holland Királyi Színház lesz, mivel Napóleon hol. királlyá teszi egyik testvérét.

Irodalmunkban fontos Kisfaludy Sándor HIMFY SZERELMEINEK megjelenése, ezúttal a BOLDOG SZERELEMMEL együtt, valamint verses elbeszéléseinek — REGÉK A MAGYAR ELŐIDŐKBŐL — kiadása. Berzsenyi ez évben írja A MAGYAROKHOZ (Forr a világ...) címzett második ódáját, valamint valószínűleg a REMETE, A KÖZELÍTŐ TÉL ÉS A FOHÁSZKODÁS első formáját. Napvilágot lát Fazekas Mihály és Diószegi Sámuel népszerű MAGYAR FÜVÉSZKÖNYVE.

Az ang. Byron második kötete: A TÉTLENSÉG ÓRÁI (Hours of idleness); Charles és Mary Lamb: SHAKESPEARE-MESÉI (Tales from Shakespeare), elbeszélések Shakespeare színművei nyomán.

Megjelenik a ném. Fr. Hegel A SZELLEME FENOMENOLÓGIÁJA (Die Phänomenologie des Geistes) c. munkája.

Fr. gyűjteményt adnak ki I. NAPÓLEON KÖLTŐI KORONÁJA (Couronne poetique de Napoleon Ier) címen a dicsőítő versekből.

U. Foscolo ol. patrióta költeményei: SÍROKRÓL (Dei sepolcri).

V. A. Ozerov klasszikus szabályok szerint patrióta tragédiát ír DONI DMITRIJ (Dmitrij Donszkoj) címen.

1808 A fr. csapatok Spanyolországba nyomulnak, elfoglalják Barcelonát: néhány hónap múlva felkelés tör ki Napóleon ellen, augusztusban az angolok partra szállnak port. területen, sikeresen hatolnak előre, de a franciák megszállják Madridot. Megjelenik az első Brockhaus-lexikon (1808 1811) — Goethe is használja. C. D. Friedrich romantikus ném. festő képe: *A kereszt a hegységben*; D. Ingres képe a *Füldöző*. A. L. Girodet: *Atala halála*, festmény Chateaubriand regényének ihletésére. Beethoven *V.* („Sors”) és *VI.* („Pastorale”) *szimfóniája*. Napóleon fogadja Goethét Erfurtban.

A magy. ir. történetének bemutatása Pápay Sámuel A MAGYAR LITERATURA ESMERETE c. könyvében, Virág Benedek nagy történeti műve, a MAGYAR SZÁZADOK első két része 1808-ban és 1816-ban jelenik meg (a befejező részt 1862-1863-ban Toldy Ferenc adja ki).

A ném. nyelvű ir. eseménye Goethe FAUST I. rész megjelenése, Heinrich von Kleist kitűnő vigjátékának, az AZ ELTÖRT KORSÓNAK (Der zerbrochene Krug) bemutatója és HEILBRONNI KATICA (Das Käthchen von Heilbronn) c. romantikus színművének megjelenése (magyarra 1887-ben Reviczky Gyula fordította). Fr. Schlegel tanulmánya A HINDUK NYELVÉRŐL ÉS BÖLCSESSÉGÉRŐL (Über die Sprache und Weisheit der Inder) a kor világirodalmi tájékozódását szolgálta, a filozófus J. G. Fichte BESZÉDEI A NÉMET NEMZETHEZ (Reden an die deutsche Nation) a hazafias és franciaellenes érzelmeket szították.

A dán Grundtvig tudós és poétikus műve, az ÉSZAK MITOLÓGIÁJA (Nordens mytologi) hozzájárult a „germán” öntudat megerősödéséhez.

A sp. ellenállás két legtüzeesebb költője M. J. Quintana és J. N. Gallego: mindkettő hazafias ódákat ír a trafaigari csatára, a felfegyverzett provinciák népére, a forradalmi Spanyolországra.

V. A. Zsukovszkij or. romantikus balladákat ír: a LUDMILA (Bürger *Leonoré*-ja nyomán) és a SZVETLANA a két legnevezetesebb.

Költői szépségű a jap. Ueda Akinari prózája: ELBESZÉLÉSEK A TAVASZI ESŐBEN (Haruszame monogatari).

- 1809** Napóleon legyőzi Ausztria seregeit és bevonul Bécsbe; aláírják a schönbrunni békét. A győri csatában megfutamodnak a magy. nemesi felkelés csapatai, Napóleon kiáltványt intéz a magyarokhoz, amelyet Batsányi fordít le magyarra. A tirol felkelés vezére Andreas Hofer (1810-ben kivégzik). Metternich Ausztria külügyminisztere lesz és az európai politika egyik irányítója marad 1848-ig. Svédország „romantikus” királya, XIII. Károly trónra lép. J. Lamarck megalapítja a fejlődéstant ÁLLATTANI FILOZÓFIA (Philosophie zoologique) c. művében: az élővilág fejlődés eredménye. F. Goya festménye: *A spanyol szabadságharcosok kivégzése*.

A magy. vándorszínészet otthont talál a pesti Hacker-szálában. Nevezetes Kisfaludy Sándor röpirata, a HAZAFIÚI SZÓZAT A MAGYAR NEMESSÉGHEZ és Kisfaludy Károly nagy sikerű drámája, A TATÁROK MAGYARORSZÁGON (első változatban, második és végleges 1811-ből).

Ang. nyelvű az am. Washington Irving szatirikus álkronikája, a NEW YORK TÖRTÉNETE A VILÁG KEZDETÉTŐL A HOLLAND DINASZTIA VÉGÉIG (A history of New York, from the beginning of the world to the end of the Dutch dynasty) — Diedrich Knickerbocker kitalált szerző nevében.

Megjelenik Goethe regénye, a VONZÁSOK ÉS VÁLASZTÁSOK (Die Wahlverwandtschaften), 1809 és 1811 között; A. W. Schlegel 1808-ban tartott bécsi előadássorozatot három kötetben teszi közzé: A DRÁMAI MŰVÉSZETRŐL ÉS IRODALOMRÓL (Über dramatische Kunst und Literatur).

Kikerül a nyomdából az or. I. A. Krilov tanító MESÉINEK első gyűjteménye.

A jap. Sikitei Szamba humoros elbeszélései a nyilvános fürdőkről E VILÁG FÜRDŐHÁZA (Ukijoburo) címen 1809 és 1813 között négy részben látnak napvilágot.

- 1810** Napóleon nőül veszi Habsburg I. Ferenc leányát, Mária Lujzát. Megindul a dél-am. sp. gyarmatok függetlenségi harca: Simón Bolívar, „a felszabadító” első fellépése: XIII. Károly svéd uralkodó Jean Bernadotte fr. marsallt adoptálja trónörökösnek (1818-tól király). Goethe megjelenteti SZÍNELMÉLETÉT (Zur Farbenlehre). Goya 1810 és 1813 között alkotja *A háború borzalmai* c. rézkarc-sorozatát, J. L. David pedig *A sasok szétoztása* c. képét a lelkes napóleoni hadseregről; Goethe rajza: *A földszellem megjelenik Faustnak*.

Baróti Szabó Dávid közléteszi Vergilius AENEIS-ének teljes fordítását, valamint 10 eklogáét két kötetben (Bécs, 1810 és Pest, 1813). Berzsenyi végső formába önti A MAGYAROKHOZ (Romlásnak indult...) c. ódáját (1796), a magy. klasszicizmus nagy lírai remekművét, valamint vallásos ódáját, a FOHÁSZ-KODÁST.

Az ang. G. Crabbe **A KIS VÁROS** (The borough) c. versciklusában szülővárosa életét ábrázolja; W. Scott romantikus elbeszélő költeménye: **A TÓ ASSZONYA** (The lady of the lake).

Mme de Staël híres munkáját **NÉMETORSZÁGRÓL** (De l'Allemagne), amelyben először festett a franciáknak és egész Európának hiteles képet a felvirágzott ném. ir.-ról, Napóleon elkoboztatja: 1813-ban jelenik meg újra Londonban.

A hindi ir. kialakulásáról tesz bizonyosságot Lallúdzsi **Lál A SZERETET TENGERE** (Prém szágár) c. elbeszélése, mely egy népszerű szan. legenda feldolgozása.

- 1811** Megszületik Napóleon egyetlen törvényes fia, II. Napóleon római király, 1817-től kezdve reichstadti herceg. A fr. E. Rostand *A sasfiók* (L'Aiglon, 1900) c. drámájának hőse. A franciák Spanyolországban súlyos vereséget szenvednek a Wellington vezette ang. seregektől; további sp. gyarmatok függetlenednek. A ludditák gépromboló munkásmozgalmának kezdete Angliában. A Krupp-acélművek alapítása Essenben. Megalakul egy fr. sajtóiroda (a későbbi Havasügynökség). Pollack Mihály befejezi a pesti evangélikus templom (a mai Deák Ferenc téren) építését. B. Thorvaldsen dán szobrász átütő sikert arat a *Nagy Sándor diadalmenetét* ábrázoló frizzel, amely a római Palazzo del Quirinale egyik termét díszíti. F. Schubert egy korai dala: *Hágár panasza*.

Megjelenik Kazinczy **TÖVISEK ÉS VIRÁGOK** c. epigramma (xénia)-gyűjteménye, a nyelvújítási harc nyitánya. Ez évben készül el Berzsenyi **ÉLETFILOZÓFIA** c. költeménye.

Napvilágot lát az ang. J. Austen 1797-ben keletkezett regénye, az **ÉRTELEM ÉS ÉRZELEM** (Sense and sensibility). Shelley kiadja **AZ ATEIZMUS SZÜKSÉGESSÉGÉRŐL** (The necessity of atheism) szóló pamfletjét, emiatt kizárják az oxfordi egyetemről.

Megjelenik a ném. La Motte Fouqué rendkívül népszerű romantikus meséje **UNDINE** habléányról, amelyet E. T. A. Hoffmann hamarosan operának dolgoz fel. Goethe **ÉLETEMBŐL. KÖLTÉSZET ÉS VALÓSÁG** (Aus meinem Leben. Dichtung und Wahrheit) c. önéletrajzi művének első kötete lát napvilágot, 1831-ig még három kötete készül el. B. G. Niebuhr klasszikus történelmi művének: **RÓMA TÖRTÉNETE** (Römische Geschichte) első kötete, amelyet 1832-ig még kettő követ, szintén 1811-ben kerül ki a sajtó alól.

A fr. P. Béranger népszerű dalainak (chansons) első gyűjteménye Párizsban lát napvilágot.

A gör. A. Hrisztopulosz **LÍRAI KÖLTEMÉNYEI** (Lürika) Bécsben jelenik meg.

A szerb M. Vidaković **VELEMIR ÉS POSILJA** c. regényét Pesten adják ki, és ekkor írja Valentin Vodnik, az első szlov. nemzeti költő ódáját: **AZ ÚJJÁÉLEDT ILLÍRIA** (Ilirija oživljena).

- 1812** Napóleon megtámadja Oroszországot: szept. 14-én bevonul az égő Moszkvába, okt. 19-én megkezdi a visszavonulást, amelynek során Nagy Hadserege

elpusztul. Bevezetik a gyorssajót. P. S. de Laplace valószínűségelmélete. Kialakítják a humán típusú gimnáziumot Poroszországban, ami mintája lesz Ausztria és Magyarország gimnáziumainak is. Th. Géricault *A császári gárda rohamra induló vadásztisztje* c. képe az év nagy képzőművészeti sikere Párizsban. Beethoven befejezi *VII. (A-dúr)* és *VIII. (F-dúr) szimfóniáját*. Megnyílik a pesti állandó Német Színház.

Katona két korai kísérlete: ISTVÁN, A MAGYAROK ELSŐ KIRÁLYA ÉS A LUCA SZÉKE KARÁCSONY ÉJSZAKÁJÁN.

Megjelenik Byron nagy önéletrajzi elbeszélő költeményének — CHILDE HAROLD ZARÁNDOKÚTJA (Childe Harold's pilgrimage) — első két része (az utoiso 1818-ban). Shelleytől megjelenik a KIÁLTVÁNY AZ ÍR NÉPHEZ (Address to the Irish people), és megírja MAB KIRÁLYNŐ (Queen Mab) c. filozófiai költeményét.

A nem. ir. nagy eseménye a Grimm testvérek GYERMEK- ÉS HÁZI MESÉK (Kinder- und Hausmärchen) c., mindmáig a világ minden táján és számtalan nyelven olvasott gyűjteményének ez évben megjelent első kötete (a következők 1815-ben és 1822-ben). Theodor Körner hazafias drámája: ZRINYI ez évből való.

Belor. nyelven elkészül egy Vergilius-paródia, a FONÁK AENEIS (Eneida narrativum).

Megindul a jap. Sikitei Szamba humoros elbeszéléseinek további közlése a VILÁG BORBÉLYMŰHELYE (Ukijodoko) címen 1812 és 1818 között.

1813 Ném. felszabadító háborúk Napóleon ellen: a „népek csatájában”, Lipszénél a túlerőben levő szövetséges seregek döntő csapást mérnek a franciákra. Kivonulás Spanyolországból; Mexikó kikiáltja függetlenségét. J. J. Berzelius kialakítja a modern vegyjeleket. P. H. Ling svéd író bevezeti a könnyed „svéd tornát”; divatba jön a valcer tánc. Megalakul a Királyi Filharmonikus Társaság Londonban.

A magy. ir. eseményei: Pálóczi Horváth Ádám gyűjteménye, az Ó ÉS ÚJ MINTÉGY ÖTÖZFÉLSZÁZ ÉNEK (megjelenik 1953-ban). Virág Benedek közzéteszi Horatius EPISZTOLÁIT. KAZINCZYNAK POÉTAI BERKE versfordításait tartalmazza. A nyelvújítás ellen irányul Somogyi Gedeon MONDOLATA, amely többek között Kazinczyt és Berzsenyit is megtámadja. Helmecei Mihály kiadja Berzsenyi verseit, Katona színműve a ZISKA A CALICE, A TÁBORITÁK VEZÉRE (a calice = kelyhes).

Byron közzéteszi A GYAÚR (The Giaour) c. elbeszélő költeményét, J. Austen pedig BÜSZKESÉG ÉS BALÍTÉLET (Pride and prejudice) c. regényét.

Goethe megírja SHAKESPEARE ÉS NINCS VÉGE (Sh. und kein Ende) c. fontos esszéjének I. részét, a II. részt csak 1826-ban teszi közzé. Megjelenik E. T. A. Hoffmann nagyszerű DON JUAN-novellája, „egy mesés eset, amely egy zenerajongó utassal történt”.

A svéd E. Tegnéer A HÖS (Hjälten) c. elbeszélő költeménye és ÉNEK A NAPHOZ c. lírai kötete; a dán B. S. Ingemann VARNER KÖLTŐI BARANGOLÁSAI (Varners poetiske vandringer) az északi ir.-ak fontos tényei.

- 1814** Napóleon lemond, száműzik Elba szigetére, a Bourbonok visszatérnek a fr. királyi trónra. A bécsi kongresszus tanácskozni kezd a fr. forradalom előtti állapotok visszaállításáról Európában, és elismeri Svájc „örökös” semlegességét. A sp. trónra visszatérő VII. Ferdinánd megszünteti a liberális alkotmányt; VII. Pius pápa visszaállítja a jezsuita rendet. G. Stephenson megépíti az első gőzmozdonyt és Blücher porosz tábornokról nevezi el. Elkészülnek az első fényképfelvételek. A gyorsajót a londoni *The Times* alkalmazza elsőnek. Goya festménye, az *1808. május 3.*, a sp. felkelők franciák általi kivégzését ábrázolja. Elkészül J. Ingres festménye, *A nagy Odalisk.* Igen népszerű K. F. Schinkel *Gótikus templom a víz felett* c. képe: hang- és fényhatások kíséretében mutogatják. Elkészül Beethoven *Fidelio* c. operája, Schubert *Margit a rokkánál* és *A rémkirály* c. dala (Goethe szövegére).

Megkezdődik Kazinczy MUNKÁINAK kilenczkötetes kiadása (1816-ig). Kölcsey fontos versei: a RÁKOS NIMFÁJÁHOZ, ELFOJTÓDÁS ÉS RÓZA (az első magy. ir.-i ballada); Kölcsey és barátja, Szemere Pál megírják a FELELETET A MONDOLATRA (megjelenik 1815-ben). Berzsenyi epigrammája: NAPOLEON. Katona megírja a JERUZSÁLEM PUSZTULÁSA c. drámáját és a RÓZSA c. vígjátékát. Széchenyi István NAPLÓHOZ kezd (egészen 1848-ig folytatja).

Az ang. Byron elbeszélő költeményét, a KALÓZT (The corsair) adja ki. W. Scott pedig megjelenteti első történelmi regényét WAVERLEY, VAGY HATVAN ÉVVEL EZELŐTT (Waverley, or 'tis sixty years since) címen.

A ném. K. T. Körner LANT ÉS KARD (Leier und Schwert) és F. Rückert FELVÉRTEZETT SZONETTEK (Geharnischte Sonette) c. kötetei a felszabadító háborúk lázában születtek. A Chamisso híres elbeszélése a PETER SCHLEMIHL KÜLÖNÖS TÖRTÉNETE (P. Schlemihls wundersame Geschichte). Megjelenik E. T. A. Hoffmann regénye, AZ ARANY VIRÁGCSERÉP (Der goldene Topf) és FANTÁZIAKÉPEK CALLOT MODORÁBAN (Phantasiestücke in Callots Manier) címen négy kötet novellája (1814–1815-ben).

Napvilágot lát a svéd Atterbom mesedráma-töredéke, a KÉK MADÁR (Fågel blå), egy svéd népdalgyűjtemény (Svenska folkvisor), valamint a dán Oehlenschläger HELGE c. versiklusa.

A fr. utópista szocialista Saint-Simon gróf kiadja AZ EURÓPAI TÁRSADALOM ÚJJÁSZERVEZÉSÉRŐL (De la réorganisation de la société européenne) c. értekezését.

I. Vilarasz nyelvészeti tanulmányokat jelentet meg A GÖRÖG NÉPNYELV (I roméiki glossza) címen.

A szerb Vuk S. Karadžić kiadja Bécsben első „kis” népdalgyűjteményét (Mala prostonarodna slaveno-srbska pesnarica), amelynek szövegét jórészt emlékezetből írja le, ill. a szerb nyelv első nyelvtanát (Pismenica srbskoga jezika), ugyancsak Bécsben. M. Vidaković LJUBOMIR ELIZIUMBAN (L. u Elisiumu) c. regénye Pesten jelenik meg.

- 1815** Napóleon márc. 1-én partra száll Cannes mellett, a Bourbon király elmenekül Párizsból, 100 napos császári uralom következik. A bécsi kongresszus befejeződik, „kongresszusi” Lengyelországot állítanak vissza (nagy részt orosz uralom alatt). Jún. 18.: megsemmisítő fr. vereség Waterloo-nál, Napóleont Szent Ilona szigetére száműzik. Megalakul Ausztria, Oroszország és Poroszország „Szent Szövetsége”. A jénai diákok megalakítják az első Burschenschaftot. Milos Obrenović felkelése a törökök ellen. A Davy-féle bányáslámpa bevezetése. Goya *Boszorkányszombat* c. képe. Schubert *D-dúr szimfóniája* és további Goethe-dalai: *A vándor éji dala*, *Heidenröslein*. Közép-Európában elterjed a polgári biedermeier stílus.

A LUDAS MATYI névtelen, Kerekes Ferenc gondozásában és verses bevezetőjével ellátott kiadása jelenik meg Bécsben. Kazinczy kiadja Kis János VERSEIT. Kölcsey értekezése: CSOKONAI VITÉZ MIHÁLY MUNKÁINAK KRITIKAI MEGÍTÉLTETÉSE. Berzsenyi fontos versei: VANDAL BÖLCSESSÉG, VITKOVICS MIHÁLYHOZ, A PESTI MAGYAR TÁRSASÁGHOZ (költői levelek). 1815 és 1825 között jelent meg Fessler Ignác Aurél 10 kötetes ném. nyelvű történeti műve, a magy. romantikusok egyik fő forrása, A MAGYAROK ÉS A VELÜK EGYÜTT LAKÓK TÖRTÉNETE (Die Geschichte der Ungarn und deren Landsassen). Az év legnagyobb eseménye Katonai nemzeti tragédiájának, a BÁNK BÁNNAK az elkészülése, amiről a kortársak alig vettek tudomást.

A ném. E. T. A. Hoffmann fantasztikus regénye: AZ ÖRDÖG BÁJITALA (Die Elixire des Teufels), „egy kapucinus barát, Medardus hátrahagyott iratai”, F. v. Schlegel nevezetes kétkötetes „világirodalmi” műve AZ ANTIK ÉS A MODERN IRODALOM TÖRTÉNETE (Geschichte der alten und der neuen Literatur).

A fr. Béranger versgyűjteménye az ERKÖLCSI ÉS EGYÉB DALOK (Chansons morales et autres).

Az ol. Manzoni fontos versgyűjteménye a SZENT HIMNUSZOK (Inni sacri) az év ünnepeire.

Az év egyik érdekessége „Best”-nek, azaz Izrael ben Eliézernak (a chasszidizmus főalakjának) héb. nyelvű anoním életrajza.

A jap. Kageva Kageki poétikai vitairata a nyelv modernizálásáért: ELLENVETÉSEK (Niimanabi-iken).

- 1816** Argentína független állam lesz. Megalakulnak az or. titkos társaságok, a későbbi dekabristák. Gauss a nem-eukleidészi geometriáról ír leveleiben; felfedezik és elterjesztik a sztetoszkópot; nagyarányú cukorrépa-ültetés kezdődik. P. Vignon befejezi a párizsi Madeleine-templomot. Schubert *c-moll* („Tragikus”) *szimfóniája*; Rossini operája, *A sevillai borbély*, Beaumarchais vigjátéka nyomán. Az első rom. nyelvű műkedvelő előadás Iaşiban.

Kazinczy megírja a PÁLYÁM EMLÉKEZETE c. memoárját (csak 1879-ben nyomtatják ki); Ungvárnémeti Tóth László VERSEIT, köztük a NÁRCISZ VAGY A GYLKOS ÖN SZERETET c. klasszicista tragédiát.

Megjelenik az ang. Byron elbeszélő költeményének, a CHILDE HAROLD ZARÁNDOKÚTIJÁNAK a III. éneke, valamint több más műve; Shelleytől az ALASTOR c. filozófiai költemény; W. Scott regényei közül a PURITÁNOK UTÓDAI (Old mortality — régi halandóság) és a FEKETE TÖRPE (The black dwarf).

Szinpadon a ném. Adolf Müllner „szörnyű” sorstragédiája, A VÉTEK (Die Schuld). Megjelenik H. Clauren óriási sikerű érzelmes „biedermeier” regénye, a MIMILI, valamint E. T. A. Hoffmann meséje, a DIÓTÖRŐ ÉS EGÉRKIRÁLY (Nussknacker und Mauskönig), amelyből P. I. Csajkovszkij az 1892-ben bemutatott balettet alkotta.

Máig is népszerű a dán J. L. Heiberg KARÁCSONYI TRÉFA ÉS ÚJÉVI MÓKA (Julespøg og nyttaarsløier) c. fantasztikus bohózata.

A fr. Benjamin Constant érzelmes regénye, az ADOLPHE, az „egy ismeretlen papírai között talált anekdóta” névtelenül lát napvilágot.

A gör. Konsztantinosz Ikonomosz Molière nyomán vigjátékot ír A ZSUGORI (O exintavelonisz) címen, a cselekményt átteszi Szmirnába, ahol tanár.

A len. J. U. Niemcewicz versei TÖRTÉNELMI DALOK (Śpievy historyczne) címen kapcsolódnak a kor eseményeihez.

- 1817** Milos Obrenović Szerbiának a törökök által elismert „vezére” lesz. A ném. egyetemek Burschenschaftjai nagy ünnepet rendeznek Wartburgban, ném. egységet követelve. J. Constable festménye a *Flatfordi malom*; K. F. Schinkel képe az *Olasz táj*.

Keszthelyen megtartják az első Helikon-ünnepségeket Festetics György gr. védnöksége alatt. Megjelennek Vitkovics Mihály MESÉI ÉS VERSEI, valamint a LUDAS MATYI végleges formája (vö. 1804). Kölcsy megírja a RÁKÓCZI HAJH... c. versét és tanulmányát BERZSENYI DÁNIEL VERSEI címen, amely a megbírálta rendkívüli módon feldúlja. Az év két — nem egyenlő rangú — színműve: Gombos Imre tragédiája, AZ ESKÜVÉS és Kisfaludy Károly vigjátéka, A KÉRŐK. Megindul Pesten a *Tudományos Gyűjtemény* c. folyóirat Fejér György szerkesztésében (fennáll 1841-ig), amely az első két évfolyamában mindjárt Kazinczy ERDÉLYI LEVELEIT hozza.

Az ang. ir. nagy eseménye Byron MANFRED c. drámai költeménye, továbbá J. Keats első kötete: VERSEK (Poems). A nagy közgazdász, D. Ricardo híres műve: A POLITIKAI GAZDASÁGTAN ÉS AZ ADÓZÁS ALAPELVEIRŐL (On the principles of political economy and taxation).

A ném. anyagból C. Brentano A DERÉK KASPERL ÉS A SZÉP ANNERL TÖRTÉNETE (Geschichte vom braven K. und dem schönen A.) c. novellája, valamint Hegel nagy műve, A FILOZÓFIAI TUDOMÁNYOK ENCIKLOPÉDIÁJÁNAK ALAPVONALAI (Enzyklopädie der philosophischen Wissenschaften im Grundrisse) emelkedik ki. Bemutatkozik az első jelentős osztr. költő, F. Grillparzer AZ ŐSANYA (Die Ahnfrau) c. drámájával.

Négy kötetben jelent meg G. L. Cuvier hatalmas munkája, AZ ÁLLATVILÁG SZERVEZETE SZERINTI FELOSZTÁSBAN (Le regne animal distribué d'après son organisation . . .) „mint a természetrajz és az összehasonlító anatómia alapja”. H.-F.-R. de Lamennais műve, AZ ERTÉKEZÉS A VALLÁSI KÖZÖMBŐSSÉGRŐL (Essai sur l'indifférence en matière de religion) négykötetes filozófiai munka. Stendhal egyelőre útleírásokat tesz közzé: RÓMA, NÁPOLY, FIRENZE (Rome, Naples et Florence).

A len. vigjáték „atyjának”, A. Fredrónak korai darabja a ZSÉMBELÉS ÉS DAC (Zrędnosc i przekora). Václav Hanka „megtalálja” az állítólagos öcseh KIRÁLYUDVARI KÉZIRATOT (Rukopis královédvorský, kiad. 1819).

- 1818** Franciaország csatlakozik a Szent Szövetséghez, megszüntetik megszállását. Chile és Venezuela független lesz. B. Thörvaldsen híres szobra Luzernben: *Haldokló oroszlán*. Ferenczy István megalkotja *Csokonai mellszobrát*. Elkészülnek Goya *Bikaviadalokat* ábrázoló rézkarcai. Beethoven *B-dúr* („*Hammerklavier*”) *zongoraszonátája*; F. X. Gruber ez évben komponálja (J. Mohr szövegére) a ma is népszerű *Csendes éj* (Stille Nacht) kezdetű karácsonyi dalt. Londonban megnyílik az Old Vic színház.

Megjelenik az ang. Blake műve AZ ÖRÖKKÉ TARTÓ EVANGÉLIUM (The everlasting ospel), továbbá Byron CHILD HAROLD ZARÁNDOKÚTJÁNAK harmadik és negyedik éneke, Shelley AZ ISZLÁM LÁZADÁSA (The revolt of Islam) és J. Keats ENDYMION c. elbeszélő költeménye. Shelley felesége, Mary Wollstonecraft megírja FRANKENSTEIN c. horrorregényét.

Megjelenik az ol. Silvio Pellico FRANCESCA DA RIMINI (vö. Dante) c. tragédiája.

N. M. Karamzin 12 kötetes or. történelme, az OROSZ ÁLLAM TÖRTÉNETE (Isztorija goszudarsztva rosszizszkovo) 1818–1824-ig jelenik meg. A cseh V. Hanka újabb hamis „felfedezése”, a ZÖLDHEGYI KÉZIRAT (Rukopis zelenohorský, kiad. 1819).

- 1819** A reakció megerősödése Európában, Poroszország letér a reformok útjáról. Egy osztr. diák meggyilkolja a cári szolgálatban álló A. Kotzebue-t. Metternich ezt felhasználva keresztülviszi a karlsbadi határozatokat: a cenzúra megszigorítása, a diákszervezetek betiltása. S. Bolívert megválasztják a dél-am. Nagy-Kolumbia Köztársaság elnökévé. Körösi Csoma Sándor útnak indul Keletre. B. Thorvaldsen tökéletes szobra: *A három grácia*, T. Géricault romantikus festményén, *A Medúza hajótörötteinek tutaja* c. képen a vad elemek ellen végső erőfeszítéssel küzdő embercsoport látható, J. Constable képe, a *Salisbury katedrálisa* a fények és színek gyönyörű játéka. Elkészül Schubert *A-dúr* („*Pisztráng*”) *zongoraötöse*. Beethoven elveszti a hallását.

Kisfaludy Károly egymás után írja drámai műveit: A PÁRTÜTŐK c. vigjátékot, az ILKA VAGY NÁNDORFEHÉRVÁR BEVÉTELE c. színjátékot (négy nap alatt) és a STIBOR VAJDA c. tragédiát.

Az év nagy ang. versei: Keats-től a LA BELLE DAME SANS MERCI — a kegyetlen tünderről — és az ÓDA EGY GÖRÖG VÁZÁHOZ (Ode on a Grecian urn); Shelley-től az ÓDA A NYUGATI SZÉLHEZ (Ode to the west wind), az ÓDA EGY PACSIRTÁHOZ (Ode to a skylark) és a DAL ANGLIA FÉRFIAIHOZ (Song to the men of England), ami a jogaikért küzdő munkásoknak szól. Byron elbeszélő költeménye MAZEPPA kozákvezérről (Liszt szimfonikus poémát szerzett róla) ugyanegy időből való a romantikus szabadsággal kezelt DON JUAN első énekeivel (befejezés: 1824). Scott regénye A LAMMERMOORI MENYASSZONY (The bride of Lammermoore), amelyet G. Donizetti operafeldolgozásában (1835) ma is játszanak. Az am. humorista, W. Irving „Diedrich Knickerbocker posztumusz írásaként” teszi közzé RIP VAN WINKLE c. elbeszélését.

A ném. ir.-ból Goethe NYUGAT-KELETI DIVÁN (West-östlicher Divan) c. versciklusa és E. T. A. Hoffmann prózaművei emelkednek ki: elbeszélése, A KIS ZACHES, AKIT ZINNOBERNEK NEVEZTEK (Klein Zaches, genannt Zinnober), kétkötetes befejezetlen regénye, a MURR KANDÚR ÉLETNÉZETEI (Lebensansichten der Katers Murr) és novellagyűjteménye, A SERAPION TESTVÉREK (Die Serapionsbrüder, négy kötetben). A. Schopenhauer, a filozófus főműve, A VILÁG MINT AKARAT ÉS KÉPZET (Die Welt als Wille und Vorstellung), a szubjektív idealizmus megnyilvánulása.

A fr. forradalom alatt lenyakazott A. Chénier ÖSSZES MŰVEI (Oeuvres complètes) — címe ellenére sem hiánytalan kiadás — ebben az évben jelenik meg két kötetben.

Joseph Perl héb. nyelvű szatírája, A TITOK LELEPLEZŐJE (Megaleh temirin) szintén ebből az évből való.

1820 Forradalom Spanyolországban, Nápolyban, Portugáliában: a nagyhatalmak troppai találkozóján elhatározzák a fegyveres beavatkozást. A. N. Ampère elektromágnesség-elmélete. Megtalálják és Párizsba szállítják a Milói Venus szobrát (gör. mester alkotása i. e. kb. 100-ból). Kisfaludy Károly mint festő is tevékeny: Bécsben tanult, Itáliába utazott, *Hajótörés holdvilágos éjszakán* c. képe a romantika motívumait foglalja össze.

Kisfaludy Károly 1820-ban kiadott drámái: IRÉNE (tragédia) és A KÉRŐK (vigjáték). Virág Benedek közzéteszi Horatius szatíráinak fordítását. Megjelenik Katona BÁNK BÁNJA (1821-es dátummal). Kölcsey második alkotó korszakába lép, költészete középpontjába a nemzet kérdése kerül. Fáy András EREDETI MESÉI ÉS AFORIZMÁI megjelenésével új író jelentkezik. Horváth István: MAGYARORSZÁG GYÖKERES RÉGI NEMZETSÉGEIRŐL, genealógiai munka.

Megjelenik W. Blake nagy vizionárius ang. költeménye, a JERUSALEM, fontos Shelley lírai drámája, A MEGSZABADÍTOTT PROMÉTHEUSZ (Prometheus unbound), ill. Keats néhány elbeszélő költeménye, köztük az ellenséges családok egymást szerető gyermekeinek motívumára épülő SZENT ÁGNES-EST (The eve of Saint Agnes) és a szép pásztor, ENDYMION mítoszának modernizált változata. Négy kötetben lát napvilágot Ch. R. Maturin híres rémregénye, a MELMOTH, A VÁNDOR (M., the wanderer), központjában a „bolygó zsidó” alakjával. Ebben az évben jelenik meg W. Scott legnépszerűbb regénye, az IVANHOE, amely címét a főszereplő nevééről kapta.

A fr. A. de Lamartine első fontos kötete a KÖLTŐI ELMÉLKEDÉSEK (Méditations poétique), benne híres verse: A TÓ (Le lac).

Az or. romantika legnagyobbjának, A. Sz. Puskinnak RUSZLÁN ÉS LUDMILLA (R. i Ljudmila) c. elbeszélő poémája népmesei alapú, egyidős vele egy másik poéma, A KAUKÁZUSI FOGOLY (Kavkazkij plennjik).

A Távol-Kelet két művel jelentkezik: kín. antológia a SZAVAK A RÉGI IRODALOMBÓL (Ku-van csu lei-cuan) Jao Nai gyűjtésében, a régi vietnami ír. főműve pedig Nguyen-Du verses elbeszélése, a THÚY-KIÊU TÖRTÉNETE (Truyện Thúy-Kiêu).

- 1821** Az osztr. seregek leverik a nápolyi forradalmat, majd a piemonti felkelést. Megkezdődik a gör. szabadságharc a tör. uralom ellen; törökellenes felkelés a Havasalföldön és Moldvában (a két rom. fejedelemségben) T. Vladimirescu vezetésével. Peru független lesz. Megnyílik az első állandó magy. színház Kolozsvárt.

Katona tanulmányt ír MI AZ OKA, HOGY MAGYARORSZÁGON A JÁTÉKSZÍNI KÖLTŐMESTERSÉG LÁBRA NEM TUD KAPNI? címen, megjelenik Vályi-Nagy Ferenc ILIÁSZ-fordítása hexaméterekben — ez az első teljes szöveg magyarul —, Kölcsy töredék-fordításának részleges felhasználásával.

Shelley elégiát ír Keats halálára ADONAIŚ címen, elkészül Byron drámai költeménye, a KÁIN (Cain), valamint W. Scott KENILWORTH c. történeti regénye. Meg jelenik az ang. am. J. F. Cooper első prériregénye, A KÉM (The spy).

H. v. Kleist hátrahagyott irataiból kiadják HOMBURG HERCEGE (Der Prinz von Homburg) c. utolsó drámáját. Meg jelenik Goethe WILHELM MEISTER VÁNDORÉVEI (W. Meisters Wanderjahre) c. regényének első vázlata.

A fr. Ch. Nodier romantikus elbeszélése a SMARRA VAGY AZ ÉJSZAKA DÉMONAI (Smarra ou les démons de la nuit).

Az ol. Manzoni nem sokkal 1821 után kezdi meg A JEGYESEK (I promessi sposi) első változatainak megírását.

1821 és 1823 között készül el Puskin poémája, a BAHCSISZERAJI SZÖKŐKÚT (Bahcsiszerajskij fontan, kiad. 1824).

Budán jelenik meg Vuk S. Karadžić SZERB NÉPMESÉK (Narodne serpske pripovijetke) c. gyűjteménye.

- 1822** A gör. függetlenség kikiáltása. Brazília is független császárság lesz (nem portugál gyarmat), az USA-ból szabadon bocsátott rabszolgák Liberia néven államot alapítanak Afrikában. J. F. Champollion fr. tudós megfejt az óegy. hieroglifákat. Megkezdik az esztergomi bazilika építését Kühnel Pál tervei alapján (Hild József fejezi be 1856-ban, Liszt Ferenc pedig misét ír a templomszentelésre: *Esztergomi mise*); Ferenczy István elkészíti *Pásztorleányka* c. szobrát. A ném. C. D. Friedrich megfesti *A hajótörött reménye* c. romantikus festményét, ez évből való a legnagyobb fr. romantikus festő, E.

Delacroix *Dante bárkája* c. képe is. E. T. A. Hoffmann, aki az íráson kívül zenét is szerzett, *A tébolyult Johannes Kreisler* zeneszerzőt ábrázoló rajzzal mintegy önarcképet készített. Beethoven zongoraszonátái és Schubert *h-moll* („*Befejezetlen*”) *szimfóniája* az év zeneművei.

Pesten megindul az *Aurora* zsebkönyv Kisfaludy Károly (később Bajza József szerkesztésében 1837-ig). Kölcsy megírja a CSOLNAKON c., népdal ihlette, de nem népdalszerű versét. Kisfaludy Károly novellája A VÉRPOHÁR, humoros levélregénye a TOLLAGI JÓNÁS; ebből vagy a következő évből való Vörösmarty költeménye HELVILÁHOZ.

Shelley halála évéből kelt HELLAS c. drámai költeménye. Byron szatírája az ÍTÉLETNAPI LÁTOMÁS (The vision of judgement).

Goethe kiadja önéletrajzából — KÖLTÉSZET ÉS VALÓSÁG (Dichtung und Wahrheit) — az 1792. évi franciaországi hadjáratról szóló részt (amely később önálló írás lesz). E. T. A. Hoffmann és L. Tieck novellákat publikál. Feltűnik három fiatal tehetség: Heinrich Heine (később a ném. romantika „lemondott mesekirályának” gúnyolja magát) versekkel, pl. A DAL SZÁRNYÁRA VESZLEK (Auf Flügeln des Gesanges) és útifeljegyzéseivel, amelyeket majd 1826 és 1831 között, rendezett formában, ÚTIRAJZOK (Reisebilder) címen tesz közzé.

A másik fiatal a fr. Victor Hugo, aki ez évben publikálja ODÁK ÉS VEGYES KÖLTEMÉNYEK (Odes et poésies diverses) c. kötetét (végleges formájukban 1828-ban jelennek meg).

A harmadik a len. romantika nagy költője, Adam Mickiewicz, akinek megjelenik első, BALLADÁK ÉS ROMÁNCOK (Ballady i romanse) c. kötete, benne híres verse, a ROMANTIKA (Romantyczność).

1823 Fr. csapatok leverik a sp. liberálisok felkelését. J. Monroe am. elnök megfogalmazza az Egyesült Államok függetlenségének és elszigetelődési politikájának elvét. Bolyai János hozzákezd az „abszolút geometria” kidolgozásához. F. Waldmüller megfesti Beethoven portréját. Beethoven befejezi a *IX. (d-moll) szimfóniát*, amelynek rendhagyó utolsó tételében kórus éneklí Schiller *Az örömhöz* (1785) írt ódáját. Schubert *Rosamunda-nyitánya* és *A szép molnárlány* c. dalciklusa is jelentős esemény az év zenei életében. Megnyílik a második állandó magy. színház Miskolcon.

Kölcsy nagy versei: HIMNUSZ, VANITATUM VANITAS, ZSARNOK. Aranyrákosi Székely Sándor hároménekes kiseposza, A SZÉKELYEK ERDÉLYBEN, az Igaz Sámuel által szerkesztett almanachban, a *Hébe* 1823. évfolyamában jelent meg Bécsben.

Byron gör. földre megy, hogy részt vegyen a szabadságharcban. Az ang. nyelvű ir. kiemelkedő eseménye Scott regénye, a QUENTIN DURWARD (a címszereplő neve), valamint az am. Cooper Bórharsnya-történetei közül az ÚTTÖRŐK (The pioneers).

A ném. Wilhelm Müller versciklusa, A TÉLI UTAZÁS (Die Winterreise) újabb Schubert-dalciklus ihletője. Goethe öregkori szenvedélyét írja meg a MARIENBADI ELÉGIÁBAN (Marienbader Elegie, amely csak 1827-ben jelent meg). Heine

dalai közül a legnépszerűbb, a LORELEY ugyanakkor keletkezett, mint a TELNEK-MÚLNAK AZ ÉVEK (Die Jahre kommen und gehen) c., ill. sok más finom szerelmi dala.

A fr. V. Hugo első regénye az IZLANDI HAN (Han d'Islande); Stendhal RACINE ET SHAKESPEARE címen ír nevezetes ir.-i esszét; A. Thiers pedig 10 kötetben megírja a FRANCIA FORRADALOM TÖRTÉNETÉT (Histoire de la révolution française).

A venezuelai sp. Andres Bello nagy költeménye a SZÓZAT A KÖLTÉSZETHEZ (Alocucion a la poesia).

A gör. D. Szolomosz HIMNUSZ A SZABADSÁGHOZ (Imnusz isz tim elefterian) címmel ír verset, amelynek első szakasza — akárcsak Kőlcseyé — nemzeti himnusszá lesz.

Puskin 1823-tól kezdve hét éven keresztül foglalkozik a JEVGENYIJ ANYEGIN c. verses regényével (kiad. 1833).

Barátja, a len. A. Mickiewicz megírja ŐSÖK (Dziady) c. drámai költeményét.

1824 A sp. kormány bejelenti, hogy hadserege végleg elhagyja Dél-Amerika földjét. X. Károly lép trónra Franciaországban (1830-ig), ultra-royalista reakció kezdődik, a nagypolgárság ellenzékbe vonul. A leeds-i J. Aspdin feltalálja a portland-cementet. Az év festményei: R. P. Boningtontól a *Normandiai tengerpart*, C. D. Friedrichtól a *Jégtenger* és F. Gérard-tól a *Daphnisz és Khloé*. A legjelentősebb zenei események: Beethoven ünnepi miséje, a *Missa Solemnis* és N. Paganini 24 *capriccioja* (hegedűre). Megalapítják a londoni nemzeti galériát, a National Galleryt.

Virág Benedek közzéteszi Horatius ÓDÁinak fordítását, Czuczor Gergely kiséposza, az AUGSBURGI ÜTKÖZET megjelenik az *Aurorában*, Vörösmarty megírja KIS GYERMEK HALÁLÁRA c. elégiáját.

Shelley halála után lát napvilágot nagy költeménye, AZ ÉLET DIADALA (The triumph of life). Barátja, Byron elesik gör. földön, Missolonghinál, mikor DON JUANJA utolsó énekei megjelennek.

Az osztr. F. Raimund ez évben aratja első sikereit népies biedermeier színdarabjaival, pl. A SZELLEMKIRÁLY GYÉMÁNTJÁVAL (Der Diamant des Geisterkönigs).

A svéd P. A. D. Atterbom romantikus-mesés drámai költeménye, A BOLDOGSÁG SZIGETE (Lycksalighetens ö) a svéd romantika kiemelkedő alkotása (II. része kiad. 1827).

A fr. A. de Vigny ELOA VAGY AZ ANGYALOK NŐVÉRE (E. ou la sœur des anges) c. misztériumából a hönső nevét átvette Komjáthy Jenő. Meg jelenik Auguste Mignet (Petőfi által ismert) műve: A FRANCIA FORRADALOM TÖRTÉNETE (Histoire de la révolution française).

Az ol. G. Leopardi a világfájdalom költője, ahogy ez 1824-ben ERKÖLCSI MŰVECSKÉK (Operette morali) c., dialogizált novellák formájában írt prózai művéből is kitűnik.

A gör. A. Kalvosz LANT (Líra) c. verseskötete a szabadság dalait tartalmazza.

Puskin a CIGÁNYOKBAN (Cigani) a szabad életet dicsőíti. Ebben az évben születik A. Sz. Gribojedov kitűnő szomorú-szatirikus vígjátéka, AZ ÉSZ BAJJAL JÁR (Gore ot uma). Budán jelent meg a pesti evangélikus pap, a szl. J. Kollár főműve, a SZLÁVA LÁNYA vagy a cím másik értelmezésében A DICSŐSÉG LÁNYA (Slávya dcéra), amely a szl. ir. első nagy alkotásának számít.

A jap. Hirata Acutane, a rendíthetetlen nacionalista, a sinto ideológiát hirdeti AZ ŐSI ÚT KOMPENDIUMA (Kodótaji) c. írásában.

1825 I. Miklós cár trónra lép Oroszországban, dec.-ben sikertelen felkelési kísérlet önkényuralma ellen (dekabristák). Felfedezik az alumíniumot és a brómot. L. Braille feltalálja a vakírás első formáját. W. Blake csodálatos illusztrációkat készít a bibliai *Jób könyvéhez*; Hokusai jap. festő legismertebb színes fametszete *A hullám*. Megnyitják a pétervári Nagy Színházat (Bolsoj-Petrovskij Tyeatr). A magy. nyelv ügye és a Tudományos Akadémia létesítése a pozsonyi országgyűlés napirendjén: Széchenyi István „gesztusa”: felajánlja egy évi jövedelmét.

Kölcsey verse A SZABADSÁGHOZ. Berzsenyi: ÉSZREVÉTELEK KÖLCSEY RECENZÍÓJÁRA. Megjelenik Kisfaludy Sándor négy drámája EREDETI MAGYAR JÁTEKSZÍN címen, továbbá Kisfaludy Károly történeti novellája, a TIHAMÉR (az *Aurorában*), majd Horváth István műve, a RAJZOLATOK A MAGYAR NEMZET LEGRÉGIBB TÖRTÉNETEIBŐL. Ezt az évet egyébként Vörösmarty neve fémjelzi. Kiadják Pesten a ZALÁN FUTÁSÁT, a CSERHALOM c. rövid eposzt (az *Aurorában*) és a FÖLDI MENNY c. verset.

Az év egyébként is gazdag termésű. Az ang. kritikus W. Hazlitt kiadja esszéit A KOR SZELLEME (The spirit of the age) címen.

Heine az ÉSZAKI-TENGER (Nordsee) versciklusán dolgozik Helgoland szigetén — egyik szép darabját Petőfi fordította le. W. Hauff 1825 és 1828 között három mutató, tarka kötetecskében közlésezi világhírű MESEALMANACHJÁT (Märchen-Almanach), elsősorban a gyermekekhez fordulva, de mindenki számára élvezetesen. Az osztr. Grillparzer történeti drámája: OTTOKÁR KIRÁLY SZERENCSEJE ÉS BUKÁSA (König Ottokars Glück und Ende), mely magy. vonatkozást is tartalmaz.

A svéd Esias Tegnér leghíresebb műve a FRITHIOF-SAGA (Frithiofs saga) c. elbeszélő költemény.

Az ol. ir. nagy műve pedig A. Manzoni háromkötetes, 1825–1826-ban napvilágot látott történelmi regénye, a JEGYESEK (I promessi sposi), amelyre az agg Goethe azonnal felfigyelt.

Fontos a kubai J. M. Heredia y Heredia sp. nyelvű, klasszicizáló formájú és romantikus tartalmú nagy leíró költeménye, A NIAGARA (El Niagara).

Puskin ez évben írja BORISZ GODUNOV c. történelmi drámáját, és közzéteszi JEVGENYIJ ANYEGIN c. verses regényének első énekét, folytatásait a következő években. Megjelenik a len. A. Fredro legismertebb vígjátéka DÁMÁK ÉS HUSZÁROK (Damy i huzary) címen.

A jap. Curuja Nanboku népszerű színművet ír egy falusi, JOCUJAI KÍSÉRTETTÖRTÉNET (Jocuja-kaidan) címen.

1826 Görögország autonómiát kap tör. fennhatóság alatt; a szultán kísérletet tesz az oszmán állam modernizálására. Bolivar összam. kongresszust próbál — sikertelenül — összehívni Panamába. N. I. Lobacsevszkij megalapozza az ellentmondásmentes nem-eukleidészi geometriát. Vincenz Priessnitz megnyitja hidegvíz-gyógyintézetét. Beethoven utolsó kvartettje az *F-dúr vonósnygyes*. Schubert d-moll kvartettje *A halál és a leány* címet viseli. F. Mendelssohn-Bartholdy igen népszerű műve a *Szentivánéji álomhoz* írt nyitány. C. M. v. Weber operája az *Oberon*.

Kölcsy Ferenc tanulmányokat ír: MOHÁCS, NEMZETI HAGYOMÁNYOK, valamint egy elemzést KÖRNER ZRÍNYIJÉRŐL (benne kifejtve saját tragikumelméletét). Vörösmarty megírja DÉLSZIGET és TÜNDÉRVÖLGYc. romantikus költeményeit, valamint versét: HELVILA HALÁLÁN.

Az ang. nyelvű ir. eseménye az am. J. F. Cooper legnépszerűbb Bőrharisnyaregénye, AZ UTOLSÓ MOHIKÁN (The last of the mohicans).

A ném. nyelvű ir.-ból J. v. Eichendorff kitűnő elbeszélése, az EGY MIHASZNA ÉLETÉBŐL (Aus dem leben eines Taugenichts), a nagy pedagógus, F. Fröbel EMBERNEVELÉSE (Die Menschenerziehung), valamint Heine ÚTIRAJZAI közül az UTAZÁS A HARZ-HEGYSÉGBEN (Harzreise) említendő (az ÚTIRAJZOK négy kötete egyébként 1826-tól 1831-ig jelent meg nyomtatásban). Színre kerül az osztr. F. Raimund „tündéri” vígjátéka, A MILLIOMOS PARASZT (Der Bauer als Millonär). N. Lenau ekkor írja A PUSZTAI CSÁRDA (Die Heideschenke) c. versét magy. élményei alapján.

A dán B. S. Ingemann nagy történelmi regénye A GYŐZELMES VALDEMÁR (Valdemar seier).

A híres ínyenc, a fr. J.-A. Brillat-Savarin kiadja AZ ÍZLÉS FIZIOLÓGIÁJA (La physiologie du goût) c. könyvét.

Az ecuadori J. J. de Olmedo pedig terjedelmes klasszicizáló epikus költeményében — ÉNEK A JUNINI GYŐZELEMRE (Canto a la victoria de Junín) —, amelyet Bolívarnak ajánl, elsőnek énekli meg az őserdők világát, a dicső inka múltat és nagy inka, Huyana Cápac alakját.

Ez évből való Mickiewicz KRÍMI SZONETTEK (Sonety Krymskie) c. kötete is.

1827 Az ang.—fr.—or. flotta megsemmisítő győzelmet arat a tör.—egy. flotta fölött Navarinónál. Törökország egyre gyengül. Joseph Smith megalapítja a mormonok szektáját az USA-ban. E. Delacroix illusztrációkat készít Goethe *Faustjához*, ill. a Faust-témára; az egyik legromantikusabb kép: *Mefisztó megjelenik Faustnak*. Ingres képe a *Homérosz apoteózisa*. Elkészül Schubert *Téli utazás* c. dalciklusa (W. Müller *Winterreise* c. versciklusára). Helsinkiben (Helsingfors) ném. társulat számára épül színház; dán vezetéssel megnyílik az első norvég színház Oslóban (Christiania Teatret). Goethe ebben az évben használja először és elsőként a „világirodalom” (Weltliteratur) szót.

Megjelenik Budán a Batsányi János VERSEI c. könyv (I. köt.) és Vörösmarty EGER c. kiseposza.

Az ang. Scott megírja regényes formában NAPÓLEON ÉLETE (The life of Napoleon) c. művét: Th. de Quincey nevezetes esszéje A GYLKOSSÁGRÓL MINT A SZÉPMŰVÉSZETEK EGYIKÉRŐI (On murder considered as one of the fine arts) szól. A ném. ir. nagy cseménye: megjelenik Heine világsikerű lírai kötete, a DALOK KÖNYVE (Buch der Lieder).

A fr. V. Hugo CROMWELL c. drámájának előszavában kifejti (a klasszicizmussal szemben) a romantika programját

Puskin 1827-1828-ban dolgozik NAGY PÉTER SZERECSENE (Arap Petra Velikovo) c. regényén, amely töredék marad.

1828 Or. -tör. háború: Várna elfoglalása. H. Dunant svájci emberbarát kiharcolja a Vöröskereszt megalapítását. A. P. Reclam kiadóvállalatot alapít Lipcsében; első ízben jelenik meg a nagy ang.-am. értelmező szótár, a *Webster's Dictionary*. J. Constable képe: *Tavacska Branch Hill mellett*. E. Delacroix kiállítja *Sardanapalus halála* c. festményét. Gérard de Nerval *Faust*-fordítása alapján H. Berlioz ez évben „hat jelenetet” komponál Goethe művei alapján, ezeket 1846-ban beilleszti a *Faust elkárhozásába*. Schubert megzenésít néhány további Heine-dalt (*A hasonmas, Atlász*) és befejezi „nagy” *C-dúr szimfóniáját*. A fr. D. F. Auber operát szerez E. Scribe szövegkönyvére *Portici néma* (nő) címen. Széchenyi megrendezi az első „lófuttatást” Pesten, Brunszvik Teréz megnyitja Budán az első óvodát. Kazinczy találkozik Pesten Kisfaludy Károllyal: a jelenetet Orlai Petrich Soma később — 1859-ben — képen örökíti meg.

Kazinczy PÁLYÁM EMLÉKEZETÉBŐL néhány részlet megjelenik a *Tudományos Gyűjteményben*, ekkor írja meg „az utókornak” FOGSÁGOM NAPLÓJA c. önéletrajzi művét is (ennek teljes kiadására csak 1931-ben került sor). Napvilágot lát Kisfaludy Károly CSALÓDÁSOK c. vigjátéka az *Aurorában*. Czuczor Gergely ARADI GYŰLÉS c. öténemes eposza II. Béla korában játszódik. Széchenyi István a lotenyésztés érdekében a LOVAKRUL értekezik. Vörösmarty megírja SZILAGYI ÉS HAJMÁSI balladáját, és megkezdi a *Tudományos Gyűjtemény* szépirodalmi melléklapjának, a *Köszörümnek* a szerkesztését (1844-ig).

Az ang. Scott egyik utolsó sikerült műve a PERTHI SZÉPLÁNY (The fair maid of Perth)

Goethe tollából ez évben a NOVELLA (Nouvelle) kerül ki. Az osztr. F. Raimund mesejátéka AZ ALPOK KIRÁLYA ÉS AZ EMBERGYŰLŐLŐ (Der Alpenkönig und der Menschenfeind) ez évben arat sikert.

A fr. V. Hugo ÓDÁK ÉS BALLADÁK címen tesz közzé egy verseskötetet. A. F. Villemain első összehasonlító irodalomtörténeti előadásait tartja a Sorbonne-on. ELŐADÁSOK A FRANCIA IRODALOMRÓL (Cours de littérature française) címen lát napvilágot hat kötetben.

Az or. ir.-ból F. A. Vjazszkij AZ OROSZ ISTEN (Russzkij Bog) c. satírája érdemel említést. Mickiewicz nagy elbeszélő költeménye a len. múltból a KONRAD WALLENROD.

Kínában Li Zsu-csen VIRÁGOK A TÜKÖRBEN (Csing-hua jüan) c. allegorikus-satirikus regénye jelenik meg 1828-ban.

1829 Drinápolyi or.—tör. békekötés: Görögország és Szerbia független lesz, a két rom. fejedelemség tör. gyámság alatt marad. A katolikusok jogot kapnak Angliában nyilvános istentiszteletek tartására. Megalakulnak az első szakszervezetek Angliában. Megtartják az első Oxford—Cambridge-evezősversenyt. Indiában a britek betiltják az özvegyek elégetését. az ang. W. Turner festménye különös fényhatásokkal: *Odüsszeusz gúnyolja Polüphemoszt*. A len. Fr. Chopin közzéteszi zongora-etűdjeinek első füzetét. G. Rossini operája: *Tell Vilmos*.

Kisfaludy Károly elbeszélő költeménye, AZ EPRÉSZLÁNY, Vörösmarty novellája, A HOLDVILÁGOS ÉJ és verse, LABODA KEDVE az év említésre méltó alkotásai, főként pedig az a tény, hogy megindul Fejér György szerkesztésében egy fontos forráskiadvány, a CODEX DIPLOMATICUS HUNGARIAE ECCLESIASTICUS ET CIVILIS (Magyarország egyházi és polgári oklevéltára), amelynek 1829 és 1844 között 43 kötete jelenik meg.

A ném. C. D. Grabbe drámát ír DON JUAN ÉS FAUST (D. J. und F.) címen, megjelenik Fr. Hegel TÖRTÉNELEMFILOZÓFIÁJA (Philosophie der Geschichte). Az osztr. Grillparzer Bánk bánról ír egy Katonáéval ellentétes szellemű darabot URÁNAK HŰ SZOLGÁJA (Ein treuer Diener seiner Herrn) címen.

Megjelenik V. Hugo fr. verseskötete, a KELETI ÉNEKEK (Les orientales). H. de Balzac közzéteszi néhány olyan művét, amely később bekerül nagy regényciklusába, az *Emberi színjátékba* (Comédie humaine), ilyen pl. A HUHOGÓK (Les chouans) első formája — a végleges majd 1834-ben jelenik meg —, ilyen esszéje, A HÁZASSÁG FIZIOLÓGIÁJA (Physiologie du mariage). Az ol. G. Mazzini — Goethe világirodalom-fogalmának hatása alatt — AZ EURÓPAI IRODALOM NÉHÁNY TENDENCIÁJÁRÓL (Sopra alcune tendenze della letteratura europea) értekezik.

Puskin megírja POLTAVA c. elbeszélő költeményét. P. J. Csaadajev pedig 1829-ben kezdi írni FILOZÓFIAI LEVELEK (Filozoficeszkije pisma) c. felvilágosodott szellemű esszéit, amelyek közül életében csak egy jelent meg (1836-ban). A cseh J. Dobrovský egyik — lat. nyelvű — főműve az ószláv nyelv grammatikai alapvetése: INSTITUTIONES LINGVAE SLAVICAE DIALECTI VETERIS.

Kín. kommentárok és tanulmányok gyűjteménye a konfuciánus klasszikusokhoz a Zsuan Jüan kezdeményezésére és vezetésével összeállított MAGYARÁZATOK A KÁNONI ÍRÁSOKHOZ A CSING-KORSZAKBÓL (Huang-csing Csing-csieh): 200 mű, 366 köt., 1400 fejezet 1664-től kezdve 1829-ig.

1830 Franciaországban kitör a júliusi forradalom: a Bourbonok véglegesen megbuknak. A Bourbon—Orléans-házból származó Lajos Fülöp „polgár-

király” kerül trónra. Az év végén megkezdődik a len. szabadságharc a cárizmus ellen: kezdeti sikerek után azonban néhány hónap alatt meghiúsul. Összeül az első magy. reformországygyűlés: a reformok irányítása Széchenyi István kezében. Az USA-ba hatalmas bevándorlási hullám indul. Az első hosszabb vasútvonalat (Liverpool és Manchester között) átadják a forgalomnak. Megjelennek Honoré Daumier első karikatúrái. Készül a jap. Utagava Hirosige *Tókaidó tájak* c. metszetsorozata. Camille Corot megfesti *Chartres székesegyháza* c. képét. Elkészül H. Berlioz *Fantasztikus szimfóniája*. D. F. Auber operát ír — E. Scribe szövegkönyvére — *Fra Diavolo* (Ördög testvér) címen az 1806-ban kivégzett néppárti ol. haramiavezérről.

Kölcsey megírja a ZRÍNYI DALÁT, Berzsenyi kiadja esztétikai értekezését POETAI HARMONISZTIKA címen. Megjelenik Széchenyi közgazdasági főműve, a HITEL, valamint Vörösmarty elbeszélő költeménye, a ROM.

Fontos fr. mű A. Lamartine KÖLTŐI ÉS VALLÁSOS HARMÓNIAK (Harmonies poétiques et religieuses) c. verseskötete, valamint V. Hugo színpadi műve, az HERNANI c. dráma, amelynek bemutatóján a romantikus nemzedék győzelmével végződő botrányos harc tört ki. H. de Balzac uzsorás-regénye, a GOBSECK, valamint számos elbeszélése — és Stendhal főműve, a VÖRÖS ÉS FEKETE (Le rouge et le noir) szinte egyszerre jelenik meg.

Az új rom. ir. első költői közül való Iancu Văcărescu A SZERELEM TAVASZA (Primavara amorului) c. elbeszélő költeményével.

Puskin egyfelvonásos remekműve Don Juanról a KÖVENDÉG (Kamennij goszty). Mickiewicz moralizáló verse A LENGYEL ANYÁHOZ (O Matky Polki) a szabadságharc szellemében fogan.

Megjelenik Kagava Kageki A KASSZIAKERT EGY ÁGA (Keijen-issi) c. verseskötete.

1830–1842 Napvilágot lát a kor nagy hatású filozófiai műve, A. Comte: A POZITÍV FILOZÓFIA KÉZIKÖNYVE (Cours de philosophie positive), hat kötetben.

1831 Nat Turner néger rabszolga felkelése Virginiában; munkásfelkelés Lyonban. A felkelő len. sereg Ostrofkánál döntő vereséget szenved. A közép-európai kolerajárvány áldozatai között van Hegel és Karl von Clausewitz. Magyarországon „koleralázadás” (parasztfelkelés), véres megtorlással. Feltalálják a kloroformot; Goethe megsejti az ember állati leszármazását, Darwin világműködési kutatásaitól van 1836-ig. E. Delacroix képe az 1830. évi párizsi forradalomról: *A Szabadság vezeti a népet*. Elkészül (E. Scribe szövegkönyvére) Giacomo Meyerbeer *Ördög Róbert* c. operája. Megnyílik a balatonfüredi Kisfaludy Játékszin.

Megjelennek (Budán) Kisfaludy Károly MINDEN MUNKÁI; Pázmándi Horvát Endre ÁRPÁD c. eposza; Kölcsey HUSZT c. verse; Dessewffy József gr. A HITEL CÍMŰ MUNKA TAGLALÁSA és reá Széchenyi „felelete”, a VILÁG. Megszületik Vörösmarty CSONGOR ÉS TÜNDE c. mesés színjátéka, A KÉT SZOMSZÉDVÁR c. romantikus kiséposza, valamint néhány költeménye: A KÉRŐ, SZÍV, DÚS KERT.

Elkészül Wesselényi Miklós br. politikai reformműve a BALÍTÉLETEKRŐL, de csak 1834-ben jelenhet meg Lipcsében. Megindul Bajza József szerkesztésében a *Kritikai Lapok* (1836-ig).

Az ang. am. J. G. Whittier verses elbeszélései: ÚJ-ANGLIA LEGENDÁI (Legendes of New England).

Goethe befejezi a FAUST II. részét. Kiadják C. D. Grabbe drámáját: NAPÓLEON VAGY A SZÁZ NAP (Napoleon oder die hundert Tage). Az osztr. Anastasius Grün liberális szellemű versei: EGY BÉCSI POÉTA SÉTÁI (Spaziergänge eines Wiener Poeten).

Megjelenik V. Hugo A PÁRIZSI NOTRE-DAME (Notre-Dame de Paris) c. romantikus regénye, valamint Balzac regénye, A SZAMÁRBÓR (La peau de chagrin), továbbá „kisregényei”: A VÖRÖS VENDÉGFOGADÓ (L'auberge rouge) és AZ ISMERETLEN REMEKMŰ (La chef-d'œuvre inconnue), végül A HARMINCÉVES ASSZONY c. regénye (La femme de trente ans) részletekben, 1835-ig.

Az ol. G. Leopardi kötetének DALOK (Canti) a címe.

Megjelenik Puskin történelmi tragédiája, a BORISZ GODUNOV, novellái közül pedig A POSTAMESTER (Sztancionnij szmotrityel); Ny. V. Gogol első novelláskötete: ESTÉK EGY GYIKANYKAI TANYÁN (Vecsera na hutore bliz Gyikanyki).

1832 A választójog kibővítése Angliában és a rabszolgaság eltörlése a brit területeken; Giuseppe Mazzini megalapítja az Ifjú Itália titkos szövetséget (amely 1834-ben Ifjú Európa szövetséggé szélesül). Bolyai János — apja, Bolyai Farkas *Tentamen* c. matematikai könyve függelékében — közzéteszi a nem-eukleidészi geometriára vonatkozó tanulmányát, amely „a tér tökéletesen igaz tudományát” mutatja ki. 1832 után, *Hátrahagyott művei* közt jelenik meg C. v. Clausewitz híres stratégiai tanulmánya, a HÁBORÚRÓL (Vom Kriege). G. Donizetti *Szerelmi bájtálc* c. operája, R. Schumann *Pillangók* c. zongoradarab-ciklusa, Fr. Chopin *12 zongora-etűdje* az év fontos zeneművei. Schumann ez időben zenésítette meg Heine 1819-ben írt *A két gránátos* (Die Grenadiere) c. románcát.

Az 1832-ben összeülő országgyűlésen a fiatal ellenzék az egész magy. társadalom megújítását jelöli meg feladatként: megjelenik a vezérül tisztelet Kölcsey MŰVEINEK első kötete, a *Költemények*. Vörösmarty közzéteszi SALAMON c. kiseposzát, Fáy András A BÉLTEKY HÁZ c. regényét — az első magy. társadalmi regényt —, Balásházy János AZ 1831. ESZTENDEI ZENDÜLÉSNEK TÖRTÉNETI LEÍRÁSA c. beszámolóját. Kossuth Lajos pedig megindítja a kézírással sokszorosított ORSZÁGGYŰLÉSI TUDÓSÍTÁSOK c. időszaki kiadványát (1836-ig).

Az ang. am. Nathaniel Hawthorne több elbeszélése lát napvilágot, köztük A SZELÍD FIÚ (The gentle boy).

Eduard Mörike nem. költő kiadja NOLTEN FESTŐ (Maler N.) c. művészregényét. Az osztr. Lenau közzéteszi első verseskötetét, a VERSEK (Gedichte) természetlírájának legszebb darabjai a NÁDI DALOK (Schilflieder) ciklusban találhatók.

V. Hugo darabját, A KIRÁLY MULAT c. drámát (*Le roi s'amuse*) a bemutató után hamarosan betiltják (G. Verdi 1851-ben *Rigoletto* címen operát ír belőle F. Piave szövegkönyvére).

S. Pellico ol. hazafi börtönnaplója: BÖRTÖNEIM (*Le mie prigioni*).

Puskin egyfelvonásosa, a MOZART ÉS SALIERI (M. i S.), valamint DUBROVSKIJ c. elbeszélése ez évben keletkezik; az előbbiből Ny. A. Rimszkij-Korszakov 1898-ban operát ír.

J. L. Runeberg, a finnek svéd nyelvű nemzeti költője eposzt ír JÁVORSZARVAS-VADÁSZOK (*Älgkyttarne*) címen.

- 1833** Poroszország vezetésével megalakul a ném. vámunió (Zollverein), amelyből Ausztria kimarad. Angliában szabályozzák a gyermekek és a fiatalkorúak munkaidejét. Camille Corot megfesti *Octavie Sennegon* híres *portróját*. Az év zenei eseménye: F. Mendelssohn-Bartholdy *V. („Olasz”)* szimfóniája és Fr. Chopin *c-moll zongoraversenye*. Kassán bemutatják Katona BÁNK BÁNJÁT.

Berzsenyi a MAGYARORSZÁGI MEZEI SZORGALOM NÉMELY AKADÁLYIRUL értekezik. Széchenyi István megírja a STADIUMOT, Czuczor Gergely pedig a BOTOND c. romantikus, hexaméteres, novellaszerű elbeszélő költeményét (kiad. az *Aurorában*). Ez évből valók: Vörösmarty novellisztikus verse, a SZÉP ILONKA, drámái, a KINCSKERESŐK és a VÉRNASZ, továbbá novellája, a KECSKEBŐR. Ekkor jelennek meg három kötetben MUNKÁI.

A ném. lírikus, Eichendorff vígjátékot ír A KÉRŐK (*Die Freier*) címen. Az osztr. Nestroy legismertebb bohózata: LUMPÁCIVAGABUNDUS, A GONOSZ LÉLEK, AVAGY A LÉHA LÓHERELEVÉL (*Der böse Geist Lumpazivagabundus oder das liederliche Kleeblatt*), azaz három mákvirág. Ném. nyelven és álnéven írja meg a szl. J. Kollár röpiratát: LEGYÜNK MAGYAROKKÁ? (*Sollen wir Magyaren werden?*).

Balzac a fr. társadalom körképeként FALUSI ORVOS (*Le médecin de campagne*) és EUGENIE GRANDET c. regényeit írja meg. Ugyanekkor jelenik meg a nagy romantikus fr. író, George Sand LÉLIA c. regénye. J. Michelet, a történettudós 1833 és 1866 között teszi közzé 18 kötetből álló művét: FRANCIAORSZÁG TÖRTÉNETE (*Histoire de France*).

A katalán patrióta, C. Aribáu megírja ÓDA A HAZÁHOZ (*Oda a la pàtria*) c. költeményét.

Puskin elbeszélő költeménye I. Péter cárról A BRONZLOVAS (*Mednij vsadnyik*). Novelláját, amelynek címe PIKK DÁMA (*Pikovaja dama*), P. I. Csajkovszkij 1890-ben operának dolgozza fel; 1833 két fontos – már korábban elkészült – mű megjelenésének éve: Puskin: *Jevgenyij Anyegin* (teljes szöveg) és Gribojedov: *Az ész bajjal jár*. A szl. Ján Holly a szláv műtról ír eposzt SVATOPLUK címen.

E. Lönnrot közzéteszi karjalai gyűjtőútja eredményét, a *Kalevalát* megelőző második népköltészeti gyűjteményét, az ÉNEKGYŰJTEMÉNY VÄINÄMÖINENRÖL c. munkát (*Runokokous Väinämöisestä*).

Zygmunt Krasiński megírja a **POKOLI SZÍNJÁTÉK** (Nieboska komédia — Istentelen komédia) c. drámai költeményét, amelyet Madách Imre drámai költeményével szoktak összehasonlítani.

- 1834** Liberális alkotmány Spanyolországban: eltörlik az inkvizíciót. Kitor a trónöröklési háború. Megalakul Angliában az első szakszervezeti szövetség (Grand National Consolidated Trades Union), vezetője R. Owen. Véresen levert második lyoni munkáslázadás. Elkészül Kőrösi Csoma Sándor ang.—tibeti szótára és tibeti nyelvtana. Franz Xaver Gabelsberger megalkotja a gyorsírás első rendszerét. E. Delacroix ar. földi látogatásának első festészeti emléke az *Algériai nők*. H. Daumier grafikája *A Transnomain utcai mérszárlás*. Hokusza metszetsorozata: *Fudzszi 100 látképe*. R. Schumann: *Szimfonikus etűdök zongorára*; H. Berlioz *Harold Itáliában* c. szimfóniája. Zágráb első állandó színháza megnyitja kapuit, de egyelőre főként ném. nyelven játszanak benne.

Kölcsey lemond országgyűlési követi tiszteről, mert nem akarja az őt kiküldő Szatmár vármegyében felülkerekedett konzervatívokat képviselni: „Ez a nép atyái bűneiért szenved” — írja ez idő tájt egy levelében. Garay János közzéteszi kilencénekes eposzát, *CSATÁR* címen. Vörösmarty megírja *KÉT POLITIKUS* c. versét és egyetlen vigjátékát: *A FÁTYOL TITKAI*. Bölöni Farkas Sándor beszámolója, *UTAZÁS ÉSZAK-AMERIKÁBAN*, az ottani demokratikus intézményekről ad hírt.

Megjelenik az ang. E. G. Bulwer-Litton máig is népszerű regénye, a *POMPEII UTOLSÓ NAPJAI* (The last days of Pompeii).

A skandináv ir.-ak fontos művei a svéd J. S. C. Welhaven verseskötete, *NORVÉGIA HAJNALA* (Norgens daemring) és a dán F. Paludan-Müller lírai drámája, az *AMOR ÉS PSZÜHÉ* (A. og P.).

A fr. A. de Musset két nevezetes darabja jelent meg nyomtatásban: a *LORENZACCIO* c. szomorújáték a reneszánsz korból és vigjátéka, *NEM SZOKÁS A SZERELEMMEEL JÁTSZANI* (On ne badine pas avec l'amour). Balzac nevezetes regényét, *GORIOT APÓ* (Le père Goriot), 1834–1835-ben adják ki.

Oroszul V. G. Belinszkij tanulmányai, az *IRODALMI ÁLMODOZÁSOK* (Literaturnije mecsanyija) látnak napvilágot. A len. ir.-ban Mickiewicz főművének, a *PAN TADEUSZ*nak megjelenése fontos esemény, J. Słowacki *KORDIAN* c. drámájával együtt. A cseh J. K. Tyl *FIDLOVAČKA AVAGY NINCS HARAG, NINCS VESZEKEDÉS* (Fidlovačka anob žádný hněv žádná rvačka) c. énekes és táncos vigjátéka, amelyhez František Škroup szerzett zenét, azért nevezetes, mert a békés tavaszi ünnepség — a Fidlovačka — folyamán játssza el egy vak hegedűs a későbbi cseh nemzeti himnusszá lett dalt: *Kde domov můj? — Hol a hazám?, az otthonom?* A szlov. F. Prešeren versciklusa a boldogtalanságról *SZONETT-KOSZORÚ* (Szonetni venec) címmel jelent meg, s mindmáig a szerelmi líra remeke.

- 1835** I. Ferenc császár-király halála: a trónon (Ausztriában I., Magyarországon V.) Ferdinánd követi. Császári rendelettel felosztatják az erdélyi országgyűlést, és porbe fogják Wesselényi Miklós br.-t, a reformpárt vezetőjét. Megreformálják

az ang. városi közigazgatást — az önkormányzat elve alapján. Samuel Colt feltalálja a róla elnevezett revolvert. J. Constable: *Farm a völgyben* c. festménye. R. Schumann *Karneval* c. zongoraműve, Liszt Ferenc *Zarándokévek* (1835–1837) c. zongoradarab-gyűjteményei és F. Mendelssohn-Bartholdy *Paulus-oratóriuma* az év néhány fontos zenei eseménye. J. F. Halevy operát ír *A zsidónő* címen E. Scribe szövegkönyvére. Victor Cousin fr. filozófus és kultúrpolitikus ez idő tájt használja elsőként a „l'art pour l'art” kifejezést. Az „Ifjú Németország” íróit (köztük Heinét és L. Börnét) adminisztratív eszközökkel próbálják hallgatásra szorítani.

Vörösmarty verset ír a len. nép fájdalmáról HONTALAN címen, és papírra veti a SZÓZAT első sorait. Jósika Miklós br. VÁZLATOK c. röpirata megjelenik. Megindul Budán a *Srbski Narodni List* (Szerb Néplap) c. hetilap Todor Pavlović szerkesztésében.

Az ang. E. Bulwer-Lytton RIENZI VAGY AZ UTOLSÓ RÓMAI TRIBUN (R. or the last of the Roman tribunes) c. regénye alapján készült R. Wagner *Rienzi* c. operája (1840).

Megjelenik G. Büchner DANTON HALÁLA (Dantons Tod) c. drámája, amelyet vagy hetven évvel később adnak először elő. Bettina von Arnim (B. Brentano nem. író) kiadja Goethével folytatott levelezését, regényes formában, GOETHE LEVÉLVÁLTÁSA EGY GYERMEKKEL (Goethes Briefwechsel mit einem Kinde) címen. 1835 és 1838 között teszi közzé H. G. Hotho ELŐADÁSOK AZ ESZTÉTIKARÓL (Vorlesungen über die Ästhetik) címen Fr. Hegel egyetemi előadásait, amelyeket e tárgyról 1818 és 1829 között tartott. Megjelenik az osztr. Lenau drámai költeménye, a FAUST, amellyel Liszt Ferencet inspirálja. H. C. Andersen, a dán romantikus 1835 és 1848 között jelenteti meg világhírű művét hét füzetben: MESÉK, ELMONDVA GYERMEKEKNEK (Eventyr, fortalte for born) címen.

V. Hugo kiadja lírai kötetét A SZÜRKÜLET ÉNEKEI (Les chants du crépuscule) címen, Balzac megírja PARASZTOK (Les paysans) c. regényét.

Gogol fontos novellája 1835-ből a NYEVSZKIJ PROSZPEKT (Pétervár egyik sugárútja), kisregénye a TARASZ BULBA, amelynek címe a főhős, a szilaj kozákvezér neve.

E. Lönnrot kiadja a finn népi eposz általa összegyűjtött és összeállított első változatát, ez a „rég” KALEVALA (Vanha-Kalevala) 32 énekben: később, 1849-ben adja majd ki az „új” *Kalevalát*.

Az afr. szuahéli ir. egy régi, ar. forrás alapján készült művét a bibliai Jóbról Omar bin Amin lemásolta és kiadta EPOSZ JÓBRÓL (Utendi va Ajuba) címen.

1836 Napóleon unokaöccse, Charles Louis Napóleon megkísérli császárrá választani magát Strassbourg-ban — száműzik Amerikába (1852-ben kerül III. Napóleon néven trónra). A pozsonyi reformországgyűlést az uralkodó feloszlatja. Pollack Mihály 1836 és 1840 között felépíti a pesti Nemzeti Múzeum épületét. Bemutatják G. Meyerbeer *A hugenották* c. operáját (E. Scribe szövegkönyvére) Párizsban, M. I. Glinka *Ivan Szuszanyin avagy az életet a cárért* c. operáját Péterváron.

Vörösmarty megírja a SZÓZAT szövegét. Megjelenik Jósika Miklós ABAFI c. regénye, és igen nagy sikert arat. Ugyancsak napvilágot lát Táncsics Mihály regénye, a PAZARDI, továbbá Bajza József kritikaelméleti tanulmánya, a DRAMATURGIAI ÉS LOGIKAI LECKÉK A MAGYAR SZÍNIBÍRÁLÓK SZÁMÁRA. 1836–1837: Kossuth második kéziratossága, a *Törvényhatósági Tudósítások*. Az írók megalapítják a Kisfaludy Társaságot.

1836-tól 12 éven keresztül írta meg az ang. költő, Emily Brontë GONDALI KÖLTEMÉNYEK (Gondal poems) c. verseit egy képzeletbeli királyság életéről. Charles Dickens Boz álnéven indult pályáján: BOZ VÁZLATAI (Sketches by B.), majd hamarosan megjelenik regénye, A PICKWICK KLUB (The P. papers), amellyel nevet szerez magának. Az ang. am. R. W. Emerson TERMÉSZET (Nature) c. misztikus filozófiai esszéjével indult pályáján.

Heine Párizsban írja meg A ROMANTIKUS ISKOLA (Die romantische Schule) c. jelentős irodalomtörténeti tanulmányát a ném. fejlődésről. J. P. Eckermann kiadja feljegyzéseinek — BESZÉLGETÉSEK GOETHÉVEL ÉLETE UTOLSÓ ÉVEIBEN (Gespräche mit Goethe in den letzten Jahren seines Lebens) — két kötetét, a harmadikat majd csak 1848-ban.

A fr. A. Dumas père (az „apa”) megírja KEAN AVAGY ZÚRZAVAR ÉS LÁNGÉSZ (Kean ou désordre et génie) c. színművét, Balzac pedig A VÖLGY LILIOMA (Le lys dans la vallée) c. regényét.

Színre kerül Gogol mindmáig népszerű vigjátéka, a REVIZOR (Revizor) és megjelenik Puskin regénye, A KAPITÁNY LEÁNYA (Kapitanskaja docska), továbbá Gogol novellája, AZ ORR (Nosz), valamint a radikális szellemű P. J. Csaadajev FILOZÓFIAI LEVELEK (Filozoficseszkiye pizsma) c., levél formájú értekezései közül az első — a további kettő majd 1862-ben, a többi pedig csak a mi századunkban került elő (kiad. 1935). K. H. Mácha terjedelmes költeménye, a MÁJUS (Máj) a cseh romantika kiemelkedő alkotása, F. Prešeren – a szlov. ír. történetében korszakalkotó — nagy romantikus költeménye, a KERESZTELÉS A SZÁVÁNÁL (Krst pri Savici) népe kereszténnyé válásának korai történetébe vezet vissza.

1837 Viktória ang. királynő trónra lép, és 1901-ig uralkodik, e korszakot róla neveztek el „viktoriánusnak”. Spanyolország újra liberális alkotmányt kap. S. Morse feltalálja a távirót és a távirási jeleket. E. Delacroix ar. tárgyú képei közül való a *Marokkói és lova*, F. W. Schadow képe *Az okos és a balga szüzek*, Borsos József éke pedig a *Mohács*. A. Lortzing operát ír *Cár és ács* címen, H. Berlioz pedig *Nagy halotti misét: Requiem*. Megnyílik a Pesti Magyar (később Nemzeti) Színház Vörösmarty prologusával: ÁRPÁD ÉBREDÉSE.

Vörösmarty szózatának ma ismert szövege megjelenik az *Aurorában*. Jósika Miklós regényei: A KÖNNYELMŰEK és AZ UTOLSÓ BÁTHORI, Vajda Péteré: TARCSAI BENDE. Napvilágot lát Kölcsey PARAINESIS KÖLCSEY KÁLMÁNHOZ c. írása az *Aurorában*. Megindul az *Athenaeum* c. folyóirat Vörösmarty, Bajza és Toldy szerkesztésében.

C. Dickens TWIST OLIVÉR (Oliver T.) c. regénye 1837–1838-as dátummal jelenik meg. Fontos mű az ang. T. Carlyle történeti tanulmánya, A FRANCIA

FORRADALOM (The French revolution). A termékeny ang. am. N. Hawthorne elbeszélő művei közül megemlítendő a KÉTSZER ELMONDOTT TÖRTÉNETEK (Twice-told tales).

G. Büchner halála előtt megírja a WOYZECK c. zseniális drámát. Az osztr. N. Lenau SAVONAROLA címen ír eposzt.

V. Hugo A LÉLEK HANGJAI (Les voix intérieures) c. verseskötete, benne a MERT MINDEN FÖLDI LÉLEK (Puisqu'ici bas toute âme. . .) c. vers és G. Sand MAUPRAT c. regénye az év fr. ir.-i eseményei. Balzac ebben az évben fog hozzá nagy regényéhez, az ELVESZETT ILLÚZIÓKHOZ (Illusions perdues) — befejezése: 1843. A sp. J. E. Hartzenbusch híres színműve a TERUELI SZERELMESEK (Los amantes de Teruel). Az arg. sp. E. Echeverria két kötetten, egy lírai gyűjteménnyel: VERSEK (Rimas) és egy elbeszélő költeménnyel: A FOGOLYNŐ (La cautiva) jelentkezik.

Puskin ez évben lesz ostoba párbaj áldozata: nem tudja befejezni EGYIPTOMI ÉJSZAKÁK (Egipetszkije noci) c. elbeszélését.

1838 Kezdetét veszi, s egyben hatalma tetőpontjára jut a chartista-mozgalom Angliában: „ópiumháborút” visel Kínában kereskedelmi érdekei biztosítására, legyőzi az afgánokat; az első ang. gőzhajó befut New York kikötőjébe. L. Daguerre kidolgozza a modern fényképezés technikáját (daguerrotyp). Auguste Comte leírja a szociológia új tudományának nevét. E. Delacroix festménye: *Konstantinápoly bevétele*. A *Benvenuto Cellini* H. Berlioz operája, amelynek nyitánya a *Római karnevál*.

A pesti nagy árvíz: a város fele összedől; hősről, Wesselényi Miklósról Vörösmarty verset ír, AZ ÁRVÍZI HAJÓS címen, amit Laborfalvy Róza — a későbbi Jókainé — elszaval a Pesti Magyar Színházban. Kölcsey REBELLIS VERS és ZRÍNYI MÁSODIK ÉNEKE c. költeményei, Vörösmarty MARÓT BÁN c. tragédiája, Gaál József „tündéri” bohózata, a PELESKEI NÓTÁRIUS és Szigligeti Ede VAZUL c. történelmi színműve ez év terméséből valók.

Dickens ang. regénye a NICKLEBY MIKLÓS (Nicholas N.). Az ang. am. ir.-ból E. A. Poe ARTHUR GORDON PIM ELBESZÉLÉSE c. romantikus története (The narrative of A. G. P.) és LIGEIA c. elbeszélése a legfontosabb.

Az év ném. ir.-ból K. L. Immermann máig is népszerű MÜNCHHAUSEN-regénye emelkedik ki a vitéz báró csodálatos lóditásaival. J. Nestroy bécsi „társadalmi” bohózata a FÖLDSZINT ÉS ELSŐ EMELET (Zu ebener Erde und erster Stock).

A flam. H. Conscience regénye, a FLANDRIA OROSZLÁNJA (De leeuw van Vlaenderen) nevezetes.

A. de Lamartine fr. eposza, EGY ANGYAL BUKÁSA (La chute d'un ange), V. Hugo RUY BLAS c. drámája, Balzac CÉSAR BIROTTEAU NAGYSÁGA ÉS HANYATLÁSA (Histoire de la grandeur et de la décadence de César Birotteau), A NUCINGEN BANKHÁZ (La maison N.) és a KURTIZÁNOK TÜNDÖKLÉSE ÉS NYOMORÚSÁGA (Splendeurs et misères des courtisanes, részletekben 1838–1847) c. regényei az év fontos művei. Stendhal ekkor írja a PÁRMAI KOLOSTOR (La chartreuse de Parme) c. regényét (kiad. 1839).

Végül a len. J. Slowacki jelképes értelmű, ANHELLI c. poémáját említjük, amelynek címadó hőse a hontalan és leigázott népet személyesíti meg.

1839 Az angolok birtokba veszik Adent, a franciák pedig Laoszt. Megkezdődik a tör. „reformkor” (tanzimat). A chartista munkásmozgalmat leverik Angliában. Ch. Goodyear feltalálja a kaucsuk vulkanizálását. S. L. Stephens felfedezi a maja kultúrát. C. Spitzweg festménye: *A szegény költő*; W. Turner egyik leghíresebb képe: *A Téméraire hadihajó harchan*; Olof Johan Södermark festménye, *Stendhal arcképe* Versailles-ban található. Chopin 24 *prelűdöt* ír zongorára, Schumann pedig megalkotja *Éji darabjait*; Berlioz drámai balettje: *Romeo és Júlia*.

Vörösmarty két fontos verse: A GUTTENBERG-ALBUMBA (epigramma) és KÉSŐ VÁGY. Bajza publicisztikai írása: SZÓZAT A PESTI MAGYAR SZÍNHÁZ ÜGYÉBÉN. Jósika regénye A CSEHEK MAGYARORSZÁGBAN. Eötvös József első jelentős regénye, a KARTHAUSI 1839-től 1841-ig jelent meg: ez évben az ÁRVÍZKÖNYV első kötete. 1839 és 1844 között Vajda Péter versei és elbeszélései DALHON címen látnak napvilágot.

W. S. Landor magy. tárgyú ang. drámai trilógiája: MAGYARORSZÁGI ANDRÁS, NÁPOLYI JOHANNA és a harmadik rész: RUPERT BARÁT (Andrea of Hungary, Giovanna of Naples, Fra R.).

A. v. Platen gróf versciklusa: LENGYEL DALOK (Polenlieder).

A hol. Hildebrand (írói név) elbeszélései, arcképei, alakportréi CAMERA OBSCURA címen jelennek meg. A dán J. C. Hauch regénye: EGY LENGYEL CSALÁD (En polsk familie). A norv. megújulás nagy írója, H. A. Wergeland 1839 és 1845 között röpiratsorozatot jelentet meg A MUNKÁSOSZTÁLYÉRT (For arbeideklassem) címen.

Balzac fr. regénye A RÉGISÉGTÁR (Le cabinet des antiques). Az utópikus szocializmus fontos műve Louis Blanc: A MUNKA MEGSZERVEZÉSE (Organisation du travail).

Az or. V. A. Szollogub gr. elbeszélése: KÉT SÁRCIPŐ TÖRTÉNETE (Isztorija dvuh kalos).

1840 Egy.—tör. háború; az európai hatalmak (Franciaország kivételével) a törököket támogatják. Anglia elfoglalja Hong Kongot. Kanada parlamentáris önkormányzatot kap. Karl Basedow leírja a róla elnevezett betegséget. Elkészül az első fényképfelvétel a Holdról. Angliában forgalomba kerülnek az első postabélyegkek. Schumann *Költőszerelem* c. dalciklusa, Liszt *Velence és Nápoly* c. zongoradarabja és G. Donizetti *Az ezred leánya* c. operája ebből az évből datálódik. Athénban felépül az első új gör. színház. 1840 körül jelenik meg Európában a cirkusz: az ir.-ban is kialakul a clown (bohóc) alakja.

Megjelenik Kölcsey Ferenc MINDEN MUNKÁI I. kötete (az utolsó — a nyolcadik — 1848-ban). Vörösmarty ez évben írja ódáját LISZT FERENCHEZ és fordítja le Shakespeare *Julius Caesarját*, most jelennek meg Pesten ÚJABB MUNKÁI négy kötetben. Szigligeti Ede színműve: RÓZSA; Madách Imre verseskötete:

Dickens ang. regénye, az ÓDON RITKASÁGOK BOLTJA (The old curiosity shop) 1840-ben és a következő évben jelenik meg, Th. Carlyle pedig időszerű tanulmányt tesz közzé A CHARTIZMUS (Chartism) címen. Az ang. am. J. F. Cooper új regénye a NYOMKERESŐ (The pathfinder).

H. Heine Párizsról szóló tárcái, karcolatai 1840 és 1844 között keletkeztek, de csak 1854-ben jelentek meg LUTETIA (Párizs római kori neve) címen.

A fr. E. Scribe legismertebb és még ma is játszott vígjátéka az EGY POHÁR VÍZ (Le verre d'eau). Elhagyja a nyomdát Prosper Mérimée mesternovellája, a COLOMBA. Az utópista szocialista P. J. Proudhon közlése MI A MAGÁNTULAJDON? (Que'est-ce que la propriété?) c. művét, amelynek híres mondata: „A tulajdon: lopás” (La propriété c'est le vol). Etienne Cabet UTAZÁS IKÁRIÁBAN (Voyage en Icarie) c. munkájában a termelőeszközök köztulajdonba vételét követeli.

A sp. José de Espronceda y Delgado POESIAS LIRICAS (Lírai költemények) c. kötetében jelent meg A SALAMANCAI DIÁK (El estudiante de Salamanca) — a romantikus lázadást megszemélyesítve.

Az or. A. A. Fet lírája IRODALMI PANTEON (Lityeraturnij panteon) c. verseskötetében bontakozik ki. M. J. Lermontov főművei közül kettő is 1840-ből való: verses elbeszélése, A DÉMON (Gyemon) és regénye, a KORUNK HŐSE (Geroj nasevo vremenyi). Az ukr. T. H. Sevcenko lírai kötete a KOBZOS (Kobzar). A len. J. Słowacki költeményei, az AGAMEMNON SÍRJA (Grób Agamemnona) és a VÉGRENDELET (Testament), valamint drámája, a MAZEPA (!) ebben az évben született. A cseh F. L. Čelakovský SZÁZLEVELŰ RÓZSA (Růza stolistá) címen gyűjtötte össze verseit.

Nevezetes még E. Lönnrot újabb népköltészeti gyűjteménye: KANTELETAR (Daltündér, 1840–1841).

1841 A nagyhatalmak lezárják a Dardanellákat minden hadihajó elől, kivéve a tör. hajókat. Új-Zéland ang. gyarmat lesz, újabb ang.—afg. háború tör ki. H. Daumier *Régi történetek* c. grafika-, litográfia-sorozata. G. Rossini műve, a *Stabat Mater* és Schumann *B-dúr („Tavaszi”)* szimfóniája az év zenei eseményei, A. Adam máig is játszott balettjével, a *Giselle*-vel együtt. Elkészül R. Wagner első nagy sikerű operája: *A bolygó hollandi* (kiad. 1843).

Lerakják a pest-budai állandó Duna-híd (Lánchíd) alapkövét.

A len. események visszhangja Vörösmarty költeménye, AZ ÉLŐ SZOBOR; ugyanakkor készül az óda AZ ÚRI HÖLGYHÖZ, valamint egy dráma, AZ ÁLDOZAT. Teleki László gr. ünnepelt romantikus tragédiáját, a KENYENCET a Magyar Nemzeti Színház mutatja be Pesten. Henszlmann Imre jelentős művészettörténeti munkát ad ki PÁRHUZAM AZ Ó- ÉS ÚJKORI MŰVÉSZETI NÉZETEK ÉS NEVELÉSEK KÖZÖTT. Kossuth megindítja a hetente kétszer megjelenő, liberális ellenzéki *Pesti Hírlapot*, amelynek irányzatára Széchenyi néhány hónap múlva a KELET NÉPE 1841-BEN c. értekezéssel válaszol: a nézeteltérés körül heves vita kerekedik.

Az ang. Th. Carlyle történetfilozófiai értekezést ír HŐSÖKRŐL, HŐS-TISZTELETRŐL ÉS A HŐSISSÉGRŐL A TÖRTÉNELEMBEN (On heroes, hero-worship, and the heroic in history) címen. Az ang. am. J. F. Cooper Bőrhárisnya-történetei közül megjelenik a VADÖLŐ (The deerslayer). E. A. Poe a detektivhistóriák őseit A MORGUE UTCAI GYILKOSSÁGOK (The murders in the rue M.) címen teszi közzé; R. W. Emerson megírja híres ESSZÉIT (Essays).

A ném. Fr. Hebbel pszichológiai beleérzéssel megírt tragédiája a bibliai JUDITH története. L. Feuerbach filozófiai értekezése A KERESZTÉNYSÉG LÉNYEGE (Das Wesen des Christentums). A sokat utazott Charles Sealsfield osztr. író kiadja KAJÜT-NAPLÓJÁT (Das Cajütenbuch). Az osztr. Adalbert Stifter novelláival jelentkezik, amelyeket MEZEI VIRÁGOK (Feldblumen) néven bocsát közre 1841 és 1844 között, dolgozik továbbá DÉDAPÁM IRATTARTÓJA (Die Mappe meine Ugrossvateres) c. elbeszélésgyűjteményén. Jeremias Gotthelf svájci ném. író „népkönyve” először 1841-ben HOGYAN LESZ BOLDOG ULI, A BÉRESLEGÉNY (Wie Uli der Knecht glücklich wird) címen jelenik meg (a végleges forma két regényben 1846-ban és 1849-ben lát napvilágot).

J. de Espronceda y Delgado drámai elbeszélő költeménye A VILÁGÖRDÖG (El diablo mundo), amely az érzékek délies forrását mutatja be mintegy Faust szellemi lényegével szemben.

T. Sevcenko az ukr. HAJDAMÁKOK (Hajdamaki) életéről ír elbeszélő költeményt. A len. J. Slowacki BENYOVSZKY (Beniowski) Móric alakját jeleníti meg lírai lendülettel. V. S. Karadžić 1841 és 1866 között adja ki legteljesebb szerb népköltészeti gyűjteményét Bécsben, SZERB NÉPÉNEKEK (Srpske narodne pjesme) címen, hat kötetben.

1842 Kína vereséget szenved Angliától, lemond Hong Kongról, és megnyitja öt kikötőjét az európai hatalmak előtt. Ch. Darwin kidolgozza származástanát, de csak 1859-ben teszi közzé. Elkészül a monumentális belga festmény, *A pártitűt angyalok lázadása* A. Wiertztől. F. Mendelssohn-Bartholdy *Hegedűversenye*, G. Verdi operája, a *Nabucco* és Glinka operája, a *Ruszlán és Ludmilla* (Puskin nyomán) az év zenei eseményei.

Berzsenyi Dániel ÖSSZES MŰVEI megjelennek Döbrentei Gábor kiadásában. Elkészül Szigligeti Ede KORONA ÉS KARD c. történelmi drámája. Táncsis Mihály NÉPKÖNYV c. röpiratában a jobbágyok ellenszolgáltatás nélküli felszabadítását, a nemesi előjogok eltörlését, a demokratikus népképviselői rendszer bevezetését követeli. Széchenyi kezébe veszi 1832 óta fennálló folyóirata, a *Jelenkor* intenzív szellemi irányítását, hogy így folytassa harcát Kossuth ellen; 1842 és 1846 között megjelenik Horváth Mihály műve, a MAGYAROK TÖRTÉNETE négy kötetben. Erdélyi János a NÉPKÖLTÉSZETRŐL c. értekezéssel tartja székfoglalóját a Kisfaludy Társaságban. 1842. máj. 22-én megjelenik Petőfi első verse, A BOROZÓ az *Athenaeumban* (1842 és 1844 között írja VERSEK c. kötete darabjait).

Az ang. Th. B. Macaulay, a későbbi híres történész Rómában járván összegyűjti (szájhagyományozás alapján), majd ballada formában megjelenteti A RÉGI RÓMA ÉNEKEIT (The lays of the ancient Rome). Az ang. am. E. A. Poe elbeszélése a VÖRÖS HALÁL ÁLARCA (The masque of the red death).

Az osztr. N. Lenau az ALBIGENSEK (Die Albigenser) c. elbeszélő költeményének különösen az utóhangja nevezetes (Tóth Árpád fordította magyarra 1919 hangulatában).

A fr. Balzac 1842-től számította (1848-ig) regényciklusát, az *Emberi színjátékot* (Comédie humaine), amely 17 kötetből, 91 regényből és elbeszélésből áll (és befejezetlen). 1842–1843-ban jelenik meg Eugène Sue világsikerű regénye, a PÁRIZS REJTELMEI (Les mystères de Paris).

Az ol. G. Leopardi szatirikus politikai eposza, a BÉKAEGÉRHARC KIEGÉSZÍTÉSE (Paralipomeni della Batracomiomachia) már halála után látott napvilágot.

Ebben az évben jelent meg az or. J. A. Baratsinszkij lírai kötete, az ALKONYAT (Szumerki), továbbá az 1831-ből való elbeszélő költemény, az ÁGYAS (Naloznyica) végleges formája, amelynek CIGÁNYNŐ (Ciganka) a címe, és hőse hasonlóan „fölsöleges” ember, mint Jevgenyij Anyegin. Az év gazdag terméséből való Lermontov drámája, az ÁLARCOSBÁL (Maszkarad), valamint Gogol nagy regénye, a HOLT LELKEK (Mjortvije dusi) és novellája, a KÖPÖNYEG (Sinyel).

1843 A Brit Világbirodalom folytatja terjeszkedését Afrikában, Ázsiában; Új-Zélandon felkelés tör ki. Megépül és útjára indul az első ang. propelleres óceánjáró, a Great Britain (98 m hosszú, 2000 lőerős). W. Turner festménye: *Fény és szín*. Donizetti *Don Pasquale* c. vígoperája az év legjelentősebb zeneműve. F. Mendelssohn-Bartholdy megalapítja a lipcsei konzervatóriumot, amelynek egyik első tanítványa Schumann. A Magyar Nemzeti Színház pályázatot hirdet a *Szózat* megzenésítésére: a nyertes Egressy Béni.

A magy. ir.-ban ez évben készül el Garay János nagy jövőjű verse, az OBSITOS; Petőfi Sándor költeményei közül két népdalt: A SZERELEM, A SZERELEM... és TEMETÉSRE SZÓL AZ ÉNEK... említünk, Vörösmarty ekkor írja a KESERŰ POHÁR c. bordalt (amely később bekerül *Czillei és a Hunyadiak* c. drámájába). Madách Imre három darabot küld be a Magyar Tudományos Akadémia ez évi drámapályázatára: CSÁK VÉGNAPJAIT, amely dicséretben részesült; kézirata megvan, szövege az 1851-ben megjelent, átdolgozott formában ismeretes; a FÉRFI ÉS NŐT (Szophoklész *Trakhiszi nők* c. darabjával — Héraklész tragédiájának újrafeldolgozása — nem sokkal halála előtt újra kívánt foglalkozni); valamint a MÁRIA KIRÁLYNŐT, kézirata nem maradt fenn, 1855-ben átírt változata ismeretes. Nagy Ignác TISZTÚJÍTÁS c. korszatírája és Szigligeti Ede SZÖKÖTT KATONA c. drámai népszínműve még ma is előadhatók. Jósika új regénye: ZRÍNYI, A KÖLTŐ. Erdélyi János NEMZETI IPARUNKRÓL értekezik. Kemény Zsigmond politikai-publicisztikai írása: KORTESKEDÉS ÉS ELLENSZEREI.

Az ang. Charles Dickens finom írása a KARÁCSONYI ÉNEK (Christmas carol). John Stuart Mill filozófiai műve A DEDUKTÍV ÉS INDUKTÍV LOGIKA RENDSZERE (A system of logic, ratiocinative and inductive). 1843-tól kezdve jelennek meg a művészet- és kultúrkritikus John Ruskin tanulmányai MODERN FESTŐK (Modern painters) címen (1860-ig).

A ném. ir.-ban Heine szatirikus politikai elbeszélő költeménye, az ATTA TROLL, NYÁRÉJI ÁLOM (A. T., ein Sommernachts Traum) és G. Forster A MAINZI FORRADALOM LEÍRÁSA (Darstellung der Revolution in Mainz) c. történeti műve

nevezetes, az utóbbi azért is, mert Forster maga a forradalom aktív résztvevője volt. Az osztr. A. Stifter BRIGITTA c. elbeszélése ez évből kelt.

Az egzisztencialista filozófia dán elődjének és alapítójának. Søren Kierkegaardnak híres tanulmányai: a VAGY-VAGY (Enten-eller), „egy lélettörődék”, valamint a FÉLELEM ÉS RETTEGÉS (Frygt og beaven).

A fr. ir.-ban A. de Vigny gyönyörű filozófiai költeményt ír A FARKAS HALÁLA (La mort du loup) címmel; G. Sand pedig egy regényt: CONSUELO.

Az ol. C. Balbo történetfilozófiai-politikai értekezése: ITÁLIA REMÉNYSÉGE (La speranza d'Italia).

A sp. J. Zorrilla y Moral verses elbeszélése: JÓ BÍRÓNAK JOBB TANÚ (A buen juez mejor testigo) és a venezuelai A. Bello tanulmánya: AZ ÉRTELEM FILOZÓFIÁJA (Filozofía del entendimiento) a sp. nyelvű ir. nevezetes művei.

Az or. ir.-ban 1843 és 1846 között jelenik meg V. G. Belinszkij ALEKSZANDR PUSKIN MŰVEI (Szocsinyenyija Alekszandra Puskina) c. 11 irodalomkritikai tanulmánya.

1844 Kína kereskedelmi szerződést köt különböző európai országokkal. Marx és Engels első találkozása Párizsban: még ez évben elkészül a GAZDASÁGI-FILOZÓFIAI KÉZIRATOK (Ökonomisch-politische Manuskripte). A sziléziai takácsok véresen levert felkelése: Heine még ebben az évben verset ír róluk, A SZILÉZIAI TAKÁCSOK (Die schlesischen Weber) címmel, és G. Hauptmann egyik legnevezetesebb drámája, A takácsok (Die Weber, vö. 1892) is a felkelésről szól. Első elektromos távíró-összeköttetés Washington és Baltimore között; fából gyártanak papírt. Marx a hegeli „dialektikus idealizmust” dialektikus materializmussá változtatja: A lét határozza meg a tudatot. W. Turner festménye: *Eső, gőz és sebesség*; H. Daumier szatirikus litográfiái: *A kékharisnyák*. G. Verdi *Ernani* (V. Hugo drámája nyomán) és Erkel Ferenc *Hunyadi László* c. operája az év zenei eseményei.

A magy. ir.-ban Vörösmarty GONDOLATOK A KÖNYVTÁRBAN c. nagy verse és CZILLEI ÉS A HUNYADIÁK c. drámája a legnevezetesebbek — a következőkkel együtt: Eötvös József: ÉLJEN AZ EGYENLŐSÉG (vigjáték), Obernyik Károly: FŐÚR ÉS PÓR (színmű), Czakó Zsigmond: KALMÁR ÉS TENGERSZÓ (színmű), Szigligeti Ede: A KÉT PISZTOLY (népszínmű). Nagy Ignác közzétetszi TORZKÉPEK c. humoreszkjeit, és elkezdí Magyar TITKOK c. regénye közlését (vö. Sue, 1842). Táncsis Mihály: SAJTÓSZABADSÁGRÓL NÉZETEI EGY RABNAK; Kerényi Frigyes: KÖLTEMÉNYEI; Erdélyi János: KÖLTEMÉNYEI. Petőfi fontos versei ez évből: A TERMÉSZET VADVIRÁGA, MEGY A JUHÁSZ SZAMÁRON . . . , A CSAPLÁRNÉ A BETYÁRT SZERETTE . . . , EZ A VILÁG AMILYEN NAGY . . . (három népdal), AZ ALFÖLD, EGY TELEM DEBRECENBEN, EGY ESTÉM OTTHON, ISTVÁN ÖCSÉMHEZ, valamint A HELYSÉG KALAPÁCSA c. komikus eposza; készül verses „népmeséje” is, a JÁNOS VITÉZ, és ebben az évben lesz Petőfi a *Regélő Pesti Divatlap* szerződtetett munkatársa.

A ném. ir. eseménye Heine ÚJ VERSEK (Neue Gedichte) c. kötetének, NÉMETORSZÁG. TÉLI REGE (Deutschland. Ein Wintermärchen) c. szatirikus poémájának és Fr. Hebbel MARIA MAGDALENE c. „polgári szomorújátékának” megjelenése. Az osztr. A. Stifter novellafüzért tesz közzé TANULMÁNYOK (Studien) címen 1844 és 1850 között.

A norv. H. A. Wergeland nevezetes verses elbeszélése AZ ANGOL RÉVKALAUZ (Der Engelske lods). A dán S. Kierkegaard fontos műve A FÉLELEM FOGALMA (Begrebet angest).

A fr. ir.-ban Dumas père regénye, A HÁROM TESTŐR (Les trois mousquetaires) ebben az évben kezdte meg máig tartó sikersorozatát; E. Sue regénye, A BOLYGÓ ZSIDÓ (Le juif errant) viszont a kor népszerű olvasmánya marad. J. Zorrilla y Moral DON JUAN TENORIO c. drámája sp. földön „nemzeti” drámának számít. João Baptista Garrett kiváló romantikus sorstragédiája, a LUIS DE SOUSA TESTVÉR (Frei Luis de Sousa) a port. színház büszkesége.

Az ukr. ir.-at T. Sevcenko GOGOLNAK (K. Gogolju) c. verse és AZ ÁLOM (Szon) c. poémája fémjelzi. A szl. Janko Kráľ A VILÁG DRÁMÁJA (Dráma sveta) c. töredékes, de nagyszabású versciklusát említjük még 1844-ből.

1845 Az USA bekebelezi Texast, Kaliforniát és Floridát. Éhínség és felkelés Írországbán, megkezdődik a tömeges kivándorlás. Az angolok (1849-ig) meghódítják egész Indiát. A. H. Layard felfedezi és kiássza Ninivét. Feltalálják a levegővel telt szelepes gumiabronsot. A. Sax feltalálja a szakszofont. Horace Vernet 21 méteres csataképet fest az algériai fr. harcokról. Az év zenei eseménye: R. Wagner *Tannhäuser* c. operája (bemutató Drezdában).

A magy. ir.-ból a következő műveket említhetjük meg: Vörösmarty: HÁROM REGE, Szigligeti GRITTI c. tragédiáját, Czako Zsigmond VÉGRENDELET c. színművét, Eötvös József regényét, A FALU JEGYZŐJÉT. Petőfitől márc.-ban megjelenik a JÁNOS VITÉZ, júl.-ban CIPRUSLOMBOK ETELKE SÍRJÁRA c. versciklus, majd a KÉPZETEM (képzetelem) c. vers, mivel a *Honderű* azt írta róla, hogy műzsája „alant repdes”; okt. végén megjelenik verseskötete SZERELEM GYÖNGYEI címen (benne a FA LESZEK HA...), majd a NÉGY ÖKRÖS SEKÉR. Petőfi nov. végén húzódik vissza a szülői házba, ahol elkészül a FELHŐK c. versciklus (benne: IGAZSÁG! ALSZOL?, SZERETNÉM ITT HAGYNI... stb.). Arany János komikus eposza, AZ ELVESZETT ALKOTMÁNY az év nyarán keletkezik. Megjelennek továbbá Jókai Mór első novellái.

Az ang. am. ir.-ból E. A. Poe nagy — kötetcímadó — versét, A HOLLÓT (The raven) említjük.

A ném. tudományos ir.-ban Engels műve, A MUNKÁSOSZTÁLY HELYZETE ANGLIÁBAN (Die Lage der arbeitenden Klasse in England), Marx és Engels közös munkája, A SZENT CSALÁD (Die heilige Familie) és 1845–1846-os befejezetlen értekezésük, A NÉMET IDEOLÓGIA (Die deutsche Ideologie) nevezetesei. Jelentős A. v. Humboldt 1845 és 1862 között kiadott ötkötetes, óriási műve, A VILÁGMINDENSÉG (Kosmos).

Dumas père újabb nagy sikerregénye a GRÓF MONTE-CHRISTO (Le comte de M.-Chr.); *A három testőr* történetének folytatása: HÚSZ ÉV MÚLVA (Vingt ans après). P. Mérimée világhírű elbeszélése a CARMEN, amelyből 1875-ben G. Bizet operát ír.

A sp. R. de Campoamor PANASZDALOK (Doloras) c. verseskötete új szintre vitt a sp. lírába. J. B. Garrett (Almeida Garrett) pedig a port. lírában ütött meg új hangot MEDDŐ VIRÁGZÁS (Ebres sem frutto — virágok gyümölcs nélkül) c. kötetével.

Ny. A. Nyekraszov szerkesztésében PÉTERVÁR FIZIOLÓGIÁJA (Fiziologija Petyerburga) címen gyűjteményes kötet jelent meg Pétervár jellegzetes alakjairól, amelybe V. G. Belinszkij is írt. Petar P. Njegoš montenegrói fejedelem szerb nyelvű poemája, A MIKROKOZMOSZ FÉNYE (Luča mikrokozma) világirodalmi jelentőségű.

1846 A szabadkereskedelem támogatása érdekében Anglia eltörli a gabonavámokat. Krakkóban felkelés tör ki, amelyet az egyesült osztr. és or. erők levernek. Mexikó és az USA háborúja. IX. Pius személyében szigorúan konzervatív és antiliberális pápa lép trónra (harminc évre). Feltalálják a varrógépet, a nitroglicerint, és először alkalmaznak rotációs gépet a nyomtatásban. Ferenczy István elkészül *Kölcsy* ülő szobrával. Elkészül R. Schumann IV. (*d-moll*) *szimfóniája*, F. Mendelssohn-Bartholdy *Illés* c. oratóriuma és H. Berlioz nagyzenekari műve, a *Faust elkárhozása* (Lenau ihletésére), ebbe illeszti bele a *Rákóczi-indulót*, amelyet a pesti Magyar Nemzeti Színház a zeneszerző vezényleésével bemutat. Almeida Garrett vezetésével megnyílik Lisszabonban a port. Nemzeti Színház.

A magy. ir. fontos művei: Vörösmarty ORSZÁGHÁZA ÉS AZ EMBEREK c. költeményei, valamint Eötvös József „elkötelezett” hitvallása, az ÉN IS SZERETNÉM... Megjelenik Jósika Miklós folytatásos feuilleton-regénye, az AKARAT ÉS HAJLAM és Táncsics Mihály NÉPKÖNYV c. pamfletje Lipcsében. Petőfi FELHŐK c. ciklusa ápr.-ban kerül ki a nyomdából (benne — a már említetteken kívül — többek között: GYERTYÁM HOMÁLYOSAN LOBOG... , EMLÉKEZET... és A BÁNAT EGY NAGY ÓCEÁN... c. versek). Petőfi már előbb megszervezte a Tizek Társaságát, a hozzá hasonló gondolkozású fiatal írók érdekszövetségét: lap alapítására azonban nem kapnak engedélyt; szept. 27-ről dátumozza valomását Szendrey Júliához: KÖLTŐI ÁBRÁND VOLT MIT EDDIG ÉRZÉK, amelyet többek között a SZÁLL A FELHŐ... , ERESZKEDIK LE A FELHŐ... és RESZKET A BOKOR, MERT... (népdalszerű, személyes, szerelmi dalok) követ; közéleti-politikai ihletből fakadó versek a DALAIM, LEVÉL VÁRADY ANTALHOZ, A NÉP és az év nagyszerű befejezése: EGY GONDOLAT BÁNT ENGEMET. Jún.-ban megjelenik Petőfi egyetlen (romantikus) regénye, a HÓHÉR KÖTELE. Napvilágot lát Jókai regénye is, a HÉTKÖZNAPOK, továbbá Arany komikus eposza, AZ ELVESZETT ALKOTMÁNY. A Kisfaludy Társaság pályázatot ír ki egy olyan költői elbeszélésre, amelynek „valamely a nép ajkán élő történeti személy” a hőse: a pályázatot Arany TOLDIJA nyeri el. Erdélyi János kiadja (1846 és 1848 között) NÉPDALOK ÉS MONDÁK c. gyűjteményét, három kötetben. Kuthy Lajos népszerű regénye az 1846–1847-ben megjelent HAZAI REJTELMEK (vö. Sue, 1842).

Ang. gyermekversek gyűjteménye Edward Lear BOHÓSÁGOK KÖNYVE (A book of nonsense), prózában Dickens újabb karácsonyi története, A HÁZITRÜCSÖK (The cricket on the hearth) emelkedik ki, az ang. am. lírából pedig J. G. Whittier gyűjteménye, A SZABADSÁG HANGJAI (Voices of freedom) említendő. A ném. Ferdinand Freiligrath politikai költészetének forradalmi ciklusa a ÇA IRA! (Fog az menni!).

Balzac társadalmi körképének új darabja az INGYEN KOMÉDIA (Les comédiens sans le savoir) c. regény, míg az utópista szocialista P. J. Proudhon A NYOMOR FILOZÓFIÁJA (Philosophie de la misère) c. iratát adja ki (erre „válaszol” Marx a

következő évben *A filozófia nyomorúsága* — Misère de la philosophie c. írásával).

Az or. ir. eseménye A. I. Herzen KI A BŰNÖS? (Kto vinovat?), F. M. Dosztojevszkij SZEGÉNY EMBEREK (Bednije ljugyi) és A HASONMÁS (Dvojnyik) c. regényeinek megjelenése. Andrej Sládkovič MARÍNA c. szerelmes és patrióta versciklusa korszakjelző a szl. ir. történetében. Ugyanigy nagy fontosságú Ivan Mažuranić poemája, a CSENGICS AGA HALÁLA (Smrt Čengićage) a horv. ir.-ban.

1847 Az angliai gyárakban tízórás munkanapot vezetnek be. A franciák befejezik Algéria megszállását. Torinóban megjelenik *Il Risorgimento* címmel a már évtizedekkel előbb megindult ol. egységtörekvések folyóirata. Semmelweis Ignác felfedezi, hogy a gyermekágyi lázat hullaméreg-fertőzés okozza, és klórfertőtlenítéssel védekezik. 1847-ből való G. Verdi *Macbeth* és Friedrich Flotow *Marta* c. operája

A magy. ir. legrangosabb teljesítményei Petőfi és Arany nevéhez fűződnek: Petőfi ÖSSZES KÖI TÍMÉNYEI márc. 15-én jelenik meg Emich Gusztávnál 3000 példányban. Legfontosabb versei: A XIX. SZÁZAD KÖLTŐI, A TISZA, A NÉP NEVÉBEN, VILAGOSSÁGOT!, AZ ÍTLEI, BÍROM VÉGRE JULISKÁMAT, A KÖLTÉSZET, FALU VÉGÉN KURTA KOCSMA ... BESZÉL A FÁKKAL A BÚS ŐSZI SZÉL..., SZEPTEMBER VÉGÉN, ELÉRTÉM, AMIT EMBER ÉRHEK EL..., EGYKOR ÉS MOST!, MLNNY ÉS FÖLD, CSENDES FÉLET, EZ MÁR AZTÁN AZ ÉLET!, ARANY JÁNOSNÁL, BOLOND ISTÖK, CSENDES TENGÉR RÓNASÁGÁN. Prózájából az ÚTI LEVELEK említendők, történelmi drámája a TIGRIS ÉS HIÉNA. Jún.-ban jelenik meg Arany TOLDIJA, amelyet Petőfi már febr.-ban olvasott kéziratban. Ekkor írt Aranynek először, és barátságukból gyönyörű költői levelezés született. Az esztendő fontosabb Arany-versei – többek között – A RAB GÓLYA, A VARRÓ LEÁNYOK (ballada). Arany már ekkor hozzáfogott a TOLDI ESTÉJE megírásához (amelyből részleteket már 1848-ban közzétett, de az egész mű csak 1854-ben jelent meg). Az év két nagy drámája Szigligeti „bűnügyi” népszínműve, a CSIKÓS és Hugó Károly társadalmi darabja, a BANKÁR ÉS BÁRÓ. A legjelentősebb nagy prózai mű Eötvös regénye, MAGYARORSZÁG 1514-BEN. Jósikától a JÓSIKA ISTVÁN c. regényt, Kemény Zsigmondtól a GYULAI PÁL c. regényt említjük. Most jelenik meg Széchenyi István Kossuthtal polemizáló értekezése, a POLITIKAI PROGRAMTÖREDÉKEK, valamint Fényes Elek MAGYARORSZÁG LEÍRÁSA c. fontos statisztikai munkája.

Ez évben keletkezett (de csak 1855-ben jelent meg *Férfiak és nők* — Men and women — c. kötetében) a viktoriánus ang. költő, R. Browning lírai monológja, amely címében a C. Goldonival szoros barátságban és együttműködésben álló B. Galuppi, velencei rokokó zenész nevét viseli: EGY GALUPPI-TOCCATA. Nevezetes továbbá az év ang. ir.-ból Charlotte Brontë JANE EYRE és nővére, Emily Brontë ÜVÖLTŐ SZELEK (Wuthering heights) c. regénye, valamint W. M. Thackeray főműve, a HIÚSÁG VÁSÁRA (Vanity fair) c. regény, amely folytatásokban jelenik meg egy folyóiratban a következő évbe is átnyúlva.

A fr. ir.-ból Balzac elbeszélését, AZ ARCISI KÉPVISELŐ (Le député d'Arcis) és Lamartine nagy történelmi művét, A GIRONDIÁK TÖRTÉNETE (Histoire des Girondins) említjük.

A rom. ir. két fontos művel is képviselteti magát: G. Alexandrescu EMLÉKEK ÉS IMPRESSZIÓK (Suvenire si impresii) c. verseskötete az egyik, a másik Nicolae Bălcescu A ROMÁNOK TÖRTÉNETE VITÉZ MIHÁLY VAJDA ALATT (Historia romanilor sub Mihai-Vodă Viteazul) c. munkája, amelyhez ez évben fogott hozzá, de amelyet 1852-ben bekövetkezett halála miatt nem tudott befejezni.

Az or. Gogol kiadja levélformában írt társadalomfilozófiai értekezését, a VÁLOGATÁS BARÁTAIMMAL FOLYTATOTT LEVELEZÉSEMBŐL (Vibrannije meszta iz perepiszki sz druzjami) c. művet, amelyre V. G. Belinszkij LEVÉL GOGOLHOZ (Pismo k Gogolju) c. írásával felel, szemére hányva az írónak világnézeti „pálfordulását”. A cseh J. K. Tyl legnépszerűbb „tündéres” mesejátéka A SZTRAKONICEI DUDÁS (Strakonický dudák). A szerb Branko Radičević DIÁKBŰCSŰ (Djački rastanak) c., jelentős stílári fordulatot hozó, népies hangvételű költeménye a VERSEK (Pesme) c. kötetében jelent meg.

1848 A forradalom éve Európában: Olaszországban felkel Nápoly, Toscana, Szardínia népe; febr.-ban Párizs barikádokat épít, Lajos Fülöp, a polgárkirály lemond, munkaügyi kormánybizottság jön létre, élén az utópista szocialista Louis Blanc. Márc. 13–15-én forradalom Bécsben, Metternich Angliába menekül. 15-én forradalmi események Pesten, 16-án Buda város közgyűlése választmányt alakít, 17-én felelős minisztérium alakul, élén Batthyány Lajossal. Összném. parlament Frankfurtban; szláv kongresszus Prágában F. Palacký elnöklete alatt. Jún. 22-én munkásfelkelés Párizsban, amelyet véres megtorlás követ. Szept. 11-én J. Jellačić horv. bán és osztr. generális megtámadja az ország magy. részét, Honvédelmi Bizottmány alakul, okt. 2-án Batthyány bejelenti a kormány lemondását, a hatalom a Honvédelmi Bizottmányra száll, amelynek elnöke Kossuth Lajos. Nov. 5-én felkelés Rómában, a pápa elmenekül. Dec. 10-én a fr. nemzetgyűlés köztársasági elnökké választja Louis Bonapartét. Még okt.-ben újabb felkelés Bécsben: Ferdinánd császár és király lemond, a tizennyolc éves Ferenc József trónra lép. S. Kneipp megkezdi vízgyógymódját. Kaliforniában kitör az első aranyláz. W. H. Hunt, J. E. Millais és Dante Gabriel Rossetti megalakítják Angliában a Preraffaelita Társaságot. Műkedvelő színészek Libanonban előadják Molière *A fősvény* c. darabját ar. nyelven. Megjelenik Karl Marx és Friedrich Engels közös műve: A KOMMUNISTA PÁRT KIÁLTVÁNYA (Manifest der Kommunistischen Partei).

Napvilágot lát Kölcssey ORSZÁGGYŰLÉSI NAPLÓJA az 1832–1836. évi országgyűlésről. A lírai költészet a szabadságharc jegyében áll; csak példaként: Vörösmarty: HARC DAL, Czuczor Gergely: RIADÓ. Petőfi fontos versei: A TÉLI ESTÉK, MINEK NEVEZZELEK?, FÉLÁLOMBAN (vagy ÁLMODVA), A PUSZTA TÉLEN, NEMZETI DAL — amelyet Petőfi az összegyűlt tömeg előtt márc. 15-én elszaval, Jókai felolvassa a Pilvax-kávéházban a 12 forradalmi pontot, este a Nemzeti Színház Katona *Bánk bán*-jával ünnepli a forradalmat; Petőfi további versei: A SZABADSÁGHOZ, A KIRÁLYOKHOZ, KISKUNSAG, MIÉRT ZÁRJÁTOK EL AZ UTAMAT, AZ APOSTOL (verses forradalmi regény, melyet 1848. jún. júl. havában írt), RESPUBLIKA, SZERETLEK KEDVESEM; végül ez évben fordítja le Petőfi Shakespeare *Coriolanus*-át. Arany János NEMZETŐRDALA és balladája, a RÁKÓCZINÉ a szabadságharc hangulatában fogantak, mint a lap, amelyet szerkeszt: *A nép barátja*. A TOLDI ESTÉJE két részletét közzéteszi a *Honderű* és az

Életképek c. folyóiratokban, az utóbbit akkor Jókai szerkeszti, és a címlapján a három forradalmi szó olvasható: Egyenlőség — Testvériség — Szabadság. Színre kerül Szigligeti darabja, a II. RÁKÓCZI FERENC FOGSÁGA. Jókai novelláskötete a VADON VIRÁGAI.

A ném. nyelvű ir.-ból az osztr. Grillparzer önéletrajzi vonatkozású novellája, A SZEGÉNY MUZSIKÁS (Der arme Spielmann) említendő.

A fr. ir.-ból az ifj. Dumas (Dumas fils) A KAMÉLIÁS HÖLGY (La dame aux camélias) c. regényére utalunk (belőle készült néhány év múlva az óriási sikerű színdarab). 1848 és 1850 között jelent meg Chateaubriand önéletrajza, a SÍRON TÚLI EMLÉKIRATOK (Mémoires outre-tombe).

Az or. ir. legkiemelkedőbb alkotása Dosztojevszkij regénye, a FEHÉR ÉJSZAKÁK (Belije noci), valamint A. I. Herzen nagyobb elbeszélése, a TOLVAJ SZARKA (Szoroka varovka). A len. J. Slowacki poémája A HÁROM ZSOLTÁR SZERZŐJÉHEZ (Do autora tzech psalmów) és a szl. A. Sládkovič DALT ZENGEK A SZABAD HAZÁRÓL (Zaspievam pieseň o slobodnej vlasti) a kor dokumentumai.

1849 A frankfurti parlament elfogadja a ném. alkotmányt — az ún. „kisnémet” irányzat győzelmével, azaz Ausztria kizárásával. A porosz király visszautasítja a neki felajánlott császári koronát, máj.-ban leveri a demokratikus felkelést Drezdában (rész vesz benne R. Wagner is, aki a bukás után Zürichbe emigrál). Rómában kikiáltják a köztársaságot, de néhány hónap múlva a behatoló fr. csapatok visszaállítják a régi rendet. J. Radetzky osztr. generális legyőzi a piemonti seregeket, és megszilárdítja az osztr. uralmat Észak-Itáliában. Folyik a magy. szabadságharc, ápr. 14-én detronizálják a Habsburg-házat, Kossuth kormányzó lesz, Görgey Arthúr fővezér, megindul az osztr.—or. egyesült támadás, aug. 13-án fegyverletétel Világosnál az oroszok előtt. Ferenc József felfüggeszti a magy. alkotmányt, Marx európai háborúra buzdít Oroszország ellen. D. Livingstone afr. felfedező útjai (1871-ig). Feltalálják az útburkoló aszfaltot. G. Courbet: *A kőtörők* c. festménye (elpusztult). Liszt Ferenc *Tasso* c. szimfonikus költeménye Goethe születésének 100. évfordulójára; Giacomo Meyerbeer operája *A próféta*, Otto Nicolaié pedig *A windsori víg nők* (Shakespeare vígjátéka nyomán).

A magy. ir.-ban „hallgattak a múzsák”. Megszületik azonban Vörösmarty EMLÉKKÖNYVBÉ c. verse. Sárosi Gyula a szabadságharc eseményeit végigkísérő kötete (amely miatt halálra ítélték), a PONYVÁRA KERÜLT ARANY TROMBITA és Szigligeti legiobb vígjátéka, a LILIOMFI. Petőfi CSATÁBAN c. verse harcra lelkesít, a fegyverdörgés közötti békés pillanatok ihlete a PACSIRTASZÓT HALLOK MEGINT. Utolsó verse a SZÖRNYŰ IDŐ: 1849. júl. 31-én eltűnt a Segesvár melletti fejéregyházai csatában.

Az ang. ir.-ban Dickens híres regénye, a DAVID COPPERFIELD első fejezetei ekkor látnak napvilágot (bef. 1850). Megjelenik a század egész második felében nagy hatást gyakorló művészettörténész és bölcselelő, J. Ruskin AZ ÉPÍTÉSZET HÉT LÁMPÁSA (The seven lamps of architecture) c. tanulmánya és útjára indul Th. B. Macaulay ötkötetes műve, az ANGLIA TÖRTÉNETE (History of England, bef. 1861). Az ang. am. H. D. Thoreau híres politikai esszéje (amely miatt börtönbe

kerül: ELLENÁLLÁS A POLGÁRI KORMÁNYZÁSNAK (Resistance to civil government).

Heine Párizsban verset ír a magy. szabadságharcról: 1849. OKTÓBERÉBEN (Im Oktober 1849).

A dán S. Kierkegaard keserősége BETEGSÉG A HALÁLIG (Sygdommen til Døden) c. művében kap hangot. A fiatal H. Ibsen MAGYARORSZÁGHOZ (Till Ungarn) ír verset.

A. Ny. Osztrovszkij korai vígjátéka, a HOLLÓ A HOLLÓNAK... (Szvoji ljugyi — szocstyomszja!) az or. pénzvilágba visz.

E. Lönrot kiadja a KALEVALA végleges formáját 50 énekben (vö. 1835).

A maláj Abdullah bin Abdulkadir Musji közreadja emlékiratait ABDULLAH TÖRTÉNETE (Hikajat Abdullah) címen.

1850 Önkényuralom és véres megtorlás Magyarországon. Cavour gr. piemonti miniszterelnök lesz. Kitér a tajping-parasztfelkelés Kínában, eleinte sikeres, létre akarja hozni a „Nagy Béke Mennyei Birodalmát”, s a mandzsu Csing-dinasztia csak ang.—fr. segítséggel tudja — évek múlva — legyőzni. Megépül az első tenger alatti kábel Calais és Dover között. E. Delacroix *Oroszlánvadászat* c. képe romantikus, C. Corot *A folyóparton*, ill. G. Courbet *Temetés Ornans-ban* c. festményei realisztikusak. D. G. Rossetti *Angyal üdvözlése* új idealizmus felé mutat. Elkészül R. Wagner operája, a *Lohengrin* (az „összműalkotás” elmélete alapján). Megnyílik az első norv. nyelvű színház, a Norske Teatret Bergenben. Marx dolgozni kezd főművén: *A tőke*.

A magy. ir. a bukott szabadságharc utáni és az önkényuralom alatti érzelmek jegyében: Vörösmarty: *ELŐSZÓ*; Arany: *LETÉSZEM A LANTOT, FIAMNAK, KOLDUS-ÉNEK*, A HONVÉD ÖZVEGYE, *ÖSSZEL*, VOJTINA LEVELEI *ÖCCSÉHEZ*, ez évből való a *BOLOND ISTÓK* első éneke is (a második 1873-ból), Sárosi Gyula versei: *BUJDOSÓ ÉS HOL VAGY ISTEN?*; Jókai: *FORRADALMI ÉS CSATAKÉPEK*, *EGY BUJDOSÓ NAPLÓJA*; Tompa: *A GÓLYÁHOZ, A MADÁR FIAIHOZ*; Kemény Zsigmond: *FORRADALOM UTÁN*, végül Eötvös ném. nyelvű röpirata: *A NEMZETISÉGEK EGYENJOGÚSÁGÁRÓL AUSZTRIÁBAN* (Über die Gleichberechtigung der Nationalitäten in Österreich).

Az ang. ir. „viktoriánus” gyöngyszemei közé tartozik E. Barrett-Browning szonetteciklusa, *PORTUGÁL SZONETTEK* (Sonnets from the Portugese). Az ang. am. N. Hawthorne főműve, A *SKARLÁT BETŰ* (The scarlet letter) c. regény korfestő erejével tűnik ki, Herman Melville regénye, *FEHÉRZUBBONY* (White-jacket) pedig elbeszélő technikájával.

Az „összműalkotás” (Gesamtkunstwerk) elméletét írja meg R. Wagner a *JÖVŐ MŰALKOTÁSA* (Das Kunstwerk der Zukunft) c. ném. tanulmányában. Feltűnést kelt az izlandi J. P. Thoroddsen *FIÚ ÉS LÁNY* (Piltur og stulka) c. regénye.

A rom. N. Bălcescu A *DUNAI FEJEDELEMSÉGEK GAZDASÁGI HELYZETÉRŐL* értekezik fr. nyelven (Question économique der principautés danubiennes); Alecu Russo románul írja prózaversét: *ROMÁNIA ÉNEKE* (Cintarea Romanici).

A keleti ir.-ban aránylag igen gazdag az esztendő, a számos mű közül azonban csak a vietnami Nguyen Dinh Chien verses regényét idézzük, ennek címadó hőse LUC VÂN TIÊN tükrözi a világtalan szerző bölcsességét és kitartó ellenállását a gyarmatosító franciákkal szemben.

- 1851** Louis Bonaparte tíz évre államelnökké választatja magát Franciaországban és korlátozza a parlament hatáskörét. I. M. Singer tökéletesíteni és gyártani kezdi a varrógépet. Megnyílik az első világkiállítás Londonban és J. Paxton felépíti a Kristálypalotát. C. Courbet képe *A kötőrők*. G. Verdi befejezi operáját, a *Rigolettót*. H. Ibsen a bergeni Norvég Színház rendezője és házaszerzője lesz.

A magy. ir. eseményei: Arany megírja RÁCHEL, RÁCHEL SIRALMA és CSALÁDI KÖR c. verseit, valamint A NAGYIDAI CIGÁNYOK c. keserű komikus eposzt. Lisznyai Kálmán óriási sikert arat PALÓC DALOK c. verseskötetével. Jókai új regénye, az ERDÉLY ARANYKORA folytatásokban jelenik meg a *Pesti Napló*ban. Kemény megírja MÉG EGY SZÓ A FORRADALOM UTÁN c. röpiratát. Tompa verse: LEVÉL EGY KIBUJDOSOTT BARÁTOM UTÁN (mint Arany is) a szabadságharcot és az ország helyzetét idézi; mivel Kossuth titkárát, Rakovecz Jánost bűjtatta, Madáchot egy évi börtönre ítélik. Toldy Ferenc megjelenteti a MAGYAR NEMZETI IRODALOMTÖRTÉNET két kötetét. Eötvös közzéteszi állambölcséleti művének, a XIX. SZÁZAD URALKODÓ ESZMÉJENEK HATÁSA AZ ÁLLADALOMRA első kötetét (a második 1854-ben jelenik meg).

1851-től kezdve jelennek meg az ang. J. Ruskin VELENCE KÖVEI (The stones of Venice) c. világhírű művészettörténeti munkájának kötetei (a harmadik: 1853). Folytatásokban lát napvilágot H. Beecher-Stowe ang. am. író nő korszakos regénye, a TAMÁS BÁTYA KUNYHÓJA (Uncle Tom's cabin), valamint H. Melville regénye, a MOBY DICK VAGY A FEHÉR BÁLNA (M. D. or the white whale), amely szerkezetével és szimbolikájával egyaránt meghaladja korát. Heine ROMÁNCKÖNYV (Romanzero) c. kötetéből, ill. annak „Lazarus”-ciklusához csatlakozó verseiből kettőt idézünk: MIT NEKEM MÁR CIFRA ZSOLTÁR... (Lass die heil'gen...) és MORPHINE, morfium, amely enyhíti a szenvedéseket.

A fr. ir. nagy sikerű regénye Henri Murger-től JELENETEK A BOHÉM-VILÁGBÓL (Scènes de la bohème); 1896-ban G. Puccini máig is népszerű operát írt belőle.

Ebben az évben ajándékozta az or. ir.-nak L. Ny. Tolsztoj regényes önéletrajzi emlékeit GYERMEKKOR (Gyetsztvo) címen.

- 1852** Kommunistaüldözés kezdődik Németországban. Marx javasolja a Kommunisták Szövetségének felosztatását. Az angolok térdre kényszerítik Burmát. Az év végén Louis Bonaparte elnök Franciaország császára lesz III. Napóleon néven (V. Hugo pamfletet ír ellene KIS NAPÓLEON — Napoleon le Petit — címen). A gazdaságban és a divatban egyaránt Anglia dominál. Amerika verebeket importál Angliából a hernyóvész megfékezésére. P. Gavarni megindítja *Maszkok és arcok* c. litográfia-sorozatát. Felépül Bukarest állandó színháza, a Nagy Színház (Teatrul cel Mare).

Arany fontos versei: VISSZATEKINTÉS, MINT EGY ALÉLT VÁNDOR... , A LEJTŐN (végleges forma: 1857). Megjelenik Jókai regénye: TÖRÖK VILÁG MAGYARORSZÁGON, valamint Kemény Zsigmondé: FÉRJ ÉS NŐ, továbbá Tompa Mihály elbeszélő versei: REGÉK ÉS BESZÉLYEK. Sárosi Gyula verset ír a politikai foglyok börtönéről: AZ ÚJÉPÜLETBEN; 1852 és 1856 között megjelenik Teleki József történeti műve, A HUNYADIÁK KORA MAGYARORSZÁGON, 7 kötetben. 1852 és 1862 között lát napvilágot Szalay László műve: MAGYARORSZÁG TÖRTÉNETE 6 kötetben.

Az ang. ir.-ban nevezetes a nagy filológus, M. Arnold drámai költeménye, az EMPEDOKLÉS AZ ETNÁN (E. on Etna) és W. M. Thackeray regénye, a HENRY ESMOND TÖRTÉNETE (The history of H. E.), valamint Dickens regénye, az ÖRÖKÖSÖK (Bleak House, 1852–1853).

A ném. ir. két fontos műve: Marx történelmi-politikai tanulmánya a LOUIS NAPÓLEON BRUMAIRE 18-ÁJA (Der achtzehnte Brumaire des Louis Napoleon) és R. Wagner opera-esztétikai írása, az OPERA ÉS DRÁMA (Oper und Drama).

A fr. költő, Th. Gautier egzotikus szépségű kötete a ZOMÁNCOK ÉS KAMEÁK (Émaux et camées); az ifjú Dumas — Dumas fils — pedig ebben az évben írta meg korábbi regényéből ma is hatásos darabját: A KAMELIÁS HÖLGYPET (La dame aux camélias).

A gör. szabadságharc népszerű regényét: A GÖRÖG FELKELES HÖSNŐJE (I iroisz tisz ellinikisz epanasztaszosz) Sztefanosz Th. Xenosz írta.

I. Sz. Turgenev felejthetetlen novellái 1852-ben jelentek meg az EGY VADÁSZ FELJEGYZÉSEI (Zapiszki ohotnyika) c. kötetben.

1853 Kitör az or.—tör. krími háború és 1856-ig tart, tör. oldalon ang. és fr. segítséggel. Kína tovább gyengül, a jap. kikötők megnyílnak az európai és am. hajók előtt. Heinrich Steinweg megalapítja New Yorkban „Steinway és Fiai” cégnevű világhírű zongoraüzemét. J. Ch. Dahl norv. festő *Téli táj* c. képe sikert arat. J. Brahms 1. sz. műve egy *C-dúr szonáta*, G. Verdi új operái: *Trubadúr* és *Traviata*. R. Wagner hozzáfog *A nibelung gyűrűje* (Der Ring des Nibelungen) szövegéhez és zenéjéhez: a tetralógia darabjai: *A Rajna kincse* (Das Rheingold, 1854), *A valkür* (Die Walküre, 1856), *Siegfried* (1871) és az *Istenek alkonya* (Götterdämmerung, 1874). Antwerpenben flam. szintársulat alakul, Algírban fr. nyelvű színház nyílik.

A magy. ir.-ból említendők: Vörösmarty epigrammája, a MINT A FÖLDMÍVELŐ... ; Arany balladái és elbeszélő költeményei mint AZ EGRI LEÁNY, SZENT LÁSZLÓ, KEVEHÁZA, V. LÁSZLÓ, ÁGNES ASSZONY, A HAMIS TANÚ, valamint a CSABA-TRILÓGIA első dolgozata. Megjelenik Jókai regénye, EGY MAGYAR NÁBOB, továbbá Kemény Zsigmond KÖDKÉPEK A KEDÉLY LÁTHATÁRÁN c. regénykísérlete. Elkészül Szigligeti népszínműve, a CIGÁNY.

Az ang. ir.-ból Ch. Brontë VILLETTE c. regényét és H. Beecher-Stowe KULCS TAMÁS BÁTYA KUNYHÓJÁHOZ (A key to Uncle Tom's cabin) c. dokumentumgyűjteményét említjük.

A ném. nyelvű osztr. ir.-ból A. Stifter *TARKA KÖVEK* (Bunte Steine) c. elbeszélés-gyűjteménye fontos.

Kiterjedt skandináv népköltészeti gyűjtés indul meg: mintája a Svend Grundtvig kezdeményezte *DÁNIA RÉGI NÉPDALAI* (Danmarks gamle folkeviser, tizenegy kötet 1853 és 1965 között); M. B. Landstad pedig kiadja *NORVÉG NÉPDALOK* (Norske folkeviser, 1852–1853) c. gyűjteményét.

A fr. ir.-ban megjelenik V. Hugo verseskötete, a *FENYÍTÉSEK* (Les châtiments) és 1853-ban, ill. 1855-ben J. A. Gobineau gr. „erős” és „gyöngye” fajokat megkülönböztető és az „árja fajt” mindegyik fölébe helyező történetfilozófiai műve, az *ÉRTEKEZÉS AZ EMBERI FAJOK EGYENLŐTLENSÉGÉRŐL* (Essai sur l'inégalité des races humaines); a művet a XX. sz.-i fasiszta fajelmélet felhasználta.

Ez évben jelent meg a port.-brazil költő, M. A. Álvares de Azevedo *A HÚSZ ÉV LANTJA* (A lira dos vinte anos) c. fontos verseskötete.

Nevezetes a cseh K. J. Erben balladagyűjteménye, a *VIRÁGCSOKOR NÉPMONDÁKBÓL* (Kytice z pověsti národních) és a szl. L. Štúr értekezése *A SZLOVÁK TÖRZSEK NÉPDALAIRÓL ÉS MONDÁIRÓL* (O národných piesňach a povestiach plmien slovanských).

1854 Németországban betiltják a munkásegyleteket. 1854. okt.-étől 1855. aug.-áig tart Szevasztopol ang.—fr. ostroma (L. Ny. Tolsztoj részt vesz a harcokban, és irodalmilag értékesíti élményeit). F. M. Lesseps fr. mérnök megbízást kap az egy. kormánytól a Szuézi-csatorna kiépítésére. B. Riemann véglegesíti a nem-eukleidészi geometriát. Barabás Miklós megfesti *Jókai Mór* arcképét, amely könyomatban terjed. Nevezetesen F. Waldmüller biedermeier *Tájképei a Bécsi-erdőről*, E. Delacroix még mindig romantikus *Tigrisvadász*at c. képe. Liszt Ferenc elkészül három szimfonikus költeményével: *Faust*, *Les Préludes* és *Hungaria*, amely utóbbi a szabadságharcot idézi.

A magy. ir. nagy eseménye Vörösmarty rapszódiaja, a *VÉN CIGÁNY* (Tiedge János fényképet készít Vörösmartyról). Arany fontos költeményei: *MÁTYÁS ANYJA*, a *FÜLEMÜLE*, megjelenik a *TOLDI ESTÉJE* és Tompa versciklusa, a *VIRÁGREGÉK*. Jókai regénye, a *KÁRPÁTHY ZOLTÁN* óriási siker. Gyulai Pál közlése PETŐFI ÉS LIRAI KÖLTÉSZETÜNK c. fontos tanulmányát. Meg jelenik Ipolyi Arnold alapvető műve, a *MAGYAR MYTHOLÓGIA*. Megindul a *Pester Lloyd* ném. nyelvű napilap kiadása Pesten; 1944-ig jelenik meg.

Az ang. nyelvű ir.-ban fontos Dickens regénye, a *NEHÉZ IDŐK* (Hard times), az ang. ir. Nicholas Wiseman bíboros népszerű regénye, a *FABIOLA*, ill. az ang. am. H. D. Thoreau esszégyűjteménye, a *WALDEN VAGY ÉLET AZ ERDŐBEN* (W. or life in the woods).

A ném. nyelvű ir.-ból említendő J. V. v. Scheffel elbeszélő költeménye, a *SÄCKINGENI TROMBITÁS* (Der Trompeter von Säckingen). J. és W. Grimm 1854-től készülő tizenhat kötetes *NÉMET SZÓTÁRA* (Deutsches Wörterbuch) csak jóval haláluk után, 1961-ben fejeződik be. A svájci G. Keller főműve a *ZÖLD HENRIK* (Der grüne Heinrich).

A dán F. Paludan-Müller drámai költeménye, az *AHASVERUS* a témája miatt érdekes.

A fr. költészet titokzatos, lángeszű alakja, G. de Nerval kiadja A TŰZ LEÁNYAI (Les filles du feu) c. elbeszéléskötetét — amelyből magyarul a SILVIE jelent meg —, valamint a kötet függelékeként A KIMÉRÁK (Les Chimères) címen tizenkét szonettet, köztük van az EL DESDICHADÓ (A boldogtalan).

Az or. ir. eseményei: megjelenik F. J. Tyutcsjev kötete, a KÖLTEMÉNYEK (Sztihotvorenyija) és A. Ny. Osztrovszkij A SZEGÉNYSÉG NEM BŰN (Bednoszty nye porok) c. vigjátéka, megkezdődik továbbá A. I. Herzen EMLÉKEZÉSEK ÉS GONDOLATOK (Biloje i dumi) c. emlékiratainak kiadása — 1858-ig és később újra, kiegészítésekkel. Megjelenik L. Ny. Tolsztoj „önéletrajzi trilógiájának” második része FIÚKOR (Otrocsesztvo) címen.

1855 I. Miklós cárt II. Sándor követi a trónon: reformokat vezet be, és folytatja a terjeszkedő politikát. A világiállítást ezúttal Párizsban rendezik. Angliában felvirágzik a klubélet. Megnyílik az első áruház Párizsban. Alkalmazni kezdik a forgó esztergapadot. G. Courbet realista festményeinek kiállítása Párizsban: *A festő műterme*, H. Daumier litográfiái: *Emlékezések*. Liszt Ferenc termékeny éve: *Esztergomi mise* (a bazilika felszentelésére), megkezdí a munkát a *Krisztus-oratóriumon* (1866-ig). Jacques Offenbach megnyitja Párizsban a Théâtre des Bouffes-Parisiens színházat, ahonnan operettjei meghódítják Európát.

A magy. ir. jelentős műve Vörösmarty FOGYTÁN VAN NAPOD... c. verse; Erdélyi János MAGYAR NÉPMESÉK c. gyűjteménye és fontos tanulmánya, az EGY SZÁZADNEGYED A MAGYAR IRODALOMBAN. Arany megírja az EMLÉNYEK c. versét, néhány balladát és elbeszélő költeményt, köztük a ZÁCS KLÁRÁT, a SZIBINYÁNI JANKOT, a BOR VITÉZT, elkészül a CSABA-TRILÓGIA második dolgozata. Kemény Zsigmond regénye (1857-ig) az ÖZVEGY ÉS LEÁNYA, legmélyebb regénye a RAJONGÓK (1855–1859). Vajda János hatásos allegóriája A VIRRASZTÓK és a VISEGRÁDÓN, versciklusa a GINA EMLÉKE.

Az ang. nyelvű ir.-ból Ch. Kingsley egykor nagyon népszerű történelmi regénye: NYUGAT FELÉ, ELŐRE (Westward ho!) Sir Amyas Leigh utazásai és kalandjai három kötetben. Az ang. am. Walt Whitman korszakalkotó kötete a FŰSZÁLAK (Leaves of grass), benne az ÉNEK MAGAMRÓL (Song of myself) c. vers, továbbá W. Longfellow THE SONG OF HIAWATHA c., Amerika saját múltjába néző mitikus eposza, amelyet a finn *Kalevala* ihletett.

A ném. nyelvű ir.-ból kiemelkedik G. Freytag „kereskedő” regénye, a TARTOZIK ÉS KÖVETEL (Soll und Haben), E. Mörike bűbajos elbeszélése, a MOZART PRÁGAI UTAZÁSA (Mozart auf der Reise nach Prag) és a mechanikus materializmus ném. főműve, L. Büchner ERŐ ÉS ANYAG (Kraft und Stoff) c. könyve.

A dán mesemondó, H. Ch. Andersen önéletrajzi könyve: ÉLETEM MESÉJE (Mit livs eventyr).

A fr. G. de Nerval prózai költeménye sem líra, sem elbeszélés: AURELIA VAGY AZ ÉLET ÁLMA (A. ou le rêve de la vie).

D. Bolintineanu rom. író hazafias regénye egy felvilágosult arisztokrata hőssel: MANOIL.

L. Ny. Tolsztoj háborús élményeit a SZEVASZTOPOLI ELBESZÉLÉSEK (Szevasztopol-szkije rasszkazi) tartalmazza. A forradalmi demokrata Ny. G. Csernisevszkij értékezése A MŰVÉSZET ESZTÉTIKAI VISZONYA A VALÓSÁGHOZ (Esztetyicscszkije otnosenijja iszkussztva k gyejsztvityelnosztji) a „tükrözés”-elmélet egyik alapműve. B. Němcová szívhez szóló (biedermeier) regénye, a BABIČKA (A nagymama) képek füzére a — cseh — falusi életből. A szorb ir. ritka műve, Handrij Zejler SZORB KÖLTEMÉNYEK, NAGYON SZERETETT NÉPEMNEK ÁTNYÚJTVA (Sserbskeje bassnje, sswojemu wulzi lubemu ludej podate) c. kötete főleg tanítómeséket tartalmaz.

1856 A krími háború befejezése: a párizsi béke. Törökország liberalizálódik, a két rom. fejedelemség, Moldva és Havasalföld önállósodik, Oroszország hódító hadjáratot kezd az üzbégek és a kazahok ellen. Jedlik Ányos felismeri a dinamó elvét. Meglelik a neandervölgyi ember nyomait. Ez Liszt Ferenc ugyancsak termékeny esztendeje: a *Hungaria* bemutatója Pesten, elkészül a *Dante-szimfónia* (bem. Drezda, 1857), az *Esz-dúr zongoraverseny*, hozzáfog a *Magyar rapszódia*khoz. A svájci Altdorfbán megtartják az első *Wilhelm Tell*-játékokat; bolg. nyelvű színielőadást tartanak Sumen városában.

A magy. ir. remekei Arany: SZONDI KÉT APRÓDJA, PÁZMÁN LOVAG. Megjelenik értékezése A MAGYAR NEMZETI VERSIDOMRÓL, továbbá KISEBB KÖLTEMÉNYEI (két kötetben), Vajda János KÖLTEMÉNYEI; Vas Gereben: NAGY IDŐK, NAGY EMBEREK c. regénye.

Ez évben látnak napvilágot a ném. nyelvű ir.-ban az ún. „költői realizmus” fontos művei: O. Ludwig ÉG ÉS FÖLD KÖZÖTT (Zwischen Himmel und Erde) c. elbeszélése, ill. a svájci G. Keller kitűnő novelláinak első kiadása A SELDWYLA EMBEREK (Die Leute von Seldwyla) összefoglaló címmel, a végleges forma húsz év múlva, két kötetre bővítve jelenik meg.

1856–1857-ben lát napvilágot Edmond Duranty (és két társa) szerkesztésében *A realizmus* (Le réalisme) c. fr. folyóirat, amelyben Jules Champfleury (közepes regényíró) közzéteszi a LE REALISME c. elméleti cikksorozatát: ez az irány szerint „a mindennapos banalitás kifejezője” és „a modern civilizációban” ábrázolja a „mai” embert; mintegy ezen elvek negatív igazolásaként jelenik meg (rövidített formában) Gustave Flaubert regénye, a MADAME BOVARY (teljes forma: 1857). V. Hugo újabb lírai kötetével — SZEMÉLŐDÉSEK (Les contemplations) — jelentkezik.

Az or. ir. terméséből kiemelkedik: A. A. Fet ÖSSZEGYŰJTOTT VERSEI (Szobrannyije sztyihotvorenyije), a konzervatív földbirtokos, Sz. Ty. Akszakov önéletrajzi családregénye, a CSALÁDI KRÓNIKA (Szemejnaja hronyika) és az EMLÉKEK (Voszpominanyija), a felvilágosult I. Sz. Turgenyev első regénye, a RUGYIN, végül L. Ny. Tolsztoj elbeszélése, A FÖLDESÚR REGGELE (Utro pomescsika) — valamennyi a jobbágyfelszabadítás időszzerűségét sugallja. A len. Cyprian Kamil Norwid MONDD, MIT VÉTETTÉL . . . (Duch Adama i skandal) c. verse — Mickiewicz halála alkalmából — vsz. csak 1907-ben jelent meg nyomtatásban, magy. címe a kezdősor: Oto ten samy . . .

1857 Az USA-ból indul ki az első általános gazdasági világválság. Az angolok leve-
rik az India nagy részére kiterjedő lázadást. G. Garibaldi Itáliai Nemzeti
Szövetséget alakít, amelynek az ország egyesítése a célja. Az év két képe: J. F.
Millet: *Kalászszedő asszonyok* és D. G. Rossetti: *Szent György és Sabra*
hercegnő esküvője. Liszt Ferenc *Faust-szimfóniáját* szept. 5-én bemutatják
Bécsben, J. Brahms hozzáfog az *Egy német rekviem* komponálásához (bef.
1868).

A magy. ir. fontos művei: Arany balladája, A WALESÍ BÁRDOK; Eötvös József
regénye, A NÖVÉREK, valamint még három regény, Gyulai Páltól EGY RÉGI
UDVARHÁZ UTOLSÓ GAZDÁJA, Vas Gerebentől A NEMZET NAPSZÁMOSAI és
Kemény Zsigmondtól a ZORD IDŐ, amely teljes formájában 1862-re alakul ki.
Elkészül a szellemi elborultságból magához térő Széchenyi István ÖNISMERET c.
írása (kiad. 1875), valamint a kiadójától, Károlyi Árpádtól NAGY MAGYAR
SZATÍRA címmel ellátott feljegyzés-sorozat, amelynek részeit Széchenyi
felhasználta az Alexander Bach br. belügyminiszter „eredményeit” bemutató
anonim röpiratra, a RÜCKBLICKRE (Visszapillantás) adott feleletéhez. Megindul
— Csengery Antal szerkesztésében — a *Budapesti Szemle*. Madách verset ír P.
BARÁTOMHOZ címen Szontágh Pálhoz.

Az ang. nyelvű ir.-ból A. Trollope BARCHESTER TORNyai (Barchester towers) c.
regényét és a nőíró George Eliot JELENETEK AZ EGYHÁZI ÉLETBŐL (Scenes of the
clerical life) c. elbeszélés-gyűjteményét emeljük ki.

A ném. nyelvű „költői realizmus” két értékes dokumentuma W. Raabe A
VERÉB UTCA KRÓNIKÁJA (Die Chronik der Sperlingsgasse) és az osztr. A. Stifter
NYÁRUTÓ (Nachsommer) c. regénye.

A fr. ir. nagy eseménye (Flaubert *Madame Bovary*jának két kötetben való
megjelenésén kívül) Charles Baudelaire verseskötete, A ROMLÁS VIRÁGAI (Les
fleurs du Mal), amelytől a modernnek tekintett költészet eredetétjük; a
kötetnek 1861-ben és 1868-ban újabb, bővülő kiadásából a következő fontos
versekre utalunk: KAPCSOLATOK (Correspondances, 1857), A MACSKÁK (Les
chats, 1857), A DÖG (Une charogne, 1857), AZ ALBATROSZ (L'albatros, 1861),
ŐSZI ÉNEK (Chant d'automne, 1861).

Kiemelkedik a port.—brazil J. M. de Alencar indián-regénye, A GUARANI (O
guarani), amelyben a brazil nép kialakulásáról van szó, bennszülött és
portugál együttélésről.

Az or. ir.-ból említendő L. Ny. Tolsztoj „önéletrajzi trilógiájának” befejező
része, az IFJÚSÁG (Junoszty).

F. R. Keutzwald kiadja az észt nemzeti „eposzt”: KALEVIPOEG (Kalevi fia).

1858 A felkelés leverése után Indiát az ang. korona kormányozza: alkirályt kap.
Elhatározzák a két dunai rom. fejedelemség egyesítését. Cyrus Field táviró
kábelösszekötötétet létesít az USA és Észak-Írország között. George Mortimer
Pullmann megszerkeszti első, még nem tökéletes, luxus vonatkocsijait. Felépül
a pesti Dohány utcai zsinagóga L. Förster bécsi építész tervei szerint.
Pétervárott 1858 körül alakul meg az „Ötök csoportja” M. Alekszejevics
Balakirev zeneszerző körül, amelyhez kívül C. A. Kjuí, A. P. Borogyin, M. P.

Muszorgszkij és Ny. A. Rimszkij-Korszakov tartoztak — céljuk az orosz zene megújítása volt. C. Frank *Ünnepi miséje* (Messe solennelle) ez évből való, és ekkor arat döntő sikert J. Offenbach ma is népszerű opcrettje, az *Orfeusz az alvilágban*.

A magy. ir.-ból Jókai DEKAMERON c. novellásköteteinek, Tompa VERSEI öt kötetének (a hatodik kiad. 1863), valamint Mocsáry Lajos NEMZETISÉG c. röpiratának megjelenését kell kiemelni: az utóbbi a nemzetiségi kérdés igen józan kezeléséről tanúskodik.

E. M. Arndt ném. hazafi börtönbe kerül VÁNDORLÁSAIM ÉS VISZONTAGSÁGAIM HEINRICH KARL FRIEDRICH VON STEIN BÁRÓ ÚRRAL (Meine Wanderungen und Wandelungen mit dem Reichsfreiherrn Heinrich Karl Friedrich von Stein) c. önéletrajzi írása miatt.

Bjørnstjerne Bjørnson paraszti környezetben játszódo, romantikus, igen szép, norv. nyelven írt elbeszélése: ARNE.

Or. regény a jobbágykérdés jegyében: A. F. Piszemskij EZER LÉLEK (Tiszjacsa dus); I. Sz. Turgenyev lírai-pszichológiai mesternovellája, az ASZJA a női főszereplő nevét viseli címében; I. A. Gonszarov tengerésztszít első műve a PALLADA CIRKÁLÓ (Fregat Pallada) — Pallasz — c. regényes útleírás. A szlov. Fran Levstik híres elbeszélése a VRHBÓL VALÓ MARTIN KRPAN (M. K. z Vrha).

Az örm. ir. első — patrióta — regénye: ÖRMÉNYORSZÁG SEBEI (Verk Hajasztani), szerzője Hacsatur Abovjan.

1859 Piemont és Franciaország háborúja Ausztria ellen, amelyben C. B. Cavour diplomáciai, G. Garibaldi (és rajta kívül G. Mazzini) katonai főszerepet játszik: az osztr. sereg jún. 4-én Magentánál, jún. 24-én Solferinónál döntő vereséget szenved. Ausztria elveszti Lombardiát, III. Napóleon Vittorio Emmanuele szárd király oldalán bevonul Milánóba, Velence osztr. kézen marad. Magyar Nemzeti Igazgatóság (emigráns kormány) alakul Párizsban Kossuth, Teleki László és Klapka György részvételével. Ferenc József felmenti A. Bach belügyminisztert. Moldva és Havasalföld rom. fejedelemségek perszonálunióban egyesülnek. 1859–1869: megépül a Szuеzi-csatorna. Az év jelentős feményei: J. F. Miller: *Anghus*, A. Böcklin: *Pán a nádasban*, Madarász Viktor: *Hunyadi László siratása*. Elkészül J. Brahms d-moll zongoraversenye, Ch. Gounod operája, a *Faust*, G. Verdi operája, az *Álarcosbál* és R. Wagner lírai dalműve, a *Trisztán és Izolda*.

A magy. ir. eseménye Arany értekezése, a ZRÍNYI ÉS TASSO; Madách szatirája a Bach-rendszerről, A CIVILIZÁTOR, készül főműve, AZ EMBER TRAGÉDIÁJA (1859–1860) is. Megjelenik — névtelenül — Londonban Széchenyi vitairata, az EIN BLICK AUF DEN ANONYMEN RÜCKBLICK (Egy pillantás az anonim Visszapillantásra — vö. 1857), Ignotus álnéven pedig vitacikket ír a londoni Timesban, emlékiratot intéz továbbá III. Napóleonhoz és az ang. miniszterelnökhöz, s folytatja 1848-ban félbehagyott *Naplóját*. Eötvös röpiratot ad ki Lipcsében DIE GARANTIE DER MACHT UND EINHEIT ÖSTERREICHS (Ausztria hatalmának és egységének biztosítékai) címen.

Az ang. ir.-ból kiemelkedik Dickens KÉT VÁROS (A tale of two cities), ill. G. Eliot ADAM BEDE c. regénye. A. Tennyson megkezdi KIRÁLYDILLEK (The idylls of the king) c. „kiseposzainak” sorozatát (1885-ig), Ch. Darwin pedig kiadja korszakalkotó művét, A FAJOK EREDETÉRŐL TERMÉSZETES KIVÁLASZTÓDÁS ÚTJÁN — avagy A szerencsés fajok fennmaradása az életért folyó küzdelemben (On the origin of species by means of natural selection). Ez évből való az ang. am. W. Whitman költeménye, A BÖLCSŐ VÉGTELEN RENGÉSÉBŐL (Out of the cradle endlessly rocking).

A ném. művek közül kiemelkedik K. Marx A POLITIKAI GAZDASÁGTAN BÍRÁLATÁHOZ (Zur Kritik der politischen Ökonomie) c. alapvető gazdaságfilozófiai tanulmánya és a svájci Jacob Burckhardt ma is mérvadó művelődéstörténeti munkája, A RENESZÁNSZ KULTÚRÁJA ITÁLIÁBAN (Die Kultur der Renaissance in Italien, 1860. évszámmal).

A fr. ir. nagy eseménye, hogy V. Hugo hozzáfog az emberi történelem nagy epikus ciklusának, *A századok legendájának* (La légende des siècles, 1859–1883) megírásához, benne AZ ÉJ, AZ ÉJ, AZ ÉJ (La nuit! la nuit! la nuit!); elkészül Baudelaire nagy verse, AZ UTAZÁS (Le voyage, mely *A romlás virágai* második kiadásában, 1861-ben jelenik meg).

A gör. ir.-ból említendő Arisztotelisz Valaoritisz elbeszélő költeménye, a FROSZINI ASSZONY (Kira Froszini).

Az or. ir. három nagy műve ez évben A. Ny. Osztrovskij drámája, a VIHAR (Groza), valamint két nagy regény: Goncsarov főműve, az OBLMOV és Turgenyev kiváló alkotása, a NEMESI FÉSZEK (Dvorjanszkoje gnyezdo). Ny. A. Dobroljubov nagyszerű kritikát ír a két regényről MI AZ OBLMOVSAG? (Sto takoje oblomovscina?) címen és A SÖTÉTSÉG BIRODALMA (Tyomnoje carsztvo) címen Osztrovskij darabjairól.

1860 Felkelés Szicíliában: Garibaldi — önkéntesei élén — partra száll és a harcok élére áll, majd Dél-Olaszországban nyomul előre; az ol. államok jelentős része csatlakozik Piemonthoz. Az USA elnöke a rabszolgatartás-ellenes A. Lincoln lesz. Széchenyi István öngyilkosságot követ el. Első tapasztalatok a mélytengeri életről. Az első bokszzvilágbajnokság Angliában (kesztyű nélkül). D. Ingres *Török női fürdője*, F. Waldmüller: *Visszatérés a templomszentelésről* és Székely Bertalan: *II. Lajos holttestének megtalálása* az év fontos festményei. Erkel Ferenc befejezi a *Bánk bán* c. operát, F. v. Suppé *A leánynevelő-intézet* c. operettjét, amely a „bécsi operett” megalapításának számít. A 60-as években születik meg a naturalizmus az európai irodalmakban.

A magy. ir. gyászát Arany fogalmazza meg SZÉCHENYI EMLÉKEZETE c. ódájában, másik fontos verse az ÖRÖK ZSIDÓ. Jókai közzéteszi a SZEGÉNY GAZDAGOK c. regényét, Madách a MÓZES c. drámán dolgozik (1861-ig). Gyulai Pál megírja KATONA JÓZSEF ÉS BÁNK BÁNJA c. tanulmányát. Mocsáry Lajos újabb röpiratot tesz közzé PROGRAMM A NEMZETISÉG ÉS A NEMZETISÉGEK TÁRGYÁBAN címen.

Az ang. ir.-ból kiemelkedik G. Eliot A VÍZIMALOM (The mill on the floss) c. regénye, az ang. am.-ból W. Whitman költeménye: HALLOM AMERIKA DALÁT (I

hear America singing) és N. Hawthorne regénye, A MÁRVÁNY FAUN (The marble faun).

A hol. Multatuli a gyarmati rendszer ellen ír MAX HAVELAAR c. regényében. A svéd nyelvű finn költő, J. L. Runeberg közzéteszi STÅL ZÁSZLÓS ELBESZÉLÉSEI (Fänrik Ståls sägner) c. verses műveinek befejezett formáját (1860–1861).

Megjelenik Baudelaire esszégyűjteménye: MESTERSÉGES PARADICSOMOK (Les paradis artificiels, részletei már 1858-ban megjelentek).

Az or. ir. kiemelkedő alkotása A. F. Piszemszkij parasztragédiája, a KESERŰ SORS (Gorkaja szugybina), Dosztojevszkij műve, a FELJEGYZÉSEK A HOLTAK HÁZÁBÓL (Zapiszki iz mjortvovo doma), Turgenyev regénye, A KÜSZÖBÖN (Nakanunye) és novellája, az ELSŐ SZERELEM (Pervaja ljubov), valamint Ny. A. Dobroljubov jellemrajza Osztrovszkij *Vihar* c. drámájának fiatal hősnőjéről: FÉNYSUGÁR A SÖTÉTSÉG BIRODALMÁBAN (Lucs szveta v tyomnom carsztve). Ez évből való a len. C. K. Norwid verse, a SZFINX (Sfinks). A szl. Ján Kalinčiak TISZTÚJÍTÁS. KÉPEK A KÖZELMÚLTBÓL (Reštavrácia. Obrazy z nedávnych časov) c. komédiája a szl. dzsentricsaládok korrupciójáról szól, hogy bejussanak a felső-magyarországi megyei tisztségekbe.

A litv. Atanas Baranauskas főműve egy szülőhelyének ajánlott versgyűjtemény: ANYKŠČIAI ERDŐ (Anykščių šilelis).

1861 Vittorio Emanuele piemonti (szárd) király felveszi az ol. királyi címet: az ország fővárosa 1865-ig Torino marad. Lincoln elnökké választása miatt a déli államok kilépnek az USA (Észak-Amerikai Egyesült Államok) szövetségéből: kezdetét veszi az észak—déli polgárháború. Részleges jobbágyfelszabadítás Oroszországban. Bécsben megnyílik a Lajtán túli tartományokból delegált Birodalmi Tanács, és ezzel kezdetét veszi a parlamentáris kormányzás Ausztriában. III. Napóleon intervenciója Mexikóban: Miksa Habsburg főherceget ülteti a császári trónra. Semmelweis Ignác közzéteszi perdöntő irását a gyermekágyi lázról. 1861-től 1874-ig épül a párizsi Operaház Ch. Garnier tervei szerint. Elkészül Izsó Miklós *Búsuló juhász* c. szobra, a következő évben kiállítják Pesten. Székely Bertalan megfesti *Dobozi Mihály és hitvese* c. képét. J. Brahms hozzáfog a *Magelone-románcok* c. dalciklusához (Tieck verseire, bef. 1868); R. Wagner operája, a *Tannhäuser* megbukik Párizsban, de rendkívüli hatást tesz Baudelaire-ra. Erkel *Bánk bánja* sikert arat Pesten. A zágrábi Markov téri színház felveszi a Horvát Nemzeti Színház nevet.

A magy. ir.-ból csak Arany VOJTINA ARS POETICÁJA, Jósika EGY MAGYAR CSALÁD A FORRADALOM ALATT c. terjedelmes, önéletrajzi jellegű regénye és Liszt Ferenc (1859-ben fr. nyelven már megjelent) tanulmánya, A CIGÁNYOKRÓL ÉS A CIGÁNYZENÉRŐL említendő.

Az ang. ir.-ból két regény: Dickens SZÉP REMÉNYEK (Great expectations — nagy várakozások) és G. Eliot SILAS MARNER, A RAVELOE-I TAKÁCS (S. M., the weaver of Raveloe) emelkedik ki; fontos J. St. Mill filozófiai értekezése, a HASZON-ELVÜSÉG (Utilitarianism).

Ném. nyelven ez évben a legnagyobb feltűnést egy filozófiai-vallástörténeti értekezés, J. J. Bachofen AZ ANYAJOG (Das Mutterrecht) c. munkája keltette, amely e fogalom első körülírása.

A fr. ir.-ból a Goncourt testvérek — Edmond és Jules — korai naturalista regényét, PHILOMÈNE NÖVÉR (Sœur Philomène) említjük, mely a párizsi szegények kórházának világába kalauzolja az olvasót.

Az or. ir.-ból Dosztojevszkij MEGALÁZOTTAK ÉS MEGSZOMORÍTOTTAK (Unyiszennije i oszkorbljonnije) emelkedik ki. A len. C. K. Norwid FANTOM (Larwa) c. verse ez évből való. A szl. A. Sládkovič SZENTMÁRTONIASZ (Svätomartonia-da) c. elbeszélő költeménye vádirat a magy. uralkodó osztály ellen. A két bolg.-macedón Miladinov — Dimitür és Konsztantin — gyűjteményt tesz közzé BOLGÁR NÉPDALOK (Bülgarszki narodni peszni) címen.

Végül az indiai-bengál R. C. Dutt (Datta) klasszikusnak számító eposzát említjük, a MEGHANÁD MEGÖLETÉSÉT (Meghanádavadha), amely az ősi Rámácsandra és Szitá mítosz aránylag szabad feldolgozása.

1862 O. v. Bismarck hg. a porosz kormány élére kerül, és erélyesen támogatja I. Vilmos fegyverkezési politikáját. Lincoln am. elnök proklamációja kimondja a rabszolgaság eltörlését a szakadár déli államokban is. G. Garibaldi nem tudja bevenni a franciák által tartott Rómát. Újabb világkiállítás Londonban; a jap. farnetszetek sikere a világkiállításon. J. F. Millet festménye: *Férfi kapával*. Két zenei esemény: Liszt Ferenc *Szent Erzsébet legendája* c. oratóriuma (bem. 1856. aug. 15. Pest) és G. Verdi új operája, *A végzet hatalma*; L. v. Köchel kiadja *Mozart összes zeneműveinek kronologikus-tematikus jegyzékét* (Chronologisch-thematisches Verzeichnis sämtlicher Tonwerke von W. A. Mozart). Megalakul Prágában a cseh Nemzeti Színház (Národní Divadlo).

A magy. ir. legnagyobb eseménye, hogy megjelenik Madách: AZ EMBER TRAGÉDIÁJA (dátuma a kiadás 1861). Jókai közléstesi a *Pesti Napló*-ban a megbékélést hirdető, folytatásos (1862–1863) regényét, AZ ÚJ FÖLDESURAT. Vajda János két röpiratot ad ki: Lipesében az ÖNBÍRÁLAT, Pesten a POLGÁROSODÁS címűt, mindkettőt Arisztid álnéven. 1862 és 1871 között megjelenik A MAGYAR NYELV SZÓTÁRA, Czuczor Gergely és Fogarasi János munkája.

Az ang. ir.-ból G. Meredith MODERN SZERELEM (Modern love) c. szonett-sorozatára hivatkozunk.

A német. ir. ez évben Fr. Hebbel nagy drámatrilógiájára — A NIBELUNGOK. EGY NÉMÉT SZOMORÚJÁTÉK HÁROM SZAKASZBAN (Die Nibelungen. Ein deutsches Trauerspiel in drei Abteilungen) – hivatkozzunk, és ekkor kezd meg Th. Fontane KERESZTÜL-KASUL BRANDENBURG FÖLDJÉN (Wanderungen durch die Mark Brandenburg) c. útirajzainak kiadását (1862–1882), négy kötetben. Az alném. nyelvű ir. legnagyobb képviselője Fritz Reuter: megjelenik leghíresebb regénye, a FÖLDMŰVES ÉLETEMBŐL (Ut mine Stromtid, 1862–1864).

A fr. ir. eseménye, hogy megjelenik V. Hugo legnagyobb műve, A NYOMORULTAK (Les misérables) c. regényóriás.

Az or. ir. szintén igen jelentős műveket mutat fel, közülük I. Sz. Turgenev APÁK ÉS FIÚK (Otci i gyetyi) c. regényét említjük, amelyben először mondják ki a „nihilizmus” szót, valamint Ny. G. Csernisevszkij irányregényére, MI A TEENDŐ? (Sto gylaty), hivatkozunk; D. I. Piszarev tanulmányt ír Turgenev

regényének pozitív — és nihilistának nevezett — hősről: BAZAROV. Ez évből való a len. C. K. Norwid élete folyamán megjelent egyetlen verseskötete, a KÖLTEMÉNYEK (Poezje). A szl. Ján Botto elbeszélő költeményének tárgya a népszerű betyár, JÁNOSIK HALÁLA (Smrt' Jánošikova).

A kazah-tör. hősi eposzt, a HŐS TARGIN (Er Targin), egy népi énekes, Tabin Marabay szóbeli előadása nyomán jegyezte fel és adta ki Nyikolaj Ivanovics Iljminszkij.

A grúz Ivane Bagrationi dialógus formában írt regénye, a JOBBÁGYADÓ (Kalmazsoba) 1813 és 1828 között keletkezett, de csak 1862 és 1867 között látott napvilágot.

1863 Sikertelen felkelés Lengyelországban az or. uralom ellen: a cárizmus engedményeket tesz. Ferenc József konferenciát hív egybe Frankfurtban a ném. kérdés megoldására, de Poroszország távol marad. A. Nobel megkezdte a nagybani nitroglicerín-gyártást. A fejlődéstan és az ember származása az érdeklődés központjában (Th. H. Huxley, C. Vogt, E. Haeckel). G. Doré illusztrációi elkészülnek a *Don Quijotéhoz*; az év fontos festménye: G. Courbet *Ló az erdőben* és E. Manet *Reggeli a szabadban* c. képe. Megnyílik az „akadémizmussal” szemben modern irányokat képviselő festők, a „visszautasítottak” kiállítása Párizsban. Elkészül G. Bizet *A gyöngyhálszok* c. operája; H. L. F. Helmholtz műve *A hangérzetek tana mint a zeneelmélet fiziológiai alapja* (Die Lehre von den Tonempfindungen als physiologische Grundlage für die Theorie der Musik).

A magy. ir.-ban megszületik Arany „nagyepikai” műve, a BUDA HALÁLA és Tompa verse, az IKARUS. Kriza János szerkesztésében napvilágot lát a VADRÓZSÁK c. népköltési gyűjtemény, benne többek között a JÚLIA SZÉP LEÁNY kezdetű székely népballada. Jókai szerkeszti a középbál lapját, *A hont* (1863–1882). Megjelenik Marosvásárhelyen Mentovich Ferencnek a cenzúra által elkobozott materialista könyve, AZ ÚJ VILÁGNÉZLET (sic!).

A hol. J. J. Cremer szociális regénye a GYÁRI GYEREKEK (Fabriekskinderen).

A fr. ir.-ból G. Flaubert SALAMMBÔ c., karthágói tárgyú történelmi regényét, J. Verne ÖT HÉT LÉGHAJÓN (Cinq semaines en ballon) c. kalandozó regényét, E. Renan nagy feltűnést keltő, „laikus” világnézetű munkáját, a JÉZUS ÉLETÉT (La vie de Jésus) és É. Littré négykötetes értelmező szótárát (Dictionnaire de la langue française) említjük.

Ez évből való az ol. G. Carducci nagy himnusza A SÁTÁNHÓZ (A Satana).

Az or. ir.-ból csak L. Ny. Tolsztoj KOZÁKOK (Kazaki) c. „rousseau-ista” elbeszélésére utalunk.

1864 Ausztria és Poroszország háborúja Dánia ellen Schleswig és Holstein miatt: dán vereség. A genfi konvenció: létrehozzák a Nemzetközi Vöröskeresztet. Londonban megalakul Marx és Engels ideológiai-politikai irányításával az I. Internacionálé (fennáll 1876-ig). A „zemsztvo”, azaz a tartományi és kerületi

közigazgatási önkormányzat bevezetése Oroszországban. Pápai enciklika „a kor legfőbb tévedései”, a panteizmus, a naturalizmus, a racionalizmus és a liberalizmus ellen. A kölni II. Ludwig, R. Wagner későbbi pártfogója bajor király lesz (1886-ig). F. W. Raiffeisen megalapítja az első földhitelintézetet. Ez évből való Izsó Miklós *Táncoló paraszt* c. szobra, Madarász Viktor *Zrínyi és Frangepán a bécsújhelyi börtönben* c. festménye, C. Corot *Emlékezés Mortefontaine-re* c. tájképe, A. Bruckner *I. szimfóniája* és J. Offenbach látványos operettje, a *Szép Heléna*.

Megjelenik Vörösmarty ÖSSZES MŰVEI tizenkét kötetben és Aranytól a *Buda halála*. Horváth Mihály kiadja Gensben HUSZONÖT ÉV MAGYARORSZÁG TÖRTÉNELMÉBŐL c. kétkötetes munkáját. Hunfalvy Pál könyve A VOGUL FÖLD ÉS NÉPE Reguly Antal hagyatékának kiadása bevezetéssel. 1864 és 1878 között megjelenik Shakespeare összes drámájának fordítása a Kisfaludy Társaság támogatásával.

Az ang. ir. újdonsága A. Tennyson verses regénye, az ENOCH ARDEN (a holtnak hitt és visszatért férj nevééről) és J. H. Newman bíboros VÉDŐBESZÉDE ÉLETE MELLETT (Apologia pro vita sua), amelyben kifejti erkölcsi világszemléletét. A ném. ir.-ból W. Raabe AZ ÉHSÉG PAPAJA (De Hungerpastor) c. regénye fontos, valamint F. Lassalle TÖKE ÉS MUNKA (Kapital und Arbeit) c. közgazdaság-politikai irata, továbbá Alfred Edmund Brehm zoológus még ma is népszerű műve, AZ ÁLLATOK VILÁGA (Illustriertes Tierleben — illusztrált állatélet), amely 1864 és 1869 között jelent meg hat kötetben.

Mendelev Mojsze Szmorim, a jiddis nyelvű ir. „klasszikusa” A KIS EMBERKE (Dosz klajne mencsele) c. novellájával jelentkezett.

A fr. ir. P. Verlaine versével, az ŐSZI CHANSONNAL (Chanson d'automne) „büszkélkedik”, amely a SZATURNUSZI KÖLTEMÉNYEK (Poèmes Saturniens, 1866) c. kötetben jelent meg. St. Mallarmé verse, a SÓHAJ (Soupir) is a költő fiatal éveiből való, míg a bizonytalanul dátumozható (1864–1867) HÉRODIÁS (Hérodiade) három részlete közül az egyik 1869-ben, a másik kettő csak századunkban jelent meg. A naturalizmus Zola előtti formája teljes erőben mutatkozik meg a Goncourt testvérek GERMINIE LACERTEUX c. regényében, amelynek címadó hőse egy cseléd lány.

Cesare Lombroso ol. tudós világhírű könyve a LÁNGÉSZ ÉS TÉBOLY (Genio e follia).

Teófilo Braga port. költő és tudós korai versciklusa az IDŐ LÁTOMÁSA ÉS ZENGŐ VIHAROK (Visão dos tempos e tempestades sonoras).

Dosztojevszkij elbeszélése, a FELJEGYZÉSEK AZ EGÉRLYUKBÓL (Zapiszki iz podpolja) az or. ir. jelentős alkotása. A szerb líra finom darabjait találjuk Zmaj RÓZSÁK (Djulci) c. versciklusában.

A finn ir. szerencsétlen életű tehetségének, Aleksis Kivinek két színműve is készült 1864-ben: egy kitűnő vígjáték, A PUSZTAI VARGÁÉK (Nummisuutarit) és egy színmű, a KULLERVO (címe a *Kalevala* egyik szereplőjének a neve).

1865 Az am. polgárháború az északi államok győzelmével végződik; a déli államokban megalakul a négerellenes Ku-Klux-Klan titkos szervezete; ápr. 14-

én Lincoln elnök merénylet áldozata lesz. Franciaország elismeri a poroszok vezető szerepét ném. földön. G. J. Mendel közlése az örökléstan törvényeit (amelyeket egyelőre nem vesznek komolyan). P. É. Martin fr. mérnök feltalálja az újfajta acélt. Felavatják a Feszl Frigyes tervei szerint épült pesti Vigadó épületét. Az év festményei közül C. Corot *Fekvő algériai leány* és E. Manet *Olympia* c. képét említjük. G. Meyerbeer *Az afrikai nő* c. operája, Ny. A. Rimsszkij-Korszakov *esz-moll szimfóniája* és a bécsi F. v. Suppé *A szép Galathea* c. operettje az év zenei eseményei.

Jan. 26-án Arany János a Magyar Tudományos Akadémia főtítkára lesz. Előadják Szigligeti Ede A FÉNY ÁRNYAI c. tragikus színművét. Megjelenik Jókai MIRE MEGVÉNÜLÜNK c. regénye, Jósika (befejezetlen) EMLÉKIRAT c. és EÖTVÖS GONDOLATOK c. munkája. Horváth Mihály MAGYARORSZÁG FÜGGETLENSÉGI HARCÁNAK TÖRTÉNETE c. háromkötetes művét adja ki Genfben.

Az ang. ir.-ban ez évből való A. Ch. Swinburne ATALANTA KALÜDONBAN (Atalanta in Calydon) c. tragédiája, Lewis Carroll világsikerű meseregénye, az ALICE CSODAORSZÁGBAN (Alice's adventures in Wonderland) és J. Ruskin kultúrfilozófiai írása, a SZEZÁM ÉS LILIAMOK (Sesame and lilies).

A ném. ir.-ban is születik egy híres gyermekkönyv: W. Busch képes-verses története a MAX ÉS MORITZ (M. und M.).

A fr. ir.-ból St. Mallarmé híres költeményét — EGY FAUN DÉLUTÁNJA (L'après-midi d'un faune) — említjük, amelynek ihletésére Cl. Debussy 1894-ben zenekari művet szerzett, továbbá J. Verne UTAZÁS A HOLDBA (De la Terre à la Lune) c. fantasztikus — vagy inkább profétikus — regényét; C. Bernard fiziológiai munkája, a BEVEZETÉS A KÍSÉRLETI ORVOSTUDOMÁNYBA (Introduction à l'étude de la médecine expérimentale) Zola naturalizmusának elméleti ihletője. H. Taine MŰVÉSZETFILOZÓFIÁJA (Philosophie de l'art) pedig a pozitivistá gondolkodás elveit terjeszti.

Megjelenik az or. Ny. Sz. Leszkov kiváló kisregénye, a KISVÁROSI LADY MACBETH (Ledi Makbet mcenszkovo ujezda — a mcenszki kerület Lady Macbethje). L. Ny. Tolsztoj pedig HÁBORÚ ÉS BÉKE (Vojna i mir) c. hatalmas regényének befejezésén dolgozik (megj. 1868–1869).

1866 Osztr.—porosz—ol. háború: a poroszok döntő győzelme a Ludwig von Benedek által vezetett osztr. seregek fölött Sadovánál (Königrätz). Ausztriát kihagyják a Német Szövetségből, miután elismerte Poroszország előjogait a ném. államok jelentős részének bekebelezésére. Velence Olaszországhoz kerül. Románia „fejedelme” a porosz Karl von Hohenzollern lesz. Az év képzőművészetéből Izsó Miklós debreceni Csokonai-emlékművét említjük, amelyet 1871-ben avatnak majd fel, továbbá Székely Bertalan Mohács c. festményét, G. Courbet *Ózek az erdőben* és E. Manet *A sipos* c. képét. Fontos zenemű Liszt Ferenc *Krisztus-oratóriuma*, a fr. A. Thomas *Mignon* c., ill. a cseh B. Smetana *Az eladott menyasszony* c. operája és egy újabb bécsi operett, F. v. Suppé *Könnyű lovassága*.

Eötvöst a Magyar Tudományos Akadémia örökös elnökévé választják. Megnyílik a Széchényi Könyvtár nyilvános olvasóterme és megépül a pesti

Állatkert. Arany elveszti leányát, nem tud alkotni. Rákosi Jenő AESOPUS c. „újromantikus” — könnyed versekben gördülő drámájával — „iskolát csinál” (Csiky, Dóczy stb.). Gyulai Pál közzéteszi művét, a VÖRÖSMARTY ÉLETRAJZÁT. Megjelenik a *Negyvenkilenc* c. lap, és közli Kossuthnak az osztr. —magy. közeledés ellen tiltakozó cikkeit. Bérczy Károly és Zilahy Károly fordítanak Puskin és Lermontov verseiből.

Az ang. ir.-ból A. Ch. Swinburne első fontos verseskötetét — KÖLTEMÉNYEK ÉS BALLADÁK (Poems and ballads) —, az am.-ból J. G. Whittier BEHAVAZVA (Snow-bound) c. elbeszélő költeményét említjük.

J. v. Eichendorff ném. romantikus író halála után kilenc évvel jelenik meg 1834-ben írt szatirikus útinaplója, az ÉN IS VOLTAM ÁRKÁDIÁBAN (Auch ich war in Arkadien). A természettudós E. Haeckel közzéteszi — a fejlődéstan részletes bizonyításaként — AZ ORGANIZMUSOK ÁLTALÁNOS ALAKTANA (Generelle Morphologie der Organismen) c. művét.

Megszületik H. Ibsen, a legnagyobb norv. költő BRAND c. drámai költeménye.

V. Hugo fr. regénye A TENGHER MUNKÁSAI (Les travailleurs de la mer), A. Daudet megható elbeszéléseinek a címe: LEVELEK A MALMOMBÓL (Lettres de mon moulin).

G. Verga, az ol. naturalizmus, a *verismo* képviselője sikert arat EGY VÉTKES ASSZONY (Una peccatrice) c. regényével.

J. Diniz port. író A REKTOR ÚR GYÁMLEÁNYAI (As pupilas do Senhor Reitor) c. regénye a régi erkölcsöket védelmezi.

E. Roidisz újgör. kritikus érdekes tanulmányt ír az állítólagos JOHANNA PÁPÁRÓL (I papissa Ioanna).

Ny. A. Nyekraszov nem sokkal a jobbágyfelszabadítás után kezdi közzétenni (részletekben 1881-ig) a KI ÉL BOLDOGAN OROSZORSZÁGBAN? (Komu na ruszi zsity horoso? — Kinek jó élni Oroszországban?) c. verses elbeszéléssorozatot. Megjelenik a világirodalom egyik legnagyobb műve, Dosztojevszki BŰN ÉS BŰNHÖDÉS (Presztuplenyje i nakazanyije) c. regénye. Megemlítjük még G. I. Uszpenszkij életképciklusát, a RASZTERJAJEV UTCA ERKÖLCSEIT (Nravi raszterjajevoj ulici). Fontos a szlov. J. Jurčič regénye, A TIZEDIK TESTVÉR (Deseti brat).

A finn A. Kivi verseskötettel — HANGAFÜVES RÉT (Kanervalva) — jelentkezik. F. R. Kreutzwald közzéteszi AZ ÉSZT NÉP MESÉI (Eesirahwa ennemuistened jutud) c. gyűjteményét.

Bankimcsandra Csattopadhjá (angolosan Chatterji) indiai bengál író közzéteszi a NŐK HALÁLFEJES FÜLÖNFÜGGŐVEL (Kapálakundala) c. regényét.

1867 Osztr. —magy. kiegyezés, az Északnémet Szövetség megalakulása. Sikertelen felkelés Írországon. Kanada domíniumi rangot kap. Az USA megvásárolja Alaszkát Oroszországtól. Miksa mexikói Habsburg császárt kivégzik. Garibaldi második sikertelen kísérlete Róma bevételére a franciáktól. Az írógép, a vasbeton és a W. v. Siemens-féle dinamó feltalálása. Benczúr Gyula megfesti a *Hunyadi László búcsúja*, Székely Bertalan az *Egri nők*, Madarász Viktor *Dózsa György* c. képét, I. Fantin-Latour pedig *Manet portréját*. Jap. divat

Európában. Liszt Ferenc befejezi *Magyar koronázási miséjét*, M. P. Muszorgszkij az *Éj a kopár hegyen* c. zenekari művét, G. Verdi *Don Carlos* c. operáját. Színre kerül Pesten Erkel Ferenc *Dózsa György* c. operája és az ifj. Johann Strauss megírja a *Kék Duna keringőt*.

Megjelenik Pesten Arany János ÖSSZES KÖLTEMÉNYEI, színre kerül Szigligeti történelmi tragédiája, A TRÓNKERESŐ. Vajda János a kiegyezésre a LUZITÁN DALLAL reagál, megindul a Magyar Történelmi Társulat közlönye, a *Századok*.

A ném. ir. nagy eseménye, hogy megjelenik K. Marx főművének – A TŐKE (Das Kapital) — első kötete.

H. Ibsen a norv. és az európai ir.-t romantikus drámai költeményével, a PEER GYNTTLEL gazdagítja. A svéd nyelvű finn Z. Topelius EGY FELCSER ELBESZÉLÉSEI (Fáltskárnás beráttelser) címen már ötödik elbeszélésgyűjteményét teszi közzé — az elsőt 1853-ban —; bennük egy a napóleoni háborúkat megjárt öreg orvos Finnországtól múltjáról regél.

Napvilágot lát a naturalizmus modell-regénye, a THÉRÈSE RAQUIN E. Zola tollából; J. Verne nagy sikerű regénye, a GRANT KAPITÁNY GYERMEKEI (Les enfants du capitaine Grant) szintén 1867-ben jelent meg. Ch. de Coster belga—flam.—fr. író regénye a híres csínytevőről ULENSPIEGEL LEGENDÁJA (La légende d'Ulenspiegel) címen jelent meg.

Jelentős a sp. Manuel Tamayo y Baus színműve: EGY ÚJ DRÁMA (Un drama nuevo); ugyancsak az a kolumbiai sp. J. Isaacs regénye, a MARÍA.

Alekszej Konsztantyinovics Tolsztoj legjobb drámája a RETTEGETT IVÁN HALÁLA (Szmerty Ivana Groznovo); Turgenyev FÜST (Dim) c. regénye és Dosztojevszkij elbeszélése, A JÁTÉKOS (Igrok) az európai ir. élvonalába tartoznak. A cseh irodalomból K. Světa FALUSI REGÉNY (Vesnický román) c. művét és J. N. Neruda vázlatait, MALÁ STRANAI ELBESZÉLÉSEKET (Povídky Malostranské) említjük.

1868 A feudális „sógunátus” megdől Japánban (vö. 1603), a császár elbocsátja helyettesét, a „sógunt”, „felülről jövő” felvilágosítást és polgárosítást kezdeményez. Liberális forradalom Spanyolországban, demokratikus reformok Angliában; nemzetiiségi törvény Magyarországon. Uralkodói kézirat állapítja meg, hogy a kiegyezés utáni állam neve Osztrák—Magyar Monarchia vagy Birodalom. A héliumot felfedezik a Nap színképében, a Földön mint „nemesgázt” csak később. Az év festményei közül megemlítjük H. Daumier: *Don Quijote és Sancho Pansa*, E. Degas: *A zenekar*, E. Manet: *Emile Zola portréja*, Cl. Monet: *Reggeli a szobában*, C. Renoir: *A Sisley házaspár* c. képét. R. Wagner egyetlen lírai „komédiája”, *A nürnbergi mesterdalnokok* ebből az évből való. 1868-tól 1872-ig készülnek M. P. Muszorgszkij *Gyermekszoba* c. darabjai és főműve, a *Borisz Godunov* c. opera (Puskin történelmi színműve alapján). 1868 és 1883 között a fr. H. Duparc 13 melódiát alkot Baudelaire és más modern, fr. költők szövegei alapján. Isztambulban már rendszeresen működik az Oszmán Színház (Tiyatrosu Osmani).

A magy. ir.-ból mindössze két műre hivatkozhatunk: Vajda János EGY HONVÉD EMLÉKIRATAI és Kiss József ZSIDÓ DALOK c. művére.

Ismert az ang. R. Browning A GYŰRŰ ÉS A KÖNYV (The ring and the book) c. verses regénye, ill. W. W. Collins A HOLDKŐ (The moonstone) c. regénye, továbbá az am. Bret Harte vidám elbeszélése: RICSAJ TÁBOR SZERENCSEJE (The luck of roaring camp).

A ném. ir. bestsellere Eugenie Marlitt regénye, AZ ÖREG KISASSZONY TITKA (Das Geheimnis der alten Mamsell).

A flam. J. P. Vuylsteke szociális együttérzéstől áthatott versgyűjteménye: A DIÁKÉLETBŐL (Uit het studentenleven).

A fr. ir.-ból A. Daudet — részben önéletrajzi — regényére, A KIS IZÉ (La petite chose), hivatkozunk; Baudelaire művészet- és irodalomkritikai tanulmányainak egy gyűjteménye A ROMANTIKUS MŰVÉSZET (L'art romantique) címen jelent meg — egy évvel halála után.

Az or. A. K. Tolsztoj tragédiát tesz közzé FJODOR JOANNOVICS CÁR címen; Dosztojevszkij megírja A FÉLKEGYELMŰ (Igtyot) c. regényét. A cseh K. Světlá regényt ír KERESZT A PATAKNÁL (Křiž u potoku) címen; a szl. Hviezdoslav első kötete a KÖLTŐI ZSENGÉK (Básnické prvéienky). Említésre méltó a szlov. J. Jurčič elbeszélése, A SZOMSZÉD FIA (Sosedov sin).

P. Szmolenszkin nevezetes héb. nyelvű regénye AZ ÉLET ÚTJAINAK VÁNDORA (Ha-toeh be-darkej ha-chajim).

Végül a „burmai Shakespeare” U Bo Nya vízÁRUS (Jehadé) c. drámáját említjük.

1869 Az év nem hoz nagy történelmi változásokat, de technikai-civilizációs újdonságokban gazdag: megnyílik a Szeuezi-csatorna, megépül Észak-Amerika transzkontinentális vasútvonala. Elkészül az elemek Mengyelejev-féle periódusos rendszere; megindul a hormonkutatás. Az 1869–1870. évi vatikáni zsinat kimondja — bizonyos megkötésekkel — a pápa tévedhetetlenségét. A képzőművészetben egyre jelentősebb a fr. impresszionizmus. J. B. Carpeaux szoborkompozíciója *A tánc*, E. Manet képe a *Maximilian császár kivégzése*, A. Renoiré pedig a *Nyáron*. Színeyei Merse Páltól a *Hinta*, a *Ruhaszáritás*, Munkácsy Mihálytól az *Ásító inas* c. festményeket kell megemlíteni. A zenében P. I. Csajkovszkij *Romeo és Júlia* c. nyitány-fantáziája a legjelentősebb. Megnyílik a belgrádi Nemzeti Színház; Pesten, a Gyapjú (ma Paulay Ede) utcában az új ném. színház, amely 20 év múlva leég; Párizs első revűszínháza, a Folies-Bergère viszont ma is működik.

A magy. ir. gazdagabb termést hoz: Gyulai Pál verses regénye, a ROMHÁNYI, Jókai egyik legszebb műve, A KÖSZIVŰ EMBER FIAI, Táncsis Mihály hetilapja, az *Arany Trombita* (amelyet a nemrégén alakult Általános Munkáségylet rendelkezésére bocsát) — fontos dokumentumok.

Az ang. nyelvű ir.-ból kiemelkedik W. E. H. Lecky EURÓPAI ERKÖLCSTÖRTÉNET AUGUSTUSTÓL NAGY KÁROLYIG (History of European morals from Augustus to Charlemagne) c. történetfilozófiai műve; az am. humorista, Mark Twain JÁMBOR LELKEK KÜLFÖLDÖN (The innocents abroad) c. útirajzokkal jelentkezik. Ném. nyelven E. v. Hartmann műve, A TUDATTALAN FILOZÓFIÁJA (Philosophie des Unbewussten) nevezetes.

Baudelaire újabb posztumusz kötete A FÁJÓ PÁRIZS. KIS KÖLTEMÉNYEK PRÓZÁBAN (Le spleen de Paris ou petites poèmes en prose); P. Verlaine friss kötete a GÁLÁNS ÜNNEPEK (Fêtes galantes); L. Halévy és H. Meilhac vígjátéka a FRUFU (Frou-Frou), V. Hugo új drámája a TORQUEMADA. G. Flaubert nagy regénnyel, AZ ÉRZELMEK ISKOLÁJA (L'éducation sentimentale), jelentkezik, V. Hugo új regénye pedig A NEVETŐ EMBER (L'homme qui rit). Végül hivatkozunk az év titokzatos művére, a fr. próza-költeményekre, MALDOROR ÉNEKEI (Les chants de Maldoror), amelynek egy részlete már 1868-ban napvilágot látott, a teljes szöveg azonban 1869-ben „sátánizmusa” miatt nem kerülhetett forgalomba: szerzőjük Lautréamont gr.-nak nevezi magát; a mű hatása a két világháború között lesz óriási.

Az or. ir.-ban I. A. Goncsarov mintegy az *Oblomov* folytatásaként teszi közzé SZAKADÉK (Obriv) c. regényét, M. J. Szaltikov-Scsedrin pedig szatirikus vázlatokkal, A TASKENTI URAK. ERKÖLCSRAJZOK (Goszpoda taskentci. Kartyni nraov) jelentkezik.

1870 1870. júl. 19-től 1871. jan. 28-ig tart a porosz—fr. háború: III. Napóleon serege Sedannál döntő vereséget szenved, a császár foglyul esik és lemond, kikiáltják a harmadik francia köztársaságot, a poroszok körülzárják Párizst. Olaszország — miután a franciák kiűrik — bekebelezi Rómát: Róma lesz az ország fővárosa, a pápai állam megszűnik (1929-ig). John D. Rockefeller megalapítja a Standard Oil Companyt (USA). H. Schliemann feltárja Trója maradványait és a város különböző rétegeit; H. Marées *Diana fürdője*, G. Wuppers *I. Károly útban a vérpadra*, Munkácsy Mihály *Siralomház* c. képe a „konzervatív” irányok különböző változatait képviselik (az utóbbi 1870-ben elnyeri a párizsi Szalon nagydíját). Az új irány, az impresszionizmus, a modern irodalmi irányok megfelelője. R. Wagner elkészíti a *Tannhäuser* párizsi változatát (balettel), L. Délibes mindmáig népszerű balettje a *Coppélia*.

A magy. ir.-ból Tompa ÖSSZEGYŰJTÖTT KÖLTEMÉNYEINEK, Gyulai KÖLTEMÉNYEINEK és Kisfaludy Sándor HÁTRAHAGYOTT MUNKÁINAK kiadása érdemel említést. Az év legsikeresebb műve Jókai regénye, a FEKETE GYÉMÁNTOK.

Az ang. ir.-ból D. G. Rossetti KÖLTEMÉNYEK (Poems) c. kötetét emeljük ki, amely magában foglalja AZ ÉLET HÁZA (The house of life) c. szonettciklus egy részét — a teljes 1881-ben jelent meg —, amellyel a költő egész élete minden fordulatát végigkíséri.

A ném. nyelvű ir.-ból az osztr. L. Anzengruber A KIRCHFELDI PAP (Der Pfarrer von Kirchfeld) c. drámájára hivatkozhatunk.

B. Bjørnson nagy romantikus eposzt tesz közzé 15 énekben a keresztség felvétele idejéből (1027–1030) a norv. történelemben. Címe a hős neve: ARNLJOT GELLINE.

A fr. P. Verlaine új kötete A JÓ ÉNEK (La bonne chanson). A 16 éves A. Rimbaud — megszökve otthonról — feltehetően részt vesz a háborúban, ill. a forradalmi Párizsban kóborol remekműveket tartalmazó kéziratokkal a zsebében: A MEGHÖKKENTEK (Les effarés), KÓBORLÁSAIM (Ma bohème — bohéméletem). J. Verne magyarul NÉMÓ KAPITÁNY címen elterjedt regénye (Vingt mille lieus sous les mers — húszezer mérföld a tengerek alatt) ismét fantasztikus — vagy

inkább prófétikus — tárgyú. E. Zola elindítja húsz regényből álló sorozatát, amelynek összefoglaló címet ad, A ROUGON-MACQUART CSALÁD (Les Rougon-Macquart): a ciklus első regénye ROUGONÉK SZERENCSEJE (La fortune des Rougon, 1870-ben folyóiratban jelent meg).

A rom. M. Eminescu egy mesével, a KÖNNYECSEPP KIRÁLYFIVAL (Fat-frumos din lacrima) jelentkezik az ír.-ban.

A port.-brazil ír. XIX. sz.-i vezető alakja, Machado de Assis ÉJJEI LEPKÉK (Falenas) c. verseskötetét adja ki.

Három or. elbeszélés emlékezetes 1870-ből: Dosztojevszkij AZ ÖRÖK FÉRJ (Vecsnij muzs), Szaltikov-Scsedrin EGY VÁROS TÖRTÉNETE (Isztorija odnovo goroda) és Turgenev A SZTYEPP LEAR KIRÁLYA (Sztjepnoj korol Lir). I. Vazov, a XIX. sz.-i bolg. ír. kiemelkedő költője ZÁSZLÓ ÉS GUZLICA (Prjaporec i guszla) c. verseskötetével jelentkezik.

A. Kivi közzéteszi a múlt századi finn ír. egyik legjobb regényét: A HÉT TESTVÉR (Seitsemän veljestä).

1871 Létrejön a Német Birodalom, császárává I. Vilmos porosz királyt kiáltják ki (jan. 18.), febr. 26-án aláírják az előzetes békét Versailles-ban: Franciaország lemond Elzászról és Lotaringiáról, és 5 milliárd frank hadisarcot fizet; Párizs népe ellenáll, márc. 26-án megválasztja a Commune-t, közösségi kormányzótanácsát; a polgári Franciaország viszont a 74 éves neves történészt, A. Thierst választja köztársasági elnökké, aki ápr. 2-án a fr. kormánycsapatokat Párizs ellen küldi; a Kommün hőiesen védekezik, de máj. 21-én betörnek a kormánycsapatok a városba és megkezdődik a leszámolás: 30 000 embert pusztítanak el, még többet deportálnak. Munkácsy Mihály megfesti a *Tépcsésinálók*, E. Manet a *Robbanó gránátok*, D. G. Rossetti a *Danté álma* c. képet, P. Cézanne pedig *Csendéleteit*. Elkészül A. Bruckner 2. szimfóniája. A. Szuzei-csatorna megnyitásának megünneplésére Kairóban előadják G. Verdi ez alkalomra írt operáját, az *Aidát*.

A magy. ir. hallgat. Megjelenik Pesten a *Testvériség*, az Általános Munkásegylet lapja. Vajda János egy publicisztikai írásából idézünk: „... utóvégre — Sedan, Metz és Páris országában — semmi sem lehetetlen. Egynémely izzó agyú ifjú kommunista meg dühbe jön... s talán hallani is véli a dördülést, amint egy olyan magaféle kommunista »rabló«-t a La Roquette terén végrehajtás útján főbe durrantanak...” (*Kosárkötés*, 1871). Csak Jókai adja ki „évi” regényét: és MÉGIS MOZOG A FÖLD — EPPUR SI MUOVE címen.

Megjelenik az ang. A. Ch. Swinburne DALOK NAPFELKELTE ELŐTT (Songs before sunrise) c. kötete, G. Meredith HARRY RICHMOND KALANDJAI (The adventures of Harry Richmond) c. regénye, K. Marx POLGÁRHÁBORÚ FRANCIAORSZÁGBAN 1871-BEN (On the civil war in France, 1871) c. műve és J. Ruskin megindítja (1884-ig folytatott) esszéesorozatát: LEVELEK NAGY-BRITANNIA MUNKÁSAIHOZ ÉS DOLGOZÓIHOZ (Letters to the workmen and labourers of Great Britain).

A fr. ir. „szenzációját” A. Rimbaud ez évből való alkotásai jelentik, többek között A RÉSZEG HAJÓ (Le bateau ivre), A MAGÁNHANGZÓK SZONETTJE (Voyelles), A LÁTNOK LEVELEI (Lettres du voyant — levelek Georges

Izambard-hoz és Paul Demenyhez); Zola *Rougon-Macquart*-sorozatának második regénye A ZSÁKMÁNY (La curée).

Híresek a sp. G. A. Bécquer elbeszélései, a LEGENDÁK (Leyendas); elegáns és romantikus a sp. arg. C. Guido y Spano verseskötete, a FALEVELEK A SZÉLBEN (Hojas al viento); a port.-brazil A. de Castro Alves TÁNCOLÓ TAJTEKOK (Espumas flutuantes) címen adja ki tüzes szabadság-verseit.

Végül említjük a rom. Ioan Slavici 1871–1872-ben közzétett TANULMÁNYOK A MAGYAROKRÓL (Studii asupra maghiarilor) c. cikksorozatát.

A. N. Osztrovszkij or. drámaíró egyik legjobb műve az ERDŐ (Lesz). Dosztojevszkij művészetének újabb csúcsa az ÖRDÖGÖK (Beszi) c. regény, amely ebben és a következő évben jelenik meg. A. Šenova horv. író nevezetes regénye AZ ARANYMŰVES ARANYA (Zlatarevo zlato); szabadságharcosokról szól a bolg. H. Botev költeménye, a HAJDÚK (Hajduti).

1872 Japánban a lázadások következtében részleges földreformot vezetnek be. Egyiptom háborút visel Etiópia ellen (1872–1875): Etiópia elveszti tengerpartját. Németországban megkezdődik az ún. Kulturkampf, a „kulturális küzdelem” a birodalom vezető köréi és a katolikus egyház között; a jezsuita rendet kiutasítják Németországból. Felfedezik a lepra bacilusát. A képzőművészetben A. Böcklin *Őnarckép halálfejjel*, J. J. Repin *Volgai hajóvontatók*, E. Degas *Balett-terem az Operában*, Cl. Monet *Impresszió, Felkelő nap*; a zenében pedig C. Franck *Megváltás* c. szimfonikus költeménye, P. I. Csajkovszkij 2. (c-moll) *szimfóniája*, G. Bizet színpadi zenéje A. Daudet *Az arlesi leány* c. darabjához és Ch. Lecocq a maga idején igen népszerű párizsi komikus operája, a *Madame Angot leánya* említendő. Calcuttában megnyílik a Bengáli Nemzeti Színház. R. Wagner 1872-től 1876-ig építteti a Festspielhaust (operaházát) Bayreuthban.

A magy. ir.-ban megjelenik Vajda János KISEBB KÖLTEMÉNYEK c. kötete (és egyben költői munkássága ismét megindul), Thaly Kálmán közléseszi ADALÉKOK A THÖKÖLY- ÉS RÁKÓCZI-KOR IRODALOMTÖRTÉNETÉHEZ c. munkáját, amelybe saját verseit is „becsempészi” (mint a korból való költeményeket): ESZTERGOM MEGVÉTELÉRÜL (kezdősora: „Sebes víz a Garam...”), OCSKAY LÁSZLÓRUL VALÓ ÉNEK, KIÁLLOTT RÁKÓCZI... stb. Megjelenik Arany László verses regénye, A DÉLIBÁBOK HŐSE, Jókai AZ ARANYEMBER és a JÖVŐ SZÁZAD REGÉNYE c. művei, Toldy István kritikai tendenciájú, francia környezetbe tett regénye, az ANATOLE, Tolnai Lajostól pedig AZ URAK c. regény.

Az ang. nyelvű ir.-ból az ifj. S. Butler MESLOHES (Erehwon — mindkét nyelven fordítva olvasandó!): Sehøsem c. utópisztikus regényét, L. Carroll A TÜKRÖN KERESZTÜL ÉS AMIT OTT TALÁLT ALICE (Through the looking-glass and what Alice found there) c. meseregényét, Th. Hardy ZÖLDELLŐ FA ALATT (Under the greenwood tree) c. elbeszéléseit és az am. H. W. Longfellow nagy becsvágygal alkotott drámai költeményét, a KRISZTUS: MISZTÉRIUM (Christus: a mystery) c.-t kell emlitenünk, amelynek három része *egyszerre* először 1872-ben jelent meg. A ném. ir.-ban Fr. Nietzsche első műve, A TRAGÉDIA EREDETE A ZENE SZELLEMEBŐL a legfontosabb (Die Geburt der Tragödie aus dem Geiste der Musik), amelynek 1886. évi második kiadása még ezzel a címmel egészült ki: GÖRÖGSÉG ÉS PESSZIMIZMUS (Griechentum und Pessimismus). 1872 és 1880

között jelent meg G. Freytag **AZ ÖSÖK** (Die Ahnen) c. regényciklusának hat kötete, valamint — halála évében — az osztr. drámaíró, F. Grillparzer tragédiája, **A TOLEDÓI ZSIDÓ** (Die Jüdin von Toledo). A svájci G. Keller kiadja összegyűjtve korábban egyenként megjelent elbeszéléseit **HÉT LEGENDA** (Sieben Legenden) címen.

A dán J. P. Jacobsen mesternovellájának a főhős neve, **MOGENS** a címe; a nagy hatású irodalomtörténész, G. Brandes pedig kiadja egyetemi előadásait **A XIX. SZÁZAD IRODALMÁNAK FŐ ÁRAMLATAI** (Hovedstromninger i det nittende aarhundredes literatur, 1872–1890., hat kötetben) címmel.

A fr. ir. most is gazdag: Rimbaud **HAJNAL** (Aube) c. verse a **VILLANÁSOK** (Illuminations) ciklusból való (e prózaversciklus 1872 és 1875 között keletkezett, de csak 1886-ban jelent meg 37 az összesen 44 vers közül: a ciklus másik magyar címe: **SZÍNVÁZLATOK**). A. Daudet híres humoros regénye a **TARASCONI TARTARIN CSODÁLATOS KALANDJAI** (Les aventures prodigieuses de Tartarin de Tarascon). J. Verne ez évi sikerregénye: **UTAZÁS A FÖLD KÖRÜL NYOLCVAN NAP ALATT** (Le tour du monde en quatre-vingts jours).

G. Garibaldi, az ol. szabadsághős közzéteszi **ÖNÉLETRAJZI EMLÉKEK** (Memorie autobiografiche) c. írását.

A legnagyobb XIX. sz.-i rom. költő, M. Eminescu emberiségtörténeti főművéből az **EGYIPTOM** (Egiptetul) c. rész 1872-ben, az egész nagy költemény, a **HÍVSÁGOK PANORÁMÁJA** (Panorama desertăciunilor) csak 1903-ban látott napvilágot, 1872–1873-ból való viszont a **SZEGÉNY DIONIS** (Sărmanus Dionis) c. fantasztikus elbeszélése.

A sp. arg. ir. büszkedése J. R. Hernandez Pueyrredon népies „eposza”, **MARTIN FIERRO**, **A GAUCHO** (El gaucho Martin Fierro), amely a pampák pástorkodó szabadlegényéről szól.

Az or. ir.-ból csak Ny. Sz. Leszkov **PAPI GYÜLEKEZET** (Szoborjanye) c. regényét, a bolg. ir.-ból L. Karavelov **RÉGI IDŐK BOLGÁRAI** (Bălgari ot sztaro vreme) c. novelláját említjük, amely először oroszul jelent meg még 1867-ben; 1872-ből és a következő évből való Ny. A. Nyekraszov elbeszélő költeménye, **AZ OROSZ NŐK** (Russzkije zsenscsini).

Namik Kemal tör. költő Gedik pasa színházában, Isztambulban előadta **A HAZA VAGY SZILISZTRA** (Vatan yahut Silistre) c. darabját, amely miatt bebörtönözték és száműzték.

Végül egy albán művet említünk, egy lírai-epikus versciklust, amely 1872 és 1877 között keletkezett: **A BOLDOGTALAN SZKANDEK BÉG** (Scanderbeccu i pa faan), szerzője Jeronim de Rada.

1873 Spanyolországban ismét kikiáltják a köztársaságot; Thiers megszűnik a fr. köztársaság elnöke lenni. Világkiállítás Bécsben. Buda, Pest és Óbuda Budapestté egyesül. Elkészülnek a fizikában a Maxwell-egyenletek, G. Cantor megalapozza a halmazelméletet, F. v. Zeppelin elkészíti első kormányozható léghajóját. A képzőművészetben Szinyei Merse Pál *Majálisát*, Munkácsy Mihály *Rőzseherdő nőjét*, Paál László *Erdő belseje* c. képét, ill. P. Cézanne *Buffet*, Cl. Monet *Pipacsmező* c. festményét említhetjük. A zenében J. Brahms *Variációk egy Haydn-témára* és G. Verdi *Requiem* (A. Manzoni halálára) c.

művéről kell szólnunk. II. György meiningeni herceg megalapítja prózai társulatát, amely a legnagyobb történeti hűségre törekszik (színpadkép, szöveg). A pesti Nemzeti Színház vezetését Szigligeti, a zenei vezetést Erkel veszi át.

A magy. ir.-ból Arany BOLOND ISTÓKJÁNAK II. éneke és Táncsics ÉLETPÁLYÁM VAGY EMLÉKIRATOK c. műve említendő.

Az ang. J. C. Maxwell tanulmánya az ÉRTEKEZÉS AZ ELEKTROMOSSÁGRÓL ÉS A MÁGNESÉGRŐL (Treatise on electricity and magnetism) említendő; az am. ir. Mark Twain AZ ARANYOZOTT KOR (The guided age) c. satirikus regényére hivatkozhatik.

1873 és 1876 között íródnak Nietzsche KORSZERÜTLEN ELMÉLKEDÉSEK (Unzeitgemässe Betrachtungen) c. tanulmányai, 1873-ban és 1874-ben jelenik meg a svájci G. Keller A SELDWYLA EMBEREK (Die Leute von Seldwyla) c. novellasorozata teljes kiadásban, négy kötetben.

A. Rimbaud prózaversciklusa az EGY ÉVAD A POKOLBAN (Une saison en enfer) máig is a modern költészet egyik legnagyobb alkotása. V. Hugo — még mindig híven a romantikához — regényt ad ki KILENCVENHÁROM (Quatre-vingt-treize), azaz 1793 címen. E. Zola közzéteszi a *Rougon-Macquart*-ciklus harmadik regényét: PÁRIZS GYOMRA (Le ventre de Paris), a vásárcsarnok színhelyéről.

Az or. Ny. Sz. Leszkov elbeszélése A LEPECSÉTEL TANGYAL (Zapecsatljonnij angel); M. A. Bakunjin műve az ÁLLAMISÁG ÉS ANARCHIA (Goszudarsztvennosztij i anarhija). 1873 és 1878 között készülnek el G. I. Uszpenszkij ÚJ IDŐK, ÚJ GONDOK (Novije vremena, novije zaboti) c. karcolatai, 1873 és 1881 között Dosztojevszkij EGY ÍRÓ NAPLÓJA (Dnyevnyik piszatyelja). Említsük még meg a bolg. P. R. Szlavejkov eposzát: BOJKA VEZÉR (Bojka vojvoda).

1874 Az angolok elfoglalják a Fidzsi-szigeteket; Benjamin Disraeli (aki egyébként termékeny író is) a konzervatív kormány élén Angliában. Spanyolországban visszaállítják a monarchiát. Megindul az am. Remington-írógépek sorozatgyártása. Az első impresszionista kiállítás Párizsban. Az év híres képei: A. Renoir *A páholy* és Szinyei Merse Pál *Lilaruhás nő* c. festménye. M. P. Muszorgszkij *Egy kiállítás képei* c. zongoradarabja, Erkel *Brankovics György* c. operája és az ifj. Johann Strauss „örök életű” daljátéka, *A denevér* az év terméséből valók.

Magy. ir.-i esemény kevés van: megjelenik Mikszáth kétkötetes gyűjteménye: ELBESZÉLÉSEK. Több színpadi mű datálódik ez évből: Toldy István *LIVIA*, majd KORNÉLIA c. tragédiái és ÚJ EMBEREK c. társadalmi színműve; Tóth Ede ez évben írja A FALU ROSSZA c. (1875-től nagy sikerű) népszínművét; Rákosi Jenő is ír egyet: RIPACSOS PISTA DOLMÁNYA.

Th. Hardy ang. író TÁVOL A TÉBOLYULT TÖMEGTŐL (Far from the madding crowd) c. regénye és James B. V. Thomson A RETTENETES ÉJ VÁROSA ÉS MÁS KÖLTEMÉNYEK (The city of the dreadful night and other poems) c. versgyűjteménye figyelemre méltók.

A ném. nyelvű svájci ir.-ból C. F. Meyer regénye, JÜRG JENATSCH (a hős neve) emelkedik ki.

A fr. ir.-ban Verlaine új kötete: SZÖVEGTELEN ROMÁNCOK (Romances sans paroles), verse: KÖLTÉSZETTAN (L'art poétique), valamint Flaubert SZENT ANTAL MEGKÍSÉRTÉSE (La tentation de Saint Antoine) c. regénye jelentős. J. Verne ez évi sikerét A REJTELMES SZIGET (L'isle mystérieuse) biztosítja.

M. Eminescu rom. költő verse: CSÁSZÁR ÉS PROLETÁR (Împărat și proletar) ez évből való.

Nevezetes a sp. P. A. de Alarcon y Ariza elbeszélése A HÁROMSZÖGLETŰ KALAP (El sombrero de tres picos), amelyből H. Wolf operát, Alarcon honfitársa, M. de Falla pedig balettet ír. A port. A. M. de Guerra Junqueiro verses szatírát ír az érzelgősség ellen DON JUAN HALÁLA (Morte de Dom João) címen.

A len. J. I. Kraszewski 1874–1875-ben adja ki MORITURI (Halálraszántak) c. regényét. A bolg. N. H. Bozveli 1845–1848-ból való politikai dialógusa, a BULGÁRIA ANYA (Mati Bolgarija) 1874–1876-ban végre megjelenik.

1875 Anglia felvásárolja a Szezei-csatorna egyiptomi részvényeit, a gothai kongresszuson megalakul a Német Szocialista Munkáspárt. Harcok a tör. uralom ellen a Balkánon. Magyarországon Tisza Kálmán kormányoz 1890-ig; politikája, a „mérésékelt liberalizmus” az iparosodásnak kedvez. Az ásatásokat a görögországi Olympia helyén E. Curtius vezeti: megtalálják Praxitelész Hermész-szobrát. Benczúr Gyula megfesti a *Vajka megkeresztelése*, A. v. Menzel a *Váshengermű*. M. Liebermann pedig a *Munka a répa földön* c. képét. Zeneművek: B. Smetana 1875 és 1879 között 6 szimfonikus költeményt szerez *Hazám* címen, 1875-ben a *Moldva* készül el; G. Bizet *Carmen*, Goldmark Károly pedig *Sába királynője* címmel ír operát. Márc. 10-én Liszt és veje, R. Wagner közös hangversenyt ad a pesti Vigadóban. Megnyílik a Zeneakadémia, első elnöke Liszt Ferenc. A pesti Népszínház (a mai Blaha Lujza téren) is megnyitja kapuit — első igazgatója Rákosi Jenő.

Vajda költeménye, A VAÁLI ERDŐBEN a modern európai költészet hangján szól. Elkészül Csiky Gergely JÓSLAT c. újromantikus színműve.

Az ang. nyelvű ir.-ból G. M. Hopkins A DEUTSCHLAND HAJÓTÖRÉSE (The wreck of the Deutschland) c. költeményét, az am. Henry James EGY SZENVEDÉLYES ZARÁNDOK (A passionate pilgrim) c. novelláskötetét említjük.

E. Zola a *Rougon-Maquart*-sorozat 5. regényét: MOURET ABBÉ VÉTKE (La faute de l'abbé Mouret) adja ki.

A sp. G. Núñez de Arce CSATAKIÁLTÁSOK (Gritos de combate) c. kötete — mint minden írása — a maga idején nagyon népszerű volt. J. M. Eça de Queirós port. regényíró AMARO ATYA BŰNE (O crime do Padre A.) c. műve a maga idején volt népszerű, a brazil B. J. da Silva Guimarães regénye, az ISAURA, A RABSZOLGANŐ (A escrava Isaura) pedig — a televízió révén — ma lett népszerűvé.

A. Ny. Osztrovszkij or. drámaíró FARKASOK ÉS BÁRÁNYOK (Volki i ovci) c. színműve egyidős Dosztojevszkij A KAMASZ (Podrosztok) c. regényével. L. Ny. Tolsztoj remekműve, az ANNA KARENINA 1875-től 1877-ig készült el. A szerb J. Ignjatović híres regénye a RESPEKTUS VÁSZA (Vasa Rešpekt); H. Botev 25 verse 1875-ben jelenik meg Bukarestben, L. Karavelov MAMA KEDVENCE (Maminoto detence) c. elbeszélése a bolg. ir. újjáébredéséről tanúskodik.

1876 Az Oszmán Birodalom alkotmányt kap: parlamentáris szultanátus. Oroszországban narodnyik szervezet alakul. A szocialista pártok több országban előretörnek. A. G. Bell szabadalmaztatja első, technikailag használható telefonját. N. A. Otto előállítja a négyütemű benzinmotort. P. F. Palmgren megszervezi az első koedukált iskolát Stockholmban. Kiemelkedő alkotás Paál László *Út a fontainebleau-i erdőben*, ill. G. Moreau *Salome látomása* c. képe, amelyet J.-K. Huysmans mint a dekadencia különös kifejezését ír le híres regényében (vö. 1884). A zeneművek közül megemlíthjük Liszt *Karácsonyfa* zongoraciklusát, J. Brahms *1. (c-moll) szimfóniáját*, E. Grieg színpadi zenéjét H. Ibsen *Peer Gyntjéhez*; L. Delibes balettjét, a *Sylviát*, P. I. Csajkovszkij *A hatyúk tava* c. balettjét. Megnyílik Bayreuthban a Festspielhaus R. Wagner *A Nibelung gyűrűje* négy részének előadásával.

Budapesten megalakul az irodalompártoló Petőfi Társaság: első elnöke Jókai. Ez évből való Vajda János legismertebb költeménye, a HÚSZ ÉV MÚLVA, megjelenik ALFRÉD REGÉNYE c. verses műve is. Ábrányi Emil KÖLTEMÉNYEI, Kiss József KÖLTEMÉNYEI, Endrődi Sándor TÜCSÖKDALOK az év verseskötetei, Jókai regénye pedig AZ ÉLET KOMÉDIÁSAI.

Az ang. nyelvű am. ir. ez évi nagy verse W. Whitman TÉLI MOZDONY (To a locomotive in winter), amelyet a XX. sz. avantgardistái csodáltak; Mark Twain leghíresebb regénye a TOM SAWYER KALANDJAI (The adventures of T. S.). A ném. ir. „pozitivistá” történeti regénye F. Dahn KÜZDELEM RÓMÁÉRT (Ein Kampf um Rom) c. műve. Kiváló Th. Storm novellája, az AQUIS SUBMERSUS (Elmerülve a vizekben) és M. v. Meyseburg munkája, az EGY IDEALISTA NŐ VISSZAEMLEKEZÉSEI (Memoiren einer Idealistin), amely érdekes részleteket tartalmaz Kossuthról, Herzenről, Garibaldiról és más nevezetes férfiakról. Karl May legkedveltebb regénye, a WINNETOU 1876 és 1893 között készült el.

A fr. ir.-ban említendő F. Coppée egykor igen ismert színműve, A CREMONAI HEGEDŰS (Le luthier de Crémone), J. Verne SZTROGOFF MIHÁLY (Michel Strogoff) c., még ma is népszerű regénye és mindenekelőtt St. Mallarmé „eklogája”, az EGY FAUN DÉLUTÁNJA (L'après-midi d'un faune), amely 1894-ben egy szimfonikus költemény megírására ihlette Cl. Debussyt (ettől számítják a zenei impresszionizmus kezdetét).

Az ol. C. Lombroso új műve A BŰNÖZŐ EMBER (L'uomo delinquente). M. Eminescu költeménye: ČALON, EGY MESÉSKÖNYV LAPJAI (Č., file din poveste) és novellája: a CEZARA (név) a rom. ir. nevezetességei. Említendő a sp. B. Pérez Galdós regénye, a DOÑA PERFECTA, a „tökéletes”.

Jelentős a len. J. I. Kraszewski történelmi-mondai elbeszélése, a RÉGI MESE (Stara baśń) és a cseh A. Heyduk lírai versciklusa, a CIMBALOM ÉS HEGEDŰ (Cimbal a husle).

1877 Sikeres az or. –rom. háború a törökök ellen a Balkán felszabadításáért. Anglia Dél-Afrikában újabb gyarmatokat szerez. Edison feltalálja a henger-fonográfot. A. Hall felfedezi a Mars bolygó holdjait, G. V. Schiaparelli a Mars „csatornáit”. Képzőművészet: A. Rodin plasztikája *Az érckor*, E. Manet képe, *Nana*, továbbá A. Sisley *A Szajna Suresnes-nél* és Mészöly Géza *Balaton halászat* c. képe. Zeneművek közül jelentős J. Brahms *2. (D-dúr) szimfóniája*,

A. Bruckner 3. (*d-moll*) szimfóniája, P. I. Csajkovszkij 4. (*f-moll*) szimfóniája, A Schrammel fivére kvartettje sikert sikerre halmoz Bécsben. C. Saint-Saëns operája a *Sámson és Delila*. A bukaresti Nagy Színház (Teatrul cel Mare) Nemzeti Színházzá alakul.

A magy. ir. Arany jegyében áll: az ŐSZIKÉK (1877–1880) költészetének utolsó kivirágzása (EPILÓGUS, TENGERT-HÁNTÁS, MINDVÉGIG, KOZMOPOLITA KÖLTÉSZET, HÍDAVATÁS, TETEMRE HÍVÁS, VÖRÖS RÉBÉK). Arany népies-nemzeti irányát Reviczky Gyula bírálja KOZMOPOLITA KÖLTÉSZET c. esszéjében és ARANY JÁNOSNAK c. versében (1878). Megjelenik Vajda János TALÁLKOZÁSOK c. verses regénye. Jókai regényei: EGY AZ ISTEN ÉS NÉVTELEN VÁR; Greguss Ágost ARANY JÁNOS BALLADÁI címen értekezik (tőle a meghatározás: a ballada tragédia dalban elbeszélve). Megindul a Magyarországi Szociáldemokrata Párt lapja, a *Népszava*.

Az ang. nyelvű am. ir.-ból kiemelkedik L. H. Morgan híres társadalomtudományi tanulmánya, ŐSI TÁRSADALOM (Ancient society) vagy — alcímmel — Az emberiség fejlődésének vizsgálata a vadságtól a barbárságon át a civilizációig. Fr. Engels ezt a művet használta fel A CSALÁD, A MAGÁNTULAJDON ÉS AZ ÁLLAM EREDETE (Der Ursprung der Familie, des Privateigentums und des Staats, 1884) c. munkájában.

A ném. nyelvű művek közül továbbá Fr. Engels HOGYAN FORRADALMASÍTTJA EUGEN DÜHRING ÚR A TUDOMÁNYT? (Herrn Eugen Dührings umwälzung der Wissenschaft), ismertebb címén ANTI-DÜHRING c. művét említjük.

A norv. H. Ibsen megkezdi társadalmi drámáinak sorozatát: A TÁRSADALOM TÁMASZAI (Samfundets støtter).

A fr. G. Flaubert HÁROM TÖRTÉNET (Trois contes) c. kötetében a finom pszichológiai ábrázolás magasiskolájával találkozunk. E. Zola *Rougon-Macquart*-sorozatának 7. regénye A PATKÁNYFOGÓ (L'assomoir).

Az ol. G. Carducci BARBÁR ÓDÁK (Odi barbare) címen három verseskötetet adott ki (1877, 1882, 1889).

Megemlítjük a rom. I. Creangă meséi közül A FEHÉR SZERECSEN (Harap alb) címűt.

A katalán ir.-ból J. Verdaguer y Santaló ATLANTISZ (L'Atlàntida) c. regénye emelkedik ki. A sp. J. Echegaray y Eizaguirre nevezetes színműve VAGY ŐRÜLET, VAGY SZENTSÉG (O locura o santidad) címen ismert; a sp. arg. O. V. Andrade költeménye a PROMÉTHEUSZ (Prometeo).

Az or. I. Sz. Turgenev regénye 1877-ből AZ ŐSTALAJ (Nov). A horv. A. Šenova PARASZTLÁZADÁS (Seljačka buna) c. regénye figyelmet érdemel.

1878 Békekötés San Stefanóban Oroszország és Törökország között: a berlini kongresszus határozata szerint Szerbia, Montenegro és Románia független állam, Bulgária autonóm fejedelemség, az Osztrák—Magyar Monarchia pedig megszállja Bosznia-Hercegovinát (okkupáció). Bismarck betiltja a szocialista szervezeteket Németországban. Ferdinand Mannlicher osztr. mérnök feltalálja a többtöltetű fegyvert. Louis Pasteur közlése *A mikrobák* c. könyvét. Fontos A. Böcklin *A boldog mezők* c. képe, W. Leibl — realista — *Három asszony* a

falusi templomban, továbbá Zichy Mihály *A rombolás géniuszának diadala* és Munkácsy Mihály *Milton* c. képe. A Bruckner *Koncertet* ír *hegedűre és zenekarra*, P. I. Csajkovszkij ez évi műve pedig a *D-dúr hegedűverseny*. 1878-tól 1885-ig épül II. Lajos bajor király „csodakastélya” Herrenchiemseeben.

Arany újra előveszi a TOLDI SZERELME kéziratát és dolgozni kezd rajta. Megjelenik Mikszáth éles hangú röpirata, A POLITIKA SVINDLEREI, valamint Asbóth János esszéserű én-regénye, az ÁLMOK ÁLMODÓJA.

Az ang. ir.-ból W. Morris A DÍSZÍTŐMŰVÉSZETEK (The decorative arts) c. programtanulmányát említjük, valamint az am. H. James kisregényét, a DAISY MILLERT. Ugyancsak am. a pragmatista filozófia megalapítója, Ch. S. Peirce, értekezésének címe: HOGYAN TISZTÁZZUK FOGALMAINKAT (How to make our ideas clear?).

A ném. ir.-ban az év nevezetessége Fr. Nietzsche új műve, az EMBERI, TELJESSÉGGEL EMBERI (Menschliches, Allzumenschliches), valamint G. Keller ZÜRICH NOVELLÁK (Zürcher Novellen) c. könyvének két kötete, amelyekben vagy húsz év elszórt termését fogja össze.

Csak J. Verne „ez évi regényét” említjük a fr. ir.-ból: TIZENÖTÉVES KAPITÁNY (Un capitaine de 15 ans).

Európa kelet-közepéből a rom. I. Creangă elbeszélésére, az IVAN TURBINCĂRA utalunk.

Az ukr. Ivan Franko BOA CONSTRICTOR (Óriáskigyó) c. regényére, a cseh J. N. Neruda Prága Malá strana városrészéről szóló novelláira, a MOLDOVA-PARTI TÖRTÉNETEKRE (Povídky malostranské), a szl. Hviezdoslav verseskötetére, őszi HANGOK (Jesenné zvuky), valamint a bolg. I. Vazov versgyűjteményére: FELSZABADULÁS (Izbavlenie) hívjuk fel a figyelmet.

- 1879** Védelmi szövetség Németország és a Monarchia között. Franciaország gyarmatosít az Egyenlítő vidéki Afrikában. Th. A. Edison feltalálja a szénszállizós villanyégőt, W. v. Siemens az elektromos lokomotívot. New Yorkban villanyvilágítást vezetnek be. A legjelentősebb képzőművészeti alkotások: A. Böcklin *Ruggiero megszabadítja Angelicát*, M. Liebermann *Jézus az írástudók között* és E. Manet *Lathuille apónál* c. képe. C. Franck műve a *Kvintett zongorával*; R. Wagner befejezi a *Parsifalt*, P. I. Csajkovszkij *Anyegin* c. operáját (Puskin nyomán); Bécsben Karl Millöcker *Dubarry grófnő* c. operettje arat sikert.

Budapesten a Nemzeti Színház bemutatja Vörösmarty költői játékát, a *Csongor és Tündét*. Arany befejezi a TOLDI SZERELMÉT, kiadják PRÓZAI DOLGOZATAIT, közöttük a BÁNK BÁN-TANULMÁNYOKAT. Jókai regényei közül a RAB RÁBY és az EGY HÍRHEDETT KALANDOR A TIZENHETEDIK SZÁZADBÓL (önéletrajzi forma) látnak napvilágot. Befejeződik a 19 kötetes Shakespeare-kiadás.

Az ang. nyelvű ir.-ból csak G. Meredith AZ EGOISTA (The egoist) c. regényét említjük.

A ném. ir.-ban megjelent (42 évvel a szerző halála után) G. Büchner drámája, a WOYZECK, A. Bebel A NŐ ÉS A SZOCIALIZMUS (Die Frau und der Sozialismus) c. tanulmánya, a svájci C. F. Meyer A SZENT (Der Heilige) c. novellája. A norv. H. Ibsen NÓRA – vagy helyesebben BABASZOBÁ (Et dukkehjem) — c. legnépszerűbb darabja és a svéd A. Strindberg regénye, A VÖRÖS SZOBÁ (Röda rummet) egyformán 1879-ből való.

1879–1880-ban megjelenik E. Zola *Rougon-Macquart*-sorozatának a maga idején nagy erkölcsi felháborodást keltő regénye, a NANA.

Színre kerül I. L. Caraglio ZÜRZAVAROS ÉJSZAKA (O noapte furtunoasă) c. kitűnő vígjátéka Bukarestben.

Klasszikusnak számít a port. történetírásban J. P. de Oliveira Martins műve, a PORTUGÁLIA TÖRTÉNETE (Historia de Portugal).

Az or. és a világirodalom nagy eseménye Dosztojevszkij KARAMAZOV TESTVÉREK (Bratya Karamazovi) c. regényének megjelenése 1879–1880-ban.

1879-ből való a lett ir. legjobbnak mondott regénye, a Kaudzites fivérek, Reinis és Matīss műve, A FÖLDMÉRŐK KORA (Mēriekie laiki).

1880 Transvaal Dél-Afrikában Paulus Krüger vezetésével búr köztársasággá nyilvánítja magát. Megalakul a Magyarországi Általános Munkáspárt. I. P. Pavlov megkezdi kísérleteit (kutya) a feltételes reflex megállapítására. Elkészül A. Rodin híres bronzszobra, *A gondolkodó*, P. Cézanne csendélete, az *Őszi virágok*, E. Degas képe, a *Táncosnő virágcsokorral*, továbbá A. Böcklin ismert képe, *A halottak szigete* (még 1883 előtt befejezi). A zeneművek közül J. Brahms-tól a *Magyar táncokat* (II. rész, négykezes zongoradarabok), P. I. Csajkovszkijtől szimfonikus költeményét, az *1812* c. nyitányt, M. P. Muszorgszkijtől *Hovanscsina* c. operáját kell megemlítenünk. Bemutatják Budapesten Erkel *Névtelen hősök* c. operáját. Megnyílik a magyar Iparművészeti Főiskola.

Csiky Gergely a magy. ir. népszerű színdarabírója: máig ismert A PROLETÁROK (most, címének félreérthető volta miatt, MÁKVIRÁGOK címmel játsszák), valamint MUKÁNYI c. vígjátéka. Csiky lefordítja Szophoklész drámáit is. Gozsdu Elek regénye az ARANYHAJÚ ASSZONY. Petelei István népszerű novellista lesz: ez évből való A NAGYAPÓ, ez idő tájt készül A JUTALOM. Meg jelenik Kossuth Lajos IRATAIM AZ EMIGRÁCIÓBÓL c. művének három kötete.

Az ang. ir.-ból G. B. Shaw korai regényére, MR. CONOLLY HÁZASSÁGA (The irrational knot — az irracionális csomó), hívjuk fel a figyelmet, az ang. am. ir.-ból H. James regényére, EGY HÖLGY ARCKÉPE (The portrait of a lady), amely folytatásokban jelent meg 1880–1881-ben, valamint Lewis Wallace többször megfilmesített népszerű regényére: BEN HUR, amelynek alcíme Egy történet Krisztusról (A tale of the Christ).

A ném. nyelvű ir.-ból Th. Fontane A HÁZASSÁGTÖRŐ NŐ (L'adultera) c. regénye, R. Wagner VALLÁS ÉS MŰVÉSZET (Religion und Kunst) c. értekezése és K. Duden HELYESÍRÁSI SZÓTÁRA (Vollständiges orthographisches Wörterbuch der deutschen Sprache) emelkedik ki — a Duden név a szótárirodalomban ma is „fogalom”.

Két fontos dán regény is megjelent 1880-ban: Herman Bang REMÉNYTELEN NEMZEDÉKEK (Haabløse slaegter) c. munkája és J. P. Jacobsen regénye, a NIELS LYHNE (név). A norv. A. Kielland szintén regénnyel jelentkezik, címe a két szereplőé: GARMAN ÉS WORSE.

A fr. ir. eseménye, hogy megjelenik G. de Maupassant első mesternovellája, a GÖMBÖC (Boule de suif) és E. Zola elméleti írásai közül a legfontosabb, a KÍSÉRLETI REGÉNY (Le roman expérimentale), a naturalizmus programja a kötet címadó írása.

Az ol. verizmus mestere, G. Verga A MEZŐK ÉLETE (Vita dei campi) címen novellákat tesz közzé, közülük A NÖSTÉNYFARKAS (La lupa) és a PARASZTBECSLÉLET (Cavalleria rusticana) a leghíresebb. Ez utóbbit P. Mascagni 1890-ben operának dolgozza fel.

Az or. ir. jelentős műve M. J. Szaltikov-Scsedrin regénye, A GALAVJOV CSALÁD (Goszpada Golovjovi); V. G. Korolenko elbeszélésének a címe: EGY FURCSA LÁNY (Csudnaja). Említjük még a szerb V. Ilić A HALÁSZ (Ribar) c. drámai költeményét, ill. Laza K. Lazarević AZ ISKOLA IKONJA (Školska ikona) c. elbeszélését.

1881 Németország, Ausztria—Magyarország és Oroszország semlegességi szerződése. II. Sándor cár merénylet áldozata lesz, fia, III. Sándor feladja a reformterveket, s megszervezi az Ohranát, a cári titkos rendőrséget. L. Pasteur megkezdí a veszettség elleni oltás alkalmazását. A. Gaudí átveszi a *Szent Család* (La Sagrada Familia)-templom építését Barcelonában és a már meglevő neogótikus szerkezetet a maga elgondolása szerint fejleszti tovább (de befejezetlen marad). Megszületik Munkácsy Mihály *Krisztus Pilátus előtt*, P. Puvis de Chavannes *A szegény halász* és E. Manet *A Folies-Bergère bárja* c. képe. A zenei élet eseménye: C. Franck *Rebeccája* (Bibliai jelenet szólóhangokra, kórusra és zenekarra), J. Brahms *Akadémiai ünnepi nyitánya* és J. Offenbach *Hoffmann meséi* c. operájának posztumusz bemutatója.

A magy. ir. Csiky Gergely új darabjával, a CIFRA NYOMORÚSÁGGAL és Mikszáth novelláskötetével, a TÓT ATYAFIAKKAL gazdagodik. Kiadják Vajda János ÖSSZES KÖLTEMÉNYEIT, Vargha Gyula DALOK c. verseskötetét és Marczali Henrik MAGYARORSZÁG TÖRTÉNETE II. JÓZSEF KORÁBAN c. művét. Péterfi Jenő ekkor kezdí írni esszéit a *Budapesti Szemlébe*.

Az ang. nyelvű ir.-ban a Rossetti testvérpár, Christina és Dante Gabriel egymás után adja ki versesköteteit (1881-ben négyet), ekkor jelenik meg (átnyúlva 1882-be) R. L. Stevenson népszerű kalandregénye, A KINCSES SZIGET (Treasure island).

A norv. ir. eseménye H. Ibsen KÍSÉRTETEK (Gengangere) c. drámájának megjelenése, valamint A. L. Kielland MUNKÁSNÉP (Arbeidsfolk) c. regénye.

A fr. ir.-ból P. Verlaine bűnbánó kötetét, A JÓSÁGOT (La sagesse), A. France BONNARD SZILVESZTER VÉTKE (La crime de Sylvestre Bonnard) c. korai regényét és G. Flaubert BOUVARD ÉS PÉCUCHEZ c. regényének posztumusz megjelenését említjük.

G. Verga, az ol. *verismo* mestere A MALAVOGLIA CSALÁD (I Malavoglia) címen adja ki regényét, C. Collodi pedig 1881–1883-ban teszi közzé PINOKKIÓ KALANDJAI (Le avventure di Pinocchio) c. történeteit.

M. Eminescu öt verses levele 1881 és 1889 között készül: LEVELEK (Scrisorile). J. Echegeray A NAGY GALEOTO (El gran Galeoto) c. darabja a középkori Arthur-mondakörből vett lovag nevét „a nagy csábító” vagy „kísértő” értelemben használja a korabeli társadalmi viszonyokra alkalmazva.

Az or. ir.-ból I. Sz. Turgenyev novelláját, az ÉNEK A DIADALMAS SZERELEMÉRŐL (Peszny torzsaszestvujuscsej ljubvi), a szerb ir.-ból Jovan Subotić A SZERZETES (Kaludjer) c. regényét említjük, a bolg. szerzők művei közül pedig Z. Sztobjanov elbeszélésére, SZKANDER BÉG (Iszkender bej), utalunk.

1882 Milan Obrenović fejedelem Szerbia királya lesz. Németország, Olaszország és a Monarchia hármas szövetséget köt. Egyiptom ang. protektorátus alá kerül. R. Koch felfedezi a tuberkulózis bacilusát. Ferdinand Linden kimutatja, hogy egy adott körfelülettel pontosan egyenlő nagyságú négyszöget nem lehet konstruálni („a kör négyszögesítése”). Az esztendő nevezetes képzőművészeti munkái: A. Böcklin *Szent liget* és V. van Gogh *Parti részlet* c. képe. R. Wagner bemutatja Bayreuthban a *Parsifal*; elkészül E. Lalo *Namouna* c. balettje, színre kerül Bécsben K. Millöcker *A koldusdiák* c. operettje. Moszkvában világiállítás nyílik.

A magy. ir.-ban az év verse Vajda János: AZ ÜSTÖKÖS. Megjelenik Mikszáth novelláskötete, A JÓ PALÓCOK, Tolnai Lajos két regénye, A NEMES VÉR ÉS BÁRÓNÉ TÉNSASSZONY, Gozsdu Elek regénye, a KÖD, továbbá Vámbéry Ármin munkája, A MAGYAROK EREDETE (szerinte: török); 1882 és 1889 között megjelenik a Csikyszínművek 18 kötete.

Az ang. am. ir.-ból Mark Twain KOLDUS ÉS KIRÁLYFI (The prince and the pauper) c., az ifjúság által kedvelt regényét említjük.

Ez évben jelenik meg a ném. Th. Fontane mesternovellája, amelynek címadó hőse egy porosz katonatiszt, SCHACH VON WUTHENOW. Nietzsche VIDÁM TUDOMÁNY (Die fröhliche Wissenschaft) címen közzétett aforizmái keserű, kritikus világszemléletét tükrözik.

Ibsen újabb darabbal, A NÉP ELLENSÉGE (En folkefiende) c. drámájával gazdagítja a norv. és az európai irodalmat.

A fr. H. Becque keserű drámája, A HOLLÓK (Les corbeaux) a pénz és a hitelezők világába visz. G. de Maupassant még mindig a porosz—fr. háborúból meríti néhány novellájának témáját FIFI KISASSZONY (Mademoiselle Fifi) c. kötetében. J. Verne két regénye ez évben A DÉL CSILLAGA (L'étoile du Sud) és A ROBINSONOK ISKOLÁJA (L'école des Robinsons).

Az ol. Gabriele d'Annunzio első novelláskötete: SZÜZFÖLD (Terra vergine). A sp. kubai José Martí jelentős verseskötete a latin-am. ir. történetében az ISMAELILLO, amelynek kétéves kislfia nevét adta címül; az ecuadori Joan Montalvo nevezetes gyűjteménye a HÉT ÉRTEKEZÉS (Siete tratados).

Turgenyev ez évben teszi közzé az or. líra remekait: KÖLTEMÉNYEK PRÓZÁBAN (Sztihotvorenyija v proze), Tolsztoj pedig ekkor adja ki már korábban megirt

GYÓNÁS (Iszpoვეgy) c. fejtegetéseit. A szerb J. J. Zmaj folytatja 1864-ben közzétett lírai kötetét, ezúttal ELHERVADT RÓZSÁK (Djulići uveoci) címen.

A finn Minna Canth korai drámája a BETÖRÉS (Murtovarkaus).

A hindu-bengáli Bankimcsandra Csattopádhjá az ÁNANDA KOLOSTOR (Ánandamath — a boldogság kolostora) c. regényét jelenteti meg.

1883 Felkelés Szudánban az angolok ellen Mohammed Ahmed vezetésével (1885-ig). G. V. Plehanov megszervezi orosz emigránsokból a Munka Felszabadítása elnevezésű forradalmi-marxista csoportot. Angliában megalakul a szocialista szellemű Fábianus Társaság (Fabian Society), amelynek megszerveződése évtől, 1884-től G. B. Shaw és Sidney Webb is tagja. Sir Hiram Maxim feltalálja a géppuskát. A festészetből P. Cézanne *Táj hiddal* és M. Liebermann *Müncheni sörkert* c. képe utalunk. A legfontosabb zeneművek: E. Chabrier zenekari rapszódája, az *España* (Spanyolország), A. Dvořák *Stabat Mater* c. templomi zenéje és L. Delibes *Lakmé* c. operája. Megnyílik a Metropolitan Opera New Yorkban. Paulay Ede bemutatja Madách — addig előadhatatlannak tartott — főművét, *Az ember tragédiáját*.

A magy. ir.-ban fontos Reviczky Gyula IFJÚSÁGOM c. verseskötetének, MAGAMRÓL c. versének, Bródy Sándor NYOMOR c. novelláskötetének (először kis példányszámban, majd 1884-ben második kiadásban) megjelenése. Gyulai Pál kiadja KATONA JÓZSEF ÉS BÁNK BÁNJA c. monográfiáját, Márki Sándor pedig DÓZSA GYÖRGY ÉS FORRADALMA c. történelmi művét.

Az ang. nyelvű ir.-ból A. Trollope ÖNÉLETRAJZ (Autobiography) c. művét, G. B. Shaw korai darabját, a NŐCSÁBÁSZT (The philanderer) és az am. Mark Twain önéletrajzi regényét: ÉLET A MISSISSIPPIN (Life on the Mississippi) említjük. Ném. nyelven Fr. Engels műve, a SZOCIALIZMUS FEJLŐDÉSE AZ UTÓPIÁTÓL A TUDOMÁNYIG (Die Entwicklung des Sozialismus von der Utopie zur Wissenschaft) és Fr. Nietzsche főműve, az IMÍGYEN SZÓLA ZARATHUSTRA (Also sprach Zarathustra) a legfontosabb.

A norv. B. Bjørnson kétrészes drámája, az ERŐN FELÜL (Over aevne, II. rész 1885) legjobb művei közé tartozik; A. Garborg PARASZTDIÁKOK (Bondestudentar) c. regénye szintén előkelő helyet foglal el.

A fr. ir.-ból csak Zola *Rougon-Macquart*-sorozatának 11. regényére, HÖLGYEK ÖRÖME (Au bonheur des dames), hivatkozunk. É. Verhaeren korai versgyűjteménye a FLAMAND NŐK (Les Flamandes) — hazája asszonyairól. Eminescu nagy poémája, az ESTI CSILLAG (Luceafărul) és verse, HEGYCSÚCSOK FÖLÖTT (Peste văiriuri), magy. címén ESTI KÜRTSZÓ, a rom. ir. remekei.

A. P. Csehov novellája, a CSINOVNYIK HALÁLA (Szmerty csinovnyika) az or. ir. egyik mesternovellája. 1883 és 1891 között jelenik meg A. A. Fet versgyűjteménye, az ESTI TŰZEK (Vecsernyije ognji) négy füzetben. 1883–1884-ben lát napvilágot H. Sienkiewicz máig népszerű történelmi regénye, a TŰZZEL-VASSAL (Ogniem i mieczem). Említjük a szerbek két vígjátékát: B. Nušić A NÉPKÉPVISELŐ (Narodni poslanik) és M. Dj. Glišić BECSAPÁS (Podvala) c. darabját. A bolg. I. Vazov HONTALANOK (Nemili-nedragi) c. kisregényét később drámának is feldolgozta.

Megkezdődik Afrika felosztása a gyarmatosító hatalmak között: megalakul Belga Kongó, a németek is gyarmatokhoz jutnak Délnyugat-Afrikában. O. Hertwig, W. Roux, E. Strassburger kutatásai szerint az átöröklés a kromoszómákkal függ össze. Átadják a forgalomnak a budapesti Keleti pályaudvart. Megnyílik a budapesti Operaház, Ybl Miklós alkotása, főzeneigazgatója Erkel Ferenc. 1884-től 1889-ig dolgozik A. Rodin szoborcsoportján, *A Calais-i polgárokon*; 1884-ből való F. v. Uhde festménye, az *Engedjétek hozzám a kisdedeket*. G. Mahler ez évben szerzi *Egy vándorlegény dalai* c. ciklusát, J. Massenet pedig *Manon* c. operáját (Prévost klasszikus regényét felhasználva — vö. 1731 és 1893). G. Mahler ez évtől 1888-ig komponálja *I., D-dúr* („*Titán*”) szimfóniáját.

Reviczky verse, az ALTATÓ a magy. költészet nevezetes verse, versciklusa, a PERDITA megbotránkoztatja a konzervatív kritikát, regénye, az APAI ÖRÖKSÉG sem arat elismerést. Fontos Petelei István erdélyi szociográfiája, A MEZŐSÉGI ÚT, ill. az 1880-as évekből való, hagyatékában fennmaradt novellája, A JUTALOM. Jelentős Kiss József elbeszélő költeménye, a MESE A VARRÓGÉPRŐL, amelyben nagyvárosi témát dolgoz fel és stílusában teljességgel szakít a népiességgel.

Az ang. am. Mark Twain közkedvelt ifjúsági regénye a HUCKLEBERRY FINN KALANDJAI (The adventures of H. F.).

A ném. Th. Storm GRIESHUUS KRÓNIKÁJA c. novellája megragadó olvasmány; az osztr. Schönthan testvérek — Franz és Paul — bohózata, A SZABIN NŐK ELRABLÁSA (Der Raub der Sabinerinnen) ma is tartja magát színpadon.

A flam. ir. Reimond Stijns regényét, a SZEGÉNY FLANDRIÁT (Arm Vlaanderen) mutatja fel ez évben. A norv. Ibsen egyik legnyomasztóbb remekművét, A VADKACSÁT (Vildanden) adja ki.

A fr. ir. „stílusváltozatai”: Zola naturalizmusa a *Rougon-Macquart*-sorozat 12. regényében, ÉLETÖRÖM (Joi de vivre) tovább virágzik, hűtlenné lett követője, J.-K. Huysmans À REBOURS (Ször ellenében, ill. elterjedt magyar címén: A különc) c. regényében a modern „dekadencia” életformáját mutatja be (vö. 1876). G. de Maupassant pedig az év folyamán kiadott több novelláskötetében a realista ábrázolóművészet mintapéldáit alkotja meg. P. Verlaine irodalmi tanulmányt ír AZ ELÁTKOZOTT KÖLTŐK (Les poètes maudits) beszélő címmel.

A rom. ir. talán legjobb vígjátékát, I. L. Caragiale művét, AZ ELVESZETT LEVÉL (O schisoare pierdută), Bukarestben mutatják be.

A sp. Clarin regénye, A FŐBÍRÓNÉ (La regenta) a kritikai realizmus egyik kiemelkedő alkotása.

Az or. A. Ny. Osztrovskij ez évi kitűnő vígjátéka a BÜNTELEN BÜNÖSÖK (Bez vini vinovatije); a len. H. Sienkiewicz 1884-ben kezdi megjelentetni VIZÖZŐN (Potop) c. regényét (bef. 1886); a szl. nemzeti költő, Hviezdoslav AZ ERDŐKERÜLŐ FELESÉGE (Hájnikova žena) c. verses regényében az idillikus realizmus gyönyörködtet.

Juhani Aho regénye, A PAP LEÁNYA (Tytär papin) és elbeszélése, A VASÚT (Rautatie) realisan és mégis szépségesen bemutatott finn atmoszférájukkal ragadnak meg.

Vietnam fr. védnökség alá kerül, Portugália pedig berendezkedik az afr. Angolában; szerb—bolg. háború Ruméliáért, amely bolg. birtok marad. Carl Benz első (háromkerekű) gépkocsija benzinmotorral; elkészül New Yorkban a Brooklin-függőhíd; Lipesében megnyílik az első árumintavásár. Jelentős festmény Hollósy Simon *Tengerihántás*, F. v. Uhde *Jöjj Úrjézus, légy vendégünk* és G. Seurat *Vasárnap délután a Grande Jatte szigetén* c. képe. 1885–1886-ban születnek meg Zichy Mihály illusztrációi Madách *Az ember tragédiája* c. drámájához. Az év zeneművei: J. Brahms 4. (c-moll) szimfóniája és A. Bruckner *Tedeuma* (templomi zene). Sir W. S. Gilbert (szövegíró) és Sir Arthur Sullivan (zeneszerző) operettje *A mikádó*; Johann Straussé pedig *A cigánybáró*. Erkel befejezi az *István királyt*. Megalakul az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület (EMKE) a magyar kultúra terjesztésére a nem magyar nemzetiségűek között.

Ábrányi Emil verse a MAGYAR NYELV. Bemutatják Rákosi Jenő ENDRE ÉS JOHANNA c. történelmi tragédiáját. Megjelenik Jókai A CIGÁNYBÁRÓ, A LÖCSEI FEHÉR ASSZONY, ill. Tolnai Lajos A POLGÁRMESTER ÚR c. regénye, továbbá Erdélyi János filozófiai tanulmánya, A BÖLCSÉSZET MAGYARORSZÁGON, valamint Beöthy Zsolt tanulmánya, A TRAGIKUM. Szász Károly lefordítja Dante *Divina Commediáját*, Csiky Gergely Plautus műveit.

Az ang. nyelvű ir.-ból W. Pater MARIUS, AZ EPIKUREUS (M., the Epicurean), valamint az ír G. Moore EGY KOMÉDIÁS FELESÉGE (A mummer's wife) c. munkája érdemel említést; a gyarmatosítás dokumentuma a nagy Afrika-utazó H. M. Stanley útbeszámolója, A KONGÓ ÉS SZABAD ÁLLAMÁNAK MEGALAPÍTÁSA (The Congo and the founding of its free state) — jegyezzük meg: belga fennhatóság alatt.

A ném. nyelvű ir. eseményei közül megemlítjük, hogy megjelenik Nietzsche főművének, az IMÍGYEN SZÓLA ZARATHUSTRÁNAK a negyedik része Lipcsében, ill. hogy Engels kiadja Marx alaphűvének, A TÖKÉNEK a második kötetét. 1885 és 1887 között kiadják Fr. Hebbel 1835 és 1863 között írt NAPLÓIT (Tagebücher). A svájci C. F. Meyer híres elbeszélése AZ ASSZONYBÍRÓ (Die Richterin).

A fr. nyelvű ir. eseménye St. Mallarmé EZ A SZÜZI, SZILAJ, EZ A SZÉP MAI NAP (Le vierge, le vivace et le bel aujourd'hui) kezdetű szonettje, P. Verlaine EGYKOR ÉS NEMRÉG (Jadis et naguère) c. verseskötete. Megjelenik G. de Maupassant BEL AMI (A szépfű), J. Verne SÁNDOR MÁTYÁS (Matthias Sandor) és Zola GERMINAL c. regénye, mely utóbbi a *Rougon-Macquart*-sorozat 13. darabja. Fr. nyelven adja ki P. A. Kropotkin or. herceg EGY LÁZADÓ SZAVAI (Paroles d'un révolté) c. anarchista filozófiai értekezését.

A rom. ir.-ból B. Delavrancea SZULTANICA (Sultânica) c. novelláskötetét említjük.

A sp. ir.-ból J. M. Pereda GYÖNGÉDSÉG (Sotileza) c. regényét emeljük ki.

Az or. ir.-ban feltűnik V. G. Korolenko MAKAR ÁLMA (Szon Makara) c. novellája. A cseh ir.-ban J. Vrchlický FALUSI BALLADÁK (Selské balady); a horv. ir.-ban pedig Ivo Vojnović TOLLAL ÉS IRÓNNAL (Perom i olovkom) c. elbeszéléskötete jelentős.

A finn Minna Canth fontos drámája A MUNKÁS FELESÉGE (Työmiehen vaimo).

A bengáli R. Ch. Dutt (Ramescsandra Datta) regénye, az **ELBESZÉLÉS A VILÁGRÓL** (Szanszára-kathá) feltűnést keltett.

1886 Az angolok annektálják Burmát és elfoglalják Nigériát. II. Lajos bajor király gyámság alá helyezése és öngyilkossága. Felállítják a franciák által adományozott *Szabadság*-szobrot New York kikötőjében. A képzőművészeti alkotások közül A. Rodin *Csók* (több kompozíció), M. Klingér *Beethoven-émlékmű* (bef. 1902); C. E. Meunier *A hámarkovács* szobrát, Bihari Sándor *Bíró előtt*, Munkácsy Mihály *Liszt Ferenc arcképe*, E. Degas *A fürdőtől* és V. van Gogh *Mont Martre* (már az impresszionisták hatását tükröző) c. festménye említendő meg. Fontos C. Saint-Saëns *c-moll szimfónia orgonával* és C. Franck *Szimfonikus variációk* c. műve. Készül G. Verdi *Othello* c. operája Arrigo Boito szövegkönyvére. New Orleansban kialakul a néger dzsessz.

Csiky új drámája, a **VASEMBER** szinte egyedülálló kísérlet a magy. ir.-ban a klasszikus példán orientálódó polgári tragédia megteremtésére; említendő Tolnai Lajos regénye, az **ÚJ FŐISPÁN**, Gozsdu Elek novelláskötete, a **TANTALUS**; kitűnőek Mikszáth Kálmán **TISZTELT HÁZ** c. satirikus karcolatai; Erdélyi János írói arcképeket tesz közzé **PÁLYÁK ÉS PÁLMÁK** címen.

Jelentősek az ang. Rudyard Kipling pályakezdő „song”-jai, a **SZOLGÁLATI NÓTÁK** (Departmental ditties), az év regénye pedig R. L. Stevenson „tudathasadásos” regény-víziója, a **DR. JEKYLL ÉS MR. HYDE KÜLÖNÖS ESETE** (The strange case of Dr. J. and Mr. H.). Az ang. am. F. H. Burnett népszerű gyermektörténete a **KIS LORD** (Little Lord Fauntleroy).

Ném. írásmű Fr. Nietzsche filozófiai értekezése, a **TÚL JÓN ÉS ROSSZON** (Jenseits von Gut und Böse), valamint W. v. Siemens optimista kicsengésű kor-elemzése, a **TERMÉSZETTUDOMÁNYOS KORSZAK** (Das naturwissenschaftliche Zeitalter).

A skandinávok közül kiemelkedik a dán H. Bang regénye, az **ÚTSZÉLEN** (Ved vejen), a svéd. A. Strindberg négykötetes regényciklusa, a **CSELÉD FIA. EGY LÉLEK FEJLŐDÉSTÖRTÉNETE** (Tjensteqvinnans son. En själs utvecklingshistoria) és a norv. H. Ibsen drámája, a **ROSMERSHOLM** (a hely neve).

Megjelenik V. Hugo 1854-ben és 1859–1860-ban írt, de befejezetlenül maradt poémája, a **SÁTÁN BUKÁSA** (La fin de Satan). A. Rimbaud már nem is gondol a költészetre, mikor prózai költeményei, a **VILLANÁSOK** vagy **SZÍNÁVZLATOK** (Les illuminations) kötetben is napvilágot lát. Pierre Lotinak népszerűséget szerez az **IZLANDI HALÁSZOK** (Pêcheurs d’Islande) c. regénye, Zola pedig közzéteszi a **Rougon-Macquart**-sorozat 14. regényét: a **MESTERMŰ** (L’œuvre).

Kedvelt olvasmány még a XX. sz. első negyedében is az ol. E. De Amicis a szív (Il cuore) c. megható regénye.

Nevezetes a katalán ir.-ban J. Verdaguer i Santalo **CANIGO** c., a Pireneusok hegyei között játszódó, tizenkét énekes, középkori tárgyú eposza. 1886-ban és 1887-ben jelenik meg Emilia Pardo Bazán ismert regénye, az **ULLOA BIRTOK** (Los pazos de Ulloa).

A. P. Csehov satirikus monológja a **DOHÁNYZÁS ÁRTALMASSÁGA** (O vregye tabaka) az or. ir. „gyöngyszemei” közé tartozik. L. Ny. Tolsztoj parasztragédiája, a **SÖTÉTSÉG HATALMA** (Vlaszty tymi) a művelődést sürgeti, novellája, az

IVAN ILJICS HALÁLA (Szmerty Ivana Iljicsa) különös mesterműve egy betegség és a szenvedés leírásának. V. G. Korolenko elbeszélése a ZÚG AZ ERDŐ (Lesz sumit). Hivatkozunk még egy szl. elbeszélésre, M. Kukučin AZ EGYÜGYŰ (Neprebudený) c. munkájára. Jekabs Apsišu műve, A GAZDAG ROKONOK (Bagāti radi) lett nyelven látott napvilágot.

1887 Or. —ném. viszontbiztosítási szerződés. Monarchista puccskísérlet Franciaországban. Sir Randal Cremer, angol pacifista nemzetközi interparlamentáris békekonferenciát kezdeményez. G. Daimler négykerekű gépkocsit szerkeszt benzinmotorral. Thomas G. Morton rendszeres vakbélműtéteket végez Philadelphióban. 1887 és 1889 között épül az Eiffel-torony Párizsban. Cl. Monet megfesti a *Nyári nap*, P. Gauguin pedig a *Táj Martinique szigetén* c. képet. A zeneművek közül Cl. Debussy *A tavasz* c. zenekari szvitjére és G. Fauré *Gyászmiséjére* utalunk. Bemutatják Verdi *Othellóját*. A. P. Borogyin elhalálása után *Igor herceg* c. operáját Ny. A. Rimsszkij-Korszakov és A. K. Glazunov fejezi be (1889-ben). A. Antoine Párizsban megnyitja az első naturalista színházi műhelyt (Théâtre Libre — Szabad Színház).

Csiky legjobb darabjainak egyike a BUBORÉKOK, amelyben a drámai cselekményt egy dzsenticsalád anyagi összeomlásáig vezeti végig. Asbóth János BOSZNIA ÉS HERCEGGOVINA c. útinaplójának politikai aktualitása van. Riedl Frigyes közlése ARANY JÁNOS-monográfiáját. 1887-től 1901-ig jelenik meg AZ OSZTRÁK MAGYAR MONARCHIA ÍRÁSBAN ÉS KÉPBN c. sorozat huszonegy kötete.

Az ang. ir.-ból W. Pater KÉPZELETBELI PORTRÉK (Imaginary portraits) c. elbeszéléseit és O. Wilde CANTERVILLE KÍSÉRTETE (The Canterville ghost) c. novelláját említjük.

A ném. H. Sudermann szép regénye: GOND ASSZONY (Frau Sorge); fontos Nietzsche újabb értekezése, AZ ERKÖLCS GENEALÓGIÁJÁHOZ (Zur Genealogie der Moral).

A. Strindberg nőellenes naturalista tragédiát ír: AZ APA (Fadren); O. Hansson finom novellákat, SENSITIVA AMOROSA (Szerelmes érzékenységek) címen.

Az ifj. A. Dumas sikerdarabja a női szeszélyről: FRANÇILLON; Maupassant rémületes novellaciklusa a HORLA (Le Horla) — egy képzelt rémalak — címet viseli. Kiadják BIZALMAS NAPLÓK (Journaux intimes) címen Ch. Baudelaire 1855 és 1866 között írt feljegyzéseit. A kor nagy érdeklődéssel kísérte az or. —fr. festőnő, Marie Bashkirtseff NAPLÓ (Journal) c., nyugtalan lelket tükröző írását. 1887-1889-ből való Maupassant PIERRE ÉS JEAN c. regénye.

A sp. B. Pérez Galdós ünnepelt elbeszélő műve a FORTUNATA ÉS JACINTA.

Ez évben kerül színre Csehov IVANOV c. darabja, és megjelenik számos elbeszélése. Megemlítjük még az or. Ny. Sz. Leszkov PAMFALON, A KOMÉDIÁS (Szkomoroh Pamfalon) c. novelláját. A BÁBU (Lalka) B. Prus nagy len. regénye 1887-1889-ben jelenik meg.

1888 I. Vilmos ném. császár halála, a trónon unokája, II. Vilmos követi (uralk. 1918-ig). Nemzetközi konvenció a Szezi-csatorna felhasználásáról. Pasteur-intézet

létesül Párizsban. V. van Gogh képe a *Festőállványos önarckép*, M. Liebermanné a *Hálófoltozó asszonyok*, P. Cézanne pedig megfesti a *Vörösmellényes fiatalembert* (túlhalad az impresszionizmuson, zárt foltokkal dolgozik), P. Gauguin a *Jákob viaskodása az angyallal* c. képet. Zenei események: P. I. Csajkovszkij *V. (e-moll) szimfónia*; Hugo Wolf *Dalok Mörike- és Eichendorff-versekre*; Ny. A. Rimszkij-Korszakov *Seherezáde*, zenekari szvit. Caragiale lesz a bukaresti Nemzeti Színház igazgatója.

Kötetbe gyűjtve jelenik meg Arany utolsó költői korszakának termése, az ŐSZIKÉK. Vajda János CREDO c. politikai verse, továbbá filozofikus költeménye, a NÁDAS TAVON művei legjavához tartoznak. Bródy Sándor regényt ad ki FAUST ORVOS címen. Justh Zsigmond közzéteszi PÁRISI NAPLÓJÁT.

Az ang. ir.-ból R. Kipling EGYSZERŰ MESÉK A DOMBOKBÓL (Plain tales from the hills) és O. Wilde A BOLDOG HERCEG ÉS MÁS MESÉK (The happy prince and other tales) c. műveit említjük. A tárgyához közeledő kamera technikáját előlegezi R. L. Stevenson regénye, a BALLANTRAE URA (The master of B.).

A ném. naturalizmus mesterének, Gerhart Hauptmann-nak a novellája a THIEL PÁLYAŐR (Bahnwärter Thiel). Th. Storm mesternovellája A VIHARLOVAS (Der Schimmelreiter). Az év nevezetes műve Fr. Nietzsche Wagner-ellenes vitairata, A WAGNER ESET. EGY ZENÉSZPROBLÉMA (Der Fall Wagner. Ein Musikanten-Problem).

A naturalista drámaírás egy mesterműve, A. Strindberg JÚLIA KISASSZONY (Fröken Julie) c. egyfelvonásos szomorújátéka, ill. H. Ibsen szimbolizmus felé hajló drámája, A TENGER ASSZONYA (Fruen fra havet) méltóképpen képviseli a svéd, ill. a norv. ir.-at.

1888–1889-ből való az ol. G. Verga regénye, a DON GESUALDO MESTER (Maestro don Gesualdo).

Rubén Dario, nicaraguai költő verseskötetével — amelynek címűl a szimbolisták kedvelt AZÚR (Azul) szavát adta — megkezdődik a sp. nyelvű ir.-ban az ún. „modernismo” irányzata.

A. P. Csehov rövidke komédiája, A MEDVE (Medvey) és novellája, A SZTYEPPE (Sztjep) az or. ir. remekei. A horv. A. Kovačić AZ IRATTÁRBAN (U registraturi) c. regénye a maga korában feltűnést keltett.

1889 Japán porosz mintájú alkotmányt kap. Braziliában megdöntik a császárságot, és kikiáltják a köztársaságot. A Panama-csatorna Társaság csődje. Megalakul a II. Internacionálé. Ferenc József egyetlen fia, Rudolf trónörökös öngyilkos lesz. A párizsi világiállítás gépcsarnokát F. Dutert és V. Contamin tervezi, a kiállításnak 28 millió látogatója van. V. van Gogh utolsó korszakából a *Táj ciprussal* és *Az örökkévalóság küszöbén* c. képeket említjük. A norv. E. Munch képe a *Lányok a hidkorlátnál*. Zene: H. Wolf *Goethe-dalok*; P. I. Csajkovszkij *Csipkerózsika* (balett); R. Strauss *Don Juan*, szimfonikus költemény. Otto Brahm megnyitja a ném. naturalizmus színházi műhelyét (Freie Bühne — Szabad Színpad).

Megjelenik Reviczky MAGÁNY c. verseskötete — halála évében — és ugyanakkor SELYEMBOGÁR c. elbeszélése. A regények közül Iványi Ödön A

PÜSPÖK ATYAFISÁGA és Mikszáth tör. hódoltság kori története, A BESZÉLŐ KÖNTÖS emelkedik ki. Gozdsu Elek novellája, az UNA PENITENTIA (Egy elégtétel), valamint Justh Zsigmond HAZAI NAPLÓ c. műve említendő még.

Nálunk is népszerű volt az ang. Jerome Klapka Jerome HÁROM EMBER EGY CSÓNAKBAN — NEM SZÁMÍTVA A KUTYÁT (Three men in a boat — to say nothing of the dog), valamint az ang. am. Mark Twain EGY — connecticuti — JENKI ARTHUR KIRÁLY UDVARÁBAN (A Connecticut yankee in King Arthur's court) c. regénye.

A ném. naturalizmus tetőpontjára jut G. Hauptmann drámájával, melynek címe: NAPFELKELTE ELŐTT (Vor Sonnenaufgang), ill. A. Holz (Bjarne P. Holmsen néven) és J. Schlaf közös novelláskötetecskéjével, amely címében egy lezúllott színészre — PAPA HAMLET — utal. Az osztr. Bertha v. Suttner pacifista regénye: LE A FEGYVERT! (Die Waffen nieder!)

A hol. ir. nevezetes műve H. Gorter elbeszélő költeménye: MÁJUS (Mei).

Fr. nyelven több szimbolista dráma születik: P. Claudel AZ ARANYFEJŰ (Tête d'or) és a belga M. Maeterlinck MALEINE HERCEGNŐ (La princesse Maleine) c. darabja. Az év fr. regénye Maupassant ERŐS MINT A HALÁL (Fort comme la morte) c. könyve. A filozófus H. Bergsson IDŐ ÉS SZABADSÁG címen ismert (Essai sur les données immédiates de la conscience — azaz Esszé a tudatnak közvetlenül adott dolgokról) művével jelentkezik.

A sp. perui Clorinda Matto de Turner regényének — MADARAK FÉSZEK NÉLKÜL (Aves sin nido) —, amely az indiók nyomorúságos életéről szól, nagy társadalmi hatása van.

Ivan Vazov háromkötetes regénye, a RABIGÁBAN (Pod ignoto, 1889–1890) még ma is a bolg. ir. egyik fő művének számít.

1890 II. Vilmos ném. császár felmenti Bismarckot. Kelet-Afrikát a németek és az angolok felosztják egymás között. A munkásság először ünnepli meg Európa-szerte május elsejét. J. B. Dunlop megkezdi a felfújható gumiabroncs gyártását. Műtrágyát alkalmaznak a mezőgazdaságban. Ferenczy Károly megfesti a *Kavicsot hajigáló fiúk*, P. Cézanne a *Táj Aix-nél*, H. de Toulouse-Lautrec a *Moulin Rouge-ban* c. művét. V. van Gogh utolsó képei: *Út ciprusokkal* és *Őnarckép*. Zene: C. Franck utolsó műve: *Három nagy orgonakorál*; Cl. Debussy: *Bergamaszk szvit*.

Megindul KAZINCZY FERENC LEVELEZÉSÉNEK publikálása (21 kötet 1911-ig, a 22. kötet 1927-ben, a 23. kötet 1960-ban jelenik meg). Regények: Jókai: A TENGERSZEMŰ HÖLGY, GAZDAG SZEGÉNYEK és Herczeg Ferenc első kötete, a FENN ÉS LENN. Simonyi Zsigmond és Szarvas Gábor szerkesztésében megjelenik (1893-ig) a MAGYAR NYELVTÖRTÉNETI SZÓTÁR három kötete. 1890-ben indul Kiss József nagy jelentőségű lapja, *A Hét*, amelybe a korszak vezető írói írnak.

Az ang. nyelvű ir. fontos műve ez évből O. Wilde regénye, a DORIAN GRAY ARCKÉPE (The picture of Dorian Gray, 1890–1891). James George Frazer vallástörténeti művének alapvető hatása van a modern gondolkodás történetében: AZ ARANYÁG (The golden bough: két további feldolgozása 1900-ban és 1911–1915-ben). Ugyancsak nagy hatású William James könyve, A LÉLEKTAN

ALAPELVEI (The principles of psychology), amely a pragmatizmus megalapozása.

A ném. naturalizmus jellegzetes alkotása A. Holz és J. Schlaf A SELICKE CSALÁD (Die Familie Selicke) c. színműve.

A norv. ir.-ban két remekmű jelenik meg ez évben: H. Ibsen drámája, a HEDDA GABLER és Knut Hamsun regénye, az ÉHSÉG (Sult).

A fr. A. France regénye, a THAÏS az ókeresztény időkben meríti tárgyát. Zola *Rougon-Macquart*-sorozatának 17. regénye, az ÁLLAT AZ EMBERBEN (La bête humaine).

Az or. ir.-ból L. Ny. Tolsztoj népies vígjátékát, A FELVILÁGOSODÁS GYÜMÖLCSEIT (Plodi proszvescsenyija), elbeszélését, AZ ÖRDÖGÖT (Gyavol) említjük, Szerafimovics elbeszélése a TUTAJON (Na plotah). A szl. Hviezdoslav verses regénye, az EŽO VLKOLINSKÝ egy fiktív szl. faluban játszódó történetével az általános társadalmi megbékélést hirdeti az emberiség nevében.

1891 Az „Erfurti program”: a német Szociáldemokrata Párt marxista programja. XIII. Leó pápa „Rerum novarum” kezdetű enciklikája a szociális kérdés nem forradalmi megoldásáért. Az új-buddhista Mahabodhi-Society megalapítása Colombóban. Oroszországban (részben fr. tőkével) megkezdődik a transz-szibériai vasút építése. 1891 és 1895 között Hauszmann Alajos felépíti a New York-palotát Budapesten (ma Lenin körút 9–11.), Lechner Ödön pedig 1891 és 1896 között az Iparművészeti Múzeumot az Üllői úton. Képek 1891 körül: E. Degas: *Két táncosnő kék szoknyában*; P. Cézanne: *Kártyázók*. A zenei művek közül R. Strauss *Halál és megdicsőülés* és P. I. Csajkovszkij *Diótörő-szvit* (vö. 1816) c. művét említjük.

A magy. ir.-ban feltűnik Szabolcska Mihály neve: KÖLTEMÉNYEK. Csiky színműve A NAGYMAMA. Ambrus Zoltán kiváló regénye a MIDÁS KIRÁLY. SIPULUSZ (Rákosi Viktor) TÁRCÁI humoros, groteszk karcolatok. Id. Szinnyei József közlése 1891 és 1914 között A MAGYAR ÍRÓK ÉLETE ÉS MUNKÁI c., máig is nélkülözhetetlen kézikönyvét 14 kötetben. Megindul az *Irodalomtörténeti Közlemények* c. tudományos folyóirat.

Az ang. ir.-ban az év regénye Th. Hardy magy.-ra EGY TISZTA NŐ címen (Tess of the D'Urbervilles) fordított műve, „szenzációja” pedig egy világsikerű detektívalak megteremtése: Arthur Conan Doyle SHERLOCK HOLMES KALANDJAI (The adventures of S. H., 1891–1892).

A ném. ir. eseménye az, hogy megj. Fr. Wedekind az ifjúság nevelését könyörtelenül bíráló drámája, a TAVASZ ÉBREDÉSE (Frühlings Erwachen), amelyet csak 1906-ban lehetett bemutatni.

A norv. Arne Garborg regénye a FÁRADT EMBEREK (Traette maend). A finn K. A. Tavaststjerna svéd nyelvű regénye, a NEHÉZ IDŐK (Hårda tider) a XIX. sz. közepi finn éhínségről szól.

V. Hugo ISTEN (Dieu) c., főként 1855–1856-ban írt poéma-töredéke megjelenik. Verlaine prózában írja önéletrajzi jellegű KÓRHÁZAIM (Mes hôpitaux) c. írását. Megdöbbenő erejű szimbolista színmű a belga M. Maeterlincké: A VAKOK (Les aveugles).

Ol. regény Matilde Serao műve, az ELDORÁDÓ ORSZÁGA (Il paese di cuccagna).

Az újjör. ir. híres elbeszélése Kosztisz Palamasz műve, AZ IFJÚ HALÁLA (Thanatosz pallikariu).

Az or. L. Ny. Tolsztoj egyik legszebb elbeszélése a KREUTZER-SZONÁTA (Krejcerova szonata). A. P. Csehov kiváló novellája A PÁRBAJ (Duel).

Végül a finn Juhani Aho nyolc kötetnyi karcolatát, rövid prózáját kell említeni, amely 1891-től 1921-ig jelent meg.

1892 Or.—fr. katonai szerződés Németország elleni éllel. A Panama-csatorna építőit korrupció miatt bíróság elé állítják, maga F. M. de Lesseps öt évi börtönt kap, később kegyelmet. Képzőművészet: a belga C. Meunier szobra *A tákozló fiú*; Cl. Monet 1892–1894 között 40-szer festi meg *A roueni katedrális*. Az akadémizmussal szembeforduló művészcsoporthat a müncheni szecesszió. Zeneművek: G. Faurétól *A jó sanszon* (9 vers megzenésítése Verlaine *La bonne chanson* c. kötetéből); J. Massenet operája a *Werther* (Goethe nyomán); R. Leoncavallo „verista” operája pedig a *Bajazzo*; G. Verdi szimfonikus operája a *Falstaff* (Shakespeare vígjátéka nyomán).

A magy. ir.-ban megszületik Vajda HARMINC ÉV UTÁN c. költeménye. Megjelenik Heltai Jenő első kötete, a MODERN DALOK, továbbá Justh Zsigmond regénye, A PÉNZ LEGENDÁJA, és megindul a PALLAS NAGY LEXIKON kiadása 16 kötetben 1897-ig, majd pótkötetek 1900-ban.

Az ang. ir.-ban sajátos lírai hang R. Kiplingé, KASZÁRNYABALLADÁK (Barrack-room ballads) c. songjai hatottak B. Brechtre. G. B. Shaw első sikeres művének leginkább elfogadott magy. címe: SZERELMI HÁZASSÁG (The widower's houses — az özvegyember házai). Az ír W. B. Yeats szimbolista színműve a KATALIN GRÓFKISASSZONY (The Countess Cathleen).

Megjelenik a ném. ir. legjobb naturalista drámája, G. Hauptmann A TAKÁCSOK (Die Weber) c. műve. Th. Fontane nagy regénye a JENNY TREIBEL ASSZONY (Frau J. Treibel).

H. Ibsen új darabja: SOLNESS ÉPÍTŐMESTER (Bygmester Solness) a leghíresebb norv. művek közé tartozik — a be nem teljesült életrajz drámája.

Zola *Rougon-Macquart*-sorozatának 19., és talán legmonumentálisabb darabja, az ÖSSZEOMLÁS (La débacle) a porosz—fr. háború és a párizsi Kommün idején játszódik. Stendhal 1832 nyarán írt életrajzi feljegyzései az EGOTISTA EMLÉKEZÉSEK (Souvenirs d'egotisme) kegyetlen önbírálatukkal tűnnek ki.

A trieszti Italo Svevo, az Osztrák—Magyar Monarchia ol. írójának regénye az EGY ÉLET (Una vita).

A rom. A. Vlahută HOL VANNAK ÁLMAINK? (Unde ni sînt visătorii?) címen ír ars poeticát.

Csehovnak a 6-OS SZÁMÚ KÖRTEREM (Palata No. 6) c. elbeszélése az or. ir. egyik remekműve. T. G. Vlahov megírja az újjászületett bolg. ir. egyik kiváló elbeszélését, A NAPSZÁMOST (Rataj). Végül a horv. E. Kumičić regényére — ZRÍNYI ÉS FRANGEPÁN ÖSSZEESKÜVÉSE (Urota Zrinjsko-Frankopanska,

1882–1883) — utalunk, amely a Wesselényi-féle összeesküvés történetét a két 1671-ben kivégzett főnemes sorsán keresztül tárgyalja.

1893 Megalakul az ang. Független Munkáspárt. Kínában a republikánus Kuomintang-párt első szervezkedésének jelei. Növekszik a fr. gyarmatbirodalom (harok Madagaszkárárt 1896-ig). E. A. Behring megtalálja a diftéria szérumát. Rudolf Diesel megépíti a róla elnevezett motort (1897-ig). Gottlob Frege megalapozza a matematikai logikát. Villamosáram-szolgáltatás és telefonhírmondó (Puskás Tivadar találmánya) indul Budapesten. Felavatják Stróbl Alajos *Arany János*-szobrát a Múzeum-kertben. Elkészül C. Meunier *Teherhordók* c. plasztikája, valamint Csók István *Báthory Erzsébet* c. képe, továbbá a norv. E. Munch „pre-expresszionista” képe, a *Sikoly*. Zene: P. I. Csajkovszkij VI. („*Patetikus*”) *szimfóniája*; A. Dvořák IX. („*Új világ*”) *szimfóniája* és a finn Jean Sibelius *Karélia* c. szimfonikus poémája, végül G. Puccini operája: *Manon Lescaut* (vö. 1731 és 1884).

A magy. ir. ez évi verseskötete Czöbel Minka *MAYA* c. munkája. Jókai kiváló, öregkori rövid regénye a *SÁRGA RÓZSA*. Herczeg Ferencről bemutatják a DOLOVAI NÁBOB LEÁNYA c. színművet és megjelenik a GYURKOVICS LÁNYOK c. regénye. Tömörkény István novelláskötete a SZEGEDI PARASZTOK ÉS EGYÉB URAK. Megjelenik Pauler Gyula nagy műve, A MAGYAR NEMZET TÖRTÉNETE AZ ÁRPÁD-HÁZI KIRÁLYOK ALATT, két kötetben.

Az ang. nyelvű ir.-ból O. Wilde színművét, *LADY WINDERMERE LEGYEZŐJE* (*Lady Windermere's fan*), említjük, valamint az am. Mark Twain elbeszélését: *AZ EGYMILLIÓ FONTOS BANKJEGY* (*The £ 1 000 000 bank note*).

A ném. ir. egyik legjobb vígjátéka G. Hauptmann műve, *A BUNDA* (*Der Biberpelz*).

A hol. Herman Heijermans színműve, *AHASVERUS*, a témája miatt érdekes.

A „legartisztikusabb” fr. versek José Maria de Hérédia szonettkötetében, A TRÓFEÁKban (*Les trophées*) találhatók. V. Sardou és É. Moreau máig is sikeres vígjátéka A SZÓKIMONDÓ ASSZONYSÁG (*Madame Sans Gêne*), A. France két regénye a LÜDLÁB KIRÁLYNŐ (*La rôtisserie de la Reine Pédauque*) és COIGNARD ABBÉ VÉLEKEDÉSEI (*Les opinions de Jérôme Coignard*). Zola *Rougon-Macquart*-sorozatának 20. — záró — regénye a PASCAL DOKTOR (*Le docteur Pascal*), aki elkészíti a család kortörténetének „mérlegét”. Verlaine önéletrajzi jegyzeteinek második része a BÖRTÖNEIM (*Mes prisons*). A belga M. Maeterlinck híres darabja a PELLÉAS ÉS MÉLISANDE.

George Cosbuc rom. költeményei *BALLADÁK ÉS IDILLEK* (*Balade și idile*) címen jelennek meg.

Makszim Gorkij novellákkal indul pályáján: az egyik első JEMELJAN PILJAJ (a főszereplő neve). A cseh A. Jirásek regénytrilógiája, az EGÉSZ VILÁG ELLEN (Proti všem) a legkiemelkedőbb a huszita háborúkkal foglalkozó művek közül.

1894 Alfred Dreyfus, zsidó származású fr. katonatiszt állítólagos hazaárulás miatti pere, elítélése és deportálása (1906-ban rehabilitálják). Elődje halála után II. Miklós (az utolsó) cár lép trónra — 1917-ig: 1918-ban kivégzik. Japán és Kína

háborúja (1895-ig): Korea elszakad Kínától, Formosa Japánhoz kerül. A magy. országgyűlés elfogadja a polgári házasságkötésről szóló törvényt. Kossuth Lajos halála Torinóban. Louis Lumière feltalálja a film elődjét, a kinematográfot. Bevezetik a helyi érzéstelenítést. Pierre de Coubertin fr. pedagógus bizottságot szervez az olimpiai játékok modern felújítására. A. V. Beardsley ang. grafikus illusztrációi O. Wilde *Saloméjához*; P. Gauguin képe: *Párizs hóban*. Zene: Cl. Debussy *Egy faun délutánja*, szimfonikus költemény Mallarmé nyomán (vö. 1865).

Jókai ötvenéves írói jubileumára kiadják műveit százkötetes díszkiadásban. Elkészül Komjáthy Jenő kötetcmadó verse, A HOMÁLYBÓL. Megjelenik Justh Zsigmond regénye a FUMUS (Voltunk), továbbá Bródy Sándor novellája, a KAÁL SAMU, valamint Benedek Elek gyűjtésében és kiadásában a MAGYAR MESE- ÉS MONDAVILÁG (1896-ig öt kötetben). Tolnai Lajos közléstesi önéletrajzi írását: SÖTÉT VILÁG. Dec. közepén megindul az *Új Idők* c. szépirodalmi hetilap Herczeg Ferenc szerkesztésében (fennáll 1949-ig).

Az ang. nyelvű ir. legjavából G. B. Shaw darabját, a FEGYVEREK ÉS FÉRFIAKAT (Arms and the man — hősök), valamint R. Kipling világsikerű művét, A DZSUNGEL KÖNYVÉT (The jungle book) említjük; A. C. Doyle közléstesi SHERLOCK HOLMES EMLÉKIRATAI (The memoirs of S. H.) címen mesterdetektívje újabb kalandjait.

A ném. ir.-ból G. Hauptmann HANNELE MENNYBEMENETELE (Hanneles Himmelfahrt) c., félig szimbolista, félig naturalista darabjára, Theodor Fontane regényére — EFFI BRIEST — kell utalnunk. Ez utóbbi címe a kitaszított asszony neve.

A jiddis ir. mesterműve Sólem Aléhem TÓBIÁS, A TEJESEMBER (Tevje der milhiger) c. regénye, amely ma musical formában — *Hegedűs a háztetőn* — népszerű.

Ez évben adják ki Stendhal VÖRÖS ÉS FEHÉR (Lucien Leuwen) c., hátrahagyott regényét, és ez évben tűnik fel a sikeres fr. színműíró, E. Rostand A REGÉNYESEK (Les romanesques) c. darabjával.

Az ol. ir. sikere F. De Roberto regénye, AZ ALKIRÁLYOK (I vicerè), ill. G. Deledda novelláskötete, a SZÁRD ELBESZÉLÉSEK (Racconti sardi).

A rom. Duiliu Zamfirescu ez évben kezdi írni a bojárok idejeműlt világáról szóló, a COMĂNEȘTEANU CSALÁD REGÉNYE (Romanul Comăneștenilor) c., ötrészes ciklusának első kötetét. Az utolsó, az ANNA VAGY AMI NEM LEHETSÉGES (Anna au ceeace nu se poate) 1906-ban jelent meg.

Az or. ir.-ból az első szimbolista verseskötetet, K. D. Balmont ÉSZAKI ÉG ALATT (Pod szevernym nyebom) és Csehov útijegyzeteit SZAHALIN szigetén tett látogatásáról említjük. A len. B. Prus AZ EMANCIPÁLTAK (Emancypantki) c. regénye az esztendő fontos kiadványa. A cseh ir.-ból A. Jirásek HUSZÁROK (Husari) c. elbeszélésére hivatkozunk.

1895 Kubai felkelés a sp. uralom ellen. Véres örményüldözés Konstantinápolyban. Olaszország megtámadja Etiópiát, de vereséget szenved. Carl v. Linde — 191 °C-on cseppfolyósítja a levegőt. W. C. Röntgen felfedezi a róla elnevezett X-sugarakat. Rippl-Rónai megfesti az *Öregasszony ibolyával*, Lovis

Corinth pedig *Leányokt ágyban* c. impresszionista festményt. Jelentős még Munkácsy *Sztrájk* és Käthe Kollwitz *Takácsfelkelés* (6 grafika 1898-ig) c. munkája. Fontos zenei esemény R. Strauss *Till Eulenspiegel vidám csínyjei*, A. Dvořák *Gordonkaverseny* és G. Mahler 2. (*c-moll*) *szimfónia* c. műve. Megjelenik Marx főművének, a TÖKÉNEK az utolsó — harmadik — kötete Fr. Engels gondozásában, aki még abban az évben meghal. A Nobel-díj alapítása Stockholmban.

Komjáthy Jenő verseskötete, a HOMÁLYBÓL, Mikszáth regénye, a BESZTERCE OSTROMA, Justh Zsigmond naturalista parasztregénye, a GÁNYÓ JULCSA az év ismert érdekességei. Kevesebben tudják, hogy Kupa Árpád asztalosmester nagy sikerű regényt tesz közzé a NAPSZÁMOSOK címen, ill. hogy Szomory Dezsőnek Párizsban jelenik meg novelláskötete LES GRANDS ET LES PETITS MOINAUX (szó szerint: A nagy és a kis verebek) címen. Igen népszerű Tóth Béla gyűjteménye: SZÁJRUL SZÁJRA — A MAGYARSÁG SZÁLLÓIGÉI.

G. B. Shaw CANDIDA c., nőpárti színműve, O. Wilde BUNBURY c. vigjátéka, amelynek igazi címe: Annak fontossága, hogy komoly vagy Ernő legyen az ember (azaz egy szójáték: The importance of being Earnest) és másik, szatirikus játéka, AZ ESZMÉNYI FÉRJ (The ideal husband) ebben az évben kerültek színpadra. Th. Hardy regénye, a LIDÉRCFÉNY (Jude the obscure — Juda, az obskurus, a fel nem tűnő) és H. G. Wells regényálma, AZ IDŐGÉP (The time machine) az, amit az ang. ir.-ból ki kell emelnünk. Mindezt az am. Mark Twain SZEMÉLYES EMLÉKEZÉSEK SZENT JOHANNÁRA (Personal recollections of Joan of Arc) c. műve egészíti ki.

A ném. ir.-ban is fontos színművek születnek, hogy csak Fr. Wedekind A FÖLD SZELLEME (Der Erdgeist — a Lulu-tragédia első része) és G. Hauptmann FLORIAN GEYER — már újra a naturalizmus jegyében — c. munkájára utaljunk. Tartalma teszi érdekessé a hol. L. Couperus utópikus társadalmi regényét, a VILÁGBÉKÉT (Wereldvrede).

Verlaine folytatja önéletrajzát, ezúttal VALLOMÁSOK (Confessions) címen. G. Le Bon pszichológiai értekezését — A TÖMEGEK LÉLEKTANA (Psychologie des foules) — azóta sokszorosan igazolta a történelem.

Az ol. ir. regényírója, A. Fogazzaro EGYKORI KIS VILÁG (Piccolo mondo antico) c. művével örvendeztette meg olvasóit.

A sp. V. Blasco Ibañez MÁJUSI VIRÁGZÁS (Flor de mayo), ill. az ecuadori J. Montalvo 1873-ban írt, de csak most kiadott regénye, a FEJEZETEK, AMELYEKRŐL CERVANTES ELFELEDKEZETT (Los capitulos que se le olvidaron a C.) emelkednek ki a sp. nyelvű ir.-ból.

Az or. ir. ez évben elbeszélésekben gazdag: L. Ny. Tolsztoj ÚR ÉS SZOLGA (Hozzajin i rabotnyik), M. Gorkij IZERGIL ANYÓ (Sztaruha Izergil), DAL A SÓLYOMMADÁRRÓL (Pesznja o szokole), CSELKAS és V. G. Korolenko NYELV NÉLKÜL (Bez jazika) c. munkái bizonyítják ezt. 1895–1896-ból valók a nagy len. regények, pl. H. Sienkiewicz QUO VADIS? és B. Prus A FÁRAÓ (Faraon) c. műve. S. Čech verseskötete, A RABSZOLGA DALAI (Písň otroka) a cseh líra kiváló alkotása.

Maironis versciklusa, a TAVASZI HANGOK (Pavasario balsai) a litván líra remekműve.

1896 Madagaszkár fr. gyarmat lesz. Az ang. katonaság benyomul Szudánba. Or.—jap. ellentétek. Felkelés a Fülöp-szigeteken a sp. uralom ellen. Megtartják az első újkori olimpiai játékokat Athénban. Millenniumi ünnepségek Magyarországon, megnyitják Európa első földalatti vasútját Pesten (ma is közlekedik), átadják a forgalomnak a Ferenc József — ma Szabadság — hidat, az újpesti vasúti hidat, megépül a Múcsarnok, a Hősök tere az emlékoszloppal stb. A munkálatok egyik fő irányítója Zala György. Felfedezik, hogy az uránium radioaktív sugarakat bocsát ki. Fadrusz János *Mária Terézia*-szobra (1919-ben Pozsonyban ledöntötték), A. Rodin *Isten keze* c. márványplasztikája, Munkácsy Mihály *Ecce Homo*, Benczúr Gyula *Buda visszavétele*, Ferenczy Károly *A hegyibeszéd* c. képe az év nevezetes képzőművészeti alkotása. Megalapítják a *Jugend* c. lapot Münchenben. A cseh A. Mucha a „Jugendstil” (fr.—ang. nevén: Art Nouveau, nálunk szecesszió) grafikusa. Zene: G. Mahler *III. (d-moll) szimfóniája*, R. Strauss *Ímígyen szóla Zarathustra* c. szimfonikus költeménye, valamint G. Puccini operája, a *Bohémélet* (Murger regénye nyomán, vö. 1851).

Kiss József *TÜZEK* c. versében a forradalom mellett tesz hitvallást. Endrődi Sándor kiadja *KURUC NÓTÁK* c. kötetét. Az év regénye: Mikszáth SZENT PÉTER ESERNYŐJE. Herczeg Ferenc új regénye a SZABOLCS HÁZASSÁGA. Riedl Frigyes közzéteszi a MAGYAR IRODALOM FŐIRÁNYAI c. művét, benne stílustörténeti szempontokat is érvényesítve.

Az ang. ir. terméséből ezúttal csak H. G. Wells DOKTOR MOREAU SZIGETE (The island of Doctor M.) c. fantasztikus regényére hivatkozunk.

A ném. művek közül kiemelkedik Detlew v. Liliencron elbeszélő költeménye, a POGGFRED és G. Hauptmann „újromantikus” darabja, AZ ELMERÜLT HARANG (Die versunkene Glocke). A bécsi A. Schnitzler színjátékára — SZERELMESKEDÉS (Liebele) — és a budapesti születésű, de ugyancsak bécsi Theodor Herzl röpiratára, A ZSIDÓ ÁLLAMRA (Der Judenstaat) kell még rámutatnunk, amely a politikai cionizmus alapműve.

A norv. ir.-ból két színművet említünk, K. Hamsunét, A BIRODALOM KAPUJÁBAN (Ved rigets port) c.-t és Ibsen újabb remekművét, a JOHN GABRIEL BORKMANNT (a címszereplő neve).

A fr. szerzők közül kiemelkedik A. Jarry zseniális drámája, az ÜBÜ KIRÁLY (Ubu roi). Marcel Proust munkája az ÖRÖMÖK ÉS NAPOK (Les plaisirs et les jours) c. elbeszéléskötet. H. Bergson pedig kiadja az ANYAG ÉS EMLÉKEZET (Matière et mémoire) c. filozófiai tanulmányát.

A port. E. Castro e Almeida SALOME c. elbeszélő költeménye a szecesszió kedvelt témáját dolgozza fel.

Az év or. színműve A. P. Csehov darabja, A SIRÁLY (Csajka), de kitűnő A. I. Kuprin A MOLOCH (Moloh) c. elbeszélése is.

Az észt E. Vilde regénye a HIDEG VIDÉK (Külmale maale).

A kazah-tör. ir.-ból az 1801 és 1820 között keletkezett, de csak 1896-ban kiadott AJMAN ÉS SOLPAN (Ajman-Šolpan) c. névtelen szerzőjű eposzt említjük.

Megtartják az első cionista kongresszust Bazelban (vö. Herzl 1896). Gör.—tör. háború Krétaért gör. győzelemmel. Dél-nyugat (ném.)-Afrikában hottentotta felkelés. J. J. Abel hormonkivonatot készít juhok mellékveséjéből. G. Marconi 14 km-re szikratávírozik. A. Rodin megalkotja *Balzac*-, ill. *Victor Hugo*-szobrát. Kernstock Károly megfesti az *Agitátor*, P. Gauguin a *Honnan jövünk? Mik vagyunk? Hová megyünk?*, C. Pissarro a *Boulevard des Italiens* c. képét. A zeneművek közül P. Dukas *A bűvészinas* c., Goethe verse nyomán írt szimfonikus költeményét említjük.

A magy. ir.-ban ez az év a kisebb írások éve. Mikszáth megírja a *GAVALLÉROK* c. elbeszélést, Tóth Béla a *BOLDOGASSZONY DERVISE ÉS EGYÉB HISTÓRIÁK*, Rákosi Viktor (Sipulusz) *HUMORESJKJEI*, Krúdy Gyula (még nincs 20 éves!) pedig az *ÜRES FÉSZEK ÉS EGYÉB TÖRTÉNETEK* c. művét.

Az ang. ir.-at még mindig a már ismert nevek fémjelzik: Kipling egy halászhajón férrias munkában keménnyé izmosodó gazdag fiúról ír a *VITÉZ KAPITÁNYOK* (*Captains courageous*) c. regényében, H. G. Wells két fantasztikus regénye közül az első, a *LÁTHATATLAN EMBER* (*The invisible man*) filmtéma is volt, a második, a *VILÁGOK HÁBORÚJA* (*The war of worlds*) óriási pánikot keltett az USA-ban, amikor 1929-ben Orson Welles rádióra alkalmazta. Bram Stoker *DRACULA* című regénye a „thrillerek” őse. A finom esztétikum jegyében áll viszont az ang. am. Henry James regénye, a *MAISIE TUDJA* (*What Maisie knew*).

A ném. nyelvű ir.-ból kiemelkedik Max Halbe darabja, a *FÖLDANYÁNK* (*Mutter Erde*). Fontane zseniális dialógus-regénye, a *STECHLIN* (a hős neve, magy. címe a *TÓPARTI KASTÉLY*) olyan öregkori remekmű, amelyet a fiatal Th. Mann — akinek ez évben *FRIEDEMANN ÚR*, a *TÖRPE* (*Der kleine Herr F.*) c. novellája jelent meg — mindig csodált. A katolikus egyházon belüli „modernista” tendenciája miatt került a pápa által tiltott könyvek listájára Hermann Schell a *KATOLICIZMUS MINT A HALADÁS PRINCÍPIUMA* (*Der Katholizismus als Prinzip des Fortschritts*) c. műve. S. Przybyszewski munkái úgyszólván egyszerre jelentek meg németül és lengyelül: a *SÁTÁN GYERMEKEI* (*Satanskind*).

A skandináv ir. művei közül a svéd Selma Lagerlöf feltűnést keltő regénye, az *ANTIKRISZTUS CSODÁI* (*Antikrists mirakler*) és Strindberg egyik önéletrajzi kötete, az *INFERNO* méltó az említésre.

Az év fr. ir.-ból két lírai mű, Mallarmé nagy költeménye, *EGY KOCAVETÉS SOHA NEM TÖRLI EL A VÉLETLENT* (*Un coup de dés jamais n'abolira le hazard*), A. Gide *FÖLDI TÁPLÁLÉKOK* (*Les nourritures terrestres*, átdolg. 1927), valamint egy máig is állandóan műsoron levő sikerdráma, E. Rostand *CYRANO DE BERGERAC*, amelyet Ábrányi Emil kiválóan fordított magyarra, továbbá R. Rolland történelmi drámája, a *FARKASOK* (*Les loups*), ill. P. Gauguin regényes önéletrajzi útírajza, a *NOA NOA* emelkedik ki. 1897-től 1901-ig tette közzé A. France négykötetes körképét a fr. és az európai századforduló társadalmáról: *JELENKORI TÖRTÉNET* (*Histoire contemporaine*) címmel.

A sp. ir.-ból egyetlen szerző, Ángel Ganivet két művére hívjuk fel a figyelmet: egy regényre, a *MAYA BIRODALOM MEGHÓDÍTÁSA* *PIO CID*, az *UTOLSÓ SPANYOL HÓDÍTÓ ÁLTAL* (*Conquista del Reino de Maya por el ultimo conquistador español Pio Cid*) és egy esszére, a *SPANYOL VILÁGSZEMLELET* (*Idearium español*) c. munkákra.

Az or. ir. értékei közül a szimbolisták verseire, pl. V. J. Brjusov *ME EUM ESSE* (Ez vagyok én), drámákra, mint L. Ny. Andrejev *AZ EMBER ÉLETÉRE* (Zsizny cseloveka) és főként Csehov remekművére — jelenetek a falusi életből — a *VÁNYA BÁCSIRA* (Gyagya Vanya), továbbá elbeszélésekre, mint M. Gorkij *MAKAR CSUDRA* vagy egy másik, a *KONOVALJOV* c.-re hivatkozunk. 1897-től 1900-ig jelent meg H. Sienkiewicz nagy regényének — *KERESZTESLOVAGOK* (Krzyzacy) — három kötete, a lengyelek véres harcának története a ném. lovagrend ellen.

1898 Az Orosz Szociáldemokrata Párt első kongresszusa. Németország minden erővel fejleszti hajóhadát. A császári reformtörekvések Ce Hszi anyacsászárnő ellenállásán meghiúsulnak Kínában. Háború Spanyolország és az USA között: Kuba, a Fülöp-szigetek am. uralom alá kerül, és az USA megszállja Hawaii-t. Zola megírja nyílt levelét *J'accuse* (Vádolom . . .) címen a fr. elnökhöz Dreyfus érdekében (vö. 1894). J. Dewar — 240 °C-on cseppfolyósítja az oxigént. R. Koldewey megkezdi Babilon kiasását (1917-ig). M. Liebermann megfesti a *Füldöző fiúk* c. képet, H. de Toulouse-Lautrec pedig elkészül az *Elle* azaz *Ő* c. litográfiákkal, amelyek témájukat egy prostituált életéből merítik. Megnyílik Csehov *Sirályának* előadásával a K. Sz. Sztanyiszlavszkij és V. I. Nyemirovics-Dancsenko vezette Moszkvai Művész Színház. Erzsébet magyar királynőt egy ol. anarchista meggyilkolja.

Mikszáth regénye, az *ÚJ ZRÍNYIÁSZ*, valamint Tömörkény István *JEGENYÉK ALATT* c. novelláskötete (és *VALÉR A FÖLDRE MEGY* c. novellája), Gárdonyi *AZ ÉN FALUM* címen összeállított novellái, közöttük a *MICÓ*, továbbá Berczik Árpád vígjátéka, a *HIMFY DALAI* — sikert ér el az évben. 1898-tól 1904-ig jelenik meg Tóth Béla gyűjtése, a *MAGYAR ANEKDOTAIKINCS* (hat kötetben).

Az ang. ir.-ból kiemelkedik Wilde *A READINGI FEGYHÁZ BALLADÁJA* (The ballad of the Reading gaol) c. költeménye, G. B. Shaw színműve, a *WARRENNÉ MESTERSÉGE* (Mrs. Warren's profession), valamint az am. H. James kísértet-története, a *CSAVAR FORDUL EGYET* (The turn of the screw).

A ném. ir.-ból említésre méltó A. Holz *PHANTASUS* c. verseskötete, amely két füzetben 1898–1899-ben jelent meg és mitológiai címét Ludwig Tieck romantikus kötetétől kölcsönözte. O. v. Bismarck *GONDOLATOK ÉS EMLÉKEZÉSEK* (Gedanken und Erinnerungen, két részben) címen adja ki emlékiratait (a második csak 1921-ben jelent meg); végül Sigmund Freud alapvető műve *A MINDENNAPI ÉLET PSZICHOPATOLÓGIÁJA* (Zur Psychopathologie des Alltagslebens, 1898–1901 és tovább növelve 1921-ig).

A dán ir.-ból H. Pontoppidan regényét, a *SZERENCSES PÉTER*t (Lykke-Per, 1898–1904) és M. Andersen *Nexø* elbeszélését, a *SORSJÁTÉKOT* (Lotterisvensken) említjük. Ez évben jelenik meg A. Strindberg nagy jelentőségű, új stílusú drámája, a *DAMASZKUSZ FELÉ* (Till Damaskus).

Az év fr. ir.-ból kiemelkedik J.-K. Huysmans regénye, a *SZÉKESEGYHÁZ* (La cathédrale).

Megjelenik az ol. G. D'Annunzio drámája, a *HALOTT VÁROS* (La città morta); G. Leopardi 1817 és 1832 között írt feljegyzéseit *GONDOLATOK KÜLÖNBÖZŐ FILOZÓFIAI DOLGOKRÓL ÉS A SZÉPIRODALOMRÓL* (Pensieri di varia filosofia e di bella letteratura) címen pedig 1898-tól 1907-ig tették közzé hét kötetben.

Az or. ir.-ban megjelenik Csehov egyik mesterműve, A TOKBA BÚJT EMBER (Cselovek v futljare). Tanulságos L. Ny. Tolsztoj tanulmánya, a MI A MŰVÉSZET? (Sto takoje iszkusstvo?) A len. S. Wyspiański drámája, A VARSÓI NŐ (Warszawianka), amelynek cselekménye az 1831. évi fölkelés idején játszódik, méltó az említésre. A szerb S. Sremac regénye, a PAPHÁBORÚ (Pop Cira i pop Spira — Cira pap és Spira pap) az év érdekessége.

Az albán Naim Frashëri poémát ír SZKANDER BÉG TÖRTÉNETE (Histori e Skënderbeut) címen.

Avetik Iszahakjan örmény költő DALOK ÉS SEBEK (Jerger u verker) címen ad ki verseskötetet.

Említsük végül a jap. Kunikida Doppo elbeszélését, címe MUNASINO, a főszereplő neve.

1899 Az első nemzetközi békekonferencia Hágában, a Nemzetközi Bíróság megalakítása. Kítör a véres ang.—búr háború (1902-ig). Kuba önálló köztársaság lesz (1901-től USA-protectorátussal). Japán megtisztítja a sintoizmust az idők folyamán behatolt buddhista vallási elemektől. E. Rutherford felfedezi a radioaktív atomok alfa és béta sugarait. A Wright testvérek első kísérletei sárkányrepülővel. Max Klinger megalkotja Beethoven-szobrát; az am. Winslow Homer képe a *Golf-áram*. Az év zenei eseménye R. Strauss *Hősi élet* és J. Sibelius *Finlandia* c. szimfonikus költeménye. Budapesten bemutatják Dohnányi Ernő *1. (c-moll) zongoraversenyét*. Lechner Ödön megépíti az egykori *Postatakarékpénztár* épületét (1899–1901) és a *Földtani Intézet* palotáját a Stefánia, ma Népstadion úton.

Megjelenik Ady Endre első kötete, a VERSEK, továbbá Thury Zoltán URAK ÉS PARASZTOK ÉS MESE A KIS HÁZBÓL ÉS EGYÉB TÖRTÉNETEK c. novelláskötetei, valamint Papp Dániel két novelláskötete, a TÜNDÉRLAK MAGYARHONBAN és az UTOLSÓ SZERELEM ÉS EGYÉB ELBESZÉLÉSEK, ill. mesternovellája, A NAGY JAKOB. Az újonnan létrejött Magyar Színház bemutatja Herczeg Ferenc (regényéből) A GYURKOVICS LÁNYOK c. darabját. Jánosi Béla főműve: AZ AESTHETICA TÖRTÉNETE (1899–1901, három kötet). Gárdonyi megkezdí az EGRI CSILLAGOK közlését folytatásokban.

Az ang. nyelvű ir. eseményei: Joseph Conrad titokzatos Afrika-regénye, A SÖTÉTSÉG MÉLYÉN (The heart of darkness), R. Kipling vidám diákregegye, magyar címén HÁROM KÓPÉ (Stalky & Co.), amely azonban a helytállásban kiemelkedő gyarmati tiszték nevelésének módszereit mutatja be és Arthur Symons esszéi, A SZIMBOLISTA ÁRAMLAT AZ IRODALOMBAN (The symbolist movement in literature), amely kör- és korkép. Az ír W. B. Yeats szimbolista verseskötete: SZÉL A NÁDBAN (Wind among the reeds).

G. Hauptmann újabb naturalista drámát ír: HENSCHEL FUVAROS (Fuhrmann Henschel). Ricarda Huch a ROMANTIKA VIRÁGKORA, ELTERJEDÉSE ÉS HANYATLÁSA (Blütezeit, Ausbreitung und Verfall der Romantik) c. — máig is érvényes tanulmányával jelentkezik. Elsősorban azonban az osztrákoké a szó: 1899-ben készül el R. M. Rilke a RILKE KRISTÓF KORNÉTÁS SZERELMÉNEK ÉS HALÁLÁNAK LEGENDÁJA (Die Weise von Liebe und Tod des Cornets Christoph Rilke) c.

„verssel fertőzött prózában” irt lírai elbeszéléssel, amelynek csaknem végleges változata 1904-ben jelenik meg, s ugyancsak 1899-ből való H. v. Hofmannsthal csodálatos, ritmikus prózában irt novellája, a LOVASTÖRTÉNET (Reitergeschichte).

Ibsen utolsó, HA MI HOLTAK FELTÁMADUNK (Når vi døde vågner) c. darabja egyben a nagy norv. művész búcsúja is.

A. Gide A ROSSZUL LELÁNCOLT PROMÉTHEUSZ (Le Prométhée mal enchainé) c. művét fr. nyelven „sotie”-nak (játékos bohóságnak) nevezte. A belga M. Maeterlinck mesedramája a kor népszerű témáját veszi elő: ARIANE ÉS A KÉKSZAKÁLL (Ariane et Barbe-Bleue).

A sp. V. Blasco Ibañez híres regénye A KUNYHÓ (La barraca); M. Menendez y Pelayo kiadja a sp. ir. legnagyobb románcgyűjteményét ROMANCERO címen.

L. Ny. Tolsztoj FELTÁMADÁS (Voszkresenije) c. regénye nagy, öregkori, morális megtisztulást sürgető mű; M. Gorkij novellája, a HUSZONHAT ÉS EGY (Dvadcaty seszty i odna) felejthetetlen emberségében. Megemlítjük a len. E. Orszeszkowa ARGONAUTÁK (Argonauty) c. regényét. A cseh Petr Bezruč nagyrészt 1899–1900-ban irt, SZILÉZIAI DALOK (Slezské písně) címen összefoglalt versei az elnyomás elleni tiltakozás hangjait hallatják. Feltétlenül említendő a szlov. Oton Zupančič A MÁMOR KELYHE (Čaša opojnosti) c. verseskötete.

Utalnunk kell a lett Rüdolfs Blaumanis A HALÁL ÁRNYÉKÁBAN (Nāves ēnā) c. novelláskötetére és ANDRIKSONS c. novellájára.

Végül hivatkozunk a tör. Tevfik Fikret TÖRÖTT LANT (Rubāb-i şikeste) c. versciklusára.

1900 Az év legfontosabb történelmi eseménye az 1899-ben — Ce Hszi anyacsászárnő támogatásával — alakult Igazság és Egyetértés Ökle elnevezésű titkos társaság — angolul „boxerek” — felkelése Kínában az erősödő európai befolyás ellen: a felkelés véres leverésére (1901. szept.) a nagyhatalmak egyesítik erejüket. M. Planck kidolgozza a kvantumelmélet alapjait. Felfedezik a vércsoportokat. Arthur Evans megkezdí a minoszi kultúra emlékeinek feltárását Kréta szigetén. Megnyílik a Metró Párizsban. Bemutatják az első játékfilmeket, így Georges Méliès *Jeanne d'Arcját*. Ferenczy Károly megfesti a bibliai jelenetet: *József eladja testvérei*, F. Hodler monumentális freskói Zürichben: *A svájciak visszavonulása Marignanónál*; Anders Zorn svéd festő képe a *Maja*. G. Puccini operája: *La Tosca*; G. Fauré lírai drámája: *Prométheusz*.

Elkészül Ady FANTOM c. verse. Először 1903-ban, a *Még egyszer* c. kötetben jelenik meg, majd 1906-ban, az *Új versek* c. kötetben AZ ÉN MENYASSZONYOM címmel. Napvilágot lát Mikszáth KÜLÖNÖS HÁZASSÁG c. regénye. Ambrus Zoltán novelláinak címe: A GYANÚ. Riedl Frigyes esszéje: PÉTERFY JENŐ. 1900-ban indul a *Fehér könyv* c. folyóirat, amelyet Bródy Sándor maga ír és szerkeszt. A megalakuló Társadalomtudományi Társaság szemléje a *Huszdik Század* c. folyóirat, amelybe a korszak leghaladóbb szellemű gondolkodói írnak.

1899–1900 a megjelenési dátuma J. Conrad LORD JIM c. regényének az ang. ir.-ban, míg az ang. am. ir. Th. Dreiser CARRIE DRÁGÁM (Sister Carrie) c. regényére és Jack London A FARKAS FIA (The son of the wolf) c. novelláskötetére hivatkozik.

S. George verseskötete, AZ ÉLET SZÖNYEGE (Der Teppich des Lebens) új hangot hoz a ném. lírába. E. Husserl megalapítja a fenomenológiai módszert LOGIKAI VIZSGÁLÓDÁSOK (Logische Untersuchungen) c. könyvével. Az ez évi ir.-ban ismét csak az osztrákok vezetnek: R. Beer-Hofmann GEORG HALÁLA (Der Tod Georges), H. v. Hofmannsthal BASSOMPIERRE MARSALL ÉLMÉNYE (Das Erlebnis des Marschalls von Bassompierre), A. Schnitzler GUSZTI HADNAGY (Leutnant Gustl) — mindahány mesternovella. Ez évből való S. Freud ÁLOMFÉJTÉS (Die Traumdeutung) c. műve, akárcsak E. Mach értekezése, AZ ÉRZETEK ELEMZÉSE ÉS A FIZIKAI VISZONYA A PSZICHIKAIHOZ (Die Analyse der Empfindungen und das Verhältnis des Physischen zum Psychischen, az elterjedt kiadás).

Hol. színpadon bemutatják H. Heijermans halásztragédiáját, magy. címe REMÉNY (Op hoop van zegen — az áldás reménysége) — nálunk is színpadra került. A svéd Ellen Key pedagógia könyve, A GYERMEK ÉVSZÁZADA (Barnets århundrade) indította meg a gyermek központú új nevelés hullámát.

E. Rostand új sikerét a nagy Napóleon beteges fiáról írt darabja, A SASFIÓK (L'Aiglon) hozta meg. R. Rolland-nak a forradalom történetéből vett darabjai közül való a DANTON; végül két fontos esszé: H. Bergson A NEVETÉS (Le rire) és P. Claudel A KELET MEGISMERÉSE (Connaissance de l'Est) c. munkája. Ez utóbbit Claudel „költemények prózában” megjelöléssel bocsátotta közre: de nem a műfajuk fontos, hanem az, hogy mennyivel járultak hozzá a távol-keleti ember természetének megismeréséhez.

G. D'Annunzio sikeres regénye, A TŰZ (Il fuoco), ill. A. Fogazzaro KIS MODERN VILÁG (Piccolo mondo moderno) c. regénye — az 1895. évi párja — az ol. ir. fontos művei.

C. Reyes uruguayi sp. regénye a KAIN NEMZETSÉGE (Raza de Cain); honfitársa, J. E. Rodó értekezése a kultúráról az ARIEL.

Megjelenik (Lipszében) az *Iszkra* c. illegális marxista lap, amelynek első négy évfolyamát Lenin szerkeszti. K. P. Pjatnyickijhoz írt leveleiben Gorkij a művészet feladatát fogalmazza meg. L. Ny. Tolsztoj megrázó színműve AZ ÉLŐ HOLTTEST (Zsivoj trup).

1901 Meghal Viktória ang. királynő, utóda VII. Edward. Kanada domíniumi rangot kap. V. van Gogh gyűjteményes és a tizennyolc éves P. Picasso első kiállítása Párizsban. Sz. V. Rahmanyinov műve a *c-moll zongoraverseny*. Tamperében finn munkásszínház nyílik. Kiosztják az első Nobel-díjakat, ir.-ból R.-F.-A. Sully Prudhomme fr. költő a kitüntetett.

A magy. ir.-ból Kosztolányi Dezső egy korai versére — EGY SÍR — (megjelent a *Budapesti Napló*ban), Gárdonyi Géza A BOR c. darabjára és EGRI CSILLAGOK c. regényére (amely 1899–1900-ban folytatásokban, 1901-ben könyv alakban, két kötetben jelent meg), továbbá Molnár Ferenc AZ ÉHES VÁROS, ill. Krúdy Gyula AZ ARANYBÁNYA c. regényére, valamint Eötvös Károly UTAZÁS A BALATON KÖRÜL c. útirajzára, végül Ady Endre EGY KIS SÉTA c. újságcikkére kell figyelniünk.

Az év ang. nyelvű ir.-ból kiemelkedik G. B. Shaw két színműve, AZ ÖRDÖG CIMBORÁJA (The devil's disciple — az ördög tanítványa) és az ironikus történelmi darab, a CAESAR ÉS CLEOPATRA. H. G. Wells fantasztikus regényének „jósolata”, AZ ELSŐ EMBER A HOLDON (The first man in the Moon) azóta valósággá vált. 1901-ből és a következő évből való A. C. Doyle világhírű detektívregénye, a SÁTÁN KUTYÁJA (The hound of Baskervilles).

A ném. nyelvű ir. nagy eseménye Thomas Mann első regényének, A BUDDENBROOK-HÁZNAK (Buddenbrooks) a megjelenése.

A svéd A. Strindberg egyik legemberibb és pesszimistább darabja a HALÁLTÁNC (Dödsdansen).

A fr. Romain Rolland forradalommal foglalkozó színművei közül ekkor készül el a JÚLIUS 14 (Le 14 juillet, a Bastille lerombolásának a napja).

Az or. ir. eseményei: M. Gorkij DAL A VIHARMADÁRRÓL (Pesnya o burevesztynike) c. költeménye és A. P. Csehov színműve, a HÁROM NŐVÉR (Tri szesztri). A len. S. Przybyszewski A SZERELEM ÉS A HALÁL TÁNCA (Taniec miłości i śmierci) és S. Wyspiański a MENNYEGZŐ (Wesele) c. darabja a len. szimbolizmus szép példái — az utóbbi hazafias-közeleti töltéssel.

1902 Befejeződik az ang.—búr háború. H. de Toulouse-Lautrec gyűjteményes kiállítása Párizsban. Megalakul a nagybányai festőiskola. G. Klimt képe a *Judit és Holofernes*, Ferenczy Károlyé a *Márciusi est*; Csontváry Kosztka Tivadaré pedig a *Selmecbánya látképe*. Cl. Debussy híres operája a *Pelléas és Mélisande* (Maeterlinck nyomán).

A magy. ir.-ban figyelemre méltó Ady LÓTUSZ c. költeménye (megjelenik a *Még egyszer* c. kötetben, Nagyvárad, 1903), Gárdonyi regénye, A LÁTHATATLAN EMBER, továbbá Mikszáth elbeszélései, A FILI ÉS A SIPSIRICA. Kivülük Szép Ernő verseskötetére, az ELSŐ CSOKORRA, Molnár Ferenc színművére, a DOKTOR ÚRRA, Bródy Sándor naturalista darabjára, A DADÁRA, Herczeg Ferenc regényére a honalapítás korából: POGÁNYOK és Tömörkény István novelláira, a VÍZENJÁRÓK ÉS KÉTKEZI MUNKÁSOKRA kell utalnunk.

Az ang. nyelvű ir.-ból csak R. Kipling ÉPPOLYAN MESÉK KISGYERMEKEKNEK (Just so stories for little children) c. gyűjteményét emeljük ki.

A ném. nyelvű ir. az osztrákoké: R. M. Rilke műve a KÉPEK KÖNYVE (Buch der Bilder, 1902 és 1906) — benne az ŐSZI NAP (Herbsttag) c. vers —, H. v. Hofmannsthalé a LORD CHANDOS LEVELE (Ein Brief des Lord Chandos) a modern költő esztétikai hitvallása.

A. Strindberg a svéd ir.-ból ismét két színművet ajándékoz a világirodalomnak: ÁLOMJÁTÉK (Ett drömspel); HATTYÚFEHÉR (Svanevit).

G. Apollinaire verse a KIKERICSEK (Le colchiques), A. Gide regénye pedig, amelyben a nietzschei cselekvés elméletét illusztrálja, a MEZTELEN (L'immoralist — azaz erkölcs nélküli).

Ez évben jelenik meg az ol. B. Croce korai főműve, AZ ESZTÉTIKA MINŐ A KIFEJEZÉS TUDOMÁNYA ÉS ÁLTALÁNOS NYELVTUDOMÁNY (Estetica come scienza dell'espressione e linguistica generale).

Az or. ir. ismét világirodalmi jelentőségű műveket teremt. Megszületik M. Gorkij ÉJELI MENEDÉKHELYE (Na dnye — mélyben, ez a darabot megelőző novellaforma címe is), továbbá a KISPOLGÁROK (Mescsanye). Ez évből való V. I. Lenin műve, a MI A TEENDŐ? (Sto gdelaty?) is. A len. ir. nagy regénye W. S. Reymont PARASZTOK (Chłopi, 1902–1909) c. műve. A horv. Ivo Vojnović „dekadens” drámahármasa a DUBROVNIKI TRILÓGIA (Dubrovačkaja trilogija). A szlov. Ivan Cankar keserű, naturalista regénye a SZEGÉNYSORON (Na klancu).

1903 Az USA megváltja és birtokba veszi a Panama-csatorna övezetét. Szakítás az Orosz Szociáldemokrata Párton belül a bolsevik és a mensevik irányzat között. P. Gauguin retrospektív kiállítása Párizsban, képei a berlini Szeccszió kiállításán. P. Picasso *Harlekin* c. képe fáradt, szomorú fiatal fiút ábrázol. G. Craig megtervezi első modern díszleteit. B. Björnson Nobel-díjat kap.

Megjelenik Nagyváradon Ady Endre második verseskötete, a MÉG EGYSZER. Babits megírja a LÍRIKUS EPILOGJA c. versét (megjelenik 1909-ben a *Levelek Iris koszorújából* c. kötetben). Ady két újságcikke, a BILEK és a NOSTRA RES AGITUR (A mi ügyünkről van szó) a *Nagyvárad*i *Napló*ban lát napvilágot. Bródy Sándor — Ambrus Zoltán és Gárdonyi Géza közreműködésével — megalapítja a *Jövendő* c. hetilapot.

Az ang. nyelvű am. ir. H. James A NAGYKÖVETEK (The ambassadors) c. kiemelkedő regényével az új Amerika és az „öreg” Európa szellemi és érzelmi találkozását ábrázolja egy, a régi hagyományokhoz vonzódó amerikai szemén keresztül. Jack London regénye, A VADON HÍVÁSA (The call of the wood) a ma is népszerű állatregények közé tartozik.

A ném. nyelvű ir.-ból G. Hauptmann ROSE BERND c. naturalista színművére, Th. Mann TONIO KRÖGER c. novellájára hivatkozhatunk mint az év kiemelkedő termésére. Rilke verse, A PÁRDUC (Der Panther) is ebből az évből való — tárgyvers —, s ekkor ir. jellemképet a nagy fr. szobrászról, AUGUSTE RODINRÓL, akinek egy darabig titkára volt.

Megjelenik a hol. Louis Couperus A KIS LELKEK KÖNYVEI (De boeken der kleine zielen) c. regénytrilógiája (visszanyúlik 1901-re).

G. Apollinaire fr. költő megírja „pre-szürrealista” drámáját, a TEIRESZIÁSZ EMLŐIT (Les mamelles de Tiresias). Kiemelkedő alkotás Fr. Jammes műve. A NYÚL REGÉNYE (Le roman du lièvre) és A. France elbeszélése, a CRAINQUEBILLE. Az ol. ir.-ból G. Pascoli CASTELVECCHIOI DALOK (Canti di Castelvecchio) c. verseskötetét említjük.

A sp. ir. ez évben gazdag termést hoz: A. Machado MAGÁNYOSSÁGOK (Soledades) c. verseskötetét, Azorin ANTONIO AZORIN c. önéletrajzi jellegű regényét és R. M. de Valle-Inclán A SZERELEM UDVARA (Corte de amor) c. elbeszéléseit.

Az or. K. D. Balmont LEGYÜNK, MIKÉNT A NAP (Bugyem, kak szolnce) c. verseskötete a szimbolizmus jegyében áll. A cseh A. Jirásek JAN HUS c. drámája már a tárgya miatt is érdekes; az esszéirodalomból pedig O. Březina FORRÁSOK ZENÉJE (Hudba pramenů) c. kötete emelkedik ki.

Végül Hájim Nahmán Bialik héb. nyelvű költeményét emeljük ki, amelyet a Kisinyov városában dúló pogrom után írt: AZ ÖLDÖKLÉS VÁROSÁBAN (Be-ir ha-harega).

1904 Entente cordiale — azaz baráti jóviszony — Anglia és Franciaország között. Kegyetlenül levert herero-lázadás ném. Délnyugat-Afrikában. Távol-keleti érdekellettek következtében kitör az or.—jap. háború. A Wright testvérek motoros kanyar-repülései. Otto Wagner felépíti Bécsben a Steinhof elmegyógyintézetet és híres templomát (1907-ig). Gulácsy Lajos megfesti *Dal a rózsatőről*, P. Cézanne pedig *Mont Sainte Victoire* c. képét. G. Puccini operája a *Pillangókisasszony*, Leoš Janáček a *Jenufa*. Létrejön a magyar színházművészetet megújító Thália Társaság.

Ady versei: EGY ÓCSKA KONFLISBAN, EGY PÁRIZSI HAJNALON, MEG AKARLAK TARTANI (megjelenik majd az *Új versek* kötetben, 1906); Babits Mihályé a HIMNUSZ IRISHEZ (megjelenik a *Levelek Iris koszorújából* c. kötetben, 1909). Gárdonyi hosszabb elbeszélése AZ ÖREG TEKINTETES. Eötvös Károly A NAGY PER, MELY EZER ÉVE FOLYIK ÉS MÉG NINCS VÉGE (címmel ír a tiszaszlári „vérvád”-perről (három kötetben).

Az ang. nyelvű ir.-ból a skót J. M. Barrie PETER PAN AVAGY A FIÚ, AKI NEM AKART MEGNŐNI (P. P. or the boy who would not grow up) c. bájos meseszínművét említjük, amelyet ez évben mutattak be. Az ír J. M. Synge A TENGER LOVASAI (Riders to the sea) c. egyfelvonásosa a mintája B. Brecht *Carrar asszony fegyverei* (1937) c. darabjának. J. Galsworthy első sikeres regénye A SZIGETI KÉPMUTATÓK (The island pharisees). H. G. Wells ismét népszerű regénnyel jelentkezik: AZ ISTENEK ELEDELE (The food of the goods). Az am. H. James egyik legszebb műve AZ ARANYTÁL (The golden bowl) c. regény, O'Henry pedig KÁPOSZTÁK ÉS KIRÁLYOK (Cabbages and kings) címmel teszi közzé különös elbeszéléseit.

A ném. nyelvű ir.-ból Hermann Hesse első, PETER CAMENZIND c. (művész-) regényét említjük, valamint R. M. Rilke „poémáját” RILKE KRISTÓF SZERELMÉRŐL ÉS HALÁLÁRÓL (Die Weise von Liebe und Tod des Comets Christoph R.).

A dán J. V. Jensen Amerika tradíciótlan fiatal világáért lelkesedő regénye a MADAME D'ORA.

A fr. nyelvű művek közül legfontosabb R. Rolland tizenhét folytatásban (1904-től 1912-ig) megjelent nagyregénye, a JEAN CHRISTOPH c. zenészregény. P. Claudel ARS POETICA (Art poétique) c. esztétikai írása és a belga M. Maeterlinck esszéi, AZ ÉLETNEK KETTŐS KERTJE (Le double jardin) az év jelentős elméleti művei.

Az ol. G. Pascoli komoly sikere az ELSŐ VERSEK c. kötet. A még ismeretlen tanárember, Luigi Pirandello érdekes regénnyel jelentkezik: MATTIA PASCAL KETTŐS ÉLETE (Il fu Mattia Pascal — a boldogult M. P.).

A sp. P. Baroja y Nessi regénytrilógiája darwini címet visel: KÜZDELEM A LÉTÉRT (La lucha por la vida).

A gör. Kosztisz Palamasz MOZDULATLAN ÉLET (Aszalefti zoi) c. verseskötete a megújódást sürgeti.

A. A. Blok ciklusa, a VERSEK A SZÉPSÉGES HÖLGYRŐL (Sztijhi o prekrasznoj dame), A. P. Csehov szépségssírató, de a letűnő nemességet valóságosan ábrázoló darabja a CSERESZNYÉSKERT (Visnyovij szad), végül M. Gorkij színműve, a NYARALÓK (Dacsnyiki) az or. ir. ez évi kiemelkedő alkotásai.

A litv. Vincas Pietaris posztumusz történelmi regénye, az ALGIMANTAS, ill. a lett Rudolf Blaumanis egy parasztcsalád sorsáról szóló INDRÁNOK (Indrāni) c. drámája a balti ir. hozzájárulása az év körképéhez.

1905 Az or. flotta teljes veresége Csuzimánál (máj.). Békekötés a japánokkal (szept.). Polgári demokratikus forradalom Oroszországban (okt.); a cár parlamentáris reformokat készül bevezetni. Szun Jat-szen hasonló céljai Kínában. Forradalom Iránban. Einstein közlése speciális relativitáselméletét (következtetéseit a fénysebesség állandóságáról). Fritz Schaudrin felfedezi a szifilisz kórokozóját. Párizsban megalakul és kiállít a Fauves (Vadak) fr. festőcsoport H. Matisse és A. Derain vezetésével. Drezdában megalakul a Die Brücke (Híd) művészcsoporthoz korai expresszionista programmal (1913-ig). P. Picasso képei: *Vándor, Artistacsallád majommal*. R. Strauss operája a *Salomé* (Wilde nyomán), Lehár Ferenc operettje *A víg özvegy*. H. Sienkiewicz Nobel-díjat kap.

Ady már 1905-ben megírja (az 1906-ban, az *Új versek* c. kötetében megjelenő) versei közül többek között a következőket: GÓG ÉS MAGÓG FIA VAGYOK ÉN, ÚJ VIZEKEN JÁROK, A YÁR FEHÉR ASSZONYA, ÉNEK A PORBAN, BÚGNAK A TÁRNÁK, A HORTOBÁGY POÉTÁJA, A TISZA-PARTON, HARC A NAGYÚRRAL, A GARE DE L'ESTEN, HIÁBA KÍSÉRTSZ HÖFEHÉREN, HÉJA-NÁSZ AZ AVARON; ez évből való az ISMERETLEN KORVIN-KÓDEX MARGÓJÁRA c. cikke is. Juhász Gyula verse a HIMNUSZ AZ EMBERHEZ (amelyet a költő 1920-ban *Mindig előre* címmel átdolgozott).

Az ang. ir. néhány fontos műve: G. B. Shaw színműve az Üdvhadseregről a BARBARA ÖRNAGY (Major B.); E. M. Forster első, AHOL AZ ANGYALOK FÉLVE LÉPNEK (Where angels fear to tread) c. regényében az angol „middle class” morális kisszerűségét gúnyolja ki; Orczy Emma bárónő A VÖRÖS PIMPERNEL (The scarlet Pimpernel) c. regényét a belőle 1935-ben Leslie Howard főszereplésével készült film tette híressé; E. Wallace A NÉGY IGAZ FÉRFI (The four just men) c. regénye rendkívül izgalmas olvasmány. A groteszk versek ném. költőjétől, Chr. Morgensternről való A HAL ÉJI ÉNEKE (Das Fisches Nachtgesang), amely AKASZTÓFADALOK (Galgelieder) c. kötetében jelenik meg. R. M. Rilke első korszakának legkiemelkedőbb kötete talán AZ ÁHÍTAT KÖNYVE vagy IMAKÖNYV (Das Stundenbuch). A regények közül Heinrich Mann RONDA TANÁR ÚR (Professor Unrat) c. írása a legfontosabb, amelynek hírnevét csak fokozza, hogy 1930-ban film is készült belőle, *A két angyal*, Marlene Dietrich első filmje. Az év híres társadalomtudományi műve: Max Weber A PROTESTÁNS ETIKA ÉS A KAPITALIZMUS SZELLEME (Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus) c. munkája.

Az ol. F. T. Marinetti franciául kezd írni: különös „tragédiája” a BOMBA KIRÁLY (Le roi Bombance). A France filozófiai regénye A FEHÉR KÖVÖN (Sur la pierre blanche).

A sp. Azorin esszéje a DON QUIJOTE ÚTJA (La ruta de don Quijote), ugyane tárgyról Miguel de Unamuno is esszét ír: DON QUIJOTE ÉS SANCHO PANZA ÉLETE (Vida de D. Q. y S. P.). A nicaraguai R. Darío újabb fontos kötete AZ ÉLET ÉS A REMÉNYSÉG DALAI (Cantos de vida y esperanza). Nevezetes végül az uruguayi Florencio Sánchez LE A MÉLYBE (Barranca abajo) c. színműve.

Az év or. művei közül kiemelkedik A. I. Kuprin novellája, A PÁRBAJ (Pojejginok), valamint L. Ny. Andrejev rövidebb prózai írása az or.—jap. háború borzalmairól: VÖRÖS KACAJ (Krasznij szmeh). V. I. Lenin ez évben teszi közzé irodalompolitikai következményeket maga után vonó művét, a PÁRTSZERVEZET ÉS PÁRTIRODALOM (Partijijnaja organizacija i partijijnaja literatura) c. munkát. A len. Stefan Žeromski verseskötetete: ÁLOM A LOVAGI KARDRÓL (Sen o szpadzie). A szlov. J. Cankar novellája: KERESZT A HEGYEN (Križ na gori).

A litv. Jānis Rainis verseit A VIHAR VETÉSE (Vētras sēja) címen adja ki. A finn Johannes Linnankoski bájos szerelmi regénye a DAL A TŰZPIROS VIRÁGRÓL (Laulu tulipunaisesta kukasta).

A jap. Nacume Szószeiki elbeszélése: ÉN MINT MACSKA (Vagahai va nekodearm).

1906 Dél-Afrika (Transvaal) önállóságot kap Angliától — első miniszterelnöke L. Botha. Ném. gyármati terjeszkedés. Irán alkotmányt kap a sahtól. A szüfrazsett nőmozgalom nagyarányú elterjedése. Oroszországban összeül az első parlament (Duma), de radikális követelései miatt feloszlatják: Sztolipin-féle agrárreformok. A. Einstein felállítja a tömeg és az energia egyenértékűségének tételét (az atommagfizika alapja lesz). Hettita ékirásos táblák kiásása Kelet-Törökországban. Képzőművészet: G. Minne plasztikája: *Kút három ifjúval*; E. Munch expresszionizmus felé hajló képe az *Olvadás*. M. Ravel ismert zeneműve a *Természeti történetek* (J. Renard szövegeire); Ermanno Wolf-Ferrari vígoperája *A négy házárto*. G. Carducci kapja az év irodalmi Nobel-díját.

A magy. ir. új korszaka: megjelenik Ady ÚJ VERSEK c. kötete (fontos ciklusai: *Léda-asszony zsoltárai*, *A magyar ugaron*, *A daloló Párizs*, *Szűz ormok vándora*. fontos költemények: *TEMETÉS A TENGEREN*, *A SZAJNA PARTJÁN*). Néhány Ady-vers, amely majd az 1907-ben megjelenő *Vér és arany* c. kötetben található: *MÁTYÁS BOLOND DIÁKJA*, *BOLYONGÁS AZ ÚR-ORSZÁGBAN*, *EGYEDÜL A TENGERREL*, *HÁROM ŐSZI KÖNNYCSEPP*, *PÁRISBAN JÁRT AZ ŐSZ*, *PÁRIS AZ ÉN BAKONYOM*. Ady cikkeket is ír, mint pl. a *LA BARRE* — *DÓZSA GYÖRGY* c.-t. Babits MESSZE... MESSZE..., valamint a *FEKETE ORSZÁG* c. verse — mindkettő 1906–1907-ből — az 1909-ben megjelenő *Levelek Iris koszorújából* c. kötetben található. Gárdonyi novellája az *ERDEI TÖRTÉNET*, Csáth Gézáé pedig a *TREPOV A BONCOLÓASZTALON*. 1906–1908-ból való Mikszáth kiemelkedő regénye, A NOSZTY FIÚ ESETE TÓTH MARIVAL.

Az ang. ir. eseménye az, hogy megjelenik J. Galsworthy nagy regénytrilógiájának — amelybe még intermezzókat is beiktatott — a FORSYTE SAGÁNAK első regénye, A TULAJDONOS (The man of property). A ciklus utolsó darabja 1921-ből való. Az ang. élet képét U. Sinclair am. képpel egészíti ki a MOCSÁR (The jungle — az őserdő) c. regényében.

A ném. nyelvű ír.-ból kiemelkedik Dilthey szellemtörténeti tárgyú munkája, az ÉLMÉNY ÉS KÖLTÉSzet (Das Erlebnis und die Dichtung. Lessing, Goethe, Novalis, Hölderlin), valamint az osztr. R. Musil első regénye, a TÖRLESS KADÉT ZÜRZAVARAI (Die Verwirrungen des Zöglings Törless). A flam. A. Vermeulen elbeszélő prózája: A BOLYGÓ ZSIDÓ (De vandelnde Jood, 1904–1906). A dán H. Bang regénye, a HAZÁTLANOK (De uden fædreland) és honfitársa, K. Gjellerup legendaregénye, a ZARÁNDOK KAMANITA (Pilgrimmen K.) fontosak; 1906–1910 a dátuma M. Andersen Nexø HÓDÍTÓ PELLE (P. Erobreren) c. nagy regényének.

Ol. regény G. Deledda tollából A REPKÉNY (L'edera); a másik említendő regény A. Fogazzarótól A SZENT (Il santo); a harmadik A. Panzini regénye, a DIOGENÉSZ LÁMPÁJA (La lanterna di Diogene).

A sp.—arg. L. Lugones még 1905-ből származó A GAUCHO HÁBORÚ (La guerra gaucha) c. regénye a függetlenségi harcok idején játszódik, elbeszéléskötete, a KÜLÖNÖS ERŐK (Las fuerzas extrañas) viszont a fantaszttikumok világába visz.

Az or. A. A. Blok vásári komédiája a KOMÉDIÁSDI (Balagancsik); M. Gorkij pedig ebben az évben írja meg regényét, AZ ANYÁT (Maty). A szlov. I. Cankar regénye a főhős nevével címében: MARTIN KAČUR. A bolg. Pencso D. Szlavejkov versciklusa az ÁLOM A BOLDOGSÁGRÓL (Szân za staztie).

Jap. regény Simaszaki Töszontól A PARANCS MEGSZEGÉSE (Hakai).

1907 A második nemzetközi békekonferencia Hágában kidolgozza a szárazföldi háború szabályait. Ang.—or. szerződés a belső-ázsiai érdekszférák elhatárolására. Forgalomba kerülnek az első, mindennapi használatra készült Ford kisautók. Az első kubista kiállítás Párizsban, P. Picasso *Az avignoni kisasszonyok* c. képe a kubizmus felé hajlik, G. Klimt *Danaéja* viszont Bécsben szecessziós díszitettséget mutat; Csontváry Kosztka Tivadar két cédrusképe: *Magányos cédrus* és *Zarándoklás a cédrushoz Libanonban*; a „vamos” Henri Rousseau naív, színekben gazdag képe *A kigyóbűvölő nő*. M. Ravel zenekari műve a *Spanyol rapszódia*; Bartók Geyer Stefi hegedűművésznő számára írja *Első hegedűversenyét* (hozzá intézett levele is fennmaradt). R. Kipling Nobel-díjat kap.

Megjelenik Ady VÉR ÉS ARANY c. kötete (benne a már felsoroltakon kívül — fontos vers: A HALÁL ROKONA, A MAGYAR MESSIÁSOK, LÉDÁVAL A BÁLBAN, A FEKETE ZONGORA, SÖTÉT VIZEK PARTJÁN, BESZÉLGETÉS EGY SZEKFÜVEL, AZ ŐS KAJÁN). A *Népszavában* látott napvilágot, majd bekerült *Az Illés szekeren* (1908) c. kötetbe a CSAK MÁTÉ FÖLDJÉN és a DÓZSA GYÖRGY UNOKÁJA. Ez utóbbi kötet része lesz A GRÓFI SZÉRŰN és az ÁLMOM: AZ ISTEN is. Megjelenik Kosztolányi Dezső NÉGY FAL KÖZÖTT c. kötete. Ez évből való Molnár Ferenc vígjátéka, AZ ÖRDÖG, regénye, A PÁL UTCAI FIÚK, valamint Mikszáth műve: JÓKAI MÓR ÉLETE ÉS KORA.

Az ang. nyelvű ír.-ból J. Joyce KAMARAZENE (Chamber music) c. verseskötetét, J. M. Synge A NYUGATI VILÁG BAJNOKA (The playboy of the western world) c. szindarabját, az am. J. London ORSZÁGÚTON (The road) c. önéletrajzi írását említjük.

A ném. S. George a HETEDIK GYŰRŰ (Der siebente Ring) címen jelenti meg verseit. Az osztr. R. M. Rilke ÚJ VERSEK (Neue Gedichte, 1907–1908) c. kötetében olvashatók az ORPHEUSZ, EURIDIKÉ, HERMÉSZ és az ARCHAÏKUS APOLLÓ-TORZÓ (Archaischer Torso Apollon) c. versei.

A hol. P. C. Boutens nevezetes verseskötete a HANGOK (Stimmen). A flam. S. Streuvels regénye a LENFÖLD (De vlaschard). A svéd A. Strindberg színműve, a KISÉRTETTSZONÁTA (Spöksonaten) ez évből való.

A. Gide dialógus-elbeszélése, A TÉKOZLÓ FIÚ VISSZATÉRÉSE (Le retour de l'enfant prodigue) a fr. ir. új iránya felé mutat. H. Bergson ez évben adja ki főművét — TEREMTŐ FEJLŐDÉS (L'évolution créatrice) —, amelyben a lét autonómiájának tételét képviseli. Végül a fr. bűnügyi ir. „klasszikusát” idézzük, Maurice Leblanc regénysorozatát, összefoglaló címén az ARSÈNE LUPIN RENDKÍVÜLI KALANDJAIT (Les aventures extraordinaires d'A. L.), amely 1907-től 1931-ig jelent meg.

Kritikai hangvételű a sp. J. Benavente y Martínez komédiája, az ÉRDEKEK VÁSÁRA (Los intereses creados).

A gör. K. Palamasz A CIGÁNY TIZENKÉT ÉNEKE (O dodekalogosz tu giftu) címen adja ki verseit.

L. Ny. Andrejev or. író drámája, AZ EMBER ÉLETE (Zsizny cseloveka); M. P. Arcibasev regénye a dekadens „hős”-ről, a SZANYIN (egyek motívumait Szabó Dezső is felhasználta *Az elsodort faluban*, vö. 1919), valamint L. Ny. Andrejev elbeszélései, az ISZKARIÓTI JÚDÁS ÉS A TÖBBIEK (Juda Iszkarijot i drugije) az or. ir. újdonságai. Máig is mulattató a len. Gabriela Zapolska vígjátéka, a DULSKA ASSZONY ERKÖLCSE (Moralność pani Dulskiej). I. Cankar szlov. novellája, a JERNEJ SZOLGALEGÉNY ÉS AZ Ő IGAZSÁGA (Hlapec J. in njegova pravica) népi jellemet állít elénk.

1908 Az „Ifjú Törökök” forradalma. Bulgária kikiáltja függetlenségét Törökországtól. Ausztria-Magyarország annektálja Boszniát és Hercegovinát (1878 óta már megszállva tartja). Sven Hedin megér többéves perzsiai és tibeti felfedezőútjáról. É. A. Bourdelle szobra *Az ijazó Herkules*, M. Vlainck fauvista festménye a *Táj vörös fákkal*. Cl. Debussy zongoraciklusa a *Gyermekek* és Ny. A. Rimsszkij-Korszakov operája *Az aranykakas*.

Jan. 1-én napvilágot lát a *Nyugat* c. folyóirat első száma (fennáll 1941-ig). Megjelenik Ady AZ ILLÉS SZEKERÉN c. kötete (benne olyan fontos versek, mint AZ ÚR ILLÉSKÉNT ELVISZI MIND... kezdetű, továbbá A SION-HEGY ALATT, A MAGYAR JAKOBINUS DALA, NEKÜNK MOHÁCS KELL, A HADAK ÚTJA, A FEHÉR KENDŐ, AZ ÉN MAGYARSÁGOM, A MUSZÁJ-HERKULES). Kiadják PROLETÁR FIÚ VERSE (kötetben 1909), VITÉZ MÍHÁLY ÉBRESZTÉSE (kötetben 1912), RENGI CSAK FÖLD (kötetben 1913) c. verseit is. A MAGYAR PIMODÁN c. cikkének bevezető részét közli a *Nyugat* első száma. Ady egy másik, az *Új Idők* c. lapban megjelenő cikke, A DUK-DUK AFFÉR Ignotust és Hatvany Lajost bírálja. Kosztolányi verse az ANYUSKA RÉGI KÉPE (kötetben 1910). Megjelenik Nagyváradon a *Holnap* antológiája. Elkészül Bródy Sándor színműve, A TANÍTÓNŐ; Mikszáth történelmi regénye, A FEKETE VÁROS, karcolatai, AZ ÉN KORTÁRSAIM; Csáth Géza elbeszélése, A GYERMEK, ANYAGYILKOSSÁG; valamint

Móricz első nagy sikerű novellái: HÉT KRAJCÁR, JUDITH ÉS ESZTER, A VÉGÉK JULIA, BIRTOKJAVÍTÁS, ISTEN NEKI, végül Gárdonyi regénye, az ISTEN RABJAI.

A konzervatív életszemléletet és stílusirányt képviselő, de megbízhatóan realista ang. regényíró, A. Bennett legjobb műve a nálunk KISVÁROSI NAGYASSZONYOK címen ismert (The old wives' tale — öreg hölgyek meséje) regény. G. K. Chesterton mulatságos kisregénye AZ EMBER, AKI CSÜTÖRTÖK VOLT (The man who was thursday). Az ang. am. Ezra Pound korai kötete: KIALVÓ FÉNYNÉL (A lume spento).

A ném. nyelvű ir.-ból fontos J. Wassermann regénye, a CASPAR HAUSER és G. Kolbenheyer Spinoza-regénye, az AMOR DEI (Istenszeretet). W. Worringер esztétikai tanulmánya, az ABSZTRAKCIÓ ÉS BELEÉRZÉS (Abstraktion und Einfühlung) a modern művészet alapkérdéséhez nyúlt hozzá. Az osztr. A. Schnitzler regénye, az ÚT A SZABADBÁ (Der Weg ins Freie) a kor erkölcsi problémáit feszegeti.

A dán M. Andersen Nexø mélyen humanista elbeszélései A MÉLYSÉG HIMNUSZÁBÓL (Af dybets lovsang) c. kötetében olvashatók.

Ez évből való a fr. H. Barbusse regénye, A POKOL (L'enfer), Anatole France szatírája a fr. történelemről: A PINGVINEK SZIGETE (L'île des pingouins), valamint a belga M. Maeterlinck világhírű, szimbólumteremtő mesedramája a boldogságról: A KÉK MADÁR (L'oiseau bleu).

Szellemes L. Pirandello ol. esszéje, A HUMOR (L'umorismo).

A rom. Emil Isac korai kötete: MODERN VERSEK, IMPRESSZIÓK ÉS ÉRZÉSEK (Poezii, impresii și senzații-moderne).

A sp. V. Blasco Ibáñez VÉRZŐ ARÉNA (Sangre y arena) és az arg. E. Rodríguez Larreta DON RAMIRO DICSŐSÉGE (La gloria de Don Ramiro) c. regénye feltűnést keltett.

Az or. szimbolista V. J. Brjusov TÚZES ANGYAL (Ognennij angel) c. regényében egy modern szerelmi történetet ültet át az alkimisták világába. A. I. Kuprin komor világában szokatlan a bibliai témájú kisregény, a SZULAMIT (Szulamif), amely a szépséget és fiatalságot dicséri. Megdöbbentő, mint L. Ny. Andrejev legtöbb műve, A HÉT AKASZTOTT EMBER TÖRTÉNETE (Rasskaz o szemi povesennih). V. I. Lenin ebben az évben írta nevezetes irodalmi tanulmányát: LEV TOLSZTOJ MINT AZ OROSZ FORRADALOM TÜKRE (Lev Tolsztoj kak zerkalo russzkoj revoljucii).

Említsük meg még a finn J. Linnankoski SZŐKEVÉNYEK (Pakolaiset) c. regényét, amely egy vagyonos parasztgazda tragédiájáról szól.

1909 Kuba kikiáltja függetlenségét: az USA visszavonja csapatait a szigetről. L. Blériot átrepüli a La Manche-csatornát. Edison két am. tanítványa filmre viszi L. Ny. Tolsztoj alakját, fonográfra a hangját. F. T. Marinetti kiáltványával: FUTURISTA MANIFESZTUM (Manifeste futuriste), amely az egyik vezető fr. napilapban — *Le Figaro* — jelent meg, kezdetét veszi az első ir.-i avantgarde-mozgalom Európában: a „futurizmus”, a jövő művészete, a régi művészet tagadása. H. Rousseau *A költő és a műza* c. festményét G. Apollinaire és Marie Laurencin fr. festőnő ihleti. Megalakul és megtartja első kiállítását a magyar „Nyolcak” társasága (tagjai között van Czöbel Béla, Czigány

Dezső és mások): az impresszionizmus helyett kompozícióra törekcszenek. R. Strauss új operája az *Elektra* (H. v. Hofmannsthal 1903-ban írt tragédiájára). Selma Lagerlöf Nobel-díjat kap.

Megjelenik Ady SZERETNÉM, HA SZERETNÉNEK c. kötete, benne többek között a nyitóvers: SEM UTÓDJA, SEM BOLDOG ÖSE..., továbbá a BUJDOSÓ KURUC RIGMUSA, ÍGY SZALADSZ KARJAIMBA, A FÖL-FÖLDOBOTT KŐ, A HARCUNKAT MEGHARCOLTUK, KÜLDÖM A FRIGY-LÁDÁT, ÁLMODIK A NYOMOR, KOCSI-ÚT AZ ÉJSZAKÁBAN. Babits 1902 és 1908 között írt verseit LEVELEK IRIS KOSZORÚJÁBÓL c. első kötetébe gyűjtötte (benne: IN HORATIUM, ÓDA A BŰNHÖZ, HEGESO SÍRJA). 1909-ből valók a SZONETTEK, ESTI KÉRDÉS, A DANAIÓÁK, amelyek (1911-ben) a *Herceg, hátha megjön a tél is* c. kötetben látnak majd napvilágot. Tóth Árpád verse ADY ENDRÉNEK (1913-ban is megjelenik *Hajnali szerenáó* c. kötetében). 1909 és 1915 között Kassák Lajos sok verset tesz közzé, de mivel többnyire hagyományos formájúak, nem engedi kiadni a kötetet — JÁTÉK-ÉLET —, amelyben összegyűjtötte őket. Bemutatják Molnár Ferenc világsikerű darabját: LILÍOM, EGY CSIRKEFOGÓ ÉLETE ÉS HALÁLA. KÜLVÁROSI LEGENDA. Megjelenik Móricz HÉT KRAJCÁR c. kötete (a címadó novella már 1908-ban megjelent a *Nyugarban*), másik fontos novellája ez évből a TRAGÉDIA.

Az ang. am. ir.-ból említjük J. London MARTIN EDEN c. regényét, valamint Gertrude Stein HÁROM ÉLET (Three lives) c. elbeszéléskötetét.

A ném. nyelvű ir.-ból a Mann testvérek két műve: Heinrich „zenei” regénye, a KISVÁROS (Die kleine Stadt) és Thomas „művészregénye”, a KIRÁLYI FENSÉG (Königliche Hoheit) emelkedik ki. Szellemes Hatvány Lajos A TUDNI NEM ÉRDEMES DOLGOK TUDOMÁNYA (Die Wissenschaft des nicht Wissenswerten) c. tanulmánya a „széptudományokról”.

A norv. K. Hamsun új elbeszélő műve: HALK HÚROKAT PENGET A VÁNDOR (En vandrер spiller med sordin — szordinóval játszik).

A fr. ir.-ból egy regényt, A. Gide A MENNYORSZÁG KAPUJA (La porte étroite — a szűk kapu) c. művét és egy elbeszélést: G. Apollinaire-től A ROTHADÓ VARÁZSLÓT (L'enchanteur pourrissant) említünk.

Az ol. neveléstudomány nagy alakjának, Maria Montessorinak, a „Dottoréssának” a könyve: A TUDOMÁNYOS PEDAGÓGIA MÓDSZERE A KISGYERMEKEK NEVELÉSÉRE ALKALMAZVA AZ ÓVODÁKBAN (Il metodo della pedagogia scientifica applicato all'educazione infantile nelle case dei bambini).

A rom. Octavian Goga verseskötete: HÍV A FÖLDÜNK (Ne cheamă pămîntul).

A sp. P. Baroja y Nessi regénye A KÖD VAROSA (La ciudad de la niebla).

Az or. ir.-ból V. V. Hlebnikov NEVETŐ VARÁZS (Zaklatyje szmehom) c. költeményét és M. Gorkij OKUROV VÁROSKA (Gorodok Okurov) c. regényét említjük. Ez évben írta Lenin MATERIALIZMUS ÉS EMPIRIOKRITICIZMUS (Matyerizizm i empiriokritიცizm) c. filozófiai művét, E. Mach érzettanának cáfolatát. Ez évből való a cseh Petr Bezruč lázadó hangú verseinek kötete: SZILÉZIAI DALOK (Slezské písně), valamint a szl. Ivan Krasko NOX ET SOLITUDO (Éj és magány) c. költeményciklusa.

A finn Maria Jotuni HÉTKÖZNAPI ÉLET (Arkielämä) c. novelláskötete a falusi-tanyasi embereket mutatja be humorral, szeretettel.

1910 Japán annektálja Koreát. A Dél-afrikai Unió domíniumi rangot kap. Itthon Tisza István újonnan alapított Munkapártja elsőprő győzelmet arat a választásokon. F. A. Cook kapitány elsőnek éri el az Északi-sarkot, utána hamarosan eléri R. E. Peary is. 1910–1913 között megjelenik B. Russell és A. N. Whitehead *Principia mathematica* c. alapvető művének három kötete. A képzőművészeti avantgarde előretör: az olaszok kiadják *A futurista festők kiállványát*, V. V. Kandinszkij megfesti első nonfiguratív (absztrakt) akvarelljeit. Bécsben elkészül G. Mahler utolsó szimfóniája, valamint Igor Sztravinszkij *Tűzmadár* c. szvitje a Párizsban sikereket arató orosz balett számára, amelyet Sz. P. Gyagilev vezet. Berlinben Herwarth Walden megalapítja a *Der Sturm* (A vihar) c. expresszionista folyóiratot (fennáll 1932-ig).

Ady újabb kötete A MINDEN-TITKOK VERSEI (benne fontos darabok: HISZEK HITETLENÜL ISTENBEN, A SZERELEM EPOSZÁBÓL, A MÁRCIUSI NAPHOZ, A FAJOK CIRKUSZÁBAN, PIMASZ SZÉP ARCCAL, AZ UTOLSÓ KURUC, A CSODÁK ESZTENDEJE). Ekkor keletkezik *A menekülő élet* (1912) c. kötetben található AZ ÚJ KÍSÉRTET c. vers. Ady cikkei ez évből többek között: PETŐFI NEM ALKUSZIK, AZ ISTEN AZ IRODALOMBAN. Babits esszéi: AZ IRODALOM HALOTTJAI, PETŐFI ÉS ARANY, BERGSON FILOZÓFIÁJA. Meg jelenik Kosztolányi verseskötete: A SZEGÉNY KISGYERMEK PANASZAI (benne többek között: MINT AKI A SÍNEK KÖZÉ ESETT . . .) és Juhász Gyula TISZAI CSÖND c. verse, először *A Hérben*, majd 1914-ben az *Új versek* c. kötetben. Balázs Béla a KÉKSZAKÁLLÚ HERCEG VÁRA c. egyfelvonásos misztériumjátékát használta fel operájához (1911-ben) Bartók Béla. Bemutatták Molnár Ferenc A TESTŐR c. vígjátékát. Meg jelenik Móricz SÁRARANY c. regénye, Lukács György A LÉLEK ÉS A FORMÁK c. esszégyűjteménye; kb. ekkor keletkezhetett Karinthy Frigyes mesternovellája, a CIRKUSZ.

Az ang. nyelvű ir.-ból D. H. Lawrence A FEHÉR PÁVA (The white peacock) és a bengáli Rabindranáth Tagore AZ OTTHON ÉS A VILÁG (The home and the world) c. regényét, a kanadai humorista, S. B. Leacock IRODALMI BAKLÖVÉSEK (Literary lapses) c. paródiáit és az am. Ezra Pound AZ ÚJLATIN SZELLEM (The spirit of romance) c. esszéjét említjük, mely utóbbi „kísérlet a reneszánsz előtti latin Európa varázsának meghatározására”.

A ném. nyelvű ir.-ból A. Döblin EGY GÓLYAHÍR MEGGYILKOLÁSA (Die Ermordung einer Butterblume) c. expresszionista novelláját, az osztr. R. M. Rilke naplóregényszerű prózáját, a MALTE LAURIDS BRIGGE FELJEGYZÉSEIT (Die Aufzeichnungen des M. L. B.) és a prágai Fr. Kafka 1910-től 1923-ig vezetett (és csak 1951-ben kiadott) NAPLÓT (Tagebücher) említjük.

A svéd A. Strindberg egyik utolsó drámája A NAGY ORSZÁGÚT (Stora landsvägen) nem felvonásokból, hanem „stációkból” áll.

A fr. P. Claudel közzéteszi ÖT NAGY ÓDA (Cinq grandes odes) c. művét „körmeneti énekkel” az új század köszöntésére.

Az ol. A. Negri versei A MÉLYBŐL (Dal profondo) kötet címet kapják. F. T. Marinetti pedig közzéteszi MAFARKA, A FUTURISTA (Mafarka il futurista, eredetileg franciául: M.-le-futuriste) c. „afrikai” regényét.

A sp. nicaraguai R. Darío verseskötete AZ ÖSZ DALA ÉS MÁS KÖLTEMÉNYEK (Poemas del otoño y otros poemas). L. Leopoldo az arg. függetlenségi harc százéves fordulójára SZEKULÁRIS ÓDÁK (Odas seculares) címen tesz közzé kötetet.

Az útgör. K. Palamasz epikus-lírai poémája A CSÁSZÁROK FUVOLÁJA (Il flogera tu vasiliä).

Az or. költő, M. I. Cvetajeva versei ESTI ALBUM (Vecsernij albom) címen jelennek meg. M. Gorkij színműve a címszereplő nevére VASSZA ZSELEZNOVA. I. A. Bunyin hangulatos kisregénye A FALU (Gyerevnyja). Lenin L. Ny. Tolsztoj halála alkalmából írja második cikkét az íróról, ezúttal csak L. NY. TOLSZTOJ címen.

R. Tagore bengáli nyelven teszi közzé DAL-ÁLDOZAT (Zsitandzsali) c. versgyűjteményét.

Említsük még meg A. H. Tammsaare észt novelláit: TÚL A HATÁRON (Üle piiri), a lapp Johan Turi ELBESZÉLÉS A LAPPOKRÓL (Muitalus samid birra) c. didaktikus-dokumentatív művét, a lett A. Devglas befejezetlen regénytrilógiáját (I. köt. 1910–1911, II. köt. 1920): RIGA.

Végül a jap. Nacume Szószeki A KAPU (Mon) c. regényére utalunk, amely 1910-ben jelent meg.

- 1911** Halálos mérénylet P. A. Sztolipin cári miniszterelnök ellen. Szun Jat-szen vezetésével győz a polgári demokratikus forradalom Kínában. Kollektív kubista kiállítás Párizsban. A futurista U. Boccioni *Le kiállapot és Az utca zaja a házban* címen fest képet. Münchenben expresszionista képzőművész kör alakul V. V. Kandinszkij, F. Marc és mások részvételével, az utóbbinak ez évből való a *Nagy kék lovak* c. képe. A. Schönberg G. Mahlernak ajánlja *Összhangzatant*; Bartók *Allegro barbaro*ja a zongora újszerű kezelését iniciálja; elkészül H. v. Hofmannsthal szövegére R. Strauss új operája, *A rózsalovag* (Der Rosenkavalier). Színre kerül I. Sztravinszkij *Petruska* c. balettje Párizsban. 1911–1913-ban A. Webern befejezi *Hat bagatell vonósnégyesre* c. műve komponálását. E. G. Craig modern színpadtervet készít a *Hamlethez*. F. Pfemfert megindítja az *Aktion* c. expresszionista stílusú, pacifista-szocialista szellemű folyóiratát (fennáll 1933-ig). Megjelenik a *Szellem* c. magy. folyóirat.

Ady verse az ISTENHEZ HANYATLÓ ÁRNYÉK (megjelenik *A menekülő élet* c. kötetben 1912-ben), cikke a KÉT MEGGYÖZŐDÉSŰ EMBEREK. Megjelenik Babits HERCEG, HÁTHA MEGJÖN A TÉL is c. kötete, továbbá az ADY ENDRÉNEK (1911) c. verse, először a *Nyugarban* 1915-ben, majd a *Béke és háború közt* (1918) c. kötetben. CIGÁNYDAL c. verse majd a *Recitativ* (1916) c. kötetben lát napvilágot. Kosztolányi versciklusa az őszi KONCERT. Füst Milán verse, A RÉSZEG KALMÁR majd belekerül *Változtatnod nem lehet* (1913) c. kötetébe. Móricz ez évi nagy elbeszélése AZ ISTEN HÁTA MÖGÖTT. Krúdy Gyula nagy sikerű könyve a SZINDBÁD IFJÚSÁGA (benne pl. UTAZÁS ÉJEL és SZINDBÁD ÚTJA A HALÁLNAÁL). Megjelenik Lukács György nagy sikerű műve, A MODERN DRÁMA FEJLŐDÉSÉNEK TÖRTÉNETE. Csáth Géza kiadja JANIKA c. tragikomédiáját és AZ ELMEBETEGSÉGEK PSZICHIKUS MECHANIZMUSA c. orvostudományi szakkönyvét.

Az év ang. nyelvű művei közül kiemelkedik G. B. Shaw ANDROCLES ÉS AZ OROSZLÁN (A. and the lion, 1911–1912) c. színdarabja, költői szépségei miatt

megemlítjük J. Masefield **AZ ÖRÖK KEGYELEM** (The everlasting mercy) c. verses elbeszélését, G. K. Chesterton első **BROWN ATYA TÖRTÉNETE** kötetét, a **BROWN ATYA ÁRTATLANSÁGÁT** (The innocence of Father B.), amelyet — 1935-ig — még négy másik bűnügyi regény követ ugyanazzal a hőssel.

A ném. nyelvű ir. legsikeresebb ez évi vigjátéka: C. Sternheim **A NADRÁG** (Die Hose) c. műve; fantasztikus regény H. H. Ewers **ALRAUNE** c. munkája. Ez évben készül Th. Mann **A HALÁL VELENCÉBEN** (Der Tod in Venedig) c. novellája (megj. 1912-ben).

Sigrid Undset norv. író nő népszerűsége **JENNY** c. regényével is nőtt.

A fr. G. Apollinaire kötete **A BESTIÁRIUM VAGY ORPHEUSZ KÍSÉRETE** (Le bestiaire ou cortège d'Orphée); Saint-John Perse korai kötete a **DICSÉRETEK** (Éloges).

Az ol. G. D'Annunzio **szent Sebestyén mártíromsága** (Le martyre de Saint-Sébastien) c. fr. nyelvű misztériumjátékához Cl. Debussy írt zenét.

E. Gonzalez Martinez mexikói sp. költő versei **REJTETT ÖSVÉNYEK** (Los senderos ocultos) címen jelennek meg.

Az or. ir.-ból csak Zinajda Ny. Gippiusz **AZ ÖRDÖG BÁBUJA** (Csortova kukla) c. elbeszélés-kötetét említjük. A cseh A. Jirásek drámát ír **JAN ŽIŽKA** huszita vezérről. Kiemelkedik emberábrázolásával a szerb B. Stanković **SZILAJ VÉR** (Nečista krv — nem tiszta vér) c. regénye.

1912 Az első Balkán-háború, amelyben Törökország elveszti összes európai területét. Az Oroszországi Szociáldemokrata Párt prágai kongresszusán a bolsevik szárny Lenin vezetésével fölénybe kerül: máj.-ban megjelenik a *Pravda* első száma. Kínában megalakul a polgári demokratikus Kuomintang. A képzőművészeti avantgarde ném. folyóirata a *Kék Iovás* (Der Blaue Reiter), címlapján V. V. Kandinszkij festményével. Jeles avantgarde mű R. Delaunay *Szimultán ablakok*, M. Duchamp *Lépcsőn lemenő akt* c. képe, E. Nolde expresszionista fametszete, a *Próféta*. Nemes Lampérth József festménye a *Ravatal*. A zenei avantgarde főműve A. Schönberg *Holdbéli Pierrot* (P. lunaire) c. dalciklusa, amely kozmikus magányt fejez ki. Ez évből való M. Ravel *Daphnis és Khloé* c. balettja is. G. Hauptmann Nobel-díjat kap.

Ady kötete **A MENEKÜLŐ ÉLET**. 1912-ből való versei az **ELBOCSÁTÓ SZÉP ÜZENET** — Lédához intézve —, **VALAKI ÚTRAVÁLT BELÖLÜNK**, **ROHANUNK A FORRADALOMBA**, **A TŰZ CSIHOLÓJA** (melyek az 1913. évi *A Magunk szerelme* c. kötetben jelennek meg). Babits terzinákban írja **ŐSZI HARANGOZÓ** c. (1912, *Nyugat*; 1916, *Recitativ* c. kötet), disztichonokban a tüntetésről szóló verset: **MÁJUS HUSZONHÁROM RÁKOSPALOTÁN** (1912, *Nyugat*; 1918, *Béke és háború közt* c. kötet). Juhász Gyula Anna-verse, a **MILYEN VOLT...** előbb *A Hérben*, majd (1929-ben!) a *Húrfa* c. kötetben jelenik meg. Karinthy Frigyes ir.-i paródiái: **ÍGY ÍRTOK TI** (benne SZABOLCSKA MIHÁLY: EGYSZERŰSÉG), másik kötete a **GÖRBE TÜKÖR** — humoreszkek — (köztük **AZ EMBER, AKINEK ABSZOLÚTE SEMMI ÉRZÉKE A SZIMBOLIZMUSHOZ**). Balázs Béla **MISZTÉRIUMOK** c. kötete színpadi műveket tartalmaz, és ebből az időből való a **FÁBÓL FARAGOTT KIRÁLYFI** is, amelyből Bartók 1914 és 1916 közt táncjátékot ír. Kiadják Kaffka Margit regényét, a **SZÍNEK ÉS ÉVEKET**. Továbbá Kassák **ÉLETSIRATÁS**, valamint Csáth Géza **EGYIPTOMI JÓZSEF**, ill. **KATONAI BEHÍVÓ** c. novelláját említjük.

Az ang. nyelvű ir.-ból J. Conrad regényére — VÉLETLEN (Chance) — hivatkozunk.

A ném. nyelvterület alkotásai közül G. Benn első, HULLAHÁZ ÉS MÁS KÖLTEMÉNYEK (Morgue und andere Gedichte) c. kötetére, Fr. Kafka AMERIKA c. regénytörredékére (amely ebben az évben készülhetett), valamint S. Freud TOTEM ÉS TABU (Totem und Tabu) c. világhírű írására utalunk.

A fr. ir.-ban kiemelkedik Apollinaire két verse: A MIRABEAU-HÍD (Le pont M.) és az ÉGÖV (Zone), továbbá P. Claudel költői prózadrámája, az ANGYALI ÜDVÖZLET (L'annonce faite à Marie), valamint A. France regénye, AZ ISTENEK SZOMJAZNAK (Les dieux ont soif).

Az ol. F. T. Marinetti közzéteszi A FUTURISTA IRODALOM TECHNIKAI KIÁLTVÁNYA (Manifesto tecnico della letteratura futurista) c. nyilatkozatát, G. Papini ÉLŐ HALOTT (Un uomo finito) és Scipio Slataper AZ ÉN KARSZTOM (Il mio Carso) c. művét — mindkettő regényes önéletrajzféle.

A rom. Mihail Sadoveanu elbeszélése a VEREMLAKÓK (Bordeienii) és A FELBÚJTÓ (Un instigator).

A nagy sp. költő, A. Machado y Ruiz verseskötete: KASZTÍLIAI MEZŐK (Campos de Castilla). A port. J. Teixeira de Pascoas elbeszélő költeménye a VISSZATÉRÉS A PARADICSOMBA (Regresso ao Paraíso).

Az or. ir.-ban megjelenik A. A. Ahmatova ESTE (Vecser) c. verseskötete és A. A. Blok HALÁLTÁNCOK (Pljaszki szmertyi, 1912–1914) c. versciklusa. A vezérszólam azonban most a futuristáké lesz: POFONÜJTÜK A KÖZÍZLÉST (Posocsocšina obszsesztvennomu vkuszu) címen D. D. Burljuk, A. J. Krucsonih, V. V. Majakovszkij és V. V. Hlebnyikov közös kötetet tesznek közzé. Krucsonih és Hlebnyikov másik közös kötete a JÁTÉK A POKOLBAN (Igra v adu). A cseh J. Hašek közzéteszi későbbi nagy regénye „előjátékaként” elbeszéléseit: ŠVEJK, A DERÉK KATONA ÉS MÁS FURCSA TÖRTÉNETEK (Dobry voják Švejk a jině podivné historyky). A szl. E. Maróthy-Šoltésová memoárjait írja meg GYERMEKEIM (Moje deti) címen. A bolg. Pejo Javorov drámája a ZIVATAR (Kogato grem udar — Lecsap a villám).

- 1913** Az első Balkán-háború végével Bulgária lesz a Balkán legnagyobb állama: egy hónap múlva — jún.-ban — kitör a második Balkán-háború, Nagy-Bulgária összeomlik, Albánia független állam lesz. Jüan Si-kaj szembefordul a Kuomintanggal. A képzőművészeti avantgarde eseménye az Armory Show (kiállítás) New Yorkban. A. Archipenko *Bokszolók* c. szobra a néger plasztikákra emlékeztet. G. Bracque befejezi a *Zenei formák* festését, a futurista U. Boccioni *Egy kerékpáros dinamizmusa* c. vázlatán ritmikusan ismétlődő formák érzékeltetik a mozgást. Jobboldali ol. *Futurista politikai program* (a veszély és a háború dicsérete). Az or. futuristák radikális-baloldali programja. M. F. Larionov és N. S. Goncsarova közzéteszi a „rajonista” kiáltványt. L. Russolo, ol. futurista festő és zenész kiadja *A zajok művészete* c. írását, és megtartja első „bruitista” (bruit — zaj, franciául) hangversenyt Milánóban. I. Sztravinszkij remekét, a *Tavaszi áldozat* a párizsi orosz balett színre alkalmazza. Avantgarde színházak nyílnak Párizsban, Moszkvában, Varsóban, Prágában. Charlie Chaplin első filmjét vetítik. R. Tagore kapja az év irodalmi Nobel-díját.

Ady verseskötete A MAGUNK SZERELME. Versei ez évből, mint pl. a HUNN, ÚJ LEGENDA, SÍPJA RÉGI BABONÁKNAK, AZ IDŐ ROSTÁJÁBAN stb. majd a *Ki látott engem?* (1914) c. kötetben jelennek meg. Babits megjelenteti Dante-fordításának első részét — POKOL —, valamint A GÓLYAKALIFA c. regényét. Napvilágot lát Tóth Árpád első kötete, a HAJNALI SZERENÁD, verse, az INVOKÁCIÓ CSOKONAI VITÉZ MIHÁLYHOZ majd *A lomha gályán* (1917) c. kötetében jelenik meg. Karinthy Frigyes megírja NIHIL c. versét és kiadja TANÁR ÚR KÉREM c. humoreszk-kötetét. Kosztolányi Dezső közléteszi rövidebb műfordításait MODERN KÖLTŐK címen. Kiadják Füst Milán első kötetét VÁLTOZTATNOD NEM LEHET címmel (versei a klasszikus hangvétel és a modern szabadvers különös keverékei). Krúdy Gyula regénye A VÖRÖS POSTAKOCSI.

Színre kerül G. B. Shaw PYGMALION c. színműve és megjelenik az ang. regényir. kiemelkedő alakjának, D. H. Lawrence-nek FIAK ÉS SZERETŐK (Sons and lovers) c. műve. Az am. R. L. Frost kötete, az EGY FIÚ AKARATA (A boy's will) feltűnést kelt.

A ném. nyelvű ir.-ból fontos G. Benn ÉNEKEK (Gesänge) c. verse, Else Lasker-Schüler HÉBER BALLADÁK (Hebräische Balladen) c. kötete, valamint H. Carossa költői prózaműve, a DOKTOR BÜRGER VÉGNAPJAI (Doctor Bürgers Ende). Ez évből való Fr. Kafka prózaműve, AZ ÍTÉLET (Das Urteil), valamint az osztr. G. Trakl kötete: KÖLTEMÉNYEK (Gedichte).

Az év gazdag fr. ir.-ából G. Apollinaire SZESZEK (Alcools, költemények 1898–1913-ból), benne a BÜCSÚ (L'adieu) c. vers, továbbá Blaise Cendrars A TRANSZSZIBÉRIAI EXPRESSZ ÉS A FRANCIAORSZÁGI KIS JOHANNA PRÓZÁJA (La prose du Transsibérien et de la petite J. de France) c. szabadverse emelkednek ki, ha nem számítanók A. France regényét, AZ ANGYALOK LÁZADÁSÁT (La révolte des anges), R. Martin du Gard dialógusos regényét, az EGY LÉLEK TÖRTÉNETÉT (Jean Barois), R. Rolland COLAS BREUGNON c. kis remekművét (amelyet 1913–1914-ben írt) és végül, ha nem 1913 és 1928 között jelent volna meg az első századnegyed ir.-ának legnagyobb fr. műve, M. Proust hétrészes regényciklusa, AZ ELTÚNT IDŐ NYOMÁBAN (À la recherche du temps perdu).

Az ol. Grazia Deledda regénye, a MINT SZÉLBEN A NÁD (Canne al vento) az idők dokumentuma.

Jelentős a sp. J. Benavente tragédiája, az AKIT GYŰLÖLNEK (La malquerida), valamint M. de Unamuno értekezése, A TRAGIKUS ÉLETÉRZÉS AZ EMBEREKBEN ÉS A NÉPEKBEN (Del sentimiento trágico en los hombres y en los pueblos).

Az or. O. E. Mandelstam verseskötete, A KŐ (Kameny), valamint A. A. Blok RÓZSA ÉS KERESZT (Roza i kreszt) c. kötete a modern költészet remekei. Feledhetetlen M. Gorkij önéletrajzi írása, a GYERMEKKOROM (Gyetsztvo). A белор. Janka Kupala egyik főműve AZ ÉLET ÚTJAIN (Sljaham zisicca) c. verseskötete. A vezető cseh irodalomkritikus, František Šalda közléteszi LÉLEK ÉS MŰ (Duše a dílo) c. esszékötetét.

A tör. Ömer Seyfeddin tizenkét elbeszélése BOMBA címen jelenik meg.

A finn V. A. Koskenniemi ZSARÁTNOK (Hiilivalkea) c. verseskötete a modern költészet jelentős állomása.

A jap. Mori Ogai nevezetes elbeszélése AZ ABE-HÁZ (Abe icsizoku).

1914 A Panama-csatorna megnyitása. Írország autonómiája megvalósul. Júl. 28-án egy szarajevói látogatás során Gavriilo Princip szerb diák meggyilkolja Ferenc Ferdinánd osztr.—magy. trónörökösét és feleségét, egy hónappal később a Monarchia hadat üzen Szerbiának, és ezzel megkezdődik az első világháború. Ném.—or., ném.—fr. hadüzenetek követik egymást, és az év végére csaknem egész Európa hadban áll. A képzőművészeti avantgarde műveiből V. J. Tatlin *Sarok-kontra relief* c. kompozícióját, M. Duchamp *Palackszárító* c. képét említjük; Giorgio de Chirico megfesti *Egy utca misztériuma és melankóliája* c. képét. A Berg műve *Három zenekari darab*, M. Ravelé a *Trió hegedűre, csellóra és zongorára*; R. Strauss balettte a *József-legenda*. Apollinaire hanglemeze mondja *A Mirabeau-híd* c. versét.

Ady ez évi kötete: KI LÁTOTT ENGEM? Versei pedig többek közt a TEGNAPI TEGNAP SIRATÁSA, a MÉGSEM, MÉGSEM, MÉGSEM, az ÉSAIÁS KÖNYVÉNEK MARGÓJÁRA, a MAG HÓ ALATT, a MESEBELI JÁNOS (kötetben: *A halottak élén*, 1918); AZ ELTÉVEDT LOVAS 1914. nov.-ében a *Nyugatban*, később szintén az említett kötetben jelenik meg (1914-ből való *A halottak élén* prolóógusa is). Ez évben született Kosztolányi A NAPRAFORGÓ MINT AZ ŐRÜLT... kezdetű verse. Megjelenik Juhász Gyula ÚJ VERSEK c. kötete. Kassák Lajos megírja a MESTEREMBEREK c. versét, amely 1915-ben megindított aktivista folyóirata, *A Tett* 3. számában jelenik meg, ÖRÖMHÖZ c. verse pedig *Hirdetődözlop* c. kötetében (1918). Elkészül ISTEN BÁRÁNYKÁI c. három egyfelvonásosa, valamint MISILLÓ KIRÁLYSÁGA c. regénye is (megj. 1918). Füst Milán színműve a BOLDOGTALANOK; Heltai Jenő regénye a JAGUÁR.

Az ang. nyelvterület négy nevezetes műve: az ír W. B. Yeats verseskötete, a FELELŐSSÉGEK (Responsibilities), J. Joyce novelláskötete, a DUBLINI EMBEREK (Dubliners), valamint az am. N. V. Lindsay néger zenei ritmusokat visszaadó költeménye, a KONGÓ (The Congo), végül John Read riportkönyve a mexikói harcokról, a VIVA VILLA — A FELLÁZADT MEXIKÓ (The insurgent Mexico).

Ném. nyelven J. R. Becher expresszionista kötete, a BUKÁS ÉS DIADAL (Verfall und Triumph), W. Hasenclever expresszionista színdarabja, a FIÚ (Der Sohn), G. Kaiser legjobb drámája, a CALAIS-I POLGÁROK (Die Bürger von C.), L. Frank regénye, a RABLÓBANDA (Die Räuberbande), H. Mann regényének — AZ ALATTVALÓ (Der Untertan) — betiltott első kiadása fontosak. Ez évben írhatta Fr. Kafka a FEGYENCTELEPEN (In der Strafkolonie) c. elbeszélését és 1914–1915-ben a PER (Der Prozess) c. regényét.

Apollinaire verse A MEGSEBZETT GALAMB ÉS A SZÖKÖKÚT (La colombe poignardée et le jet d'eau) és a fr. regényíró, A. Gide A VATIKÁN PINCEI (Les caves du Vatican) c. műve, amely bevezeti a „motiválatlan cselekvés” (action gratuite) fogalmát, ez év terméséből valók.

Megemlítjük a rom. Ion Agârbiceanu ARKANGYALOK (Arganghelii) c. regényét. A sp. filozófus, J. Ortega y Gasset esszéit ír ELMÉLKEDÉSEK DON QUIJOTÉRÓL (Meditaciones del Quijote) címen.

Az or. „akmeista” költőnő, A. A. Ahmatova kiadja RÓZSAFÜZÉR (Csotki) c. verseskötetét. B. L. Paszternak IKER A FELHŐKBEN (Bliźnyec v tuchah) címen teszi közzé verseit. A. V. Lunacsarszkij esszéket ír LEVELEK A PROLETÁRIRODALOMRÓL (Pisma o proletarszkoi literatury) címen. A világháború első hónapjaiból való a szl. Hviezdoslav legjelentősebb lírai ciklusa, a VÉRES SZONETTEK (Krvavé sonety).

Az ar. Ahmed Sauki híres történelmi regénye, A MIRTUSZ-LEVÉL (Varakat al-ász) ez évből való.

A finn Maria Jotuni finom elbeszélése: MARTIN BÜNTETTE (Martinin rikos).

A jap. Nacume Szószeki regénye — a címében a hős nevével — KOKORO: EGY SZÍV.

1915 Ném. győzelem a Mazuri-tavaknál, majd áttörés Gorlicénél: az or. front meginog. A Monarchia csapatai elfoglalják Szerbiát, Montenegrót, Albániát. Bulgária a központi hatalmak, Olaszország az antant oldalán lép háborúba. Picasso megkezdi *Harlekin*-képeinek sorozatát, Piet Mondrian a konstruktivizmus jegyében alkotja *Plusz és mínusz* c. képét. Elkészül Pátzay Pál *Gyümölcshordó fiú* c. szobra. Elkészül Bartók Béla *Szonatinája*, M. de Falla *Bűvös szerelem* c. balettje és Cl. Debussy *12 prelűd és 12 etűd zongorára* c. műve. Bemutatják az am. D. W. Griffith filmjét: *Egy nemzet születése* (főként a négerkérdésről).

Ady írása (az összefogás jegyében): LEVÉL HELYETT GOGÁNAK. Babits JÁTSZOTTAM A KEZÉVEL c. verse miatt a *Nyugatnak* az a száma, amely közli, nem terjeszthető (1916-ban bekerül a *Recitativ* c. kötetbe). 1915. nov. 1-től 1916. okt. 2-ig jelenik meg Kassák folyóirata, *A Tett*, 1915-ben lát napvilágot verseskötete, az EPOSZ WAGNER MASZKJÁBAN.

Az ang. nyelvű művek közül T. S. Eliot J. ALFRED PRUFROCK SZERELMES ÉNEKE (The love song of J. A. P.) c. költeménye, J. Conrad GYŐZELEM (Victory) és D. H. Lawrence A SZIVÁRVÁNY (The rainbow) c. regénye, az ang. am. Joe Hill VILÁG MUNKÁISAI ÉBREDJETEK! (Workers of the world awaken!) c. verse, végül J. Hergesheimer HEGYI VÉR (Mountain blood) c. regénye említendő.

A ném. expresszionista A. Stramm TE (Du) c. verseskötete, A. Döblin WANG-LUN HÁROM UGRÁSA (Die drei Sprünge des W.-L.) c. regénye és Th. Mann 1915 és 1917 között készült műve, az EGY NEM-POLITIKUS EMBER SZEMLÉLŐDÉSEI (Betrachtungen eines Unpolitischen) említendő. A prágai Fr. Kafka egyik leghíresebb elbeszélése AZ ÁTVÁLTOZÁS (Die Verwandlung).

Az izlandi Gunnar Gunnarson dánul írt regénye, AZ ÉLET PARTJA (Livets strand) 1917-ben izl. nyelven is megjelenik.

R. Rolland fr. író és békeharcos Svájcban adja ki háborúellenes röpiratát: A DULAKODÁS FÖLÖTT (Au-dessus de la mêlée).

Az ol. Dario Niccodemi vígjátéka a TACSKÓ (Scampolo).

A rom. M. Sadoveanu regénye A SOIMARU NEMZETSÉG (Neamul Șoimăreștilor).

V. V. Majakovszkij „szerelmes” poémája a NADRÁGBA BÚJT FELHŐ (Oblako v stanah), I. A. Bunyin elbeszélése A SAN FRANCISCO-I ÚR (Goszpogyin iz Szan-Franciszko). A. Jirásek cseh író regénye a SÖTÉTSÉG (Temno), honfitársáé, K. Klostermanné az ECCE HOMO.

Sir Muhammad Ikbál indiai, urdu anyanyelvű költő per. nyelven írja filozófiai költeményeit: AZ ÉN TITKAI (Aszár-e khudí).

1916 Megkezdődik a ném.—fr. csata Verdunnél, amely 1918-ig tartó állóháborúvá alakul. Ang.—nem. tengeri csata a Skagerrak-szorosnál. Románia hadba lép a központi hatalmak ellen. Nov. 21-én meghal Ferenc József, utóda IV. Károly. Megindul a dadaisták mindent tagadó mozgalma Zürichben. Megszületik J. Léger *Cigaretázó katona*, Cl. Monet *Vízililiomok* és F. Marc *Vázlatkötetek a frontról* c. képe. Elkészül M. de Falla *Éj a spanyol kertekben* c. zenekari műve. E. G. Craig közlésezi elméletét a bábként mozgatható színésről (szupermarionett): nagy hatása van az avantgarde-színpadra.

Ady ez évben írt két fontos verse: **EMBER AZ EMBERTELENSÉGBEN ÉS ŐRIZEM A SZEMED** (mindkettő bekerül az 1918-as *A halottak élén* c. kötetbe). Babits verseskötete a **RECITATIV**; háborúellenes versét — **HÚSVÉT ELŐTT** — a *Nyugarban* közli. Nov. 1-én megindul Kassák új folyóirata: *Ma* (fennáll 1925-ig). Móricz háborúellenes novellája, a **SZEGÉNY EMBEREK**, Karinthy fantasztikus regénye, az **UTAZÁS FAREMIDÓBA**, Tömörkény novellája, a **KRASZNIKI CSATA**, Barta Lajos drámája, a **SZERELEM**, Tersánszky Józsi Jenő kisregénye, a **VISZONTLÁTÁSRA**, **DRÁGA** és Lukács György világsikerű műve, a **DIE THEORIE DES ROMANS** (A regény elmélete) az év kiemelkedő alkotásai.

Az ang. nyelvű ir. legfontosabb műve ez évben J. Joyce regénye, az **IFJÚKORI ŐNARCKÉP** (The portrait of the artist as a young man), továbbá két ang. am. verseskötetet említünk: E. A. Robinson **EMBER A DOMBTETŐN** (The man against the sky — ember az éggel szemben, a látóhatárra vetülve) és C. Sandburg **CHICAGÓI KÖLTEMÉNYEK** (Chicago poems) c. művét.

A ném. nyelvű ir.-ból kiemelkedik J. R. Becher kötete, az **EURÓPÁHOZ** (An Europa) és R. Huelsenbeck versei, a **FANTASZTIKUS IMÁDSÁGOK** (Phantastische Gebete). Megjelenik G. Kaiser hatásos expresszionista darabja, a **REGGELTŐL ÉJFÉLIG** (Von Morgens bis Mitternachts), ill. Kasimir Edschmied novellái **SZÁGULDÓ ÉLET** (Das rasende Leben) címen.

Sólem As jiddis nyelvű író legsikeresebb regénye a varsói alvilágban játszódik: **MOTKE, A TOLVAJ** (Motke ganev).

A dada-mozgalom „klasszikus” fr. műve Tristan Tzara „költeménye”, az **ANTIPYRINE ÚR ELSŐ MENNYEI KALANDJA** (La première aventure céleste de M. A.). H. Barbusse nagy, háborúellenes regénye a **TŰZ** (Le feu).

Az ol. G. Ungaretti **AZ ELSÜLLYEDT KIKÖTŐ** (Il porto sepolto) c. verseskötetével jelentkezik. Bemutatják L. Pirandello **LIOLÀ** (a hős becézőneve) c. komédiáját, amely egy szicíliai paraszt-„donzsuánról” szól.

A rom. O. Goga verseskötete: **HONTALAN DALOK** (Cîntece fără țară).

V. Blasco Ibáñez sp. író regénye, az **APOKALIPSZIS NÉGY LOVASA** (Los cuatro jinetes del Apocalipsis); R. Perez de Ayala elbeszélései: a **PROMÉTHEUSZ**, a **VASÁRNAPI FÉNY**, a **LIMONESÉK BUKÁSA** (Prometeo, Luz de domingo, La caída de los L.); a mexikói M. Azuela **ODALENN** (Los de abajo — lentiek) c., továbbá az uruguayi C. Reyles a **RÖG** (El terruño) c. regénye az év sp. nyelvű termésének legfontosabb darabjai. 1916–1917-ben készül el és 1918-ban jelenik meg a nagy sp. lírikus, J. R. Jiménez **ÖRÖKKÉVALÓSÁGOK** (Eternidades) c. kötete.

V. V. Majakovszkij poémája, a **HÁTGERINC FUVOLA** (Flejta pozvonocsnyik), Lilja Brik iránt érzett szerelmének vizionárius dokumentuma: **LILIKÉNEK** (Lilicska!). Megjelenik M. Gorkij önéletrajzi sorozatának második darabja, az **EMBEREK KÖZÖTT** (V ljudjah). A cseh K. M. Čapek Chod **SZÁZADVÉG A**

MOLDVÁN (Turbina) és I. Olbracht A LEGSÖTÉTEBB BÖRTÖN (Zalář nejtemnější) c. regénye mellett elkészül J. Hašek ŠVEJKJÉNEK második feldolgozása. Megjelenik a horv. V. Nazor állatépőháza, a BRUNDO, A MEDVE (Medvedj Brundo).

1916 és 1918 között készül el „a hindi Gorkij”, Prémcsand MENÉDKÉHELY (Szévéaszadan — A szolgálat háza) c. regénye.

Kiadják a finn F. E. Sillanpää regényét: ÉLET ÉS NAPSUGÁR (Elämä ja aurinko). Megjelenik az észt E. Vilde regénye, a MÄEKÜLA TEJBÉRLŐJE (M. piimamees).

- 1917** Korlátlan ném. tengerallattjáró-háború Anglia ellen. Februári forradalom Oroszországban, a cár márc.-ban lemond, a hatalom az „ideiglenes kormány” kezébe kerül. Ápr. 6-án az USA hadba lép, és 2 millió katonát szállít Európába, az antant megsegítésére. Ápr. 16-án Lenin visszatér száműzetéséből Oroszországba, és meghirdeti „áprilisi téziseit” a forradalom továbbfejlesztéséről. Nov. 7-én (a régi orosz naptár szerint okt. 25-én) kitör a nagy októberi szocialista forradalom. Dec.-ben a Szovjetunió fegyverszüneti tárgyalásokat kezd Breszt-Litovszkban. Megszületik Lenin két világlemlősségtű műve, az ÁLLAM ÉS FORRADALOM (Goszudarsztvo i revolucija) és AZ IMPERIALIZMUS MINT A KAPITALIZMUS FELSŐ FOKA (Imperializm kak novejsij etap kapitalizma). S. Freud közzéteszi BEVEZETÉS A LÉLEKELEMZÉSBE (Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse) c. népszerű előadásait. Képzőművészet: M. Meštrović szobra a *Madonna a gyermekkel*; O. Kokoschka festménye az *Önarckép*, G. de Chiricóé *A nagy metafizikus*, Rudnay Gyuláé pedig a *Menekülő asszony*. Theo van Doesburg és Piet Mondrian vezetésével megalakul a De Stijl (A Stílus) nevű hol. művészcsoporthoz (és folyóirathoz), amely absztrakt formákkal törekszik lelki tartalmak kifejezésére (fennáll: 1931). Zene: Bartók magy. és szl. népdalfeldolgozásai és *Második vonósnégyese*; O. Respighi zenekari műve: *Róma kútjai*; A. Schönberg szimfonikus költeménye: *Megdicsőült éj*.

Ady fontos versei ez évből: EMLÉKEZÉS EGY NYÁR-ÉJSZAKÁRA, VÉRESRE ZÚZOTT HOMLOKKAL, A RÉMNEK HANGJA, E NAGY TIVORNÁN, MENEKÜLÉS AZ ÚRHOZ — valamennyi *A halottak élen* (1918) c. kötetben lát napvilágot. Babits verse, a FORTISSIMO előbb a *Nyugatban*, 1918-ban, majd a *Nyugalanság völgye* c. kötetben (1920) jelenik meg. Kosztolányi BOLDOG SZOMORÚ DAL c. verse a *Kenyér és bor* (1920), a MOST HARMINCKÉT ÉVES VAGYOK pedig *A bús férfi panasza* (1924) c. kötetben szerepel majd. Tóth Árpád új kötet a LOMHA GÁLYÁN; versei: ARANY JÁNOS ÜNNEPÉRE ÉS ELÉGIA EGY REKETTYESBOKORHOZ, mindkettő *Az öröm illan* (1922) c. kötetben. Komját Aladár kötet: KIÁLTÁS. Gábor Andor vígjátéka a DOLLÁRPAPA, Herczeg Ferenc színműve pedig a KÉK RÓKA. Móricz regénye A FÁKLYA, Kaffka Margit a HANGYABOLY, Krúdy Gyuláé az ŐSZI UTAZÁSOK A VÖRÖS POSTAKOCSIN, végül Török Gyuláé a PORBAN. Megjelenik Déry Tibor első írása a *Nyugatban*: LIA, elbeszélés.

Az ang. T. S. Eliot PRUFROCK ÉS MÁS MEGFIGYELÉSEK (P. and other observations) c. kötet, az ang. am. ir.-ból pedig két regény, J. London A BESZÉLŐ KUTYA (Jerry — a kutya neve — of the islands — a szigetekről) és U. Sinclair SZÉN ÖFELSÉGE (King coal) említendő.

A ném. nyelvű ir.-ban fontos két elbeszélő mű: W. Flex A VÁNDOR KÉT VILÁG KÖZÖTT (Der Wanderer zwischen beiden Welten) c. háborús önéletrajzi írása, ill. L. Frank AZ EMBER JÓ (Der Mensch ist gut) c. novellaciklusa — mindkettő a kegyetlen háború tagadása. 1917-től 1925-ig jelenik meg E. G. Kolbenheyer PARACELSUS c. regénytrilógiája. Fr. Kafka 1916–1917-re datált rövid írása A SZOMSZÉD FALU (Das nächste Dorf), elbeszélése pedig a GRACCHUS VADÁSZ (Der Jäger Gracchus).

A norv. K. Hamsun regénye, AZ ANYAFÖLD ÁLDÁSA (Markens grøde) ez évből való. A dán M. Anderson Nexø leghumánusabb regénye: DITTE, AZ EMBER LÁNYA (D. manneskebarn), öt kötete 1917 és 1921 között jelenik meg.

P. Éluard korai kötete a KÖTELESSÉG ÉS NYUGTALANSÁG (Le devoir et l'inquiétude), Max Jacob prózaversei, A KOCKAVETŐ POHÁR (Le cornet à dés), P. Valéry lírai elbeszélő költeménye, AZ IFJÚ PÁRKA (La jeune Parque), Apollinaire TEIRÉSZIASZ EMLŐI c. groteszk játékának színpadi bemutatása (M. Poulenc operát írt belőle, amelyet 1947-ben vittek színre Párizsban) az év fr. érdekességei.

L. Pirandello ol. komédiája, A BECSÜLETESSÉG GYÖNYÖRŰSÉGE (Il piacere dell'onestà) jó darab, de még nem „pirandellói”.

J. R. Jiménez andalúzai sp. prózaelégiaja a kis számról, a PLATERO ÉS ÉN (P. y yo) a szeretet szép dokumentuma.

Az or. V. J. Siskov regénye, a TAJGA, V. V. Majakovszkij verse, a HÁBORÚ ÉS VILÁG (Vojna i mir), V. B. Sklovskij korszakalkotó tanulmánya, A MŰVÉSZET MINT MÓDSZER (Iszkusztvo kak prijom) az év legfontosabb művei. J. Hašek Kijevben kiadja a ŠVEJK második változatát — cseh nyelven.

A jap. ir.-ból nevezetes Kikuci Hiroshi egyfelvonásosa, AZ APA VISSZATÉR (Csicsi kaeru).

1918 Sztrájkok és lázadások egész Európában a háborús nélkülözések miatt. W. Wilson, az USA elnöke közzéteszi 14 békepontját, közöttük „a népek önrendelkezési jogát”. Márc. 3-án békekötés Breszt-Litovszkban Oroszország és a központi hatalmak között. Aug. 8-tól nov. 11-ig „Franciaország nagy csatája”, német vereség, a háború vége. Már okt. végén győz az „őszirózsás forradalom” Budapesten, Károlyi Mihály kormányra lép: demokratikus reformok. Nagy spanyolnáthajárvány söpör végig Európán. Megkezdődik a mezopotámiai Ur városának régészeti feltárása. Avantgarde képzőművészet jeles alkotása O. Zadkin *Asszonyi forma*, J. Lèger *Géptermek* és O. Kokoschka *A pogányok* c. kubista, expresszionista képe. A zeneművek közül I. Sztravinszkij *A katona története* (Ch.-F. Ramuz szövegére írt „melodráma”), Bartók Béla *Román táncok* és *A csodálatos mandarin* (Lengyel Menyhért szövege alapján, 1918–1919) c. művét említjük.

Ady kötete A HALOTTAK ÉLÉN, benne: KRÓNIKÁS ÉNEK 1918-BÓL, DE HA MÉGIS? Létrejön a Vörösmarty Akadémia: elnök Ady, alelnökök Babits és Móricz. Babits tanulmánya a VESZEDELMEK VILÁGNÉZET. Szomory Dezső drámája a II. JÓZSEF; Török Gyula regénye A ZÖLDKÖVES GYŰRŰ; Móra Ferenc meséje a KINCSKERESŐ KISKÖDMÖN.

Az ang. nyelvű ir. háborús kisregénye, Rebecca West A KATONA VISSZATÉRÉSE (The return of the soldier) c. műve az egyik első pszichológiai kísérlet az emlékezetét veszített ember sorsának ábrázolására. Az am. J. Drinkwater színműve a nagy elnökről: ABRAHAM LINCOLN, a nemzeti múltra apellál.

A ném. ir.-ban tetőpontján az expresszionizmus: példaként G. Kaiser GÁZ (Gas I. rész) és R. Goering TENGERTI CSATA (Seeschlacht) c. színművét, valamint G. Hauptmann legjobb novelláját, A SOANAI ERETNEKET (Der Ketzer von Soana) említjük. R. Huelsenbeck DADAISTA KIÁLTVÁNYA (Dadaistisches Manifest) még radikálisabb az expresszionistáknál. Megjelenik O. Spengler híres kultúrbölcseleti művének, A NYUGAT ALKONYÁNAK (Der Untergang des Abendlandes) az első része (a második majd 1922-ben). Az osztr. K. Kraus óriási dokumentumdrámája, AZ EMBERISÉG UTOLSÓ NAPJAI (Die letzten Tage der Menschheit) 1918–1919-ben készül (megj. 1922-ben). Fr. Kafka munkái ez évből: EGY FALUSI ORVOS (Ein Landarzt) és A KÍNAI FAL ÉPÍTÉSÉNél (Beim Bau der chinesischen Mauer) c. elbeszélések.

F. Timmermans bájos népies könyve: A GYERMEK JÉZUS FLANDRIÁBAN (Het Kindeken Jesus in Vlaanderen).

Apollinaire kiadja KALLIGRAMMÁK (Calligrammes) c. kötetét — költeményeket „a békéről és a háborúról”; verse: EGY SZÉP VÖRÖSSZÖKÉHEZ (La jolie rousse), tanulmánya: AZ ÚJ SZELLEMEK ÉS A KÖLTŐK (L'esprit nouveau et les poètes). A mozgalom franciaországi terjesztésére Tristan Tzara kiáltványt ír DADA KIÁLTVÁNY (Manifeste dada) címmel. A. Ozenfant és E. Jeanneret — vagy ismertebb nevén az építész Le Corbusier — a „purizmus” nevében tesznek közzé kiáltványt A KUBIZMUS UTÁN (Après le cubisme) címen.

Az ol. futurista Marinettitől egy versre utalunk: CSATA (SÚLY + SZAG) (Bataglia (Peso + Odore)).

Az új szovjet ir. A. A. Blok poémájára — TIZENKETTEN (Dvenadcaty) — és V. V. Majakovszkij a forradalom évfordulóján bemutatott BUFFÓ-MISZTÉRIUM (Misztérija-Buff) c. játékára hivatkozhatik, többek között B. L. Paszternák kitűnő elbeszélése, a LJUVERSZ GYERMEKKORA (Gyetsztvo L.) mellett, amely önéletrajzi elemeket is tartalmaz. Majakovszkij híres verse: PARANCS A MŰVÉSZET HADSEREGÉHEZ (Priказ po armiji isszкусztva); Sz. A. Jeszenyin kötete: AZ ÉGI DOBOS (Nyebesznij barabanscsik).

1919 A Szovjetunió Vörös Hadserege többfrontos harcban sikeresen küzd az intervenciós seregek ellen. M. Gandhi fellép Indiában az erőszakmentes ellenállás érdekében. A ném. Spartacus-szervezet lázadását Münchenben jobboldali tisztek leverik, R. Luxemburgot és K. Liebknechtet meggyilkolják. Márc. 21-én kikiáltják a Magyar Tanácsköztársaságot, ápr.-ban bajor, jún.-ban szl. tanácsköztársaság alakul. Aug. 7-én rom. segítséggel győz az ellenforradalom Magyarországon, a rom. csapatok bevonulnak Budapestre, nyomukban nov. 16-án Horthy Miklós — tombol a fehérterror. Aug. folyamán Weimarban ülésezik a ném. alkotmányozó nemzetgyűlés, létrejön — szövetségi államként — az ún. Weimari Köztársaság; megalakul genfi székhellyel a Népszövetség. W. Gropius ez évben alakítja meg a Bauhaus művészegyesület Weimarban. P. Klee megfesti Álommadár c. képét, Berény Róbert Fegyverbe! c. plakátját, K. Malevics pedig Fehér négyzet fehér alapon c. képét, amellyel szimbolikusan a festészet végpontját kívánja megjelölni. M. de Falla befejezi A háromszögletű kalap c. balettjét.

Tóth Árpád verse, AZ ÚJ ISTEN a *Nyugat* 1919. ápr. 1-i számában jelenik meg. Versei, mint pl. a MÁRCIUS, az ACQUINCUMI KORCSMÁBAN, az ÖRÖM ILLAN (1922-ben) belekerülnek az utóbbi verssel azonos c. kötetbe. Juhász Gyula TESTAMENTUM c. verse EZ AZ ÉN VÉREM c. kötetében jelenik meg. A *Ma* júl. 1-i számában lát napvilágot Kassák levele Kun Bélához a művészet szabadságáról. Megjelenik Szabó Dezső AZ ELSODORT FALU, Herczeg Ferenc AZ ÉLET KAPUJA és Szép Ernő LILA ÁKÁC c. regénye.

Az ang. J. Conrad regénye, AZ ARANYNYÍL (The arrow of gold), W. S. Maugham — P. Gauguin életéből vett motívumokat felhasználó — rendkívüli sikerű regénye, az ÖRDÖG SARKANTYÚJA (The moon and sixpence — a hold és egy hatpennys), valamint az ír W. B. Yeats verseskötete, A COOLE-I VADHATTYÚK (Wild swans at Coole) és megragadó verse, A MÁSODIK ELJÖVETEL (The second coming) az év legjobb terméséből valók. Az ang. am. Ezra Pound cantóinak (ének, olaszul) első gyűjteménye a QUIA PAUPER AMAVI (Mert szegényen szerettem), J. B. Cabell JURGEN (név) c. regénye az igazságszolgáltatásról. U. Sinclair szocialista szellemű regénye, a JIMMY HIGGINS, Sherwood Anderson kisvárosi történetei, WINESBURG, OHIO és végül John Reed nagyszerű riportkönyve az októberi forradalomról, a TÍZ NAP, AMELY MEGRENGETTE A VILÁGOT (Ten days that shook the world) méltók a megjegyzésre.

A ném. nyelvű ir.-ban a dadaista Kurt Schwitters ANNA BLUME-versei, az expresszionista forradalmár L. Rubiner AZ ERŐSZAK NÉLKÜLIEK (Die Gewaltlosen) c. drámája, Hermann Hesse DEMIAN c. nagy hatású, az ifjúsághoz szóló regénye és Th. Mann novellája, az ÚR ÉS KUTYA (Herr und Hund) fontosak. Fr. Kafka vsz. ez évben írta LEVÉL AZ APÁHOZ (Brief an den Vater) c. önéletrajzi jellegű írását.

A hol. kultúrtörténész, Johan Huizinga leghíresebb műve, A KÖZÉPKOR ALKONYA (Herfsttijd der middeleeuwen), valamint a norv. A. Øverland KENYÉR ÉS BOR (Brød og vin) c. verseskötete ez évből valók.

H. Barbusse, a fr. haladó ir. nagy alakja VILÁGOSSÁG (Clarté) címen ír regényt, s ez a neve az általa indított antiimperialista, internacionalista mozgalomnak is. A. Gide költői elbeszélést ír egy lekipásztor szerelméről PÁSZTORSZIMFÓNIA (La symphonie pastorale) címen. 1919-től 1924-ig írja (és csak 1930-ban adja ki) P. Claudel költői szépségű óriásdrámáját, A SELYMCIPŐT (Le soulier de satin). Bemutatják az ol. L. Pirandello AZ EMBER, AZ ÁLLAT ÉS AZ ERÉNY (L'uomo, la bestia e la virtù) c. drámáját.

A rom. L. Rebreanu regénye a KÁLVÁRIA (Calvarul), elbeszéléskötete a LESZÁMOLÁS (Răfuiala).

A sp. arg. M. Gálvez népszerű regénye a NACHA REGULES (név), a perui V. García Calderón elbeszélése A KONDOR BOSSZÚJA (La venganza del condor).

Az or. ir.-ból A. M. Remizov ÖRDÖGI SZÍNJÁTÉK (Beszovszkoje gyejsztvo) c. színművét és O. E. Mandelstam AZ AKMEIZMUS REGGELE (Utro akmeizma) c. esztétikai írását említjük.

A lett. ir. híres műve J. Rainis JÓZSEF ÉS TESTVÉREI (Jāzeps un viņa brālī) c. színműve. Említésre méltó még a finn F. E. Sillanpää JÁMBOR NYOMOR (Hurskas kurjuus) c. regénye.

Az év elejétől szesztilalom (prohibíció) az USA-ban. Horthy Miklós magyar kormányzó lesz. Az új len. hadsereg benyomul szovjet földre. Jún. 4-én aláírják a trianoni békét, amely kb. 3 millió magy. nemzetiségű lakos elcsatolását vonja maga után. Indiában kiszélesedik az angolokkal való együttműködést megtagadó szatjágraha-mozgalom. Az avantgarde képzőművészete: V. Tatlin elkészíti a *III. Internacionálé emlékműtervezetét*. El Liszickij absztrakt képe a *Két négyzet története*, Piet Mondrian *Kompozíció vörössel, kézzel, sárgával és szürkével* címen fest képet. I. F. Sztravinszkij balettja a *Pulcinella*. R. Wiene híres expresszionista filmje a *Dr. Caligari*. Knut Hamsun Nobel-díjat kap.

Babits új verseskötete a NYUGTALANSÁG VÖLGYE, Kosztolányi a KENYÉR ÉS BOR. Bécsben jelenik meg Kassák prózaverskötete a fehérterrortól: MÁGLYÁK ÉNEKELNEK. Molnár Ferenc új darabja a HATTYÚ. Elkészül Mórícز önéletrajzi elemeket is tartalmazó regénye: LÉGY JÓ MINDHALÁLIG; Füst Milán kisregénye az ÁDVENT. Krúdy — hogy megéljen — gyümölcsözteti álomlátó nagyanyja és Ferenczi Sándor pszichoanalitikus segítségét: ÁLMOSKÖNYV. Szekfü Gyula történeti elemzése (mintegy magyarázva a bekövetkezett eseményeket) a HÁROM NEMZEDÉK. Kassák Bécsben — emigrációban — újra megjelenteti itthon betitott folyóiratát, *Ma* (1925-ig). Lukács György világhírű — lényegében már 1914-ben megírt — művét ném. nyelven publikálja: THEORIE DES ROMANS (A regény elmélete).

Az ang. ir.-ból kiemelkedik D. H. Lawrence SZERELMES ASSZONYOK (Women in love) c. regénye. Az ang. am. E. O'Neill két drámája: TÚL A LÁTÓHATÁRON (Beyond the horizon) és a JONES CSÁSZÁR (The emperor J.); Sh. Anderson SZEGÉNY FEHÉREMBER (Poor white), F. S. Fitzgerald AZ ÉDEN EZEN OLDALA (This side of Paradise) és S. Lewis FŐUTCA (Main street) c. regénye, valamint E. Wharton AZ ÁRTATLANSÁG KORA (The age of innocence) c. esszéje az év fontos művei.

A ném. nyelvű ir.-ból B. Brecht első darabját — BAAL (a hős neve) —, E. Jünger háborús „naplóját” — ACÉLVIAHAROKBAN (In Stahlgewittern) — és az expresszionista líra Kurt Pinthus által kiadott reprezentatív antológiáját, AZ EMBERISÉG ALKONYÁT (Menschheitsdämmerung) említjük.

A flam. E. Claes regénye a LENHAJÚ (De witte). 1920 és 1922 között jelent meg Sigrid Undset norv. író nő legismertebb regénye, címében hős nője nevével: KRISTIN LAVRANDSDATTER.

A fr. L. Aragon verse az ÖRÖMTÜZ (Feu de joie); A. Breton és Ph. Soupault prózaversei a MÁGNESES MEZŐK (Les champs magnétiques); G. Apollinaire regénye AZ ÜLŐ NŐ (La femme assise).

Az ol. G. Deledda regénye AZ ANYA (La madre). E. Cecchi ARANYHALAK (Pesci rossi) c. esszégyűjteménye feltűnést keltett.

A rom. L. Rebreanu regényének címadó paraszti hőse: ION.

M. de Unamuno VELAZQUEZ KRISZTUSA (El Cristo de V.) c. verseskötete, R. M. del Valle-Inclán ISTENI SZAVAK (Divinas palabras) c. falusi tragikomédiája a sp. ir. érdekességei.

V. V. Majakovszkij megírja 150 000 000 (Szto pjatygyeszjaty millionov) c. poémáját, A. Ny. Tolsztoj NYIKITA GYERMEKKORA (Gyetsztvo Nyikiti) c. novellisztikus visszaemlékezéseit. K. M. Malevics A SZUPREMATIZMUS (Szupre-

matyizim) címen a „nem-ábrázolás” képzőművészetéről ír. Végül a szerb I. Andrić NYUGTALANSÁGOK (Nemiri) c. verseskötetéről, a horv. M. Krljeza GOLGOTA c. drámájáról és a bolg. J. Jovkov ARATÓ (Zsetvarjat) c. falusi elbeszéléséről kell megemlékeznünk.

Kagavo Tojohiko jap. regénye, a TÚL A HALÁLON (Siszen vo koete) siker volt a nyugati világban is.

1921 A NEP-korszak kezdete a Szovjetunióban. Magyarország körül megalakul a kisantant: Csehszlovákia, Románia és Jugoszlávia szövetsége. Marokkóban Abd-el-Krím vezetésével felkelés tör ki a fr. és sp. uralom ellen. Megalakul a kín. kommunista párt: a Kuomintang feje, a kormányon levő Szun Jat-szen rokonszenvezik a kommunistákkal. H. Rorschach svájci pszichiáter közléses tesztjeit. Piet Mondrian *Vörös, sárga, kék* c. műve szigorú mértani formákból áll; M. Ernst híres képe *A celebeszi elefánt*; O. Kokoschka expresszionista képei a művészetek egysége jegyében: *Zene és Bach-kantáta*. Zenében ekkor készül el A. Schönberg *Zongoraszvitje*; Sz. Sz. Prokofjev operája (Gozzi meséjéből): *A három narancs szerelme*; A. Berg operája a *Wozzeck* (G. Büchner drámája alapján). Bemutatják Ch. Chaplin *A kölyök* c. filmjét (Jackie Coogannal). A. France Nobel-díjat kap. Londonban megalakul a PEN-Club.

Megjelenik Kassák VILÁGANYÁM c. verseskötete, Karinthy Frigyes fantasztikus regénye, Gulliver „hatodik utazása”, a CAPILLARIA, Kosztolányi regénykísérlete, A ROSSZ ORVOS, Krúdy befejezetlen regénye: MIT LÁTOTT VAK BÉLA SZERELEMBEN ÉS BÁNATBAN. További művek: Szabó Dezső CSODÁLATOS ÉLET ÉS Tersánszky Józsi Jenő KAKUK MARCI IFJÚSÁGA c. regénye. Karinthy humoros „javaslata”: EGYSZERŰSÍTENI A FORGALMAT. Horváth János nagy monográfiája: PETŐFI SÁNDOR.

Az ang. nyelvű ir.-ból G. B. Shaw a VISSZA MATUZSÁLEMHEZ (Back to Methuselah) c. groteszk színműve, Aldous Huxley NYÁR A KASTÉLYBAN (Crome yellow – krómsárga) c. regénye, az ang. am. E. O'Neill ANNA CHRISTIE c. színműve, J. Dos Passos regénye, a HÁROM KATONA (Three soldiers) emelkedik ki.

A ném. nyelvű ir.-ból E. Toller, A NÉMET SÁNTA (Der deutsche Hinkemann) c., egy hazatérő rokkantokról szóló darabját, Th. Mann GOETHE ÉS TOLSZTOJ (G. und T.) c. esszéjét, C. G. Jung svájci pszichoanalitikus PSZICHOLÓGIAI TÍPUSOK c. művét (Psychologische Typen) és az osztr. H. v. Hofmannsthal kiváló vígjátékát, A LEHETETLEN EMBERT (Der Schwierige) említjük.

A norv. J. Bojer kiváló regénye AZ UTOLSÓ VIKING (Den siste viking).

A fr. nyelvű ir.-ban J. Schlumberger EGY BOLDOG EMBER (Un homme heureux) c. regénye mellett feltűnik R. Maran, martinique-i fekete író regénye, a BATOUALA (név), amely nagy sikert arat.

Az ol. U. Saba A DALOSKÖNYV (Il canzoniere) c. kötete, L. Pirandello világhírű drámája, a HAT SZEREP KERES EGY SZERZŐT (Sei personaggi in cerca d'autore), G. A. Borgese regénye, az ÚTVESZTŐ (Rubè) és G. Papini híres KRISZTUS TÖRTÉNETE (Storia di Cristo) az év legfontosabb művei közül valók.

A rom. L. Blaga A PRÓFÉTA LÉPTEI (Pașii profetului) címen ad ki verseskötetet. A sp. F. Garcia Lorca első nagy verseinek megjelenése: VERSEK KÖNYVE (Libro

de poemás); R. Pérez de Ayala BELARMINO ÉS APOLONIO (B. y A.) c. regénye és J. Ortega y Gasset GERINTELEN SPANYOLORSZÁG (España invertebrada) c. esszéje eseményeknek számítanak.

Az or. ir.-ból V. V. Hlebnyikov ÉJSZAKA A LÖVÉSZÁROKBAN (Nocs v okope) és V. V. Ivanov PARTIZÁNOK (Partyzani) c. elbeszélést említjük. A cseh ir. „nagy” éve ez. Jiří Wolker VENDÉG ÁLL A HÁZHOZ (Host do domu) c. verseskötete, Karel Čapek R. U. R. (Rossum's universal Robots — Rossum univerzális robotemberei: innen a nemzetközivé vált *robot* szó) c. színdarabja és J. Hašek regénye, a ŠVEJK, EGY DERÉK KATONA KALANDJAI A VILÁGHÁBORÚBAN (Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války, 1921–1923) ekkor készülnek el vagy jelennek meg.

A per. Mohammed Ali Dzsamálzáde EGYSZER VOLT, HOL NEM VOLT (Jeki bud jeki nabud) c. elbeszélésgyűjteménye ez évben jelenik meg.

Leo Frobenius ném. kultúrfilozófus és az Afrika-kutatás egyik megalapítója kiadja ném. fordításban a nyugat-szudáni szoninke nyelvű DAUSZI és PUI hősdalgyűjteményeket.

Kuo Mo-zso verseskötete a kin. „modernség” első megnyilatkozása: ISTENNÖK (Nü-sen).

1922 Sztálin még Lenin életében a SZK(b)P főtitkára lesz: szerződés a németekkel Rapallóban a diplomáciai kapcsolatok felvételéről. A szerződést aláíró W. Rathenau ném. külügyminisztert rövidesen meggyilkolják. Okt. 28-án Mussolini feketeteinges fasisztái bevonulnak Rómába (Marcia su Roma). Dec. 27-én hivatalosan megalakul a Szovjetunió. Megkezdődik Tutankhamon fáraó sírjának feltárása, az egyiptológia új fellendülése. Még mindig az avantgarde uralja a képzőművészetet. Elkészül P. Klee *Csicsergőgép*; Moholy-Nagy László *Konstrukció átfutó kereszttel*; Kassák Lajos *Képarcitektúra* és Derkovits Gyula *Utolsó vacsora* c. képe, mely utóbbin a XX. sz.-i munkások világa idéződik fel. A Dada kiállít Párizsban, de A. Breton és L. Aragon már a szürrealizmust készítik elő. A. Schönberg közlésezi a dodekafóniát megalapozó írásait. M. Ravel hangszereli M. P. Muszorgszkij *Egy kiállítás képei* c. művét. P. Hindemith: *Szvit 1922, zongorára*.

Magy. ir.-ból Tóth Árpád AZ ÖRÖM ILLAN; Szabó Lőrinc FÖLD, ERDŐ, ISTEN; József Attila SZÉPSÉG KOLDUSA; Erdélyi József IBOLYALEVÉL c. verseskötetére utalunk. Kassák nagy verse, A LÓ MEGHAL, A MADARAK KIREPÜLNEK eredetileg a 2 × 2 c. folyóiratban, majd önállóan is megjelenik. Juhász Gyula GULÁCSY LAJOSNAK c. versét előbb (1922) a *Magyarság* c. lapban, majd a *Hárfa* (1929) c. kötetben teszi közzé. Megszületik Kosztolányi NERO, A VÉRES KÖLTŐ, Móricz Tündérkert (a *Nyugat* már 1921-től közli, az *Erdély* c. trilógia része lesz), Zilahy Lajos HALÁLOS TAVASZ c. regénye. Karinthy novellái: VITÉZ LÁSZLÓ SZÍNHÁZA. Thienemann Tivadar megindítja Pécssett a *Minerva* c. szellemtörténeti folyóiratot (fennáll 1940-ig, 1933-tól Budapesten).

Az ang. nyelvű ir.-nak nagy eseményei vannak ebben az évben. T. S. Eliot A PUSZTA ORSZÁG (The waste land) c. hosszú költeménye korszakjelző; részben

Eliot *Criterion* c. folyóiratában, részben egy másik folyóiratban (*The Dial*) jelent meg, s mielőtt könyv alakban is napvilágot látott volna, Eliot megmutatja Ezra Poundnak, aki a szöveget sok változtatást javasol. Ugyancsak korszakjelző J. Joyce hatalmas regénye, az *ULYSSES*, amely a tudatfolyamatok leírásának módszerét alkalmazza és minden más műnél nagyobb hatást fejt ki a modern prózára. D. H. Lawrence regénye, az *ÁRON VESSZEJE* (Aaron's rod) is ez évből való; kívülre T. E. Lawrence ezredes beszámolója az 1916–1918. évi ar. felkelésről: *A BÖLCSESSÉG HÉT PILLÉRE* (The seven pillars of wisdom). Az ang. am. E. O'Neill hatásos expresszionista drámája *A SZŐRŐS MAJOM* (The hairy ape).

A ném. nyelvű ir. termés is gazdag ez évben: B. Brecht drámája Münchenben, a *DOBSZÓ AZ ÉJSZAKÁBAN* (Trommeln in der Nacht) a Spartacus-felkelés napjaiból; H. Hesse indiai bölcességet sugalló regénye a *SIDDHARTHA* (név); H. Carossa önéletrajzi feljegyzései: *GYERMEKKOR* (Eine Kindheit). Az osztr. R. M. Rilke *DUINÓI ELÉGIAK* (Duineser Elegien) c., 10 nagy költeményből álló ciklusa, amelyet 1912-ben kezd meg Duino várában, az Adria partján és a svájci Muzot-ban fejez be 1922-ben. Ez évben jelenik meg L. Wittgenstein első nagy műve, a *TRACTATUS LOGICO-PHILOSOPHICUS* (Logikai-filozófiai értekezés) — ném. nyelven. St. Zweig híres novellája, az *OMOK* (Ámok) ez évből való. H. v. Hofmannsthal barokkos színpadi műve a *SALZBURGI NAGY VILÁGSZÍNHÁZ* (Das Salzburger grosse Welttheater). Fr. Kafka regénye *A KASTÉLY* (Das Schloss) és novellája *A KOPLALÓMŰVÉSZ* (Der Hungerkünstler) szintén ebből az évből való.

A skandinávok művei közül említjük a norv. J. N. Grieg a *JÓREMÉNYSÉG-FOK KÖRÜL* (Rundt Kap det Gode Haap) c. verseskötetét és a dán J. Paludan *NYUGATI UTAK* (De vestlige veje) c. regényét.

P. Valéry, a fr. szimbolisták örökségének őre *ARÁZSLATOK* (Charmes) címen ad ki verseskötetét. J. Giraudoux (később színpadra is feldolgozott) regénye a *SIEGFRIED ÉS LIMOUSIN — országgrész —* (S. et le L.) egy, a háborúban személyiségét veszített és azt újra megtaláló fr. publicista története. 1922-től 1931-ig jelenik meg R. Rolland regényciklusa, az *ELVÁRÁZSOLT LÉLEK* (L'âme enchantée), 1922-től 1940-ig pedig századunk másik nagy fr. realistájának, R. Martin du Gard-nak hatalmas főműve, a *THIBAUT CSALÁD* (Les Thibaults). L. Pirandello mesteri színműve, a *IV. HENRIK* (Enrico IV) a látszat és a valóság összeütközésének tragédiája egy magát örülni tettető ember sorsában, vigjátéka pedig: *ÖLTÖZTESSÉTEK FÖL A MEZTELENEKET* (Vestire gli ignudi).

A rom. L. Rebreanu nagy regénye, az *AKASZTOTTAK ERDEJE* (Pădurea spînzuraților) vádirat az emberi kegyetlenség ellen.

Az or. V. V. Hlebnikov nagy futurista poémája a „bölcsről”: *ZANGEZI*. O. E. Mandelstam versei a *KESERVEK* (Trisztia) címet kapják. B. L. Paszternak kötete: *NÖVÉREM, AZ ÉLET* (Szesztra moja — szisny). V. V. Majakovszkij két híres verse az *ŐNAGYONÜLÉSEZŐK* (Prozaszedavszjeszje) és a *KÖLTEMÉNY A MJASZNYICKAJA UTCÁRÓL, EGY ASSZONYRÓL ÉS AZ ÖSSZOROSZ MÉRETEKRŐL* (Sztihotvorenije o Mjasznickoj, o babe i o vszerosszjizskom masztabe). I. G. Ehrenburg „pikaro”-regénye a *JULIO JURENITO SZOKATLAN KALANDJAI* (Neobicsajnije pohozsgyenyija Hulio Hurenito). Az év híres regénye A. Taraszov-Rogyionov *CSOKOLADÉ* (Sokolad) c. műve. V. V. Ivanov *PÁNCÉLVONAT* (Bronjepojezd № 14-69) c. elbeszélése és az ebből készült színmű a korai szovjet ir. „klasszikusai” közé tartozik. Az új len. élet hangja J. Tuwim a *HETEDIK ŐSZ* (Siódma jesien) c. verseskötete és S. I. Witkiewicz avantgarde színműve, a *SZÁRCSA* (Kurka

wodna). A cseh K. Čapek regénye AZ ABSZOLÚTUMGYÁR (Továrna na absolutno); a szl. E. B. Lukáč versei GYÓNÁS (Spoved) címen jelennek meg. A bol. Geo Milev verseinek kötetcíme AZ IKONOK ALSZANAK (Ikonite szpjat), H. Szmirmenszki verseskötete JÖJJÖN A FÉNY (Da bade den) címen jelenik meg.

A kín. Lu Hszün híres novellája AH Q IGAZI TÖRTÉNETE (Ah Q cseng csuan); a jap. Akutagava Rjunoszuke elbeszélése A CSERJÉSBEN (Jabu no naka).

1923 Jobboldali puccs Bulgáriában, amelyet terror követ. A. Hitler első — müncheni — puccskísérlete. Spanyolországban katonai diktatúra. A Kándó-villanyozdony próbautja. Elkészül P. Klee *Táj sárga madarakkal* és Egry József *Balaton halászkö* c. képe. Rippl-Rónai József megfesti Babits pasztell arcképét. 1923 és 1926 között készül M. Chagall *Zöld hegedűs* c. képe, amelyen a bohóc és a hegedű motívuma együtt szerepel. Zenei események: Kodály *Psalmus hungaricus*, M. de Falla *Pedro mester bábszínháza* c. kisoperája (Cervantes nyomán). Bartók Béla és Kodály Zoltán ERDÉLYI NÉPDALOK címen 1950 dalt közöl.

Ady posztumusz kötete AZ UTOLSÓ HAJÓK, Kassák újabb kötete az ÚJ VERSEK címet kapja. Tóth Árpád versei: LÉLEKTŐL LÉLEKIG, ESTI SUGÁRKOSZORÚ, AZ ŐSÖK RITMUSA, AZ ÓRAINGA, NÉZZ RÁNK ADY ENDRE, KÖRÚTI HAJNAL — mindezek később (1928) a *Lélektől lélekig* c. kötetbe kerülnek. Juhász Gyula híres verse, a TÁPAI LAGZI most, illetve majd a *Hárfa* c. kötetben (1929) jelenik meg. Szabó Lőrinc kötete (és a kötet címadó verse): KALIBÁN!; József Attila ez évben írja A KOZMOSZ ÉNEKE c. szonettkoszorúját. Megjelenik Baudelaire *A romlás virágai* c. kötete teljes magy. fordításban (Babits, Szabó Lőrinc, Tóth Árpád) ez évből való Karinthy prózakötete, a KÖTÉLTÁNC. Bródy Rembrandt-novellákat ír sorozatosan: ez évből való a REMBRANDT ELADJA A HOLTTESTÉT. A *Napkelet* c. folyóiratot (1923–1940) a *Nyugat* „ellensúlyozására” hozzák létre (konzervatív nemzeti szellemben). Ez évből való Lukács György németül írt műve, a TÖRTÉNELEM ÉS OSZTÁLYÖNTUDAT (Geschichte und Klassenbewusstsein).

Az ang. nyelvű művek közül a legfontosabbak: G. B. Shaw SZENT JOHANNA (Saint Joan) c. drámája, A. Huxley LÉGNADRÁG ÉS TÁRSAI (Antic hay — antik körtánc) c. regénye, P. G. Wodehouse humoros írása, a FORDULJON PSMTIH-HEZ (Leave it to P.). J. Joyce 1923-tól lényegében 1938-ig dolgozik FINNEGAN ÉBREDÉSE (Finnegan's wake) c. művén. Az ang. am. Elmer Rice híres színdarabja A SZÁMOLÓGÉP (The adding machine) — amelynek konfliktusát az emberi munkaerőt fölöslegessé tevő modern technika idézi elő.

A ném. nyelvű művek közül csak B. Brecht A VÁROSOK SŰRŰJÉBEN (Im Dickicht der Städte) c. darabját és az osztr. R. M. Rilke 55 darabból álló ciklusát — SZONETTEK ORPHEUSZHOZ (Sonette an O.) — említjük, amelyeket a *Duinói elégiák* végső akkordjaival együtt, még 1922. febr.-ban írt (megj. 1923). S. Freud második korszakának műve AZ ÉN ÉS AZ ŐSVALAMI (Das Ich und das Es).

A fr. művek közül ezúttal csak R. Rolland történelmi életrajzát említjük szellemi rokonáról: MAHATMA GANDHI, valamint P. Valéry dialógusát: A LÉLEK ÉS A TÁNC (L'âme et la danse).

Az ol. I. Svevo (J. Joyce barátja) ZENO TUDATA (La coscienza di Z.) címmel ír regényt.

Az or. ir. gazdag terméséből erősen válogatunk: Sz. M. Tretjakov színművét — HALLOD, MOSZKVA? (Szlisis M.?) — D. A. Furmanov regényét a polgárháború hősről — CSAPAJEV —, ezenkívül M. Gorkij harmadik önéletrajzi írását, AZ ÉN EGYETEMEIMET (Moji unyiverszityeti), valamint Majakovszkij MIÉRT HARCOL A BALFRONT? (Za sto borotszja LEF?) említjük. A cseh S. K. Neumann fontos verseskötete a VÖRÖS DALOK (Rudé spěvy), M. Majerová fontos regénye A VILÁGOK LEGSZEBBIKE (Nejkrásnější svět).

1924 Jan. 21. — Lenin halálának napja. Ch. G. Dawes tervei szerint visszaállítják Németország fizetőképességét. Hitlert idő előtt kiengedik a börtönből, ahová a müncheni puccskíséret miatt kerül, s ahol megírta a „nemzeti szocialista” mozgalom ideológiai-politikai alapművét: *Harcom* (Mein Kampf). A késői expresszionizmus tükröződik V. V. Kandinszkij, L. Feininger (a „Kék négyek” tagjai) művein és M. Beckmann képein, pl. *Vezűv*. I. D. Sadr elkészíti *Az utcakő a proletariátus fegyvere* c. szobrát. 1924–1925-ben festi Joan Miró *Harlequina-de-jait*. Zenei események: G. Puccini utolsó operája: *Turandot* és G. Gershwin am. zeneműve, a *Kék rapszódia* (Rhapsody in blue). Moholy-Nagy László kiadja a Bauhaus keretében a *Totalitás színháza* (Theater der Totalität) c. írását, amely a művészet, a technika és a tudomány egységét hirdeti a színházban. A Ford-gyár 10 millió gépkocsit hoz forgalomba. W. S. Reymont Nobel-díjat kap.

Kosztolányi verseskötete A BÚS FÉRFI PANASZAI, József Attiláé a NEM ÉN KIÁLTOK (benne: SZÉP NYÁRI ESTE VAN). ISTENEM c. verse majd *Nincsen apám, se anyám* (1929) c. kötetébe kerül. Tóth Árpád JÓ ÉJSZAKÁT c. verse majd a *Lélektől lélekig* c. kötetben (1928) jelenik meg. Nagy sikere van Zilahy Lajos SÜT A NAP c. darabjának. Az év regénye Kosztolányi PACSIRTÁJA és Móricz PILLANGÓJA. Balázs Béla világhírű filmesztétikája németül jelent meg DER SICHTBARE MENSCH (A látható ember) címmel.

Az ang. E. M. Forster regénye az ÚT INDIÁBA (A passage to I.). 1924-től 1928-ig készül Ford Madox Ford regényciklusa, A PARÁDÉ VÉGE (Parade's end). Az ír Sean O'Casey drámája a JUNÓ ÉS A PÁVA (J. and the paycock). Am. dráma E. O'Neill VÁGY A SZILFÁK ALATT (Desire under the elms) c. darabja. A ném. E. Toller verseskötete a FECSKEKÖNYV (Schwalbenbuch); Th. Mann nagy regénye a VARÁZSHEGY (Der Zauberberg); H. Carossa feljegyzései a ROMÁNIAI NAPLÓ (Rumänisches Tagebuch) címet kapják. Az osztr. F. Werfel műve: VERDI. AZ OPERA REGÉNYE (V. Roman der Oper); R. Musil elbeszélései: HÁROM ASSZONY (Drei Frauen) és Kafka novellája: JOSEFIN, AZ ÉNEKESNŐ VAGY AZ EGÉRNÉP (Josefine, die Sängerin oder das Volk der Mäuse). Az első dél-afr., afrikaans nyelvű nagy regénytrilógia (1924, 1928, 1942) J. v. Bruggen: AMPIE, a kamaszhős neve.

R. Rolland-nak a fr. forradalommal foglalkozó drámája A SZERELEM ÉS A HALÁL JÁTÉKA (Le jeu de l'amour et de la mort). A. Breton közlése a SZÜRREALISTA KIÁLTVÁNY (Manifeste du surréalisme) szövegét, L. Aragon pedig ÁLOMÖZÖN (Une vague de rêves) c. írását.

Megjelenik F. García Lorca DALOK (Canciones) c. kötete, benne a LOVAS EMBER DALA (Canció de jinete); 1924 és 1927 között írja CIGÁNY ROMÁNCOK (Primer romancero gitano — első cigány románckönyv) c. kötetét (megj. 1928-ban). A chilei Pablo Neruda kötete: HÚSZ SZERELMES VERS ÉS EGY REMÉNYTELEN ÉNEK (Veinte poemas de amor y una canción desesperada). A kolumbiai J. E. Rivera regénye AZ ÖRVÉNY (La voragine).

Az or. ir.-ból Majakovszkij nagy költeménye — VLAGYIMIR ILJICS LENIN — említendő elsőnek. Megjelenik Sz. A. Jeszenyin poémája, a DALOK A NAGY HADIÁRATRÓL (Pesznj o velikom pohogye). Napvilágot látnak M. A. Bulgakov regényének, a FEHÉR GÁRDÁNAK (Belaja gvargyija) a részletei. K. A. Fegyin regénye a VÁROSOK ÉS ÉVEK (Goroda i godi), L. M. Leonové a BORZOK (Barszuki), A Szerafimovicsé a VASÁRADAT (Zseleznij potok); végül M. A. Solohov elbeszélése az ANYAJEGY (Rogyinka) és I. E. Babel novellája A LEVÉL (Pismo). Nevezetes a cseh V. Vančura regénye: JAN MARHOUL, A PÉK (Pekář J. M.), valamint a szerb. B. Nušić ÖNÉLETRAJZA (Autobiografija).

A lett Jēkabs Janševskis regénye a HAZA (Dzmintene).

1925 Mussolini fasiszta diktatúrát vezet be Olaszországban. Sztálin megerősíti uralmát és erőyes iparosításba kezd. Szun Jat-szen halálát kaotikus helyzet követi Kínában: utóda Csang Kai-sek lesz. Az első szürrealista kiállítás Párizsban, kapcsolatfelvétel a fr. Kommunista Párttal; Picasso befejezi *Három táncos* c. képét, P. Klee pedig a *Halképet*. Kodály kórusműveket ír, köztük a *Villót*. G. Gershwin *F-dúr zongoraversenye* mellett az am. zene újdonsága L. Armstrong „Hot Five” zenekarának megalakulása az atonális jazz újra-élesztésére. Sz. Sz. Prokofjev operája a *Tűzangyal*. Ch. Chaplin filmje az *Aranyláz*. G. B. Shaw Nobel-díjat kap.

Babits verseskötete a SZIGET ÉS TENGER (Benne a KANIZSAI DOROTTYA). Verse, a GAZDA BEKERÍTI HÁZÁT megjelenik a *Nyugarban* (1925), majd *Az istenek halnak, az ember él* c. kötetben (1929). Tóth Árpád FÉNYLŐ BÚZAFÖLDEK KÖZÖTT ÉS ELÉG VOLT A VÁGTA c. verseit majd a *Lélektől lélekig* c. kötet (1928) közli. Ez évből való József Attila TISZTA SZÍVVEL c. verse, amely miatt távozott a szegedi egyetemről — később a *Nincsen apám, se anyám* c. kötet (1929) darabja lesz. Kosztolányi regénye az ARANYSÁRKÁNY ez évben; ESTI KORNÉL-novellái 1925, 1933 és 1936-ban. Krúdy regénye: BRÓDY SÁNDOR VAGY A NAP LOVAGJA; olykor mintegy szürrealista technikájú újabb gyűjteménye a SZINDBÁD-ÁLOMKÉPEK; cikksorozata: ADY ENDRE ÉJSZAKÁI. Szabó Dezső SEGÍTSÉG! címmel regényt ír, novellája pedig az ECCE HOMO. Tamási Áron novelláskötete a LÉLEKINDULÁS, Németh László elbeszélése: HORVÁTHNÉ MEGHAL.

Az ang. nyelvű ir.-ból az ír. W. B. Yeats értekezését, a LÁTOMÁST (A vision) említjük, ill. néhány am. regényt, mint Sh. Anderson SÖTÉT NEVETÉS (Dark laughter), J. Dos Passos NAGYVÁROS (Manhattan transfer — Manhattani átjáró), Th. Dreiser AMERIKAI TRAGÉDIA (An American tragedy) — e kettő már 1924-től kezd megjelenni —, F. C. Fitzgerald A NAGY GATSBY (The great Gatsby), DuBose Heyward PORGY (név) és S. Lewis ARROWSMITH (név) c. művét. E. Hemingway elbeszélése A MI IDŰNKBEN (In our time) címet kapta.

Ném. nyelvű színmű A KLABUND: A KRÉTAKÖR (Der Kreidekreis). L. Feuchtwanger regénye a JUD SÜSS (Süss zsidó), Th. Mann novellája a ZÚRZAVAR ÉS KORA BÁNAT (Unordnung und frühes Leid). A prágai E. E. Kisch híres könyve A SZÁGULDÓ RIPORTER (Der rasende Reporter). Halála után megjelenik Kafka regénye, A PER (Der Prozess — Max Ernst illusztrációival). A svéd Pär Lagerkvist regénye: VENDÉG A VALÓSÁGBÓL (Gäst hos verkligheten).

A. Gide fr. író regénye A PÉNZHAMISÍTÓK (Les faux-monnayeurs), A. Artaud vegyes műfajú vers- és prózakötete A POKOLTORNÁC KÖLDÖKE (L'ombilic des Limbes). A belga Michel de Ghelderode „moralitásdrámája” a DOKTOR FAUSTUS HALÁLA (La mort du docteur Faust).

A sp. Rafael Alberti kötete: TENGHERÉSZ A SZÁRAZFÖLDÖN (Marinero en tierra). J. Ortega y Gasset híres esszéje az avantgarde ellen: A MŰVÉSZET ELEMBERTELENÍTÉSE (La deshumanización del arte).

Sz. A. Jeszenyin verse: ÉG VELED, BARÁTOM, ISTEN ÁLDJON! (Do szvidanyija, drug moj, do szvidanyija). K. A. Trenyov drámájának hőse és címe: LJUBOV JAROVAJA. F. V. Gladkov híres regénye az építkezésről a CEMENT. M. Gorkij családregegye AZ ARTAMONOVOK (Gyelo Artamonovih), I. A. Bunyin kisregénye a SZERELEM SZENTSÉGE (Mityina ljubov). I. A. Babel műve AZ ELSŐ SZERELEM (Pervaja ljubov). M. A. Bulgakov megírja a SÁTÁNIÁDÁT (Gyavoliada). M. A. Solohov novellái a DONI ELBESZÉLÉSEK (Donszkije rasszkazi) címet kapták. K. Sz. Sztanyiszlavszkij angolul írt műve: MY LIFE IN ART (Életem a művészetben). A cseh F. Langer népszerű darabja a PERIFÉRIA (Periférie). T. G. Masaryk reflexióit a VILÁGFORRADALOM (Světová revoluce) címmel gyűjtötte együvé. A szl. E. B. Lukáč verseskötete: A DUNA ÉS A SZAJNA (Dunaj i Seina).

A hindi Premcsand regénye A SZÍNPAD (Ranygabhumi).

A basutóföldi Thomas Mofolo szotó nyelvű történeti regénye, a CHAKA, a XIX. sz. elején élő tetterős zulu-vezér története.

1926 A Szovjetunió és Németország barátsági és semlegességi szerződést köt. Németországot felveszik a Népszövetségbe. Az 1922 óta visszavonultan élő J. Pilsudski marsall államcsinnyel magához ragadja a hatalmat és diktatorikusan kormányoz Lengyelországban. Abd el-Krim fr. fogságba kerül, a Rif-felkelés elbukik. E. Schrödinger kidolgozza hullámmélettét, T. H. Morgan az öröklés elméletét. W. Gropius felépíti a *Bauhaus Dessau* (ide költöznek át) modern épületét, Le Corbusier a vasbeton építészeti hasznosítása mellett foglal állást. E. Barlach falplasztikája a *Krisztus találkozása Tamással*. L. Mies van der Rohe elkészíti K. Liebkecht és R. Luxemburg emlékművét. Elkészül D. D. Sosztakovics *I. szimfóniája*. Kísérletek az elektronikus zenével. Kodály ez évi műve a *Háry János* c. daljáték.

Babits verse: CIGÁNY A SIRALOMHÁZBAN (később az *Az istenek halnak, az ember él* c. kötetben). Kosztolányi OKTÓBERI TÁJ ÉS NEGYVEN PILLANATKÉP (1926 és 1935 között, bekerülnek a *Számadás* — 1935 — c. kötetbe). Tóth Árpád RÁDIÓ c. verse később (1928) a *Lélektől lélekig* c. kötetbe kerül. Juhász Gyula ANNA ÖRÖK c. költeménye a *Hárfa* (1929) c. kötet része. Kassák

verseskötete A TISZTASÁG KÖNYVE. Hazatérése után *Dokumentum* címen folyóiratot indít Budapesten. Szabó Lőrinc verseskötetei: FÉNY, FÉNY, FÉNY ÉS A SÁTÁN MŰREMEKEL. Sárközy György verseskötete az ANGYALOK HARCA címet kapta. József Attila verse: ÜLNI, ÁLLNI, ÖLNI, HALNI (megjelenik a *Nincsen apám, se anyám* c. kötetben, 1929). A színművek közül Déry Tibor AZ ÓRIÁSCSECSEMŐ (dadaista) és Molnár Ferenc JÁTÉK A KASTÉLYBAN c. műveit említjük. Kosztolányi regénye az ÉDES ANNA. Bródy posztumusz novellaciklusa: REMBRANDT. EGY ARCKÉP FÉNYBEN ÉS ÁRNYBAN (1924-ben már megjelent egy kis példányszámú kiadás, 1925–1926-ban a „teljesnek” mondható). Fontos magy. nyelvű folyóirat Kolozsvárt a *Korunk* (1926–1940, előbb Dienes László, majd 1929-től Gaál Gábor szerkesztésében), amely otthon meg nem jelentethető írásokat is közöl magyarságiaktól.

Az ang. regények közül D. H. Lawrence A SZÁRNYAS KÍGYÓ (The plumed serpent), A. A. Milne MICIMACKÓ (Winnie-the-Pooh), H. G. Wells WILLIAM CLISSOLD VILÁGA (The world of W. C.) c. művét említjük. Az ang. am. ír.-ból pedig O'Neill BROWN, A NAGY ISTEN (The great God B.) c. drámáját, E. Hemingway FIESTA (The sun also rises — felkel a nap is) c. és J. Hergesheimer TAMPICO (név) c. regényét.

A ném. nyelvű ír.-ból B. Brecht EGY FŐ AZ EGY FŐ (Mann ist Mann) c. darabjára, J. R. Becher LEVISITE VAGY AZ EGYEDÜL IGAZSÁGOS HÁBORÚ (L., oder der einzig gerechte Krieg) c. utópikus regényére, H. Grimm NÉP TÉR NÉLKÜL (Volk ohne Raum) c. regényére – amely Hitler terjeszkedő politikájához adott irodalmi alapot – utalunk. L. Frank mesternovellája: KARL ÉS ANNA (K. und A.).

A fr. P. Éluard verseskötete: A FÁJDALOM FŐVÁROSA (La capitale de la douleur). L. Aragon A PÁRIZSI PARASZT (Le paysan de Paris), G. Bernanos A SÁTÁN ÁRNYÉKÁBAN (Sous le soleil du Satan) címmel írt regényt. A belga M. Maeterlinck esszéje: A TERMESZEK ÉLETE (La vie des termites). A svájci Ch.-F. Ramuz regénye A RÉMÜLET A HEGYEK KÖZÖTT (La grande peur dans la montagne) címet kapta.

1926-tól 1937-ig írja A. Gramsci LEVELEK A BÖRTÖNBŐL (Lettere dal carcere) címen 1947-ben kiadott naplószerű vallomásait, tanításait.

A sp. P. Salinas verseskötete: AZ ÖRÖM ELŐESTÉJE (Vispera de gozo). R. Gomez de la Serna regénye CARACHO, A TORREÁDOR (El torero C.). R. de Maeztu y Whitney esszéi: DON QUIJOTE, DON JUAN ÉS CELESTINA (D. W., D. J. y la C.) címen. Az arg. E. Larreta regénye A BALSZERENCSEK (Zogoibi). M. Rojas chilei író elbeszélései: DÉLI EMBEREK (Hombres del Sud).

Az or. Sz. M. Tretyakov színműve: ÜVÖLTS, KÍNA! (Kricsi, Kitaj!). I. E. Babel novelláskötete Bugyonnij seregéről: A LOVASHADSEREG (Konarmija), benne az EGY LÓ TÖRTÉNETE (Isztorija odnoj losagi) és a GEDALI c. novellák. M. A. Solohov már 1926-tól kezdve dolgozik háromkötetes regényeposzán CSENDES DON (Tyihij Don) –, amely részletekben 1928 és 1940 között jelenik meg (mai végleges formáját 1953-ban kapja). V. V. Majakovszkij műhelytanulmánya a HOGYAN KÉSZÍTSÜNK VERSET? (Kak gdelaty sztyihi?), a nagy rendező, V. E. Mejerhold tanulmánya pedig a forradalom utáni színházról: A SZÍNHÁZ OKTÓBERE (Tyeatralnij oktyabr).

Az egy. ar. Taha Hussein tanulmánya: A POGÁNYKORI KÖLTÉSZETRŐL (Fis-sir al-dzsáhili).

1927 Az USA-ban kétséges vádak alapján kivégzik N. Sacco és D. Vanzetti bevándorolt ol. munkásokat. L. D. Trockijt kizárják az SZK(b)P-ből, külföldre emigrál. A kín. Kuomintang kettészakad: a jobboldalt Csang Kai-sek vezeti, Mao Ce-tung pedig megkezdi a parasztok szervezését Hunan tartományban. W. Heisenberg közlése a határozatlansági reláció fizikai elméletét. Az új tárgyilagosság építészete: Le Corbusier Weissenhof-Siedlungja Stuttgartban. I. I. Leonyidov elkészíti a Lenin Intézet modelljét. P. Klee festményei: *Az értelem keresése*, *a Katedrálisok városa*. M. Chagall illusztrálja Ny. V. Gogol *Holt lelkek* c. regényét. Elkészül A. Honegger *Antigoné* c. operája J. Cocteau szövegére. W. H. Auden körül „csoport” alakul Angliában. Berlinben megalakul a Proletár-Forradalmi Írók Szövetsége. Moszkvában összeül a forradalmi írók első nemzetközi kongresszusa. H. Bergson Nobel-díjat kap.

Babits F. *LITIKA* c. verse *Az Estben* jelenik meg, majd belekerül *Az istenek halnak, az ember él* (1929) c. kötetébe. Megjelenik a HALÁLFIAT c. regénye. Tóth Árpád *ERDŐSZÉL* és *ÁLARCOSAN* c. versei belekerülnek a *Lélektől lélekig* (1928) c. kötetbe. József Attila *BEVEZETŐ*, *MEDÁLIÁK*, *JÓZSEF ATTILA*, *SZABADOS DAL* c. versei belekerülnek a *Nincsen apám, se anyám* (1929) c. kötetbe. MŰVÉSZETBÖLCSELETI ALAPEMEK c. esszéjét 1927-ben kezdi írni; Sárközi György verseskönete a VÁLTOTT LÉLEKKEL. Móricz regénye az ÚRI MURI, Móraé az ÉNEK A BÚZAMEZŐKRŐL, Zilahyé A KÉT FOGOLY. Kassák *EGY EMBER ÉLETE* c. önéletrajzi regénye 1927 és 1935 között jelenik meg. Utalunk még Krúdy A HÍRLAPIRÓ ÉS A HALÁL, továbbá az UTOLSÓ SZIVAR AZ ARABS SZÜRKÉNÉL, ill. Nagy Lajos *NAPIREND* és *JEREMIÁDA* c. novelláira. Folyóiratok: *Munka*, 1927–1938 (Kassák); *Pandora* hat száma (Szabó Lőrinc); *100%*, 1927–1930 (Tamás Aladár); *Széphalom*, 1927–1943 (Zolnai Béla Szegeden).

Az ang. nyelvű líra vezető alakja továbbra is T. S. Eliot, *ARIEL*-verseivel (1927–1930 és 1954); egy költeménye ez évből A HÁROMKIRÁLYOK UTAZÁSA (The journey of the Magi). W. S. Maugham nagy sikerű komédiája AZ ÁLLHATATOS FELESÉG (The constant wife). V. Woolf regénye A VILÁGÍTÓTORONY (To the lighthouse). Az ang. am. ir. fontos regényeket termelt: W. Cather AZ ARANYSZÍNŰ DÓM (Death comes for the archbishop — a halál eljön az érsekért), U. Sinclair a PETRÓLEUM (Oil) és Th. Wilder SZENT LAJOS KIRÁLY HÍDJA (The bridge of San Louis Rey) c. munkáira gondolunk. A ném. nyelvű ir. fontos, szocialista szellemű darabja E. Toller *HOPPLA, ÉLÜNK!* (Hoppla, wir leben!) és Ehm Welk *VIHAR GOTLAND FÖLÖTT* (Gewitter über Gotland) c. munkája. H. Hesse regénye, a *PUSZTAI FARKAS* (Der Steppenwolf) az elmúlt évtizedekben bizonyos ifjúsági mozgalmak „bibliája” lett. A Zweig nagy háborús-jogi-emberi regénye a *GRISA ÖRMESTER* (Der Streit um den Sergeanten Grisca — civódás G. örmester körül). Vallomás a 20-as évekből O. M. Graf önéletrajzi írása, a *FOGLYOK VAGYUNK* (Wir sind Gefangene). Az osztr. ir.-ból R. Neumann ir.-i paródiáit: *IDEGEN TOLLAKKAL* (Mit fremden Federn), S. Zweig mesternovelláját: *AZ ÉRZELMEK ZÜRZAVARA* (Verwirrung der Gefühle) említjük, valamint Kafka *AMERIKA* c. regénytörredékének közzétételét (amelyet naplójában, még 1912-ben *Der Verschollene* — Az elkallódott — címen emlegetett). Ekkor jelent meg M. Heidegger befejezetlen főműve, a *LÉT ÉS IDŐ* (Sein und Zeit), az egzisztencializmus alapvetése. Az izlandi H. Laxness regénye A NAGY KASMÍRI TAKÁCS (Vefarinn mikli frá Kasmír). A svéd V. Moberg *RASKENS* c. regénye egy parasztkatona története.

A litv. származású fr. O. V. de Lubicz Milosz nagy „didaktikus” költeménye A TITKOK (Les arcanes). A. Gide regénye A PÉNZHAMISÍTÓK NAPLÓJA (Journal des faux-monnayeurs, vö. 1925). J. Giraudoux népszerű regénye az ÉGLANTINE. H. Barbusse érdekes esszéje a JÉZUS. Az afr. R. Maran antikoloniális állattörténete: DZSUMA, A BOZÓT KUTYÁJA (Djouma, chien de brousse). J. Benda nagy feltűnést keltő kultúrkritikai tanulmánya AZ ÍRÁSTUDÓK ÁRULÁSA (La trahison des clercs).

A rom. T. Arghezi versei ILLŐ IGÉK (Cuvinte potrivite) címen jelennek meg. C. Petrescu regénye a SÖTÉT ÉVEK (Intunecare).

Három fontos sp. mű: R. Alberti verseskötete, a HAJNALI VIOLA (El alba del alheli), F. García Lorca színműve, a MARIA PINEDA (név) és esszéje, A KÖLTŐI KÉP DON LUIS DE GÓNGORÁNÁL (La imagen poética en D. L. de G.).

Or. művek: Majakovszkij poémája a CSUDAJÓ (Horoso), I. E. Babel drámája az ALKONY (Zakat), B. A. Lavrenyov drámája a LESZÁMOLÁS (Razlom), K. A. Fegyin regénye a FIVÉREK (Bratyja), valamint M. Gorkij 1927 és 1936 között megjelenő regényciklusa a KLIM SZAMGIN ÉLETE (Zsizny Klima Szamgina) — értelmiségi hőssel.

Még egy kín. és egy jap. műre hívjuk fel a figyelmet: Mao Tun regényére — NAPFOGYATKOZÁS (Si) —, amely trilógia formájában (1930-ig) feldolgozza a szerzőnek az északi hadjáratban szerzett élményeit. A népszerű jap. Akutagava R. viszont elbeszélést tesz közzé EGY ŐRÜLT NAPLÓJA (Aru aho no issu) címen.

1928 A háborút elítélő nemzetközi Kellog-paktumot 62 ország írja alá. Megindul az első szovjet ötéves terv. Portugáliában A. de Oliveira Salazar uralomra kerül (1932-től diktátor lesz). A horv. autonómiát követelő S. Radić képviselőt a parlamentben lelövik: királyi diktatúra Jugoszláviában. A. Fleming felfedezi a penészgombában a baktériumölő penicillint: orvossággént a II. világháborúban alkalmazzák. Ernst Barlach *Éneklő* c. szobra a román és gótikus szobrászat formaadását folytatja XX. sz.-i változatban. J. Miro képe a *Holland enteriőr*, Szőnyi Istváné a *Zebegényi temetés*. Zenei esemény M. Ravel koreografikus költeménye, a népszerű *Bolero*; D. D. Sosztakovics operája (Gogol nyomán) *Az orr*. L. Buñuel filmje *Az andalúziai kutya* (szürrealista), Ch. Chapliné a *Cirkusz*. Az első hangosfilm *Az éneklő bolond*: a főszereplő Al Jolson „Sonny Boy”-dalát hanglemezen egy hónap alatt 12 millió példányban adják el. Walt Disney világhírű figurája, a Mickey Mouse is ez évben jelenik meg a vásznon. E. Piscator Berlinben színpadra állítja Hašek *Švejk*jét, M. Brod feldolgozásában. S. Undset Nobel-díjat kap.

Megjelenik Kosztolányi MEZTELENÜL, Tóth Árpád LÉLEKTŐL LÉLEKIG, Illyés NEHÉZ FÖLD, Dsida Jenő LESELEKEDŐ MAGÁNY c. verseskötete. József Attila idei verse a KLÁRISOK, ami a *Nincsen apám, se anyám* c. kötet (1929) része lesz. Molnár Ferenc színműve az OLYMPIA. Tamási regénye a SZÜZMÁRIÁS KIRÁLYFI. Gelléri Andor Endre novellája a VARÁZSLÓ, SEGÍTS!

Három híres ang. regény: A. Huxley A VÉGZET BÁBJÁTÉKA (Point counter point — pont és ellenpont), D. H. Lawrence merész erotikájú műve a LADY CHATTERLEY SZERETŐJE (Lady Chatterley's lover) és V. Woolf ORLANDO c. munkája. Az ír W. B. Yeats reprezentatív kötete A TORONY (The tower). Az ang.

am. dráma E. O'Neill új művével — KÜLÖNÖS KÖZJÁTÉK (Strange interlude) — gyarapodott, valamint egy sziú indián önéletrajzával: Standing Bear NÉPEM, A SZÍÜK (My people, the sioux).

Az év nagy sikere a ném. B. Brecht KOLDUSOPERA (Die Dreigroschenoper) c. darabja Kurt Weill kongeniális zenéjével. E. Kästner halhatatlan ifjúsági regénye az EMIL ÉS A DETEKTÍVEK (E. und die Detektive). Fontos L. Renn önéletrajzi jellegű regénye, a HÁBORÚ (Der Krieg), J. Wassermann közállapotokat festő műve, a MAURIZIUS ÚGY (Der Fall Maurizius) és A. Seghers első érett műve, a SANKT BARBARA-I HALÁSZOK FELKELÉSE (Der Aufstand der Fischer von St. B.) c. elbeszélés. Az osztr. A. Schnitzler híres regénye a TERÉZ. EGY ASSZONYÉLET KRÓNIKÁJA (Th. Chronik eines Frauenlebens). Ez évben jelent meg R. Carnap A VILÁG LOGIKAI FELÉPÍTÉSE (Der logische Aufbau der Welt) c. műve, a neopozitivizmus tudományelméleti alapvetése.

A flam. P. v. Ostaijen verseskötete: SCHMOLL ELSŐ KÖNYVE (Het eerste boek van Schmoll).

A fr. nyelvű ir.-ból fontos M. Pagnol vigjátéka, a TOPÁZ (Topaze), egy ügyes kis tanárról, továbbá A. Malraux regénye, A HÓDÍTÓK (Les conquérants) és A. Breton elbeszélése: NADJA (név).

A rom. V. Eftimiu színjátéka AZ EMBER, AKI LÁTTA A HALÁLT (Omul care a važut moartea).

A sp. líra egyik vezetője alakja J. Guillén — versciklusa a DICSŐÍTŐ ÉNEK (Cántico). A mexikói M. L. Guzmán regénye A SAS ÉS A KÍGYÓ (El águila y la serpiente). J. M. Ferreira de Castro regénye, a HONKERESŐK (Emigrantes) a port. ir. fontos alkotása.

I. G. Ehrenburg híres szovjet szatírája a LASIK ROJTSVANC MOZGALMAS ÉLETE (Burnaja szizny L. R.), egy másik kitűnő szatíra I. Ilf és Je. P. Petrov: TIZENKÉT SZÉK (Dvenadcaty sztuljev). A cseh. I. Olbracht regénye a PROLETÁR ANNA (A. proletárka). A szl. I. Stodola drámája A SZÁMADÓ FELESEGE (Bačova žena). M. Krleža, a horvátok nagy írója egyik legszebb színművét alkotja meg AGÓNIA (U agoniji) címen.

Finom pszichológiát alkalmaz a tör. Yakup Kadri Karaosmanoğlu SZODOMA ÉS GOMORRA (Sodom ve Gomore) c. regényében.

A finn Mika Waltari híres regénye A NAGY ILLÚZIÓ (Suuri illusioni).

1929 Megkezdődik az általános gazdasági világválság. Sztálin félreállítja ellenfeleit, „egyeduralkodó” lesz, és hozzáfog a mezőgazdaság nagyarányú kollektivizálásához. A Briand fr. miniszterelnök előterjeszti Páneurópa-tervét. Megalakul az antimetafizikus és ismeretelméleti filozófiát valló „Bécsi kör” (R. Carnap, O. Neurath, M. Schlick). Elkészül E. Barlach magdeburgi emlékműve az első világháború halottainak tiszteletére. New Yorkban megnyílik a Museum of Modern Art (P. Cézanne, P. Gauguin, G. Seurat és mások műveinek kiállításával). Zenei események: O. Respighi *Római ünnepek* c. szimfonikus költeménye és Lehár Ferenc operája, *A mosoly országa*. Az év filmje: Dziga Vertovnak, a dokumentumfilm első mesterének *Ember a fellevőgéppel* c. műve. Th. Mann Nobel-díjat kap.

Babits verseskötete AZ ISTENEK HALNAK, AZ EMBER ÉL, József Attilaé a NINCSEN APÁM, SE ANYÁM. Kosztolányi versei: MARCUS AURELIUS és ŐSZI REGGELI (mindkettő a *Számadás* c. kötetben), röpirata: AZ ÍRÁSTUDATLANOK ÁRULÁSA. KÜLÖNVÉLEMÉNY ADY ENDRÉRŐL. Molnár Ferenc vigjátéka: EGY, KETTŐ, HÁROM. A regények közül Lengyel József VISEGRÁDI UTCA és Illés Béla ÉG A TISZA c. művét, a novellák közül Pap Károly MIKÁÉLJÉT említjük. Osváth Ernő halála után Babits és Móricz veszi át a *Nyugat* szerkesztését. A Szovjetunióba emigrált magy. kommunista írók kiadják a *Sarló és Kalapács* c. folyóiratot (1937-ig).

Az ang. ir. fontos művei: R. S. Bridges epikus költeménye, A SZÉPSÉG TESTAMENTUMA (The testament of the beauty), R. Aldington regénye, a HŐSI HALÁL (Death of a hero) és J. C. Powis regénye, a WOLF SOLENT (név). Az ang. am. ir.-ból W. Faulkner regénye, SARTORIS (név) és A HANG ÉS A TÉBOLY (The sound and the fury), E. Hemingway regénye, BÚCSÚ A FEGYVEREKTŐL (A farewell to arms) és S. Lewis: DODSWORTH (D. Európában) említendő. Brecht ez időben oratóriumszerű „tandráámákat” ír — morális problémákról —, de ekkor és a következő évben fejezi be *A vágóhidak Szent Johannája* (Die Heilige J. der Schlachthöfe) c. darabját is — a nagy gazdasági válság kérdésköréből. Ugyanigy átnyúlik a következő évbe H. Hesse NARZISS ÉS GOLDMUND (nevek) c., legolvashatóbb regényének a befejezése. A Döblin posztexpreszionista „mintaregénye” a BERLIN ALEXANDERPLATZ (egy berlini tér neve). F. Wolf tendenciózus, szociális sikerdarabja a CYANKALY, és ez évből való E. M. Remarque regénye, amelynek a címe szállóige: NYUGATON A HELYZET VÁLTOZATLAN (Im Westen nicht Neues) — a keserű háborús ifjúságról szól. Bécsben F. Werfel BARBARA AVAGY A JÁMBORSÁG (B. oder die Frömmigkeit) c. regényét teszi közzé. Nem értéke, hanem „bestseller” volta miatt említjük A. Munthe svéd orvos könyvét: SAN MICHELE REGÉNYE (Boken om S. M.).

J. Giraudoux vigjátéka, az AMPHITRYON 38, a régi téma harmincnegyedik feldolgozása. J. Cocteau híres kor-regénye a VESZEDELMESEN ÉDELEN VAGY RETTENETES GYEREKEK (Les enfants terribles). A. de Saint-Exupéry „repülő” regénye A DÉLI FUTÁRGÉP (Courier Sud).

Az ol. A. Moravia kiváló műve az olasz fasizmus világról a KÖZÖNYÖSÖK (Gli indifferenti).

A rom. M. I. Caragiale regénye az ARANYIFJAK ALKONYA (Craii de Curtea-Veche).

A sp. R. Alberti két kötete: MÉSZ ÉS DAL (Cal y canto) és AZ ANGYALOKRÓL (Sobre los ángeles). A venezuelai R. Gallegos korfestő regénye a DOÑA BARBARA (név).

Majakovszkij két maró színpadi szatíráját ír: GÖZFÜRDŐ (Banja) és POLOSKA (Klop). B. L. Paszternak önéletrajzi vázlatai VÉDLEVLÉ (Ohrannaja gramota) címen jelennek meg. A len. W. Broniewski versei: PÁRIZSI KOMMÜN (Komuna Paryska). A szl. P. Jilemnický GYŐZEDELMESEN VERESÉG (Vítězný pád) címen tesz közzé regényt. B. Nušić, a kiváló szerb drámaíró új vigjátéka A MINISZTER FELELŐSÉGE (Gospodja ministarka — miniszerasszony). M. Krleža drámasorozatának fő darabja magy. címen: A GLEMBAY LTD. (Gospoda Glembajevi).

A finn Maila Talvio 1929 és 1936 között közli regénytrilógiáját, A KELETI-TENGER LEÁNYÁT (Itämeren tytär) — regény a régi Helsinkiből.

A kin. Pa Csin regénye a MEGSEMMISÜLÉS, és említendő még Kuo Mo-zso önéletrajzi írása, az IFJÚKOR (Vo-ti tung-nien). Egy jap. regény: Kobajasi Takidzsi RÁKHALÁSZOK (Kanikószén) c. műve.

1930 M. M. Litvinov népbiztos veszi át a Szovjetunió külügyeinek képviselőtét. Ápr. 14-én kikiáltják a Spanyol Köztársaságot. Mao Ce-tung seregei visszaverik Csang Kai-sek támadásait. Jap. agresszió Kína ellen. Drót nélküli televízióátvitel Angliában. Berlinben megnyílik a Pergamon Múzeum a híres Pergamon-oltárral. New Yorkban felépül a 65 emeletes Chrysler-ház. Medgyessy Ferenc allegorikus szobrai: *Tudomány, Művészet*. Derkovits szimbolikus rajza a *Fegyencek*. M. Beckmann képe *Az oroszslánszelídítő*. Bartók befejezi a *Cantata profanat*, amelynek szövege egy pogány eredetű, rom. karácsonyi kolinda (népének). D. Milhaud operája a *Kolumbusz Kristóf* (P. Claudel szövegére). L. Buñuel filmje *Az aranykor*. Nobel-díjat ez évben S. Lewis kap.

Bessenyei György államregénye, a *Tarimenés utazása* ekkor jelenik meg először nyomtatásban. Karinthy Frigyes vérseskötete a NEM MONDHATOM MEG SENKINEK, Radnóti Miklósa a POGÁNY KÖSZÖNTŐ. Megszületik József Attila TÖMEG (megjelenik a *Döntsd a tőkét, ne siránkozz* c. kötetben, 1931-ben) és Illyés Gyula SARJÚRENDEK (1931-ben hasonló c. kötet) c. verse. Szép Ernő nagy sikerű színműve (Bajor Gizivel) az AZRA. Krúdy regénye a BOLDOGULT ÚRFIKOROMBAN, Szabó Pálé az EMBEREK. Nagy Lajos elbeszélése a JANUÁR. Kosztolányi rendhagyó műfajú művei: ZSIVAJGÓ TERMÉSZET — vázlatok virágokról, fákról stb. és LENNI VAGY NEM LENNI — röpiratféle és egyben vallomástétel magyarsága mellett (egyébként ez a címe Kosztolányi posztumusz, Illyés Gyula által sajtó alá rendezett, 1940-ben megjelent kötetének is).

Az ang. T. S. Eliot költeménye a HAMVAZÓSZERDA (Ash Wednesday). Az ang. regények közül W. S. Maugham SÖR ÉS PEREC (Cake and ale), E. Waugh HITVÁNY TESTEK (Vile bodies), az ang. am. színművek közül pedig M. Conolly ZÖLD LEGELŐK (Green pastures) c. művét említjük. W. Faulkner regénye a MÍG FEKSZEM KITERÍTVE (As I lay dying), J. Dos Passosé a 42. SZÉLESSÉGI FOK (The 42nd parallel) és Th. Wolfe-é a HÁLÓ ÉS A SZIKLA (The web and the rock).

A ném. J. R. Becher poemája a NAGY TERV (Der grosse Plan). Brecht darabjai: AZ ANYA (Die Mutter, Gorkij nyomán), MAHAGONNY VÁROS FELEMELKEDÉSE ÉS BUKÁSA (Aufstieg und Fall der Stadt M. — opera Kurt Weill zenéjével). Megszületik Th. Mann MARIO ÉS A VARÁZSLÓ (Mario und der Zauberer) c., áttételesen antifasiszta elbeszélése. Az osztr. R. Musil főművének, a TULAJDONSÁGOK NÉLKÜLI EMBERNEK (Der Mann ohne Eigenschaften) ez évben jelenik meg az első kötete, 1933-ban a második, 1943-ban — halála után — a harmadik, s a hátrahagyott töredékekkel kiegészítve 1952-ben a „mai” formája. (Magyarul: 1977.)

Hol. ír.: A. van Schendel regénye a „JOHANNA MARIA” FREGATT (Het fregatschip „J. M.”). Menno ter Braak kultúrkritikai esszéi: POLGÁROK FARSANGJA (Het carnaval der burgers). A svéd H. Bergman híres regénye a JAC, A BOHÓC (Clownen J.) és C. Moberg regénye a MEGKÖTÖZÖTT KEZEK (De knutna händerna).

Fr. nyelvű A. Malraux regénye, a KIRÁLYOK ÚTJA (La voie royale) és a belga M. de Ghelderode komédiája, a PANTAGLEIZE (név) — „egy ártatlan szív sorsa a világban”.

Ol. verseskötet S. Quasimodóé, VIZEK ÉS FÖLDEK (Acque e terre), szellemes komédia Pirandellóé: MA ESTE RÖGTÖNÖZVE JÁTSZUNK (Questa sera si recita a soggetto).

A rom. T. Arghezi regénye A FEKETE KAPU (Porta neagră), Camil Petrescu regénye pedig AZ UTOLSÓ SZERELMES ÉJ, AZ ELSŐ HÁBORÚS ÉJ (Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război).

A sp. ir. híres műve J. Ortega y Gasset könyve, A TÖMEGEK LÁZADÁSA (La rebelión de las masas), színmű F. García Lorca: A CSODÁLATOS VARGÁNÉ (La zapatera prodigiosa). J. Azorin regénye A NÉP (Pueblo), „azokról, akik dolgoznak és szenvednek”. A guatemalai M. A. Asturias elbeszélései a GUATEMALAI LEGENDÁK (Leyendas de G.).

Majakovszkij beszédet mond költői működésének huszadik évfordulóján, és megírja — többek között — a TELI TÖROKBÓL (Vo vesz golosz) c. versét. I. A. Bunyin regénye az ARSZENYEV ÉLETE (Zsizny Arsenyeva), B. A. Pilnyaké pedig a szocialista építésről A VOLGA A KASZPI-TENGERBE ÖMLIK (Volga vpadajet v Kaszpijszkoje more). A horv. M. Krleža drámája: LÉDA (név).

A per. Szádek Hedáját novellái ÉLŐ A SÍRBAN (Zende begúr) címen jelennek meg.

Kín. regény Csiang Kuang-cse SZÉL A MEZŐK FÖLÖTT (Tien-je-ti feng) c. műve. A jap. ir.-at Kavabata Jaszunari regénye, AZ ASZAKUSZAI SKARLÁTVÖRÖS BANDA (Aszakusza kurenaidan) képviseli.

1931 A gazdasági válság és a jobboldal párhuzamos megerősödése Közép-Európában. Sikertelenek maradnak az ang.—indiai tárgyalások a passzív engedetlenségi mozgalom felfüggesztéséről. Japán elfoglalja Mandzsúriát. Az elektronmikroszkóp első alkalmazása. Felépül New Yorkban az Empire State Building, és sokáig ez marad a világ legmagasabb épülete. Elkészül C. Brancusi *Mademoiselle Pogány* c. szobra és S. Dalí *Az emlékezet állandósága* c. képe. Elkészül Chaplin új filmje, a *Nagyvárosi fények*.

Megjelenik Kosztolányi VÖRÖS HERVADÁS c. verse, amely bekerül a *Számadás* c. kötetbe (1935), Kassák A MELLÉKUCCAKBÓL JÖTTEM . . . kezdetű verse a 35 VERS c. kötetben. József Attila új kötete a DÖNTSD A TÖKÉT, NE SÍRÁNKOZZ, benne a SZOCIALISTÁK ÉS A MUNKÁSOK (a kötetet az ügyészség elkobozza). József Attila tanulmányt ír IRODALOM ÉS SZOCIALIZMUS címen; Illyés Gyula epikája: HÁROM ÖREG. Radnóti Miklós ÚJMÓDI PÁSZTOROK ÉNEKE c. kötetét vallásgyalázás és izgatás miatt elkobozzák. Füst Milán pszichológiai drámát ír IV. HENRIK címen (a *Nyugat* 1940-ben közli). A regények közül Móricz FORR A BOR és Gelléri Andor Endre NAGYMOSSODA, a kisregények és novellák közül pedig Móricz BARBÁROK, Nagy Lajos BÉRHÁZ és Szabó Dezső FELTÁMADÁS MAKUCSKÁN — a Bethlen-rendszer szatírája vsz. 1931-ből – c. művét említjük, továbbá Kuncz Aladár FELLEG A VÁROS FELETT c. regényét. Még fontosabb francia fogsági élménybeszámolója, A FEKETE KOLOSTOR, továbbá Tamási Áron CÍMERESÉK c. regénye.

Az év nevezetes ang. regénye V. Woolftól A HULLÁMOK (The waves), am. drámája E. O'Neill AMERIKAI ELEKTRA c. műve, amelynek sokkal beszédesebb az ang. címe: ELEKTRÁNAK ILLIK A GYÁSZ (Mourning becomes Electra), az ősi

témának az am. polgárháború körülményei közé tett változata. Az am. P. S. Buck regénye az ÉDES ANYAFÖLD (The good earth — a jó (kinai) föld) bestseller, híres Willa Cather ÁRNYAK A SZIKLÁN (Shadows on the rock) és W. Faulkner SZENTÉLY (Sanctuary) c. regénye.

A ném. nyelvű ír.-ból nevezetes H. Carossa regénye, a GION ORVOS (Der Arzt G.), E. Kästner-től a FABIAN (név), „egy moralista története” és K. Tucholskytól A GRIPSHOLMI KASTÉLY (Schloss G.). G. v. Le Fort novellája, AZ UTOLSÓ A VÉRPADON (Die letzte am Schafott) egy 1794-ben kivégzett fr. karmelita apáca halála kapcsán a kor „egzisztenciális”, kierkegaardi félelméről ír. Ugyanez évben jelenik meg K. Jaspers nevezetes filozófiai összefoglalása, A KOR SZELLEMI HELYZETE (Die Geistige Situation der Zeit) c. rövid munkája. Az osztr. magy. Ö. v. Horváth talán legjobb színműve: MESÉL A BÉCSI ERDŐ (Geschichten aus dem Wienerwald). 1931-ben és a következő évben adja ki H. Broch regénytrilógiáját, AZ ALVAJÁRÓKAT (Die Schlafwandler). S. Hoel norv. író regénye: EGY OKTÓBERI NAP (En dag i oktober).

A fr. ir. terméséből L. Aragon verseskötetét, az ÜLDÖZÖTT ÜLDÖZÖT, R. Martin du Gard egy forró testvérszerelemről szóló elbeszélését, az AFRIKAI VALLOMÁST (La confidence africaine), A. de Saint-Exupéry regényét, az ÉJSZAKAI REPÜLÉST (Vol de nuit) és J. Green A MÁSIK ÁLOM (L'autre sommeil) c. elbeszélését említjük.

F. García Lorca verseskötete az ANDALÚZ DALOK (Poema del cante jondo — költemény a mélyből jövő énekről) Madridban, Nicolas Guillén afrikubai kötete a szegények életéről, a SÓNGORO COSONGO (lefordíthatatlan szóalkotás) Havannában lát napvilágot. J. Amado port.-brazil regénye: A KARNEVÁL ORSZÁGA (Pais de carnaval).

A gör. Kóosztasz Varnalisz szatírája a SZÓKRATÉSZ IGAZI VÉDŐBESZÉDE (I alithini apologia tu Szókratati) és Jorgosz Szeferisz új, modern hangot megütő kötete a FORDULAT (Sztrofi).

M. Gorkij darabja a SZOMOV ÉS A TÖBBIEK (Sz. i drugije), A. Ny. Tolsztoj regénye az EMIGRÁNSOK (Emigranti). I. E. Babel novelláskötete az OGYESSZAI TÖRTÉNETEK (Ogyesszkije rasszkazi).

A lett Vilis Lācis munkásokról írt regénytrilógiája a SZÁRNYATLAN MADARAK (Putni bez spārniem, 1933-ig).

Smuel Joszéf Agnon héb. nyelvű regénye A KITASZÍTOTT (Ha-nidah).

F. E. Sillanpää szép regénye a szomorú sorsú cselédről, SILJÁRÓL (Nuorena nukkunut — Fiatalon halt meg).

Két kín. mű; Lao Ső FEKETE LI ÉS FEHÉR LI (Hej paj Li) és Mao Tun A SELYEMHERNYÓ (Csun-can) c. novellája.

1932 Az angolok letartóztatják M. Gandhit, hogy megtörjék az ellenállási mozgalmat. Genfben nemzetközi leszerelési konferencia kezdődik a SZU és az USA részvételével. Hivatalba lép Gömbös Gyula első kormánya, Sallai Imrét

és Fürst Sándort kivégzik Budapesten. F. D. Rooseveltt elnökké választják az USA-ban. Szent-györgyi Albert azonosítja a C-vitamint az ascorbinsavval. A neutron, a proton és a pozitron felfedezése az anyagszerkezetben. K. Kollwitz híres posztexpresszionista litográfiája *Az anya*. Megszületik A. Schönberg *Mózes és Áron*, G. Enescu *Oidipusz* c. operája és Kodály daljátéka, *Székelyfő*. J. Galsworthy Nobel-díjat kap.

Szabó Lőrinc verseskötete a *TE MEG A VILÁG* (benne a *SEMMIÉRT EGÉSZEN ÉS AZ EGY ÁLMAI* c. versek), József Attilaé a *KÜLVÁROSI ÉJ* (benne a címadó vers, valamint a *HOLT VIDÉK* és a *RITKÁS ERDŐ ALATT* c. versek). Illyés Gyula *IFIJÚSÁG* c., lírával átszőtt epikai költeményében a Tanácsköztársaság utáni idők megpróbáltatásairól és első szerelmeiről beszél. Vas István első kötete az *ŐSZI ROMBOLÁS*. Háry Gyula történelmi színműve, az *ISTEN, CSÁSZÁR, PARASZT* Zsigmond király-császárról és Husz Jánosról szól. Móricz regénye a *ROKONOK* és a *BOLDOG EMBER*, Lengyel Józsefé a *VISEGRÁDI UTCA* (Kun Béla előszavával Moszkvában jelenik meg). Megjelenik Kolozsvárott Tamási Áron *ÁBEL A RENGETEGBEN* c. műve, regénytrilógiájának első kötete (a továbbiak: *Ábel az országban*, 1934 és *Ábel Amerikában*, 1934). 1932 és 1960 között lát napvilágot Remenyik Zsigmond *APOCALYPSIS HUMANA* c. regényciklusának 29 kötete, az első a *BOLHACIRKUSZ*. Gelléri Andor Endre *FACIPÓ* c. novellája először a *Nyugatban*, majd a *Kikötő* c. novelláskötetben (1935) jelenik meg. Nagy Lajos elbeszélése a *MÁJUS*. Németh László 1932-ben *Tanú* címen lapot indít, amelyet maga ír.

Az ang. ir.-ból J. B. Priestley nálunk is sokat játszott színművét, a *VESZÉLYES FORDULÓT* (Dangerous corner), A. Huxley utópikus regényét, a *SZÉP ÚJ VILÁGOT* (Brave new world), Charles Morgan regényét, a *FORRÁST* (The fountain), G. B. Shaw regényét, a *FEKETE LEÁNYZÓ KERESI AZ ISTENT* (The adventures of the black girl in her search for God) említjük. Az ang. am. ir. főművei ez évből: E. Caldwell *DOHÁNYFÖLDEK* (Tobacco road) és W. Faulkner *MEGSZÜLETIK AUGUSZTUSBAN* (Light in August) c. regénye, ill. E. Hemingway elbeszélése, a *HALÁL DÉLUTÁN* (Death in the afternoon).

A ném. ir. szenzációja G. Hauptmann színműve, a *NAPLEMENTE ELŐTT* (Vor Sonnenuntergang); a munkanélküliségről szól H. Fallada *MI LESZ VELED, EMBERKE?* (Kleiner Mann; was nun?) c. regénye. L. Feuchtwanger, a híres zsidó történetíró Josephus Flavius munkájára támaszkodva regénytrilógiát ír, amelynek első kötete a *ZSIDÓ HÁBORÚ* (Der jüdische Krieg) 1932-ben, további kötetei 1935-ben és 1942-ben jelennek meg. Ez évből való az osztr. J. Roth regénye a hanyatló Osztrák-Magyar Monarchiáról: *RADETZKY-MARCH* (R.-induló) és ugyanezekkoról Ö. v. Horváth 118 kisjelenetből álló színpadi műve, a *KASIMIR ÉS KAROLINE* (K. und K.).

A hol. J. J. Slauerhoff regénye a *TILTOTT BIRODALOM* (Het verboden rijk). 1932-1933-ból való a dán J. Paludan kétrészes regénye, a *JØRGEN STEIN* (név).

A fr. nyelvű ir.-ból L. Aragon versére, a *VÖRÖS FRONTRA* (Front rouge), P. Éluard kötetére, a *KÖZVETLEN ÉLETRE* (La vie immédiate) és A. Breton esszéjére, A *KÖZLEKEDŐ EDÉNYEKRE* (Les vases communicans) hivatkozunk: a szürrealizmus még mindig erős.

Az ol. líra két fontos kötete: E. Montale *ALKALMAK* (Occasioni) és S. Quasimodo *ELMERÜLT PÁSZTORSÍP* (Oboe sommerso) c. műve.

A rom. L. Rebreanu regénye: *PARASZTFELKELÉS* (Rascoala).

Összeül a szovjet írók első kongresszusának szervezőbizottsága, és kidolgozza a Szovjet Írók Szövetségének alapszabályait. M. Gorkij megírja drámáját: JEGOR BULICSOV ÉS A TÖBBIEK (Je. B. i drugije). Megszületik M. A. Bulgakov *MOLIÈRE* c. drámája. M. A. Solohov kiadja *FELTÖRT UGAR* (Podnyataja celina — korábbi magy. címe: *ÚJ BARÁZDÁT SZÁNT AZ EKE*) c. regényének első kötetét, a befejezőt 1959–1960-ban. N. A. Osztrovszkij a korszakot reprezentáló regénye: *AZ ACÉLT MEGEDZIK* (Kak zakaljalasz sztal). A len. ir.-ból J. Iwaszkiewicz *NYÍRFALIGET* (Brzezina) c. kisregényét említjük. A cseh. K. Čapek elbeszélései az *APOKRIFOK* (Apokryfy — magy. nyelven *TÖRTÉNELMI GÖRBE TÜKÖR* címen jelent meg 1957-ben), benne a *THERSZITÉS* c. elbeszélés. A szl. L. Novomeský *ROMBOID* címen adja ki verseit. A bolg. írónő, E. Bagrjana verseskötete *A TENGERÉSZ CSILLAGA* (Zvezda na morjaka).

A finn T. Pekkanen regénye: *A GYÁR ÁRNYÉKÁBAN* (Tehtaan varjossa).

1933 Hindenburg államelnök Hitlerrel nevezi ki kancellárrá (jan. 30.), ezzel a ném. fasiszmus uralomra jut; kigyullad a parlament (Reichstag) épülete, felgyújtásával — hamisan — a kommunistákat vádolják, felfüggesztik az alkotmányt, szétverik a baloldali pártokat, megkezdik a zsidóüldözést, felállítják a könyvmáglyákat, megszervezik a koncentrációs táborokat, amelyekben 1945-ig 10 millió embert tartanak fogva (közülük 5 milliót elpusztítanak). A Kuomintang 900 000 emberből álló hadserege nem tudja elfoglalni a kommunista vezetés alatt álló kín. tartományokat. Megindul az emigráció Németországból (kb. 60 000 ember): a legkiválóbb írók, művészek elhagyják az országot. Az avantgarde művészetét a ném. fasiszták „elfajzott” művészetnek nevezik, helyette „heroikus” látszat-realizmust vezetnek be. Ekkori W. Disney *Három kismalac* c. színes rajzfilmje. I. A. Bunyin Nobel-díjat kap.

Kosztolányi versei: *HALOTTI BESZÉD, ÉNEK A SEMMIRŐL, ESTI KORNÉL ÉNEKE*, mindhárom a *Számadás* c. kötetben (1935), önéletrajzi írásai: *BÖLCSŐTŐL A KOPORSÓIG. József Attila REMÉNYTELENÜL* — első része *LISSAN, TÚNÓDVA* — és *VAS-SZÍNŰ ÉGBOLTBAN, TÉLI ÉJSZAKA, A VÁROS PEREMÉN, ELÉGIA, ÓDA, BÉRMUNKÁS BALLADA, A TÖKÉSEK HASZNÁRÓL, VIGASZ* — bekerülnek a *Medvetánc* c. kötetbe (1934). Radnóti Miklós új verseskötete: *LÁBADOZÓ SZÉL*, verse *MINT A BIKÁ*, amely az *Újhold* c. kötetben jelenik meg 1935-ben. Füst Milán ha CSONTJAIMAT MEG KELLETIK ADNI c. verse a *Válogatott versek* (1934) c. kötetben lát napvilágot, kisregénye: *AMINE EMLÉKEZETE*. Illyés Gyula nagy föltűnést keltő cikke a dél-dunántúli egykezésről a *PUSZTULÁS*, epikus költeménye pedig a *HŐSÖKRŐL BESZÉLEK*. Tamási Áron *ÉNEKES MADÁR* címmel ír népi színjátékot. Krúdy Gyula regénye a *REZEDA KÁZMÉR SZÉP ÉLETE*. Nagy Lajos regényes szociográfiája a *HÁROM MAGYAR VÁROS*. Babits utolsó regénye, az *ELZA PILÓTA VAGY A TÖKÉLETES TÁRSADALOM* — utópia. Gelléri Andor Endre novelláskötete a *SZOMJAS INASOK* címet kapta, benne a *VÉN PANNA TÜKRE* és a *SZÁLLÍTÓKNÁL* c. novellák. 1933-tól 1938-ig készül el Déry Tibor nagy regénye, *A BEFEJEZETLEN MONDAT*.

Az ang. ir. ez évi sikeres regénye O. Sitwell: *CSODA A SINAI HEGYEN* (Miracle on the Sinai). Az ang. C. Day-Lewis verseskötete a *MÁGNESHEGY* (Magnetic Mountain), T. S. Eliot esszéje pedig *A KÖLTÉSZET HASZNA, A KRITIKA HASZNA*

(The use of poetry and the use of criticism). Az ang. am. E. Caldwell kitűnő regénye az ISTEN FÖLDECSKÉJE (God's little acre), Gertrude Steiné pedig az ALICE B. TOKLAS ÖNÉLETRAJZA (The autobiography of A. B. T.).

A ném. nyelvű ir.-ból E. Kästner A REPÜLŐ OSZTÁLY (Das fliegende Klassenzimmer — osztályterem) c. elbeszélését, E. Toller EGY IFJÚSÁG NÉMETORSZÁGBAN (Eine Jugend in Deutschland) c. önéletrajzát és Th. Mann 1926 és 1941 között írt és 1933-ban, 1934-ben, 1936-ban és 1943-ban megjelent hatalmas regénytetalógiáját, a JÓZSEF ÉS TESTVÉREIT (Joseph und seine Brüder), valamint F. Werfel megrázó regényét az örmények pusztulásáról, A MUSA DAGH NEGYVEN NAPIÁT (Die vierzig Tage des M. D.) említjük.

A flam. G. Walschap regénye: HÁZASODNI (Trouwen). H. E. Martinson svéd író „cél nélküli utazást” ír le JÓ-UTAT-FOK (Kap Farväl) c. regényében, amely a svéd „modernizmus” áttörésének számít. Pär Lagerkvist „morbid” novellája a HÓHÉR (Böldeln).

P. Claudel fr. író „epikai” drámája a KOLUMBUS KRISTÓF KÖNYVE (Le livre de Christophe Colomb). A. Malraux regénye AZ EMBER SORSA (La condition humaine), az Elefántcsont-parti B. B. Dadié színműve a VÁROSOK (Les villes). Az ol. G. Ungaretti verseskötete, az IDŐÉRZÉS (Sentimento del tempo) és I. Silone regénye, a FONTAMARA (helynév) fontosak.

A rom. L. Blaga VÍZVÁLASZTÓNÁL (La cumpăna apelor) c. verseskötete és Camil Petrescu PROKRUSZTÉSZ ÁGYA (Patul lui Procust) c. regénye az év két nevezetes műve.

A sp. nyelvű művek közül két verseskötetet: L. Cernuda AHOL A FELEDÉS TANYÁZHAT (Donde habite el olvido) és M. Hernandez a HOLDAKBAN JÁRTAS (Perito en lunas) c. művét említjük, valamint F. García Lorca bájos kamarajátékát, a DON PIMPERLIN SZERELME BELISÁVAL A KERTJÉBEN (Amor de Don P. con B. en su jardín) és egyik főművét — VÉRNASZ (Bodas de sangre) —, amelyet Szokolay Sándor operának dolgozott fel (vö. 1964).

M. Gorkij színműve a DOSZTIGAJEV ÉS A TÖBBIEK (D. i drugije), V. V. Visnyevszkij kitűnő színműve az OPTIMISTA TRAGÉDIA (Optyimiszticesszkaja tragegyija). A cseh I. Olbracht regénye: NIKOLA ŠUHAI, A BETYÁR (N. Š. loupežník).

A litv. Vincas Mykolaitis-Putinas regénye: OLTÁROK ÁRNYÉKÁBAN (Altorių šešėly).

1934 Magyarország és a Szovjetunió diplomáciai kapcsolatot létesít. Ausztriában nemzetiszocialista puccskísérlet során megölik E. Dollfuss kancellárt; Hindenburg meghal, Németország élére Hitler, a Führer (vezér) lép; az ország — Japánnal együtt — kilép a Népszövetségből. A Szovjetunió — 30 ország kérésének engedve — a Népszövetség tagja lesz (1938-ban kizárják). A kín. kommunista hadsereg 1000 kilométeres „hosszú menetelése” északnyugat felé. Derkovits Gyula *Hid télen* c. képe mintegy összegezi művészi törekvéseit. B. Aszfajev balettja *A bahcsiszeráji szökőkút* (Puskin nyomán); Kodály Zoltán megkomponálja *Jézus és a kufárok* c. kórusművét. Összeül a Szovjet Írók Szövetségének első kongresszusa Kijevben, és rögzíti a szocialista realizmus fogalmát. Pirandello Nobel-díjat kap.

Babits új kötete a VERSENYT AZ ESZTENDŐKKEL, benne a CSAK POSTA VOLTÁL c. vers. Juhász Gyula és MÉGIS c. verse majd a *Fiatalok, még itt vagyok* c. (1935) kötetben jelenik meg, de először a *Magyarság* közli. József Attila új verseskötete a MEDVETÁNC, benne a már korábban felsoroltakon kívül az ESZMÉLET és ugyancsak 1934-ből a FALU c. vers. Illyés Gyula verse, a NEM MENEKÜLHETSZ 1937-ben jelenik meg a *Rend a romokban* c. kötetben. Kiadják Füst Milán VÁLOGATOTT VERSEK c. kötetét; TÉL c. verse kötetbe csak 1957-ben.

Összes versei — kerül. Radnóti Miklós KORTÁRS ÚTLEVELÉRE c. verse az *Újhold* c. (1935) kötetben jelenik meg. Weöres Sándor első verseskötete a HIDEG VAN, benne egy ciklus, a LÁTVÁNYOK A DERENGÉSBEN és ennek második verse: CSELÉDLÁNYOK. Déry Tibor elbeszéléskötetét tesz közzé SZEMTŐL SZEMBE címen. Gelléri Andor Endre ez évi novelláskötete: HOLD UTCA, novellája: HÁZ A TELEPEN. Kassák cikkgyűjteménye: NAPJAINK ÁTÉRTÉKELÉSE. Nagy Lajos szociográfiai regényféléje a KISKUNHALOM. Szerb Antal szellemes-ironikus, „götikus” regénye a PENDRAGON LEGENDA. Szentkuthy Miklós regény- és mondatóriása a PRAE. Márai Sándor önéletrajzi írása: EGY POLGÁR VALLOMÁSAI (folytatása é. n., II. köt.). Illyés úti élményei: OROSZORSZÁG. Babits hatalmas műve AZ EURÓPAI IRODALOM TÖRTÉNETE (1934–1935). 1934-től 1938-ig jelenik meg a *Válasz* c. folyóirat (majd újra a II. világháború után).

Ang. regénysiker R. Graves műve, az ÉN, CLAUDIUS (I C.) és CLAUDIUS, AZ ISTEN (C., the God), mindkettő Tacitus nyomán. Korszakos jelentőségű a történet-tudós Arnold Toynbee A TÖRTÉNELEM VIZSGÁLATA (A study of history) c., 12 kötetes világtörténelmi munkája (1934–1961). Az am. ir.-ból F. S. Fitzgerald SZELÍD AZ ÉJSZAKA (Tender is the night), Henry Miller RÁKTÉRÍTŐ (Tropic of Cancer) c. regényét és W. Saroyan A VAKMERŐ FIATALEMBER A LENGŐ TRAPÉZON (The daring young man on the flying trapeze) c. elbeszélését emeljük ki.

A ném. nyelvű ir.-ban figyelemre méltó Brecht műve, A HÁROMGARASOS REGÉNY (Der Dreigroschenroman — az opera regényváltozata), E. Kästner elbeszélése, a HÁROM EMBER A HÓBAN (Drei Männer im Schnee) és J. Knittel bestsellere, a VIA MALA (helynév). K. R. Popper osztr. filozófus A KUTATÁS LOGIKÁJA (Logik der Forschung) c. könyve a tudományelmélet nevezetes összefoglalása.

A hol. H. Marsman fontos verseskötete: PORTA NIGRA (Fekete kapu), és nevezetes J. J. Slauerhoff regénye, az ÉLET A FÖLDÖN (Het leven op aarde). A svéd G. B. Ekelöf verseskötete az AJÁNLÁS (Dedication).

A fr. J. Cocteau színműve A POKOLI GÉPEZET (La machine infernale). L. Aragon, a költő az ötéves tervet ünnepli HURRÁ URAL (Hourrah l'Oural) c. kötetében, nagy regényfolyama pedig — eleinte még az avantgarde stílusjegyeivel — A VALÓ VILÁG (Le monde réel) címen 5 regényt fog lazán össze, közülük A bázeli harangok (Les cloches de Bâle, 1934) az első és A kommunisták (Les communistes, 1949–1951) a befejező. A 30-as években a népi írók mozgalmának hatására népszerű nálunk J. Giono; ez évben ZENG A VILÁG (Le chant du monde) c. regénye jelent meg.

Az ol. G. D'Annunzio reprezentatív verseskötete: AZ ÉG, A TENGHER, A FÖLD ÉS A HŐSÖK DICSERETE (Laudi del Cielo, del Mare, della Terra e degli Eroi). Cezar Petrescu rom. író regénye A FEKETE ARANY (Aurul negru).

A sp. F. García Lorca YERMA (név) c. tragédiáját ez évben fejezi be. J. Ortega y Gasset esszégyűjteménye: A SZEMLELŐ (El espectador). Az ecuadori J. Icaza az elnyomott indiók kiáltását választja regénye címéül: HUASIPUNGO!

Az or. ir.-ból Ny. F. Pagogyin ARISZTOKRATÁK (Arisztokrati) c. darabját, I. E. Babel ELBESZÉLÉSEK (Rasszkazi) c. gyűjteményét és az ukr. Olekszandr Kornijcsuk A NAGY MŰTÉT (Platon Krecset, név) c. színművét említjük. A len. ir.-ból B. Schulz FAHÉJAS BOLTOK (Sklepy cynamowe) c. elbeszélése fontos. Figyelmet érdemel a cseh V. Vančura VÉGE A RÉGI IDŐKNEK (Konec starých časů) c. regénye.

Finom hangulatú a finn Maria Jotuni KARÁCSONYÉJ A VADONBAN (Jouluyö korvessa) c. novellája.

1935 Mussolini megtámadja Abesszíniát, Nürnbergben kihirdetik a fajvédelmi törvényeket. Párizsban antifasiszta nemzetközi írókongresszus ülészik a „Kultúra Védelmére”, prominens emigráns írók részvételével. A Szovjetunióban megindul a Sztahanov-mozgalom. S. Dali megfesti *A lángoló zsiráf* c. képét, Y. Tanguy *A paralellek randevúját*. Ez évhez kötjük G. Gershwin *Porgy és Bess*, A. Berg *Lulu* (Wedekind nyomán írt) operáját.

Babits DÉLSZAKI EMLÉK c. verse a *Nyugatban* jelent meg. Kosztolányi verseskötete ez évből a SZÁMADÁS, benne az OKTÓBERI TÁJ és a HAJNALI RÉSZEGSÉG c. versek; a hátrahagyott versek között szereplő SZEPTEMBERI ÁHÍTAT a *Nyugatban* látott napvilágot. József Attila NAGYON FÁJ c. kötete ez évből való, versei: KÉSEI SIRATÓ, A BŰN. Illyés Gyula kötete a SZÁLLÓ EGEK ALATT, egy verse: TESTVÉREK. Radnóti Miklós kötete: ÚJHOLD. Weöres Sándor második verseskötete A KŐ ÉS AZ EMBER. Vas István kötete: LEVÉL A SZABADSÁGRÓL. Megjelenik Móricz A BOLDOG EMBER c. — beszélgetéssorozatból álló — regénye, valamint az ERDÉLY második és harmadik része (A NAGY FEJEDELEM ÉS A NAP ÁRNYÉKA) — az első, a *Tündérkert* már 1922-ben megjelent. Karinthy Frigyes fantasztikus-utópikus prózája: FELICIA, Gelléri Andor Endre novelláskötete a KIKÖTŐ, egy novellája: UKRÁNOK KIVÉGZÉSE. Németh László tanulmánykötete: MAGYARSÁG ÉS EURÓPA. Márai Sándor regénye: FÉLTÉKE-NEK.

Az ang. ir. kiemelkedő alkotása T. S. Eliot költői drámája, a GYLKOSSÁG A SZÉKESEGYHÁZBAN (Murder in the cathedral — Thomas Becketről). Az am. M. Anderson színműve a TÉLIDŐ (Winterset), C. Odets híres sztrájk-darabja a LEFTYRE VÁRVA (Waiting for L.), Th. Wolfe klasszikusnak számító regénye AZ IDŐRŐL ÉS A FOLYÓRÓL (Of time and the river).

A ném. nyelvű ir. egyik nagy, realista, háborús regénye A. Zweigtől a VERDUN ISKOLÁJA (Erziehung vor Verdun). Heinrich Mann történeti mezbe öltöztetett antifasiszta főműve, a NEGYEDIK HENRIK KIRÁLY IFJÚSÁGA (1935) és NEGYEDIK HENRIK KIRÁLY BETELJESEDÉSE (1938) (összevonva a két címet: Die Jugend... és Die Vollendung des Königs H. Quatre). Ez évből való az osztr. E. Canetti főműve, A KÁPRÁZAT (Die Blendung).

A hol. Ch. E. du Perron regénye A SZÁRMAZÁS ORSZÁGA (Het land van herkomst), a flam. F. Timmermanné a PARASZTISZOLTÁR (Boerenpsalm). A svéd H. E. Martinson regénye: VIRÁGZIK A CSALÁN (Nåslorna blomma).

A fr. J. Giraudoux háborúellenes darabja: TRÓJÁBAN NEM LESZ HÁBORÚ (La guerre de Troie n'aura pas lieu). A. Malraux regénye: A MEGVETÉS KORA (Le temps du mépris). L. Aragon esszéje: SZOCIALISTA REALIZMUSÉRT (Pour une

réalisme socialiste). Végül említjük Ousmane Socé „szenegáli regényét”: KARIM (név).

Csak három sp. művet említünk az év terméséből: V. Aleixandre A PUSZTULÁS VAGY A SZERELEM (La destrucción o el amor) c. verseskötetét, F. García Lorca DOÑA ROSITA, A HAJADON (D. R., la soltera) c. darabját és SIRATÓÉNEK IGNACIO SANCHEZ MEJIAS TORREÁDOR FÖLÖTT (Llanto por I. S. M.) c. költeményét.

Az or. ir.-ból I. E. Babel MARIJA (név) és M. A. Bulgakov PUSKIN UTOLSÓ NAPJAI (Poszlednyije dnyi Puskina) c. darabját említjük, valamint K. G. Pausztovszkij ROMANTIKUSOK (Romantiki) c. regényét. Lengyel nyelven az „abszurd” W. Gombrowicz YVONNE, BURGUNDIA HERCEGNŐJE (Iwona, księżniczka Burgunda) c. darabja, a cseh ir.-ból M. Majerová SZIRÉNA (Siréna) c. regénye, litvánul pedig V. Krévé-Miccevičius MINDAUGO HALÁLA (M. mirtis) c. prózája különösen érdekes.

1936 A köztársasági Spanyolországban F. Franco tábornok marokkói lázadásával kitör a polgárháború (júl. 17.): nemzetközi önkéntesek sietnek a Köztársaság segítségére, míg Francót a két fasiszta állam, Németország és Olaszország támogatja. P. Picasso elkészíti *Franco álmai és hazugságai* c. képsoroztatát, Derkovits Gyula fametszetsorozata Dózsa parasztháborújáról a *Gondolat* c. folyóiratban jelenik meg, Vajda Lajos *Felfelé mutató ikon-önarckép* c. alkotását a régi bizánci művészet ihleti; sp. földön ekkor készült Robert Capa riportfotója: *A milicista halála*. Bartók zenekari művet ír *Zene húros hangszerekre, ütőkre és cselesztára* címen. Kodály kórusművet Berzsenyi *Forr a világ* kezdetű ódájára. E. O'Neill Nobel-díjat kap.

Babits megírja ŐSZ ÉS TAVASZ KÖZÖTT c. nagy „búcsúversét”, amely az *Újabb versek* c. (1938) kötetben jelenik majd meg. Szabó Lőrinc kötete a KÜLÖNBÉKE, benne többek közt a DSUANG DSZI ÁLMA. József Attila utolsó verseskötete a NAGYON FÁJ, ami a címadó versen túl ez évi versei közül tartalmazza pl. a VILÁGOSÍTSD FÖL, KIÁLTOZÁS, LEVEGŐT!, KIRAKJÁK A FÁT c. költeményeket. A Cserépfalvi Kiadó Ignótus Pál és József Attila szerkesztésében folyóiratot indít *Szép Szó* címen: a 4/5. sz. történelmi tárgyú írásokat tartalmaz — antológia-szerűen — *Mai magyarok régi magyarokról* címmel, benne József Attila verse, A DUNÁNÁL, továbbá prózairásai: MEGJEGYZÉSEK HATVANY BERTALAN KÖNYVÉHEZ ÉS ÁZSIA LELKE. Radnóti Miklós verseskötete: JÁRKÁLJ CSAK, HALÁLRAITÉLT, verse: TEGNAP ÉS MA — megjelenik a *Meredek út* c. (1938) kötetben. Kosztolányi rövidebb prózájának gyűjteménye: TENGERSZEM, benne LATIN ARCÉLEK, EGY ASSZONY BESZÉL, A KULCS. Móricz-regény a BETYÁR, novelláskötete (és benne novellája) a KOMOR LÓ. Tamási Áron regénye a JÉGTÖRŐ MÁTYÁS, Németh László a GYÁSZ. Illyés Gyula ez évi két prózai remekműve a PETŐFI (életrajzi esszé) és a PUSZTÁK NÉPE (szociográfiai jellegű mű, megjelenik a *Nyugat* kiadásában, fedéltervét Bernáth Aurél készítette). Szabó Zoltán: A TARDI HELYZET és Veres Péter: AZ ALFÖLD PARASZTSÁGA — két szociográfiai munka. 1936 és 1945 között megjelenik Gergely Sándor regénye, a DÓZSA-trilógia. Ez évben adták ki ném. nyelven Lukács György A TÖRTÉNELMI REGÉNY (Der historische Roman) c. művét.

W. H. Auden és Ch. Isherwood szellemben és formában szabad és újszerű színműve: AZ F6 MEGMÁSZÁSA (The ascent of F6). G. Greene korai regénye a

fegyvergyárosnál emberségesebb bérgyilkosról a MERÉNYLET (A gun for sale — eladó löfegyver). A. Huxley kísérleti technikájú regénye a VAK SÁMSON (Eyless in Ghaza — szem nélkül Ghazában — célzás Milton *Samson Agonistes* c. drámájának egy sorára). J. B. Priestley nagyvárosi regénye az ELTÉVEDT EMBEREK (They walk in the city). Az am. J. Dos Passos regénye a NAGYTÖKE (The big money), W. Faulkneré az ABSALOM, ABSALOM, J. Steinbeck szociális regénye pedig a KÉTSÉGES CSATÁBAN vagy KÉSİK A SZÜRET (In dubious battle). Ez évből való Margaret Mitchell hallatlan népszerűségű bestsellere is, az ELFÚJTA A SZÉL (Gone with the wind). E. Hemingway két elbeszélése, a FRANCIS MACOMBER RÖVID BOLDOGSÁGA (The short happy life of F. M.) és A KILIMANDZSÁRÓ HAVA (The snows of K.) zárja a sort.

Ném. nyelven H. Carossa regénye, AZ ÉRETT ÉLET TITKAI (Geheimnisse des reifen Lebens), L. Feuchtwanger korszerű „kulcsregénye”, a HAMIS NÉRÓ (Der falsche N.) és K. Mann MEPHISTO c. regénye — amelyből 1981-ben Szabó István készített Oscar-díjas filmet — egy vagy más okból figyelemreméltó alkotások, csakúgy, mint W. Benjamin esszéje, A MŰALKOTÁS A TECHNIKAI REPRODUKÁLTATÓSÁG KORÁBAN (Das Kunstwerk im Zeitalter seiner technischen Reproduzierbarkeit).

A hol. J. J. Slauerhoff regényt ad ki EGY BECSÜLETES TENGHERÉSZ-SÍR (Ean eerlijk zeemansfrag) címmel. A norv. K. Hamsun A KÖR BEZÁRULT (Ringten sluttet) c. regénye jellegzetes korjelenség, míg Jørgen-Frantz Jacobsen egy kis népről ad hírt FAERØERI TERMÉSZET ÉS NÉP (Faerøerne natur og folk) c. írásában.

P. Éluard új verseskötete a TERMÉKENY SZEMEK (Les yeux fertiles). L. Aragon regénysorozatának (Való világ) ez évi kötete az ÚRI NEGYED (Les beaux quartiers). A filozófus Jacques Maritain hatásos könyve: ÁTFOGÓ HUMANIZMUS (Humanisme intégral). Jean Richard Bloch riportkönyve, a SPANYOLORSZÁG, SPANYOLORSZÁG! (Espagne, Espagne!) hírt adott a világnak a véres szörnyűségekről.

Cesare Pavese ol. költő FÁRASZT A MUNKA (Lavorare stanca) címen ad aki verseskötetet.

F. García Lorca Franco egyik kivégzőosztagának áldozata lett. Utolsó drámája, a BERNARDA ALBA HÁZA (La casa de B. A.) az egész országra nehezedő nyomást jelképezi, bemutatója csak 1945-ben lesz Buenos Airesben, és ugyanott és ugyanakkor nyomják ki először. A. Machado y Ruiz A GAZTETT GRANADÁBAN TÖRTÉNT (El crimen fue en Granada) García Lorca halálát siratja. A mexikói Octavio Paz verseinek is NEM TÖRNEK ÁT! (No pasaran!) — a köztársaságiak jelszava — a címe. J. E. Borges AZ ÖRÖKKÉVALÓSÁG TÖRTÉNETÉRŐL (Historia de la eternidad) értekezik — ez is jelkép.

Az év legnépszerűbb or. műve V. P. Katajev-től való: A TÁVOLBAN EGY FEHÉR VITORLA (Beljejet parusz ogynokij). A len. J. Iwaszkiewicz Georges Sand és Chopin búcsújáról ír megható darabot NYÁR NOHANT-BAN (Leto w N.) címen. A cseh K. Čapek fantasztikus, utópisztikus regénye a HARC A SZALAMANDRÁKKAL (Válka s mloky). Két szl. költő kötete: Fraňo Král KÉPESLAPOK (Pohľadnice) és Valentin Beniak LUNAPARK említendő, az előbbi szociális tartalma, a második inkább szerzőjének esztétikai útkeresése miatt.

Végül Albert Kivikas észt író regénytetrológiáját említjük: NEVEK MÁRVÁNYTÁBLÁRA (Nimed marmortahvlil), amely 1936-tól 1954-ig jelent meg, hosszú — háborús — megszakítással.

1937 Japán megtámadja Kínát, Spanyolországban dől a polgárháború, a sp. fasiszta — falangista — párt vezére F. Franco lesz. Münchenben megnyílik az avantgarde ellen irányuló „elfajult művészet” kiállítás. Moholy-Nagy László New Yorkban megalapítja a *New Bauhaust*. Picasso megfesti a németek által szétbombázott városka nevét viselő és a háború borzalmait érzékeltető *Guernica* c. képét. Elkészül C. Orff *Carmina burana* c. kantátája, Kodály *Budavári Te Deuma*, valamint Bartók *Szonáta két zongorára és ütőhangszerekre* c. műve. A háborús Madridban ül össze a Nemzetközi Írókongresszus a „Kultúra Védelmére”. R. Martin du Gard Nobel-díjat kap.

A *Nyugat* aug. 15-i számában megjelenik Babits BALÁZSOLÁS c. verse, majd bekerül az *Újabb versek* c. kötetébe (1938). Babits 1937–1938-ban írja meg legnagyobb művét: JÓNÁS KÖNYVE (megjelent 1940). József Attila legfontosabb versei élete utolsó évéből: THOMAS MANN ÜDVÖZLÉSE, NEM EMEL FÖL, FLÓRÁNAK, ARS POETICA, MÁR RÉGESRÉG, BUKJ FEL AZ ÁRBÓL, ŐS PATKÁNY TERJESZT KÓRT, HAZÁM — megjelennek a *Szép Szó: Mi a magyar most?* c. különszámban —, TUDOD, HOGY NINCS BOCSÁNAT, KARÓVAL JÖTTÉL . . . , TALÁN ELTŰNÖK HIRTELEN, ÍME HÁT MEGLELTEM HAZÁMAT. . . , CSAK AZ OLVASSA. . . Ez évből való rövid önéletrajza, a CURRICULUM VITAE is. Illyés Gyula kötete: REND A ROMOKBAN, benne A KACSALÁBON FORGÓ VÁR c. vers. Németh László színművei: VILLÁMFÉNYNÉL ÉS VII. GERGELY, regénye pedig A KOCSIK SZEPTEMBERBEN (az *Utolsó kísérlet* c., tervezett ciklus első regénye, melyből még három jelenik meg). Karinthy Frigyes zseniális beszámolója agyműtétjéről: UTAZÁS A KOPONYÁM KÖRÜL. Veres Péter önéletrajzi jellegű írása: SZÁMADÁS, Gulyás Pál tanulmánya: ÚT A KALEVALÁHOZ. A szociográfiák közül Erdei Ferenc FUTÓHOMOK, Féja Géza VIHARSAROK és Kovács Imre NÉMA FORRADALOM c. munkáira utalunk.

Az ang. költészet időszerű alkotása W. H. Auden SPANYOLORSZÁG (Spain) c. verseskötete, a próza legnagyobb sikere pedig J. R. R. Tolkien fantasztikus regénye egy képzeletbeli országról, A BABÓ (The Hobbit), amely 1954- és 1977-beli folytatásaival „Hobbit-ciklussá” nőtt. A. J. Cronin bestsellere A FELLEGVÁR (The citadel), amely nálunk RÉZTÁBLA A KAPU ALATT címen ismert. Az am. U. Sinclair a sp. köztársaságiak jelmondatát: NEM TÖRNEK ÁT! (No pasaran!) használja fel regénycímül. J. Steinbeck nálunk főként színpadi feldolgozásában sikeres regénye az EGEREK ÉS EMBEREK (Mice and men), S. V. Benét AZ ÖRDÖG ÉS DANIEL WEBSTER (The devil and D. W.) c. elbeszélése, amelyben az USA történelmének egyik legnagyobb politikai szónokát beszélgetti — sikeresen — a pokoli törvényszék előtt, az am. folklórkinszbe került anyagot teremtett.

J. R. Becher verseskötetének beszélő címe: A HAZA KÖNNYEI, 1937 (Tränen des Vaterlandes, 1937), B. Brecht pedig CARRAR ASSZONY FEGYVEREI (Die Gewehre der Frau Carrar) c. — J. M. Synge *A tenger lovasai* c. drámájára épülő (vö. 1904) — egyfelvonásosát sp. környezetbe helyezi. Az osztr.—magy. Ö. v. Horváth antifasiszta színezetű regénye: IFJÚSÁG ISTEN NÉLKÜL (Jugend ohne Gott). Megjelenik K. Kraus a *Die Fackel* — A Fáklya — c. folyóiratában már közzétett cikkeinek posztumusz gyűjteménye A NYELV (Die Sprache) címen. A prágai Fr. Kafka: NAPLÓK (Tagebücher) első, nem teljes kiadása szintén napvilágot lát.

A skandináv ir.-ból kiemelkedik a norv. Nordahl Grieg drámája a párizsi kommünről: VERESÉG (Nederlaget — anyagát Brecht is felhasználta). A dán H.

Scherfig regénye, A HALOTT FÉRFI (Den døde mand) és K. Blixen regénye, AZ AFRIKAI FARM (Den afrikanske farm) nevezeteseik.

Az év nagy fr. színvonalú sikere J. Anouilh színműve a háborúban emlékeztető vesztett rokkantokról: A POGGYÁSZ NÉLKÜLI UTAS (Le voyageur sans bagage). A. Breton prózában írt, de közelebbről meg nem határozható műfajú műve az ŐRÜLT SZERELEM (L'amour fou). Említésre méltó P. Nizan regénye, az ÖSSZEESKÜVÉS (La conspiration). Nevezetes P. Valéry esszéje, a DEGAS, TÁNC, RAJZ (D., danse, dessin), valamint a svájci Guy de Pourtales regénye, A CSODÁLATOS HALÁSZAT (La pêche miraculeuse). A szenegáli Ousmane Socé újabb regénye: PÁRIZS DÉLIBÁBJAI (Mirages de Paris).

Olaszországban egy évvel később jelenik meg, mint angolul és németül Ignazio Silone KENYÉR ÉS BOR (Pane e vino) c. regénye.

R. Alberti a sp. polgárháború alatt írt verseit kötetbe gyűjtve az EGYIK PILLANATRÓL A MÁSIKRA (De un momento a otro) címmel látta el, M. Hernandez pedig A NÉP VIHARA (Viento del pueblo) címen adott ki kötetet. A kubai Nicolás Guillén SPANYOLORSZÁG (España) címen írt elbeszélő költeményt, és a háború eseményei ihletik a chilei Pablo Nerudát SPANYOLORSZÁG A SZÍVEMBEN (España en el corazón), „hymnus a háborút viselő nép dicsőségére” c. kötete kiadására.

Az októberi forradalom huszadik évfordulóján mutatják be Ny. F. Pogogyin A PUSKÁSEMBER (Cselovek sz ruzsjom) c. színdarabját, A. Ny. Tolsztoj közzéteszi KENYÉR (Hleb) c. regényét, M. M. Zoscsenko ALUDJ GYORSABBAN (Szpi szkorej) c. satirikus elbeszélése 1935–1937 címen megjelent kötetéből való. K. Čapek, a csehek neves írója FEHÉR KÖR (Bílá nemoc) címen ír fasizmusellenes darabot, és ebből az évből származik már említett *Apokryfy* c. gyűjteményének, a *Történelmi görbe tükörnek* (vö. 1932) NAGY SÁNDORRÓL írt kiegészítése. I. Olbracht közzéteszi ÁTOK VÖLGYE (Golet v údolí) sok humorral és emberszerepessel írt, a Kárpátalja ukr. és zsidó szegénynépéről szóló prózáját. A szerb B. Nušić A MEGBOLDOGULT (Pokojnik) címen ír vigjátékot, a horv. M. Krleža pedig TÍZ VÉRES ESZTENDŐ (Deset krvavih godina 1914–1924) címen teszi közzé esszéit. A bolg. D. Talev jeles elbeszélése A NAGY CÁR (Velikij car).

A per. Szádek Hedáját elbeszélése: A VAK BAGOLY (Buf-e kur).

A Rákóczi-szabadságharcban játszódik a finn A. Järventausta SZÉNÉGETŐK (Sydenpoltajat) c. regénye.

A kin. Lao Sö A RIKSA KULI vagy TIGRIS KISASSZONY MEG A FÉRJE (Lo-to hsiang-ce) c. regénye; Mao Ce-tung tanítása AZ ELLENTMONDÁSRÓL (Mao-tun lun) és a jap. Siga Naoja SÖTÉT UTCA (Anja koro) c. regénye a távol-keleti ir.-ak kötete héber nyelven.

1937-től 1956-ig jelent meg Jeseke Kaufmann A ZSIDÓ VALLÁS TÖRTÉNETE (Toldot ha-emuna ha-jisraelit) c. művének nyolc kötete héber nyelven.

1938 Márc. 12-én, 13-án a ném. csapatok bevonulnak Ausztriába (Anschluss). Négyhatalmi konferencia Münchenben: megegyezés abban, hogy Németország megkapja a Szudétaföldet (E. Beneš csehszlovák miniszterelnök

visszalép és emigrál). Júl.-ban a sp. köztársaságiak utolsó ellentámadása az Ebro vonalán. Nov.-ben az első bécsi döntés értelmében Magyarországhoz kerülnek vissza 1919 óta szlovákiai területek és a Kárpátalja. Németországban államilag szervezett zsidóüldözés („Kristallnacht”) kezdődik, Olaszország és Magyarország is faji törvényeket vezet be. Az év nevezetes képe R. Dufy *Regatta* és P. Picasso (ismét kubista jellegű) *Hölgy a karosszékekben* c. festménye. Zene: Bartók *Hegedűversenye*, W. Egk *Peer Gynt* (Ibsen nyomán) és P. Hindemith *Mathis, a festő* (M. Grünewaldról) c. operája. P. Claudel és A. Honegger *Jeanne d'Arc a máglyán* (Jeanne d'Arc au bûcher) c. oratóriumát bemutatják Baselben. P. S. Buck am. regényíró Nobel-díjat kap.

Babits utolsó nagy lírai kötete az ÚJABB VERSEK. Karinthy Frigyes verseskötete, az ÜZENET A PALACKBAN halála évében jelenik meg. Szabó Lőrinc verseskötete a HARC AZ ÜNNEPÉRT. Illyés Gyula prózakötetet, jegyzeteket tesz közzé MAGYAROK címen, ez évi fontos verse a HAZA A MAGASBAN (a szellem és érzület magasában). Radnóti Miklós MEREDÉK ÚT címen tesz közzé kötetet, benne a BÉKE, BORZALOM c. vers és az ELSŐ EKLOGA (az *Eklogák* „előhangja”: SZÁLL A TAVASZ) — Radnóti 1938 és 1944 (halála) között hét eklogát írt. Weöres Sándor doktori disszertációja A VERS SZÜLETÉSE — költészetelméleti esszé, amely 1939-ben Pécssett jelenik meg — s ez évből való az antik mítosz egyénileg feldolgozó oratórium-drámája, a THEOMACHIA. Vas István verseskötete a MENEKÜLŐ MŰZSA címet kapta. Pilinszky Jánosnak különböző folyóiratokban jelennek meg versei, Móricz ez évi műve az ÉLETEM REGÉNYE. Szabó Dezső esszéje a HUNGARIZMUS ÉS HALÁL, részben megjelenteti az 1934 és 1942 között csaknem havonta kiadott *Ludas Mátyás Füzetek* 42. sz.-ban EGY NÉP ELNYELÉSÉNEK MŰVÉSZETE címen. Kodolányi János JULIANUS BARÁT c. történelmi regénye ez év termése. Moszkvában 1938-tól 1941-ig jelenik meg az *Új Hang* c. folyóirat — a népfrontpolitika antifasiszta szellemében.

W. H. Auden és Chr. Isherwood haladó szellemű verses drámája A HATÁRON (On the frontier). Megjelenik az ir nemzetiségű Samuel Beckett első regénye, a MURPHY (név), amelyet 1940 után franciára is lefordít. Daphne du Maurier REBECCA c. regénye nálunk A MANDERLEY HÁZ ASSZONYA címen lett népszerű. G. Greene új regénye: A BRIGHTONI SZIKLA (Brighton rock). Ez évből való az am. Thornton Wilder ismert színjátéka, A MI KIS VÁROSUNK (Our town), ez évben aratja sikereit Louis Bromfield ÁRVÍZ INDIÁBAN (The rains came) c. bestseller regényével. S. Lewis A TÉKOZLÓ SZÜLŐK (The prodigal parents) c. regénye nemzedéki problémákra tereli a figyelmet, a néger R. Wright — célzással egy régi híres műre (vö. 1851) — TAMÁS BÁTYA GYERMEKEI (Uncle Tom's children) címmel ír regényt.

A maradandó ném. nyelvű ir. előterében az emigráció áll: . Brecht FÉLELEM ÉS ÍNSÉG A HARMADIK BIRODALOMBAN (Furcht und Elend des Dritten Reiches) c. jelenetsora tárja a világ elé a ném. fasizmus rémségeit, ugyanakkor — ebben és a következő évben — elkészül GALILEI ÉLETE (Leben des G.) c. darabjával. Th. Mann EURÓPA, VIGYÁZZ! (Achtung, Europa!) címen ír esszét, ill. A DEMOKRÁCIA JÖVENDŐ GYŐZELME (Der kommende Sieg der Demokratie) és EZ A BÉKE (Dieser Friede) címen tart beszédet. Az osztr.—magy. Ö. v. Horváth (Mikszáth nyomán) megírja a FÉRFI NÉLKÜLI FALU (Ein Dorf ohne Männer) c. darabját és KORUNK GYERMEKE (Ein Kind unserer Zeit) c. antifasiszta regényét. J. Roth befejezi a Trotta család történetét A KAPUCINUS-KRIPTA (Der Kapuzinergruft) c. rövid regényével. Az év fontos filozófiai műve K. Jaspers LÉTFILOZÓFIA (Existenzphilosophie) c. könyve.

A hol. J. Huizinga kiadja HOMO LUDENS (A játszó ember) c. kultúrtörténeti művét, a norv. Olav Duun AZ EMBER ÉS A HATALMAK (Menneske og maktene) c. regényét.

A fr. J. Anouilh nagy sikere egy vígjáték: TOLVAJOK BÁLJA (Le bal des voleurs), Jean Cocteau-é egy színmű: RETTENETES SZÜLŐK (Les parents terribles). J.-P. Sartre kiadja egzisztencialista regényét, AZ UNDORT (La nausée), A. Camus pedig 1938 és 1942 között készíti el „abszurd triptichonját”, amelynek első darabja a CALIGULA c. dráma (vö. *Közöny*, 1940, *Sziszüphosz mítosza*, 1942). A rom. G. Călinescu nevezetes regénye az OTTÍLIA TITKA (Enigma Otiliei). A chilei sp. Gabriela Mistral ez évben adja ki TORLASZ (Tala) c. verseskötetét.

Az or. pedagógus, A. N. Makarenko ZÁSZLÓK A BÁSTYÁKON (Flagi na basnyah) címen regényt tesz közzé. J. V. Sztálin megírja értekezését A DIALEKTIKUS ÉS TÖRTÉNELMI MATERIALIZMUSRÓL (O gyialektyicseszkom i isztoricseszkom matyerializme). K. Sz. Sztanyiszlavszkij, a nagy rendező „tankönyvet” ír A SZÍNÉSZ MUNKÁJA (Rabota aktyora nad szoboj) címen. A len. J. Andrzejewski regénye: A SZÍV RENDJE (Lad serca). A cseh K. Čapek ARKIMÉDÉSZ HALÁLA c. kis írása az *Apokryf — Történelmi görbe tükör* c. gyűjteményében olvasható (vö. 1932). A szl. szürrealisták antológiája: IGEN ÉS NEM. ANTOLÓGIA (Áno a nie. Sborník 1938). A horv. M. Krleža AZ ÉSZ PEREMÉN (Na rubu pameti) c. regénye célzás a korhelyzetre.

Utalunk még a finn Helvi Hämäläinen ÉG A FALU (Kylä palaa) és az észt Karl Ristikivi TŰZ ÉS VAS (Tuli ja raud) c. regényére.

Végül megemlítjük a vietnami Nguyen Cong Hoan ZSÁKUTCA (Bouc d'oung cung) című regényét, amely Pa Csin TAVASZ (Csun) c. regényével együtt példa a távol-keleti ir.-ak állandó jelenlétére a világir. térképén.

1939 Madrid elestével véget ér a sp. polgárháború. Németország megszállja Csehszlovákiát (márc. 15.), Olaszország Albániát, szovjet—ném. meg nem támadási szerződés megkötése után a németek megtámadják Lengyelországot (szept. 1.), és ezzel megkezdődik a II. világháború. Nov.-ben háború kezdődik Finnország és a Szovjetunió között. P. Klee megfesti *A szép kertész*, Marc Chagall pedig a *Jegyespár Eiffel-toronnyal* c. képét. Vajda Lajos tusrajza a *Dinamikus egyensúly*. Elkészülnek Kodály zenekari variációi: *Fölszállott a páva*, B. Britten pedig *Színvázlatok* címmel komponál dalokat (Rimbaud verseire) zenekarral. F. E. Sillanpää Nobel-díjat kap.

Babits ez évben írja a *Jónás könyvét* befejező költeményét, a JÓNÁS IMÁJÁT és kiadja cikkei-émlékei KERESZTÜL-KASUL AZ ÉLETEMEN címen. Móricz kiválik a *Nyugatból*, és átveszi a népi írók egyik folyóiratát: *Kelet Népe*. Babits ez évben közli a *Nyugatban* a pályáján elinduló Ottlik Géza a DRUGETH LEGENDA c. novelláját. Megjelenik Sötér István első, feltűnést keltő regénye, a FELLEGJÁRÁS. Illyés Gyula új kötete: KÜLÖN VILÁGBAN, esszéje pedig: KI A MAGYAR? Radnóti verse, a „MEREDÉK ÚT” EGYIK PÉLDÁNYÁRA már csak halála után kerül *Tajtékos ég* (1946) c. kötetébe. Elkészül Weöres egy mítoszfeldolgozó költeménye, az ISTÁR POKOLJÁRÁSA és az 1939–1940-ben írt DALOK NA CONXY PAN-BÓL versekkel együtt majd a *Meduza* c. kötetbe (1944) kerül.

Németh László ALSÓVÁROSI BÚCSÚJA az *Utolsó Kísérlet* ciklus második regénye, ez évből való cikke, a MAGYAR RITMUS, röpirata, a KISEBBSÉGBEN. Veres Péter publicisztikai műve a SZOCIALIZMUS, NACIONALIZMUS. Illés Béla regénye a KÁRPÁTI RAPSZÓDIA. Benjámin László verseskötete a CSILLAG NEM JÖTT. Darvas József szociográfiai írása az EGY PARASZT-CSALÁD TÖRTÉNETE. Végül Szabolcsi Bence művét, A ZENE TÖRTÉNETÉT említjük.

S. Spender ang. lírikus és esszéista a sp. köztársaságiak mellett harcol: ottani érzelmeinek és élményeinek szenteli A CSENDES KÖZPONT (The still centre) c. kötetét, melynek legjobb verse REGUM ULTIMA RATIO (A királyok utolsó érve, menedéke). T. S. Eliot színművet ír CSALÁDI ÖSSZEJÖVETEL (The family reunion) címen. J. Cary regénye a MISTER JOHNSON, A. Christie, a bűnügyi regény „modern” klasszikusa TÍZ KICSI NÉGER (Ten little niggers) címen ír könyvet, míg R. Llewellyn a HOVÁ LETTÉL, DRÁGA VÖLGYÜNK? (How green was my valley) címet adja regényének. Ez évben jelent meg James Joyce-tól a FINNEGAN ÉBREDÉSE (Finnegans wake), amelyen 1923 és 1928 között dolgozott, és belőle már 1928-tól kezdve közölt szemelvényeket: a mű különleges nyelvi játék és szellemi teljesítmény. E. O'Neill am. drámaíró ELJÖN A JEGES (The iceman cometh — a jegesember vagy a halál), W. Saroyan színműve az ÍGY MŰLIK EL AZ ÉLETÜNK (The time of our life) és J. Steinbeck ÉRIK A GYÜMÖLC (The grapes of wrath — a harag gyümölcsei) — ez a gazdag termés legjavának felsorolása.

A haladó ném. ir. élén DOKTOR ERICH KÄSTNER LÍRAI HÁZIPATIKÁJA (Doctor E. Kästners lyrische Hausapotheke) áll ez évben, amely óvatosan szatirikus hangjával még nem lépi át a hivatalos megtűrttség határát. Az egykor nacionalista Ernst Jünger szimbolista, stilizált prózaműve A MÁRVÁNY SZIRTEKEN (Auf den Marmorklippen) belső emigrációról tanúskodik. Brecht háborúellenes darabja a KURÁZSI MAMA ÉS GYERMEKEI (Mutter Courage und ihre Kinder) azonban már csak az emigrációban készülhetett. A nagy ember — Goethe — arcképét Th. Mann LOTTE WEIMARBAN (L. in Weimar) c. regényében rajzolta meg. 1939-től 1945-ig íródott az osztr. H. Broch VERGILIUS HALÁLA (Der Tod des Vergil) c., a belső monológot mint fő stílusesszközt alkalmazó regénye.

Az észak tiszta levegője lebegi körül a dán Kjeld Abell ANNA SOPHIE HEDWIG (név) c. színművét.

A fr. ir.-ban is színművek lépnek az élre: R. Rolland „forradalmi” sorozatából a ROBESPIERRE, J. Giraudoux színjátéka a SELLŐ (Ondine). A. Gide ez évben adja ki NAPLÓI (Journal) első kötetét — a második 1944-ben, a harmadik 1950-ben jelenik meg. Ez évből való végül a martinique-i Aimé Césaire verses „naplója”, a VISSZATÉRÉS A SZÜLŐFÖLDRE (Cahier d'un retour au pays natal). Az ol. líra kimagasló alakja, E. Montale ALKALMAK (Le occasioni) címen jelentet meg a korábbinál valamivel derűsebb hangú verseskötetet.

A sp. C. Vallejo HUMÁNUS VERSEK (Poemas humanos) kötetének a címe beszél.

A. P. Gajdar CSUK ÉS GEK (Cs. i. G.) c. regénye a szovjet gyermekirodalom „klasszikusai” közé került. M. A. Bulgakov nagy műve, A MESTER ÉS MARGARITA (Masztyer i M.) 1939- vagy 1940-ben készül, és 1966–1967-ben jelenik meg. Feltűnést keltő a szl. Laco Novomeský SZENT A FALU HATÁRÁBAN (Svätý za dedinou) c. verseskötete.

Első a maga nemében a macedón Kocso Racín FEHÉR HAJNALOK (Beli mugri) c. verseskötete.

A litv. Juozas Paukstelis regénye, a SZOMSZÉDOK (Kaimynai) a paraszti-patriarchális és a technizált-városi életforma sajátos körülmények közötti szembeállításáért érdekes. Hasonló problematikájú — egy ír-í hajlandóságú észt parasztfiú történetén keresztül bemutatva — Jaan Kärner regénye: ÉJSZAKA RAGYOGNAK A VÁROSOK (Öösiti kumavad linnad).

1940 Finn—szovjet békeszerződés. A németek elfoglalják Dániát és Norvégiát (ápr.), majd támadást indítanak Hollandia, Belgium és Franciaország ellen (máj. 10.). Franciaország megadja magát, megalakul a Pétain-kormány, fővárosa Vichy. A balti köztársaságokat a Szovjetunióhoz csatolják. A németek megkezdik az angliai légi csatát. Háromhatalmi egyezmény Németország, Olaszország és Japán közt. A második „bécsi döntés” Magyarországhoz csatolja Erdély északi és keleti (magyar lakta) részeit, valamint az Alföld déli felét. C. Brancusi plasztikája a *Felszálló madár*; M. Beckmann képe *A cirkuszkocsi*, P. Mondriané a *Broadway Boogie-Woogie* (tánc kavargás). D. D. Sosztakovics befejezi *Zongoraötösét*; A. Webern műve a *Variációk zenekarra* (Op. 30.) Elkészül Ch. Chaplin Hitler-paródiája: *A diktátor*.

Megjelenik Radnóti utolsó kötete, a VÁLOGATOTT VERSEK, valamint önéletrajzi írása, az IKREK HAVA. Kiadják Apollinaire válogatott verseit Radnóti és Vas István tolmácsolásában. Weöres Sándortól említjük a RONGYSZÖNYEG ciklus 120. darabját, valamint a VÍZ-TORLASZTÓ HEGYFALAK... c. verset — bekerülnek a *Meduza* c. kötetbe (1944). Elkészül Benjámin László TISZTASÁG c. verse; Móricz ÁRVÁCSKA c. kisregénye; Gelléri Andor Endre novelláskötete a VILLÁM ÉS ESTI TŰZ, benne a címadó elbeszélésen kívül GEORGI, A BORBÉLY, FILIPOVICS ÉS A GIGÁSZ c. novellák. Veres Péter GYEPSOR c. elbeszélésgyűjteményéből kiemelkednek a KISKONDÁS, HAZAJÖTT A KISHÜGOM, VASÚTI SZERENCSETELENSÉG, valamint a NAPSZÁMOS-ÉNEKEK c. szabadversek; publicisztikai írása: MIT ÉR AZ EMBER HA MAGYAR? Darvas József önéletrajzi jellegű regénye az ELINDULT SZEPTEMBERBEN. Herczeg Ferenc emlékezései A GÓTIKUS HÁZ címet kapták.

Az ang. nyelvű ir. kiemelkedő műve G. Greene regénye, a HATALOM ÉS DICSŐSÉG (The power and the glory). Th. Dylan (a címben parodizálva Joyceot) AZ ÍRÓ ARCKÉPE KÖLYÖKKUTYA KORÁBÓL (Portrait of the artist as a young dog) önéletrajzi novella. A szabadságharcos szellemű ír Sean O'Casey drámája a BIBOR POR (Purple dust). A kanadai humorista S. B. Leacock ír.-i paródiáinak címe: KACAJPARÁDÉ (Laugh parade). Az am. E. Hemingway legszebb regénye a sp. polgárháborúról, amelyben maga is részt vett mint önkéntes: AKIÉRT A HARANG SZÓL (For whom the bell tolls). R. Wright leghíresebb néger-regénye a MEGHAJSZOLT VAD (Native son). A budapesti születésű A. Koestler totalitarizmusellenes regénye a SÖTÉTSÉG DÉLBN (Darkness at noon). Brecht hangjátéka (később opera), a LUCULLUS KIHALLGATÁSA (Das Verhör des Lukullus), a híres római inycen alakját állítja központjába; a PUNTLA ÚR ÉS SZOLGÁJA, MATTI (Herr P. und sein Knecht M.) szinte egy időben készül a Brechttel egyébként meleg baráti kapcsolatban álló finn író, Hella Wuolijoki ISO-HEIKKILA URA ÉS KALLE, A SZOLGÁJA (Iso Heikkilän isäntä ja hänen renkinsä, Kalle) c. népi játékaival, amely mintája volt; 1940 és 1942 között készül el A SZECSUANI JÓLÉLEK (Der gute Mensch von Sezuan), melyet 1943-ban mutatnak be Zürichben. Th. Mann egy keleti legendát választ AZ ELCSERÉLT FEJEK (Die vertauschten Köpfe) c. novellája mintájául.

A hol. Jan de Hartog regénye a HOLLANDIA DICSŐSÉGE (Holland's glorie) az I. világháborúig tartó hol. nyílttengeri vontatás keretében játszódik: címe talán jelképes, hiszen az országot megszállva tartják.

A. Camus fr. író befejezi KÖZÖNY c. regényét, melynek eredeti címe *Az idegen* (L'étranger).

Dino Buzzati ol. író regénye a TATÁRPUSZTA (Il deserto dei tartari).

J. Szeferisz FEDÉLZETNAPLÓ („A”, 1940, „B”, 1944, „C”, 1955) (Imerologio katosztromotosz) kötetei az újgör. ir. gyöngyszemei.

I. G. Ehrenburg szovjet író Párizsban van a város ném. megszállásakor, 1940-ben megírja, 1941-ben megjelenteti a PÁRIZS ELESTE (Pagyenyije Parizsa) c. regényes írását. Ez évből való A. Ny. Afinogenov kedves vigjátéka, a MASENYKA, amelyet magyarra KISUNOKÁM címmel fordítottak, és amely egy elárvult lánykáról szól, aki tudós nagypapjához kerül és „meghódítja”. A. P. Gajdar legjobb ifjúsági regénye a TIMUR ÉS CSAPATA (T. i jevo komanda). A szl. Milo Urban híres regénye: CSAPDÁKBAN (V osidlach). A szlov. Lovro Kuhar háborús regénytetralógiát jelentet meg DOBERDO. A SZLOVÉN NÉP HÁBORÚS REGÉNYE (Doberdob. Vojni roman slovenskega naroda) címen, amelyet csodával határos körülmények között mint üldözött kommunista írt — a háború ellen.

1941 A ném. Afrika-korps észak-afrikai offenzívája az angolok ellen: a ném. hadsereg megszállja Jugoszláviát és Görögországot (ápr.), majd — villámháborús győzelem reményében — megtámadja a Szovjetuniót. Megkezdődik a ném. uralom alatt álló országok zsidó lakosságának rendszeres kiirtása. Roosevelt és Churchill deklarálják az Atlanti Chartát a háború utáni békevilág alapelveiről. Japán váratlan támadással elpusztítja a Pearl Harbour-ban állomásozó USA-flottát: Roosevelt elrendeli az ország hadbalépését. A ném. előnyomulás dec.-ben Moszkva előtt elakad. A radarkísérletek sikere egy tárgy helymeghatározásában. M. Beckmann triptichonja a *Perseus*. H. Matisse képe *A két barát*. A cseh származású bécsi — az USA-ba emigrált — zeneszerző, E. Křenek (aki még 1927-ben *Húzd rá Jonny* — J. spielt auf — c. operájával aratott sikert) most *Tarquinius* címmel ír operát a diktátor elleni szent népfelkelésről. Elterjed a *Lili Marlen* c. ném. katonadal.

Babits halálával megszűnik a *Nyugat*: helyébe Illyés Gyula szerkesztésében a *Magyar Csillag* lép (1944-ig). Weöres Sándor színjátékot ír HOLDBELI CSÓNAKOS címen; ez évből való a 118. darab a RONGYSZÖNYEG ciklusból, majd bekerül a *Meduza* c. kötetbe (1944). Mőricz közléteszi RÓZSA SÁNDOR A LOVÁT UGRATJA c. regényét. Veres Péter regénye a FALUSI KRÓNIKA. Ottlik Géza elbeszélései HAMISJÁTÉKOSOK, Örkény István novelláskötete a TENGERTÁNC címet kapta. Márai Sándor írása a KASSAI ŐRJÁRAT. Megjelenik Szerb Antal háromkötetes műve: A VILÁGIRODALOM TÖRTÉNETE.

Ang. nyelven N. Coward vigjátékával — VIDÁM KÍSÉRTET (Blythe spirit) —, Eric Knight pedig bestseller regényével: LÉGY HŰ ÖNMAGADHOZ (This above all — ez mindenekelőtt) arat sikert. az am. U. Sinclair regénye — KÉT VILÁG KÖZÖTT (Between two worlds) — említendő, valamint egy irodalomtudományi

iskolának nevet adó esszékötet, John Crove Ransomtól AZ ÚJ KRITIKA (The new criticism).

A ném. nyelvű ir. eseménye Brecht hitlerizmus-paródiája, az ÁLLÍTSÁTOK MEG ARTURO UT! (Der aufhaltsame Aufstieg von A. U. — A. U. feltartóztatható felemelkedése). Az osztr. F. Werfel regénye: BERNADETTE (Das Lied von B. — ének B.-ről); S. Zweig antifasiszta elbeszélése a SAKKNOVELLA (Schachnovelle). A svéd Pär Lagerkvist nyomasztó színjátéka: NYÁRÉJI ÁLOM A SZEGÉNYHÁZBAN (Midsommardröm i fattighuset). A dán M. A. Hansen híres regénye JONATHÁN UTAZÁSA (Jonatans rejse).

L. Aragon új fr. verseskötete: SZÍVSZAKADÁSIG (Le crève-cœur); P. Valéry aforizmagyűjteménye: OLYAN, AMILYEN (Tel quel — a modern fr. irodalomkritika folyóiratot és kiadványsorozatot nevez így). A belga H. Michaux versei A MÁGIA ORSZÁGÁBAN (Au pays de la magie) címmel jelennek meg. Camus megalapítja a fr. ellenállás lapját: *Le Combat* (A harc).

Az ol. ir. ez évi gazdag terméséből két művet emelünk ki: C. Pavese regényét, a SZÜLŐFÖLDET (Paesi tuoi), valamint E. Vittorini regényét, a SZICÍLIAI BESZÉLGETÉST (Conversazione in Sicilia) — ezek már az olasz „neorealizmus” irányát képviselik.

A sp. R. Alberti új verseskötete a SZEGFŰ ÉS KARD KÖZÖTT (Entre el clavel y la espada).

Az or. A. A. Fagyjev befejezetlenül maradt nagy regénye egy pusztuló kis népről: AZ UTOLSÓ UDEGE (Poszlednyij iz udege). K. M. Szimonov könnyed elbeszélései LEGÉNY A TALPÁN (Pareny iz nasevo goroda — legény a mi városunkból) c. kötetében olvashatók.

Dzsabajev Dzsambul kazah nyelven buzdítja ellenállásra a ném. fegyverekkel dacoló várost: FIAIM, LENINGRÁDIAK (Leningradtik őrenderim) c. verseskötetben.

Cao Jü PEKINGI EMBEREK (Pej-csing zsen) címen ír „modern” kín. színművet.

1942 A brit—am. légítámadások kezdete a ném. iparvidékek ellen. Am. part-raszállás a Salamon-szigeteken, az ellentámadás kezdete Japán felé. Az ang. hadsereg is ellentámadásba lendül Afrikában (El-Alameinnél). A szovjet ellentámadás bekeríti és foglyul ejti a 6. ném. hadsereget: a háború kiemenetele ezzel gyakorlatilag eldőlt. Magyarország a németek oldalán bekapcsolódik a háborúba. E. Ferminék sikerül folyamatos atomhasadást és energiafelszabadulást előállítania: ezzel 1942. dec. 2-án, chicagói idő szerint 15.30-kor megkezdődik az emberiség atomkorszaka: a „Manhattan”-terven 150 ezer ember dolgozik, ebből 14 ezer tudós és mérnök; 2 milliárd dollár költséggel 1945-re elkészül az atombomba. O. Kokoschka képe az *Alice a csodák országában*. E. Munch megfesti *Őnarcképét*. D. D. Sosztakovics 7. („Leningrádi”) *szimfóniáját* a város tiszteletére komponálja. Sz. Sz. Prokofjev operája (Tolsztoj nyomán) a *Háború és béke*. Mao Ce-tung elmondja híres Jenani beszédét a művészetek és az irodalom feladatairól.

Kiadják Babits ÖSSZES VERSEIT (cenzúrázott kiadás). Megjelenik Móricz regénye, a RÓZSA SÁNDOR ÖSSZEVONJA A SZEMÖLDÖKÉT, továbbá Füst Miláné, A

FELESÉGEM TÖRTÉNETE. Németh László 1942-től dolgozik *Iszony* c. regényén (megj. 1947). Márai Sándor regénye A GYERTYÁK CSONKIG ÉGNEK. Vas István önéletrajzi elbeszélése, az ELVESZETT OTTHONOK 1942–1943-ban készül. Megjelenik Györffy István MAGYAR NÉP — MAGYAR FÖLD c. könyve.

J. Priestley regénye, a BEREPÜLÉSI VESZÉLY (Black-out in Gretley — elsötétítés G.-ben) a háborús helyzet rajza. E. Knight történetekből álló könyve, a SAM SMALL CSODÁLATOS ÉLETE (S. S. flies again) groteszk fantáziájával ellensúlyozza a háború megpróbáltatásait. Th. Wilder darabja, a HOSSZÚ ÚT (The skin of our teeth — ezt egyszer megúsztuk) az emberiség jelképes története. U. Sinclair regénye, a SÁRKÁNY FOGAI (Dragon's teeth) ismét kitűnő munka. J. Steinbeck háborúellenes írása, a LEMENT A HOLD (The moon is down) a dániai ném. megszállásról és az ellenállásról szól.

A ném. emigrációs ir.-ból kiemelkedik Anna Seghers mesterregénye, a HETEDIK KERESZT (Das siebte Kreuz), amely azt mutatja meg, hogy van emberség és belső ellenállás az egyszerű németekben is. Az osztr. St. Zweig öngyilkosságának évében jelent meg kiváló kordokumentuma, a BÚCSÚ A TEGNAPTÓL (Die Welt von Gestern — a tegnapp [azaz a századforduló] világa).

1942-től 1944-ig vezeti Anna Frank, serdülő hol. zsidó leány NAPLÓJÁT (Het achterhuis. Dagsboekbrieven 12 juni 1942—1 aug. 1944). A dán Kaj Munk színjátéka, a NIELS EBBESEN (név) egy XIV. sz.-i nemzeti hős történetével céloz a jelenre.

L. Aragon 1942. máj.-ában kivégzett kommunista barátai emlékére írja ARS POETICA c. versét; ez évi kötete: ELZA SZEMEI (Les yeux d'E.), az összetartozásba való menekülés a borzalmak elől. P. Éluard írása, a KÖLTÉSZET ÉS VALÓSÁG 1942 (Poésie et vérité 1942) már címével is utal mondanivalójára. J. Anouilh is a zsarnoknak ellenálló klasszikus hősnő, ANTIGONÉ alakját állítja színpadra. Megjelenik A. Camus esszéje, a SZISZÜPHOSZ MÍTOSZA (Le mythe de Sisyphé). A. de Saint-Exupéry HARCI PILÓTA (Pilote de guerre) c. regényében valódi élményeket dolgoz fel. 1942-ben írja Simone Weil — modern misztikus — ISTEN VÁRÁSA (Attente de Dieu) c. levél- és cikkgyűjteményét (megjelent 1950). Névtelenül látott napvilágot Vercors legjobb regénye, a TENGHER CSENDJE (Le silence de la mer).

C. J. Cela regénye, amely egy gonosztevő vallomásait és öngazolását tárja az olvasó elé, vádirat a megmerevedett sp. társadalom ellen: a PASCUAL DUARTE CSALÁDJA (La familia de P. D.) óriási feltűnést keltett és felpelzsdítette a polgárháború után apátiába süllyedt sp. ir. életét. A brazil-port. J. Amado regénye, a VÉGTELEN FÖLDEK (Terras do sem fim) az ország elmaradottságáról beszél.

Ny. F. Pogogyin darabja, a KREML TORONYÓRÁJA (Kremljovszkije kuranti — kreml-i harangok) optimizmust sugall, és felidézi Lenin alakját. K. M. Szimonov az ellenállás és kitartás szellemében írja az OROSZ EMBEREK (Russzkije ljgyi) c. színművét. Ny. Sz. Tyihonov LENINGRÁDI TÖRTÉNETEK (Leningradszkije rasszkazi) címen tesz közzé elbeszéléseket. 1942-ben teremti meg A. T. Tvardovszkij a magát minden helyzetben feltaláló és mindig jókedvű közkatona alakját és 1945-ig folytatja versciklusát VASZILIJ TYORKIN alakjáról. Július Fučík 1942–1943-ban írja meg börtönjegyzeteit ÜZENET AZ ÉLŐKNEK (Reportáž psaná na opratce — riportok a kötél alatt) címmel, de „üzenete” csak 1945-ben lát napvilágot.

Megemlítjük még a kín. Kuo Mo-zso két művét: egy szindarabot a régi klasszikus költő, CSÜ JÜAN sorsáról, amely példa az ember kiszolgáltatottságára a hatalomnak, ill. EGYETEMI ÉVEIM (Vo-ti hszüe-seng sitaj) című önéletrajz-részletét.

1943 Konferencia Casablancában: határozat a háború folytatásáról a németek feltétel nélküli kapitulációjáig. A szövetségesek júl.-ban partra szállnak Szicíliában. Mussolini letartóztatása és a fasiszta párt feloszlátása, ol. fegyverszünet, újabb partraszállás Itáliában. A visszavonuló ném. csapatok — Hitler parancsára — mindent felégetnek, elpusztítanak szovjet földön. Roosevelt, Churchill és Sztálin konferenciája Teheránban. Ossip K. Flecht-heim a jövő tudományos vizsgálatára elsőnek alkalmazza a „futurológia” szót. Fellendül a műanyagkutatás és -gyártás. Képzőművészet: Antoine Pevsner plasztikája a *Csigavonalban*; M. Beckmann képe az *Odüsszeusz és Kalüpszó*; O. Kokoschkáé az *Amiért harcolunk*. Bartók zenekari műve a *Concerto*; D. Milhaud operája a *Bolivar*.

Illyés Gyula kötete a VÁLOGATOTT VERSEK; Radnóti Miklós költeménye a NEGYEDIK EKLOGA és az ÁLOMI TÁJ; Weöres Sándor elbeszélő költeménye prózában a BOLOND ISTÓK. Pilinszky János verse a GYÁSZ. Nagy István regénye: OLTYÁNOK UNOKÁI. Veres Péter munkája a PARASZT SORS — MAGYAR SORS. Remenyik Zsigmond színműve: AZ ATYAI HÁZ.

Az ang. nyelvű ir.-ból csak két am. műre hivatkozunk. Az egyik egy életrajzi regény, Howard Fast TOM PAINE POLGÁRTÁRS (Citizen T. P.) c. műve, amely egy kommunista meggyőződésű író szemszögéből a XVIII. sz. végi am. forradalmár életét idézi, a másik egy a maga idején rendkívül népszerű kisvárosi történet, kispolgári életnézettel, humorral, mégpedig William Saroyan regénye, az EMBERI SZÍNJÁTÉK (The human comedy).

A ném. nyelvű ir.-ból elsősorban H. Hesse reprezentatív regényére, az ÜVEGGYÖNGYJÁTÉKRA (Glasperlenspiel) hivatkozunk, amely a szörnyű valósággal a humánus esztétikus utópiáját állítja szembe. Bodo Uhse mexikói emigrációjában írta a BERTRAM HADNAGY (Leutnant B.) c. regényt. Az osztr. F. Werfel „útiregénye” A MEG NEM SZÜLETETTEK CSILLAGA (Stern der Ungeborenen).

J.-P. Sartre fr. író darabját, A LEGYEK (Les mouches), ebben az évben adják elő, amely az Oresztész-mitosz felidézésével a zsarnokság megdöntésének szükségességére utal. Aragon regényciklusának (*Való világ*) újabb kötete AZ OMNIBUSZ UTASAI (Les voyageurs de l'impériale). Elsa Triolet — Aragon asszonya — AZ AVIGNONI SZERELMESEK (Les amants d'Avignon) címen ír regényt. A. de Saint-Exupéry bűbajos meséje A KIS HERCEG (Le petit prince) — s végül ismét Sartre: ez évből való egzisztencialista filozófiai főműve: A LÉT ÉS A SEMMI (L'Être et le Néant).

Port. nyelvű A. Alves Redol FÖLDBÉRLET (Fanga) c. regénye; E. L. Verissimo (brazil) regénye A TÖBBI NÉMA CSEND (O resto e silêncio) és Castro Soromenhóé (angolai) a GYÖTRELMES ÉJJELEK (Noite de angustia).

Az or. ir. a háború jegyében: B. L. Gorbátov darabja, AZ APÁK IFJÚSÁGA (Junosztj otcov); E. L. Svarc A SÁRKÁNY (Drakon) c. darabját a személyi

kultusz szatirájának tekinthetjük. Jellegzetes regények: A. A. Bek: A VOLOKALAMSZKI ORSZÁGÚT (Volokalamszkoje sossze) és K. Sz. Szimonov: NAPPALOK ÉS ÉJSZAKÁK (Dny i noci). Liraibb hangulatot I. A. Bunyin elbeszélése, a SÖTÉT FASOROK (Tyomnije allei) hoz.

A modern len. líra kiemelkedő alakja, Czesław Miłosz megírja ÉNEK A VILÁG VÉGÉRŐL (Piosenka o końcu świata) c. híres versét. Hivatkozunk még a horv. I. G. Kovačić TÖMEGSÍR (Jama) c. elbeszélő költeményére.

Említést érdemel az észť Johannes Semper verseskötete, a NEM HALLGATHATOK (Ei vaikida saa).

1944 Márc. 19-én a ném. csapatok megszállják Magyarországot. A szövetségesek jún.-ban partra szállnak Normandiában, ugyanakkor megindul a szovjet hadsereg általános offenzívája. Sikertelen puccskísérlet Hitler ellen. Pénzügyi konferencia Bretton Woodsban: a Nemzetközi Valutaalap és a Világbank megalakítása. Okt. 1-én magy. küldöttség megy Moszkvába titkos fegyverszüneti tárgyalásokra, okt. 15-én a kormányzó bejelenti a rádióban, hogy fegyverszünetet kért, másnap lemond, a németek „házi őrizetbe” veszik és elviszik, Szálasi Ferenc átveszi a hatalmat: megkezdődik a „nyilas” rémuralom. Dec. közepén megindul Budapest szovjet körülfárása és az utolsó ném. ellenoffenzíva az Ardennekbén. Neumann János és O. Morgenstern kidolgozzák a matematikai „játékelméletet”. L. Feininger képe a *Gőzhajó a Jakon folyón*, V. Sz. Kandinszkij utolsó képe pedig a *Szabályozott lendület*. A „konkrét művészet” kiállítása Bázalban (Arp, Kandinszkij, Moholy-Nagy és mások részvételével), a konkrét itt azt jelenti, hogy nem a valóságból elvont, hanem teljességgel abszolút. Ősszel Bartók *Szonáta szólóhegedűre* c. művét Yehudi Menuhin adja elő New Yorkban, ahol a szerző emigránsként él. J. V. Jensen Nobel-díjat kap.

Radnóti utolsó évének verseiből: À LA RECHERCHE, SEM EMLÉK SEM VARÁZSLAT, NEM BÍRTA HÁT. . . , HETEDIK EKLOGA, ERŐLTETETT MENET, RAZGLEDNICÁK az utolsó „levelezőlapok”. Weöres Sándor verseskötete a MEDUZA, benne a HÁROMRÉSZZES ÉNEK (későbbi címe: *Harmadik szimfónia*) és az ŐSZI ÉJJEL IZZIK A GALAGONYA (a RONGYSZÖNYEG ciklusból). Vas István ez évi kötete a BUDAPEST BALLADÁJA. Zilahy Lajos aktuális színműve az asszimilációról: FATORNYOK. Szabó Dezső önéletrajzi írása a BÖLCSTŐL BUDAPESTIG. Lukács György moszkvai kötete: ÍRÁSTUDÓK FELELŐSSÉGE.

Az ang. nyelvű ír. legnagyobb eseménye T. S. Eliot 900 soros költeményének, a NÉGY KVARTETNEK (Four quartets) az együttes megjelenése (az első már 1936-ban publikálta és azóta 1942-ig dolgozott rajtuk). W. S. Maugham regénye ez évből: BOROTVAÉLEN (The razor's edge). Az am. Tennessee Williams első darabja az ÜVEGFIGURÁK (The glass menagerie), U. Sinclair szocialista szellemű regénye AZ ELNÖK ÜGYNÖKE (The presidential agent). Brecht a KAUKÁZUSI KRÉTAKÖR (Der kaukasische Kreidekreis) c. darabját írja meg ebben és a következő évben. A. Neumann a müncheni diáklázadás történetével foglalkozik HATAN VOLTAK (Es waren ihrer sechs) c. regényében. G. Benn megírja A FENOTÍPUS REGÉNYE (Roman des Phänotyps) c. esszéjét. A flam. M. Roelants regénye: IMA A JÓ HALÁLÉRT (Gebed om een goed einde), a svéd Pär Lagerkvist rosszhangulatú elbeszélése A TÖRPE (Dvärgen).

A fr. A. Frénaud verseinek a PÁRIZSI REJTELMEK (Les mystères de Paris) címet adja, Sartre pedig politikai élű, egzisztencialista egyfelvónásos drámát ír ZÁRT TÁRGYALÁS (Huis clos — zárt ajtók) címen.

Az ol. C. Malaparte háborúra vonatkozó regénye KAPUTT címen jelenik meg. A sp. D. Alonso versciklusának címe: A HARAG FIAI (Hijos de la ira). Az arg. J. L. Borges a FIKCIÓK (Ficciones) címet adja elbeszéléseinek, amelyek Kafka ihletését tükrözik.

Az or. ir.-ból M. A. Solohov 1943–1944-ben írt regényének részletei, A HAZÁÉRT HARCOLTAK (Onyi szrazsalisz za rogyin) emelkedik ki. A len. költő, Julian Tuwim lírai elbeszélő műve a LENGYEL VIRÁGOK (Kwiaty polskie). A cseh Josef Tomán antifasiszta szellemű történeti regénye a DON JUAN.

1945 Sztálin, Rooseveltt és Churchill jaltai konferenciája a világ háború utáni elrendezését mérélegeli. Hazánk 1945. ápr. 4-én felszabadul. Máj. 9-én a német hadsereg feltétel nélkül kapitulál. Júl. 17-től aug. 2-ig háromhatalmi konferencia határoz Németország jövőjéről. Aug. 6-án am. atombombatámadás Hiroshima ellen. Szept. 2-án Japán is kapitulál: a II. világháború véget ér. Görögországban — elsőnek — kipusztítják a malária-szúnyogokat a DDT-porral. O. Nagel képe a *Berlini rom-utca*; Stuart Davies absztrakt képe a *Csak helyő használatra* címet kapja. I. Sztavinszkij befejezi *Szimfónia három tételben*, Bartók *Harmadik zongoraverseny* c. művét, B. Britten pedig *Peter Grimes* c. operáját. R. Rossellini *Róma nyílt város* c. filmje a neorealizmus elindítója. A Nobel-díjat G. Mistral chilei író kapja.

Ilyés verseskötete az EGY ÉV, versei ez évből a CSEREPEZŐ, NEM VOLT ELÉG, MEGY AZ EKE; riportkönyve a földosztásról: HONFOGLALÓK KÖZÖTT. Benjámin László verse a HÁROM KÉTELY KAPUJÁBAN. Németh László ez évtől kezdve 1957-ig előelőveszi SÁMSON c. drámáját, amelyben az ősi magy. ritmust akarja újratemeteni. Weöres Sándor prózáirásokat (gondolatokat) összegyűjtő kötete A TELJESSÉG FELÉ. Darvas József korregénye: VÁROS AZ INGOVÁNYON. Márai Sándor közéleti NAPLÓ 1943–44 c. könyvét, Nagy Lajos a maga PINCE-NAPLÓJÁT, Lukács György pedig három esszéjét — már ismét itthon —: BALZAC, STENDHAL, ZOLA. Debrecenben megindul a *Magyarok* c. folyóirat (majd Budapestre költözik át). A MADISZ lapjaként megjelenik a *Valóság* c. folyóirat is (1948-ig).

W. H. Auden a MA SZÁMÁRA (For the time being) ad ki verseskötetet. Chr. Isherwood regényt ír emlékeiről: BÉCSI IBOLYÁK (Prater violets) címen. G. Orwell érzékfeszítő regénye az ÁLLATFARM (Animal farm). Az am. Richard Wright önéletrajzi regénye a FEHÉREK ÉS FEKETÉK (Black Boy — fekete fiú). F. C. Fitzgerald posztumusz esszégyűjteménye az ÖSSZEOMLÁS (The crack-up). Peter Huchel verseskötetet tesz közzé a TÖRVÉNY (Das Gesetz) címmel. Th. Plivier dokumentumregényt ír SZTÁLINGRÁD harcairól. E. Wiechert regénye a HALÁLERDŐ (Der Totenwald). Th. Mann előadást tart (angol nyelven) 70. születésnapján NÉMETORSZÁG ÉS A NÉMETEK (Deutschland und die Deutschen) címen. H. Mann részben önéletrajzi, részben korrajzi feljegyzései: SZEMLE EGY KORSZAK FÖLÖTT (Ein Zeitalter wird besichtigt). A svájci Max Frisch háborús darabja ...ÉS A HOLTAK ÚJRA ÉNEKELNEK (Nun singen sie wieder).

A norv. A. Øverland MINDENT TULÉLÜNK (Vi overlever alt) címen ad ki kötetet a

visszanyert szabadság öröme. A svéd Eyvind Johnson befejezi négy részből álló prózaművének közzétételét, OLOF REGÉNYE (Romanen om O. — regények O.-ról, az első 1934-ben jelent meg). A dán M. Andersen Nexø új regénye A VÖRÖS MORTEN (Morten hin røde).

J. Giraudoux új darabja a CHAILLOT BOLONDJA (La folle de Ch.). L. Aragon *Való világ* c. sorozatának része a SZIGET A SZAJNÁN (Aurélien) c. regény. J.-P. Sartre megkezdi — végül is befejezetlenül maradt — regénytrilógiájának, A SZABADSÁG ÚTJAI (Les chemins de la liberté) közlését (1949-ig). A szenegáli költő-filozófus-államférfi, Léopold Sédar Senghor közzéteszi ÁRNYÉKDALOK (Chants d'ombre) c. verseskötetét.

Az or. írók művei közül A. A. Fagyjev AZ IFJÚ GÁRDA (Molodaja gvaryija) c. és K. A. Fegyin ELSŐ ÖRÖMÖK (Pervije radosztyi) c. regényét említjük.

A len. líra kiemelkedő alakja, Czesław Miłosz MEGMENEKÜLÉS (Ocalenie) címen tesz közzé kötetet; J. Andrzejewski pedig ÉJSZAKA (Noc) címen ad ki elbeszéléskötetet. A szl. Fraňo Kráľ verseinek AZ ÉJBŐL A HAJNALBA (Z noci do úsvitu) a címe. A szerb Ivo Andrić (később Nobel-díjas) regénye: HÍD A DRINÁN (Na Drini čuprija), másik ez évi regényének VIHAR A VÖLGY FELETT (Travnička hronika — travnički krónika) a címe. A szlov. Oton Župančič verseskötete a szimbolikus ÖRÖKZÖLD A HÓ ALATT (Zimzelen pod snegom) címet viseli. A bolg. Dimităr Dimov regénye: ELKÁRHOZOTT LELKEK (Oszădeni dusi) a címe.

Az ugyancsak jelképes című litv. verseskötetet Saloméja Neris teszi közzé: A CSALOGÁNY NEM NÉMULHAT EL (Lakštingala negali nečiulbėti).

A finn Mika Waltari regénye: EGYIPTOMI SZINUHE (Sinuhe egyptiläinen). F. E. Sillanpää regénye: AZ EMBERI ÉLET SZÉPSÉGE ÉS NYOMORÚSÁGA (Ihmisen ihanaus ja kurjuus).

1946 Churchill fultoni beszédében (USA) az am.—ang. együttműködés mellett áll ki a Szovjetunióval szemben: a hidegháború kezdete. Olaszország köztársaság lesz, ítéletet hirdetnek a háborús főbűnösök nürnbergi perében. Az ENSZ megtartja első közgyűlését. Kitör a vietnami fr. háború. Koalíciós kormányzás Magyarországon, az első köztársasági elnök a kiszagda párti Tildy Zoltán. R. E. Byrd vezetésével nagyszabású délsarki expedíció eddig ismeretlen területeket tár fel. Új kémiai elemek felfedezése az atomkutatás keretében. M. Chagall képe a *Tehén esernyővel*, P. Picassóé a *Kentaúr háromágú szigonnyal* és a *Flótázó asszony*. B. Britten vígoperája az *Albert Herring*; Jacques Ibert balettje a *Jupiter szerelmei*. Hermann Hesse Nobel-díjat kap.

A magy. ir. mintegy Illyés Gyula versével kezdi „újra”: AMIKOR A SZABADSÁG-HÍDRA A KÖZÉPSŐ RÉSZT FELSZERELTÉK. Illyés két „párizsi” könyve: PÁRIZS FELÉ és HUNOK PÁRIZSBAN (az utóbbiból részletek már korábban megjelentek). Radnóti posztumusz kötete a TAJTÉKOS ÉG. Weöres kötetei: ELYSIUM, GYÜMÖLCSKOSÁR, versei pedig: A XX. SZÁZAD FRESKÓI és EGYSOROS VERSEK — mindkettő megjelenik a *Fogak tornáca* c. kötetben (1947). Benjámin László verse: BÚJTASSATOK EL ENGEM. Pilinszky János kötete: TRAPÉZ ÉS KORLÁT, benne a címadó versen kívül a HALAK A HÁLÓBAN, a TÉLI ÉG ALATT, a HARBACH

1944. Nemes Nagy Ágnes kötete: KETTŐS VILÁGBAN. Németh László drámája a SZÉCHENYI, Örkény István elbeszélése pedig az EMLÉKEZŐK. Déry Tibor novellafüzére: ALVILÁGI JÁTEKOK. Karinthy Ferenc kötete a SZELLEMI DÍZÉS. Kardos László tanulmánya: KARINTHY FRIGYES. Újraindul Illyés szerkesztésében a népi írók folyóirata, a *Válasz* (1949-ig). Lengyel Balázs vezetésével megalakul a Babits-követő *Újhold* c. folyóirat (1948-ig).

Az év ang. ir. művei közül D. Thomas verseskötetét, a HALÁL ÉS JELENÉST (Deaths and entrances), J. B. Priestley darabját, a VÁRATLAN VENDÉGET (The inspector calls) és R. Graves regényét, a JÉZUS KIRÁLYT (King Jesus) említjük. Ang. am. darab M. Anderson LOTHARINGIAI JOHANNÁJA (Joan of Lorraine) — részben Pirandello, részben az epikus színház szellemében. R. P. Warren regénye A KIRÁLY EMBEREI (All the king's men).

J. R. Becher a ném. írók közül elsőnek tér vissza az emigrációból, ennek emléke a HAZATÉRÉS (Heimkehr) c. verseskötete. Wolfgang Borchert is ad ki egy kötetet LÁMPÁS, ÉJSZAKA ÉS CSILLAGOK (Laterne, Nacht und Sterne) címen: S. Hermlin kötetének a RETTEGÉS ÚTJAI (Die Strassen der Furcht) a címe. Carl Zuckmayer darabja, AZ ÖRDÖG TÁBORNOKA (Des Teufels General), amely egy repülő tábornokról szól, óriási sikert arat. E. M. Remarque II. világháborús regénye, A DIADALÍV IRÁNYÉKÁBAN (Arc de Triomphe) szintén jó fogadtatásban részesül. Irodalmi bravúr — végül — Anna Seghers „mesternovellája”, a HALOTT LEÁNYOK KIRÁNDULÁSA (Ausflug der toten Mädchen).

Említsük meg a flam. W. Elsschot LIDÉRCFÉNY (Het dwaallicht) c. elbeszélését és a svéd E. Johnson regényét: ODÜSSZEUSZ HAZATÉR (Strandernas svall).

Saint-John Perse SZELEK (Vents) c. költeménye, Sartre két — különböző, de az igazságot kereső — darabja, a TEMETETLEN HOLTAK (Morts sans sépulture) és A TISZTESSÉGTUDÓ UTCALÁNY (La putaine respectueuse), a Martinique-szigeti A. Césaire új kötete, A CSODÁLATOS FEGYVEREK (Les armes miraculeuses) és ismét csak Sartre filozófiai esszéje: AZ EGZISZTENCIALIZMUS HUMANIZMUS (L'existentialisme est un humanisme) az év fr. nyelvű ir.-ának legfontosabb eseményei. Az ol. ir.-ban az év Eduardo De Filippo (déli ol. nyelvet és világot felidéző) darabjainak sikerét hozza: FILUMENA HÁZASSÁGA (F. Marturano) és VANNAK MÉG KÍSÉRTETEK (Questi fantasmi). Luigi Bartolini regényéből BICKLITOLVAJOK (Ladri di biciclette) — 1948-ban V. de Sica „klasszikus” filmet készít. G. Piovene pszichológiai regénye, a SZÁNALOM SZÁNALOM ELLEN (Pietà contro pietà) a hősnő szerelmi életét és a háborús élethelyzetet analizálja.

A guetamalai sp. M. A. Asturias ELNÖK ÚR (El Señor Presidente) c. regénye kor- és lélekrajz egyben.

Nikosz Kazantzákisz ZORBA-regénye (Vioszke politia tu Alekszi Zorbasz — A. Z. élete és élni tudása) gör. íróját világhírűvé tette.

Az or. K. M. Szimonov darabja AZ OROSZ KÉRDÉS (Russzkij voprosz). B. Ny. Polevoj regénye az EGY IGAZ EMBER (Poveszty o nasztojaszsem cseloveke). M. M. Zsocsenko elbeszélése: EGY MAJOM KALANDJAI (Prikljucsenija obezjani). A len. K. Brandys regénye A LEGYÖZHETETLEN VÁROS (Miasto niepokonane). S. Lem „sci-fi”-je: EMBER A MARSRÓL (Człowiek z Marsa). A cseh Jan Drda elbeszéléssorozata a NÉMA BARIKÁD (Němá barikáda). A horv. P. Šegedin regénye: ISTEN GYERMEKEI (Djeca Božja).

Békeszerződés Párizsban Németország háborús szövetségeseivel. A Truman-doktrína szerint Amerika fegyveres garanciát vállal a kommunizmus előretörésének megakadályozására. Nyugat-Európa újjáépítése és gazdasági talpraállítása érdekében G. C. Marshall tervet dolgoz ki. Általános vámtarifa és kereskedelmi egyezmény (GATT) jön létre 23 állam részvételével. M. Gandhi éhségstrájkjal kibékülésre kényszeríti országa különböző vallású lakóit, és így létrejön az indiai függetlenségi nyilatkozat: az első miniszterelnök Pandit Nehru. Charles Yeager sugárhajtású repülőgéppel nagyobb sebességet ér el a hangsebességnél. A. Giacometti szobra az *Előremutató férfi*, M. Mariné pedig a *Lovas*. G. de Chirico klasszicizáló képe a *Perszeusz és Andromeda*, René Magritte képe a *Szép fogolynő*. A. Schönberg kantátája az *Egy varsói túlélő*; G. C. Menotti operája *A telefon*. Az év magyar filmje: Radványi Géza *Valahol Európában*, Somlay Artúr főszereplésével. Az ez évi Nobel-díjat A. Gide-nek ítéli oda.

Szabó Lőrinc új kötete, a TÜCSÖKZENE (RAJZOK EGY ÉLET TÁJAIRÓL) 352 versből áll, a 243. BABITSnak szentelve. Illyés új kötete a SZEMBENÉZVE. Füst Milán két verse: A MAGYAROKHOZ, ÖREGSÉG. Weöres új verseskötete: A FOGAK TORNÁCA. Vas István új kötete a KETTŐS ÖRVÉNY, benne az ÓDA AZ ÉSZHEZ c. vers. Pilinszky János verse a FRANCIA FOGOLY. A Nemzeti Színház bemutatja Déry Tükör c. háromfelvonásosát. Megjelenik Déry nagyregénye, a BEFEJEZETLEN MONDAT. Örkény visszaemlékezései: LÁGEREK NÉPE. Sarkadi Imre elbeszélése a KÖMŰVES KELEMEN. Az új folyóiratok közül a Lukács György és Ortutay Gyula által szerkesztett *Fórum* (a marxista értelmiség folyóirata) emelkedik ki.

Az ang. ir.-ból kiemelkedik W. H. Auden „barokk” eklogája, A FÉLELEM KORA (The age of anxiety), H. E. Bates BÍBORSIVATAG (The purple plain) c. regénye és a félig-meddig kanadai M. Lowry regénye, A VULKÁN ALATT (Under the vulcano). Az ang. am. A. Miller első nagy sikerű darabja az ÉDES FIAIM (All my sons), amely háborús problémát tárgyal. T. Williams átütő sikere A VÁGY VILLAMOSA (A streetcar named desire). Nevezetes S. Lewis A KIRÁLYI VÉR (Kingsblood royal) c. négerproblémát tárgyaló regénye is.

A ném. nyelvű ir. kimagasló alkotásai: W. Borchert „hazatérő katona”-darabja, KÍVÜL AZ AJTÓ ELŐTT (Draussen vor der tür) és H. Fallada regénye, HALÁLODRA MAGADRA MARADSZ (Jeder stirbt für sich allein). Th. Mann új remeke, a DOKTOR FAUSTUS korrajz, lélekrajz és művészregény egyben, amely a modern művész tragédiáját és Németország bukását tárja elénk. H. Kasack háborúellenes-utópikus regénye, amelyet a háború alatt írt, VÁROS A FOLYÓ MÖGÖTT (Die Stadt hinter dem Strom). Megjelenik Th. W. Adorno és M. Horkheimer A FELVILÁGOSODÁS DIALEKTIKÁJA (Dialektik der Aufklärung) c. társadalomkritikai értekezése, amely az 1968. évi diákmegmozdulások egyik ideológiai ihletője.

A flam. Piet van Aken regénye: CSAK A HOLTAK MENEKÜLNEK MEG (Alleen de doden ontkomen). A dán Kjeld Abell színműve: NAPOK EGY FELHŐN (Dage på en sky).

A fr. ir. nagy eseménye A. Camus regénye, A PESTIS (La peste). Sartre sokat idézett és több folytatásban megjelenő esszéi a MI AZ IRODALOM? (Qu'est ce que la littérature?) címet kapták Jean Genet híres színműve A CSELEDEK (Les bonnes). A szenegáli Birago Diop elbeszélései: AMADOU¹ KOUMBA MESÉI (Les

contes d'A. Koumba) címen jelennek meg. S. Beckett 1947 és 1950 között jelentős prózai műveket ír (vö. 1951).

Az ol. G. Ungaretti új verseskötete A FÁJDALOM (Il dolore), A. Moravia regénye A RÓMAI LÁNY (La romana), Vasco Pratolini olvasmányos és szép regénye a SZEGÉNY SZERELMESEK KRÓNIKÁJA (Cronache di poveri amanti).

Megjelennek a gör. J. Szeferisz versei, a kötet címe: FENYVESMADÁR (Kikli).

I. Ehrenburg nagy háborús regénye, a VIHAR (Burja), E. G. Kazakevics regénye, a CSILLAG (Zvezda), P. A. Pavlenko regénye, a BOLDOGSÁG (Szcsaszye) a szovjet-or. ir. ez évi legfontosabb művei. A len. Tadeusz Rózewicz verseskötete: NYUGTALANSÁG (Niepokój). Peter Jilemnický, a kitűnő szl. író GARAM-MENTI KRÓNIKA (Kronika) címen ír regény.

A litv. Pulgis Andriušis elbeszélés-ciklusa: TÚL A TAVON (Anapis ežero).

1948 Csehszlovákiában, Romániában kialakul a népi demokratikus társadalmi és államforma. Jugoszláviát Sztálin kizárhatja a Kominformból Tito nézetei miatt. Magyarországon államosítják a nagyobb üzemeket, egyesül az MKP és az MSZDP, és megalakul a Magyar Dolgozók Pártja, amely mindjárt (ápr. 10–12.) megtartja első kongresszusát. Kikiáltják Izrael államot, azonnal kitör az ar.—izraeli háború. Truman az USA elnöke lesz. Chicagóban Mies van der Rohe épít új típusú lakóházakat, Marseille-ban Le Corbusier — mindkettőjüknek az a célja, hogy az emberek tömeges városi együttélését megkönnyítsék. A. Giacometti *Nagyvárosi tér* c. szoborcsoportja is az emberi kapcsolatokkal foglalkozik. R. Guttuso képe az *Éjszakai halászat*, Jackson Pollocké az *1. sz. kompozíció*, Korniss Dezsőé a *Tücsöklakodalom*. I. Sztravinszkij idei zeneműve a *Mise* — B. Brittené pedig a *Koldusopera* (John Gay 1728–1729. évi operájának felújítása). Nagy sikerű Cole Porter Shakespeare-musicalje, a *Csókölj meg Katám* (A makrancos hölgy). Laurence Olivier új technikájú filmet készít Shakespeare *Hamletjéből*. Nobel-díjat T. S. Eliot kap.

Megjelenik Lukács György A REALIZMUS PROBLÉMÁI ÉS AZ ÚJ MAGYAR KULTÚRÁÉRT c. kötete és Révai József tanulmányai: MARXIZMUS, NÉPIESSÉG, MAGYARSÁG. Füst Milán esztétikai írásai a LÁTOMÁS ÉS INDULAT A MŰVÉSZETBEN címet kapják. Németh László drámát ír HUSZ JÁNOSRÓL. Örkeny szindarabja a VORONYEVS, megjelenik elbeszéléskötete. a BUDAI BÖJT. Vas István verseskötete: RÓMAI PILLANAT. Benjámin László verse: TAVASZ MAGYARORSZÁGON, Pilinszky Jánosé: FRANKFURT. Sarkadi Imre elbeszélése: A SZÖKEVÉNY. Nagy Lajos önéletrajzi kötete A LÁZADÓ EMBER. Ottlik elkészül ISKOLA A HATÁRON c. regénye első változatával.

Az ang. Chr. Fry verses komédiája, A HÖLGY NEM ÉGETNIVALÓ (The lady is not for burning) a „költői” dráma visszatérésének egyik szimptomája. A. Huxley ismét utópiával jelentkezik, s egy atomháború után festi a földi létet 2018-ban: MAJOM ÉS LÉNYEG (Ape and essence) c. regényében. Az am. Norman Mailer háborús sikerregénye, a MEZTELENEK ÉS HOLTAK (The naked and the dead) az am.—jap. háború körülményei között elemzi a különböző emberi magatartásokat. Sikeres regény I. Shaw OROSZLÁNKÖLYKÖK (The young lions) és Th. Wilder CAESAR — MÁRCIUS IDUSA (The Ides of March) c. műve is. 1948-tól 1954-

ig jelent meg az ang. államférfi, W. L. Churchill hatkötetes műve: A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ (The Second World War).

G. Benn újra megszólal STATIKUS KÖLTEMÉNYEK (Statistische Gedichte) c. kötetével. Brecht modernizálja az ANTIGONÉ-témát Szophoklész—Hölderlin nyomán. Dokumentum értékű A. Kantorowicz SPANYOL NAPLÓ (Spanisches Tagebuch) c. könyve.

A svéd H. E. Martinson regénye: MESSZI VOLT KLOCKRIKE (Vägen till Klockrike — út harangországba).

Camus színdarabja, az OSTROMÁLLAPOT (L'état de siège) és Nathalie Sarraute „új regénye”, az EGY ISMERETLEN ARCKÉPE (Portrait d'un inconnu) a fr. ir. eseményei; mellettük R. Vailland GONOSZ JÁTEKOK (Les mauvais coups) c. regénye említendő. P. Éluard pályájának mintegy összefoglalása az EGY EMBER HORIZONTJÁTÓL MINDENKI HORIZONTJÁIG (De l'horizon d'un homme à l'horizon de tous) c. önéletrajzi verseskötete.

G. Guareschi humoros ol. regénye a DON CAMILLO KIS BIRODALMA (Mondo piccolo Don C.), amelynek megfilmesítésében a fr. Fernandez aratta színészi sikereit. A. Palazzeschi regénye A CUCCOLI FIVÉREK (I fratelli C.).

Nevezetes volt a maga idején a rom. Z. Stancu regénye, a MEZÍTLÁB (Descult) — 1960-ban kibővítette.

Nikosz Kazantzakis világhírű regénye (a *Zorba* mellett) az AKINEK MEG KELL HALNIA (O Hristos xanasztavrónete).

Három or. művet említünk: Ny. J. Virta színművét, a KÁRHOZOTTAK ÖSSZESKÜVÉSÉT (Zagovor obrecsenih), Sz. P. Babajevszkij regényét, AZ ARANYCSILLAG LOVAGJÁT (Kavaler zolotoj zvezdi) és V. Ny. Akszajev a maga idején erősen propagált könyvét, a TÁVOL MOSZKVÁTÓL (Daleko ot Moszkvi) c. regényt.

A len. Jerzy Andrzejewski egyik fő műve a HAMU ÉS GYÉMÁNT (Popiół i diament) c. regény. 1948-tól 1953-ig jelent meg Kazimierz Brandys KÉT HÁBORÚ KÖZÖTT (Między wojnami) c. regénytetrológiája.

1948 és 1960 között jelenik meg a koreai Ri Gijong regénytírlógiája: FÖLD (Tang).

1949 A KGST felállítása (jan. 25.) a népi demokráciák között, a NATO megalakítása (ápr. 4.). Külön államként megalakul az NDK és az NSZK. Befejeződik a két éve tartó gör. polgárháború, antidemokratikus uralom kezdődik. Kikiáltják a Kínai Népköztársaságot, a Kuomintang-hadsereg összeomlik. A rákkezelésre betatron-sugárzást alkalmaznak. G. Marcks bronzolasztikája a *Lehajló nő*; M. Beckmann képe *A tékozló fiú*, az am. E. Mariné a *Hullámozó tenger a hurrikán után*. D. D. Sosztakovics (akit a Zeneművészek Szövetsége Moszkvában akkortájt — Prokofjevvel és Hacsaturjánal együtt — mint „formalistát” és „néptől idegen” stílust képviselő művészt elítélt) elkészül a *Dal az erdőről* c. művével. Szabó Ferenc szimfonikus műve a *Számadás*. Brecht — feleségével, Helene Weigellel — önálló színházat alapít Berliner Ensemble néven. Nobel-díjat W. Faulkner kap.

Szabó Lőrinc ez évben írt két verse, A FÖLDVÁRI MÓLÓN és A KISÖRSI NÁDAS később a *Válogatott versek* (1956) végén, a „Valami szép” címen összefoglalt ciklus része lesz. Benjámin László verseskötete az ÖRÖKKÉ ÉLNI, verse pedig az ERDŐBEN ÉLTEM. Nagy László verseskötete a TŰNJ EL, FÁJÁS, Juhász Ferencé a SZÁRNYAS CSIKÓ. Asztalos István regénye: SZÉL FUVATLAN NEM INDUL, Szabó Pálé: TALPALATNYI FÖLD ÉS ISTEN MALMAI. Mátyás Iván novelláskötete: VENDÉGEK A PALACKBAN. Filozófiai mű: Lukács György A POLGÁRI FILOZÓFIA VÁLSÁGA.

Edith Sitwell ang. költő verseskötete, A RÓZSA HIMNUSZA (The canticle of the rose) atombomba-ellenes verseket is tartalmaz. T. S. Eliot darabja, a KOKTÉL HATKOR (The cocktail party) finom iróniájával tűnik ki. G. Orwell hírhedt utópikus regénye az 1984 (Nineteen eighty four). Malawiból, Délkelet-Afrikából való Samuel Yosia Ntara, aki cseva nyelven írta meg angolra fordított és úgy kinyomtatott regényes életrajzi művét, A TÖRZSFŐNÖK VÁLLALKOZÁSÁT (Headman's enterprise). Ang. am. „mesterdráma” A. Miller AZ ÜGYNÖK HALÁLA (Death of a salesman) c. darabja.

Ném. nyelven ír a Svédországban élő, Nelly Sachs. Új verseskötete a CSILLAGSÖTÉTÜLÉS (Sternenverdunkelung). Az év eseménye még H. Böll A VONAT PONTOS VOLT (Der Zug war pünktlich) c. kisregénye. E. Kästner ifj. regénye A KÉT LOTTI (Das doppelte Lottchen). A. Seghers regénye: A HOLTAK NEM VÉNÜLNEK (Die Toten bleiben jung). A svájci Friedrich Dürrenmatt A NAGY ROMULUS ((R. der Grosse) c. groteszk darabját ez évben mutatják be. Külön utalunk Th. Mann ez évi tevékenységére: a két Goethe-beszédre, amelyet (svájci lakóhelyéről odautazva) Weimarban és Frankfurtban tartott Goethe születésének kétszázadik évfordulójára, valamint A DOKTOR FAUSTUS KELETKEZÉSE — EGY REGÉNY REGÉNYE (Die Entstehung des D. F. Roman eines Romans) c. művére.

A skandináv ir.-ból csak két dán regényre, H. Chr. Branner A LOVAS (Rytteren) és W. Heinesen A FEKETE ÜST (Den sorte gryde) c. művére utalunk.

Paul Éluard több ez évi kötete közül csak az EGY ERKÖLCSI LECKE (Une leçon de morale) említendő, és ez évben mutatják be — óriási sikerrel — Eugène Ionesco A KOPASZ ÉNEKESNŐ (La cantatrice chauve) c. „abszurd” darabját Párizsban. L. Aragon *Való világ* c. sorozatának ez évi regénye a KOMMUNISTÁK (Les communistes, 1949-1951).

Az ol. ir. ez évben rendkívül gazdag: S. Quasimodo verseskötetere — AZ ÉLET NEM ÁLOM (La vita non è sogno) — hivatkozunk elsőnek. Számos regény is születik, hogy csak V. Brancati A SZÉP ANTONIO (Il bell'Antonio), C. Pavese A SZÉP NYÁR (La bella estate), továbbá ugyancsak tőle MIELŐTT A KAKAS MEGSZÓLAL (Prima che il gallo canti), végül V. Pratolini KORUNK EGY HŐSE (Un eroe del nostro tempo) c. regényére utaljunk.

A rom. M. Sadoveanu regénye: MITREA KOKOR ÚTJA (M. Cocor).

A sp. ir. eseménye az, hogy megjelenik F. García Lorca posztumusz kötete, A KÖLTŐ NEW YORKBAN (Poeta en Nueva York). J. R. Jiménez versei a LELKES ÁLLAT (Animal de fondo) címet kapják. A guatemalai M. A. Asturias regénye: KUKORICAEMBEREK (Hombres de maíz). Az arg. J. L. Borges novelláskötete az EL ALEPH (a héber ábécé első betűje).

A szovjet ir.-ból: jellegzetes színmű B. A. Lavrenyov AMERIKA HANGJA (Golosz Ameriki) c. darabja, elismert alkotás E. G. Kazakevics TAVASZ AZ ODERÁN (Veszna na Odera) és B. Ny. Polevoj AZ ARANY (Zoloto) c. regénye.

A len. Julian Tuwim emigrációja idején írta honvágygal áthatott verses eposzát, a *LENGYEL VIRÁGOKAT* (Kwiaty polskie). Vladimir Mináč regényének — A HALÁL JÁR A HEGYEK KÖZÖTT (Smrť chodí po horách) — tárgya a németellenes szl. felkelés.

Pentti Haanpää finn író regénye A LISZT (Jauhott).

Kavabata Jaszunari jap. regénye A HEGY HANGJA (Jama no oto).

1950 Kitör a koreai háború. Az USA-ban megszavazzák a McCarran-törvényt a kommunista szervezetek nyilvántartásba vételéről. A műanyagot alkalmazni kezdik a nagyiparban. Henry Matisse saját tervei szerint kápolnát épített Nizza mellett, Vence-ban, és ki is festi. Le Corbusier hozzákezd a kápolna építéséhez Ronchamp-ban (1955-ig), J. Miro hozzáfog a párizsi UNESCO-palota mozaikjainak felrakásához (1957-ig). Pátzay Pál szobra a *Kenyérszelő*, Henry Moore szobra pedig a *Fekvő alak* (a brit fesztivál számára). Max Beckmann utolsó képei: *A színpad mögött*, *Fekvő nőalak*. Otto Dix festménye a *Saul és Dávid*, M. Chagallé a *Dávid király*, Bálint Endre rézkarca az *Ördögök és koboldok*. Az op-art kezdetei. A. Schönberg vegyeskarra írt műve a *De profundis*, 130. zsoltár, Szabó Ferenc szvitje a *Ludas Matyi*. Nobel-díjat Bertrand Russell ang. filozófus kap.

Szabó Lőrinc a *LÍRAI REQUIEM 120 SZONETT*BEN alcímet adja 1950–1952-ben írt szonettsorozatának (1957-ben jelenik meg *A huszonhatodik év* c. kötetben). Weöres Sándor versciklusa a *MAGYAR ETÜDÖK A hallgatás tornya* c. kötetben (1956) lát majd napvilágot. 1950 és 1954 között írta Pilinszky János *APOKRIF* c. költeményét (megjelenik a *Harmadnapon* c. kötetben 1959-ben). Juhász Ferencnek két köteté jelenik meg ez évben: az *APÁM* és a *SÁNTHA CSALÁD*. Simon István kötete: *TANÚ VAGYOK*. Déry FELELET c. regényének első kötetét nagy vita követi. Veres Péter megkezdi *HÁROM NEMZEDÉK* c. regénytrilógiáját, amelynek első regénye, a *SZOLGASÁG* napvilágot lát. Veres novelláskötete: *PRÓBATÉTEL*, benne a címadó novellán kívül a *DANKÓ JÁNOS*, a *SULI KIS VARGA* és a *HELYTÁLLÁS*. Sarkadi Imre kisregénye a *GÁL JÁNOS ÚTJA*. Cseres Tibor regénye a *TÜZ A HÓDRÉTEN*. Révai József: *IRODALMI TANULMÁNYOK*.

Az ang. nyelvű ir.-ból Chr. Fry verses vígjátékát, a *MEGLESETT VÉNUSZT* (Venus observed), az ang. am.-ból pedig E. Hemingway a *FOLYÓN ÁT A FÁK KÖZÉ* (Across the river and into the trees) és H. M. Robinson a *BÍBOROS* (The cardinal) c. regényét említjük.

A ném. regények közül A. Goes *NYUGTALAN ÉJSZAKA* (Unruhige Nacht) és E. Wiechert *MISSA SOLEMNIS* (Ünnepi mise) c. művét, G. Benn *KETTŐS ÉLET. KÉT ÖNBEMUTATÁS* (Doppelleben. Zwei Selbstdarstellungen) c. autobiográfiai írását, valamint L. Frank mesternovelláját — *NÉMET NOVELLA* (Deutsche Novelle), ill. az osztr. R. Neumann *HAMIS ZÁSZLÓ ALATT* (Unter falscher Flagge) c. paródiáit említjük.

A skandináv szerzők művei közül Pär Lagerkvist *BARABBAS* és a dán M. A. Hansen a *HAZUG* (Løgneren) c. regénye emelkedik ki.

A fr. Arthur Adamov, a modern színház e markáns alakja és ihletője *AZ INVÁZIÓ* (L'invasion) c. drámájával jelentkezik, az avantgarde késői képviselő-

je, Jacques Audiberti pedig A SZŰZ (Pucelle) c. színművével, amely címe szerint Franciaország hősnőjével, Jeanne d'Arckal foglalkozik, de egészen egyéni felfogásban. G. Arnaud regénye, A FÉLELEM BÉRE (Le salaire de la peur) a film által lett népszerűvé. Az elefántcsontparti B. B. Dadié TALPRA, AFRIKA (Afrique debout) címen adja ki verseit. A Martinique-szigeti Aimé Césaire BESZÉD A GYARMATOSÍTÁSRÓL (Discours sur le colonialisme) c. írásával — mint szavaival is — vádol és számonkér. . .

G. Ungaretti köteté az ÍGÉRET FÖLDJE (Terra promessa), C. Cocioli regénye AZ ÉG ÉS A FÖLD (Il cielo e la terra), C. Levi regénye pedig AZ ÓRA (L'orologio). A rom. Mihail Sadoveanu ifjúsági regényt tesz közzé VIRÁGÖBÖL (Nada florilor) címen.

A sp. P. Salinas utópiája A REJTÉLYES BOMBA (La bomba increíble), a chilei Pablo Neruda verseskötete a TELJES ÉNEK (Canto general).

A szovjet ír. G. J. Nyikolajeva regényére, AZ ARATÁSRA (Zsatva) és többek között J. V. Trifonov DIÁKOK (Sztugyenti) c. regényére hivatkozhatik. Ez évben teszi közzé J. V. Sztálin MARXIZMUS ÉS NYELVTUDOMÁNY (Otnosenyje marksizma k jazikoznanyii) c. elméleti fejtegetéseit.

Két len. színdarabba utalunk: W. Gombrowicz műve, az ESKÜVŐ (Ślub) az egyik, L. Kruczkowski NÉMETEK (Niemcy) c. darabja a másik. Felemelően szépek a cseh Vítězslav Nezval versei, amelyeket A BÉKE ÉNEKE (Zpěv míru) c. kötetébe gyűjtött össze. A szlov. Ciril Kosmač TAVASZI NAP (Pomladni dan) c. novellája azt a dűlást, azokat a tragédiákat szemlélteti, amelyeket a háború az emberi lelkekben okozott.

1951 A konzervatív párt győzelme Angliában: a 77 éves Churchill alakít kormányt, és ezúttal a nemzetközi enyhülés érdekében lép fel. Békeszerződés az USA és Japán között (a Szovjetunió mellőzéseivel), Japán am. kölcsönt kap. A víruskutatás fellendülése (Wendell M. Stanley). Herbert Eimert a kölni rádió elektronikus kísérleti stúdiójában „tisztá hangot” állít elő (felhangok nélkül). Borsos Miklós elkészíti Egry József szoborportróját. Seymour Lipton ezüstnikkel plasztikája az Éji virág. Alberto Burri megfesti a Festészet, L. Feininger pedig a Holdszövedék c. absztrakt képet. Az év zenei eseményei: Dávid Gyula Brácsaversenye, Norman Dello Joio szimfóniája, a Szent Johanna diadala. I. Sztaravinszkij pedig — W. H. Audennel és Ch. Kallmann-nal együttműködve — színre viszi A kéjenc útja (The rake's progress) c. operáját. Pär Lagerkvist Nobel-díjat kap.

Benjámin László ünnepelt verseskötete a TŰZZEL-KÉSSSEL, benne a SZÁMADÁS és a HAJNALI KARÉNEK. Nagy László kötete A TŰZÉR ÉS A ROZS, Juhász Ferencé az ÚJ VERSEK és A JÉGVIRÁG KAKASA. Bemutatják Háry Gyula AZ ÉLET HÍDJÁ és Urbán Ernő TŰZKERESZTSÉG c. darabját. Megjelenik Sarkadi Imre ROZI c. és Örkény István HÁZASTÁRSÁK c. regénye (az utóbbiból film is készül: *Becsület és dicsőség*). Örkény „egyperces” novellája: BALLADA A KÖLTÉSZET HATALMÁRÓL. Veres Péter elbeszélései: PÁLYAMUNKÁSOK.

Samuel B. Beckett regénytrilógiáját kell elsőnek említeni, amely ang. (és a szerző saját fordításában fr.) nyelvű: MOLLOY (1950), MALONE MEGHAL (M. meurt, 1951) és a harmadik könyv A MEGNEVEZHESETLEN (L'innommable, 1952). Nevezetes művek még ang. nyelven: Chr. Fry vallásos ünnepi játéka, A

FOGLYOK ÁLMA (A sleep of prisoners) és S. Spender önéletrajzi írása, a VILÁG A VILÁGBAN (World within world). Megjelenik T. Williams drámája, a TETOVÁLT RÓZSA (The rose tattoo), W. Faulkner jelenetekben írt regénye, a REKVIEM EGY APÁCÁÉRT (Requiem for a nun), J. D. Salinger híres prózaműve a ZABHEGYEZŐ (The catcher in the rye) és W. Styron sikeres regénye a FEKÜDJ LE SÖTÉTBEN (Lie down in darkness).

A ném. nyelvű ir. eseménye Th. Mann utolsó regénye, a KIVÁLASZTOTT (Der Erwählte). H. Böll magy. helyszínen is játszódó regénye az ÁDÁM, HOL VOLTÁL? (Wo warst du Adam?). Stephan Hermlin verseinek a MANSFELDI ORATÓRIUM (Mansfelder Oratorium) címet adta. Az osztr. Heimito von Doderer hatalmas regénye a bécsi polgárságról a STRUDLHOF-LÉPCSŐ (Die Strudlhofstiege). A svájci Max Frisch drámája az ÖDERLANG GRÖF (Graf Ö.).

A hol. ir.-ból csak S. Vestdijk regényét említjük: AZ ORVOS ÉS A KÖNNYÜVÉRŰ LÁNY (De dokter en het lichte meisje).

A fr. nyelvű ir. ez évi terméséből: E. Ionesco darabja AZ ÉNEKLECKE (La leçon), J.-P. Sartre színműve AZ ÖRDÖG ÉS A JÓISTEN (Le diable et le bon Dieu). F. Mauriac regénye a KIS IDÉTLEN (Le sagouin). Marguerite Yourcenar regénye a HADRIANUS EMLÉKIRATAI (Mémoires d'Hadrien). A. Camus filozófiai írása A LÁZADÓ EMBER (L'homme révolté). A. Malraux művészettörténeti írása A CSEND HANGJAI (Les voix du silence).

A. Moravia a MEGALKUVÓ (Il conformista) c. regénye az ol. ir. java terméséhez tartozik. Az előző évben meghalt C. Trilussa 1901-től kezdve gyűjtött és most együtt megjelent műve, a MESÉK (Le favole) az ol. ir.-i, sőt népi köztudat kincsestárába került.

A sp. nyelvű művek közül C. J. Cela a MÉHKAS c. és a chilei M. Rojas Sepúlveda a TOLVAJ FIA vagy TOLVAJ VOLT AZ APÁM (Hijo del ladrón) c. regényére hívjuk fel a figyelmet.

A szovjet ir.-ból Ny. J. Virta ESTI HARANGSZÓ (Vecserniy zvon) c. regényét említjük. 1951-ben és a következő évben jelent meg I. G. Ehrenburg nagy regénye, a KILENCEDIK HULLÁM (Gyevjatij val). A len. ir.-ból K. Brandys AZ EMBER NEM HAL MEG (Człowiek nie umiera) c. regényére és S. Lem utópiájára, az ASZTRONAUTÁKRA (Astronauty — a halálbolygó) utalunk. A cseh szerzők művei közül Marie Majerová AZ ELÁTKOZOTT KERT (Cesta blescu) c. novellaciklusát említjük. A szerb ir.-ból Dobrica Ćosić MAJD MEGVIRRAD MÁR vagy MESSZE MÉG A HAJNAL (Daleko je sunce) c. regényére hívjuk fel a figyelmet.

1952 II. Erzsébet ang. királynő trónra lép. A ném. kérdés hiábavaló megoldási kísérletei: a két állam különállása megszilárdul. Az USA kísérleti hidrogén-bombát robbant. D. D. Eisenhower tábornokot választják elnökké az USA-ban. J. Papadimitriu a műkénéi oroszánkapun kívül fekvő körsírokat fedez fel az i. e. XVII. sz.-ból, reliefekkel. Alberto Ruz Mexikóban, a „Feliratok templomának” piramisában királysírt tár fel féldrágakő arcmaszkokkal. D. A. Siqueiros falfestménye Mexico Cityben, a Társadalombiztosítási Kórházban: *Az ember eljövendő győzelme a rák felett*. L. Chadwick plasztikája: *A szem belseje*. R. Dufy festménye: *Mozart*. Willem de Kooning: *Nő n° 2*. F. Poulenc kóruszenéje a *Stabat Mater*. A svájci Gottfried von Einem műve *Az aranyborjú rondója*. Sz. Sz. Prokofjev zenekari műve a *Szimfónia az ifjúságnak*. Nobel-díjat François Mauriac kap.

Illyés kötetek: VÁLOGATOTT VERSEK, versei: AZ ÉPÍTŐKHÖZ, ZRÍNYI, A KÖLTŐ, drámája az OZORAI PÉLDA; Weörestől a NÉGY KORÁL I. és III. darabját, valamint a MÁRIA MENNYBEMENETELE (vagy HETEDIK SZIMFÓNIA) és a MAHRUH VESZÉSE c. költeményeket említjük; e két utóbbi megjelenik a *Hallgatás tornya* c. kötetben (1956). Megjelenik Déry FELELET c. regényének II. kötete, Örkény elbeszélése, a LILA TINTA, valamint Veres Péter *Három nemzedék* c. ciklusának második regénye, a SZEGÉNYEK SZERELME. Sánta Ferenc megírja SOKAN VOLTUNK c. elbeszélését (megjelenik 1954), Sarkadi pedig ÚT A TANYÁKRÓL c. szindarabját.

Az ang. nyelvű ir. keretében említjük Samuel Beckett világhírű darabját, az ir.-i egzisztencializmus és az „abszurd” iskolapéldáját — GODOT-RA VÁRVA (En attendant Godot) —, amelyet fr. nyelven írt. A hagyományos regényszerkesztést követi Evelyn Waugh háborús regénytrilógiája, a BECSÜLET KARDJA (Sword of honour, 1961-ig). Ebből az évből való az ír Sean O’Casey önéletrajzi regénye, a RÓZSA ÉS KORONA (Rose and crown), E. Hemingway zseniális kisregénye AZ ÖREG HALÁSZ ÉS A TENGHER (The old man and the sea) és J. Steinbeck újabb regénysikere AZ ÉDENTŐL KELETRE (East of Eden). Végül a neves bantu néger író, Amos Tutuola ang. nyelvű meséit említjük, amelyek egy sajátos c. kötetben jelentek meg: A PÁLMABORIVÓ ÉS AZ Ő HALOTT PÁLMABORCSAPÓLÓJA A HOLTAK VÁROSÁBAN (The palm wine drinkard and his dead palm wine tapster in the dead’s town).

A ném. nyelvű ir.-ból mindenképp L. Feuchtwanger késői művét, a BALGÁK BÖLCSESSÉGE AVAGY JEAN-JACQUES ROUSSEAU HALÁLA ÉS MEGDICSŐÜLÉSE (Narrenweisheit oder Tod und Verklärung J. J. Rousseaus) c. regényes életrajzot említjük, mellette két önéletrajzi írást: Leonhard Frank BALOLDALT DOBOG A SZÍVEM (Links wo das Herz ist) és Alfred von Andersch A SZABADSÁG CSERESZNYÉI (Die Kirschen der Freiheit) c. művét. Az osztr. Paul Celan MÁK ÉS EMLÉKEZET (Mohn und Gedächtnis) címen ad ki verseskötetet, amelyben a hitleri krematóriumokra emlékezik HALÁLFUGA (Todesfuge) c. költeménye. A svájci Fr. Dürrenmatt nemcsak a színpadnak, hanem az elbeszélésnek is mestere, bizonyítja ezt pl. kisregénye, A BÍRÓ ÉS A HÓHÉR (Der Richter und sein Henker) vagy elbeszélése, AZ ALAGÚT (Der Tunnel).

Két flam. regény: Marnix Gijsentől a GYÁSZÉNEK ÁGNESÉRT (Klaaglied om Agnes) és Herman Teirlincktől a HARC AZ ANGYALLAL (Het gevecht met de engel): a flam. ir. fellendülőben van.

A fr. művek felsorakoztatását E. Ionesco darabjával, a SZÉKEKKEL (Les chaises) kezdjük, amely a dolgok értelmetlenségét sugallja. Feljegyzéseinek, reflexióinak Jean Cocteau az EGY ISMERETLEN NAPLÓJA (Journal d’un inconnu) címet adta. A színes bőrű guadeloupe-i orvos-pszichiáter, Frantz Fanon „a néger magatartást” elemzi FEKETE BŐR — FEHÉR MASZKOK (Peau noire, masques blancs) c. könyvében. Haiti író Edris Saint-Amand, aki A JÓISTEN NEVET (Bon Dieu rit) címen ad ki regényt.

Három ol. prózaművet említünk: Italo Calvino a KETTÉSZELT ŐRGRÓF (Il visconte dimezzato) c. fantasztikus történetét, I. Silone EGY MARÉK SZEDER (Una manciata di more) c. regényét és Marcello Venturi elbeszéléseit, A SZIRTISZ ÖBÖLTŐL HAZÁIG (Dalla Sirte a casa mia) c. kötetében.

A szovjet regények közül V. K. Ketlinszkaja ÉLETÜNK NAPJAI (Dnyi nasej zszizni) c. és K. M. Szimonov FEGYVERTÁRSÁK (Tovariscsi po oruzsiju) c. munkájára hivatkozunk. Mieczysław Jastrun VERS A LENGYEL NYELVRŐL

(Poemat o mowie polskiej) címen ad ki ciklust, Igor Newrly pedig regényt tesz KÖZZÉ EGY BOLDOG ÉLET (Pamiętka z celulozy — azaz cellulózüzem) címen. Itt említjük a cseh Jan Otčenášek TELJES LÉPÉSEL (Plným krokem), a szerb Branko Ćopić ÁTTÖRÉS (Prolom) c. regényét és a bolg. Dimitür Talev A VASLÁMPA vagy magy. címen — a család úrnőjének neve után — SZULTÁNA c. regénytetrológiáját, amely a bolg.-macedón társadalomnak mintegy fejlődésrajzát nyújtja a XIX. sz. közepétől 1905-ig: ez Talev főműve.

1953 Márc. 5-én meghal Sztálin, utóda G. M. Malenkov. Jún. 17–18-án kelet-berlini ellenzéki felkelés, amelynek hamar véget vetnek. A koreai háború véget ér. Megnyílik a Lomonoszov Egyetem Moszkvában, középső épülete 240 m magas, 45 000 helyiség van benne. Elkészül Henry Moore egyik leghíresebb műve, a *Király és királynő* c. szobra, továbbá Somogyi József szobra, a *Martinász*. Jacques Villon képe a *Normann majorság*, Victor de Vasarely absztrakt képe: *Zombor*. Megjelenik Barcsay Jenő albuma, a *Művészeti anatómia*. D. D. Sosztakovics zenekari műve a *X. szimfónia*, E. Varèse hangszerekre és elektromos effektusokra írt zenekari műve pedig a *Sivatagok*; G. v. Einem operája *A per* (Kafka nyomán). Bemutatják Ránki György zenés komédiáját, a *Pomádé király új ruháját*. Irodalmi Nobel-díjat kap Winston Churchill, az államférfi kortörténeti írásaiért.

Megjelenik Juhász Ferenc verseskötete, az ÓDA A REPÜLÉSHEZ, benne a BETYÁROK SÍRJA, a TEMPLOM BULGÁRIÁBAN, a FÁBÓLFARAGOTT ANTAL, A NAP ÉS A HOLD ELRÁBLÁSA ÉS A HALHATATLANSÁGRA VÁGYÓ KIRÁLYFI c. versek. Weöres AZ ELVESZETT NAPERNYŐ c. verse a *Hallgatás tornya* c. kötetben (1956) lát majd napvilágot. Nagy László verse a GYÖNGYSZOKNYA, műfordításkötete a SZABLYÁK ÉS CITERÁK. Illyés Gyula színművei: FÁKLYALÁNG és TÜVÉ-TEVŐK, Németh Lászlóé: GALILEI ÉS SZÖRNYETEG. Urbán Ernő színpadi szatírája az UBORKAFA. Tamási Áron önéletrajzi elemeket tartalmazó regénye a BÖLCŐS ÉS BAGOLY. Karinthy Ferenc regénye a BUDAPESTI TAVASZ. Sarkadi elbeszélése a KÚTBAN. Megjelenik Sinkó Ervin (lényegében már a 30-as években elkészült) a Magyar Tanácsköztársaságról és szereplőiről hiteles és emberi képet festő regénye, az OPTIMISTÁK I. kötete (a II. 1955-ben).

T. S. Eliot kevésbé sikerült, de igen ismert ang. komédiái közé tartozik a BIZALMI TISZTVISELŐ (The confidential clerk); John Arden híressé vált színműve a MUSGRAVE ÖRMESTER TÁNCA (Serjeant Musgrave's dance); Dylan Thomas A MI ERDŐNK ALJÁN (Under milk wood) c. rádiójátéka megírása óta színpadon is sikert aratott. Mulik Radzs Anand ang. nyelvű, indiai író regénye, az EGY HINDU HERCEG MAGÁNÉLETE (The private life of an Indian prince) sajátos kolorittal teljes. Az ang. am. A. Miller SALEMI BOSZORKÁNYOK (The crucible) c. drámája bejárta a világ színpadait. Saul Bellow első nevezetes regénye az AUGIE MARCH KALANDJAI (The adventures of A. M.).

Wolfgang Koeppen MELEGHÁZ (Treibhaus) c. regénye az új bonni politikai élet kritikája. Franz Fühmann ném. költő lelkiismeretvizsgálata az UTAZÁS SZTÁLINGRÁDBA (Die Fahrt nach Stalingrad) c. szabadverskötete. Brecht „iskolájában” fejlődött íróvá Erwin Strittmatter, akinek nevezetes darabja a KATZGRABEN (helynév). A ném. művek végén emeljük ki Th. Mann utolsó elbeszélését: A MEGTÉVESZTETT (Die Betrogene). Ez évben jelent meg az osztr. H. Broch eddig kiadatlan regénye, A KÍSÉRTŐ (Der Versucher) és a svájci Fr.

Dürrenmatt ANGYAL SZÁLLT LE BABILONBAN (Ein Engel kommt nach Babylon) c. komédiája, valamint M. Frisch fasizstaellenes színműve, a BIEDERMANN ÉS A GYÚJTÓGATÓK (B. und die Brandstifter).

A hol. Theun de Vries útirajzot ír ÉLŐ MAGYARORSZÁG (Levend Hongarije) címen.

A fr. A. Adamov két színművére is utalunk ez évből: A NAGY ÉS A KIS MANŐVER (La grande et la petite manœuvre) és a MINDENKI MINDENKI ELLEN (Tous contre tous). Költői J. Anouilh Jeanne d'Arc-drámája, a PACSIRTA (L'alouette). R. Merle regénye, a MESTERSÉGEM A HALÁL (La mort est mon métier) az auschwitz haláltábor megszervezőjének fiktív önéletrajza. Alain Robbe-Grillet A RÁDÍROK (Les gommés) c. regénye a „nouveau roman” irányába tartozik. R. Barthes AZ ÍRÁS NULLFOKA (Le degré zéro de l'écriture) c. műve a fr. strukturalista „új kritika” alapművének számít. A guineai Camara Lay A FEKETE GYERMEK (L'enfant noir) c. regénye új hang a fr. nyelvű literatúrában. Az ol. G. Papini sajátos prózaműve AZ ÖRDÖG (Il diavolo).

1953-tól 1957-ig jelent meg Camil Petrescu rom. író regénytrilógiája, az EMBER AZ EMBEREK KÖZÖTT (Un om între oameni).

Két sp. verseskötet: V. Aleixandre UTOLSÓ SZÜLETÉSE (Nacimiento ultimo) és G. Gabriel Celaya BÉKE ÉS EGYETÉRTÉSE (Paz i concierto). J. M. Gironella regényt ír a CIPRUSOK HISZNEK ISTENBEN (Los cipreses creen en Dios) címmel. A kubai Alejo Carpentier szintén regényt tesz közzé ELVESZETT LÉPÉSEK (Los pasos perdidos) címen. Mário de Andrade szerkesztésében jelenik meg A PORTUGÁL NYELVŰ NÉGER KÖLTÉSZET GYŰJTEMÉNYE (Caderno na poesia negra de expressão portuguesa).

L. M. Leonov regénye, az OROSZ ERDŐ (Russzkij lesz) az év kiemelkedő szovjet regénye. M. Czesław len. költő új verseskötete: NAPPALI FÉNY (Swiato dzienne). W. Gombrowicz 1953 és 1957 között folytatja NAPLÓJÁT (Dziennik).

T. Pekkanen finn író regényes prózaműve: GYERMEKKOROM (Lapsuuteni).

1954 Fr. vereség a vietnami háborúban. A genfi konferencia elismeri Kambodzsa, Laosz és Vietnam (északi és déli rész) függetlenségét. A SEATO-szervezetet elsősorban az am. befolyás biztosítására alakítják meg Dél-Ázsiában. Kína új alkotmánya: elnök Mao Ce-tung, külügyminiszter Csü En-lai. Amerikában kipróbálják az első or.—ang. fordítógépet. Kidolgozzák a fogamzásgátló pasztillák gyógyszer-tani alapját. Magyarországon megindulnak a kísérleti televíziós adások. Ferenczy Béni elkészül Babits Mihály síremlékével, Bernáth Aurél megfesti *Pest látképét a Parlamenttel*. Carlo Carra képe az *Asszonyok a tenger-nél*, Etienne Hajdu alumíniumplasztikája a *Serdülő lányok*. O. Messiaen kompozíciója zongorára és zenekarra az *Egzotikus madarak*, A. Hacsaturjan balettje a *Spartacus*. F. Fellini filmje az *Országúton*. E. Hemingway Nobel-díjat kap.

Illyés Gyula verse A REFORMÁCIÓ GENFI EMLÉKMŰVE ELŐTT, Benjámín Lászlóé az ÁLMODTÁL GULLIVER. Nagy László verseskötete A NAP JEGYESE. Juhász Ferenc modern eposza DÓZSÁRÓL: TÉKOZLÓ ORSZÁG. Weöres „hosszúeneke”, a MEDEIA a *Hallgatás tornya* c. kötetben (1956) jelenik meg. Németh László drámái: II. JÓZSEF, AZ ÁRULÓ ÉS PETŐFI MEZŐBERÉNYBEN. Sarkadi elbeszélése a VERÉBDÜLŐ.

Karinthy Ferenc írása a BARACKLEKVÁR, Nagy Lajos önéletrajzi kötete: A MENEKÜLŐ EMBER. Lukács György filozófiai műve: AZ ÉSZ TRÓNFOSSZTÁSA. Ez évtől teszi közzé Hegedüs Géza EURÓPA KÖZEPÉN c. korrajzi ciklusának regényeit és elbeszéléseit, amelyek 1973 és 1978 között négy kötetbe gyűjtve jelennek meg.

Ang. nyelvű művek: K. Amis regénye a SZERENCSES FLÓTÁS (Lucky Jim), W. Golding nagy regénysikere A LEGYEK URA (Lord of the flies), J. R. R. Tolkien „Hobbit-ciklusának” (vö. 1937) folytatása A GYŰRŰK URA (The lord of the rings) c. regénytrilógia (1954–1955). Utalunk a jamaikai Roger Mais EMBERTESTVÉR (Brother man) c. regényére. Ang. am. művek: W. Faulkner regénye a MESE (A fable), Gore Vidalé a MESSIÁS (Messiah).

A ném. nyelvű művek java ez évből: E. M. Remarque regénye a SZERELEM ÉS HALÁL ÓRÁJA (Zeit zu leben und Zeit zu sterben), H. Böllé a MAGUKRA MARADTAK (Haus ohne Hüter — ház őrzők nélkül), W. Koeppen regénye a HALÁL RÓMÁBAN (Der Tod in Rom). M. Frisch svájci író regénye: STILLER (név). A flam. Hugo Claus REGGELI JEGYESSÉG (Een bruid in de morgen) c. darabja sok színpadot bejárt.

A fr. E. Guillevic HARMINCEGY SZONETT (Trente et un sonnets) c. kötetéhez Aragon írt bevezetést. Megjelenik Simone de Beauvoir híres regénye, A MANDARINOK (Les mandarins). Françoise Sagan bestseller-szerű sikert elért regénye a JÓ REGGELT BÚBÁNAT! (Bonjour tristesse). Ez évben kiadják NÉGY FAL KÖZÖTT (Entre quatre murs) címen S. Mallarmé fiatalkori verseit és SAINTE-BEUVE ELLEN (Contre S.-B.) címen M. Proust 1908 és 1910 közötti kritikai írásait. A kameruni Mongo Beti KEGYETLEN VÁROS (Ville cruelle) címen tesz közzé egy nevezetes regényt.

A sp. R. Alberti verseskötete: PARANAI DALOK ÉS BALLADÁK (Baladas y canciones del Parana), V. Aleixandre verseskötete: A SZÍV TÖRTÉNETE (Historia del corazon). A mexikói Carlos Fuentes novellái az ÁLARCOS NAPOK (Los dias enmascarados) c. kötetben jelennek meg. A guatemalai M. A. Asturias feltűnést keltő regénye A ZÖLD PÁPA (El papa verde). A chilei Pablo Neruda versei A SZŐLŐK ÉS A SZÉL (Las uvas y el viento) és ELEMÍÓDÁK (Odas elementales) címen jelennek meg.

Az or. ir. ez évi kiemelkedő műve B. L. Paszternak regénye, a DOKTOR ZSIVAGO (először 1958-ban jelent meg Olaszországban). 1954 és 1956 között készül I. G. Ehrenburg regénye, az OLVADÁS (Ottyepel), amelynek szőlássá lett a címe. A belor. Jakub Kolasz VÁLASZÚTON (Na rosztanyah) c. regényében – amely tulajdonképpen egy 1923 óta nagy megszokásokkal megjelenő trilógia befejező része – saját pályája keretében mutatja be népe értelmiségének történetét az elmúlt fél évszázadban. L. Krucowski az am. Rosenberg házaspárról írta JULIUSZ ÉS ETHEL (J. i E.) c. színművét. A sematizmus ellen védekezve új utakat keres a szl. Alfonz Bednár regénye, AZ ÜVEGHEGY (Skleni vrch). A szerb Dobrica Ćosić egy regénytrilógia első részének szánta GYÖKEREK (Koreni) c. regényét, amelyet 1961-ben az *Oldódás* (Deobe) és 1972-ben *A halál korszaka* (Vreme smrti) c. regény követett. I. Andrić elbeszélése, az ELÁTKOZOTT UDVAR (Prokleta avlija) a szerb. ir. eseményei közé tartozik.

Väinö Linna AZ ISMERETLEN KATONA (Tuntematon sotilas) c. regényére hívjuk fel a figyelmet a finn ir. terméséből.

A győzelem évében jelentek meg a vietnami To Huu kötetbe gyűjtött versei VIET-BAC címen, amelyek a szülőföld védelmét és a gyarmatosítók elleni harcot ünneplik.

1955 Paktum megkötése Bagdadban a közel-keleti helyzet rendezésére. Churchill visszavonul, utóda Anthony Eden. 29 önálló afroázsiai ország Bandungban állást foglal a gyarmatosítás ellen. A fr. pozíciók gyengülnek az észak-afrikai ar. országokban. Létrejön a varsói katonai szerződés a Szovjetunió és a népi demokráciák között, ehhez csatlakozik az általuk elismert NDK is. Valamelyes enyhülés a nemzetközi légkörben. A TU-104-es repülőgépek forgalomba állítása. Bernard Buffet megfesti a *Cirkusz*, Nicolas de Stael *Erődítmény Antibes-ban* c. képét. Az új dadaizmus és a pop-art keveréke Robert Rauschenberg kollázsjellegű műve, a *Monogram* (1955–1959). P. Hindemith zeneműve az *Ite, angeli veloces* (Angyali hangok — menjetek, fürge angyalok), D. D. Sosztakovics David Ojsztrah számára komponálja *Hegeđű-koncertjét*. Két magy. film: Máriássy Félix rendezésében az *Egy pikoló világos*, Fábri Zoltánéban a *Körhinta* (Sarkadi *Kútban* c. elbeszélése alapján). Nobel-díjat az izlandi Halldor Laxness kap.

Illyés Gyula verse: BARTÓK (megjelenik a *Színház és Mozi* c. hetilapban). Benjámin László EGYETLEN ÉLET c. költeménye a következő évben megjelenő kötet címadó verse lesz; további versei: HA ÉLNI AKARSZ, KÉT ÉVTIZED, NE SZÉGYENKEZZ — NE LEGÉNYKEDJ, KÖZNAPI DOLGOK IGÉZETE. Weöres verse a BÓBITA, „hosszüéneke” az ORPHEUS. Vas István műfordításkötete: HÉT TENGHER ÉNEKE. Nagy László verse, A VASÁR NAP GYÖNYÖRE a következő évben megjelenő kötet címadója; továbbiak ebből: HAVON DELELŐ SZIVÁRVÁNY, SZÜLETÉS NAPRA. Juhász Ferenc kötet: A VIRÁGOK HATALMA, benne A CSÖND VIRÁGA, LÁTOMÁSOKKAL ÁLDOTT ÉLETEM és három „hosszüvers”: A HALOTTAK ÉPOSZA, KRISZTUS LÉPÉSMÉZE, A MINDENSÉG SZERELME; kötetben csak később (1965) jelent meg A SZARVASSÁ VÁLTOZOTT FIÚ KIÁLTOZÁSA A TITKOK KAPUJÁBÓL. Váci Mihály ERESZALJA c. kötetével jelentkezik. Kassák naplójegyzetei: SZÉNABOGLYA (megjelenik 1986–1987-ben). Németh László drámája: APÁCZAI. Remenyik Zsigmond színdarabja: KARD ÉS KOCKA. Déry megírja regényét: A KIKÖZÖSÍTŐ (megjelenik 1965). 1955-ből és a következő évből való a sok nyelvre lefordított „kutyatörténet”: NIKI. A fiatal írók antológiája Sánta Ferenc EMBER AVATÁS c. novellájától kapta a címét, benne Szabó István, Fejes Endre, Csurka István, Moldova György írásai. Lukács György MADÁCH TRAGÉDIÁJA c. esszéje márc. 27-én jelent meg a *Szabad Nép* c. napilapban. Fellendül a valóságfeltáró riport és az ir.-i szociográfia.

Az ang. nyelvű ir. nevezetes regénye G. Greene-től A CSENDES AMERIKAI (The quiet American). A. Huxley A LÁNGÉSZ ÉS AZ ISTENNŐ (The genius and the goddess) c. regényét adja ki. E. Waugh nevezetes írása A TISZTEK ÉS ÚRIEMBEREK (Officers and gentlemen). A. Miller ang. am. drámaíró darabja, A PILLANTÁS A HÍDRÓL (A view from the bridge) és T. Williams MACSKA A FORRÓ HÁZTETŐN (The cat on a hot tin roof) — két sikerdarab. Bestseller, ill. legalábbis a címe egy kamaszlánytípus neve lett Vladimir Nabokov regényének: LOLITA. E. Panofsky könyve, A JELENTÉS A VIZUÁLIS MŰVÉSZETEK BEN (The meaning in the visual arts) újfajta művészettörténeti kutatást indít el.

Az 1943-ban a nácik által elhurcolt Gertrud Kolmar posztumusz LÍRAI

KÖLTEMÉNYEI (Das lyrische Werk) ez évben jelentek meg. Kiemelkedik az év terméséből az osztr. P. Celan KÜSZÖBRŐL KÜSZÖBRE (Von Schwelle zu Schwelle) c. verseskötete. A ném. Heinrich Böll elbeszélése az IFJÚ ÉVEK KENYERE (Das Brot der frühen Jahre).

A flam. H. L. Lampo regénye AZ ÖRDÖG ÉS A SZÜZ (De duivel en de maagd), a dán H. Chr. Branner regénye: SENKI SEM ISMERI AZ ÉJT (Ingen kender natten).

Apollinaire posztumusz kiadása: VERSEK LOU-HOZ (Poèmes à Lou). A „kegyetlenség színházának” feltalálója A. Adamov PING-PONG (Le ping-pong) c. darabjával. J. Anouilh egy boszorkányosan ügyes Don Juan-persziflázsal, ORNIFLE VAGY A BUBORÉK (O. ou le courant d'air — huzat) c. darabjával jelentkezik. Az „új regény” A. Robbe-Grillet A SZEMTANÚ (Le voyeur) c. regényével folytatódik. Megemlítjük még André Wurmser publicisztikai írásait: BUDAPESTI LEVELEK (Lettres de B.), s végül ez évben jelent meg Cl. Lévi-Strauss világhírű könyve, a SZOMORÚ TRÓPUSOK (Tristes tropiques), tudós útleírásfele, a strukturális antropológia fő műve.

Az ol. ir. V. Pratolini regényére, METELLO (név) hivatkozhatk.

A rom. C. Petrescu TEGNAPI EMBEREK, MAI EMBEREK, HOLNAPI EMBEREK (Oameni de ieri, oameni de azi, oameni de mâine) c. regényével jelentkezik.

A sp. D. Alonso verseskötete: EMBER ÉS ISTEN (Hombre y dios). A venezuelai M. Otero Silva KIHALT HÁZAK (Casas muertas) c. regényében országa állapotáról ír.

Az or. szovjet ir.-ból ez évben csak K. G. Pausztovszkij önéletrajzi írására — NYUGTALAN IFJÚSÁG (Beszpokoijnaja junoszty) — hivatkozunk. S. Lem, a len. „sci-fi” mestere MAGELLÁN FELHŐ címen ír regényt, J. Andrzejewski elbeszélés. ARANYRÓKA (Złoty lis) címen. V. Nezval cseh költő nagy bölceleti költeménye a BÚZAVIRÁGOK ÉS VÁROSOK (Chrpý a města).

A litv. költő, J. Marcinkėvičius SZÓT KÉREK (Prašau žodžio) c. kötetet ad ki. Az észt J. Semper regénye: VÖRÖS SZEGFŰ (Punased neigid).

1956 A Szovjetunió Kommunista Pártjának XX. kongresszusa: Sztálin személyi kultuszának kritikája, demokratizálás. Franciaország elveszti Marokkót, véres harcok Algériában. Egyiptom államosítja a Szezei-csatornát. Okt. 23-tól nov. 5-ig a magyarországi rendszer megjavítására irányuló törekvések és ellenforradalmi szándékokat hordozó fegyveres megmozdulások — 10 nap után a helyzet stabilizálása, megalakul a Magyar Szocialista Munkáspárt, első titkára Kádár János. Az eseményeket az irodalomra is kiható megtorlások követik. Nyolcvankét állam írja alá a szerződést az atomenergia békés felhasználására. G. Manzù bronzszobra a *Női fej*, E. Chillida vasszobra *A vas dicsérete*. B. Buffet megfesti *Önarcképét*, M. Chagall pedig a *Hódolat Gauguinnek* c. képet. R. Rauschenberg a kollázs szellemében különböző anyagokat használ fel *Montázs* c. képen. K. Stockhausentől elkészül *Az ifjak éneke*, L. Nono műve az *Il canto sospeso* (Lebegő ének), C. Orff operája pedig az *Oedipus*. A. Wajda filmje a *Csatorna*, G. Csuhrájé *A negyvenegyedik* és Fábri Zoltáné a *Hannibál tanár úr*. Nobel-díjat J. R. Jiménez kap.

Szabó Lőrinc verse a MOZART HALLGATÁSA KÖZBEN. Illyés új kötete: KÉZFOGÁSOK, benne a BÉLYEGESEK, MENEDÉK, VADLUDAK, DOLEO ERGO SUM

(Fájok, tehát vagyok) és MORS BONA NIHIL ALIUD (Jó halál és semmi más) c. versek. Ebben az évben jelenik meg EGY MONDAT A ZSARNOKSÁGRÓL c. költeménye is, amely 1986-ban belekerült *Menet a ködben* c. posztumusz kötetébe is. Illyés drámája a DÓZSA GYÖRGY. Benjámin verseskötete: EGYETLEN ÉLET. Weöres gyűjteményes kötete a HALLGATÁS TORNYA, benne TATAVANE KIRÁLYNÉ és a MINOTAURUS (hosszúvers). Nagy László kötete a VASÁRNASZEPTENYŐRE, hosszúneke: REGE A TÚZRÓL ÉS A JÁCINTRÓL. Juhász Ferenc kötete A TENYÉSZET ORSZÁGA, verse: VERS NÉGY HANGRA, JAJGATÁSRA ÉS KÖNYÖRGÉSRE, ÁTOKTALANUL. Németh László regénye az ÉGETŐ ESZTER. Déry elbeszélése: SZERELEM (1970-ben Makk Károly ilyen címen filmet készít — részben — belőle). Mészöly Miklós regényének MAGASISKOLA, Örkény István karcolatainak pedig EZÜSTPISZTRÁNG a címe. Sánta Ferenc elbeszélései: TÉLI VIRÁGZÁS.

Az év ang. ir.-ának eseménye a „dühös fiatalok” fellépése: J. Osborne szindarabja a NÉZZ VISSZA HARAGGAL (Look back in anger) vagy DÜHÖNGŐ IFJÚSÁG (elterjedt magy. cím). Ugyancsak ebből az évből való A. Ginsbergnek az am. beat (megvert)-nemzedék nagy sikerét megindító költeménye, az ÜVÖLTÉS (Howl) és más versek.

Ném. nyelven H. H. Jahan ÓLOMÉJ (Die Nacht aus Blei) c. regénye, a kitűnő NDK költő, G. Maurer TUDAT (Bewusstsein) c. verseskötete, az osztr. I. Bachmann FOHÁSZ A NAGY MEDVÉHEZ (Anrufung des Grossen Bären) c. verseskötete, H. v. Doderer A DÉMONOK (Die Dämonen) c. regénye, végül Fr. Dürrenmatt két műve, AZ ÖREG HÖLGY LÁTOGATÁSA (Der Besuch der alten Dame) c. dráma és A BALESET (Die Panne) c. kisregény említendő.

A hol. T. de Vries regénye, A VÖRÖSHAJÚ LÁNY (Het meisje met het rode haar), a norv. A. Mykle regénye, a DAL A VÖRÖS RUBINRÓL (Sangen om den røde rubin) és P. Lagerkvist regénye, A SZIBILLA (Sibyllan) nevezetesek.

Aragon versei BEFEJEZETLEN REGÉNY (Le roman inachevé) címen jelennek meg. Nagy színpadi siker F. Marceau darabja, A TOJÁS (L'œuf). Ir.-i esemény Camus regénye, A BUKÁS (La chute). Kitüntetéssel jutalmazták R. Gary regényét, AZ ÉG GYÖKEREIT (Les racines du ciel) és elismerés övezi a kameruni Mongo Beti regényét, A BOMBAI SZEGÉNY KRISZTUST (Le pauvre Christ du Bomba) is, végül az ugyancsak kameruni F. L. Oyono ma már világhírűnek mondható regényére, EGY BOY ÉLETE (Une vie de boy) hívjuk fel a figyelmet.

Eseményt jelentett az ol. E. Montale új kötetének — A VIHAR ÉS MÁS VERSEK (La bufera e altro) — megjelenése, mellette C. Malaparte 1956 körül írt (de csak 1961-ben megjelent) ÁLDOTT OLASZOK (Benedetti Italiani) c. prózái töredékei említendőek.

A rom. T. Arghezi verskötetének címe: ÉNEK AZ EMBERRŐL (Cîntare omului).

A szovjet E. A. Jevtusenko ZIMA ÁLLOMÁS (Sztancija zima) címen ír poémát, R. I. Rozsnyavszkij PRÓBA (Izpitanyije) címen közöl versgyűjteményt. V. P. Katajev regényét ír TANYA A PUSZTÁN (Hutorok v sztyepi) címen. M. A. Solohov pedig ebben és a következő évben közzéteszi híres hosszabb elbeszélését: EMBERI SORS (Szugyba cseloveka). A len. J. Iwaszkiewicz 1956 és 1962 között teszi közzé regénytrilógiáját: DICSŐSÉG ÉS HÍR (Sława i chwala). J. J. Szczepánski novellákat ír A BAKANCS (Buty) címen. A cseh V. Nezval híres drámája a MA MÉG LENYUGSZIK A NAP AZ ATLANTISZ FELETT (Dnes ještě zapadá slunce nad Atlantidou). Bohumil Hrabal novellákat tesz közzé AZ EMBEREK BESZÉDEI (Hovori lidí) címen. A szerb Vasko Popa NYUGHATATLAN MEZŐ (Nepočin polje) címen közöl versciklust.

Fukadzava Hicsiro jap. író híres elbeszélése a ZARÁNDOKÉNEK (Narajamabusiko).

- 1957** Az Eisenhower-doktrína: az ar. államok „megóvása” a kommunista befolyástól (támogatás és kereskedelmi kapcsolatok révén). Mao Ce-tung az ellentmondások feloldására elmondja beszédét a türelemességről: „virágozzék minden virág”. Felbocsátják az első szovjet műholdat, a szputnyikot. Le Corbusier befejezi a párizsi UNESCO-palota építését. H. Moore megalkotja *Eleső harcos* c. plasztikáját. M. Chagall megfesti *Önarcképét*. A. Corpora absztrakt *Kompozíció N° 2*, 1957 c. képet készít. L. Nono zeneműve az *Epitáfium García Lorcának*. D. D. Sosztakovics befejezi *XI. szimfóniáját*. W. Egk operája *A revizor* (Gogol nyomán). Nagy sikerű háborús film: *Híd a Kwai folyó fölött* (rendező David Lean). Nobel-díjat A. Camus kap.

Megjelenik Nagy László verseskötete, a DERES MAJÁLIS, benne AZ ANGYAL ÉS A KUTYÁK, valamint a GALAMBSCSÖRÖK c. ciklus. Egyik legszebb verse: KI VISZI ÁT A SZERELMET... Ez évben jelenik meg Garai Gábor verse, a TŰZ-TÁNC (amelyről a fiatal költők következő évben megjelenő antológiája a címét kapja). Gelléri posztumusz kötete az EGY ÖNÉRZET TÖRTÉNETE (önéletrajzi írás). Veres Péter *Három nemzedék* c. trilógiájának harmadik regénye a JÁNOS ÉS JULCSA. Megjelenik átdolgozott kiadásban és idehaza először Lengyel József regénye, a VISEGRÁDI UTCA. Ottlik Géza novelláskötete: HAJNALI HÁZTETŐK. Mándy Iván novellái az IDEGEN SZOBÁK c. kötetben látnak napvilágot, köztük az EGYÉRINTŐ. Kodolányi János regénye az ÉGŐ CSIPKEBOKOR. Illés Endre esszéi: KRÉTARAJZOK. Füst Milán önéletrajzi jellegű írása: EZ MIND ÉN VOLTAM EGYKOR. HÁBI-SZÁDI KÜZDELMEINEK KÖNYVE.

Az ang. ir. élére az ír S. Beckettet tesszük, aki ez évben írja A JÁTSZMA VÉGE (Fin de partie) c. fr. nyelvű darabját. Két ang. drámaíró: J. Osborne A KOMÉDIÁS (The entertainer), H. Pinter pedig AZ ÉTELLIFT (The dumb waiter) c. darabban lépett a nyilvánosság elé. L. G. Durrell nagy sikerű regénytetralógiája, az ALEXANDRIAI NÉGYES (Alexandria quartet) 1957-től 1960-ig jelent meg. Az am. T. Williams drámája AZ IFJÚSÁG ÉDES MADARA (Sweet bird of youth). W. Faulkner új regénye A VÁROS (The town). J. Kerouac beat-regénye az ÚTON (On the road) és I. B. Singer elbeszélése a GIMPEL, A BOLOND (G. the fool).

A ném. ir.-ból H. M. Enzensberger verseit — FARKASOK VÉDELMEBEN (Verteidigung der Wölfe) — M. Walser regényét — HÁZASSÁGOK PHILIPPSBURGBAN (Ehen in Philippsburg) — és E. Kästner vígjátékát, A DIKTÁTOROK ISKOLÁJÁT (Die Schule der Diktatoren) említjük. E. Strittmatter regénye, A CSODATEVŐ (Der Wundertäter) olyan sikert hozott az NDK e szerzőjének, hogy két folytatást is írt hozzá (1973, 1980). A svájci M. Frisch olvasmányos regénye: HOMO FABER.

A flam. M. I. Michiels regénye A BÚCSÚ (Het afscheid). Az izlandi Halldor Laxness sikere AZ ÉNEKLŐ HAL (Brekukotsannáll). A svéd E. Johnson regénye: FELHŐK METAPONT FELETT (Molnen över Metapontion).

A fr. nyelvű ir.-ból kiemelkedik Saint-John Perse verseskötete, a BŐJÁK (Amers), A. Adamov színműve a PAOLO PAOLI (név); az „új regény” képviselői közül

Michel Butor műve, a MÓDOSULÁS (La modification) és A. Robbe-Grillet írása, A FÉLTÉKENYSÉG (La jalousie). A. Camus A SZÁMŰZETÉS ÉS AZ ORSZÁG (L'exile et le royaume) címen teszi közzé elbeszéléseit. Végül Jean Genet sikeres műve A NÉGEREK (Les nègres).

Az ol. P. P. Pasolini poemát ír GRAMSCI HAMVAI (Ceneri di Gramsci) címen. I. Calvino népszerű regénye A FÁRAMÁSZÓ BÁRÓ (Il barone rampante). A. Moravia újabb nevezetes műve az EGY ASSZONY MEG A LÁNYA (La ciociara — a campagnai lány) c. regény.

A sp. lírikus J. Guillén poemája a MAREMAGNUM (Nagytenger). A chilei P. Neruda kiadja AZ ÓDÁK HARMADIK KÖNYVE (Tercer libro de las odas) c. kötetét.

V. Sz. Rozov szovjet szerző színműve a BOLDOGSÁG MERRE VAGY? (V poiskah radosztyi). I. A. Jefremov fantasztikus-tudományos regénye AZ ANDROMÉDA-KÖD (Tumannoszty Andromedi). A. V. Kuznyecov regénye: A LEGENDA FOLYTATÁSA (Prodolzsenyje legendi). P. H. Ticsina ukr. szerző versgyűjteménye a MI, AZ EMBERISÉG LELKIISMERETE (Mi szvidomisty ljudzstva). A len. T. Nowakowski regénye A MINDENSZENTEK TÁNCA (Obóz wszystkich świętych). V. Neff ötkötetes regényben írja meg az utolsó évszázad cseh társadalomtörténetét két vállalkozócsalád virágzásának és bukásának tükrében: első kötete ÉRDEKHÁZASSÁGOK (Snatky z rozumu — 1965-ig változó címekkel). A szl. P. Karvaš nemzetközi sikert arat SZEG A ZSÁKBÓL (Čertovo kopýtko) c. szatíráival. A szerb M. Lalić regénye a SIRALOMHEGY (Lelejska gora). A horv. V. Desnica regénye A TAVASZ ÉS A HALÁL JÁTÉKAI (Proljeća Ivana Galeba — I. G. tavaszai).

A lit. V. Mykolaitis-Putinas kétkötetes regénye a FELKELŐK (Sukileliai), „képek az országért és a szabadságért vívott harcból”.

A szovjet-kirgiz Csingiz Ajtmatov elbeszélésének — SZEMTŐL SZEMBEN (Betmebet kelgende) — említésével fejezzük be az év ir.-i szemlét.

1958 Az Egyesült Arab Köztársaság megalakulása Egyiptom és Szíria uniójából. Ny. Sz. Hruscsov lesz a SZU minisztertanácsának elnöke. A Kínai KP kongresszusa elfogadja a „nagy ugrás” politikáját, megalakulnak a népi kommunák. Katonai puccs Algériában, szükségállapot Franciaországban, De Gaulle a miniszterelnök. Az afrikai népek első átfogó értekezlete Accrában (fr.-ellenes éllel). Kivégzik Nagy Imrét és az 1956. évi magy. események néhány más vezetőjét. Az első USA-műhold felbocsátása. Magyarországon is megindulnak a rendszeres televíziós adások: a televíziózás az egész világon, főleg Amerikában és Európában elterjed, új élettényezővé válik, és az ir. közvetítésének is új formája lesz. Mies van der Rohe és Ph. Jacobs fejejezi New Yorkban a Seagram-épületet. Jean Bazin falfestményei a párizsi UNESCO-palotában. Kemény Zoltán rézdomborműve az *Angyalok külvárosa*. M. Chagall festménye *Az ember teremtése*. Kovács Margit megalkotja *János vitéz*-kerámiáit. Frank Martin komponálja *A Gilgames-eposzt*, Witold Lutoslawski műve: *Gyászzene Bartók emlékére*, F. Poulenc operája *Az emberi hang*. Ch. Chaplin filmje az *Egy király New Yorkban*, Szergej Geraszimové a *Csendes Don* (Solohov nyomán), A. Wajdáé a *Hamu és gyémánt* (Andrzejewski nyomán). Megalakul a fiatal magyar filmrendezőket támogató Balázs Béla Stúdió. B. L. Paszternak Nobel-díjban részesül.

Megjelenik Szabó Lőrinc műfordításainak gyűjteménye: **ÖRÖK BARÁTAINK**, továbbá a **TÜZ-TÁNC** (fiatal költők antológiája) és Pilinszky János verse, a **HARMADNAPON**, Mesterházi Lajos külföldön is bemutatott színdarabja, a **PESTI EMBEREK**, regénye, a **PÁR LÉPÉS A HATÁR**. Két fontos regény: Lengyel Józseftől a **PRENN FERENC HÁNYATOTT ÉLETE** és Keszi Imrétől az **ELYSIUM** (üldözött gyermekek sorsáról a fasizmusban). Mészöly Miklós novellája a **JELENTÉS ÖT EGÉRRŐL**. Galgóczi Erzsébeté pedig a **KETTŐS ÜNNEP**. Márai Sándor újabb önéletrajzi írása a **NAPLÓ 1945–57**.

Az ang. nyelvű drámatermés ez évben szokatlanul bőséges: S. Beckett az **UTOLSÓ TEKERC**S (Krapp's last tape — hangszalag), B. Behan a **TÚSZ** (The hostage), Sh. Delaney **EGY CSEPP MÉZ** (A taste of honey), T. S. Eliot az **IDŐS ÁLLAMFÉRFI** (The elder statesman), H. Pinter a **SZÜLETÉSNAP** (The birthday party) és A. Wesker **TYÚKLEVES GERSLIVEL** (Chicken soup with barley) ekkoriak. A nigériai Chinua Achebe világhírű regénye a **SZÉTHULLÓ VILÁG** (Things fall apart). Az ang. am. T. Capote regénye az **ÁLOM LUXUSKIVITELBEN** (Breakfast at Tiffany's — reggeli T.-éknál, azaz a híres New York-i luxus-áruházban.)

A ném. nyelvű ir.-ból csak az **NDK** író híres lágerregényét, B. Apitz **FARKASOK KÖZT VÉDTELEN** (Nackt — meztelen — unter Wölfen) c. művét és az osztr. költőnő, I. Bachmann a **MANHATTANI JÓ ISTEN** (Der gute Gott von Manhattan) c. hangjátékát említjük.

A fr. ir. legnagyobb eseménye az, hogy megjelenik Aragonnak a napóleoni időket megidéző, de szabadon szárnyaló regénye, a **NAGYHÉT** (La semaine sainte). H. de Montherlant bizarr drámát ír az öregedő „hösről”: **DON JUAN**. S. de Beauvoire önéletrajza, az **EGY JÓ HÁZBÓL VALÓ ÚRILÁNY EMLÉKEI** (Mémoires d'une jeune fille rangée) kordokumentum. Claude Mauriac új fogalmat bevezető esszéje a **KORTÁRSI NEM-IRODALOM** (L'altérité contemporaine). Az ol. S. Quasimodo versei: a **FELÜLMÚLHATATLAN FÖLD** (La terra impareggiabile). Kiadótól kiadóhoz viszi mindenütt visszautasított regényét — a **PÁRDUC** (Il gattopardo) — G. Tomasi di Lampedusa. Műve — halála után egy évvel — megjelenik, és nemzetközi „szenzáció” lesz.

Ana María Matute sp. író nő szomorú regénye a **HALOTT FIÚK** (Los hijos muertos). A mexikói C. Fuentes szárnyaló fantáziája a **LEGÁTTETSZŐBB TÁJ** (La región más transparente) c. regényében is megnyilvánul. A port. Aquilino Ribeiro mély szociális és pszichológiai átérzéssel ábrázolja a falusi életet **FARKASÜVÖLTÉS** (Quando os lobos uivam — mikor a farkasok üvöltenek) c. regényében. A brazil Jorge Amado regényében az elmélyültség az ábrázolásban egyesül a népi gondolatvilággal és a stiluskönnyedséggel: **GABRIELA**, **FAHÉJ** és **SZEGFÜSZEG** (G., cravo e canela).

Vera F. Panova or. író nő műve a **SENTIMENTÁLIS REGÉNY** (Sentyimentalniy roman). V. O. Bogomolov elbeszélése az **ELSŐ SZERELEM** (Pervaja ljubov). B. Ny. Polevoj novellája a **MATVEJ KUZMIN UTOLSÓ NAPJA** (Poszlednyiy gdeny Matveja Kuzmina). A len. S. Mrožek groteszk-utópikus színdarabja a **RENDŐRSÉG** (Policija). A cseh Jan Otčenášek antifasiszta regénye: **ROMEO, JÚLIA ÉS A SÖTÉTSÉG** (R., Julie a tma). A szl. R. Jašik regénye a **SENT ERZSÉBET TERF** (Námestie Svätej Alžbety).

A kirgiz Cs. Ajtmatov kisregénye: **DZSAMILA SZERELME** (Zamilja).

Kínában megjelenik MAO CE-TUNG HUSZONEGY VERSE (M. C. si er-si-ji sou). Misima Jukio jap. elbeszéléséről is megemlékezünk: A FŐPAP SZERELME (Sigadera sonin no koi).

1959 Fidel Castro vezetésével győz a kubai forradalom. A helyzet Kongóban végletesen kiéleződik. A szoros gazdasági együttműködés elvi elfogadása a KGST szófiai ülésén. Fellövik az első szovjet űrrakétát; a Luna-2 űrrakéta eléri a Holdat: fényképfelvételek a Hold „túlsó oldaláról”. P. L. Nervi felépíti *A munka háza* nevű épületet Torinóban; Frank Lloyd Wright befejezi a spirálformára épült *Guggenheim Múzeumot* New Yorkban. A len. Jan Lebensztejn absztrakt festménye az *Alak a tengelyen*. 1959-től 1969-ig dolgozik Medveczky Jenő 48 fametszetből álló *Iliász-sorozatán*. Az Astoriánál felállítják Pál Mihály egész alakos szobrát a lantos *Orpheuszról*, a művész különösen gyakran merít inspirációt az ir.-ból, megfaragja *Homéroszt*, *Tolsztojt*, *Dosztojevszkijt* és *Rilke* portréját, bronzba önteti *Adyét*. L. Berio zeneműve a *Hódolat Joyce-nak*. L. Buñuel filmje a *Nazarin*, F. Fellinié az *Édes élet* (Dolce vita). A. Resnais rendezi a *Szerelmem Hirosimát*, J. L. Godard pedig a *Kifulladásig* c. filmet. S. Quasimodo Nobel-díjat kap.

A nagy. ir. eseményei: Pilinszky János kötete, a *HARMADNAPON*, benne a *NÉGYSOROS*, *MIRE MEGJÖSSZ*, *ARS POETICA HELYETT* c. versek. Weöres verse a *MAKACS ÉLET*. Hernádi Gyula regénye a *PÉNTEK LÉPCSŐIN*. Megjelenik Ottlik Géza regényének: *ISKOLA A HATÁRON* végleges formája. Devecseri Gábor költői esszékötet: *MŰHELY ÉS VARÁZS*.

Az ang. A. Wesker két darabja is ez évből való: a *KONYHA* (The kitchen) és a *GYÖKEREK* (Roots). A. Sillitoe híres — filmen is híres — hosszabb elbeszélése, a *HOSSZÚTÁVFUTÓ MAGÁNYOSSÁGA* (The loneliness of the long-distance runner) az „elvadult” fiatalságról szól, amely képtelen „beilleszkedni”. C. P. Snow természettudós világhírű tanulmánya: *KÉT KULTÚRA ÉS A TUDOMÁNYOS FORRADALOM*. A nigériai Wole Soyinka vígjátéka, az *OROSZLÁN ÉS AZ ÉKSZER* (The lion and the jewel) bájos történet az öreg törzsfőről és fiatal feleségéről. Az ang. am. E. Pound új canto-kötete: *TRÓNOK* (Thrones). S. Bellow regénye: *HENDERSON*, az *ESŐKIRÁLY* (H. the rain king). W. Faulkner új regénye az *UDVARHÁZ* (The mansion) és D. Keyes kissé olcsó hatású bestsellere, a *VIRÁGOT ALGERNONNAK* (Flowers for A.) kisregény.

A ném. regények közül Uwe Johnson *VÉLEKEDÉSEK JAKOB RÓL* (Mutmassungen über Jakob), H. Böll *BILIÁRD FÉL TÍZKOR* (Billiard um Halbzehn) és G. Grass filmen is nagy sikert arató *A BÁDOGDÓB* (Die Blechtrommel) c. művére, az *NDK* ir.-ából pedig Dieter Noll *EGY IFJÚSÁG REGÉNYE* (Roman einer Jugend) — Werner Holt háborús kalandjai és kiábrándulása —, ill. A. Seghers *A DÖNTÉS* (Die Entscheidung) c. munkájára utalunk.

A fr. ir. termékeny éve ez: Anouilh sikerdarabja a *BECKET VAGY AZ ISTEN BECSÜLETE* (B. ou l'honneur de Dieu) — a canterburyi érsekről. F. Arrabal (sp. származású) egyfelvonásos a *GUERNICA*. Ionesco „sokértelmű” abszurdja az *ORRSZARVÚ* (Le rhinocéros). J.-P. Sartre hatásos színműve az *ALTONAI FOGLYOK* (Les séquestrés d'Altona), amely a fasiszta múltat idézi. R. Queneau regénye a *ZAZIE A METRÓN* (Z. dans le métro). A. Robbe Grillet regénye az *ÚTVESZTŐ* (Le labyrinthe).

I. Calvino harmadik (vö. 1952 és 1957) meseregénye A NEMLÉTEZŐ LOVAG (Il cavaliere inesistente), P. P. Pasolini regénye az EGY SZENVEDÉLYES ÉLET (Una vita violenta), M. Venturié pedig a NÉMET VAKÁCIÓ (Vacanza tedesca), mindhárom az ol. ir. magas színvonalú műve.

A mexikói O. Paz versei a SZABADSÁG ADOTT SZÓRA (Libertad bajo palabra), a chilei P. Neruda SZÁZ SZERELMES SZONETT (Cien sonetos de amor) c. verseskötete kiemelkednek a sp. nyelvű ir.-ból.

Or. ir.-i események: R. I. Rozsnyesztvenszkij VÍZENÚSZÓ SUGÁRÚT (Drejfujcsij proszpekt) és A. A. Voznyeszenszkij MESTEREK (Masztyera) c. verseskötete. A. A. Arbuzov IRKUTSZKI TÖRTÉNET (Irkutszkaja isztorija) c. szindarabja siker volt Magyarországon is. K. M. Szimonov nagy reprezentatív regénye: ÉLŐK ÉS HOLTAK (Zsivije i mortvije). Végül említenünk kell K. G. Pausztovszkij önéletrajzi művét: NAGY VÁRAKOZÁSOK KORA (Vremja bolsih ozsidanyij), amely egy korszak képének írói megközelítése. A len. ir.-ból T. Rózewicz KARTOTÉK (Kartoteka) c. szindarabjára és S. Mrozek ESKÜVŐ ATOMFALVÁN (Wesele w Atomowicach) c. prózai szatírára hivatkozunk. A cseh V. Nezval ÉLETEMBŐL (Z mého života) c. memoárjait említjük.

A finn Väinö Linna többkötetes regénye, A SARKCSILLAG ALATT (Täällä pohjantähdhen alla) 1959-től 1962-ig jelenik meg.

Az év befejezéséül Fukazava Hicsiro két jap. elbeszélésére: ÁRNYJÁTÉK (Kageróbajasi) és TOKIÓ HERCEGEI (Tokio no prinszutacsi) hivatkozunk.

1960 Hruscsov élénk diplomáciai tevékenysége; előbb a Távol-Keleten tárgyal, majd Franciaországba látogat. A fr. gyarmatok túlnyomó része önálló lesz. Kirobban a kongói válság a belga csapatok jelenlétében, kitör a polgárháború, előbb Patrice Lumumba alakít kormányt radikális centralista programmal, majd Mobutu hadsereg-főparancsnok veszi át a hatalmat, Lumumbát elfogják, kiszolgáltatják a katangaiaknak, akik egyévi fogvatartás után megölik. J. F. Kennedy lesz az USA elnöke. Szovjet szatellita 17-szer megkerüli a Földet állatokkal és növényekkel, és sértetlenül visszatér. Megszületik Amerikában a pop-art, a mindennapi élet tárgyait mutatja be, pl. Jine Dime a *Kalap*. Korniss Dezső filozofikus-meditatív látványvilága, pl. C. D. 3. *Kalligráfia*. A len. Piotr Potworowski absztrakt képe a *Vizesés Niedzicándl*. Jean Effel első rajzkönyve: *Éva teremtese*. K. Penderecki vonósokra írt műve a *Gyászzene Hirosima áldozataiért*. W. Lutosławski *Velencei játékok* c. művét tartják az első kísérletnek a „bizonytalan” zenére. L. Visconti rendezi a *Rocco és fivérei*, A. Hitchcock pedig a *Psycho* c. filmet. Nobel-díjat Saint-John Perse kap.

Szabó Lőrinc ÖSSZEGYŰJTÖTT VERSEK c. kötetében az 1944 és 1956 között írt költeményeket felölelő rész összefoglaló címe: VALAMI SZÉP. Nagy László SÓLYMOK VÉRE címmel gyűjti együvé műfordításait. Zelk Zoltán verse a SIRÁLY. Sarkadi Imre drámája az OSZLOPOS SIMEON és regénye a BOLOND ÉS SZÖRNYETEG. Szabó Magda regénye a DISZNÓTOR, Tamási Ároné a SZIROM ÉS BOLY. Lengyel József történelmi esszéje a HÁROM HÍDÉPÍTŐ. Ez évben kerül színre Hubay Miklós—Vas István—Ránki György költői „musicalje”: EGY SZERELEM HÁROM ÉJSZAKÁJA.

Az ang. nyelvű ir.-ból kiemelkedik H. Pinter A GONDNOK (The caretaker) c. drámája, P. C. Snow AZ ÜGY (The affair) c. regénye, valamint két nigériai szerző műve: Wole Soyinka AZ ERDŐK TÁNCA (A dance of the forests) c. színműve és Chinua Achebe NINCSE TÖBBÉ NYUGALOM (No longer at ease) c. regénye. Az ang. am. szerzők művei közül kiemeljük Allen Tate verseskötetét — VERSEK (Poems), I. B. Singer A LUBLINI MÁGUS (The magician of L.) c. és W. Styron HÁZAM LÁNGRA GYULLAD (Set this house on fire) c. regényét.

A ném. írók művei közül H. M. Enzensberger verseit, HAZAI NYELV (Landessprache), valamint M. Walser FÉLIDŐ (Halbzeit) c. regényét, továbbá az osztr. Elias Canetti TÖMEG ÉS HATALOM (Masse und Macht) c. társadalom-politikai esszéjét emeljük ki.

Az izlandi Nobel-díjas, H. Laxness regénye AZ ÉDENKERT KÖVETELÉSE (Paradisarheimt), az ugyancsak Nobel-díjas svéd P. Lagerkvist regénye az AHASVÉRUS HALÁLA (A. dod).

L. Aragon új verseskötete A KÖLTŐK (Les poètes), M. Butor regénye a FOKOK (Degrés), J.-P. Sartre filozófiai műve A DIALEKTIKUS ÉSZ KRITIKÁJA (Critique de la raison dialectique), végül a kameruni Ferdinand Oyono regénye, az ÚT EURÓPÁBA (Chemin d'Europe) a fr. ir. ez évi érdekes művei.

A chilei Pablo Neruda költeménye a HŐSI ÉNEK (Canción de gesta), a guatemalai sp. M. A. Asturias kitűnő regénye AZ ELHANTOLTAK SZEME (Los ojos de los enterrados). A port. A. Alves Redol kiemelkedő műve a VAKOK SZAKADÉKA (Barranco dos cegos) c. regény.

J. A. Jevtusenko költeménye a BŰVÖLŐ (Zaklinanyije), A. A. Vozneszenszkij kötete a PARABOLA, V. O. Bogomolov híres rövid-regénye, az IVÁN GYERMEKKORÁ (Ivan) egy tizenkét éves fiúcska sorsa a háborúban (Tarkovszkij rendezésében film is készült belőle). Fontos és tanulságos I. G. Ehrenburg 1960 és 1965 között (könyv alakban 1966–1967-ben, négy részben) közzétett önéletrajza: EMBEREK, ÉVEK, ÉLETEM (Ljugyi, godi, szizny). A len. W. Gombrowicz groteszk regénye a PORNOGRÁFIA, T. Rózewicz elbeszéléskötete A FÉLBESZAKADT VIZSGA (Przerwany egzamin). A szerb R. Konstantinović regénye a KIVONULÁS (Izlazak), modern formákkal, belső monológokkal.

Végül egy tör. költőre hívjuk fel a figyelmet: Fazıl Hüsnü Dağlarca verseskötete, A SZABADSÁG TERE (Özgürülük alani) békeharcos, radikális szelleméről tanúskodik.

1961 Az USA megszakítja diplomáciai kapcsolatait Kubával: ellenforradalmárok sikertelen partraszállási kísérlete. Államhatárai biztosítására az NDK falat húz Berlin két része közé. Az SZKP XXII. kongresszusa. Felbomlik Egyiptom és Szíria uniója. Felbocsátják a Vosztok 1 űrhajót, fedélzetén J. A. Gagarinnal. Fritz Hundertwasser megfesti a *Nap és spiráloid a Vörös-tenger fölött* c. művét, René Magritte elkészíti a *Falikepek a brüsszeli Kongresszusi Palota számára* c. alkotást. 1961–1962: A. Warhol pop-art képe *A Campbell-leves doboza*. 1961–1964: D. A. Siqueiros freskója a *Mexikói forradalom*. A zeneművek közül B. Britten *Egy nyáreji álom* (Shakespeare nyomán), D. D. Sosztakovics *XII. szimfónia* és *Képek a múltból* (öt románc), P. Boulez *Pli selon pli* (Hajtás hajtás szerint – Mallarmé emlékére), Frederick Loewe *My fair lady* (musical) c. művére utalunk. Filmek: A. Resnais rendezésében a *Tavalý*

Marienbadban (forgatókönyv: A. Robbe-Grillet — L'année dernière à Marienbad); Tony Richardson: *Egy csepp méz* (Sh. Delaney darabjából, vö. 1958). Nobel-díjat Ivo Andrić kap.

Illyés Gyula idei kötete az ÚJ VERSEK. Nagy László verse a később cikluscímévé választott — SZERELMEM CSONTTÖRŐ ÉLET. Pilinszky János SÖTÉT MENNYORSZÁG — később KZ-ORATÓRIUM — c. műve 1963-ban került a *Rekviem* c. kötetbe. Garai Gábor verse a RÓZSA és a TISZTA SZIGORÚSÁG; Devecseri Gábor verses színműve az ODÜSSZEUSZ SZERELMEI, Németh László drámája A KÉT BOLYAI, Sarkadi Imrée az ELVESZETT PARADICSOM. Sarkadi kisregénye A GYÁVA, elbeszélése pedig a FARKASKALAND. Lengyel József elbeszéléskötete az IGÉZŐ, benne a címadó novellán kívül: ÚT ÉPÜL, REGGELTŐL ESTIG. Sánta Ferenc novellái a FARKASOK A KÜSZÖBÖN címet kapták, köztük az egyik novella a NÁCIK. Galgóczi Erzsébet novelláskötete: OTT IS CSAK HÓ VAN. Cseres Tibor kisregénye: PESTI HÁZTETŐK.

Az ang. nyelvű ir. ismertetését ismét csak az ír S. Beckett színművével kezdjük: Ó, AZOK A SZÉP NAPOK (Happy days). A. Wesker színdarabja A KIRÁLYNŐ KATONÁI (Chips with everything — Sültkrumpli mindenfélével). G. Greene regénye a SEBZETT LÉLEK (A burnt-out case — egy kiégett eset). R. A. W. Hughes egy trilógiának tervezett kortörténeti regénysor, *Az emberi sors* (The human predicament) első kötetét, RÓKA A PADLÁSON (The fox in the attic) publikálja — majd 1972-ben megjelenik a második, A FÁBÓLVÁLÓ PÁSZTORLÁNY (The wooden shepardness). Az ang. am. E. Albee vígjátéka AZ AMERIKAI ÁLOM (The American dream). C. McCullers regénye az ÓRA MUTATÓK NÉLKÜL (Clock without hands). Az év bestsellere pedig J. Heller háborús regénye, A 22-ES CSAPDÁJA (Catch-22).

A ném. nyelvű líra Nelly Sachs UTAZÁS A PORNÉLKÜLISÉGBE (Fahrt ins Staublose) c. verseskötetével gazdagodik. U. Johnson közzéteszi regényét A HARMADIK KÖNYV ÁCHIMRÓL (Das dritte Buch über Achim), Siegfried Lenz pedig BÜNTELENEK (Die Zeit der Schuldlosen — a büntelenek kora) c. drámáját. Meg jelenik Th. Mann LEVELEI 1889 1936 (Briefe, leánya Erika Mann kiadásában). Az osztr. I. Bachmann novelláskötete A HARMINCADIK ÉV (Das dreissigste Jahr). A svájci M. Frisch mindenkori fasizmus és fajgyűlölet elleni darabja az ANDORRA.

A norv. Aksel Sandemose cselekmény nélküli, emlékekből, álmokból, reflexiókból álló „regénye”: FELICIA ESKÜVŐJE (Felicias bryllup).

A fr. J.-P. Chabrol történeti regénye, az ISTEN BOLONDJAI (Les fous de Dieu) a hugenotta felkelés idején játszódik. Petru Dumitriu fr. és rom. nyelven egyaránt publikál, nevezetes regénye a TALÁLKOZÁS AZ UTOLSÓ ÍTÉLETKOR (Rendez-vous au jugement dernier). A nagy Martinique-szigeti A. Césaire KATASZTER (Cadastre) címen ad ki verseskötetet.

Ol. nyelven több fontos regény is születik ez évben: C. Cassolától az EGY SIVÁR SZÍV (Un cuore arido), A. Denti di Pirajától az IPPOLITA (név), G. Dessitől A KATONASZÖKEVÉNY (Il disertore) és L. Sciasciától a MINT A BAGOLY NAPPAL (Il giorno della civetta — A bagoly napja).

A sp. J. M. Gironella regénye az EGYMILLIÓ HALOTT (Un millón de muertos). A braziliai J. Amado elbeszélései A VÉN TENGHERÉSZEK (Os velhos marinheiros, köztük: eredeti címén: A teljes igazság Vasco Moscoso de Aragão, hosszútávú kapitány vitatott kalandjairól — A completa verdade sobre as discutidas

aventuras do commandante Vasco Moscoso de Aragão, capitão de longo curso) c. műve.

Az or. költészet megragadóan humánus dokumentuma J. A. Jevtusenko BABIJAR (helynév) c. verse és A. A. Szurkov ÉNEK AZ EMBERISÉGRŐL (Pesznja o cselovecsesztve) c. verseskötete V. Tendrjakov novellát ír BÍRÓ ELŐTT (Szud) címen. V. P. Katajev regénye a TÉLI SZÉL (Zimnij vetjer). Megjelenik B. L. Paszternak VERSEK ÉS POÉMÁK (Sztijihotvorenyija i poemi) c. kötete. A len. L. Kruczkowski drámája A KORMÁNYZÓ HALÁLA (Śmierć gubernatora), S. Mrozek groteszk egyfelvonásosa a SZTRIPTÍZ (Strip-tease), T. Rózevicz némiképpen hasonló színműve A LAOKOÓN-CSOPORT (Grupa Laokoona). A cseh költő, M. Holub verseskötete: JÓJJ ÉS NYISD KI AZ AJTÓT (Jdi a otevři dveře). A horv. író, A. Šoljan regénye az ÁRULÓK (Izdajice).

Végül egy finn regényt említünk, Veijo Meri KVITTEK VAGYUNK (Sujut) c. munkáját, amelynek hőse, egy tizedes hazaszökik a frontról, hogy learassa a gabonát.

1962 A Közös Piac határozata a mezőgazdasági integráció előkészítéséről. Az eviani szerződéssel befejeződik az algériai háború. Megnyílik a 2. vatikáni zsinat. Súlyos szovjet—am. konfliktus Kuba körül — békés végződéssel (okt. 22—nov. 20). A szovjet és am. ürrepülések száma sokasodik. A posztmodern képzőművészet alkotásai közül: Mimmo Rotella *Tais-toi* (Hallgass!) c. dekollázsát, az arg. Alicia Penalbe *Szárnyas ősnő* c. plasztikáját, a svájci-magy. Kemény Zoltán *Önkéntelen gyorsaság* c. szobrát, P. Picasso *Bikák és terrorók* c. gouache rajzát említjük. Borsos Miklós szoborportrét készít Szabó Lőrincről. K. Penderecki zeneműve a *Fluoreszkálások*, Isang Yun koreai dodekafón zenekari darabja a *Bara*. T. Richardson filmje *A hosszútávfutó magányossága* (Sillitoe, 1959); Ingmar Bergman: *Úrvacsora* (trilógia középső része); F. Fellini: *Nyolc és fél*.

Benjámin László kötete az ÖTÖDIK ÉVSZAK, benne A VADASKERTI ÚTTÓL A KÁLVIN TÉRIG, VÉRZŐ ZÁSZLÓK ALATT. Vas István verseskötete: RÓMAI RABLÁS, Nagy László verse: JÓZSEF ATTILA. Juhász Ferenc versciklusa AZ ÉJSZAKA KÉPEI. Weöres költeménye a DOB ÉS TÁNC, Nemes Nagy Ágnes verse: KÖZÖTT, Garai Gáboré pedig az ARTISTÁK. Illyés Gyula elbeszélései: EBÉD A KASTÉLYBAN, lírai riportja a MOZGÓ VILÁG. Déry elbeszélése a KÉT ASSZONY (Makk Károly ezt is felhasználta *Szerelem* c. filmjében, 1970); Lengyel József: KICSI MÉRGES ÖREGÚR. Fejes Endre nagy sikerű regénye: ROZSDATEMETŐ.

Az ang. nyelvű ir.-ból A. Huxley regénye a SZIGET (Island), James Ngugi (Kenya) regénye a FEKETE MESSIÁS (Black Messiah), Amos Tutuola (Nigéria, joruba anyanyelvű) elbeszélése a DZSUNGEL BOSZORKÁNYA (Feather woman of the jungle). Ang. am. színmű E. Albee játéka: NEM FÉLÜNK A FARKASTÓL (Who's afraid of Virginia Woolf? — Ki fél V. W.-tól?). J. Baldwin regénye: EGY MÁSIK ORSZÁG (Another country). J. Jonestól a VÉkony VÖRÖS VONAL (The thin red line), J. Kerouactól pedig a MŰVÉSZTELEP (Big Sur) c. munkát említjük, valamint egy bestsellert Ken Keseytől, a SZÁLL A KAKUKK FÉSZKÉRE (One flew over the cuckoo's nest — valaki elrepült a kakukkfészek — azaz a bolondokháza — fölé) c. regényt.

Ném. nyelvű W. Schnurte ALI USZKÁR FELJEGYZÉSEI (Die Aufzeichnungen des Pudels Ali) és W. Joho NINCS KEGYELEM (Es gibt kein Erbarmen) c. regénye. Az osztr. G. E. Saiko elbeszélése a ZSIRÁF PÁLMÁK ALATT (Giraffe unter Palmen), Th. Bernhard regénye a FAGY (Frost). Svájci komédia Fr. Dürrenmatt-tól A FIZIKUSOK (Die Physiker).

Sikeres dán regény H. Scherfig FRYDENHOLM (helynév) c. írása.

Fr. írók művei: R. Merle regénye A SZIGET (L'île), C. Simon regénye A PALOTA (Le palace). Etnológiai-antropológiai Cl. Lévi-Strauss A VAD GONDOLKODÁSMÓD (La pensée sauvage) c. munkája. A. Césaire drámája: KRISTÓF KIRÁLY TRAGÉDIÁJA (La tragédie du roi Christophe).

Az ol. E. Montale kötete a XENIA, G. Comisso regénye pedig A TÓ ASSZONYA (La donna del lago) címet kapta.

A rom. Z. Stancu regénye a JÁTÉK A HALÁLLAL (Jocul cu moartea).

A sp. nyelvű ír.-ból a mexikói C. Fuentes regénye, ARTEMIO CRUZ HALÁLA (La muerte de A. C.), a kubai A. Carpentier műve, A FÉNY SZÁZADA (El siglo de las luces) és a kolumbiai G. García Márquez BALJÓS ÓRA (La mala hora) c. regénye emelkedik ki. Világhírű a perui Mario Vargas Llosa A VÁROS ÉS A KUTYÁK ((La ciudad y los perros) c. regénye.

A gör. Jannis Ritszosz két lírai elbeszélő költeménye: A HEGY ÁRNYÉKA ALATT (Kato ap to iszkio tu vunú) és A HALOTT HÁZ (To nekro szpiti).

Az or. szovjet ír. jellegzetes „filozófiai költeménye” J. M. Vinokurov HÉTKÖZNAPOK GYÖNYÖRE (Prosztodusije — naivság) c. műve, J. V. Bondarov regénye a CSEND (Tisina). Ebben az évben jelent meg a Szovjetunióban I. A. Szolzsenyicin IVAN GYENYSZOVICS EGY NAPJA (Ogyin gyeny Ivana Gyenyiszovicsa) c. kisregénye, amelynek társadalomkritikáját akkoriban még pozitívnak tartották. A len. Cz. Miłosz kötete a HAMU KIRÁLY ÉS MÁS VERSEK (Popiel inne wiersze). Elkészülnek S. Mrożek darabjai, köztük A HADNAGY HALÁLA (Śmierć porucznika). J. J. Szczepański novelláskötete A LEPKE (Motyl), W. Odojewski elbeszéléskötete: EGY VILÁG ALKONYA (Zmierzch świata).

A finn Paavo Haavikko ez évben egy jelentős verseskötetet — VERSEK (Runot) — és egy regényt — ÉVEK (Vuodet) — jelentetett meg.

Végezetül Abe Kobo A HOMOK ASSZONYA (Suna no onna) c. jap. regényére utalunk.

1963 Kieleződik a kín. -szovjet viszony. Moszkvai „atomcsend” egyezmény a víz alatti, az atmoszférában és a világűrben történő robbantásokra vonatkozóan. „Forró drót” létesítése a SZU és az USA államfője között. Kennedy elnököt meggyilkolják. A vatikáni zsinat közben meghal XXIII. János pápa, VI. Pál folytatja a zsinatot, amely liturgikus reformokat vezet be. A biológia és az atomfizika ugrásszerű továbbfejlődése. Képzőművészet: Frédéric Benrath szürrealista képe a *Cím nélkül*, André Masson festménye a *Beszélgetés a sással*, Kondor Bélaé a *Darázskirály*, Ország Lilié a *Rekviem*. A zeneművek közül W. Lutoslawski: *Három kórus Henri Michaux verseire*, D. D. Sosztakovics *XIII. szimfóniája* valóban kiemelkedik. A cseh Miloš Forman filmje a *Fekete Péter*, Gaál Istváné a *Sodrásban*, Ingmar Bergmané *A csend*. Nobel-díjat a gör. Jorgosz Szeferisz kap.

Kassák verseskötete a VAGYONOM ÉS FEGYVERTÁRAM, benne a NOVEMBERI KÁNKÁN c. vers. Kiadják Fodor József VÁLOGATOTT KÖLTEMÉNYEIT. Benjámín László verse a BUGA JAKAB ÉNEKEI. Weöres új kötete a TŰZKÚT. Nagy László fontos versei: BÚCSÚZIK A LOVACSKA ÉS A FORRÓ SZÉL IMÁDATA. Juhász Ferenc költeménye a BABONÁK NAPJA CSÜTÖRTÖK: AMIKOR A LEGNEHEZEBB. Zelk Zoltán verse: TŰZBŐL MENTETT HEGEDŰ. Illyés Gyula szindarabja a KÜLÖNC (Teleki László sorsa) és a KEGYENC (Teleki drámájának — bem. 1841. — átdolgozása). Örkény kisregénye (később színmű és film) a MACSKAJÁTÉK. Lengyel József elbeszélése az ELEJÉTŐL VÉGIG. Sánta Ferenc regénye AZ ÖTÖDIK PECSÉT, esszéi A MESTERSÉG GONDJAIRÓL. Mátyás Iván regénye A PÁLYA SZÉLÉN, Szabó Magdái a PILÁTUS, Sinkó Erviné az ÁRON SZERELME. Csóóri Sándor könyve a magy. falu átalakulásáról: TUDÓSÍTÁS A TORONYBÓL. Megjelenik ném. nyelven Lukács György DIE EIGENART DES ÄSTHETISCHEN (Az esztétikum sajátossága) c. kétkötetes műve.

S. Beckett angolul írta JÁTÉK (Play) c. darabját. Az ír J. I. Murdoch új regénye, AZ EGYSZARVÚ (The unicorn) sikert arat. W. H. Auden a KELMEFESTŐ KEZE (The dyer's hand) címen adja ki esszéit. Ang. am. verseskötet A. Ginsbergtől a VALÓSÁGSZENDVICSEK (Reality sandwiches, 1953–1960). Mary McCarthy regénye A CSOPORT (The group).

A ném. P. Huchel verseskötete az ORSZÁGUTAK, ORSZÁGUTAK (Chausseen, Chausseen). Rolf Hochhuth nagy feltűnést keltő darabja, A HELYTARTÓ (Der Stellvertreter) a pápai magatartás bírálata a háború alatt. H. Böll új regénye: EGY CLOWN NÉZETE (Ansichten eines Clowns). G. Grass regénye a KUTYAÉVEK (Hundejahre). Az NDK fiatal írója, Christa Wolf ez évben tűnt fel a megosztott Berlinnel foglalkozó KETTÉSZELT ÉG (Der geteilte Himmel) c. regényével. Megjelenik Fr. Kafka kötete: LEVELEK MILENÁHOZ (Briefe an Milena).

A fr. L. Aragon kötete, az ELZA BOLONDJA (Le fou d'Elsa) a soha nem szűnő hitvesi szeretetről vallanak. E. Ionesco darabja, A KIRÁLY HALÓDIK (Le roi se meurt) nemcsak abszurd-groteszk, hanem nyomasztó is. Jorge Semprun hatalmas sikerű — az idősíkokat eltoló — regénye, A NAGY UTAZÁS (Le grand voyage) a deportálások borzalmait idézi fel.

Dino Buzzati EGY SZERELEM (Un amore) c. realista regénye éppúgy az ol. ir. radikális újjáéledésének bizonyítéka, mint pl. Edoardo Sanguineti OLASZ SZESZÉLY (Capriccio italiano) c. írása, amely 111 heterogén próza-darabból áll.

Konsztantinosz P. Kavafisz halála után 30 évvel jelenik meg a KÖLTEMÉNYEK (Apanta vagy Piimata címen) két kötete.

A. T. Tvardovszkij visszatér a II. világháborúban oly kedvelté vált or. közkatona alakjához: TYORKIN A MÁSVILÁGON (Tyorkin na tom szvete). J. P. Kazakov kisregénye a LÁRI-FÁRI (Trali-vali). V. O. Bogomolov elbeszélése A LENGYEL LÁNY (Zoszja). A len. J. Andrzejewski regénye a JÓ HEGYEKEN SZÓKELLVE (Idzie skaczac po gorach). A cseh V. Havel színpadi szatírája a KERTI ÜNNEPÉLY (Zahradní slavnost). J. Mucha regénye az ELMOSÓDOTT ARC (Pravděpodobná tvář). L. Fuks THEODOR MUNDSTOCK ÚR (Pan T. M.) c. regénye az irracionális és a fantasztikus határán idézi a háborús Prágát és az üldözöttek szenvedéseit. B. Hrabal elbeszélése, a TÁNCÓRÁK IDŐSEBBEKNEK ÉS HALADÓKNAK (Taněční hodiny pro starší a pokročilí) új tehetség jelentkezését

bizonyítja. A szl. Iaco Novomeský verseskötetei, a VILLA TEREZA (Vila T.) és a HARMINC PERCNYIRE A VÁROSTÓL (Do mesta 30 minút) az év eseményei közé tartoznak.

A litv. Mykolas Sluckis regénye, LÉTRÁN AZ ÉGBE (Laiptai į dangų), a litv. ir. újdonsága.

Végül Juhan Smuul A JAPÁN TENGEREN — DECEMBER (Jaapani meri, detsember) c. észt novelláskötetére kell felfigyelnünk.

1964 Válság Cipruson a gör. és a tör. lakosság között. Az USA-ban életbe lép a faji megkülönböztetés elleni újabb polgárjogi törvény. Megalakul a Palesztin Felszabeditási Szervezet (PFSZ). Megkezdődik az am.—vietnami háború (1975-ig!). Ny. Sz. Hruscsov helyett L. I. Brezsnyev lesz az SZKP első titkára. Eredmények a cukorbetegség, a rák és a szívbetegségek gyógyításában, ill. diagnosztizálásában. Képzőművészet: a svájci-magy. szobrász, Kemény Zoltán nagydíjat nyer a velencei Biennálén. Vilt Tibor *Merengő* c. szobra geológiai rétegekre emlékeztető bronzszkeletekből áll. Ernst Fuchs körül kialakul a bécsi „fantasztikus realizmus” festőstílus. R. Rauschenberg *Tracer* (Felderítő, Nyomonkövető) c. képe fotografikus elemekkel vegyes. A. Warhol szeriográfiái Elizabeth Taylor, Jackie Kennedy, Marilyn Monroe „portréjával” (pop-art). Zene: B. Britten *Curlew-folyó* c. műve a japán nő-játék alapján készült. Milko Kelemen befejezi az *Új bérlő* c. operáját (Ionesco nyomán). D. Milhaud *Pacem in terris* (Békét a földnek) a pápai szózat megzenésítése. Szokolay Sándor operája a *Vérnász* (García Lorca nyomán). Az év filmjei közül kiemelkedik Robert Stevenson rendezésében a *Mary Poppins*, P. P. Pasolini filmje a *Máté evangéliuma*, M. Antonionié pedig *A vörös sivatag*. J.-P. Sartre Nobel-díjat kap, de visszautasítja.

Nagy László egy bulgáriai útiemlékét dolgozza fel MENYEGZŐ c. hosszúénekében, és közzéteszi CSONTVÁRY c. versét. Megjelenik Pilinszky REKVIEM c. verseskötete, benne mint „lírai dokumentumfilm” és „huszadik századi passiójáték” a címadó vers. Weöres (egy évvel korábban a párizsi Magyar Műhely kiadásában már megjelent) kötete a TŰZKÚT, benne három ciklus: GRADUALE, A HANG VONULÁSA ÉS ÁTVÁLTOZÁSOK, ebben a PROTEUS c. vers. Sánta regénye a HÚSZ ÓRA (eredetileg *Húsz órás riport*). Cseres Tibor reprezentatív háborús, a fasizmust elítélő regénye a HIDEG NAPOK. Örkény kisregénye a TÓTÉK. Déry „történelmi ellenutópiája” a G. A. ÚR X-BEN c. regény. Lengyel József ELÉVÜLT TARTOZÁS c. elbeszélései és SÁRGA PIPACSKOK c. novellája ez évből való. Vas István esztétikailag magas színvonalú és önéletrajzi jellegű írása a NEHÉZ SZERELEM. Illyés válogatott esszéi az INGYEN LAKOMA c. kötetben jelennek meg. 1946 és 1966 között lát napvilágot A MAGYAR IRODALOM TÖRTÉNETE hat kötetben; főszerkesztője Sötér István, kötettszerkesztői: Klaniczay Tibor, Pándi Pál és Szabolcsi Miklós.

James Saunders ang. író színműve, a VIRÁGILLAT (A scent of flowers) nyitja meg a sort, amely W. Golding A TORONY (The spire) c. regényével folytatódik, és az ind.—ang. M. R. Anand regényével, az EGY HŐS HALÁLÁVAL (Death of a hero) végződik. Am. ang. dráma E. Albee szindarabja, a CSÖPP ALICE (Tiny A.). A. Miller két darabja A BŰNBESÉS UTÁN (After the fall) és KÖZJÁTÉK VICHYBEN

(Indicent at Vichy). S. Bellow híres regénye, a HERZOG egy am. zsidó értelmiségiről szól. Hemingway posztumusz önéletrajzi regénye a VÁNDORÜNNEP (A moveable feast).

A ném. Heinar Kipphardt sikeres dokumentumdrámája, AZ OPPENHEIMER ÜGY (In der Sache J. Robert O.) az atomtudósok felelősségéről szól. Peter Weiss világsikerű darabja a JEAN PAUL MARAT ÜLDÖZTETÉSE ÉS MEGGYILKOLÁSA, AHOGY A CHARENTONI ELMEGYÓGYINTÉZET SZÍNJÁTSZÓCSOPORTJA ELŐADJA DE SADE ÚR BETANÍTÁSÁBAN (Die Verfolgung und Ermordung J. P. Marats dargestellt durch die Schauspielgruppe des Hospizes zu Charenton, unter Anleitung des Herrn de Sade) — röviden: *Marat/Sade*. A svájci M. Frisch új regénye a GANTENBEIN LEGYEN A NEVEM (Mein Name sei G.). Hans Habe — Békessi János — bestsellere: HALÁL TEXASBAN (Der Tod in Texas), „egy amerikai tragédia”.

A fr. nyelvű ir.-ból csak J. P. Faye regényét, A ZSILIP (L'écluse), J.-P. Sartre önéletrajzi írását, A SZAVAK (Les mots), valamint a szenegáli államelnök, L. S. Senghor NÉGERSEG ÉS HUMANIZMUS (Négritude et humanisme) c. esszégyűjteményét említjük.

Ol. szerzők művei: G. Arpino regénye A DOMBOK ÁRNYÉKA (L'ombra delle coline) és G. Berto regénye A SÖTÉT KÖR (Il male oscuro).

J. Amado, a brazil.-port. ir. nagy alakja ez évben AZ ÉJSZAKA PÁSZTORAI (Os pastôres da noite) c. regényét adja ki.

A. A. Vozneszenszkij két művet tesz közzé ez évben, egy verseskötetet — ELLENVILÁGOK (Antyimiri) — és egy poémát az atomkorszakról OZA címen. K. M. Szimonov regénye a NEM SZÜLETÜNK KATONÁNAK (Szoldatami nye rozsdajutszja). V. B. Sklovszkij — a kiváló irodalomtudós — visszaemlékezései: ÍGY ÉLTÜNK (Zsili-bili). Ezek az írások különösen kiemelkednek az év or. nyelvű ir.-ból. A len. ir.-ból S. Mrožek TANGÓ c. abszurd darabja és S. Lem SUMMA TECHNOLOGIAE (A technológia summája) c. esszékötetem emelkedik ki. A cseh B. Hrabal novelláskötete A FECSEGŐK (Pábitelé), egy novellája „Prága gyermekeiről”: BAMBINI DI PRAGA 1947.

Nazim Hikmet tör. író színdarabja a ROMANTIKA (Yaşamak güzel şeydir kardeşim).

Kínában megjelenik az úgynevezett „piros könyvecske”, MAO ELNÖK SZAVAI (Mao csu-si jü lu) — idézetgyűjtemény.

1965 Megkezdődik a Vietnami Demokratikus Köztársaság területének pusztító am. bombázása. Márc.-ban partraszállás, jún.-ban általános offenzíva. De Gaulle ismét elnök lesz Franciaországban (a baloldali jelöltjével, Mitterand-nal szemben). Nicolae Ceaușescu a Román Munkáspárt első titkárává választják. A *Voszhod*-2 útja a világűrben, A. A. Leonov végrehajtja az első „űrsétát” (márc. 18–19.), az am. *Gemini*-2 egy hétig kering a világűrben. Képzőművészet: Joseph Kosuth *Egy szék és három szék* c. munkája csupán a gondolati alkotás dokumentálását tekinti feladatának. R. Magritte szürrealista képe *A szabadban*, P. Picasso megfesti *Őnarcképét*. Zene: K. Penderecki a *János-passiót* énekhangra és zenekarra komponálta. P. Dessau műve a *Rekviem Lumumbáért*. L. Bernstein oratóriuma a *Chichester-zsoltárok* (héber

szövegre). A. L. Mihalkov-Koncsalovszkij filmje *Az első tanító*, Jancsó Miklósa a *Szegénylegények*. Nobel-díjat M. A. Solohov kap.

Megjelenik Illyés DÖLT VITORLA c. kötete; nyitóverse az ÚJÉVI ABLAK (képvers), benne még az ESTI DAL. Benjámin László TENGEREK FOGSÁGÁBAN (a kötet címadó verse). Nagy László kötete a HIMNUSZ MINDEN IDŐBEN, benne a címadó vers, továbbá a VÁLLAMON BÁRÁNYOS ÉGGEL és a ZÖLD ANGYAL c. versek. Weöres NÉGY KORÁL (II. darabja), OCTOPUS AVAGY A SZENT GYÖRGY ÉS A SÁRKÁNY HISTÓRIÁJA (színjáték). Juhász Ferenc verseskötete a HARC A FEHÉR BÁRÁNNYAL, benne a HALOTTAK KIRÁLYA ciklus, ADY ENDRE UTOLSÓ FÉNYKÉPE és JÓZSEF ATTILA SÍRJA c. vers. Illés Endre darabja az IDEGEN, Németh László regénye az IRGALOM. Lengyel József kisregényei: MIT BÍR AZ EMBER (kötet cím is), ÚJRA A KEZDET, TREND RICHARD VALLOMÁSAI. Elkészül Csoóri Sándor KUBAI NAPLÓ és Sötér István ÁLOM A TÖRTÉNELEMRŐL (esszé *Az ember tragédiájáról*) c. műve.

Az ang. nyelvű ir.-ból E. Bond MEGMENTVE (Saved) és H. Pinter A HÁZATÉRÉS (The homecoming) c. darabjait említjük. A nigériai W. Soyinka regénye A TOLMÁCSOK (The interpreters). Az am. ang. ir. legfontosabb műve ez évből T. Capote HIDEGVÉRREL (In cold blood) c. regénye, „hűséges beszámoló egy többszörös gyilkosságról és annak következményeiről”; továbbá N. Mailer regénye, az AMERIKAI ÁLOM (An American dream).

A ném. nyelvű ir.-ból kiemelkedik P. Weiss „oratórium”-drámája — a fasizmus áldozatairól —, A VIZSGÁLAT (Die Ermittlung), valamint a kritikusból íróvá lett NDK szerző, Hermann Kant regénye, AZ AULA (Die Aula). A svéd Per Olof Sundman KÉT NAP, KÉT ÉJSZAKA (Två dagar, två nätter) c. műve egy többszörös gyermekgyilkos elfogásának izgalmas története.

A fr. P. Daix regénye a BALESET (L'accident), A. Robbe-Grillet „új regénye” A TALÁLKAHELY (La maison des rendez-vous), E. Triolet regénye pedig a SOHANAPIÁN (Le grand jamais).

Edoardo Sanguinetinek, a Gruppo 63 nevű neoavantgarde csoport egyik vezető tagjának feltűnést keltő verseskötete a HÁROMSZOR EGY (Triperuno). Goffredo Parise regénye, A FŐNÖK (Il padrone) a „jóléti társadalom” kemény bírálata.

A rom. Ion Vinea késői - erotikus — regénye, a HOLDKÓROSOK (Lunaticii) a harmincas évek Bukarestjéről fest képet.

P. Neruda, a chilei költő a kubai forradalmat ünnepli VERSEK ÜDVÖZLET SANTO DOMINGÓHOZ (Versainogramma a S. D.) c. művében. A perui M. Vargas Llosa hatalmas körképet adó regénye A ZÖLD PALOTA (La casa verde — Zöld ház).

Az év or. ir.-ból Jevtusenko A BRÁTSZKI VÍZIERŐMŰ (Bratszkaja gesz) poémája és R. I. Rozsgyesztvenszkij HATÓSUGÁR (Radiusz gyejsztvija) verseskötete emelkedik ki. A len. Jacek Bocheński a szexuális erkölcs problémáit feszegeti TABU c. kisregényében. Jan Kott KOTÁRSUNK SHAKESPEARE c. esszékötete (Szekspir współczesny) a maga idején nemzetközi feltűnést keltett. Két cseh elbeszélés emelkedik ki az év ir.-ból: B. Hrabal SZIGORÚAN ELLENŐRZÖTT VONATOK (Ostře sledované vlaky) és V. Páral VIHAR A LOMBIKBAN (Suokromá vichřice) c. műve. Ranko Marinković KÜKLOPSZ (Kiklops) c. regénye a háború előtti Zágráb világával foglalkozik. Gencso Sztöev ez évben teszi közzé az évtized legjobb bolg. kisregényét: AZ ARANY ÁRA (Cenata na zlatoto).

Végül a magyarországi születésű ivrit író, Mordehai Avi Shaul humoros elbeszéléskötetét, KARAKAS KIRÁLY (Hämmeleh Karakas), említjük.

1966 Nemzetközi erőfeszítések a vietnami háború folytatásának megakadályozására. Indira Gandhi India miniszterelnöke lesz. De Gaulle látogatása a Szovjetunióban, majd világkörüli útja. Meghirdetik a „kulturális forradalmat” Kínában. Aug.-ban a *Luna-1* eléri a Holdat és fényképfelvételeket készít róla, dec.-ben a *Luna-13* közvetítést ad a Hold felszínéről. A New York-i Metropolitan Opera új épületet kap a Lincoln Centerben, homlokfalát M. Chagall két freskója díszíti. J. Miro Képe a *Váza fehér alapozással*. Frank Stella minden expresszív hatást kizáró, színbenyomásokra építő, különböző anyagokból összeállított vizuális „tárgya” az *Effingham*. Kondor Béla grafikái: *Petőfi koszorúi* és *A tett halála az okoskodás*, illusztráció Madách *Tragédiájához*. D. Milhaud operája *A vétkes anya* (Beaumarchais nyomán). K. Penderecki műve a *Lukács-passió* és egy zenekari mű, a *De natura sonoris*. Kovács András rendezi a *Hideg napok* (Cseres regénye nyomán), Jiří Menzel pedig a *Szigorúan ellenőrzött vonatok* (Hrabal nyomán) c. filmet. Két szovjet film: Larisza Sepitykótól a *Szárnyak* és Andrej Tarkovszkijtől az *Andrej Rubljov* (a nagy festőről, 1966–1968). Egy olasz film, M. Antonioni: *Nagyítás* (Blow up). Megrendezik a Német Művészetek Első Világfesztiválját Szenegálban. Nobel-díjat Nelly Sachs kap. Finta József elkészíti a salgótarjáni üzletközpontot.

Nagy László gyűjteményes kötete: ARCCAL A TENGERTNEK, Benjámin László versei (megjelennek a *Tengerek fogságában* c. kötetben 1967-ben): MAGASBÓL, VERESÉGEIM, NYÍLT SZÓ FÖDETLEN ARC. Illyés parasztkomédiája a BOLHABÁL. Déry prózaműve A KIKÖZÖSÍTŐ. Sánta esszéregénye AZ ÁRULÓ. Örkény novelláskötete a JERUZSÁLEM HERCEGNŐJE.

Az ang. nyelvű ir.-ból W. H. Auden A HÁZRÓL (About the house) c. verseskötetét, A. Wesker SAJÁT ARANYVÁROSUK (Their very own and golden city) c. drámáját és a nigériai Chinua Achebe regényét: A NÉP FIA (The man of the people) említjük, amelyben az európai műveltség problémájáról van szó. Am. ang. B. Malamud A MESTEREMBER (The fixer) c. regénye és R. P. Warren írása, A VÍZÖZÖN (Flood).

A ném. nyelvű ir. kiemelkedő művei ez évben: H. Böll regénye, EGY SZOLGÁLATI ÚT VÉGE (Ende einer Dienstfahrt), O. M. Graf NEVETÉS KÍVÜLRŐL (Gelächter von aussen) c. írása, azaz önéletrajza 1918 és 1933 között. A kitűnő NDK szerző, J. Bobrowski regénye a ZSOLTÁR ZONGORÁKRA (Litauische Claviere — litván zongorák). Az osztr. P. Handke szindarabja a KÖZÖNSÉGGYALÁZÁS (Publikumsbeschimpfung).

Említendő W. F. Herman SOHA TÖBBÉ ALVÁS (Nooit meer slapen) c. regénye, valamint a svéd A. Lundkvist önéletrajza, az EGY ÁLMODOZÓ ÖNARCKÉPE (Själ porträtt av en drömmare).

A fr. nyelvű ir.-ból J. M. Le Clezio ÖZÖNVÍZ (Le deluge) c. regényére és S. de Beauvoir KÉPEK, KÁPRÁZATOK (Les belles images) c. kisregényére utalunk. Megjelenik M. Foucault A SZAVAK ÉS A DOLGOK (Les mots et les choses) c. strukturális kultúrfilozófiai főműve.

Két ol. regény: A. Fiore, A MUNKÁSEMBER (Il lavoratore) és L. Malerba, A KIGYÓ (Il serpente).

Vaszilisz Vaszilikosz gör. író Z SZALONIKI, SZALONIKI (Z) c. nagy sikerű és megfilmesített regénye az 1963-ban politikai gyilkosság áldozatául esett Grigoriosz Lambrakisznak állít emléket.

Az or. szovjet ir.-ból V. F. Panova SZÁLLNAK AZ ÉVEK (Szkolko let, szkolko zim — ahány év, annyi tél) c. színművére és G. V. Szemjonov novelláira ESŐ UTÁNI ESTE (Vecserom, poszle dozsgya) — hivatkozunk, amelyeknek tépelődő hősei Csehov alakjaira emlékeztetnek. A len. W. Gombrowicz egyik leghíresebb abszurd-groteszk színdarabja az OPERETT (Operetka). A cseh L. Kuhs regénye A VÁLTOZATOK EGY SÖTÉT HÚRRA (Variace pro temnou strunu). A szerb Meša Selimović történelmi regénye A DERVIS ÉS A HALÁL (Derviš i smrt). A szlov. Andrej Hieng regénye A KÁRÓ KIRÁLY (Gozd in pečina — erdő és szikla). A kirgiz-szovjet író, Csingiz Ajmatov híres or. nyelvű kisregénye A VERSENYLŐ HALÁLA (Proscsaj Gulszari — Isten veled Gülszári!).

A mai finn társadalom közéleti gondjairól számol be Eila Pennanen író nő regénye, a MONGOLOK (Mongolit).

1967 Szovjet—ang.—am. egyezmény a világűr kutatásának és békés célú felhasználásának alapelveiről. „Hatnapos háború” Izrael, Egyiptom és Szíria között. Christian N. Barnard végrehajtja az első szívatültetést Fokvárosban. François Stahly monumentális szökőkutat épít Párizs mellett, a Vincennes-i parkban. Otto Dix megfesti *Max Frisch portréját*. O. Kokoschka különböző virágakvarelleket fest. A jap. Nahoki Inukai *Négy és hat, No 5* címen geometrikus-absztrakt képet fest. V. de. Vasarely op-art műve az *EG -1-2*. Karlheinz Stockhausen *Ensemble* c. négyórás, szünet nélküli stúdiókoncertje, amelyet tizenkét fiatal komponistával állított össze. Durkó Zsolt oratóriumának a címe: *Halotti beszéd* (1967–1972). Jancsó Miklós rendezte a *Csillagosok, katonák* c. filmet. Nobel-díjat Miguel Angel Asturias kap.

Magy. verseskötetek: Áprily Lajos: A KOR FALÁRA, Benjámín László: TENGEREK FOGSÁGÁBAN, Zelk Zoltán: FÖLFORRT AZ ÉG, Juhász Ferenc: MIT TEHET A KÖLTŐ? (prózaversek). Weöres elkészül a NÉGY KORÁL IV. darabjával, verse a MERÜLŐ SATURNUS (a következő évben megjelenő) kötet címadó verse lesz. Bemutatják Örkény TÓTÉK c. művének színpadi formáját. Mátyás Iván regénye: RÉGI IDŐK MOZIJA. Örkény novellái a NÁSZUTASOK A LÉGYPÁPÍRON c. kötetben kaptak helyet. Szilágyi Domokos (Bukarest) kisebb írásai a TÖRTÉNETEK HÚSZ ÉVEN FELÜLIEKNEK.

Az ang. nyelvű ir.-ból ez évben W. Golding regényét, A PIRAMIST (The pyramid), az am. ang. művek közül pedig két regényt, Susan Sontagtól a HALÁLLÁDA (Death kit) és Th. Wildertől a TEREMTÉS NYOLCADIK NAPJA (The eight day) c. munkát emeljük ki. Mary McCarthy riportkönyvet ír VIETNAMEI JELENTÉS (Report from Vietnam) címen.

A ném. R. Hochhuth Churchill és a légiháború témáját választja új dokumentumdrámája tárgyául: A KATONÁK (Soldaten). A. Andersch regényének EFRAIM (név) a címe. P. Weiss oratóriumdrámája, a LUZITÁN SZÖRNY (Der Gesang vom lusitanischen Popanz) a port. kolonializmus rémtetteiről számol be. H. M. Enzensberger NÉMETORSZÁG, NÉMETORSZÁG TÖBBEK KÖZÖTT (Deutschland, Deutschland unter anderm) címen politikai nyilatkozatait teszi

közzé. Az osztr. lírikus, P. Celan kötete a LÉLEGZETVÁLTÁS (Atemwende), Th. Bernhard regénye a ZAVAR (Verstörung).

A fr. Aragon regénye, a BLANCHE VAGY A FELEDÉS (B. ou l'oublié), Marguerite Duras „új regénye”, AZ ANGOL SZERETŐ (L'amante anglaise), André Malraux ELLENEMLEKIRATOK (Antimémoires) c. visszaemlékezései figyelemre méltók. E. Guillevic fordításkötetet ad ki MES POÈTES HONGROIS (Az én magyar költőim) címen.

A sp. nyelvű ir. kirobbanó „szenzációja” Gabriel García Márquez új struktúrájú, „időtlen” regénye, a SZÁZ EV MAGÁNY (Cien años de soledad) — Kolumbia adománya a világirodalomnak.

Az or. szovjet ir.-ból csak L. G. Zorin VARSÓI MELÓDIA (Varsavszkaja melogyija) c. színművét, G. K. Pausztovszkij KETTESBEN AZ ÖSSZEL (Najegyinye sz oszenyju) c. novelláskötetét és V. P. Katajev emlékiratait — GYÓGYÍR A FELEDÉSRE (Trava zabvenyija) emeljük ki. A csehek közül V. Páral említendő KATAPULT c. regényével. A horv. M. Krleža regénye, a ZÁSZLÓK (Zastave) jórészt Budapesten játszódik le, ahol a szerző a tiszti akadémia hallgatója volt még az I. világháború előtt. A szerb Jurij Brežan mesés elbeszélése A FEKETE MALOM (Čorny mlyn).

1968 Johnson, az USA elnöke bejelenti a Vietnami Demokratikus Köztársaság bombázásának beszüntetését. Diákmozgalmak és tömegsztrájkok Franciaországban. A szovjet—am. —ang. atomsorompó-egyezmény megkötése. A szocialista országok internacionalista segítségnyújtása Csehszlovákiának, ahol felbomlott a rend. R. M. Nixon lesz az USA új elnöke. Am. asztronauták 110 km távolságról tízszer körülrepülik a Holdat. Megtalálják az i. sz. 70-ben lerombolt Heródes-féle templom alapjait Jeruzsálemben. V. de Vasarely op-art faszbóra a *Bidim* C. Marino Marini elkészíti *Mies van der Rohe* bronz portrészobrát. O. Kokoschka festménye *A matróz felesége*, Helen Frankenthaler akrilfestménye a *Hangformák*. Ligeti György csembalóra írt kompozíciója a *Continuum*. K. Penderecki újabb műve a *Capriccio Siegfried Palm* számára, szólócellóra. Peskó Zoltán *Egy szent nő képe* c. művét szopránra, gyermekhangokra és kamaraegyüttesre komponálta. Jancsó Miklós új filmje a *Csend és kiáltás*. Gleb Panfilov rendezte *A tűzön nincs átkelés* c. szovjet filmet. Nobel-díjat a jap. Kavabata Jaszunari kap. Makovecz Imre tervei szerint elkészül Tatabányánál, az országút mentén a Csákányosi Csárda.

Megjelenik Illyés Gyula FEKETE-FEHÉR c. kötete, Weöres MERÜLŐ SATURNUS c. kötete és A KÉTFEJŰ FENEVAD c. színjátéka. Nagy László műfordításkötete a DARÁZSKIRÁLY, Juhász Ferenc 12 000 soros eposzi víziója a GYERMEKDALOK az év java terméséből valók. Gyurkó László egyéni feldolgozásban mutatja be az ősi témát SZERELMEM ELEKTRA c. darabjában. Mészöly Miklós regénye a SAULUS, Kardos G. György regénye az AVRAHAM BOGATIR HÉT NAPJA és főképpen Örkény EGYPERCES NOVELLÁK c. kötete a magy. prózairodalom jelentős eseményei. Déry önéletrajzi jellegű műve: ÍTÉLET NINCS, Márai Sándoré a NAPLÓ 1958–1967.

P. H. Johnson ang. ironő regénye A LÉTÉRT VALÓ KÜZDELEM (The survival of the fittest — legrátermettebb fennmaradása). Am. ang. darab J. Heller MEGBOMBÁZ-TUK NEW HAVEN (We bombed in N. H.). J. Updike regénye a HÁZASPÁROK (The couples).

T. Dorst TOLLER (Az író) c. drámája a Bajor Tanácsköztársaság atmoszféráját idézi. S. Lenz nagy sikerű regénye a NÉMETÓRA (Deutschstunde) történelmi lelkiismeretvizsgálat egy javítóintézeti lány fejlődésrajzának tükrében. G. Kunert novelláskötete A TEMETÉS TELJES CSÖNDBEN MEGY VÉGBE (Die Beerdigung findet in aller Stille statt). Az osztr. P. Handke színdarabja a KASPAR.

A fr. ir.-ból csak N. Sarraute AZ ÉLET ÉS HALÁL KÖZÖTT (Entre la vie et la mort) c. regényét említjük.

V. P. Akszjonov ÁLMOKKAL ÉS TÚLZÁSOKKAL VEGYES TÖRTÉNET (vagy MEGY A HORDÓ VÁNDORÚTRA — Zatovarjonnaja bocskotara) c. és Ny. Sz. Jevdokimov A NÉLKÜLÖZHETETLEN EMBER (Nyeobhogyimij cselovek) c. — a háborúból visszatérő és helyét nem találó katona témáját felújító — regénye, valamint legalább V. Tendrjakov A VÉG (Koncsina) c. kisregénye említendők a szovjet-or. ir.-ból.

A len. L. Rózewicz groteszkje: KOTLIK, AZ ÖREG HÖLGY (Stara kobieta wysiaduje). A cseh J. Mucha regénye a HIDEG ÉGBOLT ALATT (Studené slunce) figyelemre méltó mű. Vladan Radovanović szerb kísérleti prózája, amelyet PUSTOLINA (a címben a „puszta” szó bujkál) fedőcím alatt adott ki Belgrádban, egy új nyelv, új gondolkodásmód, új kifejezőmód kidolgozását tűzi ki céljául: posztmodern, de ugyanakkor Hlebnjиков kísérleteire emlékeztet.

1969 Az előző évi mozgalmak nyomán a nyugat-európai baloldal hallatja hangját: Franco-ellenes tüntetések Spanyolországban, Írország szinte hadiállapotba kerül, De Gaulle lemond és G. Pompidou veszi át az elnöki hivatalt. A kín. KP XI. kongresszusa beszámol az elért „eredményekről”, Lin Piaót jelöli Mao utódjául. Az amerikaiak lassú visszahúzódása a legyőzhetetlen Vietnamból. Júl. 16-tól 24-ig tart az am. *Apollo -11* sikeres útja: ember lép a Holdra. A művészetekben erősödnek a neoavantgarde vagy posztmodern és protestáló tendenciák: az utóbbira jó példa a sp. Equipo Cronica festőcsoport képe az agresszió ellen: *Behatoló*. Deim Pál művei igen összetett tartalmat hordoznak: *Kompozíció murális feladatokhoz II*, akárcsak a cseh Jan Kubiček festménye (akrilvásznon): *Vertikális rendszerek*. Varga Imre Radnóti szellemét ragadja meg szobrán. E. Křenek zeneszerző műve a *Német mise*, Ligeti György a *Tíz darab fűvösötösre*. Milko Kelemen operája az *Ostromállapot* (Camus nyomán). A. Mita szovjet rendező filmje a *Ragyogi, ragyogi, csillagom!* Sára Sándor befejezi a *Feldobott kő* forgatását, F. Fellini elkészül a *Satiricon* (Petronius nyomán) c. filmmel. Nobel-díjat S. Beckett kap.

Weöres kombinatorikus-permutációs próza-groteszkje a TÉMA ÉS VARIÁCIÓK. Vas István kötete a NEM SZÁMÍT. Nagy László műfordításai a BABÉRFÁK címet kapják. Juhász Ferenc kötete a SZENT TÚZÖZÖN REGÉI ÉS ANYÁM. Képes Géza: CSERÉPHALOM. Örkeny darabja a PISTI A VÉRZIVATARBAN; elkészül a MACSKAJÁTÉK színpadi feldolgozása. Konrád György regénye a LÁTOGATÓ. Tolnai Ottó regénye a ROVARHÁZ. Illés Endre novellái a SZIGORLAT c. kötetben. Ottlik Géza összegyűjtött elbeszélései a MINDEN MEGVAN címet kapták. Illyés

önéletrajzi jellegű „esszeregénye” az öregségről és a világról a KHÁRON LADIKÁN. Németh László tanulmánykötete: AZ ÉN KATEDRÁM. Megjelenik Bukarestben Méliusz József harminc évvel korábban megírt regénye: VÁROS A KÖDBEN.

Az ang. ir.-ból említjük Doris Lessing A NÉGY KAPUS VÁROS (The four-gated city) c. regényét, az am. ang. ir.-ból Philip Roth regényét, PORTNOY PANASZA (Portnoy's complaint), az ugyancsak am. Kurt Vonnegut ÖTÖS SZÁMÚ VÁGÓ-HÍD VAGY A GYERMEKEK KERESZTES HADJÁRATA (Slaughterhouse-five or the children's crusade) c. regényét és az ausztrál Dymphna Cusack A MEGPERZSELT FA (The half-burt tree) c. regényét.

P. Härtling A CSALÁDI ÜNNEP (Das Familienfest) c. — ném. nyelvű — regényében azt mutatja be, hogy az emlékek, élmények milyen különböző megvilágításba kerülnek különböző emberek interpretálásában. A svájci mester, Fr. Dürrenmatt JÁTSSZUNK STRINDBERGET! (Play S.) c. színdarabjában lényegében kigúnyolja a polgári házasságok „poklával” foglalkozó tragédiákat (mint a svéd szerző *Haláltánc* c. darabja).

Egy hol. regény: J. H. Wolkerstól a TÖRÖK GYÜMÖLCS (Turks fruit) és egy dán: K. Riffbjergtől az ANNA (ÉN) ANNA (A. (jeg) A.).

A fr. F. Mauriac regénye az EGY HAJDANI FIATALEMBER (Un adolescent d'autrefois). R. Queneau regénye az IKARUSZ REPÜLÉSE (Le vol d'Icare). Claude Roy önéletrajzi írása az ÉN MAGAM (Moi je). Claude Mauriac feltűnést keltő tanulmánya AZ IRODALOMTÓL A NEM-IRODALOMIG (De la littérature à l'altérité).

J. A. Jevtusenکو versei EZÜSTFENYVES (Szerebrjanij bor) címen jelennek meg. J. V. Bondarev a személyi kultusz légkörét idézi fel ROKONOK (Rodsztvennyiki) c. regényében. B. S. Okudzsava regénye a SZEGÉNY AVROSZIMOV (Bednij A.) a dekabrista fölkelést követő vizsgálatok idejébe vezet. J. V. Trifonov pedig értelmiségi problémákkal foglalkozik CSERE (Obmen) c. kisregényében (amelynek tematikáját 1970-ben és 1971-ben két másik kisregény folytatja). A len. M. Jastrun AZ EMLÉKEZET JELKÉPEI (Godlja pamięci) címen teszi közzé verseit, T. Konwicki pedig ÁLLATEMBERRÉM (Zwierzczykoupior) címen ír regényt, amelyben egy kisfiú képzeletvilágába vetíti fantáziáit. A szl. I. Stodola visszaemlékezéseinek a SZOMORÚ IDŐK, SZOMORÚ HÁZ (Smutné časy, smutný dom) címet találja. A bolg. E. Sztanev regényt ír SZIBIN HERCEG LEGENDÁJA (Legenda za Sz., preszlavszkija knjaz) címen.

1970 A vietnami konfliktus kiterjed Kambodzsára. Baloldali győzelem a chilei elnökválasztáson, Salvador Allende hivatalba lép. Fegyverszünet Izrael és az EAK (valamint Jordánia) között. A nyugat-ném. politika kelet felé „nyit”: szerződések a Szovjetunióval, Lengyelországgal. 1970-től Bruno Kreisky a kancellár Ausztriában. Thomas Barthel ném. tudósnek sikerül az inka írás megfejtése. A szovjet *Venyera-7* eléri a Vénuszt, és 35 percen keresztül üzeneteket közvetít. Ricardo Bofill *Walden 7* szabálytalan épületei Barcelonában (1975-ig). Duane Hanson ironikusan realista plasztikája a *Turisták*. Haraszty István „kinetikus” konstrukciója a *Fügemagozó*. Jan Cikker szl. komponista műve: *Hommage à Beethoven*. Ligeti György befejezi a *Kamarakonzert 13 zenészre* c. darabot. K. Penderecki művei: *Második*

vonóskonzert és Kozmogónia. L. Visconti filmje a *Halál Velencében* (Th. Mann nyomán), Makk Károlyé a *Szerelem* (Déry nyomán), Huszárik Zoltáné a *Szindbád* (Krúdy nyomán), Jancsó Miklóse az *Égi bárány.* Nobel-díjat A. I. Szolzsenyicin kap.

Kiadják Kassák ÖSSZES VERSEIT. Illyés verse a KOSZORÚ, színdarabja a TISZTÁK. Megjelenik Weöres EGYBEGYÜJTOTT ÍRÁSOK c. kötete. Nagy László új verse a BARTÓK. Pilinszky verseskötete a NAGYVÁROSI IKONOK, benne az INTROITUSZ és a PASSIÓ. Juhász Ferenc prózaversei: VÁZLAT A MINDENSÉGRŐL és egy hosszúverse a HALOTTAK KIRÁLYA. Sütő András szépprózája az ANYÁM KÖNNYŰ ÁLMOT IGÉR. Galgóczi Erzsébet novellája az ORBÁN TECA HÁZA, riportja a NÁDTETŐS SZOCIALIZMUS. Sík Endre visszaemlékezései: BEM RAKPARTI ÉVEK. 1970-ben indul a VILÁGIRODALMI LEXIKON Király István szerkesztésében; 1986-ig tíz kötete jelent meg.

Az ang. C. P. Snow regénye a VÉGSŐ DOLGOK (Last things) a konzervatív narráció hagyományait követi. Az am. S. Bellow szokásos, satirikus hangnemében ír MR. SAMMLER BOLYGÓJÁ (Mr. Sammler's planet) c. regényében. Irwin Shaw GAZDAG EMBER — SZEGÉNY EMBER (Rich man, poor man) c. regénye egy Amerikába bevándorolt ném. család viszontagságos sorsát dolgozza fel. A ném. nyelvű ir.-ból Arno Schmidt ZUBOLY ÁLMA (Zettels Traum) c. regényóriását emeljük ki, amely a posztmodern ném. ir. egyik főműve, tudomány, pszichológia, szexualitás, nyelvi játék fantasztikus elegye. Mellette még két regényre hivatkozunk: az NDK szerző, Wolfgang Joho GESZTENYE (Kastanie) és az osztr. Th. Bernhard A MÉSZÉGETŐ TELEP (Das Kalkwerk) c. művére.

A flam. Hugo Raes regénye az UTASOK AZ IDŐTLENSÉGBEN, ill. a svéd Lars Gyllensten PALOTA A PARKBAN (Palatset i parken) c. műve szintén figyelemre méltók.

Új ösvényeket vágó fr. regény R. Merle ÜVEGFAL MÖGÖTT (Derrière la vitre) és főképpen Michel Tournier műve, A RÉMKIRÁLY (Le roi des aulnes — ez Goethe *Erlkönig* c. versének fr. fordítása, szó szerint az égerfák királya). Ol. regény Guido Piovene műve a HIDEG CSILLAGOK (Stelle fredde).

A. A. Voznyeszenszkij a JÉG 69 (Ljod 69) c. poemájában egy fiatal leány fagyhalála kapasan a modern ember problémáival viaskodik. A sikeres színpadi szerző, A. Ny. Arbuzov ezúttal kissé groteszk lírai humorral mondja el AZ ARBÁT MESÉI (Szkazki sztarovo — az öreg — Arbata) c. darabja cselekményét. J. V. Trifonov VÁLSÁGBAN (Predvarityelnije itogi — előzetes eredmények) c. kisregényében folytatja az értelmiségi sors elemzését. A mindennapi élet aktuális kérdéseihez nyúl V. G. Raszputyin VÉGNAPOK (Poszlednyij szrok) c. kisregényében, míg a nagy kirgiz elbeszélő, Cs. Ajtmatov a mítoszvilág peremén és az emberi brutalitás szörnyűségei közepette ábrázolja mély száналommal egy kisfiú tragédiáját FEHÉR HAJÓ (Belij parahod) c. mesteri novellájában. Maria Dabrowska posztumusz regénye az EGY GONDOLKODÓ EMBER KALANDJAI (Przygody czlowieka myślącego) szinte végigkíséri a len. történelmet a XX. sz. első évtizedeitől egészen a II. világháború végéig; Stanisław Lem igen érdekes tanulmánya a FANTASZTIKUM ÉS FUTUROLÓGIA (Fantastyka i futurologia). A szerb ir.-ból kiemelkedik Meša Selimović AZ ERŐD ÉS FOGLYA (Tvrđjava) c. regénye, amely a hatalom birtoklásának

veszélyeivel és az emberi egyéniség megőrzésének problémájával foglalkozik. A bolg. Emiljan Sztanev történeti regénye, AZ ANTIKRISZTUS (Antihriszt) a vallási fanatizmus világába vezet. Atanaz Nakovszki elbeszélése, amelynek hőse váratlanul egy „más dimenzióba” kerül és onnan ismeri meg önmagát, embertársait és a világot, a maga nemében egyedülálló: ÁRNYÉK NÉLKÜL (Bez senki) a címe.

1971 Anvar Szadat egyiptomi elnök próbálkozásai a közel-keleti kérdés rendezésére. Megalakul Banglades (Kelet-Pakisztán); háború India és Pakisztán között. Lin Piao marsall sikertelen puccskísérlet után elmenekül Kínából, és repülőgép-szerencsétlenség áldozata lesz. Az első *Szaljut* űrállomás felbocsátása a Szovjetunióból. Az am. Apollo-15 eléri a Holdat, az asztronauták terepjáróba szállnak. 1971 és 1977 között építi R. Piano és R. Rogers a *Pompidou-központot* Párizsban. Vigh Tamás szobra az *Életfa*; az osztr. Alfred Hrdlicka rézkarcsorozata *A dúvad térhódítása* (Sztravinszkij nyomán, 1951). L. Bernstein a washingtoni Kennedy Kultúrcentrum felavatására komponálja *Miséjét*. Ligeti György balettje a *Lontano* (Messze). Jancsó Miklós filmje a *Még kér a nép*; I. Bergmané a *Suttogások, sikolyok*. Pablo Neruda Nobel-díjat kap.

Nagy László oratorikus költeménye az ÉG ÉS FÖLD a technicizmus természetrontó veszedelme ellen szól. Megszületik Illyés BÁL A PUSZTÁN ÉS BÖLCSEK A FÁN c. színjátéka, valamint HAJSZÁLGYÖKEREK c. esszékötete. Déry kisregénye a KÉPZELT RIPORT EGY AMERIKAI POPFESZTIVÁLRA (színpadi feldolgozása 1972-ben). Hernádi Gyula regénye az ERŐD. Kardos G. György regénye: HOVÁ TÚNTEK A KATONÁK? (előzmény 1968). Mándy önéletrajzi ihletésű elbeszélése: EGY EMBER ÁLMA.

Az ang. G. Greene memoárkötete: EGY ILYEN ÉLET (A sort of life). Az am. E. Albee színműve: MINDENNEK VÉGE (All over). J. C. Oates am. író regénye: CSODAORSZÁG (Wonderland), A. Miller interjúkötete: ÉLETEM ÉS ÉVEIM (My life and times). Posztumusz gyűjtemény Chr. Okigbo nigériai költő verseiből: LABIRINTUSOK (Labyrinths).

Ném. nyelvű fontos művek: P. Weiss költői drámája, HÖLDERLIN, H. Böll (NSZK) regénye, a CSOPORTKÉP HÖLGGYEL (Gruppenbild mit Dame), valamint az osztr. P. Celan posztumusz verseskötete, HŐSZÓLAM (Schneepart).

A fr. Claude Simon regénye a VEZETŐ TESTEK (Les corps conducteurs). J.-P. Sartre műve. A CSALÁD IDIÓTÁJA (L'idiot de la famille) nem egyéb, mint G. Flaubert életrajza.

A sp. R. Hernández a MOZDULATLAN ZSARNOK (El tirano inmóvil) c. regénye az 50-es évek Madridjának atmoszféráját idézi fel. Bolíviai regény A. Céspedes műve, AZ AKASZTOTT ELNÖK (El presidente colgado). A perui Manuel Scorza közlése *A csendes háború* (La guerra silenciosa) c. ötkötetes ciklusának (1971-1979) első részét: DOBPERGÉS RANCASÉRT (Redoble por R.).

K. M. Szimonov regénye AZ UTOLSÓ NYÁR (Poszlednyje leto) lezárja a nagy honvédő háború eposzát. J. V. Trifonov harmadik kisregénye a HOSSZÚ BÚCSÚZÁS (Dolgoje proscsanyije). A len. T. Nowak regénye az ÖRDÖGFIK (Diabły).

Izraeli regény: Itámár Jáoz-Keszt A MADÁR ÁRNYÉKA (Cél hacipor) c. műve.

1972 Nixon elnök látogatása Pekingben az USA és Kína egyezkedési lehetőségének jele. „Tavaszi offenzíva” Vietnámban, egyes déli területek felszabadítása. Aug. végén kirobban a Watergate-ügy. Okt. végén létrejön a megegyezés a VDK és az USA között. A *Venyera-8* automatikus űrállomás a Vénuszon, az am. *Pioneer-10* űrszonda a Pluto felé indul. Somogyi József megalkotja *Dózsa-szobrát*. Duane Hanson műve a *Bowery, jelenet New York nyomornegyedéből*. Luc Ferrari zenekari kompozíciója 2500 diapozitív vetítésével az *Itt a Föld beszél*. K. Penderecki 16 kórusangra komponált műve a *Salamon, Énekek Éneke*. Luis Buñuel filmje *A burzsoázia diszkrét bája*. Bob Fosse rendezte a *Kabarét* (Liza Minellivel). Heinrich Böll Nobel-díjat kap.

Megjelenik Pilinszky SZÁLKÁK c. verseskötete. Weöres PSYCHÉ c. „verses regénye” a játékos költői alak- és nyelvteremtés egyedülálló bravúrja. Vas István válogatott verseinek gyűjteménye A KIMONDHATATLAN. Mátyás önéletrajzi ihletésű elbeszéléskötete a MI AZ, ÖREG? (benne A SIKER FÉNYÉBEN). Kassák kritikai és elméleti írásait AZ IZMUSOK TÖRTÉNETE c. kötet tartalmazza.

Az ang. T. Stoppard drámája az AKROBATÁK (Jumpers). Az ang. am. ir.-ból A. Ginsberg AMERIKA PUSZTULÁSA (The fall of America) c. verseskötetét és B. Malamud A LAKÓK (The tenants) c. regényét említjük.

Az NDK író, U. Plenzdorf színpadra is alkalmazott kisregénye AZ IFJÚ WERTHER ÚJ SZENVEDÉSEI (Die neuen Leiden des jungen W.) a goethei Werther-problémát ülteti át mai viszonyok közé. Svájcban M. Frisch NAPLÓ 1966–1971 (Tagebuch 1966–1971) c. munkájára utalunk.

Flam. regény H. Claustól a SZÉGYEN (Schaamte).

R. Merle fr. író utópisztikus katasztrófaregénye a MALEVIL; A. Lanoux regénye A VÖRÖS KAKAS (Le coq rouge).

A sp. J. Guillén öregkori verseinek gyűjteménye: LAPSZÉLEN (Al margen).

V. Vaszilikosz gör. író új műve: Z NAPLÓJA (Tó ismerőljia tu Z. — vö. 1966).

Megjelenik Sz. A. Dangulov A KUZNYECKI HÍD (Kuznyeckij moszt) c. or. regénytrilógiájának első része (2. rész 1975, 3. rész 1978; magyarul az 1–2. rész együtt ZÁRT AJTÓK MÖGÖTT címen, a 3. DÖNTŐ HÓNAPOK címen jelent meg). Az oroszul író manysi J. Scsztalov kisregénye az AMIKOR A NAP RINGATOTT (Kogda kacsalo menyja szolnce). T. Rózevicz színműve a LENGYEL TEMETÉS (Pogrzeb po polsku). A cseh J. Marek elbeszéléskötete az ÉJSZAKAI UTAZÁS (Noční jízda). Milan Rúfus szl. költő verseskötete a SZEGÉNYEK ASZTALA (Stól chudobných). D. Čosić szerb író történelmi regényciklusának első kötete a HALÁL IDEJE (Vreme smrti, 1979-ig további három kötet). N. Hrisztov bolg. író dokumentumregénye a NYOMTALANUL ELTŰNTEK NYOMÁBAN (Po dirjata na bezszedno izcesznalite).

Efrájim Kishon izraeli író szatirikus regénye: RÓKA A TYÚKKETRECBEN (Hasúal belül hatarnegolim).

1973 Aláírják a fegyverszüneti egyezményt az USA és a VDK között. Konferencia szerveződik Helsinkiben az európai biztonság és együttműködés kérdéseiről. Katonai lázadás Chilében, Allende elnököt megölik, a hatalmat a junta élén

álló A. Pinochet tábornok ragadja magához. Konrad Lorenz közlése az ökológiai kiáltványát a természet védelmére. Az űrkutatás újabb hatalmas fellendülése; a Szovjetunió is küld járművet a Holdra, megfigyelik a Vénusz felszínét. Picasso halála alkalmából reprezentatív grafikái kiállítás Berlinben a világ vezető művészei részvételével. V. de Vasarely képe a *Színvilág*. L. Bernstein baletta a *Dibuk* (Anszi nyomán). Szokolay operája a *Sámson*. F. Fellini filmje az *Amarcord*. Marco Ferreri rendezésében készült a *Nagy zabálás*. Nobel-díjat Patrick White ausztrál írónak adnak.

Illyés verseskötete: MINDEN LEHET, Nagy Lászlóé: VERSBEN BUJDOSÓ (benne a címadó vers), Juhász Ferencé A MEGVÁLTÓ ARANYKARD, Tandori Dezsőé: EGY TALÁLT TÁRGY MEGTISZTÍTÁSA (benne a VÁLTOZATOK EGY HOMOKÓRÁRA c. vers). Megjelenik Déry kisregénye: KEDVES BÓPER...! Gion Nándor regénye: VIRÁGOS KATONA, Mészöly Miklós elbeszélése: ALAKULÁSOK.

Az ang. Edward Bond drámája a BINGO, nálunk *Dáridó*, ill. *Fej vagy írás* címen játszották és P. Shafferé az EQUUS (Ló). G. Greene regénye A TISZTELETBELI KONZUL (The honorary consul). D. Lessing regénye a NYÁR, SÖTÉTSÉG ELŐTT (The summer before the dark). Am. ang. regény: Ph. Roth A KEBEL (The breast) és K. Vonnegut A BAJNOKOK REGGELIJE (Breakfast of champions) c. műve. A ghanai A. K. Armah történelmi regénysorozata a KÉTEZER ÉVSZAK (Two thousand seasons), a nigériai W. Soyinka regénye A FÉKEVESZTETTSÉG ÉVADA (The season of anomy).

Az NDK kitűnő írója, F. Fühmann magyarországi elményeiről számol be a HUSZONKÉT NAP VAGY AZ ÉLET ÚTJÁNAK FELE (Zweiundzwanzig Tage oder die Hälfte des Lebens) c. művében. A svájci Fr. Dürrenmatt színműve A KOLLABORÁNS (Der Mitmacher).

A svéd Harry Martinson verseskötetének címe a FÜCSOMÓK (Tuvor). Lars Gustafsson regénye a GYAPJÚ (Yllet), Eyvind Johnsoné pedig a Néhány lépéssel közelebb a hallgatáshoz (Nagra steg mot tytnadem).

A fr. J. M. G. Le Clézio regénye AZ ÓRIÁSOK (Les géants). H. Michaux belga költő kötete a PILLANATOK (Moments). Szenegáli kisregény S. Ousmane XALA (név) c. írása.

E. Montale ol. költő új kötete a NAPLÓ 71-BŐL ÉS 72-BŐL (Diario del 71 e del 72), esszékötetete a HARMINCKÉT VARIÁCIÓ (Trentadue variazioni).

A rom. A. Ivasiuc regénye az ÁRADAT (Apa).

Sp. nyelvű versek a nicaraguai Ernesto Cardenal kötetében: JÓSLATOK MANAGUÁRÓL (Oráculos sobre Managua). Arg. regény J. Cortázar műve, a MANUEL KÖNYVE (Libro de M.). A perui M. Vargas Llosa új regénye a PANTALEÓN ÉS A HÖLGYVENDÉGEK (P. y los visitantes).

Két or.-szovjet regény: J. V. Trifonovtól a TŰRELMETLENSÉG (Nyetyerpenyije) és B. S. Okudzsavá: MERSZI AVAGY SIPOV KALANDJAI (M. ili pohozsgyenyije Sipova). J. P. Kazakov elbeszéléskötete az ÉSZAKI NAPLÓ (Szevernyij dnyevnyik). Cseh regények: M. V. Kratochvíltól az EURÓPA KERINGŐZÖTT (E. tančila valčik) és V. Páraltól AZ IFJÚ EMBER ÉS A FEHÉR BÁLNA (Mladý muž a bílá velryba). A szerb. M. Lalić igen népszerű regénye a HADISZERENCSE (Ratna sreća).

Örm.-szovjet regény: Gevork Emin HÉT ÉNEK ÖRMÉNYORSZÁGRÓL (Jot erg Ajastani masin).

Végül két jap. regényt: Abe Kóbótól az EMBER A DOBOZBAN (Hako otoko) és Ōe Kenzaburótól a KÖRÜLVETTEK ENGEM A VIZEK LELKEMIG (Kozui wa vaga tamaszijui ojobi) c. művet említjük meg.

1974 Megállapodás Egyiptom és Izrael között. Portugáliában a hadsereg megdönti a fasiszta rendszert. A Watergate-ügy miatt Nixon, az USA elnöke aug.-ban lemond. A biotechnika felismeri a gének (öröklési faktorok) befolyásolhatóságának módját. Schaár Erzsébet főműve *Az utca* szinte szétfeszíti a szobrászat határait. B. Heiliger bronzplasztikája *A nagy inga*. Kokas Ignác festménye az *Életfa*. Szöllősy András zenekari műve a *Sonorita*. Ligeti György zenekarra írta a *San Francisco polifóniát*. D. D. Sosztakovics befejezi a *XIV. szimfóniát*. A Nobel-díjat két svéd író, Eyvind Johnson és Harry Martinson kapja.

Magy. archaikus népi imádságok gyűjteménye a HEGYET HÁGÉK LŐTÖT LÉPÉK (Erdélyi Zsuzsanna gyűjtése). Pilinszky köteté a VÉGFIFEJET (benne többek közt az ÍGY TELTEK NAPJAINK és a KÖLTEMÉNY c. versek, valamint lírai jelenetek: GYEREKEK ÉS KATONÁK, SÍREMLÉK, „URBI ET ORBI” — A TESTI SZERELEMRŐL). Szilágyi Domokos verseskötete a FELEZŐIDŐ. Juhász Ferenc prózai műve az ÍRÁS EGY JÖVENDŐ ŐSKOPONYÁN. Dobai Péter regénye a CSONTMOLNÁROK, Spiró Györgyé a KERENGŐ. Duba Gyula szociográfiája a VAJÚDÓ PARASZTVILÁG.

Az ang. R. Graves verseskötete a KAPUNÁL (At the gate); A. Burgess regénye a NAPÓLEON-SZIMFÓNIA (N. symphony). Am. regény J. Heller VALAMI TÖRTÉNT (Something happened) c. műve. önéletrajz pedig Ph. Roth FÉRFIÉLETEM (My life as a man) c. munkája.

A nem. (NLK) Sarah Kirsch verseskötete a VARÁZSIGÉK (Zaubersprüche), H. Böll (NSZK) kisregénye a KATHARINA BLUM ELVESZTETT TISZTESSÉGE (Die verlorene Ehre der K. B., — a terrorizmus légköréről).

Skandináv művek: H. Laxness esszékötete a MI, IZLANDIAK (Islendingaspjall). A. Lundkvist svéd elbeszéléskötete a KÉPZELET KASTÉLYA ÉS A HÉTKÖZNAPOK KÖVEI (Fantasiens slot och vardagens stenar). Leif Panduro dán prózája a MINDEN VILÁGOK LEGJOBBIKA (Den bedste af alle verdener).

A fr. ir.-ból A. Malraux memoárjainak új kötetét. AZ OBSZIDIÁN-FEJET (La tête d'obsidienne) említjük. Claude Mauriac közreadja memoársorozatának első részét, a MOZDULATLAN IDŐT (Le temps immobile. 1978-ig még négy kötet). Kongói verseskötet J. B. Tati-Loutard könyve, a KONGÓI KRÓNIKÁK (Chroniques congolaises).

V. Aleixandre sp. verseskötete a MEGISMERÉS DIALÓGUSAI (Dialogos del conocimiento) címet kapta. Kubai regény A. Carpentier RENDSZEREK ÉS MÓDSZEREK (El recurso del método) c. munkája. P. Neruda chilei költő posztumusz emlékirata: BEVALLOM, ÉLTEM (Confieso que he vivido).

O. Elitisz gör. költő verseskötete a HETEROGÉNEK (Ta etherothali).

Az or.-szovjet költészet terméséből D. Sz. Szamojlov *HULLÁM ÉS KŐ* (Volna i kameny) és A. A. Tarkovszkij *VERSEK* (Sztijihotvorenyija) c. kötetét említjük. V. O. Bogomolov regénye a *NEGYVENNÉGY AUGUSZTUSÁBAN* (V avgusztye szorok csetvjortovo). A len. költészet Z. Herbert zárt ciklusával *COGITO ÚR* (Pan C.) és Cz. Miłosz kötetével, a *MERRŐL KÉL A NAP ÉS MERRE NYUGSZIK?* (Gdzie wschodzi słońce i kody zapada) gazdagodik. S. Mrożek színművet ír *EMIGRÁNSOK* (Emigranci) címen. A szl. Ladislav Ballek regénye a *POSTA DÉLEN* (Južná pošta). A szlov. B. Župančič regénye a *GARMADA* (Grmada).

Finn epikus költői alkotás P. Haavikko *HÚSZ MEG EGY* (Kaksikymmentä ja yksi), parafrázis a *Kalevala*-eposz témáira.

1975 Franco halála után Juan Carlos sp. király lesz. A VDK hadserege elfoglalja Dél-Vietnamot. Helsinkiben 33 európai állam — köztük hazánk —, valamint Kanada és az USA aláírja a biztonság és együttműködés 10 alapelvét. Libanonban fellángol a polgárháború. Szovjet—am. közös űrprogram. Ecuadorban 5000 éves városi kultúrát fedeznek fel. Varga Imre elkészíti *Károlyi Mihály* szobrát. H. Moore szobra az *Elesett harcos*. Kurtágh műve a *Négy dal Pilinszky János verseire*. M. Kagel zenekari műve a *Mare Nostrum* (a Földközi-tenger mint kultúrközpont). P. P. Pasolini befejezi — halála előtt — utolsó filmét, a *Salót* (Sade nyomán), F. Fellini pedig a *Casanovát*. Nobel-díjat Eugenio Montale kap.

Ilyés Gyula ir.-i tanulmányaiból ad ki kötetet, *IRÁNYTÚVEL* címen. Megjelenik Vas István verseskötete, az *ÖNARCKÉP A HETVENES ÉVEKBŐL*, valamint Nagy László összegyűjtött műveinek kötete, a *VERSEK ÉS VERSFORDÍTÁSOK*. Mándy regénye: *ZSÁMBOKY MOZIJA*, Szilágyi Istváné *KŐ HULL APADÓ KÚTBÁ*, Lakatos Menyhérté *FÜSTÖS KÉPEK*, Balázs Józsefé *MAGYAROK*.

Ang. színművek: S. Beckett *NEM ÉN* (Not I) és H. Pinter *SENKIFÖLDJE* (No man's land). Ang. am. regények: S. Bellow *HUMBOLDT AJÁNDÉKA* (Humboldt's gift) és W. Percy *ÜZENET A PALACKBAN* (The message in the bottle) c. könyve. I. B. Singer elbeszéléskötete: *SZENVEDÉLYEK* (Passions). Ném. nyelvű színmű Franz Xaver Kroetz (NSZK): *A FÉSZEK* (Das Nest), M. von der Grün regénye a *CÚSZÓS UTAK* (Stellenweise Glatteis).

A fr. C. Simon regénye a *DOLGOK TANÍTÁSA* (Leçon de choses). Rom. regények közül E. Barbu *INCOGNITO* c. tetralógiáját (1975–1980), M. Preda *DELÍRIUM* (Delirul) és Constantin Ţoiu *VERANDA VADSZÖLŐVEL* (Galeria cu vită sălbatică) c. könyvét említjük. N. Guillén kubai költő öregkori verseinek címe: *ÉS MÁS KÖLTEMÉNYEK* (Y otros poemas). G. García Márquez kolumbiai író regénye a *PÁTRIÁRKA ALKONYA* (El otoño del patriarca).

Alekszandr I. Gelman or.-szovjet író színműve: *EGY PB-ÜLÉS JEGYZŐKÖNYVE* (Protokol odnovo zaszedanyija). J. V. Bondarev regénye a *PART* (Bereg). V. G. Raszputyin kisregénye az *ÉLJ ÉS EMLÉKEZZ* (Zsivi i pomnyi), V. M. Suksiné a *HARMADIK KAKASSZÓRA* (Do tretyih petuhov). Cs. Ajtmatov or. nyelvű elbeszélése *KORAI DARVAK* (Rannyije zsuravli). A cseh V. Páral *ÖRÖM EGÉSZEN REGGELIG* (Radost až do rána) címen ír regényt. A szerb V. Popa

verseskötete a FARKAS-SÓ (Vučja so). D. Mihajlović regénye a PETRIJA KOSZORÚJA (Petrijin venac). V. Zupan szlov. író regényeposza a jugoszláv népfelszabadító háborúról: MENÜETT GITÁRRA ÉS HUSZONÖT LÖVÉSRE (Menuet za kitaro — na petindvajset strelov).

Béhçet Necatigil tör. költő verseskötete: FEKETÉN-FEHÉREN (Karalar-aklar).

- 1976** Argentínában katonai junta veszi át a hatalmat. Vietnam egységes állam. Mao Ce-tung halála után özvegyét és három vezető államférfit „a négyek bandáját” letartóztatják. Indira Gandhi diktátori hatalmat kap. Jimmy Carter lesz az USA elnöke. Az am. *Viking* úrszonda leszáll a Marson. Chr. de Portzamparc épületei Párizs 13. kerületében (Quartier des Hautes-Formes). Jean-Michel Meurice absztrakt képe: *Cím nélkül*. Szintén absztrakt festmény F. Rouan *Tanulmánya* (a „Saisons”-sorozat számára). Bódy Gábor a rendezője az *Amerikai anziksz*, B. Bertolucci pedig *A huszadik század* (két rész) c. filmnek. Nobel-díjat kap Saul Bellow.

Weöres Sándor verseskötetének címe: ÁTHALLÁSOK, Pilinszky kötete a KRÁTER (benne: KÖRKÉP ÉS HATTYÚDAL, TEREK, valamint a címadó vers). Örkény színműve a KULCSKERESŐK. Mészöly regénye a FILM, Gáll Istváné a MÉNESGAZDA (filmen 1978). Galgóczi regénye A KÖZÖS BŰN, Bálint Tibor regényének címe a ZOKOGÓ MAJOM. Balázs József kisregénye a KOPORTOS. Megjelenik Füst Milán NAPLÓJA (két kötetben), továbbá Lukács György háromkötetes filozófiai szintézise, A TÁRSADALMI LÉT ONTOLÓGIÁJA.

Ang. am. regény E. L. Doctorow RAGTIME (Könnyűzene) c. könyve. P. White ausztrál író regénye a LEVÉLKOSZORÚ (A fringe of leaves).

Ném. nyelvű az NDK-beli Christa Wolf VISSZAPERELT EMLÉKEZET (Kindheitsmuster) c. regénye. Kiadják az osztr. R. Musil NAPLÓJÁT.

A fr. A. Robbe-Grillet regénye: EGY FANTOMVÁROS TOPOLOGIÁJA (Topologie d'une cité fantôme).

A rom. A. Ivasiuc regénye A HATALOM ÁRNYÉKÁBAN (Racul), F. Neagu regénye pedig a NAGYVÁROSOK SZÉP BOLONDJAI (Frumosii nebuni ai marilor orașe).

C. Fuentes mexikói sp. író nagy regénye: FÖLDÜNK (Terra nostra) világtörténelmi vízió. Arg. regény Manuel Puig A PÓKASSZONY CSÓKJA (El beso de la mujer araña).

Az or.-szovjet prózát B. S. Okudzsava DILETTÁNSOK UTAZÁSA (Putyesesztvije diletantov, folyóiratban 1976–1978) és J. V. Trifonov HÁZ A RAKPARTON (Dom na naberezsnoj) c. műve képviseli. D. Kiš szerb író kisregénye a BORISZ DAVIDOVICS SÍREMLÉKE (Grobница za Borisa Davidoviča).

Az észtr P. Kuusberg ESŐCSEPPEK (Vihmapiisad) címen ír regényt.

- 1977** Negyvenegy év után ismét parlamenti választások Spanyolországban; sp., ol. és fr. kommunista vezetők találkozása Madridban, az ún. „eurokommunizmus” programja. Indira Gandhi kisebbségben marad és visszalép. Menachem Begin Izrael miniszterelnöke. A. Szadat egyiptomi elnök látogatása Jeruzsálemben,

beszéde a Knesszetben (parlament), békejavaslati. Kísérletezés a *Space Shuttle* űrrepülőgéppel. Anthony Caros absztrakt vasplasztikája: *CCXC asztali darab*. A. A. Tarkovszkij filmje a *Sztalker* (A. és B. Sztrugackij fantasztikus könyve alapján). Nobel-díjat Vicente Aleixandre kap.

Weöres Sándor válogatott antológiája a magy. költészet „rejtett értékeiből és furcsaságaiból”: *HÁROM VERÉB HAT SZEMMEL* (Kovács Sándor Iván előszavával és Bata Imre tanulmányával). Illyés Gyula verseskötete a *KÜLÖNÖS TESTAMENTUM*, Csoóri Sándoré a *LÁTOGATÓ EMLÉKEI* (benne a *VADFIÚ HAJJAL* c. vers). Juhász Ferenc verseket és esszéket vegyesen tartalmazó kötetet ad ki *SZERELMES HAZATÁNTORGÁS* címen. Az erdélyi Sütő András bibliai tárgyú szindarabja a *KÁIN ÉS ÁBEL*. Szabó Magda regénye a *RÉGIMÓDI TÖRTÉNET*, Konrád Györgyé a *VÁROSALAPÍTÓ*, Nádas Péteré az *EGY CSALÁDREGÉNY VÉGE*. Örkény kisregénye a *RÓZSAKIÁLLÍTÁS*. Németh László önéletrajzi írásainak posztumusz gyűjteménye a *HOMÁLYBÓL HOMÁLYBA*.

J. Tolkien ang. író versben és prózában írt meseelbeszélése: *SILMARILLION* (előzmény 1937 és 1954), a „Hobbit”-regények kiegészítése. Az ang. am. Ph. Roth regénye a *VÁGY PROFESSZORA* (The professor of desire).

A ném. G. Grass új regénye a *FÉLSZEGÚSZÓ* (Der Butt), Günter Wallraff riportkönyve a *SENZÁCIÓGYÁRTÓ* (Der Aufmacher) a világ elé tárja a nyugatnémet Springer-konzern legbelső titkait. G. Kunert verseskötete az *ÚTBAN UTÓPIA FELÉ* (Unterwegs nach Utopia). Az osztr. E. Canetti önéletrajzi sorozatának első része a *MEGŐRZÖTT NYELV* (Die gerettete Zunge).

Theun de Vries hol. író regénye a *TITKOK BIRODALMA* (Het readselrijk).

Breyten Breytenbach előbb száműzetésben élő, majd bebörtönözött dél-afrik. költő afrikaans nyelven írt verseinek kötete (részben ném. fordításban); *DÉL KERESZTJE* (Kreuz des Südens).

Fr. nyelvű E. Guillevic verseskötete, a *BIRTOKRÓL* (Du domaine). A. Wurmser regénye az *EGY TALÁLT LÁNY* (Une fille trouvée). Az algériai E. Roblès regénye a *SZIRÉNEK* (Les sirènes).

Ol. regény L. Sciascia könyve a *CANDIDE AVAGY ÁLOM SZICÍLIÁBAN* (Candido ovvero un sogno fatto in Sicilia).

A Buzura rom. író regénye a *GÖG* (Orgolii).

A sp. nyelvű verseskötetek közül R. Alberti a *SZÁMŰZETÉS ÉS A VÁRAKOZÁS VERSEI* (Poemas del destierro y de la espera) c. és P. Neruda posztumusz, *ÖSSZEGYŰJTOTT FOGYATÉKOSSÁGOK — 2000* (Defectos escogidos — 2000) c. művét említjük.

B. Ahmadulina or. költőnő verseskötete a *GYERTYA* (Szvecsa). Cs. Ajtmatov kisregénye a *TENGERPARTON FUTÓ TARKA KUTYA* (Pegij pjosz, beguscsij krajem morja). Cseh és szl. nyelvű regények: V. Páral *ÁLTALÁNOS CSODA* (Generální zázrak) és Ladislav Ballek a *SEGÉD* (Pomočnik). A Nobel-díjas szerb I. Andrić posztumusz regénye az *OMER PASA* (Omér paša Latas). Bolg. regény P. Vezsinovtól a *SOROMPÓ* (Barierata).

Jaspál hindi író regénye az *AMITA* (név).

1978 A magy. királyi korona 34 év után visszatér Amerikából Budapestre. Terroristák elrabolják és két hónap után megölik Aldo Moro, ol. kereszténydemokrata politikust. Szandinista felkelés Nicaraguában Somosa diktátor uralma ellen. Megállapodás Szadat és Begin között Camp Davidban Carter elnök — mint vendéglátó — a tanú. Carol Wojtyła krakkói bíboros II. János Pál néven római pápa lesz. Véres tüntetés és fegyveres siita megmozdulás a per. sah ellen. „A nép temploma” nevű am. szekta 900 tagja kollektív öngyilkosságot követ el a guayanai őserdőben. Képzőművészetből csak Claude Viallat *A természettől a festészetig* c. térbeli kompozíciót említjük. K. Penderecki operája *Az elveszett paradicsom*. Nobel-díjat Isaac B. Singer kap.

Megjelenik Nagy László posztumusz verseskötete, a JÖNNEK A HARANGOK ÉRTEM, valamint Weöres HARMINCÖT VERS és Tandori Dezső MÉG ÍGY SEM c. kötet (benn az 1976823/A₂ — ELŐSZÓ PAUL KLEE-HEZ c. vers). Csalog Zsolt regénye: PARASZTREGÉNY. Lengyel Péter regényének CSERÉPTÖRÉS, Bereményi Gézáának LEGENDÁRIUM a címe.

H. Pinter ang. író újabb színműve az ÁRULÁS (Betrayal). G. Greene újabb regénye AZ EMBERI TÉNYEZŐ (The human factor). Ang. am. regény I. B. Singertől a SHOSA (név).

A ném. H. M. Enzensberger (NSZK) verses eposza, a TITANIC PUSZTULÁSA (Der Untergang der Titanic) a tragikusan elsüllyedt hajó nevét metaforaként használja saját világunk pusztulásának érzékeltetésére. S. Lenz kritikai regénye a HONISMERETI GYŰJTEMÉNY (Heimatismuseum).

A fr. S. de Beauvoir visszaemlékezéseinek SARTRE: EGY ÉLET KÉPE (S.: image d'une vie) címet adja. A marokkói T. Ben Jelloun regénye a MOHA A BOLOND, MOHA A BÖLCS (M. le fou, M. le sage).

Rom. nyelvű verseskötet Nichite Stănescu lírai ciklusa, az EPICA MAGNA (Nagy epika).

Or. verseskötet Jurij Kuznyecov VERSEK (Sztyihi) c. könyve. A. N. Ribakov regénye a NEHÉZ HOMOK (Tyazsolij peszok). Kisregény V. P. Asztafjev a VÉGTSZTÉSSÉG (Poszlednij poklon) c. kötet. Szerb nyelvű B. Pekić ARANYGYAPIJÚ (Zlatno runo) c. regényfolyama (1–2. rész, 1981-ig további három kötet jelent meg) és Mirko Kovač regénye a SZENVEDÉSEK KAPUJA (Vrata od utrobe).

J. Marcinkevičius litv. költő új verseskötete AZ ÉLET GYENGÉD ÉRINTÉSE (Gyvenimo švelnus prisiglan dimas) címen jelent meg.

1979 Vietnam felszabadítja Kambodzsát a Pol Pot-rendszer uralma alól. A siíták vezetője, Khomeini ajatollah visszatér emigrációjából Iránba, és az új Iszlám Köztársaság élére áll, a sah elmenekül. Brezsnyev és Carter aláírják a Salt II egyezményt Bécsben. Sandinista győzelem Nicaraguában. A szovjet csapatok átlépik Afganisztán határát. Az am. *Voyager-1* elhalad a Jupiter mellett, a *Skylab* űrlaboratórium a tengerbe zuhan. Képzőművészet: Luciano Castelli figuratív festménye a *Luciano + Salome (nappal + éjjel)*. Werner Fassbinder filmje *Maria Braun házassága*. Volker Schlöndorffé *A bándogdob* (Grass nyomán). Nobel-díjat Odisszeasz Elitisz kap.

Örkény posztumusz drámája a FORGATÓKÖNYV. Csurka István darabja a HÁZMESTERSIRATÓ. Gyurkó László regénye a FAUSTUS DOKTOR BOLDOGSÁGOS POKOLJÁRÁSA, Esterházy Péteré a TERMELESIREGÉNY (KISSREGÉNY) és Hajnóczy Péteré a HALÁL KILOVAGOL PERZSIÁBÓL. Két erdélyi verseskötet: Farkas Árpád ALAGUTAK A HÓBAN és Kányádi Sándor FEKETE-PIROS VERSEK c. könyve.

Az ang. am. regények közül J. Heller GOLD A MENNYBE MEGY (Good as G. — jó, mint G.), N. Mailer A HÓHÉR DALA (The executioner's song — dokumentumregény) és B. Malamud DUBIN ÉLETEI (Dubins lives) c. könyvét említjük. P. White ausztrál író regénye A TWYBORN-ÜGY (The Twyborn affair), a dél-afr. N. Gordimeré a BURGER LÁNYA (Burger's daughter).

A ném. nyelvű ir.-ból H. Böll regényét, GONDVISELŐ OSTROMZÁR (Fürsorgliche Belagerung), említjük.

Vercors elbeszélése: FARKASCsapda (Le piège à loup). A fr. nyelvű szenegáli Mariama Bâ regényének ILYEN HOSSZÚ LEVÉL (Une si longue lettre) a címe.

Az or. nyelvű ir.-ból R. I. Rozsnyesztvenszkij poemája, a 210 LÉPÉS (210 sagov), Alesz M. Adamovics és Danyil A. Granyin dokumentumregénye Leningrád hősi helytállásáról, A BLOKÁD KÖNYVE (Blokadnaja knyiga, 1981-ig) hiteles történelmi bemutatás. V. V. Bikov (Bikau) belor. író kisregényének az Ő KATONÁI (Jaho bataljon) a címe. A len. Jerzy Krzysztón regénye: TÉBOLY (Obłęd). A szl. Peter Jaroš regénye az EZERÉVES MÉH (Tisíročná včela). Bolg. darabok: J. Radickov színműve, REPÜLÉSI KÍSÉRLET (Opit za letene) és Sztanislav Sztratjev komédiája A VELÚRZAKÓ (Szako ot velur).

Liu Bin-jan kín. riportkönyve EMBEREK ÉS DÉMONOK KÖZÖTT (Zsen jao sijian) címen jelenik meg.

1980 Siíta fegyveresek, majd a kormány túsul tartják az USA követségének személyzetét Teheránban (1979. nov.—1981. jan.). A moszkvai olimpiai játékokat számos állam politikai célokra használja fel távolmaradásával. Lengyelországban megalapítják a Szolidaritás szakszervezetet, munkabeszüntetések. Kitör a háború Irak és Irán között; Ronald Reagan lesz az USA 40. elnöke. A *Voyager-1* elhalad a Szaturnusz mellett, és felvételeket közvetít. Zalaváry Lajos felépíti Budapesten az Atrium Hyatt szállodát (1980–1982). Elkészül Melocco Miklós *Radnóti*-szobra Győrött. Lynn Chadwick ércszobra: *Sétáló palástos figurák*. Jon Borofsky képe: *Kettéhasított fej*. W. Fassbinder filmje a *Berlin Alexanderplatz* (Döblin regénye alapján). Szabó István — Oscar-díjas — filmje a *Mephisto* (Klaus Mann regényének felhasználásával). Nobel-díjat a len. Czesław Miłosz kap.

Weöres verseskötete: ÉNEK A HATÁRTALANRÓL. Ottlik Géza PRÓZA címen elbeszéléseket, esszéket, vallomásokat egybegyűjtő kötetet ad ki. Grendel Lajos elbeszéléskötetének ÉLESLOVÉSZET a címe.

P. Shaffer színműve, az AMADEUS Mozartról szól. Ang. regény A. Burgess a FÖLDI HATALOM (Earthly powers) c. könyve, nigériai Cyprien Ekwensi regénye: SZEMBESZEGÜLÉS (Divided we stand).

Ném. nyelvű regény M. Walseré (NSZK) A HATTYÚS HÁZ (Das Schwanenhaus).

Az osztr. P. Handke GYEREKTÖRTÉNET (Kindergeschichte) címen kisregényt tesz közzé.

B. Breytenbach afrikaans nyelvű prózaműve az EGY ÉVAD A PARADICSOMBAN (Een seizoen in het Paradijs).

A fr. E. Guillevic MÁSOK (Autres) címen adja ki új verseit. H. Michaux fr.-belga költő verseskötete a HANG AZ ENGEDETLENSÉGNEK (Une voix pour l'insubordination). Fr. nyelvű regények: F. Sagantól A KUSHADÓ KUTYA (Le chien couchant), N. Sarraute-tól a SZÓHASZNÁLAT (L'usage de la parole) és J. Semprun-tól a MILYEN SZÉP VASÁRNAP (Quel beau dimanche).

Az ol. ir.-ból csak a tudós esztéta, Umberto Eco A RÓZSA NEVE (Il nome della rosa) c. rendkívüli sikerű regényét említjük.

M. Preda rom. író háromkötetes regénye A LEGSZERETETTEBB A HALANDÓK KÖZÖTT (Cel mai iubit dintre paminteni).

A sp. nyelvű ir.-ból regényeket sorolunk fel: J. Goytisolo könyve a TEMETŐ (Makbara) és az arg. M. Puig műve az ÖRÖK ÁTOK (Maldición eterna).

V. G. Raszputyin or. kisregénye az ISTEN VELED MATYORA! (Proscsanyije sz Matyoroj). Cs. Ajtmatov or. nyelvű regénye az EGY ÉVSZÁZADNÁL HOSSZABB EZ A NAP (I dolse veka dlitszja gyeny). Len. regény A. Kuśniewicz VITRÁZS (Witraz) c. könyve. V. Holan cseh költő összegyűjtött verseinek NOCTURNO (Nokturnál) a címe.

Minél közelebb jutunk a saját korunkhoz, annál nehezebb állást foglalni, mi értékálló és maradandó abból, ami a közelmúltban és a jelenben keletkezett. A történelmi eseményeket egyszerűbb regisztrálni — akár a mai napig —, de az irodalmi kronológiának nem ez a célja. Kitekintésképpen a könyvünkben eddig szereplő történelmi személyek, államférfiak, vezetők és népek sorsáról közlünk még egy-két adatot az 1980 utáni évekből.

1981-ben frankóista spanyol katonatisztek vissza akarták szerezni a hatalmat, de ezt a fiatal király személyes, bátor fellépésével megakadályozta. Egy merénylet rálőtt az amerikai elnökre, aki könnyebben, nem sokkal később II. János Pál pápa egy török terrorista golyójától súlyosan megsebesült, szerencsére nem halálosan. Szadat egyiptomi elnök életét viszont kioltotta a gyilkos golyózápor, amelyet merényleti egy katonai szemlén zúdítottak rá. Néhány évvel később Indira Gandhi asszonyt is merénylet söpörte le a világpolitikai színpadról. Wojciech Jaruzelski generális már 1981-ben a válságba jutott Lengyelország miniszterelnöke lett, az év végén pedig katonai kormányzatot vezetett be. A világpolitika szereplői közül F. Mitterand ugyancsak 1981-ben lett Franciaország elnöke hét évre, s azóta újabb hét évre megválasztották. Margaret Thatcher brit miniszterelnök-asszony a Falkland-szigetek körül Argentínával 1982-ben kitört konfliktusban mutatott makacs hajthatatlanságot, aminek következtében a parányi szigetek brit státusa megmaradt, a katonák által diktatorikusan irányított Argentínában pedig gyökeres rendszerváltás következett be.

A legnagyobb jelentőségű világpolitikai fordulatot azonban az 1985. év hozta el, amikor a Szovjetunió vezetése Mihail Sz. Gorbacsov kezébe került, aki reformpolitikájával alapvető belső változásokat visz keresztül, a világpolitikában pedig magához ragadta a kezdeményezést.

Korunk a technika korszaka, a világűr meghódításának, netán különböző — hasznos és veszedelmes — célokra való felhasználásának kora. A beláthatatlan technikai fejlődés útja sikeres és olykor sikertelen kísérleteken keresztül vezet. Az űrrepülőgép, a Space Shuttle 1981-ben megtette első útját, de rendszeres alkalmazására még várni kell. Az USA-beli űrkísérletek egy időre megtorpantak az 1986 januárjában hétfőnyi személyzettel fellőtt és néhány perc múlva felrobbant *Challenger*-2 űrrepülőgép katasztrófája óta. A civilizált világ energiaszükségletének kitermelésében oly nagy részt vállaló atomreaktorok építésére és üzemeltetésére fokozott figyelmet fordítanak, amióta az 1986. évi csernobili atomszerencsétlenség bekövetkezett. Mindez azonban nem gátolja meg a technikai továbbfejlődést, amely a legszembevetőbben talán az emberi agy képességeinek hatványozott sokszorosát teljesíteni tudó számítógépek egyre számosabb területen való alkalmazásában mutatkozik meg, és nem állítja meg, egyetlen percre sem, a további kutatást és kísérletezést. A technikai fejlődés alapja a természettudomány, amelynek szinte beláthatatlan perspektívái részben a világ matematikai modellekbe való foglalása, részben a biológia természetátalakító lehetőségei felé nyílnak.

A tudományok és a technika új eredményei megváltoztatták az embernek a világról alkotott képét. Az irodalom és a művészetek a kísérletezés stádiumába jutottak — tulajdonképpen már legalább egy évszázad óta. A XX. sz. valóban forradalmasította az irodalmat is, a művészeteket is, és ma már látjuk, hogy ez a forradalmasodás az I. világháború körüli évtizedekben ment végbe.

Akkor kezdtek a festők alapvetően másképp látni, mint korábban, akkor hallottak és komponáltak a világ vezető zenészei új skálákban, akkor születtek azok az irodalmi művek, amelyek nélkül nem jöttek volna létre a mai irodalom új irányzatai, törekvései, eredményei. T. S. Eliotnak még mindig adósa a mai költészet, James Joyce-nak a mai próza, Bertolt Brechtnek a mai drámairodalom, az 1920-as évek fiatal szovjet rendezőgárdájának a mai színház. Ennek az állításnak a bizonyítása messze vezetne, és nem is volna helyén az 1980-nal végződő kronológiai kitekintésben.

Hogy azonban csaknem napjainkig eljuthassunk, közlünk, ill. kiragadunk még néhány hazai — ill. magyar nyelvű — adatot, és közöljük a legrangosabb nemzetközi irodalmi díjban, a Nobel-díjban részesítettek listáját 1981-től kezdve.

1981-ből két magyar filmet említünk: Gazdag Gyula *Bankett* és Gothár Péter *Megáll az idő* c. munkáit. 1983-ból való Sára Sándor történelmi dokumentumfilmje, a *Pergőtűz*, Gyarmathy Livia filmje, az *Együttélés* és az Oscar-díjas Szabó István filmje az Osztrák—Magyar Monarchia híres kémtörténetéről, a *Redl ezredes*.

A magyar irodalom 1981. éve elsősorban prózában gazdag; Spiró György IKSZEK c. regényével lép színre, Mándy Iván TÁJAK, AZ ÉN TÁJAIM címen elbeszéléseit teszi közzé, Tandori Dezső olvasónaplójának AZ ERŐSEBB LÉT KÖTELÉBEN címet választja. Rába György pedig finom kritikai beleérzéssel megírt elemzést ad BABITS MIHÁLY KÖLTÉSZÉTE 1903–1920 c. monográfiájában.

1982-ben jelenik meg a termékeny Hegedüs Géza első, kordokumentum értékű önéletrajzi kötete, az ELŐJÁTÉKOK EGY ÖNÉLETRAJZHOZ; 1983-ban Vas István NEHÉZ SZERELEM c. önéletrajzi és kortörténeti prózájának két kötete. 1984-ben Weöres Sándor új verseskötete, a POSTA MESSZIRŐL és Hegedüs Géza önéletrajzában folytatása, az EGY JÓLNEVELT FIATALEMBER FELKÉSZÜL; 1985-ben a szlovákiai magyar író, Grendel Lajos ÁTTÉTELEK c. prózaművére utalunk. Határokon túlmutató fontossága miatt megemlítjük 1986-ból az ERDÉLY TÖRTÉNETE c. háromkötetes történettudományi művet, amely Köpeczi Béla főszerkesztésében jelent meg.

Mindez persze csak ízelítő abból az irodalmi termésből, amely 1981 és 1986 között magyar nyelven napvilágot látott. Hogy európai vagy annál is szélesebb körű válogatásra vállalkozhassunk, még néhány évnyi távlatra van szükség.

A Nobel-díjasok listája aránylag biztos útmutató. 1981-ben az osztr. Elias Canetti részesítették a díjban, akinek a munkáival már többször találkoztunk. 1982-ben Kolumbia nagy írója, Gabriel García Marquez kapta meg a kitüntetést. 1983-ban az ang. William Golding, 1984-ben az akkor 83 éves cseh lírikus, Jaroslav Seifert. 1985-ben az „új regény” egyik kiváló képviselőjének, a fr. Claude Simonnak adományozták a díjat, míg végül 1986-ban az első fekete bőrű, ang. nyelven publikáló regény- és drámaírónak, a nigériai Wole Soyinkának. Hadd zárja az ő neve azt a sort, amelyet az írásbeliség kezdetétől saját korunkig törekedtünk adatok felsorolásán keresztül bemutatni.

NÉVMUTATÓ

(ÖSSZEÁLLÍTOTTA: WENNER ÉVA)

- Abarbanel, Isaak (1437–1508) 85
Abd el-Krim (1882?) 256, 262
Abdullah al-Mamum (820 k.) 48
Abdullah bin Abdulkadir Munsil (1797–1854) 187
Abdurrahmán, Mohmand (1632?–1707) 126
Abe Kobo (1924) 314, 328
Abel, John Jacob (1857–1938) 282
Abélard, Pierre (Petrus Abaelardus, 1079–1142) 55, 56
Abell, Kield (1901–1961) 282, 292
Ábrányi Emil (1851–1920) 210, 218, 229
Achebe Chinua (1930) 308, 311, 319
Adam, Adolphe Charles (1803–1856) 178
Adamov, Arthur (1908–1970) 296, 301, 304, 306
Addison, Joseph (1672–1719) 125, 127
Adorno, Theodor W. (1903–1969) 292
Ady Endre (1877–1919) 231–240, 242–245, 247–252, 259, 318
Aemilius Paulus (i. e. II. sz.) 24
Aëtius, Flavius (390 k.–454) 42
Afinogenov, Alekszandr Nyikolajevics (1904–1941) 284
Agamemnón (i. e. 1400–1300) 11, 30
Agga (i. e. 2600 k.) 9
Agirbiceanu, Ion (1882–1963) 248
Agnon, Samuel Josef (1888–1970) 270
Ágoston, Szent (Aurelius Augustinus, 354–430) 40, 41, 67
Agrippa von Nettesheim, Heinrich Cornelius (1486–1535) 87
Ahikar (i. e. VI–V. sz.) 14
Ahmadulina, Bella Ahatovna (1937) 331
Ahmatova, Anna Andrejevna (1889–1966) 246, 248
Aho, Juhani (1861–1921) 217, 224
Ahovjan, Hacsatur (1805–1848) 194
Aiszkhülosz (i. e. 525. v. 524–456. v. 455) 17
Aiszóposz (i. e. VI. sz.) 14, 29, 97
Ajtmátov, Csingiz (1928) 307, 308, 320, 324, 329, 331, 334
Aken, Piet van (1920) 292
Akenside, Mark (1721–1770) 132
Akszakov, Szergej Tyimofejevics (1791–1859) 192
Akszonov, Vaszilij Pavlovics (1932) 322
Akutagawa, Rjunoszuke (1892–1927) 259, 265
Alanus ab Insulis (Alain de Lille, 1128–1202) 57
Alarcón, Pedro Antonio de (1833–1891) 209
Alarik, nyugati gót vezér (395–410) 41
Al-Battani (900 k.) 50
Albee, Edward (1928) 312, 313, 316, 325
Alberti, Leon Battista (1404–1472) 76, 77
Alberti, Rafael (1903) 262, 265, 267, 279, 285, 302, 331
Albertinus Mussatus (1261–1329) 67
Albertus Magnus (1206 v. 1207–1280) 61, 62, 63
Albinoni, Tommaso (1671–1750) 126
Alciati, Andrea (1492–1550) 91
Aldington, Richard (1892–1962) 267
Aleixandre, Vicente (1898–1984) 276, 301, 302, 328, 331
Alembert, Jean Le Rond d' (1717–1783) 135, 136, 139
Alencar, José Martiniano de (1829–1877) 193
Alexander Neckam (1157–1217) 59
Alexandre de Bernay (XII. sz.) 57
Alexandrescu, Grigore (1810–1885) 185
Alexandriai Kelemen (Flavius Clemens, Titus, 150–215) 35, 36
Alfieri, Vittorio (1749–1803) 16, 141, 143–145, 147
Alfons, Bölcs (Alfonso el Sabio, 1252–1282) 64

- Alfréd, Nagy (871–899) 49, 50
 Algarotti, Francesco (1712–1764) 131
 Alighieri, Dante (1265–1321) 57, 62, 64–67, 70, 77, 81, 103, 192, 218, 247
 Alkaios (i. e. 630–570 k.) 14, 17
 Alkibiadész (i. e. 450 k.–404) 18, 33
 Alkman (i. e. VII. sz.) 14
 Allende, Salvador (1908–1973) 323, 326
 al-Mamun, Abdullah (813–833) 48
 Alonso, Damaso (1898) 289, 304
 Álvares Azavedo, Manuel Antonio (1831–1852) 190
 Alves, Antonio de Castro (1847–1871) 206
 Alves Redol, Antonio (1911–1969) 311
 Alvinczi Péter (1570 k.–1634 k.) 106
 Amadé László (1704–1764) 135
 Amado, Jorge (1912) 270, 308, 312, 317
 Ámánda (i. e. V. sz.) 16
 Amaszisz, II. (Jahmesz, i. e. 570–526) 15
 Ambrus, Szep (Ambrosius, 339–397) 40
 Ambrus Zoltán (1861–1932) 223, 232, 235
 Amenhotep, III. (i. e. 1417–1379) 11
 Amehotep, IV. (Ehnaton, i. e. 1379–1362 k.) 11
 Amenophisz (II. Amenhotep) 11
 Amis, Kingsley (1922) 302
 Ampère, André-Marie (1775–1836) 162
 Amyot, Jacques (1513–1593) 96, 98
 Anakreon (i. e. 572?–487 k.) 15
 Anand, Mulk Rádzs (1905) 300, 316
 Anaxagorász (i. e. 500–428 v. 427) 17
 Anaximandrosz (i. e. 610–546) 15
 Anaximenész (i. e. 585–525) 15
 Andersch, Alfred (1914) 299, 320
 Andersen, Hans Christian (1805–1875) 174, 191
 Andersen Nexø, Martin (1869–1954) 230, 239, 241, 252, 290
 Anderson, Maxwell (1888–1959) 275, 291
 Anderson, Sherwood (1876–1941) 254, 252, 261
 Andrade, Mário Raúl de Moraes (1893–1945) 301
 Andrade, Olegario Victor (1841–1882) 211
 Andrejev, Leonyid Nyikolajevics (1871–1919) 230, 238, 240, 241
 Andrić, Ivo (1892–1975) 256, 290, 302, 312
 Andriušis, Pulgis (1907) 293
 Andrzejewski, Jerzy (1909) 281, 290, 295, 304, 315
 Angelico, Fra Beato (1400–1455) 76
 Angelus Silesius (1624–1677) 120
 Angiolieri, Cecco (1260–1313) 66
 Anicius Manlius Severinus Boëthius (470–524) 43
 Anna, Stuart (1702–1714) 125, 127
 Annaeus Lucanus, Marcus (39–65) 30
 Annaeus Seneca, Lucius (i. e. 4–i. sz. 65) 29, 30, 31, 97
 Anszári, Bájazid (1525?–1585?) 101
 Anouilh, Jean (1910–1987) 279, 281, 286, 301, 304, 309
 Anselm, Szent (1033–1109) 53
 Antal, Remete Szent (Antóniosz, 250 k.–356) 38
 Antiochiai Ignác, Szent (Ignatiosz, ?–110) 33
 Antoine, André (1858–1943) 220
 Antonioni, Michelangelo (1912) 316, 319
 Antonius, Marcus (i. e. 83?–30) 26, 27
 Anzengruber, Ludwig (1839–1889) 204
 Apáczai Csere János (1625–1659) 116
 Apicius (III. sz.) 36
 Apitz, Bruno (1900–1979) 308
 Apollinaire, Guillaume (1880–1918) 234, 235, 241, 242, 245, 247, 248, 252, 253, 255, 283, 304
 Apollóniosz, athéni (i. e. I. sz.) 26
 Apollóniosz Rhodiosz (i. e. 295–i. e. 215) 23, 31
 Apor Péter (1676–1752) 131
 Áprily Lajos (1887–1967) 320
 Apsišu, Jekabs (1858–1929) 220
 Apuleius, Lucius (II. sz.) 35
 Aragon, Louis (1897–1982) 255, 257, 260, 263, 270, 271, 274, 275, 277, 285, 286, 287, 290, 295, 302, 305, 308, 311, 315, 321
 Arany János (1817–1882) 182–185, 187–197, 199–202, 208, 211, 212, 220, 221, 243
 Arany László (1844–1898) 206
 Arany(os)rákosi Székely Sándor (1797–1854) 164
 Arbuzov, Alekszej Nyikolajevics (1908) 310, 324
 Archipenko, Alexander (1887–1964) 246
 Arcibasev, Mihail Petrovics (1878–1927) 240
 Arden, John (1930) 300
 Aretino, Pietro (1492–1556) 90, 91
 Argezi, Tudor (1880–1967) 265, 269, 305
 Argüropulosz, Johannes (1415–1487) 78
 Aribáu, Bonaventura Carlos (1798–1862) 172
 Arion (i. e. 600 k.) 14
 Ariosto, Ludovico (1474–1533) 86, 87, 89, 91

- Arisztophanész (i. e. 445–i. e. 385) 18, 19
 Arisztotelész (i. e. 384–322) 20, 21, 61, 62, 78, 80, 85, 98, 116
 Arius (Areiosz, 260 k.–336) 39
 Arkhilokhosz (i. e. VII. sz.) 14, 51
 Armah, Ayi Kwei (1938) 327
 Armstrong, John (1709?–1779) 132
 Armstrong, Louis (1900–1971) 261
 Arnaud, Georges (1917) 297
 Arnauld, Antoine (1612–1694) 117
 Arnd, Johann (1555–1621) 105
 Arndt, Ernst Moritz (1769–1860) 194
 Arnim, Bettina von (1785–1859) 174
 Arnim, Ludwig Achim von (1781–1831) 153
 Arnold, Matthew (1822–1888) 189
 Arp, Hans (1887–1966) 288
 Árpád-ház (X. sz. 1301) 65
 Arpino, Giovanni (1927) 317
 Arrabal, Fernando (1932) 309
 Artaud, Antonin (1896–1948) 262
 Arthur (Arthus, 500 k.) 42, 55, 57, 71
 Asbóth János (1845–1911) 212, 220
 As, Sólem (1880–1957) 250
 Ashikagák (1338–1467) 68
 Asóka Maurja (i. e. 272–236 k.) 22
 Aspdin, Joseph (1799–1855) 165
 Asturias, Miguel Ángel (1899–1974) 269, 291, 295, 302, 311, 320
 Asvaghósa (100 k.) 33
 Aszafjev, Borisz Vlagyimirovics (1884–1949) 273
 Asszarhaddon (Assur-ah-iddina, i. e. 631–669) 13
 Asztafjev, Viktor Petrovics (1924) 332
 Asztalos István (1909–1960) 295
 Asszurbanipál (Assur-ban-apli, i. e. 669–627) 14
 Athália, jeruzsálemi királynő (i. e. 900 k.) 13
 Athanasziosz (Alexandriai, 295–373) 39
 Athénagorász (II. sz.) 35
 Attalos, I. (i. e. 241–197) 23
 Attavante degli Attavanti (1452–1517 k.) 83
 Atterbom, Per Daniel Amadeus (1790–1855) 158, 165
 Attila (434–453) 42
 Auber, Daniel François (1782–1871) 168, 170
 Aubignac, Hédelin d' (1604–1676) 116
 Aubigné, Théodore Agrippa d' (1552–1630) 99, 108
 Auden, Wystan Hugh (1907–1973) 264, 276, 278, 280, 289, 292, 297, 315, 319
 Audiberti, Jacques (1899–1965) 297
 Audry de la Vigne (1457–1527) 84
 Augustus (Octavianus, i. e. 30–i. sz. 14) 25, 28, 29
 Austen, Jane (1775–1817) 156, 157
 Averroës (Ibn Rusd, 1126–1198) 57
 Ávi-Saul, Mordeháj (1898) 319
 Avicenna (Ibn Sina, 980–1037) 52
 Avvakum (1621–1682) 120
 Azorin (José Martínez Ruiz, 1874–1967) 235, 238, 269
 Azsajev, Vaszilij Nyikolajevics (1915–1968) 295
 Azuela, Mariano (1873–1952) 250
 Bă, Mariama (1929–1981) 333
 Babajevszkij, Szemjon Petrovics (1909) 295
 Babel, Isaak (1894–1941?) 261–263, 265, 270, 275, 276
 Babits Mihály (1883–1941) 19, 61, 235, 236, 238, 242–245, 247, 249, 250–252, 255, 259–262, 264, 267, 272, 274–276, 278, 280, 281, 285, 301, 336
 Bach, Alexander von (1813–1893) 193, 194
 Bach, Johann Sebastian (1685–1750) 128, 130
 Bachmann, Ingeborg (1926–1973) 305, 308, 312
 Bachofen, Johann Jakob (1815–1887) 196
 Bacon, Francis (1561–1626) 103, 105, 109
 Bacon, Roger (1214–1292) 62
 Bagrationi, Joane (1768–1830) 198
 Bagrjana, Eliszaveta (1893) 272
 Baïf, Jean-Antoine (1532–1589) 99
 Bajza József (1804–1858) 164, 171, 175, 177
 Bakfark Bálint (1507–1576) 99
 Bakócz Tamás (1442–1521) 89
 Bakunin, Mihail Alekszandrovics (1814–1876) 208
 Balakirev, Milij Alekszejevics (1837–1910) 193
 Balásházy János (1797–1857) 171
 Balázs Béla (1884–1949) 243, 245, 260
 Balázs József (1944) 329, 330
 Balassi Bálint (1554–1594) 98, 100–104
 Balbo, Cesare (1789–1853) 181
 Bălcescu, Nicolae (1819–1852) 185, 187
 Baldwin, James (1924) 313
 Balduin (1096–1099) 54
 Bálint Endre (1914) 296
 Bálint Tibor (1932) 330

- Ballek, Ladislav (1941) 329, 331
 Balmont, Konsztantyin Dmitrijevics (1867–1942) 226, 235
 Balzac, Honoré de (1799–1850) 169–177, 180, 183, 184
 Bána (VII. sz.) 46
 Bandello, Matteo (1485–1561) 95
 Bang, Herman (1857–1912) 214, 219, 239
 Bar Kochba (?–135) 34
 Barabás Miklós (1810–1898) 190
 Baranaukas, Antanas (1835–1902) 196
 Baratinskij, Jevgenyij Abramovics (1800–1844) 180
 Barberino, Francesco da (1264–1348) 66
 Barbu, Eugen (1924) 329
 Barbusse, Henri (1873–1935) 241, 250, 254, 265
 Barclay, Alexander (1476–1552) 87
 Barclay, John (1582–1621) 109
 Barcsay Ábrahám (1742–1806) 141, 300
 Barcsay Jenő (1900–1988) 300
 Barlach, Ernst (1870–1938) 262, 265, 266
 Barnard, Christian (1922) 320
 Báróczi Sándor (1735–1809) 137, 141
 Baroja y Nessi, Pio (1872–1956) 236, 242
 Baróti Szabó Dávid (1739–1819) 144, 155
 Barrie, Sir James Matthew (1860–1937) 236
 Barta Lajos (1878–1964) 250
 Barthel, Thomas (1923) 250
 Barthélemy, Jean Jacques (1716–1795) 145
 Barthes, Roland (1915–1980) 301
 Bartók Béla (1881–1945) 239, 243–245, 249, 251, 252, 259, 268, 276, 278, 280, 287 289
 Bartolini, Luigi (1892–1963) 291
 Báruk (i. e. 200 után) 23
 Basadow, Karl (1723–1790) 177
 Bashkirtseff, Marie (1860–1884) 220
 Baszileiosz, Nagy (329 v. 331–379) 39
 Baszileiosz, II. (976–1025) 51
 Bates, Herbert Ernst (1905) 292
 Báthory István (1571–1586) 98
 Batsányi János (1763–1845) 145–147, 149, 150, 155, 168
 Batteux, Charles (1713–1780) 133
 Batthyány Lajos (1806–1849) 185
 Baudelaire, Charles (1821–1867) 193, 195, 196, 202–204, 220, 259
 Baumgarten, Alexander Gottlieb (1714–1762) 134
 Bayle, Pierre (1647–1706) 122, 124
 Bazaine, Jean (1904) 219, 307
 Bazochis, Guillaume de (1203 elött) 59
 Beardsley, Aubrey Vincent (1872–1898) 226
 Beauharnais, Josephine de (1763–1814) 152
 Beaumarchais, Pierre-Augustin Caron de (1732–1799) 139, 141, 144, 159
 Beaumont, Francis (1584–1616) 106, 107
 Beauvoir, Simone de (1908) 302, 308, 319, 332
 Bebel, August (1840–1913) 213
 Beccadelli, Antonio (1394–1471) 74
 Beccaria, Cesare (1738–1794) 138
 Becher, Johannes Robert (1891–1958) 248, 250, 263, 268, 278, 291
 Bechmann, Max (1884–1950) 260, 268, 283, 284, 287, 295, 296
 Becket Tamás (Thomas Becket, 1118–1170) 57
 Beckett, Samuel (1906) 280, 292, 297, 299, 306, 308, 312, 315, 322, 329
 Becque, Henry (1837–1899) 215
 Bécquer, Gustavo Adolfo (1836–1870) 206
 Beda Venerabilis (672–735) 47
 Bednár, Alfonz (1914) 302
 Beer-Hofmann, Richard (1866–1945) 233
 Beethoven, Ludwig van (1770–1827) 147, 149, 150–154, 157, 158, 161, 164, 165, 167, 231
 Begin, Menachem (1913) 330, 331
 Behan, Brendan (1923–1964) 308
 Behring, Emil Adolf (1854–1917) 225
 Bek, Alekszandr Alfredovics (1903–1972) 288
 Bél Mátyás (1684–1749) 131
 Béla, IV. (1235–1270) 60, 65
 Belinskij, Visszarion Grigorjevics (1811–1848) 173, 181, 183, 185
 Bell, Alexander Graham (1847–1922) 210
 Bellarmino, Roberto (1542–1621) 106
 Bello, Andrés (1781–1865) 165, 181
 Bellori, Giovanni Pietro (1615–1696) 120
 Bellow, Saul (1915) 300, 309, 317, 329, 330
 Bembo, Pietro (1470–1547) 86, 88, 90
 Benavente y Martínez, Jacinto (1866–1954) 240, 247
 Benczúr Gyula (1844–1920) 201, 209, 228
 Benda, Julien (1867–1956) 265
 Benedek, Aniane-i (750 k. 821) 48, 200
 Benedek Elek (1859–1929) 226
 Benedek, Ludwig von (1804–1881) 200
 Benedek, Nursiai (480 k.–547) 44
 Beneš, Jan (1936) 279
 Benét, Stephen Vincent (1898–1943) 278
 Beniák, Valentin (1894–1973) 277

- Beniczky Péter (1603–1664) 118
 Benjámin László (1915–1986) 282, 283, 289, 290, 293, 295, 297, 301, 303, 305, 313, 315, 318–320
 Benjamin, Walter (1892–1940) 277
 Benn, Gottfried (1886–1956) 246, 247, 288, 294, 296
 Bennett, Arnold (1867–1931) 241
 Benoit de Saint-More (XII. sz.) 57
 Benozzo Gozzoli (1420 k.–1497) 78
 Benrath, Frédéric (1930) 314
 Bentres egy. királynő (i. e. 215 k.) 23
 Benz, Carl (1844–1929) 218
 Beöthy Zsolt (1848–1922) 218
 Béranger, Pierre Jean de (1780–1857) 156, 159
 Berceo, Gonzalo de (1195?–1268?) 62
 Berczik Árpád (1842–1919) 230
 Bérczy Károly (1821–1867) 201
 Bereményi Géza (1946) 332
 Berény Róbert (1887–1953) 253
 Berg, Alban (1886–1935) 248, 256, 275
 Bergman, Hjalmar (1883–1931) 268
 Bergman, Ingmar (1918) 313, 314, 325
 Bergson, Henri (1859–1941) 222, 228, 233, 240, 243, 264
 Berio, Luciano (1925) 300
 Berkeley, George (1685–1753) 126
 Berlioz, Hector (1803–1869) 168, 170, 173, 175–177, 183
 Bernanos, Georges (1888–1948) 263
 Bernard, Claude (1813–1878) 200, 314
 Bernardes, Diego (1530?–1596?) 103
 Bernardin de Saint-Pierre, Jacques-Henri (1737–1814) 144, 145
 Bernát, Szent Clairvaux-i (1091–1153) 55
 Bernáth Aurél (1895–1982) 276, 301
 Bernhard, Thomas (1931) 324
 Berni, Francesco (1497–1535) 98
 Bernini, Lorenzo (1598–1680) 114
 Bernstein, Leonard (1918) 317, 325, 327
 Bérout (XII. sz.) 57
 Berto, Giuseppe (1914) 317
 Bertolucci, Bernardo (1940) 330
 Bertrand de Born (1140–1215) 58, 59
 Berzelius, Jöns Jacob (1779–1848) 157
 Berzeviczy Gergely (1763–1822) 153
 Berzsényi Dániel (1776–1836) 148, 151, 152, 154–160, 166, 170, 172, 179, 276
 Bessenyei György (1747–1811) 138, 140–142, 152, 268
 Best (Izrael ben Eliézer, 1698–1760) 131, 159
 Bethlen Gábor (1613–1629) 107, 269
 Bethlen Kata (1700–1759) 132, 137
 Bethlen Miklós (1642–1716) 126
 Beti, Mongo (Alexandre Biyidi, 1932) 302, 305
 Bettinelli, Saverio (1718–1808) 136
 Bêze, Théodore de (1519–1605) 94, 106
 Bezruč, Petr (Vlagyimir Vašek, 1867–1958) 232, 242
 Bhāravi (VII. sz.) 45
 Bhásza (II. sz.) 36
 Bialik, Chajjim Nachman (1873–1934) 236
 Bibbiena (Bernardo Dovizi, 1470–1520) 88
 Bihari Sándor (1855–1906) 219
 Bikau (Bikov), Vaszil (1924) 333
 Binchois, Gilles (1400–1460) 77
 Bión (i. e. II–I. sz.) 25
 Bismarck, Otto von (1815–1898) 197, 211, 222, 230
 Bizet, Georges (1838–1875) 182, 206, 209
 Bjørnson, Bjørnstjerne (1832–1910) 194, 204, 216, 235
 Blaga, Lucian (1895–1961) 256, 272
 Blair, Robert (1699–1746) 132
 Blake, William (1757–1827) 145–147, 152, 161, 162, 166
 Blanc, Louis (1811–1882) 177, 185
 Blasco Ibáñez, Vicente (1867–1928) 227, 232, 241, 250
 Blaumanis, Rudolfs (1863–1908) 232, 237
 Blériot, Louis (1872–1936) 241
 Blixen, Karen (1885–1962) 279
 Bloch, Jean-Richard (1884–1947) 277
 Blok, Alekszandr Alekszandrovics (1880–1921) 237, 239, 247, 253
 Bobrowski, Johannes (1917–1965) 319
 Bocage, Manuel Maria Barbosa de (1765–1805) 144
 Boccaccio, Giovanni (1313–1375) 67–70, 81, 118, 124
 Boccacini, Traiano (1556–1613) 107, 108
 Boccioni, Umberto (1882–1916) 244, 246
 Bocheński, Jacek (1926) 318
 Bod Péter (1712–1769) 138
 Bodin, Jean (1530 k.–1596) 99
 Bodmer, Johann Jakob (1698–1783) 129
 Bódy Gábor (1946–1985) 330
 Boemund (1065–1111 k.) 54
 Boëthius I. Anicius Manlius Severinus B. Bogdanovics, Ippolit Fjodorovics (1743–1803) 143
 Bogdány Jakab (1660 k.–1724) 123

- Bogomolov, Vlagymir Oszipovics (1924) 308, 311, 315, 329
- Boiardo, Matteo Maria (1441–1494) 81, 83
- Boileau-Despréaux, Nicolas (1636–1711) 117, 118, 120, 123
- Boito, Arrigo (1842–1918) 219
- Bojer, Johan (1872–1959) 256
- Boleyn, Anna (1507–1536) 87
- Bolintineau, Dimitrie (1819–1872) 191
- Bolívar, Simon (1783–1830) 155, 161, 167
- Bologna, Giovanni da (1529–1608) 100
- Bolyai Farkas (1775–1836) 171
- Bolyai János (1802–1860) 164, 171
- Bonaventura, Szent (Johannes Fidenza, 1221?–1274) 62
- Bond, Edward (1934) 318, 327
- Bondarev, Jurij Vasziljevics (1924) 314, 323, 329
- Bonfini, Antonio (1425?–1502) 83, 108
- Bonifác, VIII. (1294–1303) 64, 65
- Bonington, Richard Parkes (1801–1828) 165
- Borchert, Wolfgang (1921–1947) 291, 292
- Borges, Jorge Luis (1899–1986) 277, 289, 295
- Borgese, Giuseppe Antonio (1882–1952) 256
- Bornemisza Péter (1535–1584) 96, 99
- Borogyin, Alekszandr Porfirjevics (1833–1887) 193, 220
- Borromini, Francesco (1599–1667) 118
- Borsos József (1821–1883) 175, 297
- Borsos Miklós (1906) 313
- Boscán Almogaver, Juan (1490?–1542) 93
- Bosch, Hieronymus (1450 k. –1516) 86
- Bossuet, Jacques-Bénigne (1627–1704) 116, 117, 121
- Boswell, James (1740–1795) 139
- Botev, Hriszto (1849–1876) 206, 209
- Botha, Louis (1862–1919) 238
- Botticelli, Sandro (1444?–1510) 82, 83
- Botto, Jan (1829–1881) 198
- Boucher, François (1703–1770) 131
- Bouhour, Dominique (1628–1702) 122
- Bouillon, Gottfried (1099–1100) 54
- Boulez, Pierre (1925) 311
- Boullée, Étienne Louis (1728–1799) 144
- Bourdelle, Émile-Antoine (1861–1929) 240
- Boutens, Pieter Cornelis (1870–1943) 240
- Bozveli, Neofit Chilendarski (1785–1848) 209
- Böcklin, Arnold (1827–1901) 194, 206, 211–213, 215
- Böhme, Jakob (1575–1624) 107, 108
- Böll, Heinrich (1917–1985) 295, 298, 302, 304, 309, 315, 319, 325, 326, 328, 333
- Bölöni Farkas Sándor (1795–1842) 173
- Börne, Ludwig (1786–1837) 174
- Braak, Menno ter (1902–1940) 268
- Brabanti Siger I. Sigerius de Brabantia
- Bracciolini, Gian Francesco (1380–1459) 76, 77, 109
- Braga, Teófilo (Joaquim Fernandez, B., 1843–1924) 199
- Brahe, Tycho (1546–1601) 103
- Brahm, Otto (1856–1912) 221
- Brahms, Johannes (1833–1897) 189, 193, 194, 196, 207, 210, 211, 213, 214, 218
- Braille, Louis (1809–1852) 166
- Bramante, Donato d'Agnolo (1444–1514) 86
- Brancati, Vitaliano (1907–1954) 295
- Brâncuși, Constantin (1876–1957) 269, 283
- Brandes, Georg (G. Morris Cohen B., 1842–1927) 207, 291
- Brandys, Kazimierz (1916) 294, 298
- Branner, Hans Christian (1903–1966) 295, 304
- Brant, Sebastian (1458–1521) 84, 87
- Braque, Georges (1882–1963) 246
- Brecht, Bertolt (1898–1956) 224, 236, 255, 258, 259, 263, 266–268, 274, 278, 280, 282, 283, 285, 288, 294, 300, 336
- Bredero, Gerbrand Adriaenszoon (1585–1618) 107
- Brehm, Alfred Edmund (1829–1884) 199
- Breitinger, Johann Jakob (1701–1776) 129, 132
- Brentano, Clemens (1778–1842) 153, 160
- Breton, André (1896–1966) 255, 257, 260, 266, 271, 279
- Breytenbach, Breyten (1939) 331, 334
- Bržana, Jurij (1916) 321
- Březina, Otokar (Václav Jebavý, 1868–1929) 235
- Brezovački, Tito (1757–1805) 152
- Brezsnyev, Leonyid Iljics (1904–1982) 316, 332
- Briand, Aristid (1862–1932) 266
- Bridges, Robert Seymour (1844–1930) 267
- Brigitta, svéd Szent (1303–1373) 70
- Brillat-Savarin, Jean-Anthelme (1755–1826) 167
- Britten, Benjamin (1913–1976) 281, 289, 290, 293, 311, 316
- Brjuszov, Valerij Jakovlevics (1873–1924) 230, 241

- Broch, Hermann (1886–1951) 270, 282, 300
 Brockhaus, Friedrich Arnold (1772–1823) 154
 Brod, Max (1884–1968) 265
 Bródy Sándor (1863–1924) 216, 221, 226, 232, 234, 235, 240, 259, 263
 Bromfield, Louis (1896–1956) 280
 Broniewski, Władysław (1897–1962) 267
 Brontë, Charlotte (1816–1855) 184, 189
 Brontë, Emily (1818–1848) 175, 184
 Browning, Elizabeth Barrett (1806–1861) 187
 Browning, Robert (1812–1889) 184, 203
 Bruckner, Anton (1824–1896) 199, 205, 211, 212, 218
 Brueghel, Peter id. (1525–1569) 97, 98
 Bruggen, Jochem van (1881–1957) 260
 Brunelleschi, Filippo (1377–1446?) 75, 76
 Brunetto Latini (1220–1294) 62
 Bruni, Leonardo (1369–1444) 74
 Bruno, Giordano (1548–1600) 100, 101, 104, 106
 Brunszvik Teréz (1775–1861) 168
 Brutus, Lucius Junius (i. e. VI–V. sz.) 16
 Brutus, Marcus Junius (i. e. 85–42) 26
 Buck, Pearl (Pearl Sydenstricker, 1892–1973) 270, 280
 Budai Ézsaiás (1766–1841) 152
 Buddha (Gautama Siddhārtha, i. e. 560–480 k.) 16, 23, 31, 33
 Buffet, Bernard (1928) 304
 Buffon, Georges-Louis Leclerc, Comte de (1707–1788) 134, 135, 303
 Bulgakov, Mihail Afanaszjevics (1891–1940) 261, 262, 272, 276, 282
 Bulwer-Lytton, Edward George (1803–1873) 173, 174
 Buñuel, Luis (1900–1984) 265, 309, 326
 Bunyan, John (1628–1688) 121, 122
 Bunyin, Ivan Alekszejevics (1870–1954) 244, 249
 Burckhardt, Jacob (1818–1897) 195
 Burgess, Anthony (1917) 328, 333
 Burke, Edmund (1729–1797) 136, 146
 Burljuk, David (1882–1967) 246
 Burnett, Frances Hodgson (1849–1924) 219
 Burns, Robert (1759–1796) 144, 147
 Burri, Alberto (1915) 297
 Busch, Wilhelm (1832–1908) 200
 Butler, Samuel (1835–1902) 206
 Butor, Michel (1926) 307, 311
 Buxtehude, Dietrich (1637–1707) 121
 Buzura, Augustin (1938) 331
 Buzzati, Dino (1906–1972) 284, 315
 Büchner, Georg (1813–1837) 174, 213
 Büchner, Ludwig (1824–1899) 176, 191
 Bürger, Gottfried August (1747–1794) 140, 144, 155
 Byrd, Richard Evelyn (1888–1957) 290
 Byron, George Gordon Lord (1788–1824) 153, 154, 157, 158, 160–165
 Cabell, James Branch (1879–1958) 254
 Cabet, Étienne (1788–1856) 178
 Cadalso y Vázquez, José de (1741–1782) 140
 Caecilius Firmianus Lactantius, Lucius (250–317?) 38
 Calderón de la Barca, Pedro (1600–1681) 110, 112, 113, 116, 118
 Caldwell, Erskine (1903) 271, 272
 Calepino, Ambrogio (Calepinus, XVI. sz. eleje) 86
 Călinescu, George (1899–1965) 281
 Callixtus, Szent (III. sz. eleje) 35
 Callot, Jacques (1592–1635) 112
 Calvino, Italo (1923) 299, 307, 310
 Camões, Luis Vaz de (1525?–1580) 94, 96, 98
 Campanella, Tommaso (1568–1639) 107
 Campbell, Thomas (1777–1844) 149
 Campoamor y Campoosorio, Ramón de (1817–1901) 182
 Camus, Albert (1913–1960) 281, 284–286, 292, 294, 295, 298, 305–307, 322
 Canaletto, Antonio (1697–1768) 131
 Canetti, Elias (1905) 275, 311, 331, 336
 Cankar, Ivan (1876–1918) 235, 238–240
 Canova, Antonio (1757–1822) 147, 150, 152
 Canth, Minna (1844–1897) 216, 218
 Cantor, Georg (1845–1918) 207
 Cao Hszüe-Csin (1715?–1764?) 133
 Cao Jü (1910) 285
 Capa, Robert (1913–1954) 276
 Čapek, Karel (1890–1938) 257, 259, 272, 277, 279
 Čapek Chod, Karel Matěj (1860–1927) 250
 Capet(ing)ek (987–1328) 51
 Capote, Truman (1925) 308, 318
 Caracalla (211–217) 36
 Caragiale, Ion Luca (1852–1912) 213, 217, 221
 Caragiale, Mateiu (1885–1936) 267
 Caravaggio, Michelangelo (1573–1610) 104
 Cardenal, Ernesto (1925) 327
 Carducci, Giosuè (1835–1907) 198, 211, 238
 Carlo Emanuele, I. (1562–1630) 108

- Carlyle, Thomas (1795–1881) 175, 178, 179
 Carnap, Rudolf (1891–1970) 266
 Caro(s), Anthony (1924) 331
 Carossa, Hans (1878–1956) 247, 258, 260, 270, 277
 Carpeaux, Jean Baptiste (1827–1875) 203
 Carpentier, Alejo (1904) 301, 314, 328
 Carrà, Carlo (1881–1966) 301
 Carroll, Lewis (Charles Lutwidge Dodgson, 1832–1898) 200, 206
 Carter, Jimmy (1977–1981) 330, 332
 Cary, Joyce (1888–1957) 282
 Casanova de Seingalt, Giacomo Girolamo (1725–1798) 146
 Cassiodorus, Flavius Magnus Aurelius (490 k.–583 k.) 43, 44
 Cassius, Gaius Longinus (?–i. e. 42) 26
 Cassola, Carlo (1917) 312
 Castellano de' Castellani, Pierozzo (1461–1519) 87
 Castelli, Luciano (1917) 332
 Castelvetro, Ludovico (1505–1571) 98
 Castiglione, Baldassare (1478–1529) 91, 97
 Castillo Solórzano, Alonso de (1584–1648?) 112
 Castro e Almeida, Eugénio de (1869–1944) 228
 Castro, Fidel (1927) 309
 Castro y Bellvis, Guillén de (1569–1631) 108
 Cather, Willa (1873–1947) 264, 270
 Catilina, Lucius Sergius (i. e. 108 k.–62) 25
 Cato, Marcus Porcius (i. e. 234–149) 23, 24
 Cats, Jacob (1577–1660) 110, 117
 Catullus, Gaius Valerius (i. e. 84–54) 26, 81
 Cavalcanti, Guido (1255–1300) 65
 Cavallini, Pietro (1273–1340) 64
 Caviceo, Jacopo (1443–1511) 86
 Cavour, Camillo (1810–1861) 187, 194
 Caxton, William (1422–1491) 81
 Caylus, Philippe (1692–1765) 135
 Ceaușescu, Nicolae (1918) 317
 Cecchi, Emilio (1884–1966) 255
 Čech, Svatopluk (1846–1908) 227
 Cecilia Metella (?–i. e. 20 k.) 27
 Ce Hszi (1834–1909) 230, 232
 Cela, Camilo José (1916) 286, 298
 Čelakovský, František (1799–1852) 178
 Celan, Paul (P. Antschel, 1920–1970) 299, 304, 321, 325
 Celaya, Gabriel (1911) 301
 Cellini, Benvenuto (1500–1571) 96
 Celtis, Conrad (C. Pickel, 1459–1508) 85, 86
 Cendrars, Blaise (Frédéric Sauter-Hall, 1887–1961) 247
 Cernuda, Luis (1904–1963) 273
 Cervantes Saavedra, Miguel de (1547–1616) 101, 102, 105, 108, 143
 Césaire, Aimé (1913) 282, 291, 297, 312, 314
 Céspedes, Augusto (1904) 325
 Cézanne, Paul (1839–1906) 205, 207, 213, 216, 221–223, 236, 266
 Chabrier, Emmanuel (1841–1894) 216
 Chabrol, Jean-Pierre (1915) 312
 Chadwick, Lynn (1914) 298, 333
 Chagall, Marc (1887) 259, 264, 281, 290, 296, 304, 306, 307, 319
 Chamisso, Adelbert von (Louis Charles Adelaide de Ch. 1781–1838) 158
 Champfleury (Jules-François-Félix Husson, 1821 1889) 192
 Champollion-Figeac, Jacques-Joseph (1778 1867) 163
 Chapelain, Jean (1595–1674) 113, 116
 Chaplin, Charlie (1889–1977) 246, 256, 261, 265, 269, 283, 307
 Chapman, George (1559–1634) 103–105, 107, 108
 Chardin, Siméon (1699–1779) 141
 Charles d'Orléans (1394–1465) 78, 79
 Chartier, Alain (1385–1440) 74, 75
 Chastellain, Georges (1404–1475) 80
 Chateaubriand, François René Vicomte de (1768–1848) 150, 151, 154, 186
 Chatterton, Thomas (1752–1770) 139
 Chaucer, Geoffrey (1340?–1400) 70–72, 124
 Chénier, André (1762–1794) 147, 162
 Chesterton, Gilbert Keith (1874–1936) 241, 245
 Chiabrera, Gabriello (1552–1638) 100, 109
 Chillida, Eduardo (1924) 304
 Chirico, Giorgio de (1888–1978) 248, 251, 292
 Choderlos de Laclos, Pierre Ambroise François (1741–1803) 143
 Chopin, Frédéric (1810–1849) 169, 171, 172, 177, 277
 Chrétien de Troyes (1135–1190) 57
 Christine de Pisan (1363–1430) 75
 Churchill, Sir Winston Leonard (1874–1965) 284, 287, 289, 290, 294, 295, 297, 300, 303, 320
 Cicero, Marcus Tullius (i. e. 106–43) 25, 26, 80
 Cikker, Jan (1911) 323

- Cimabue, Giovanni (1260–1302) 64, 94
 Cino da Pistoia (1265 és 1270 között–1337) 64
 Cirill (Kürillosz, 827 k. 869) 49
 Claes, Ernest (1885–1968) 255
 Clarin (Leopoldo E. Garcia-Alas Ureña, 1852–1901) 217
 Claudel, Paul (1868–1955) 22, 233, 236, 243, 246, 254, 268, 272, 280
 Claudianus, Claudius (IV. sz. második fele-404) 40
 Claudius (41–54) 30
 Claudius (Appianus v. Appius Caecus, i. e. IV–III. sz.) 21
 Lauren, Heinrich (Carl Gottlieb Samuel Heun, 1771–1854) 160
 Claus, Hugo (1929) 302, 326
 Clausewitz, Carl von (1780–1831) 170, 171
 Coccioli, Carlo (1920) 297
 Cocteau, Jean (1889–1963) 264, 267, 274, 281, 299
 Coleridge, Samuel Taylor (1772–1834) 147, 148
 Collenuccio, Pandolfo (1444–1504) 83
 Collins, William (1721–1759) 133
 Collins, William Wilkie (1824–1889) 203
 Collodi, Carlo (C. Lorenzini, 1826–1890) 215
 Colonna, Francesco (1433–1527) 85
 Colt, Samuel (1814–1862) 174
 Comenius, Johannes Amos (Jan A. Komenský, 1592–1670) 110, 111, 115–117
 Comisso, Giovanni (1895–1969) 314
 Commodus (180–192) 35
 Comte, Isidore-Auguste-Marie-Xavier (1798–1857) 170, 176
 Condillac, Étienne Bonnot de (1714–1780) 133, 141
 Condorcet, Jean-Antoine-Nicolas de Caritat, Marquis de (1743–1794) 147
 Congreve, William (1670–1729) 123
 Connelly, Marc (Marcus Cook C. 1890–1960) 268
 Conrad, Joseph (Josef Korzeniowski, 1857–1924) 231, 233, 246, 249, 254
 Conscience, Hendrik (1812–1883) 176
 Constable, John (1776–1837) 160, 161, 168, 174
 Constant, Benjamin (Henri B. Constant de Rebecque, 1767–1830) 160
 Contamin, Victor (1840–1893) 221
 Cook, Frederick Albert (1865–1940) 243
 Cook, James (1728–1779) 139, 142
 Cooper, James Fenimore (1789–1851) 163, 164, 167, 178, 179
 Copernicus I. Kopernikus
 Čopić, Branko (1915) 300
 Coppée, François (1842–1908) 210
 Corelli, Arcangelo (1653–1713) 122
 Corinth, Lovis (1858–1925) 227
 Corneille, Pierre (1606–1684) 111–114, 120, 151
 Corneille, Thomas (1625–1709) 121
 Cornelius Nepos (i. e. 100–25) 27
 Corot, Jean-Baptiste Camille (1796–1875) 170, 172, 187, 199, 200
 Corpora, Antonio (1909) 306
 Cortázar, Julio (1914) 327
 Cortez, Hernando (1485–1574) 89
 Cosbuc, George (1866–1918) 225
 Čosić, Dobrica (1921) 298, 302, 326
 Cossa, Francesco (1435 k.–1477) 80
 Coster, Charles de (1827–1879) 202
 Coubertin, Pierre de (1863–1937) 226
 Couperin, François (1668–1733) 129
 Couperus, Louis (1863–1923) 227, 235
 Courbet, Gustave (1819–1877) 186–188, 191, 198, 200
 Cousin, Victor (1792–1867) 174
 Coward, Noel (1899–1973) 284
 Cowley, Abraham (1618–1667) 116
 Cowper, William (1731–1800) 143
 Crabbe, George (1754–1832) 143, 156
 Craig, Edward Gordon (1872–1966) 235, 244, 250
 Crammer, Thomas (1489–1556) 94
 Crashaw, Richard (1612–1649) 114, 115
 Crassus, Marcus Licinius (i. e. 115 k.–53) 25
 Creangă, Ion (1837–1889) 211, 212
 Crébillon, Claude-Prosper Jolyot de (1707–1777) 131
 Crébillon, Prosper Jolyot de (1674–1762) 126
 Cremer, Jacobus Jan (1827–1880) 198
 Cremer, Sir Randal (1838–1908) 220
 Crescimbeni, Gianmaria (1663–1728) 124
 Croce, Benedetto (1866–1952) 234
 Cromwell, Oliver (1599–1658) 115–117
 Cronin, Archibald Joseph (1896–1981) 278
 Cueva, Juan de la (1550–1610) 105
 Curtius, Ernst (1814–1896) 209
 Curtius Rufus, Quintus (I. sz.) 30
 Cusack, Dymphna Ellen (1912) 313
 Cvetajeva, Marina (1892–1941) 244
 Cyrano de Bergerac (Hector Savinien Cyrano, 1619–1655) 114, 116

- Czakó Zsigmond (1820–1847) 181, 182
 Czigány Dezső (1883–1937) 341
 Czöbel Béla (1883–1976) 241
 Czöbel Minka (1854–1947) 225
 Czuczor Gergely (1800–1866) 165, 168, 172, 185, 197
- Csaadajev, Pjotr Jakovlevics (1794–1856) 169, 175
 Csajkovszkij, Pjotr Iljics (1840–1893) 160, 172, 203, 206, 210–213, 221, 223, 225
 Csalog Zsolt (1935) 332
 Csandragupta (i. e. 321–297 k.) 21
 Csang Caj (XI. sz.) 52
 Csang Kai-sek (1887–1974) 261, 264, 268
 Csáth Géza (Brenner József, 1887–1919) 238, 240, 244, 245
 Csáti Demeter (XVI. sz.) 90
 Csattopadjáj, Bankimcsandra (1838–1894) 201, 216
 Csehov, Anton Pavlovics (1860–1904) 216, 219, 221, 224, 226, 228, 230, 231, 234, 237, 320
 Csengery Antal (1822–1880) 193
 Cserei Mihály (1668–1756) 126
 Cseres Tibor (1915) 296, 312, 316, 319
 Csernyisevskij, Nyikolaj Gavrilovics (1828–1889) 192, 197
 Csi Csün-hsziang (XIV. sz.) 70
 Csiang Kuang-cse (1901–1931) 269
 Csikgy Gergely (1842–1891) 201, 209, 213–215, 218–220, 223
 Csing-dinasztia (1644–1911) 114, 187
 Csók István (1865–1961) 225
 Csokonai Vitéz Mihály (1773–1805) 144, 146–153, 159, 160, 200
 Csontváry Kosztka Tivadar (1853–1919) 234, 239
 Csoóri Sándor (1930) 315, 318, 331
 Csou-dinasztia (i. e. 1050 k.–770 k.) 12
 Csou herceg (i. e. XI. sz.) 12
 Csou En-laj (1898–1976) 301
 Csou Tun-ji (XI. sz.) 52
 Csöki Nyima (1737–1803) 151
 Csuhraj, Grigorij (1921) 304
 Csung Jung (500 k.) 43
 Csurka István (1934) 303, 333
- Dabrowska, Maria (1892–1965) 324
 Dacier, Anne (1654–1720) 127
- Dadié, Bernard Binlin (1916) 272, 297
 Dağlarca, Fazıl Hüsni (1914) 311
 Daguerre, Louis Jacques (1789–1851) 176
 Dahl, Johann Christian (1788–1857) 189
 Dahn, Felix (1834–1912) 210
 Daimler, Gottlieb (1834–1900) 220
 Daix, Pierre (1922) 318
 Dali, Salvador (1904) 269, 275
 Damaszkénosz, Ioánnész I. János, Damaszkuszi Szent
 Dandin (VII–VIII. sz.) 45
 Daniel, Samuel (1562–1619) 103, 105
 Dániel próféta (i. e. 166–165 k.) 24
 D'Annunzio, Gabriele (1863–1938) 215, 230, 233, 245
 Da Porta, Luigi (1485–1529) 90
 Dareiosz, I. (Dareus, i. e. 521–486) 16
 Dario, Rubén (Félix Rubén García Sarmiento, 1867–1916) 221, 238
 Darrell, William (1654–1721) 133, 140
 Darvas József (1912–1973) 282, 283, 289
 Darwin, Charles Robert (1809–1882) 170, 179, 195
 Daudet, Alphonse (1840–1897) 201, 203, 206, 207
 Daumier, Honoré (1808–1879) 170, 173, 178, 187, 191, 202
 Dávid Ferenc (1510 k.–1579) 98
 Dávid király (i. e. 1010 k.–970 k.) 12
 Dávid Gyula (1913–1977) 297
 David, Jacques Louis (1748–1825) 144, 152, 153, 155
 Davis, Stuart (1894–1964) 289
 Dawes, Charles Gates (1865–1951) 260
 Dayka Gábor (1769–1796) 146
 Day-Lewis, Cecil (1904) 272
 De Amicis, Edmondo (1846–1908) 219
 Debora (i. e. 1100 k.) 12
 Debussy, Claude Achille (1862–1918) 200, 210, 220, 222, 226, 234, 240, 245, 249
 Decius (243 k.–251) 37
 De Filippo, Eduardo (1900–1984) 291
 Defoe, Daniel (1660?–1731) 124, 125, 128, 129
 Degas, Hilaire Germain (1834–1917) 202, 206, 213, 219, 223
 Deim Pál (1932) 322
 Dekker, Thomas (1570–1638) 105, 107
 Delacroix, Eugène (1798–1863) 164, 167, 168, 170, 173, 175, 176, 187, 190
 Delaney, Shelag (1939) 308

- Delaunay, Robert (1828–1918) 245
 Delavrancea, Barbu (B. Ștefănescu, 1858–1918) 218
 Deledda, Grazia (1871–1936) 226, 239, 247, 255
 Délibes, Leo (1836–1891) 204, 210, 216
 Delille, Jacques (1738–1813) 143
 Della Porta, Giambattista (1535–1615) 104
 Dello Joio, Norman (1913) 297
 Démokritosz (i. e. 460 k.–370 k.) 19
 Démoszthenész (i. e. 384–322) 20
 Denti di Pirajno, Alberto (1886) 312
 Derain, André (1880–1954) 237
 Derkovits Gyula (1894–1934) 257, 268, 273, 276
 De Roberto, Federico (1866–1927) 226
 Déry Tibor (1894–1977) 251, 263, 272, 274, 291, 292, 296, 299, 303, 305, 313, 316, 319, 321, 324, 325, 327
 Descartes, René (1596–1650) 11, 113
 Deschamps, Eustache (1346?–1406?) 72, 73
 Desnica, Vladan (1905) 307
 Des Près, Josquin (1450–1521) 88
 Des Periers, Bonaventure (1498–1544) 93
 Desportes, Philippe (1546–1606) 99
 Dessau, Paul (1894–1979) 317
 Dessewffy József (1771–1843) 170
 Dessi, Giuseppe (1909–1977) 312
 Destouches, Philippe Néricault (1680–1754) 126
 Dévai Bíró Mátyás (1500 k.–1545 k.) 92
 Devecseri Gábor (1917–1971) 309, 312
 Dewar, James (1842–1923) 230
 Diaz de Solis, Juan (1470?–1516) 83
 Dickens, Charles (1812–1870) 175, 176, 178, 180, 183, 186, 189, 190, 195, 196
 Diderot, Denis (1713–1784) 134–140, 142
 Dienes László (1889–1953) 263
 Diesel, Rudolf (1858–1913) 225
 Dietrich, Marlene (1904) 237
 Dilthey, Wilhelm (1833–1911) 239
 Dimov, Dimităr (1909–1966) 290
 Diniz, Júlio (Joaquim Guilherme Gomez Coelho, 1839–1871) 201
 Diocletianus (284–305) 37, 38
 Diop, Birago (1906) 292
 Diószegi Sámuel (1760–1813) 154
 Disney, Walt (1901–1966) 265, 272
 Disraeli, Benjamin, Earl of Beaconsfield (1804–1881) 208
 Dix, Otto (1891–1969) 296, 320
 Dobai Péter (1944) 328
 Dobroljubov, Nykolaj Alekszandrovics (1836–1861) 195, 196
 Dobrovský, Josef (1753–1829) 169
 Doctorow, E. L. (1931) 330
 Dóczi Lajos (1845–1919) 201
 Doderer, Heimito von (1896–1966) 298, 305
 Doesburg, Theo von (1883–1931) 251
 Dohnányi Ernő (1877–1960) 231
 Dollfus, Engelbert (1892–1934) 773
 Domenico da Michelino (XV. sz.) 79
 Domitianus (81–96) 34
 Domonkos, Szent (1170 k.–1221) 59
 Donatello (Donato di Niccolò di Betto Bardi, 1386–1466) 74, 77
 Donelaitis, Kristijonas (Christian Donalitis, 1714–1780) 138
 Donizetti, Gaetano (1797–1848) 162, 171, 177, 180
 Donne, John (1572–1631) 107, 111
 Donner, Georg Raphael (1693–1741) 131
 Doré, Gustave (1832–1883) 198
 Dorst, Tankred (1925) 322
 Dos Passos, John (1896–1970) 256, 261, 268, 277
 Dosztojevszkij, Fjodor Mihajlovics (1821–1881) 184, 186, 196, 197, 199, 201–203, 205, 206, 208, 209, 213
 Douglas, Gavin (1474–1522) 85
 Doyle, Sir Arthur Conan (1859–1930) 223, 226, 234
 Dózsa György (1470 k.–1514) 88, 201, 202, 216, 276, 301
 Döblin, Alfred (1878–1957) 243, 249, 267
 Döbrentei Gábor (1785–1851) 179
 Drakón (i. e. VII. sz.) 14
 Drayton, Michael (1563–1631) 103
 Drda, Jan (1915–1970) 291
 Dreiser, Theodor (1871–1945) 233, 261
 Dreyfus, Alfred (1859–1935) 225, 230
 Drinkwater, John (1882–1937) 253
 Dryden, John (1631–1700) 117–124
 Držić, Marin (1508–1567) 94, 96
 Dsida Jenő (1907–1938) 265
 Duba Gyula (1930) 328
 Du Bartas, Guillaume de Salluste (1544–1590) 99
 Du Bellay, Joachim (1522–1560) 94–96
 Dubos, Jean-Baptiste (1670–1742) 128
 Duccio di Boninsegna (1250–1319) 66
 Duchamp, Marcel (1887–1968) 245, 248

- Duden, Konrad (1829–1911) 213
Dufay, Guillaume (1400–1474) 77, 79
Dufy, Raoul (1877–1953) 280, 298
Dugonics András (1740–1818) 145
Dukas, Paul (1865–1935) 229
Dumas Fils, Alexandre (1824–1895) 186, 189, 220
Dumas Père, Alexandre (1802–1870) 175, 182
Du Maurier, Daphne (1907) 280
Dumitriu, Petru (1924) 312
Dunant, Henri (1828–1910) 168
Dunbar, William (1460?–1520?) 85, 86
Dunlop, John Boyd (1840–1921) 222
Duns Scotus, Johannes (1266–1308) 66
Dunstable, John (1385–1453) 77
Duparc, Henri (1848–1933) 202
Du Perron, Jacques (1556–1618) 101
Duranty, Edmond (1833–1880) 192
Duras, Marguerite (1914) 321
Durkó Zsolt (1934) 320
Durrell, Lawrence (1912) 306
Dutert, Charles-Louis-Ferdinand (1845–1906) 221
Dutt, Michael (Madhusudana Datt, 1824–1873) 197
Dutt, R. Ch. (Datta, Ramescsandra, 1848–1909) 219
Duun, Olav (1876–1939) 281
Dürer, Albrecht (1471–1528) 85, 88, 91
Dürrenmatt, Friedrich (1921) 295, 299, 301, 305, 313, 314, 327
Dvořák, Antonín (1841–1904) 216, 225, 227
Dyck, Anthonis van (1599–1641) 112
Dzsajadéva (XII–XIII. sz.) 54
Dzsamálzáde, Szajjed Mohammed Ali (1894 k.) 257
Dzsambul, Dzsabajev (1846–1945) 285
Dzsámi, Abd-ar-Rahmán (1414–1492) 80, 82
Dzsehan, Sah (1627–1658) 111
Dziappensa, Ikku (1765–1831) 151
Dzsószer (i. e. 2750 k.) 9
Eça de Queirós I. Queirós
Echegaray y Eizaguirre, José (1832–1916) 211, 215
Echeverría, Esteban (1805–1851) 176
Eckermann, Johann Peter (1792–1854) 175
Eckhardt Mester (Meister, 1260–1327) 66, 67
Eco, Umberto (1932) 334
Eden, Anthony (1897) 303
Edison, Thomas (1847–1931) 210, 212, 241
Edschmid, Kasimir (Eduard Schmid, 1890–1966) 250
Edward, VII. (1841–1910) 233
Effel, Jean (1908) 310
Eftimiu, Victor (1889–1972) 266
Egill, Skallagrimsson (948–990) 51
Egk, Werner (1901) 280, 306
Egressy Béni (1814–1851) 180
Egry József (1883–1951) 259
Ehrenburg, Ilja Grigorjevics (1891–1967) 258, 266, 284, 293, 298, 302, 311
Eichendorff, Joseph Freiherr von (1788–1857) 167, 172, 201
Einem, Gottfried von (1918) 298, 300
Einhardus (Einhard v. Einhart, 770–840) 48
Einstein, Albert (1879–1955) 238
Eisenhower, Dwight David (1890–1969) 298, 306
Ekelöf, Gunnar Bengt (1907–1968) 274
Ekhart (Eilhart) von Oberg (XII. sz. második fele) 57
Ekkehard von St. Gallen (?–973) 50
Ekweni, Cyprian Odiatu Duaka (1921) 333
Elgin, Thomas (1771–1841) 150
Eliot, George (Mary Ann Evans, 1819–1880) 193, 195, 196
Eliot, Thomas Stearns (1888–1965) 249, 336
Elsschot, Willem (Alfons Jozef de Ridder, 1882–1960) 291
El-Cid (1094–1140) 53
Éluard, Paul (Eugene-Émile-Paul Grindel, 1895–1952) 252, 263, 271, 277, 286, 294, 295
Elitisz, Odisszeasz (O. Alepudelis, 1911) 328, 332
Emerson, Ralph Waldo (1803–1882) 175, 179
Emich Gusztáv (1814–1869) 184
Emin, Gevork (1919) 328
Eminescu, Mihail (M. Iminovici, 1850–1889) 205, 207, 209, 210, 215, 216
Emmeram, Szent (VIII. sz.) 47
Empedoklész (i. e. 490–430) 17
Encina, Juan del (1469–1529) 84, 87, 88
Endrődy Sándor (1850–1920) 210, 228
Enescu, George (1881–1955) 271
Engels, Friedrich (1820–1895) 181, 182, 185, 198, 211, 216, 218, 227
Enheduanna (i. e. 2300 k.–2240 k.) 10
Ennius (i. e. II. sz.) 24
Enzensberger, Hans Magnus (1929) 306, 311, 320, 332

- Eötvös József (1813–1871) 177, 182, 183, 187, 188, 193, 194, 200
 Eötvös Károly (1842–1916) 233, 236
 Epiktétosz (50 k.–130 k.) 32
 Epikurosz (i. e. 341–271) 21
 Erasmus von Rotterdam, Desiderius (Geert Geerts, 1469?–1536) 85, 87, 89, 90
 Erben, Karel Jaromír (1811–1870) 190
 Erdei Ferenc (1910–1971) 278
 Erdélyi János (1814–1868) 179–181, 183, 191, 218, 219
 Erdélyi József (1896–1978) 257
 Erdélyi Zsuzsanna (1921) 328
 Eriugena I. Johannes Scotus Eriugena
 Erkel Ferenc (1810–1893) 181, 195, 196, 202, 208, 213, 217, 218
 Erzsébet (Amália Eugénia, 1837–1898) 230
 Erzsébet, I. (1558–1603) 96, 100, 101, 104
 Erzsébet, II. (1926) 298
 Espronceda y Delgado, José de (1808–1842), 178, 179
 Esterházy Péter (1950) 333
 Eukleidész, megarai (i. e. 450 k.–380 k.) 19
 Euripidész (i. e. 485 k.–406 k.) 17, 18
 Eusebiosz, kaiszareiai (263 k.–339 k.) 38, 39
 Euthümosz, Szent (955–1028) 52
 Evans, Arthur (1851–1941) 232
 Ewald, Johannes (1743–1781) 139
 Ewers, Hans Heinz (1871–1943) 245
 Exekiasz (i. e. VI. sz. második fele) 15
 Eyck, Hubert van (1370–1426) 75
 Eyck, Jan van (1390–1441) 75, 76
 Ezdrás (i. e. V–IV. sz.) 19

 Fábri Zoltán (1917) 303, 304
 Fadrusz János (1858–1903) 228
 Fagyeyev, Alexandr Alekszandrovics (1901–1956) 285, 290
 Fa-Hszién (IV V. sz.) 41
 Falla, Manuel de (1876–1946) 209, 249, 250, 253, 259
 Fallada, Hans (Rudolf Ditzen, 1893–1947) 271, 292
 Faludi Ferenc (1704–1779) 133, 140, 142, 144
 Fanon, Frantz (1925–1961) 299
 Fantin-Latour, Ignace Henri Jean (1836–1904) 201
 Farkas Árpád (1944) 333
 Fassbinder, Rainer Werner (1946–1982) 332, 333
 Fast, Howard (1914) 287
 Faulkner, William (1897–1962) 267, 268, 270, 271, 277, 295, 298, 302, 306, 309
 Fauré, Gabriel (1845–1924) 220, 224, 232
 Faustus, Johann (1506–1540) 86
 Fáy András (1786–1864) 162, 171
 Faye, Jean Pierre (1925) 317
 Fazekas Mihály (1766–1828) 152, 154
 Fegyin, Konsztantyin Alekszandrovics (1892–1977) 261, 265, 290
 Feijóo y Montenegro, Benito Jerónimo (1676–1764) 129
 Feininger, Lyonel (1871–1956) 260, 288, 297
 Fėja Géza (1900–1978) 278
 Fejér György (1766–1851) 160, 169
 Fejes Endre (1923) 303, 313
 Fellini, Federico (1920) 301, 309, 313, 322, 327, 329
 Felvinczy György (1650 k. 1715) 123, 124
 Fénelon, François de Salignac de la Mothe (1651–1715) 124
 Fényes Elek (1807–1876) 184
 Ferdinánd, I. (Habsburg), német-római császár, magyar és cseh király (1556–1564) 96
 Ferdinánd, I. (Habsburg), osztrák császár, magyar király (1835–1848) 173
 Ferdinánd, II. (Habsburg), német-római császár, magyar király (1619–1637) 112
 Ferinánd, VII., spanyol király (1813–1833) 158
 Ferenc, I., francia király (1515–1547) 89, 90
 Ferenc, I., osztrák császár, magyar király (1792–1835) 152, 153, 155, 173
 Ferenc Ferdinánd, osztrák trónörökös (1863–1914) 248
 Ferenc József, osztrák császár, magyar király (1848–1916) 116, 185, 194, 198, 221, 250
 Ferenc, Szent (Assisi, 1181–1226) 60, 72
 Ferenc, Szent (Szalézi v. Sales, 1567–1622) 106
 Ferenczi Sándor (1873–1933) 255
 Ferenczy Béni (1890–1967) 301
 Ferenczy István (1792–1856) 161, 163, 183
 Ferenczy Károly (1862–1917) 22, 228, 232, 234
 Fermi, Enrico (1901–1954) 285
 Fernandez, Emilio (1904) 295
 Ferrari, Luc (1929) 326
 Ferreira, de Castro, José Maria (1898) 266
 Ferreri, Marco (1928) 327
 Fessler Ignác Aurél (1756–1839) 159

- Festetics György (1755–1819) 160
 Feszl Frigyes (1821–1884) 200
 Fet, Afanaszij Afanaszjevics (Sensin, 1820–1892) 178, 192, 216
 Feuchtwanger, Lion (1884–1958) 262, 271, 277, 299
 Fèvre, Le Raoul (XV. sz.) 81
 Feuerbach, Ludwig (1804–1872) 179
 Fichte, Johann Gottlieb (1762–1814) 154
 Ficino, Marsilio (1433–1499) 81, 82
 Field, Cyrus West (1819–1892) 193
 Fielding, Henry (1707–1754) 130, 132, 134
 Filelfo, Francesco (1398–1481) 80
 Finta József (1935) 319
 Fiore, Angelo (1908) 319
 Firdauszi, Abú'l-Qászim Manszur (943–1020 és 1025 között) 51
 Firenzuola, Agnolo (Michelangelo Girolamo Giovannini, 1493–1543) 93
 Fischart, Johann (1546 k.–1590) 99
 Fischer von Erlach, Johann Bernhard (1656–1723) 124, 126
 Fitzgerald, Francis Scott (1896–1940) 255, 261, 274, 289
 Flaminus (i. e. 190-es évek) 23
 Flaubert, Gustave (1821–1880) 192, 193, 198, 204, 209, 211, 214, 325
 Flavius Arrianus (I. sz. vége–170 v. 180) 32
 Flavius Clemens, Titus I. Alexandriai Kelemen
 Flavius Josephus (Joseph ben Mathitjahu, 37–100 k.) 31, 32, 271
 Flavius Justinus I. Iusztinosz
 Flavius Magnus Aurelius C. I. Cassiodorus
 Flechtheim, Ossip (1909) 287
 Fleming, Alexander Sir (1881–1955) 265
 Fletcher, John (1579–1625) 107, 109
 Flex, Walter (1887–1917) 252
 Florian, Jean-Pierre de (1755–1794) 143
 Flotow, Friedrich von (1812–1883) 184
 Fodor József (1898–1973) 315
 Fogarasi János (1801–1878) 197
 Fogazzaro, Antonio (1842–1911) 227, 233, 239
 Folgore da San Gimignano (XIII–XIV. sz.) 65
 Fontane, Theodor (1819–1898) 197, 213, 215, 224, 226, 229
 Fontenelle, Bernard le Bovier de (1657–1757) 121–123
 Fonvizin, Gyenyisz Ivanovics (1745–1792) 139, 143
 Ford, Madox Ford (Ford Hermann Hueffer, 1873–1939) 260
 Ford, John (1586–1640?) 113
 Forman, Miloš (1932) 314
 Forster, George (1754–1794) 142, 180, 181, 260
 Forster, Edward Morgan (1879–1970) 237
 Foscolo, Ugo (1778–1827) 148, 154
 Fosse, Bob (1927–1987) 326
 Foucault, Michel (1926) 319
 Fou(c)quet, Jean (1420 k.–1481 k.) 77
 Fouquet, Nicolas (1615–1680) 117
 Förster, Ludwig (1797–1863) 193
 Fracastoro, Girolamo (1478–1553) 93
 France, Anatole (Jacques-François-Anatole Thibault, 1844–1924) 214, 223, 225, 229, 235, 237, 241, 246, 247
 Franck, Cézár (1822–1890) 194, 206, 212, 214, 219, 222
 Franck, Sebastian (1499–1542) 93
 Franco, Francisco (1892–1975) 276, 278, 322, 329
 Frank, Anna (1929–1945) 286
 Frank, Leonhard (1882–1961) 248, 252, 263, 296, 299
 Frankenthaler, Helen (1928) 321
 Franklin, Benjamin (1706–1790) 135, 140
 Franko, Ivan Jakovics (1856–1916) 212
 Frashëri, Naim (1846–1900) 231
 Frazer, James George (1854–1941) 222
 Fredro, Aleksander (1793–1876) 161, 166
 Frege, Gottlob (1848–1925) 225
 Freiligrath, Ferdinand (1810–1876) 183
 Frénaid, André (1907) 289
 Freneau, Philip Morin (1752–1832) 143
 Frescobaldi, Girolamo (1583–1643) 106, 108
 Freud, Sigmund (1856–1939) 230, 233, 246, 251, 259
 Freytag, Gustav (1816–1895) 191, 207
 Friedrich, Caspar David (1774–1840) 154, 163, 165
 Frigyes, I. (Barbarossa, Hohenstauf), német-római császár (1152–1190) 56–58
 Frigyes, II. (Hohenstauf), német-római császár, szicíliai király I. Frigyes néven (1212–1250) 59, 61
 Frigyes, II., porosz király (1740–1786) 132, 142

- Frigyes, III. (Habsburg), német-római császár (1440–1493) 76
- Frigyes Vilmos, I., porosz király (1713–1740) 127
- Frisch, Max (1911) 289, 298, 301, 302, 306, 312, 317, 320, 326
- Frobenius Leo (1873–1938) 257
- Froissart, Jean (1337–1404) 73
- Frost, Robert (1874–1963) 247
- Fröbel, Friedrich (1782–1852) 167
- Fry, Christopher (1907) 293, 296
- Fučík, Július (1903–1943) 286
- Fuchs, Ernst 316
- Fuentes, Carlos (1929) 302, 308, 314, 330
- Fukazava Hicsiró (1914) 306, 310
- Fuks, Ladislav (1923) 315
- Fulton, Robert (1765–1815) 153
- Furmanov, Dmitrij Andrejevics (1891–1926) 260
- Fühmann, Franz (1922) 300, 327
- Fülöp Ágost, II. (Capet), francia király (1180–1223) 58
- Fülöp, II. (Habsburg), spanyol király (1556–1598) 96, 145
- Fülöp, III. (Jó), burgundi herceg (1396–1467) 74
- Fülöp, IV. (Habsburg), spanyol király (1621–1665) 109, 116
- Fülöp, IV. (Szép F.; Capet), francia király (1285–1314) 65
- Fürst Sándor (1903–1932) 271
- Füst Milán (1888–1967) 244, 247, 248, 255, 269, 272, 274, 285, 292, 306, 330
- Gaál Gábor (1891–1954) 263
- Gaál István (1933) 314
- Gaál József (1811–1866) 176
- Gabelsberger, Franz Xaver (1789–1849) 173
- Gábor Andor (1884–1953) 251
- Gagarin, Jurij Alekszejevics (1934–1968) 311
- Gajdar, Arkagyij Petrovics (A. P. Golikov, 1904–1941) 282, 284
- Galénosz (129–199) 35
- Galgóczi Erzsébet (1930) 308, 312, 324, 330
- Galilei, Galileo (1564–1642) 110, 112
- Gáll István (1931–1982) 330
- Galla Placidia (V. sz. első fele) 41
- Galland, Jean-Antoine (1646–1715) 125
- Gallego, Juan Nicasio (1777–1853) 154
- Gallegos, Rómulo (1884–1969) 267
- Galsworthy, John (1867–1933) 236, 238, 271
- Galuppi, Baldassare (1706–1785) 184
- Gálvez, Manuel (1882) 254
- Gama, Vasco da (1469 k.–1524) 85, 98
- Gandhi, Indira (1917–1985) 319, 330, 335
- Gandhi, Mahatma (1869–1948) 253, 270, 292
- Ganivet, Angel (1865–1898) 229
- Garai Gábor (1929–1987) 306, 312, 313
- Garay János (1812–1853) 173, 180
- Garborg, Arne (1851–1924) 216, 223
- García Calderón, Ventura (1886–1959) 254
- García Lorca, Federico (1898–1936) 256, 261, 265, 269, 270, 273, 274, 276, 277, 295, 316
- García Márquez, Gabriel (1928) 314, 321, 329
- Garcilaso de la Vega (1503–1536) 91, 93
- Gárdonyi Géza (Ziegler G.; 1863–1922) 230, 231, 233–236, 238, 241
- Garibaldi, Giuseppe (1807–1882) 193–195, 197, 201, 207, 210
- Garnier, Charles (1825–1898) 196
- Garnier, Robert (1545?–1590) 98–100
- Garrett, João Baptista de Silva (1799–1854) 182, 183
- Gary, Romain (R. Kacev, 1914) 305
- Gascoigne, George (1525?–1577) 97, 99
- Gaudi, Antoni (1852–1926) 214
- Gauguin, Paul (1848–1903) 220, 221, 226, 229, 235, 254, 266
- Gaulle, Charles de (1890–1970) 307, 317, 319, 322
- Gauss, Karl Friedrich (1777–1855) 150, 159
- Gautier, Théophile (1811–1872) 189
- Gay, John (1685–1732) 127, 129
- Gavarni, Paul (1804–1866) 188
- Gazdag Gyula (1947) 336
- Gcangszmjon (1452?–1507) 83
- Geleji Katona István (1589–1649) 112
- Gelléri Andor Endre (1906–1945) 265, 269, 271, 272, 274, 275, 283, 306
- Gellért püspök (?–1047) 52
- Gellert, Christian Fürchtegott (1715–1769) 133
- Gelli, Giambattista (1498–1563) 94
- Gellius, Aulus (125 k.–170) 35
- Gelman, Alekszandr Iszaakovics (1933) 329
- Genet, Jean (1910) 297, 307
- Genile da Fabriano (1370 k.–1427) 74
- Geoffrey de Monmouth (1135 k.–?) 55, 56
- George, Stefan (1868–1933) 233, 240
- Gérard, François Pascal (1770–1837) 150, 165
- Geraszimov, Szergej Appolinarovics (1906) 307

- Gergei (Gyergyai) Albert (XVI–XVII. sz.) 98
 Gergely, Nagy Szent, pápa (Gregorius, 590–604) 44, 49
 Gergely, Szent (Nazianszoszi, 329 k.–390 k.) 39, 50
 Gergely, Szent (Nursiai, 334 k.–394 k.) 39
 Gergely, VII., pápa (1073–1085) 53
 Gergely, XI., pápa (1370–1378) 71
 Gergely, XIII., pápa (1572–1585) 100
 Gergely Sándor (1896–1966) 276
 Géricault, Théodore (1791–1824) 157, 161
 Gershwin, George (1898–1937) 250, 261, 275
 Gessner, Salomon (1730–1788) 136, 145
 Geyer Stefi (1888–1956) 239
 Ghelderode, Michel de (1898–1962) 262
 Ghiberti, Lorenzo (1378–1455) 75
 Ghirlandaio, Domenico (1449–1494) 82, 84
 Giacometti, Alberto (1901–1966) 292, 293
 Gibbon, Edward (1737–1794) 141
 Gide, André (1869–1951) 229, 232, 234, 240, 242, 248
 Gideon (i. e. 1100 k.) 12
 Gijsen, Marnix (Jan Albert Goris. 1899) 299
 Gil Vicente I. Vicente, Gil
 Gilbert, Nicolas-Joseph (1751–1780) 142
 Gilbert, William Schwenk (1836–1911) 218
 Ginsberg, Allen (1926) 305, 315, 326
 Gioacchino da Fiore (Joachim, 1130 k.–1210) 57
 Gion Nándor (1941) 327
 Giono, Jean (1895–1970) 274
 Giorgione (1477 k.–1510) 86
 Gippiusz, Zinaida Nyikolajevna (1869–1945) 245
 Giraldi Cinzio, Giovanni Battista (1504–1573) 93
 Giotto di Bondone (1267–1337) 66
 Giraudoux, Jean (1882–1944) 258, 265, 267, 275, 282, 290
 Girodet de Roncy, Annex Louis (1767–1824) 154
 Gironella, José Maria (1917) 301, 312
 Gjellerup, Karl (1857–1919) 239
 Gladkov, Fjodor Vasziljevics (1883–1958) 262
 Glazunov, Alexandr Konsztantyinovics (1865–1936) 220
 Gleim, Johann Wilhelm Ludwig (1719–1803) 133
 Glinka, Mihail (1804–1857) 174, 179
 Glišić, Milovan (1847–1908) 216
 Gluck, Christoph Willibald (1714–1787) 137, 141
 Gobineau, Joseph Arthur, Comte de (1816–1882) 190
 Godard, Jean Luc (1930) 309
 Godunov, Borisz (1598–1605) 104
 Goes, Albrecht (1908) 296
 Goes, Hugo van der (?–1482) 81
 Goethe, Johann Wolfgang von (1749–1832) 140–146, 148, 154–156, 159, 162–164, 166–171, 186, 238, 295, 324, 326
 Goga, Octavian (1881–1938) 242, 250
 Gogh, Vincent van (1853–1890) 215, 219, 221, 222, 233
 Gogol, Nyikolaj Vasziljevics (1809–1852) 171, 174, 175, 180, 185, 264
 Golding, William (1911) 302, 316, 320, 336
 Goldmark Károly (1830–1915) 209
 Goldoni, Carlo (1707–1793) 131, 133–135, 137, 138, 140, 184
 Goldsmith, Oliver (1728–1774) 136, 138–140
 Góliát (i. e. 1000 k.) 12
 Gombos Imre (1791–1840) 160
 Gombrich, Erick (1909) 303
 Gombrovicz, Witold (1904–1969) 276, 297, 301, 311, 320
 Gómez de la Serna, Ramón (1888–1963) 263
 Goncourt, Edmond de (1822–1896) 197, 199
 Goncourt, Jules Huot de (1830–1870) 197, 199
 Gonszarov, Ivan Alekszandrovics (1812–1891) 194, 195, 204
 Gonszarova, Natalia (1881–1962) 246
 Gondi, Jean-François-Paul de (Retz bíborosa, 1613–1679) 118
 Góngora y Argote, Luis de (1561–1627) 104, 107, 108
 Gontard, Susette (1769–1802) 149
 González Martínez, Enrique (1871–1952) 245
 Goodyear, Charles (1800–1860) 177
 Gorbacsov, Mihail (1985) 335
 Gorbatov, Borisz Leontyevics (1908–1954) 287
 Gordimer, Nadin (1923) 333
 Gorgiász (i. e. 485 k.–380 k.) 18
 Gorkij, Makszim (Peskov, 1868–1936) 225, 227, 230, 232–235, 237, 239, 242, 244, 247, 250
 Górnicki, Łukasz (1527–1603) 97
 Gorter, Herman (1864–1927) 222
 Gothár Péter (1947) 336
 Gottfried von Strassburg (1200 k.) 59

- Gottthelf, Jeremias (Albert Bitzium, 1797–1854) 179
- Gottsched, Johann Christoph (1700–1766) 130, 134
- Gounod, Charles (1818–1893) 194
- Goya, Francisco José y Lucientes (1746–1828) 141, 148, 150, 155, 158, 159, 161
- Goytisolo, Juan (1931) 334
- Gower, John (1330–1408) 71, 72
- Gozzi, Carlo (1720–1806) 138, 140
- Gozsdu Elek (1849–1919) 213, 215, 219, 222
- Gömbös Gyula (1886–1936) 270
- Görgey Artúr (1818–1916) 186
- Grabbe, Christian Dietrich (1801–1836) 169, 171
- Gracchus, Gaius Sempronius (i. e. 153–121) 24
- Gracchus, Tiberius Sempronius (i. e. 162–133) 24
- Gracián, Balthasar (1601–1658) 114–116
- Graf, Oscar Maria (1894–1967) 264, 319
- Gramsci, Antonio (1891–1937) 263
- Granda, Luis de (L. de Sarria, 1504–1588) 100
- Granyin, Danyiil Alekszandrovics (D. A. German, 1918) 333
- Grass, Günter (1927) 305, 315, 331
- Graves, Robert (1895) 274, 291, 328
- Gravina, Gian Vincenzo (1664–1718) 123, 126
- Gray, Thomas (1716–1771) 134, 136, 151
- Gréban, Arnoul (1420 k. –1471) 77
- Gréban, Simon (?–1473) 81
- Greco, El (Domenico Theotocopuli, 1541–1614) 99, 101, 107
- Green, Julien (1900) 270
- Greene, Graham (1904) 276, 280, 283, 303, 312, 325, 327, 332
- Greene, Robert (1558?–1592) 102
- Greguss Ágost (1825–1882) 211
- Grendel Lajos (1948) 333, 336
- Gribojedov, Alekszandr Szergejevics (1795–1829) 166, 172
- Grieg, Edward Hagerup (1843–1907) 210
- Grieg, Johan Nordahl (1902–1943) 258, 278
- Griffith, Arthur (1872–1922) 249
- Grillparzer, Franz (1791–1872) 160, 166, 169, 186, 207
- Grimm, Frédéric-Melchior, Baron de (1723–1807) 135
- Grimm, Hans (1875–1959) 157, 190, 263
- Grimm, Wilhelm (1786–1859) 157, 190
- Grimmelshausen, Hans Jakob Christoffel von (1622–1676) 119
- Gringoire, Pierre (Gringore, 1475?–1538?) 85, 88
- Gropius, Walter (1883–1969) 253, 262
- Gros, Antoine Jean (1771–1835) 152, 153
- Grotefend, Georg Friedrich (1775–1853) 150
- Gruber, Franz Xavér (1787–1863) 161
- Grundtvig, Nikolaj Frederik Severin (1783–1872) 154, 190
- Grundtvig, Svend (1824–1883) 190
- Grün, Anastasius (Anton Alexander Graf von Auersperg, 1806–1876) 171
- Grün, Max von der (1926) 329
- Grünwald, Matthias (1470?–1529) 88
- Gryphius, Andreas (A. Greif, 1616–1664) 112–115
- Guardi, Francesco (1712–1793) 138
- Guareschi, Giovanni (1908–1968) 295
- Guarini, Giovan Battista (1538–1612) 102
- Guerra Junqueiro, Atilio Manuel de (1850–1923) 209
- Guevara, Fray Antonio de (1480–1545) 91, 92
- Guicciardini, Francesco (1483–1540) 87
- Guidi, Alessandro (1650–1712) 123
- Guido y Spano, Carlos (1827–1918) 206
- Guilelmus Occam (Wilhelm von Ockham, 1285–1349) 67
- Guillaume de Lorris (1205?–1240?) 60
- Guillaume de Machaut (1300 k. –1377) 67–69, 71
- Guillaume de Poitiers (1066 k.) 53
- Guillén, Jorge (1893) 266, 307, 326
- Guillén, Nicolás (1902) 329, 270, 279
- Guillevic, Eugène (1907) 302, 321, 331, 334
- Guimarães, Bernardo Joaquim da Silva (1825–1884) 209
- Gundulić, Ivan (1589–1638) 109, 111
- Guinizelli, Guido (1230–1240 között–1276) 63
- Gunnarsson, Gunnar (1889–1975) 249
- Guittone d'Arezzo (1225 k. –1295 k.) 64
- Gulácsy Lajos (1882–1932) 236
- Gulyás Pál (1899–1944) 278
- Gustafsson, Lars (1936) 327
- Gutenberg, Johann (1400 k. –1468) 78
- Guttuso, Renato (1912) 293
- Guzmán, Martín Luis (1887) 266
- Gvadányi József (1725–1801) 145
- Gyllensten, Lars (1921) 324

- Gyagilev, Szergej (1872–1929) 243
 Gyarmathy Livia (1932) 336
 Gyerzsavin, Gavriil Romanovics (1743–1816) 143
 Gyöngyösi István (1629–1704) 120
 Györfly István (1884–1939) 286
 György, I. (1714–1727) 127
 György, II., meiningeni herceg (1826–1914) 208
 Gyula, II., pápa (Giuliano della Rovere, 1503–1513) 86–88
 Gyulai Pál (1826–1909) 190, 193, 195, 201, 203, 204, 216
 Gyurkó László (1930) 321, 333
 Haanpää, Pentti (1905–1955) 296
 Haavikko, Paavo (1931) 314, 329
 Habe, Hans (Békessi János, 1911) 317
 Habsburgok (1273–1918) 84, 85, 89, 90, 105, 115, 118, 122, 124, 127, 131
 Hacsaturján, Aram (1903–1978) 294, 301
 Hadrianus, római császár (117–138) 33, 34
 Haeckel, Ernst Heinrich (Häckel, 1834–1919) 198, 201
 Háfiz, Szamsz-ad-Din Muhammad (1317–1326 között–1390?) 72
 Hagedorn, Friedrich von (1708–1754) 131
 Hajdu, Étienne (1907) 301
 Hajnóczy József (1750–1795) 147
 Hajnóczy Péter (1942–1981) 333
 Halbe, Max (1865–1944) 229
 Halévy, Ludovic (1834–1908) 174, 204
 Hall, Edwin Herbert (1855–1938) 210
 Haller, Albrecht von (1708–1777) 130
 Haller János (1626–1697) 124
 Hals, Franz (1580–1666) 109
 Hämäläinen, Helvi (1907) 281
 Hamann, Johann Georg (1730–1788) 137
 Hammurápi, babiloni király (i. e. XVIII. sz.) 11
 Hamsun, Knut (K. Pedersen, 1859–1952) 223, 228, 242, 252, 255, 277
 Han-dinasztia (i. e. 206–i. sz. 220) 36
 Han Jü (768–824) 48
 Händel, Georg Friedrich (1685–1759) 126, 130, 131, 133, 135
 Handke, Peter (1942) 319, 322, 334
 Hanka, Vaclav (1791–1861) 161
 Hansen, Martin Alfred (1909–1955) 285, 296
 Hanson, Duane (1925) 323, 326
 Hansson, Ola (1860–1925) 220
 Hardy, Alexandre (1570?–1632?) 110
 Hardy, Thomas (1840–1928) 206, 208, 223, 227
 Harte, Bret (Francis Brett H., 1836–1902) 203
 Härtling, Peter (1933) 313
 Hartmann, Eduard von (1842–1906) 203
 Hartog, Jan de (F. R. Eckmar, 1914) 283
 Hartzenbusch, Juan Eugenio (1806–1880) 176
 Harvey, William (1578–1657) 111
 Hašek, Jaroslav (1883–1923) 246, 251, 252, 257, 265
 Hasenclever, Walter (1890–1940) 248
 Hatsepszut, egyiptomi királynő (i. e. 1504 k. 1482 k.) 11
 Hatvany Lajos (1880–1961) 240, 242
 Hauch, Johannes Carsten (1790–1872) 177
 Hauff, Wilhelm (1802–1827) 166
 Hauptmann, Gerhart (1862–1946) 181, 221, 222, 224–228, 231, 235, 245, 253, 271
 Hauszmann Alajos (1847–1926) 223
 Havel, Václav (1936) 315
 Hawes, Stephen (1475?–1530?) 86
 Hawthorne, Nathaniel (1804–1864) 171, 176, 187, 196
 Háy Gyula (1900–1975) 271, 297
 Haydn, Joseph (1732–1809) 140, 148, 150
 Hazlitt, William (1778–1830) 166
 Hebbel, Friedrich (1813–1863) 179, 181, 197, 218
 Hedin, Sven Anders (1865–1952) 240
 Hedájat, Szádek (1903–1951) 269, 279
 Hegedüs Géza (1912) 302, 336
 Hegel, Georg Wilhelm Friedrich (1770–1831) 153, 154, 160, 169, 170, 174
 Heiberg, Johan Ludvig (1791–1860) 160
 Heidegger, Martin (1889–1976) 264
 Heijermans, Herman (1864–1924) 225, 233
 Heiliger, Bernhard (1915) 328
 Heine, Heinrich (1797–1856) 164, 166–168, 171, 174, 175, 178, 180, 181, 187, 188
 Heinse, Wilhelm (1746–1803) 145
 Heisenberg, Werner (1901–1976) 264
 Hektorović, Petar (1487–1572) 91
 Héliodórosz, emesszai (III. sz.) 37
 Heller, Joseph (1923) 312, 322, 328, 333
 Helmezy Mihály (1788–1852) 157
 Helmholtz, Hermann Ludwig Ferdinand (1821–1894) 198
 Héloïse (Abélard szerelme, majd Paraclet apátnője, 1101–1164) 55, 56
 Heltai Gáspár (1490 v. 1510–1574) 95, 97–100

- Heltai Jenő (Herzl J., 1871–1957) 224, 248
 Helvétius, Claude-Adrien (1715–1771) 136
 Hemingway, Ernest (1899–1961) 261, 263, 267, 271, 277, 283, 296, 299, 301, 317
 Hénok (i. e. 200 után) 23
 Henrik, II. (Plantagenet), angol király (1154–1189) 56, 57
 Henrik, IV. (Bourbon), francia király (1589–1610) 102, 104
 Henrik, IV. (Lancaster), angol király (1399–1413) 72
 Henrik, IV., német-római császár (1056–1106) 53, 258
 Henrik, VII. (Tudor), angol király (1485–1509) 83
 Henrik, VIII. (Tudor), angol király (1509–1547) 87
 Henry, O. (William Sydney Porter, 1862–1910) 236
 Henszlmann Imre (1813–1888) 178
 Herakleitosz (i. e. 510 k.) 16
 Heraszkov, Mihail Matvejevics (1733–1807) 138, 142
 Herbart, Johann Friedrich (1776–1841) 153
 Herbert, Edward, Baron of Cherbury (1583–1648) 115
 Herbert, Zbigniew (1924) 329
 Herczeg Ferenc (1863–1954) 222, 225, 226, 228, 231, 234, 251, 254, 283
 Herder, Johann Gottfried (1744–1803) 139, 142, 143, 150, 151
 Hérédia, José Maria de (1842–1905) 225
 Heredia y Heredia, José Maria de (1803–1839) 166
 Hergesheimer, Joseph (1880–1954) 249, 263
 Hermans, Willem Frederik (1921) 319
 Hermész Triszmegisztosz (300 k.) 25
 Hermlin, Stephan (Rudolf Leder, 1915) 291, 298
 Hernádi Gyula (1926) 309, 325
 Hernández, Miguel (1910–1942) 273, 279
 Hernández Pueyrredón, José Rafael (1834–1886) 207
 Hernández Ramón (1935) 325
 Heródes Antipater, Júdea helytartója (i. e. 37–4) 27
 Hérodotosz, halikarnasszoszi (i. e. 484 k.–430 v. 425) 18, 96
 Herrera, Fernando de (1534–1597) 98
 Herrick, Robert (1591–1674) 115
 Hertwig, Oskar (1849–1922) 217
 Hervey, James (1713–1758) 133, 146
 Herzen, Alekszandr Ivanovics (1812–1870) 184, 186, 191, 210
 Herzl, Theodor (1860–1904) 228
 Hess András (XV. sz.) 81
 Hesse, Hermann (1877–1962) 236, 254, 258, 264, 267, 287
 Hésziodosz, boiótiai (i. e. VIII–VII. sz.) 13
 Heyduk, Adolf (1835–1923) 210
 Heyward, DuBose (1885–1940) 261
 Heywood, John (1497?–1580?) 91, 96
 Heywood, Thomas (1570 k.–1641) 105
 Hieng, Andrej (1925) 320
 Hieronymus, Eusebius I. Jeromos, Szent
 Hikmet, Nazim (1902–1963) 317
 Hilarius, poitiers-i (315 k.–367) 39
 Hild József (1789–1867) 163
 Hildebertus Cenomannensis (1056?–1133?) 54
 Hildebrand (Nicolas Beets, 1814–1903) 177
 Hildebrandt, Johann Lucas von (1668–1745) 127
 Hill, Joe (1879–1915) 249
 Hindemith, Paul (1895–1963) 257, 280, 303
 Hindenburg, Paul von (1847–1934) 272, 273
 Hipparkhosz (i. e. 514 k.) 16
 Hippokratész (i. e. 460–375) 19
 Hirata Acutane (1776–1843) 166
 Hiroshige, Utagava (1797–1858) 170
 Hitchcock, Alfred (1899–1980) 310
 Hitler, Adolf (1889–1945) 259, 260, 263, 272, 273, 287, 288
 Hlebnyikov, Viktor Vlagyimirovics (1885–1922) 242, 246, 257, 258, 322
 Hobbes, Thomas (1588–1679) 116
 Hochhuth, Rolf (1931) 315, 320
 Hodler, Ferdinand (1853–1918) 232
 Hoel, Sigurd (1890–1960) 270
 Hofer, Andreas (1767–1809) 155
 Hoffmann, Ernst Theodor Amadäus (1776–1822) 156–160, 162, 164
 Hofmannsthal, Hugo von (1874–1929) 232–234, 242, 244, 256, 258
 Hogarth, William (1697–1764) 130, 131
 Hohenstaufok (1138–1254) 58
 Hojeda, Diego de (1571–1615) 107
 Hokusai, Katsushika (1760–1849) 166, 173
 Holan, Vladimir (1905) 334
 Holbach, Paul-Henri, Baron d' (1723–1789) 139

- Holbein, Hans (1460–1524) 89
 Holberg, Ludvig (1684–1754) 128, 130
 Holl, Elias (1573 1646) 109
 Hollósy Simon (1857–1918) 218
 Hollý, Ján (1785 1849) 172
 Holub, Miroslav (1923) 313
 Holz, Arno (1863–1929) 222, 223, 230
 Homer, Winslow (1836–1910) 231
 Homérosz (i. e. VIII. sz. k.) 13, 15, 16, 19
 Honegger, Arthur (1892–1955) 264, 280
Honorius d'Autun (1080 k. 1150 k.) 54, 56
 Hooft, Pieter Corneliszoon (1581–1647) 105, 107
 Hopkins, Gerard Manley (1844–1899) 209
 Horatius Flaccus, Quintus (i. e. 65–8) 27, 28, 80, 157, 162, 165
 Horkheimer, Max (1895–1973) 292
 Horthy Miklós (1868–1957) 253, 255
 Horváth István (1784–1846) 162, 166
 Horváth János (1878–1961) 256
 Horváth Mihály (1809–1878) 178, 179, 199, 200
 Horváth, Ödön von (1901–1938) 270, 271, 278, 280
 Howard, Leslie (1893–1943) 287
 Hölderlin, Friedrich (1770–1843) 146–150, 239
 Hrabal, Bohumil (1914) 305, 315, 317–319
 Hrabanus Maurus (784 k. 856) 48
 Hrisztopulosz, Athanasziosz (1772–1847) 156
 Hrisztozov, Nikolaj Dimitrov (1931) 326
 Hroswitha von Gandersheim (Hrotsvita Gandersheimensis, 935 k.–975) 51
 Hruscsov, Nyikita Szergejevics (1953–1964) 307, 310, 316
 Hsziao Tung (Csao-Ming herceg, 501 k.–531 k.) 44
 Hszüan-cang (602–664) 46
 Huarte de San Juan, Juan (1529?–1588) 99
 Hubay Miklós (1918) 310
 Huch, Ricarda (1864–1974) 231
 Huchel, Peter (1903) 289, 315
 Huelsenbeck, Richard (1892) 250, 253
 Hughes, Langston (1902–1967) 312
 Hugó Károly (1808 1877) 184
 Hugo, Victor (1802–1885) 164, 165, 168–172, 174, 176, 181, 188, 190, 192, 195, 197, 201, 204, 208, 219, 223
 Hugo de Saint-Victore (1096–1141) 55
 Huizinga, Johan (1872–1945) 254, 281
 Humboldt, Alexander von (1769–1859) 150, 152, 182
 Humboldt, Wilhelm von (1767 1835) 150
 Hume, David (1711 1776) 131, 134, 136
 Hundertwasser, Fritz (Stowasser, 1928) 311
 Hunfalvy Pál (1810–1891) 199
 Hunt, William Holman (1827–1910) 185
 Hunyadi János (1407 k.–1456) 77, 78
 Huovinen, Veikko (1927) 306
 Husserl, Edmund (1859 1938) 233
 Husz János (*Jan Hus*, 1370 k.–1415) 73, 74, 271
 Huszárik Zoltán (1931 1981) 324
 Hutcheson, Francis (1694–1746) 129
 Hutten, Ulrich von (1488–1523) 90
 Huxley, Aldous (1894–1963) 256, 259, 265, 271, 293, 303, 313
 Huxley, Thomas Henry (1825–1895) 198
 Huygens, Constantijn (1596–1687) 109, 117
 Huysmans, Joris-Karl (1848–1907) 210, 217, 230
 Hviezdoslav (Pavol Országh, 1849–1921) 203, 212, 217, 223, 248
 Ibert, Jacques (1890–1962) 290
 Ibsen, Henrik (1828–1906) 187, 188, 201, 202, 210, 211, 213–215, 217, 219, 221, 223, 224, 228, 232
 Ibükosz (i. e. VI. sz.) 15
 Icaza, Jorge (1902) 274
 Igaz Sámuel (1786–1826) 274
 Ignác, Szent Loyolai (Ignatius, Iñigo López de Loyola, 1491–1556) 92
 Ignjatović, Jakov (1822–1889) 209
 Ignotus (Veigelsberg Hugó, 1869 1949) 240
 Igor, novgorod-szeverszki fejedelem (XII. sz. második fele) 58
 Ihara Szaikaku (1642–1693) 122
 Ikbál, Muhammad (1877–1938) 249
 Ikonomosz, Konsztantinosz (1780–1857) 160
 Iktinosz (i. e. V. sz.) 17, 18
 Ilf (Ilja Arnoldovics Fajnzilberg, 1897 1937) 266
 Ilić, Vojislav (1860–1894) 214
 Iljminszkij, Nyikolaj Ivanovics (1822–1891) 198
 Illés próféta (i. e. 900 k.) 13
 Illés Béla (1895 1974) 267, 282
 Illés Endre (1902 1986) 306, 318, 322
 Illyés Gyula (1902–1983) 265, 268, 269, 271,

- 272, 274–276, 278, 280, 281, 284, 287,
290–292, 299–301, 303, 304, 312, 313, 315,
316, 318, 319, 322, 323, 325, 327, 329, 331
- Ilosvai Selymes Péter (XVI. sz.) 99
- Imhotep (i. e. XXVIII–XXVII. sz.) 9
- Immermann, Karl Leberecht (1796–1840) 176
- Imre, Szent, herceg (?–1031) 52
- Ince, III. pápa (1198–1216) 58, 59
- Ingemann, Bernhard Severin (1789–1862)
157, 167
- Ingres, Dominique (1780–1867) 154, 158, 167,
195
- Ionesco, Eugène (1912) 298, 299, 309, 315, 316
- Ipolyi Arnold (1823–1886) 190
- Iréneusz, Szent (140 k.–202 k.) 35
- Iriarte, Tomás de (1750–1791) 140, 143
- Irving, Washington (1783–1859) 155
- Isac, Emil (1886–1954) 241
- Isherwood, Christopher (1904) 276, 280, 289
- István, I., Szent, magyar király (997–1038) 52
- Istvánffy Miklós (1538–1615) 108
- Izahakjan, Avetik (1875–1957) 231
- Izokratész (i. e. 436–338) 20
- Iusztinosz (II. sz.) 34
- Iuvenalis, Decimus Iunius (50?–132 és 140
között) 33
- Iván, III., Nagy, Vasziljevics orosz uralkodó
(1462–1505) 79
- Iván, IV. (Rettegett), orosz cár (1533–1584) 92
- Ivanov, Vsevolod Vjacseszlavovics
(1895–1963) 257, 258
- Iványi Ödön (1854–1893) 221
- Ivasiuc, Alexandru (1933–1977) 327, 330
- Iwaszkiewicz, Jarosław (1894–1980) 272, 277,
305
- Izidor, Szent, Sevilai (Isidorus, 560 k.–636) 45
- Izrael ben Eliézer I. Best
- Izsó Miklós (1831–1875) 196, 199, 200
- Jacob, Max (1876–1944) 252
- Jacobsen, Jens Peter (1847–1885) 207, 214
- Jacopone da Todi (1220–1306) 61
- Jacopsen, Jørgen-Frantz (1900–1038) 277
- Jacopus de Voragine (J. von Varazze, 1230
k.–1298) 62, 82
- Jacquard, Joseph Marie (1752–1834) 153
- Jahnn, Hans Henny (1894–1959) 305
- Jakab, II. (Stuart), angol király (1685–1688)
122
- James, Henry (1843–1916) 209, 212, 213, 229,
230, 235, 236
- James, William (1842–1910) 222
- Jammes, Francis (1868–1938) 235
- Janáček, Leoš (1854–1928) 236
- Jancsó Miklós (1921) 318, 320, 321, 324, 325
- Jang Hszüing (i. e. 53 k.–i. sz. 18 k.) 29
- János apostol (I. sz.) 31–33
- János, Aranyszájú, Szent (Ióánnész
Khrüszosztomosz, 345 k.–407) 40
- János, Damaszkuszi, Szent (Ióánnész
Damaszkénosz, 700 k. 750 k.) 46, 47
- János, VIII. (Palaiologosz), bizánci császár
(1425–1448) 76
- János, XXIII., római pápa (1958–1963) 314
- János Pál, II. (Carol Wojtyła, 1978) 332, 335
- János Zsigmond (1540–1571) 98
- Jánosi Béla (1857–1921) 231
- Jansenius, Cornelius (1585–1638) 113
- Janševskis, Jékabs (1865–1931) 261
- Janus Pannonius (1434–1472) 77, 79, 80
- Jao Nai (XVIII. sz.–XIX. sz. első fele) 163
- Jáož-Keszt, Itámár (1934) 325
- Jaroš, Peter (1940) 333
- Jarry, Alfred (1873–1907) 228
- Jaruzelski, Wojciech (1981) 335
- Järventausta, Arvi (1883–1939) 279
- Jašek, Rudolf (1919–1960) 308
- Jaspál (1903) 331
- Jaspers, Karl (1883–1969) 270, 280
- Jastrun, Mieczysław (1903) 323
- Jaufré, Rudel (1130–1170) 57
- Javorov, Pejo (Kracsolov, 1878–1914) 246
- Jean d'Arras (XIV. sz. második fele) 71
- Jean de France, duc De Berry (1340–1416) 73
- Jean de Joinville (1225–1317) 66
- Jean de Meung (Jean Clopinel, 1250 k.–
1305 k.) 60, 63
- Jean Paul (Johann Paul Friedrich Richter,
1763–1825) 148
- Jeanne d'Arc (1410 és 1412 között 1431) 75,
116
- Jedlik Ányos (1800–1895) 192
- Jefferson, Thomas (1743–1826) 141, 150
- Jefremov, Ivan Antonovics (1907) 307
- Jefta (i. e. 1100 k.) 12
- Jehuda Hanázi (135 k.–200 után) 36
- Jellačić, Josef (1801–1859) 185
- Jelloun, Ben (1944) 332
- Jensen, Johannes Vilhelm (1873–1950) 236,
288
- Jepifanyij, Premudrij (?–1420) 74
- Jeremiás próféta (i. e. 200 után) 23, 34

- Jerome, Jerome Klapka (1859–1927) 222
- Jeromos, Szent (Hieronymus, 347 v. 348–420) 40, 41
- Jeszényin, Szergej Alekszandrovics (1895–1925) 253, 261, 262
- Jevdokimov, Nyikolaj Szemjonovics (1922) 322
- Jevtusenko, Jevgenyij Alekszandrovics (1933) 305, 311, 313, 318, 323
- Jézus Krisztus (0–33) 28, 29, 31, 42, 43, 73, 93
- Jilemnický, Peter (1901–1949) 267, 293
- Jiménez, Juan Ramón (1881–1958) 250, 252, 295, 304
- Jirásek, Alois (1851–1930) 225, 226, 235, 245, 249
- Jodelle, Étienne, Sieur du Limodin (1532–1573) 95, 96
- Jóel próféta (i. e. IV. sz.) 19
- Johannes de Garlandia (1195–1272) 63
- Johannes Gerson (Jean Charlier de Gerson, 1363–1429) 74
- Johannes Scotus Eriugena (810 k.–877 k.) 49
- Johannes Secundus (Jan Nicolai Evaerts, 1511–1536) 92
- Johnson, Eyvind (1900) 290, 291, 306, 328
- Johnson, Lyndon Baines, az USA elnöke (1963–1969) 321
- Johnson, Samuel (1709–1784) 136, 142
- Johnson, Uwe (1934) 309, 312
- Joho, Wolfgang (1908) 314, 324
- Jókai Mór (1825–1904) 182, 183, 185–191, 194, 195, 197, 198, 200, 203–206, 210–212, 218, 222, 225, 239
- Jolson, Al (1886–1950) 265
- Jones, James (1921) 313
- Jonson, Ben (1572? 1637) 104–107
- Jósika Miklós (1794–1865) 174, 175, 177, 180, 183, 184, 196, 200
- Josquin des Prés (1440 k.–1521) 83, 88
- Jotuni, Maria (Maria Tarkiainen, 1880–1943) 242, 249, 275
- Jovkov, Jordan (1880–1937) 256
- Joyce, James (1882–1941) 239, 248, 250, 258, 259, 282, 336
- József Attila (1905–1937) 257, 259, 260, 261, 263–265, 267–269, 271, 272, 274–276, 278, 318
- József, II. (Habsburg-Lotharingiai), német-római császár, magyar király (1780–1790) 142–144, 146
- Juan Carlos (János Károly), I., spanyol király (1975) 329
- Juan de la Cruz (Johannes vom Kreuz, 1542–1591) 99
- Juan Manuel, Don (1282–1348) 69
- Juana Inés de la Cruz (Juana de Asbajc Ramirez, 1651–1695) 124
- Júdás (II. sz.) 33
- Judás Makkabeus (?–i. e. 160) 24
- Juhász Ferenc (1928) 295–297, 301–303, 305, 313, 315, 318, 320, 321, 322, 324, 327, 328, 331
- Juhász Gyula (1883–1937) 237, 243, 245, 248, 254, 257, 259, 262, 274
- Julianus barát, Domonkos-rendi szerzetes (XIII. sz. első fele) 60
- Julianus Apostata, római császár (361–363) 39
- Julius Caesar, Gaius, római uralkodó (i. e. 100–44) 25, 26, 30, 33, 34
- Jung, Carl Gustav (1875–1961) 256
- Jungmann, Josef (1773–1848) 153
- Jurčič, Josip (1844–1881) 201, 203
- Jurieu, Pierre (1637–1713) 122
- Justh Zsigmond (1863–1894) 221, 222, 224, 226, 227
- Justinianus, I., bizánci császár (527–565) 44
- Jüan-dinasztia (1280–1368) 63
- Jüan Si-kaj (1859–1916) 246
- Jünger, Ernst (1895) 255, 282
- Kádár János (1912) 304
- Kafka Margit (1880–1918) 245, 251, 254
- Kafka, Franz (1883–1924) 243, 246–249, 252, 253, 258, 262, 264, 278, 289, 315
- Kagava Kageki (1768–1843) 159, 170
- Kagava Tajohiko (1888–1960) 256
- Kagel, Mauricio Raul (1931) 329
- Kaiser, Georg (1878–1945) 248, 250, 253
- Káldi György (1573–1634) 110
- Káldiasza (IV–V. sz.) 41
- Kalinčiak, Ján (1822–1871) 196
- Kallikratész (i. e. 447–432) 17
- Kallimakhosz (i. e. 300 előtt–240 k.) 22
- Kallinosz (i. e. VII. sz.) 14
- Kallszthenész (i. e. IV. sz.) 21
- Kallmann, Chester (1921) 297
- Kálti Márk (XIV. sz.) 70
- Kálvin János (Jean Calvin, 1509–1564) 92, 95, 110
- Kalvosz, Andreasz (A. K. Ioannidisz, 1792–1869) 166

- Kandinszkij, Vaszilij Vasziljevics (1866–1944) 243–245, 260, 288
- Kant, Hermann (1928) 318
- Kant, Immanuel (1724–1804) 143–146, 148
- Kantyemir, Antyioh Dmitrijevics (1708–1744) 130
- Kantorowicz, Alfred (1899) 294, 295
- Kányádi Sándor (1929) 333
- Kao O (XVIII–XIX. sz.) 133
- Kara Djordje, szerb fejedelem (1811–1813) 152
- Karádi Pál (1523–1590) 98
- Karadžić, Vuk Stefanović (1787–1864) 158, 163, 179
- Karamzin, Nyikolaj Mihajlovics (1766–1826) 146, 151, 161
- Karaosmanoglu, Jakup Kadri (1889) 266
- Karavelov, Ljuban (1834–1879) 207, 209
- Kardos G. György (1925) 321, 325
- Kardos László (1898–1987) 291
- Karinthy Ferenc (1921) 300, 302
- Karinthy Frigyes (1887–1938) 243, 245, 247, 250
- Kármán József (1769–1795) 147
- Kärner, Joan (1891–1958) 283
- Károly, I. (Stuart), angol király (1625–1649) 111, 113, 115
- Károly, II. (Kopasz), (875–877) 49
- Károly, II. (Stuart), angol király (1660–1685) 117
- Károly, IV. (Luxemburgi), német-római császár (1347–1378) 69
- Károly, IV. osztrák császár, magyar király (1916–1918) 250
- Károly, V. (Habsburg), spanyol király (1519–1556) 80, 90, 96
- Károly, VII. (Valois), francia király (1422–1461) 75
- Károly, VIII. (Valois), francia király (1483–1498) 84
- Károly, X., francia király (1824–1830) 165
- Károly, XIII., svéd király (1809–1818) 155
- Károly, Lotharingiai (1643–1690) 122
- Károly, Martell, a frankok majordomusa (714–774) 47
- Károly, Merész, Burgundia hercege (1467–1477) 82
- Károly, Nagy (Charlemagne), frank király, római császár (768–814) 47–49, 89
- Károly János, XIV. (Bernadotte), svéd király (1818–1844) 155
- Károlyi Árpád (1853–1940) 193
- Károlyi Gáspár (1529–1591) 102
- Károly Mihály (1875–1955) 252, 329
- Karvaš, Peter (1920) 307
- Kasack, Hermann (1896–1966) 292
- Kassák Lajos (1887–1967) 242, 245, 248–240, 254–257, 259, 262, 264, 269, 274, 303, 315, 324, 326
- Kästner, Erich (1899–1974) 266, 270, 272, 274, 295, 306
- Kassiosz Longinosz (III. sz.) 29
- Katajev, Valentyin Petrovics (1897) 277, 305, 313, 321
- Katalin, Szienai, Szent (1347–1380) 70, 71
- Katalin, II., orosz cárnő (1762–1796) 138, 140, 143, 150
- Katona József (1791–1830) 157, 159, 162, 163, 169, 172, 185
- Kaudzites, Matiss (1848–1926) 213
- Kaudzites, Reinis (1839–1920) 213
- Kaufmann, Jecheskel (1889–1964) 279
- Kaunitz, Wenzel Anton (1711–1794) 135
- Kautilja (i. e. IV–III. sz.) 22
- Kavabata Jaszunari (1899–1972) 269, 296, 321
- Kavafisz, Konsztantinosz Petrosz (1863–1933) 315
- Kazakevics, Emmanuil Genrihovics (1913–1962) 293, 295
- Kazakov, Jurij Pavlovics (1927) 315, 327
- Kazantzákisz, Nikosz (1882 v. 1883–1957) 291, 295
- Kazinczy Ferenc (1759–1831) 145, 147, 156–160, 168, 222
- Keats, John (1795–1821) 160, 161, 162, 163
- Kelemen, XIV., római pápa (1769–1774) 140
- Kelemen, Milko (1924) 316, 322
- Keller, Gottfried (1819–1890) 190, 192, 207, 208, 212
- Kellgren, Johan Henrie (1751–1795) 142
- Kemál, Namik (1840–1888) 207
- Kemény János (1607–1662) 117, 120
- Kemény Zoltán (1907–1965) 307, 313, 316
- Kemény Zsigmond (1814–1875) 180, 184, 187–189, 191, 193
- Kempis Tamás (Thomas Kempis, 1379 k.–1471) 75, 110
- Kennedy, John (1917–1963) 310, 314
- Képes Géza (1909) 322
- Kepler, Johannes (1571–1630) 106, 109
- Kerekes Ferenc (1784–1850) 159

- Kerényi Frigyes (1822–1852) 181
 Kernstok Károly (1873–1940)
 Kerouac, Jack (1922–1969) 306, 313
 Kesey, Ken (1935) 313
 Keszi Imre (1910) 308
 Ketlinszkaja, Vara Kazimirovna (1906) 299
 Key, Ellen (1849–1926) 233
 Keyes, Daniel (1927) 309
 Kézai Simon (XIII. sz.) 64
 Khalkokondüzlész, Demetriosz (Chalcondylas, 1424–1511) 81
 Khárész (i. e. III. sz. vége) 22
 Khomeini ajatollah, Ruhollah Moszavi (1902) 332
 Khushál khán (1613?–1689) 123
 Kielland, Axel (1907–1963) 214
 Kierkegaard, Søren (1813–1855) 181, 192, 187
 Kikucsi Hiroshi (1888–1948) 252
 Kingsley, Charles (1819–1875) 191
 Kipling, Rudyard (1865–1936) 219, 221, 224, 226, 229, 231, 234, 239
 Kipphardt, Heinar (1922) 317
 Kirsch, Sarah (1935) 328
 Kiš, Danilo (1935) 330
 Kis János (1770–1846) 159
 Kisch, Egon Erwin (1885–1948) 262
 Kisfaludy Károly (1788–1830) 155, 160–162, 164, 166, 168–170
 Kisfaludy Sándor (1772–1844) 150, 154, 155, 166, 204
 Kishon, Efrájim (1924) 326
 Kiss József (1843–1921) 202, 210, 217, 222, 228
 Kivi, Aleksis (1834–1872) 199, 201, 205
 Kivikas, Albert (1898) 277
 Kjuí, Cezar (1835–1918) 193
 Klabund (Alfred Henschke, 1890–1928) 262
 Klapka György (1820–1892) 194
 Klee, Paul (1879–1940) 253, 257, 259, 261, 264, 281
 Kleist, Heinrich von (1777–1811) 134, 154, 163
 Kleiszthenész, arkhón (i. e. 510–506) 16
 Kleopátra, egyiptomi uralkodó (i. e. 47–30) 26, 27
 Klimt, Gustav (1862–1918) 234, 239
 Klinger, Friedrich Maximilian (1752–1831) 141
 Klinger, Max (1857–1920) 219, 231
 Klodvig (Meroving), frank király (Chlodvig, 482–511) 43
 Klopstock, Friedrich Gottlieb (1724–1803) 134, 136, 139
 Klostermann, Karel (1848–1923) 249
 Kneipp, Sebastian (1821–1897) 185
 Knight, Eric (1897–1943) 284, 286
 Kobajasi Takidzsi (1903–1932) 268
 Koch, Robert (1843–1910) 215
 Kochanowski, Jan (1530–1584) 97, 99, 100
 Kodály Zoltán (1882–1967) 259, 261, 262, 271, 273, 276, 278, 281
 Kodolányi János (1899–1969) 280, 306
 Koeppen, Wolfgang (1906) 300, 302
 Koestler, Arthur (1905) 283
 Kokas Ignác (1926) 328
 Kokoschka, Oskar (1886–1980) 251, 252, 256, 285, 287, 320, 321
 Kolasz, Jakub (Kastuš Mickievič, 1882–1956) 302
 Kolbenheyer, Erwin Guido (1878–1962) 241, 252
 Koldewey, Robert (1855–1925) 230
 Kollár, Ján (1793–1852) 166, 172
 Kollwitz, Käthe (1867–1945) 227, 271
 Kolmar, Gertrud (G. Chodziesner, 1894–1943?) 303
 Kolumbusz Kristóf (Cristoforo Colombo, 1451–1506) 84
 Kolozsvári György (XIV. sz. második fele) 71
 Kolozsvári Márton (XIV. sz. második fele) 71
 Kolozsvári Tamás (XV. sz. eleje) 75
 Komját Aladár (1891–1937) 251
 Komjáthy Jenő (1858–1895) 165, 226, 227
 Kondor Béla (1931–1972) 314, 319
 Konfucius (Kung Fu-ce, i.e. 551–479) 12, 16
 Konrád György (1933) 322, 331
 Konrad von Würzburg (1225 k.–1287) 58, 62, 63
 Konstantin, Nagy Constantinus, római császár (306–337) 38, 39, 76
 Konstantin, VII., bizánci császár (Porphyrogennetosz, azaz Biborbanszületett, 905–959) 51
 Konstantinovič, Radomir (1928) 311
 Konvicki, Tadeusz (1926) 323
 Kooning, Willem de (1904) 298
 Kopernikus, Nicolaus (Copernicus, 1473–1543) 34, 93
 Korniss Dezső (1908) 293, 310
 Kornijcsuk, Olekszandr (1905–1972) 275
 Korolenko, Vlagyimir Galaktyionovics (1853–1921) 214, 218, 220, 227

- Kościuszko, Tadeusz (1746–1817) 147
 Koskenniemi, Veikko Antero (1885–1962) 247
 Kosmač, Ciril (1910) 297
 Kossuth Lajos (1802–1894) 171, 175, 178, 179, 184–186, 188, 194, 201, 210, 213, 226
 Kosuth, Joseph (1945) 317
 Kosztolányi Dezső (1885–1936) 233, 239, 240, 243, 244, 247, 248, 251, 255–257, 260–263, 265, 267–269, 272, 275, 276
 Kott, Jan (1914) 318
 Kottebue, August von (1761–1819) 145, 151, 161
 Kovač, Mirko (1938) 322
 Kovačić, Ante (1854–1889) 221
 Kovačić, Ivan Goran (1913–1943) 288
 Kovács András (1925) 319
 Kovács Imre (1913) 278
 Kovács Margit (1902–1977) 307
 Köchel, Ludwig (1800–1877) 197
 Kőlcsey Ferenc (1790–1838) 158, 160, 162, 163, 164–167, 170, 171, 173, 176, 177, 185
 Körner, Theodor (1791–1813) 157, 158
 Kőrösi Csoma Sándor (1784–1842) 161, 173
 Kőröspataki B. János (XVII. sz.) 116
 Krackner János Lukács (1717–1779) 142
 Kráľ, Fraňo (1903–1955) 277, 290
 Kráľ, Janko (1822–1876) 182
 Krasicki, Ignacy (1735–1801) 141, 142
 Krasinski, Zygmund (1812–1859) 173
 Krasko, Ivan (1876–1958) 242
 Kraszewski, Józef Ignacy (1812–1887) 209, 210
 Kratochvil, Miloš Václav (1904) 327
 Kraus, Karl (1874–1936) 253, 278
 Kreisky, Bruno, osztrák kancellár (1911) 323
 Křenek, Ernst (1900) 284, 322
 Kreutzer, Rodolphe (1766–1831) 151
 Kreutzwald, Friedrich Reinhold (1803–1882) 193, 201
 Krévé-Mickevičius, Vincas (1882–1954) 276
 Krilov, Ivan Andrejevics (1769–1844) 155
 Krisztina, svéd királynő (1632–1654) 116
 Kritiosz (i. e. 500 k.) 16
 Kriza János (1811–1875) 198
 Krleža, Miroslav (1893–1981) 256, 266, 267, 269, 279, 321
 Kroetz, Franz Xaver (1946) 329
 Kropotkin, Pjotr A. Fürst (1842–1921) 218
 Kruczkowski, Leon (1900–1962) 297, 302, 313
 Krucsonih, Alekszandr (Alekszej Jelinejevics K., 1886–1968) 246
 Krúdy Gyula (1878–1933) 229, 233, 244, 247, 251, 255, 256, 261, 264, 268 272, 323
 Krupp, Friedrich (1787–1826) 156
 Krüger, Paulus (1825 1904) 213
 Krzyszton, Jerzy (1931–1982) 333
 Kuan Han-csing (1214? 1307?) 66
 Kubiček, Jan 322
 Kubiláj, kán (1259–1294) 63
 Kuhar, Lovro (1893–1950) 284
 Kukučín, Martin (Matej Bencúr, 1860–1928) 220
 Kultsár István (1760–1828) 152
 Kumičić, Eugen (Jevgenyij K., 1850–904) 224
 Kun Béla (1886–1939) 254, 271
 Kuncz Aladár (1886–1931) 269
 Kung Fu-č'e l. Konfucius
 Kung Sang-zen (1648 1718) 124
 Kunert, Günter (1929) 322, 331
 Kunikuda Doppo (1871–1908) 231
 Kuo Mo-zso (1892–1978) 257, 258, 286
 Kupa Árpád (1859–1916) 227
 Kupala, Janka (Ivan D. Lucevics, 1882–1942) 247
 Kuprin, Alekszandr Ivanovics (1870–1938) 228, 238, 241
 Kurtág György (1926) 329
 Kuśniewicz, Anton (1904) 334
 Kuthy Lajos (1813 1864) 183
 Kuusberg, Paul (1916) 330
 Kuznyecov, Anatolij (1929) 307
 Kuznyecov, Jurij (1941) 332
 Kühnel Pál (1765–1824) 163
 Kürillosz, alexandriai (?–444?) 42
 Kürillosz l. Cirill
 Kürosz, II., perzsa király (i. e. 558–529) 15
 Kyd, Thomas (1558–1594) 101, 103
 Laborfalvy Róza (1817–1886) 176
 La Bruyère, Jean de (1645–1696) 122
 La Calprenède, Gautier de Costes de (1614–1663) 114, 141
 La Chaussée, Pierre-Claude Nivelle de (1692 1754) 131, 133
 Lácis, Vilis (1904–1966) 270
 Lactantius l. Caecilius Firmianus Lactantius
 Laczkovics János (1754–1795) 147
 La Fayette, Marie-Madelaine Pioche de la Vergne, Comtesse de (1634–1693) 119, 121

- La Fontaine, Jean de (1621-1695) 117-119
- Lagerkvist, Pär (1891) 262, 272, 285, 288, 296, 297, 305, 311
- Lagerlöf, Selma (1858-1940) 229, 242
- La Harpe, Jean François de (1739-1803) 142, 149
- Lajos, I., Jámbor (814-840) 48
- Lajos, I., Nagy, magyar király (1342-1382) 68, 70
- Lajos, II., bajor király (1864-1886) 212, 219
- Lajos, II., magyar király (1516-1526) 90
- Lajos, IX., Szent (Capeting), francia király (1226-1270) 60
- Lajos, XI. (Valois), francia király (1461-1483) 78, 81
- Lajos, XII. (Orléans), francia király (1498-1515) 85
- Lajos, XIV. (Bourbon), francia király (1643-1715) 114, 117, 118, 120, 122, 123, 126, 127
- Lajos, XV. (Bourbon), francia király (1715-1774) 141
- Lajos, XVI. (Bourbon), francia király (1774-1792) 141, 147
- Lajos, Német (843-876) 49
- Lajos Fülöp (Orléans), francia király (1830-1848) 169, 185
- Lakatos Menyhért (1926) 329
- Lalić, Mihajlo (1914) 307, 327
- Lallúdzsi Lál (1763-1825) 156
- Lalo, Edouard (1823-1892) 215
- Lamarck, Jean-Baptiste de Monet (1744-1829) 155
- Lamartine, Alphonse de (1790-1869) 163, 170, 176, 184
- Lamb, Charles (1775-1834) 154
- Lamennais, Hugues-Félicité-Robert (1782-1854) 161
- La Mettrie, Julien Offray de (1709-1751) 134
- La Motte-Fouqué, Friedrich, baron de (1777-1843) 156
- Lampedusa, Giuseppe I. Tomasi di Lampe-
dusa
- Lampo, Hubert Léon (1920) 304
- Landi, Stefano (1590-1655) 112
- Landino, Francesco (1325-1397) 69
- Landor, Walter Savage (1775-1864) 177
- Landstad, Magnus Brostrup (1802-1880) 190
- Langendijk, Pieter (1683-1756) 127
- Langer, František (1888-1965) 262
- Lanoux, Armand (1913) 326
- Lantos Sebestyén, Tinódi (1505 és 1510
között 1556) 92, 93, 95
- Lao-ce (i. e. VI-V. sz.) 16, 22
- Laplace, Pierre Simon de (1749-1827) 157
- Larionov, Michael (1881-1964) 246
- La Rochefoucauld, François, duc de
(1613-1680) 117, 118
- Larreta, Enrique (Rodriguez Maza,
1875-1961) 241, 263
- La Sale, Antoine de (1385?-1461) 79
- Lasker-Schüler, Else (1869-1945) 247
- Lassalle, Ferdinand (1825-1864) 199
- Lasso, Orlando di (1530-1594) 96, 100
- László, I., Szent, magyar király (1077-1095)
53, 56, 58, 71
- Laurencin, Marie (1885-1956) 241
- Lautréamont, Comte de (Isidore Lucien Du-
cassé, 1846-1870) 204
- Lataver, Johann Caspar (1741-1801) 139
- Lavrenyov, Borisz Andrejevics (1891-1959)
265, 295
- Lawrence, David Herbert (1885-1930) 243,
247, 249, 255, 258, 263, 265
- Lawrence, Thomas Edward (1888-1935) 258
- Laxness, Halldór Kiljan (H. K. Guojónsson,
1902) 264, 306, 311, 328
- Layard, Austen Henry (1817-1894) 182
- Laye, Camara (1928) 301
- ʿAzarević, Laza (1851-1890) 214
- Leacock, Stephen Butler (1869-1944) 243,
283
- Lean, David (1908) 306
- Lear, Edward (1812-1888) 183
- Lebenstein, Jan (1930) 309
- Leblanc, Maurice (1864-1941) 240
- Le Bon, Gustave (1841-1931) 227
- Le Brun, Charles (1619-1690) 121
- Lechner Ödön (1845-1914) 223, 231
- Lecky, William Edward Hartpole
(1838-1903) 203
- Le Clézio, Jean-Marie Gustave (1940) 319,
327
- Lecocq, Alexandre Charles (1832-1918) 206
- Le Corbusier (Jeanneret, Charles Édouard,
1887-1965) 293, 296, 306
- Le Fort, Gertrud von (1876-1971) 270
- Léger, Fernand (1881-1955) 250, 252
- Lehár Ferenc (1870-1948) 237, 266
- Leible, Wilhelm (1844-1900) 211
- Leibniz, Gottfried Wilhelm (1646-1716) 122,
124-127, 137

- Lem, Stanisław (1921) 291, 298, 304, 317, 324
 Lemaire de Belges, Jean (1470? 1525?) 87, 88
 Le Nain, Antoine (1588 k. -1648) 113
 Le Nain, Louis (1593 k. 1648) 113
 Le Nain, Mathieu (1607–1677) 113
 Lenau, Nikolaus (Niernbsch, Edler von Strehlenau, 1802–1850) 167, 171, 174, 176, 180
 Lengyel Balázs (1918) 291
 Lengyel József (1896–1975) 267, 271, 308, 310, 312 313, 315, 316, 318
 Lengyel Menyhért (1880–1974) 252
 Lengyel Péter (1939) 332
 Lenin, Vlagyimir Iljics (1870–1924) 235, 238, 241, 242, 244, 245, 251, 257, 260, 261
 Le Nôtre, André (1613–1700) 117
 Lenz, Jakob Michael Reinhold (1751 1792) 141
 Lenz, Siegfried (1926) 312, 322, 332
 Leó, III., római pápa (795–816) 47, 48
 Leó, X., római pápa (1513–1521) 88
 Leó, XIII., római pápa (1878–1903) 223
 Leokarész (i. e. 360–320 k.) 21
 León, Luis Ponce de (1527–1591) 100
 Leonardo da Vinci (1452–1519) 84–86
 Leoncavallo, Ruggiero (1859–1919) 224
 Leone Ebreo (1460–1521) 84
 Leonov, Alekszej Arhipovics (1934) 317
 Leonov, Leonyid Makszimovics (1899) 261, 301
 Leonyidov 264
 Leopardi, Giacomo (1798–1837) 165, 171, 180, 230
 Lepidus, Marcus Aemilius (i. e. 87 k. 17) 27
 Lermontov, Mihail Jurjevics (1814–1841) 178, 201
 Le Sage, Alain-René (1668–1747) 126, 127
 Lesseps, Ferdinand Marie de (1805–1894) 190, 224
 Lessing, Doris (1919) 323, 327
 Lessing, Gotthold Ephraim (1729–1781) 135, 137, 138–140, 239
 Leszkov, Nyikolaj Szemjonovics (1831–1895) 200, 207, 208, 220
 Levau, Louis (1612–1670) 117, 119, 120
 Levi, Carlo (1902–1974) 297
 Lévi-Strauss, Claude (1908) 304, 314
 Levstik, Fran (1831–1887) 194
 Lewis, Sinclair (1885–1951) 255, 261, 267, 268, 280, 292
 Licinius, római császár (308–324) 38
 Liebermann, Max (1847 1935) 209, 212, 216, 221, 230
 Liebknecht, Karl (1871 1919) 253, 262
 Ligeti György (1923) 321 323, 325, 328
 Li Kung-co (VIII–IX. sz.) 48
 Lilienborn, Detlev von (1844–1909) 228
 Lillo, George (1693–1739) 130
 Limbourg fivérek (XV. sz. első fele) 73
 Lincoln, Abraham, az USA elnöke (1861–1865) 195 197, 200
 Linde, von Carl (1842–1934) 226
 Lindemann, Ferdinand (1852–1939) 215
 Lindsay, Nicholas Vachel (1879–1931) 248
 Ling, Per Hansik (1776–1839) 157
 Linna, Väinö (1920) 302
 Linnankoski, Johannes (1869 1913) 238, 241
 Linné, Carl von (1707–1778) 131, 310
 Lin Piao (1907–1971) 322, 325
 Lipót, I. (Habsburg), német császár, magyar király (1658–1705) 117
 Lippi, Fra Filippo (1406–1469) 78
 Lipton, Seymour (1903) 297
 Liszickij, El(izer) (1890–1941) 255
 Lisznyai Kálmán (1823–1863) 188
 Liszt Ferenc (1811 1886) 162, 163, 174, 177, 186, 190–193, 196, 197, 200, 202, 209, 210, 219
 Liszti László (1628 1662) 116
 Li Taj-po (701 763) 47
 Littré, Émile (1801–1881) 198
 Litvinov, Makszim Makszimovics (1876–1951) 268
 Liu Cung-jüan (773–819) 48
 Livingstone, David (1813–1873) 186
 Livius, Andronicus (?–i. e. 204) 22
 Livius, Titus (i. e. 59–i. sz. 17) 29
 Li Zsu-csen (1763 1830) 169
 Llewellyn, Richard (1907) 282
 Llull, Ramón (Raimundus Lullus, 1232?–1316?) 63, 64
 Lobacsevszkij, Nyikolaj Ivanovics (1792 1856) 167
 Locke, John (1632 1704) 123
 Lodge, Thomas (1558? 1625) 100–103
 Loewe, Frederick (1904) 311
 Lo Kuan-csung (XIV. sz.) 70, 72
 Lomazzo, Giovanni Paolo (1538–1600) 101
 Lombroso, Cesare (1836–1909) 199, 210
 Lomonoszov, Mihail Vasziljevics (1711–1765) 132, 136

- London, Jack (John Griffith L., 1876–1916) 233, 239, 242, 251
- Longfellow, Henry Wadsworth (1807–1882) 191, 206
- Longosz, Ieszboszi (II–III. sz.) 36
- López de Ayala, Pedro (1332?–1407) 73
- Lorántffy Zsuzsanna (1600 k.–1660) 113, 115
- Lorenz, Konrad (1903) 328
- Lorenzetti, Ambrogio (? 1348) 67, 68
- Lorenzetti, Pietro (1280 k.–1348 k.) 67
- Lortsing, Albert (1801–1851) 175
- Loti, Pierre (Julien Viaud, 1850–1923) 219
- Lovelace, Richard (1618–1658) 115
- Lowry, Malcolm (1909–1957) 292
- Loyolai Szent Ignác I. Ignác, Szent, Loyolai Lőnnrot, Elias (1802–1884) 172, 174, 178, 187
- Lucanus I. Annaeus Lucanus, Marcus
- Lucidor, Lasse (1638–1674) 120
- Lucilius, Gaius (i. e. 180?–103?) 24
- Lucretius, Carus Titus (i. e. 97 v. 95–55) 26
- Lu Csi (261–303) 38
- Ludwig, II. (1864–1886) 199
- Ludwig, Otto (1813–1865) 192
- Lugones, Leopoldo (1874–1938) 239
- Lu Hszün (1881–1936) 259
- Lukáč, Emil Boleslav (1900) 259, 262
- Lukács evangélista (I. sz.) 32
- Lukács György (1885–1971) 243, 244, 250, 255, 259, 276, 288, 289, 292, 293, 295, 302, 303, 315, 330
- Lukianosz (120 k.–185) 34, 35, 81
- Lukin, Vlagyimir Ivanovics (1737–1794) 138
- Lully, Jean Baptiste (1632–1687) 121
- Lumière, Louis (1864–1948) 226
- Lumumba, Patrice (1925–1961) 310
- Lunacsarszkij, Anatolij Vasziljevics (1875–1933) 248
- Lundkvist, Artur (1906) 319, 328
- Luther, Martin (1483–1546) 86, 89, 90, 91
- Lutosławski, Witold (1931) 307, 310, 314
- Luxemburg, Rosa (1871–1919) 253, 262
- Luxorius (V–VI. sz.) 43
- Lüsiasz (i. e. 445?–380?) 18
- Lüszipposz (i. e. IV. sz.) 21
- Lydgate, John (1370?–1450?) 73, 74, 75
- Lyly, John (1554?–1606) 99, 100, 104
- Mach, Ernst (1838–1916) 233, 242
- Mácha, Karel Hynek (1810–1836) 175
- Machado de Assis, Joaquim Maria (1839–1908) 205, 277
- Machado y Ruiz, Antonio (1875–1939) 235, 246
- Machiavelli, Niccolò (1469–1527) 88–90
- Mackenzie, Henry (1745–1831) 140
- MacPherson, James (1736–1796) 137
- Macrobius, Ambrosius Theodosius (IV–V. sz.) 40, 81
- Madách Imre (1823–1864) 173, 177, 180, 188, 193–195, 197, 216, 218, 319
- Madarász Viktor (1830–1917) 194, 199, 201
- Maccenas, Gaius Cilnius (i. e. 70?–8?) 27
- Maerlant, Jacob van (1235 k.–1300) 62, 63
- Maeterlinck, Maurice (1862–1949) 222, 223, 225, 232, 236, 241, 263
- Maetzky y Whitney, Ramiro de (1874–1936) 263
- Maffei, Scipione (1675–1755) 127
- Magritte, René (1898–1967) 292, 311, 317
- Magyar István (?–1605) 105
- Mahler, Gustav (1860–1911) 217, 227, 228, 243, 244
- Maier, Michael (1568–1622) 108
- Mailer, Norman (1923) 293, 318, 333
- Maironis (Jonas Maciulis, 1862–1932) 227
- Mais, Roger (1902–1955) 302
- Majakovszkij, Vlagyimir Vlagyimirovics (1893–1930) 246, 249, 250, 252, 253, 255, 258, 260, 261, 263, 265, 267, 269
- Majerová, Marie (M. Bartošová, 1882–1967) 260, 276, 298
- Majmóni Mózes (Maimonides, 1135–1205) 58
- Majtréjanátha (III–IV. sz.) 37
- Makarenko, Anton Szemjonovics (1888–1939) 281
- Makariosz püspök (1482–1564) 86
- Makk Károly (1921) 324
- Makovecz Iván Imre (1935) 321
- Malakiás próféta (i. e. V. sz.) 19
- Malamud, Bernard (1914) 319, 326, 333
- Malaparte, Curzio (Kurt Erich Suckert, 1898–1957) 289, 305
- Malebranche, Nicolas de (1638–1715) 120
- Malenkov, Georgij Makszimilianovics (1902) 300
- Malerba, Luigi (1927) 319
- Malevics, Kazimir (1878–1935) 253, 255

- Malherbe, François de (1555–1628) 104
Mallarmé, Stéphane (1842–1898) 199, 200, 210, 218, 226, 229
Mallet, Paul Henry (1730–1807) 136
Malory, Sir Thomas (1408 k.–1471) 80
Malraux, André (1901) 266, 268, 272, 275, 298, 321, 328
Malthus, Thomas Robert (1766–1834) 148
Mandelstam, Nagyeyzsda (1899) 247
Mandelstam, Oszip Emiljevics (1891–1938 v. 1939) 254, 258
Mándy Iván (1918) 295, 315, 320, 325, 326, 329, 336
Manet, Edouard (1832–1883) 198, 200–203, 205, 210, 212, 214
Manetti, Giannozzo (1396–1459) 78
Mani (216–276?) 37
Mann, Heinrich (1871–1950) 237, 242, 275, 289
Mann, Klaus (1906–1949) 277
Mann, Thomas (1875–1955) 229, 234, 235, 242, 245, 248, 249, 254, 256, 260, 262, 266, 268, 272, 280, 282, 283, 289, 292, 295, 298, 300, 312, 324
Mannlicher, Ferdinand (1848–1904) 211
Manrique, Gómez (1412 k.–1490) 80
Manrique, Jorge (1440?–1479) 81
Mansart, Jules (1646–1708) 119
Mantegna, Andrea (1431–1506) 78, 82
Manuél Krüszolorasz (1355 k.–1415) 73
Manzoni, Alessandro (1785–1873) 159, 163, 166
Manzù, Giacomo (1908) 304
Mányoki Ádám (1673–1757) 126
Mao Ce-tung (1893–1976) 264, 268, 279, 285, 301, 306, 309, 317, 322, 330
Mao Tun (Sen Jen-ping, 1896) 265, 270
Marabay, Tabin (1841–1898) 198
Márai Sándor (1900) 274, 275, 284, 286, 289, 308, 321
Maran, René (1887–1959) 256, 265
Marc, Franz (1880–1916) 244, 250
Marceau, Félicien (Louis Carette, 1913) 305
Marcel, Étienne (? 1358) 70
March, Ausiás (1397?–1459) 78
Marcinkevičius, Justinas (1930) 304, 332
Marcks, Gerhard (1889) 294
Marconi, Guglielmo (1874–1937) 229
Marcus Aurelius, római császár (121–180) 34, 35
Marczali Henrik (1856–1940) 214
Marées, Hans von (1837–1887) 204
Marek, Jirzy (1914) 326
Margit (Valois), francia királynő (XVI. sz.) 104
Mária Lujza, osztrák hercegnő (1791–1847) 155
Mária, Medici (1573–1642) 104
Mária, Stuart, skót királynő (1558–1567) 96, 101, 111
Mária Terézia, Ausztria főhercegnője, Magyarország és Csehország királynője (1740–1780) 132, 137, 142
Máriássy Félix (1919–1986) 303
Marie de France (1130 k. 1200) 56
Marin, Juan (1900–1963) 295
Marinetti, Filippo Tommaso (1878–1944) 237, 241, 243, 246
Marini, Marino (1901) 292, 321
Marinković, Ranko (1913) 318
Marino, Giambattista (1569–1625) 109, 110
Maritain, Jacques (1882–1973) 277
Marivaux, Pierre Carlet de Chamblain de (1688–1763) 128, 130, 131
Márk evangélista (I. sz.) 31, 34, 53
Márki Sándor (1853–1925) 216
Markianosz Arisztéidész (II. sz.) 34
Marlitt, Eugénie (E. John, 1825–1887) 203
Marlowe, Christopher (1564–1593) 101 103
Marmontel, Jean-François (1723–1799) 137, 139
Marot, Clément (1496–1544) 88, 91, 92, 106
Maróthy-Sóltésóvá, Elena (1855–1939) 246
Márquez, Gabriel Garcia (1927) 336
Marschall, George (1880–1959) 291
Marsilio di Padova (1280 k. 1343) 67
Marsman, Hendrik (1899–1940) 274
Marston, John (1575 k. 1634) 105
Marti, José (1853–1895) 215
Martialis, Marcus Valerius (40 k.–104) 31, 32
Martianus Capella (IV–V. sz.) 41
Martin, Frank (1890–1974) 307
Martin, Pierre Émile (1824–1915) 200
Martin du Gard, Roger (1881–1958) 247, 258, 270, 278
Martini, Simone (1280–1285 között–1344) 67
Martinovics Ignác (1755–1795) 147
Martins, Joaquim Pedro de Oliveira (1845–1894) 213
Martinson, Harry Edmund (1904) 272, 275, 294, 295, 327, 328
Marx, Karl (1818–1883) 181–183, 185–189, 195, 198, 202, 205, 218, 227

- Marzio, Galeotto (1427–1497) 82, 83
 Masaccio (Tommaso di Ser Giovanni di Mone, 1401–1428) 75
 Masaryk, Tomáš Garrigue (1850–1937) 262
 Mascagni, Pietro (1863–1945) 214
 Masefield, John (1878–1967) 245
 Massenet, Jules Émile (1842–1912) 217, 224
 Massinger, Philip (1583–1640) 109, 110
 Masson, André (1896) 314
 Masuccio Salernitano (Tommaso de' Guardati, 1420 k. 1475) 75, 81
 Matisse, Henri (1869–1954) 237, 284, 296
 Mátricséta (70 k. –150 k.) 31
 Matszuo Basho (M. Munefusa B., 1644–1694) 123
 Matto de Turner, Clorinda (1854–1909) 222
 Ma Tuan-lin (XIII–XIV. sz.) 67
 Maturin, Charles Robert (1782–1824) 162
 Matute, Ana Maria (1926) 308
 Mátyás, Hunyadi, magyar király (1458–1490) 78, 81–83, 108
 Maugham, William Somerset (1874–1965) 254, 264, 268, 288
 Maulbertsch, Franz Anton (1724–1796) 136
 Maupassant, Guy de (1850–1893) 214, 215, 217, 218, 220, 222
 Maupertius, Pierre-Louis Moreau de (1698–1759) 134
 Maurer, Georg (1907–1971) 305
 Mauriac, Claude (1914) 308, 323, 328
 Mauriac, François (1885–1970) 298, 323
 Mauszólosz, kárai perzsa helytartó (i. e. IV. sz.) 20
 Maxentius, római császár (306–312) 38
 Maxim, Hiram Percy (1869–1936) 216
 Maximosz, hitvalló (M. Homológész v. Confessor, 580 k. –662) 45
 Maximosz Planudész (1260 k. 1310) 64
 Maxwell, James Clerk (1831–1879) 207, 208
 May, Karl (K. Hohental, 1842–1912) 210
 Maynard, François (1582–1646) 114
 Mazarin, Jules (1602–1661) 114, 127
 Mazuranić, Ivan (1814–1890) 184
 Mažvydas, Martynas (?–1563) 94
 Mazzini, Giuseppe (1805–1872) 169, 171, 194
 McCarthy, Mary (1912) 315, 320
 McCullers, Carson (1917–1967) 312, 315
 Medgyesi Ferenc (1881–1958) 268
 Mediciek (1434–1494) 76
 Medici, Giugliani de' (1453–1478) 82
 Medici, Lorenzo de' (1513–1548) 80, 81, 84
 Medveczky Jenő (1902–1969) 309
 Medwall, Henry (XV. sz.) 85
 Méhul, Étienne-Nicolas (1763–1817) 154
 Meilhac, Henri (1831–1897) 204
 Mejerhold, Vszevolod (1874–1940) 263
 Melancton, Philipp (Ph. Schwarzert, 1497–1560) 90, 91
 Mélis, Georges (1861–1938) 232
 Meliton, szárdeszi püspök (II. sz.) 34
 Melius Juhász Péter (1536–1572) 97
 Méliusz József (1909) 323
 Melocco Miklós (1935) 333
 Melville, Herman (1819–1891) 187, 188
 Memling, Hans (1433 k.–1494) 83
 Mena, Juan de (1411–1456) 77
 Menandrosz (i. e. 342 k.–292) 21, 22
 Mendel, Gregor Johan (1822–1884) 200
 Mendeje Mojher Shforim (Scholem Jakob Abramowitsch, 1836–1917) 199
 Mendelssohn-Bartholdy, Felix (1809–1847) 167, 172, 174, 179, 180, 183
 Meldelssohn, Moses (1729–1786) 135, 137
 Menendez y Pelayo, Marcelino (1856–1912) 232
 Mengyelejev, Dimitrij Ivanovics (1834–1907) 203
 Menotti, Gian-Carlo (1911) 292
 Mentovich Ferenc (1819–1879) 198
 Menuhin, Yehudi (1916) 288
 Menzel, Adolf von (1815–1905) 209
 Menzel, Jiří (1938) 319
 Mercier, Louis Sébastien (1740–1814) 140
 Meredith, George (1828–1909) 197, 212
 Meri, Veijo (1928) 313
 Mérimée, Prosper (1803–1870) 178, 182
 Merle, Robert (1908) 301, 314, 324, 326
 Merneptah, egy. fáraó (i. e. 1234–1220) 12
 Messiaen, Olivier (1908) 301
 Mesterházi Lajos (1916) 308
 Meštrović, Ivan (1883–1962) 251
 Mészáros Ignác (1721–1800) 140
 Mészöly Géza (1844–1887) 210
 Mészöly Miklós (1921) 305, 308, 321, 327, 330
 Metastasio, Pietro (P. Trapassi, 1698–1782) 128, 132
 Metge, Bernart (1340 és 1360 között–1413) 73
 Metód (Metódiosz, 815 k.–885) 49
 Metternich, Klemens Lothar von (1773–1853) 155, 161, 185
 Meunier, Constantin Emile (1831–1905) 219, 224, 225

- Meyer, Conrad Ferdinand (1825–1898) 208, 213, 218
- Meyerbeer, Giacomo (1791–1864) 170, 174, 186, 200
- Meyseburg, Malwida von (1816–1903) 210
- Michaux, Henri (1899) 285, 327, 334
- Michelangelo Buonarroti (1475–1564) 75, 86, 87, 88, 91, 93
- Michelet, Jules (1798–1874) 172
- Michiels, Ivo (1923) 306
- Mickiewicz, Adam (1798–1855) 164, 165, 167, 169, 170, 173, 192
- Middleton, Thomas (1570?–1627) 106, 108, 110
- Mies van der Rohe, Ludwig (1886–1969) 262, 293, 307
- Mignet, Auguste-Maria François (1796–1884) 165
- Mihajlović, Dragoslav (1930) 330
- Mihalkov-Koncsalovszkij, Andrej (1937) 318
- Mikes Kelemen (1690–1761) 127
- Miklós, I. (Holstein-Gottorp), orosz cár (1825–1855) 166, 191
- Miklós, II. (Holstein-Gottorp), orosz cár (1894–1917) 225
- Miksa, Habsburg (1459–1519) 82, 84, 85
- Miksa, Habsburg, mexikói császár (1861–1867) 196, 201
- Mikszáth Kálmán (1847–1910) 208, 212, 214, 215, 219, 222, 227, 230, 234, 238, 240
- Miladinov, Dimitur (1810–1862) 197
- Miladinov, Konstantin (1830–1862) 197
- Milán, Obrenović, szerb fejedelem (1882–1889) 159, 160, 215
- Milev, Geo (1895–1925) 259
- Milhaud, Darius (1892–1974) 268, 287, 316, 319
- Mill, John Stuart (1806–1873) 180, 196
- Millais, John Everett (1829–1896) 185
- Miller, Arthur (1915) 292, 295, 300, 303, 316, 325
- Miller, Henry (1891) 274
- Miller, Johann Martin (1750–1814) 141
- Millet, Jean François (1814–1875) 193, 194, 197
- Millöcker, Karl (1842–1899) 212, 215
- Milne, Alan Alexander (1882–1956) 263
- Miłosz, Czesław (1911) 288, 290, 301, 314, 329, 333
- Milosz, Oscar Venceslas de Lubicz (1877–1939) 265
- Miliadész, Kherszonzosz türannosza (i. e. 540 k.–489) 16
- Milton, John (1608–1674) 11, 113, 115, 118, 120, 212, 277
- Mimnermosz (i. e. VII. sz.) 14
- Mináč, Vladimír (1922) 296
- Ming-dinasztia (1368–1644) 70
- Minne, Georg (1866–1941) 238
- Miró, Joan (1893) 260, 265, 296, 319
- Misima Jukio (Hiraoka Kimitake, 1925–1970) 309
- Mistral, Gabriela (Lucila Godoy Alcayaga, 1889–1957) 281, 289
- Misztótfalusi Kis Miklós (1650–1702) 124
- Mitchell, Margaret (1900–1949) 277
- Mitta, Alekszandr (1933) 322
- Mitterand, François, a francia köztársaság elnöke (1981) 317, 335
- Moberg, Vilhelm (1898–1973) 264, 268
- Mobutu, kongói hadseregparancsnok, majd államfő (1930) 310
- Mocsáry Lajos (1826–1916) 194, 195
- Mofolo, Thomas (1873 k.–1948) 262
- Mohamed próféta (570 k.–632) 45
- Mahadi, Mohammed Ahmed (1843?–1885) 216
- Moholy-Nagy László (1895–1946) 257, 260, 278, 288
- Moldova György (1934) 303
- Molière (Jean-Baptiste Poquelin, 1622–1673) 114, 117–120, 160, 185
- Molnár Ferenc (1878–1952) 233, 234, 239, 242, 243, 255, 263, 265, 267
- Mondrian, Piet (1872–1944) 249, 251, 255, 256, 283
- Monet, Claude (1840–1926) 202, 206, 207, 220, 224, 250
- Monroe, James (1758–1831) 164
- Montaigne, Michel Eyquem, Seigneur de (1533–1592) 100
- Montale, Eugenio (1896–1981) 271, 282, 305, 314, 327, 329
- Montalvo, Juan (1832–1889) 215, 227
- Montesquieu, Charles-Louis de Secondat, Baron de (1689–1755) 128, 131, 134
- Montessori, Maria (1870–1952) 242
- Monteverdi, Claudio (1567–1643) 106, 113
- Montherlant, Henry de (1896–1972) 308
- Monti, Vincenzo (1754–1828) 144, 149
- Moore, George (1852–1933) 218
- Moore, Henry (1898) 296, 300, 306, 329

- Móra Ferenc (1879–1934) 252, 264
 Moravia, Alberto (A. Pincherle, 1907) 267, 293, 298, 307
 More, Sir Thomas (Morus Tamás, 1478–1535) 88, 89, 92
 Moreau, Émile (1852–1922) 225
 Moreau, Gustave (1826–1898) 210
 Morgan, Charles (1894–1958) 271
 Morgan, Lewis Henry (1818–1881) 211
 Morgan, Thomas Hunt (1866–1945) 262
 Morgenstern, Christian (1871–1914) 237.
 Morgenstern, Oscar (1902) 288
 Mori Ogai (1862–1922) 247
 Móricz Zsigmond (1879–1942) 241–244, 250–252, 255, 257, 260, 264, 267, 269, 271, 275, 276, 280, 281, 284
 Moritz, Karl Philipp (1756–1793) 144
 Morris, William (1834–1896) 212
 Morsztyn, Jan Andrzej (1613 k.–1693) 115
 Moro, Aldo (1916–1978) 332
 Morse, Samuel Finley (1791–1872) 175
 Morton, Thomas Green (1819–1868) 220
 Morus Tamás I. More, Sir Thomas
 Mo Ti (i. e. V–IV. sz.) 19
 Mouton, Jean (1460–1522) 88
 Mozart, Wolfgang Amadeus (1756–1791) 144–146, 197, 333
 Mózes (i. e. 400 k.) 19
 Mörike, Eduard (1804–1875) 171, 191
 Mrozek, Sławomir (1930) 308, 310, 313, 314, 317, 329
 M. S. mester (XV–XVI. sz.) 86
 Mucha, Alfons (1860–1939) 228
 Mucha, Jiří (1915) 314, 322
 Multatuli (Eduard Douwes Dekker, 1820–1887) 196
 Munch, Eduard (1863 1944) 221, 225, 238, 285
 Munk, Kaj (1898–1944) 286
 Munkácsy Mihály (1844–1900) 203, 204, 205, 207, 212, 214, 219, 227, 228
 Munthe, Axel (1857–1949) 267
 Muratori, Lodovico Antonio (1672–1750) 36, 125
 Murdoch, Iris (1919) 315
 Murger, Henri (1822–1861) 188, 228
 Murillo, Bartolomé Esteban (1618–1682) 119
 Murner, Thomas (1475 k.–1537) 88
 Musil, Robert (1880–1942) 239, 260, 268, 330
 Musset, Alfred de (1810–1857) 173
 Mussolini, Benito (1883–1945) 257, 261, 275, 286
 Muszorgszkij, Modeszt (1839–1881) 194, 202, 208, 213, 257
 Müller, Wilhelm (1794–1827) 164, 167
 Müllner, Adolf (1774–1829) 160
 Mürön (i. e. 460 k.) 17
 Mykle, Agnar (1915) 305
 Mykolaitis-Putinas, Vincas (1893–1967) 273, 307
 Nabokov, Vladimir (1899) 303
 Nabukodonozor (II. Nabu-kudurri-uszur, i. e. 605–562 k.) 14
 Nabú-zukup-kéna (i. e. 700 k.) 13
 Nacume Szószeki (1867–1916) 238, 244, 249
 Nádas Péter (1942) 331
 Nagel, Otto (1894–1967) 289
 Nagy Ignác (1810–1854) 180, 181
 Nagy Imre (1896–1958) 307
 Nagy István (1904–1977) 287
 Nagy Lajos (1883–1954) 264, 268, 269, 271, 272, 274, 289, 302
 Nagy László (1925–1978) 295, 297, 300, 301, 303, 305, 306, 310, 312, 313, 315, 316, 318, 319, 321, 322, 324, 325, 327, 329, 332
 Náhum (i. e. 600 k.) 14
 Nakovszki, Atanasz (1925) 325
 Nanboku, Curnja 167
 Napóleon, I., Bonaparte, francia hadvezér és császár (1768–1821) 148–159, 168, 171, 233
 Napoléon, II., François-Charles (1811–1832) 156
 Napoléon, III., Charles-Louis, francia császár (1852–1870) 174, 185, 188, 194, 204
 Nashe, Thomas (1567–1601 k.) 102
 Naszreddin, Hodzsa (XIII–XIV. sz.) 64
 Navarrai Margit (Marguerite d'Angoulême, 1492–1549) 93
 Nazor, Vladimir (1876–1949) 251
 Nèagu, Fănuş (1932) 330
 Necatigil, Behçet (1916) 330
 Necker, Jacques (1732–1804) 142
 Nefertiti (i. e. 1400 k.) 11
 Neff, Vladimir (1909) 307
 Negri, Ada (1870–1945) 243
 Nehru, Pandit Dzsavaharlal (1889–1964) 291
 Nelson, Horatio (1758–1805) 152
 Němcová, Božena (1820–1862) 192
 Nemes Lampérth József (1891–1924) 245

- Nemes Nagy Ágnes (1922) 291, 313
 Németh László (1901–1975) 261, 271, 275, 276, 278, 282, 286, 289, 291, 300, 301, 303, 305, 312, 318, 323, 331
 Neris, Saloméja (1904–1945) 290
 Nero, római császár (54–68) 30, 31, 32
 Neruda, Jan Nepomuk (1834–1891) 202, 212, 325
 Neruda, Pablo (Neftali Ricardo Reyes Basualto, 1904–1973) 261, 279, 297, 302, 307, 310, 311, 318, 328, 331
 Nerval, Gérard de (G. Labrunie, 1808–1855) 168, 191
 Nervi, Pier Luigi (1891–1979) 309
 Nestroy, Johann (1801–1862) 172, 176
 Nesziótész (i. e. 500 k.) 16
 Nesztoriosz (V. sz.) 41, 42
 Neumann, Alfred (1895–1952) 288
 Neumann, Balthasar (1687–1753) 132
 Neumann, János (1903–1957) 288
 Neumann, Robert (1897) 264, 296
 Neumann, Stanislav Kostka (1875–1947) 260
 Neurath, Otto (1882–1945) 266
 Nevái, Alisir (1441–1501) 82
 Newerly, Igor (1903) 300
 Newman, John Henry (1801–1890) 199
 Newton, Isaac (1642–1727) 122
 Nezval, Vítězslav (1900–1958) 297, 304, 305, 310
 Ngugi, James (1938) 313
 Nguyen Cong Hoan (1903) 281
 Nguyen Dinh Chien (1822–1888) 188
 Nguyen Du (1765–1820) 163
 Niccodemi, Dario (1874–1934) 249
 Nicolai, Friedrich (1733–1811) 137
 Nicolai, Otto (1810–1849) 186
 Nicolaus Cusanus (N. von Cues, 1401–1464) 76, 78
 Nicole, Pierre (1625–1695) 117
 Niebuhr, Barthold Georg (1776–1831) 156
 Niemcewicz, Julian Ursyn (1757–1841) 160
 Nietzsche, Friedrich (1844–1900) 206, 208, 212, 215, 216, 218, 219, 220, 221
 Nivelle de la Chaussée, Pierre-Claude (1692–1754) 131
 Nixon, Richard, az USA elnöke (1969–1974) 321, 326, 328
 Nizámi, Gandzevi (1141–1209 k.) 59
 Nizan, Paul (1905–1940) 279
 Njegoš, Petar (1813–1851) 183
 Nobel, Alfred (1833–1896) 198, 226
 Noret, Jean (1615–1672) 119
 Nodier, Charles (1780–1844) 163
 Nolde, Emil (1867–1956) 245
 Noll, Dieter (1927) 309
 Nono, Luigi (1927) 304, 306
 Norton, Thomas (1532–1583) 97
 Norwid, Cyprian Kamil (1821–1883) 192, 196, 197, 198
 Novalis (Georg Friedrich Philipp Freiherr von Hardenberg, 1772–1801) 149, 150, 239
 Novatianus (III. sz.) 37
 Novomeský, Laco (1904) 272, 282, 316
 Nowak, Tadeusz (1930) 325
 Nowakowski, Tadeusz (1920) 307
 Ntara, Samuel Yosia (1905) 295
 Núñez de Arce, Gaspar (1834–1903) 209
 Nušić, Branislav (1864–1938) 216, 261, 267, 279
 Nyekraszov, Nyikolaj Alekszejevics (1821–1878) 183, 201, 207
 Nyemirovics-Dancsenko (1858–1943) 230
 Nyikityin, Afanaszij (? 1472) 80
 Nyikolajevna, Galina Jevgenjevna (1911) 297
 Oates, Joyce Carol (1938) 325
 Obernyik Károly (1814–1855) 181
 Obrenović, Milán I. Milan O.
 O'Casey, Sean (1880–1964) 260, 283, 299
 Ockham, Wilhelm von I. Guilelmus Occam
 Octavianus (I. Augustus) 27
 Odets, Clifford (1906–1963) 275
 Odo (900 k.) 50
 Odoaker, germán vezér (434?–493) 43
 Odojewski, Włodzimierz (1930) 314
 Je Kanzaburo (1935) 328
 Oehlenschläger, Adam Gottlob (1779–1850) 151, 158
 Oeser, Adam Friedrich (1717–1799) 136
 Offenbach, Jacques (1819–1880) 191, 194, 199, 214
 Ojsztrah, David (1908–1974) 303
 Okigbo, Christopher (1932–1967) 325
 Okudzsava, Bulat Salvovics (1924) 323, 327, 330
 Olbracht, Ivan (Kamil Zeman, 1882–1952) 251, 266, 273, 279
 Oleg (879–912) 50
 Olivier, Sir Lawrence (1907) 293
 Olmedo, José Joaquín de (1780–1847) 167
 Omajjád-kalifák (661–750) 46

- Omar Khajjám (Ghijász-ad-Din Anú'l-Fath Omar ibn Ibráhim al Khajjámi, 1048–1131) 54
- O'Neill, Eugene Gladstone (1888–1953) 255, 256, 258, 260, 263, 266, 269, 276, 282
- Opitz, Martin (1597–1639) 109, 110, 111
- Orczy, Emma (1865–1947) 237
- Ordóñez de Montalvo I. Rodríguez de M.
- Orff, Carl (1895–1982) 278, 304
- Origenész (185–254) 36
- Orlai Petrich Soma (1822–1880) 168
- Orszézkowa, Eliza (1841–1910) 232
- Ország Lili (1926) 314
- Ortega y Gasset, José (1883–1955) 248, 257, 262, 269, 274
- Ortutay Gyula (1910–1978) 292
- Orviedo y Valdés (XVI. sz.) 92
- Orwell, George (Eric Blair, 1903–1950) 289, 295
- Osborne, John (1929) 305, 306
- Ostayen, Paul van (1896–1928) 266
- Osvát Ernő (1877–1929) 267
- Osztrovszkij, Alekszandr Nyikolajevics (1823–1886) 187, 190, 195, 196, 206, 209, 217, 272
- Otčenášek, Jan (1924) 300, 308
- Otero Silva, Miquel (1908) 304
- Ottlik Géza (1912) 281, 284, 293, 306, 309, 322, 333
- Ottó, I. Nagy, német-római császár (936–973) 51
- Ottó, Nikolaus August (1832–1891) 210
- Otway, Thomas (1652–1685) 121
- Ousmane, Sembene (1923) 276, 279
- Øverland, Arnulf (1889–1968) 254, 289
- Ovidius, Naso, Publius (i. e. 43–i. sz. 17?) 28, 29, 65, 80, 91, 124
- Owen, Robert (1771–1858) 149, 173
- Oyono, Ferdinand (1929) 305, 311
- Ozenfant, Amédée (1886–1966) 253
- Ozerov, Vlagyiszlav Alekszadrovics (1769–1816) 154
- Ömer Seyfeddin (1884–1920) 247
- Örkény István (1912–1979) 284, 291, 293, 297, 299, 305, 315, 316, 319–322, 330, 331, 333
- Őz Pál (1766–1795) 147
- P. Mester (1200 előtt) 58
- Pa Csin (Li Fej-kan, 1904) 368
- Pál László (1846–1879) 207, 210
- Paganini, Niccolò (1782–1840) 165
- Pagnol, Marcel (1895) 266
- Paine, Thomas (1737–1809) 141, 147
- Pakhómiosz (287 és 292 között–347) 38
- Pál, I., orosz cár (1796–1801) 150
- Pál, III., pápa (1534–1549) 93
- Pál, IV., pápa (1555–1559) 96
- Pál, VI., pápa (1963–1978) 314
- Pál apostol (?–65 v. 67) 30, 43
- Pál Mihály (1911–1971) 309
- Palacký, František (1798–1876) 185
- Palamasz, Kosztisz (1859–1943) 224, 236, 240, 244
- Palazzeschi, Aldo (A. Giurlani, 1885–1974) 295
- Palestrina, Giovanni Pierluigi da (1525–1594) 95, 100
- Palkovič, Juri (1769–1850) 150
- Palladio, Andrea (1508–1580) 98, 101
- Pálóczi Horváth Ádám (1760–1820) 145, 157
- Paludan, Jacob (1896–1975) 258, 271
- Paludan-Müller, Frederik (1809–1876) 173, 190
- Pan Ku (?–92) 32
- Panduro, Leif (1923) 328
- Panfilov, Gleb (1937) 321
- Panofsky, Erwin (1892–1968) 303
- Panova, Vera Fjodorovna (1905–1973) 308, 320
- Panzini, Alfredo (1863–1939) 239
- Pap Károly (1897–1944) 267
- Papadimitriu, Nikosz (1921) 298
- Pápay Sámuel (1770–1827) 154
- Papini, Giovanni (1881–1956) 246, 256, 301
- Papinius Statius, Publius I. Statius
- Papp Dániel (1865–1900) 231
- Paracelsus, Philippus Aureolus (1493–1541) 92
- Páral, Vladimir (1932) 318, 321, 327, 329, 331
- Pardo Bazán, Emilia (1851–1921) 219
- Parini, Giuseppe (1729–1799) 138
- Parise, Goffredo (1929) 318
- Parmenidész, eleai (i. e. 500 k.) 15
- Paronjan, Yakob (1842–1891) 228
- Partheniosz, nikaiai (i. e. 90 k.) 26
- Pascal, Blaise (1623–1662) 116, 119, 126
- Pascoli, Giovanni (1855–1912) 235, 236
- Pasolini, Pier Paolo (1922–1975) 307, 310, 316, 329

- Pasteur, Louis (1822–1895) 211, 214, 220
 Paszternak, Borisz Leonyidovics (1890–1960) 248
 Patandzsali (i. e. II. sz.) 23
 Pater, Walter (1839–1894) 218, 220
 Patrik, Szent (?–461) 42
 Pátzay Pál (1896–1979) 249, 296
 Patyomkin, Grigorij Alekszandrovics (1739–1791) 143
 Paukštelis, Juozas (1899) 283
 Paulay Ede (1836–1894) 216
 Pauler Gyula (1841–1903) 225
 Pausztovszkij, Konsztantyin Georgijevics (1892–1968) 276, 304, 310, 321
 Pavese, Cesare (1908–1950) 277, 285, 295
 Pavlenko, Pjotr Andrejevics (1889–1951) 293
 Pavlov, Ivan Petrovics (1849–1936) 213
 Pavlović, Todor (1804–1854) 174
 Paxton, Sir Joseph (1801–1865) 188
 Paz, Octavio (1914) 277, 310
 Pázmándi Horváth Endre (1778–1839) 170
 Pázmány Péter (1570–1637) 105–107, 110, 112
 Peary, Robert Edvin (1856–1920) 243
 Péczeli József (1750–1792) 146
 Peele, George (1558–1597?) 100, 101
 Peirce, Charles Sanders (1839–1914) 212
 Peisizisztratosz, athéni türannosz (i. e. 560–527) 15, 16
 Pekič, Borislav (1930) 332
 Pekkanen, Toivo (1902–1957) 272, 301
 Pellico, Silvio (1798–1854) 161, 172
 Penalba, Alicia (1918) 313
 Penderecki, Krzysztoff (1933) 310, 313, 317, 319, 321, 323, 326, 332
 Pennanen, Eila (1916) 320
 Percy, Thomas (1729–1811) 138
 Percy, Walker (1916) 329
 Pereda, José Maria de (1833–1906) 218
 Pérez de Ayala, Ramón (1881–1962) 250, 257
 Pérez de Guzmán, Fernán (1378?–1460) 88
 Pérez Galdós, Benito (1843–1920) 210, 220
 Pergolesi, Giovanni Battista (1710–1736) 61, 130, 131
 Peri, Jacopo (1561–1633) 103, 104
 Periklész, athéni sztratégosz (i. e. 494–429) 17, 18
 Perl, Joseph (1774–1839) 162
 Perrault, Charles (1828–1703) 122, 123, 124
 Perrault, Claude (1613–1688) 120
 Perron, Charles Edgar du (1899–1940) 275
 Persius, Flaccus, Aulus (34–62) 30
 Peskő Zoltán (Peschko Z., 1937) 321
 Pestalozzi, Johann Heinrich (1746–1827) 143, 150, 152
 Pesti Gábor (?–1542 és 1550 között) 92
 Pétain, Philippe (1856–1951) 283
 Petelei István (1852–1910) 213, 217
 Péter, I., Nagy, orosz cár (1689–1725) 123, 126, 128, 129, 172
 Péter apostol (?–65 v. 67) 30, 33, 53
 Péterfy Jenő (1850–1899) 214
 Petőfi Sándor (Petrovics S., 1823–1849) 166, 179, 180–186, 243, 256, 319
 Petrarca, Francesco (1304–1374) 67–70, 88
 Petrescu, Camil (1894–1957) 265, 269, 301
 Petrescu, Cezar (1892–1961) 272, 274, 304
 Petronius Arbiter, Gaius (?–66) 31
 Petrov, Jevgenyij Petrovics (J. P. Katajev, 1903–1942) 266
 Petrőczy Kata Szidónia (1662–1708) 125
 Petrus Abaelardus I. Abélard, Pierre
 Pevsner, Antoine (1886–1962) 287
 Pfemfert, Franz (1879–1954) 244
 Phaedrus (i. e. 15 k.–i. sz. 55 k.) 29
 Pheidiasz (i. e. V. sz.) 17, 18
 Philipposz, II., makedón király (i. e. 359–336) 20
 Phótiosz (820 k.–893 és 898 között) 50
 Piano, Ronzo (1937) 325
 Piave, Francesco (1810–1876) 172
 Picasso, Pablo (1881–1973) 233, 235, 237, 239, 249, 261, 276, 278, 280, 290, 313, 317, 327
 Piccolomini, Enea Silvio de' (1405–1464) 77
 Pickerying, John (XVI. sz.) 98
 Pico della Mirandola, Giovanni (1463–1494) 83
 Pierre de Montreuil (1200–1266) 60
 Pietaris, Vincas (1850–1902) 237
 Pigalle, Jean-Baptiste (1714–1785) 132
 Pigrész (i. e. 500 k.) 16
 Pilinszky János (1921–1981) 280, 287, 290, 292, 296, 308, 309, 312, 316, 324, 326, 328, 330
 Pilnyak, Borisz Andrejevics (1894–1937) 269
 Pilsudski, Józef Klemens (1867–1935) 262
 Pindaros (i. e. 520?–445?) 17
 Pindemonte, Ippolito (1753–1828) 145
 Pinochet Ugarte, Augusto (1915) 327
 Pinter, Harold (1930) 306, 308, 311, 318, 332
 Pinthus, Kurt (1886–1975) 255

- Piovene, Guido (1907–1974) 291, 324
- Pirandello, Luigi (1867–1936) 236, 241, 250, 252, 254, 256, 258, 291
- Piranesi, Giovanni Battista (1720–1778) 136
- Pisanello (Antonio vagy Vittore Pisano, 1395–1455) 75
- Pisano, Nicola (1225–1287) 62
- Pisarro, Camille (1831–1903) 229
- Piscator, Erwin (1893) 265
- Piszarev, Dmitrij Ivanovics (1840–1868) 197
- Piszemskij, Alekszej Feofilaktovics (1820 v. 1821–1881) 194, 196
- Pius, V., pápa (1504–1572) 98
- Pius, VII., pápa (1800–1823) 152, 158
- Pius, IX., pápa (1846–1878) 183
- Planck, Max (1858–1947) 232
- Platen, August Graf von (Platen-Hallermünde, 1796–1835) 177
- Platón (i. e. 427–347) 19, 20, 79
- Plautus Maccius, Titus (i. e. 250 k. 184) 23, 24, 81, 90, 94, 218
- Plehanov, Georgij Valentyinovics (1856–1918) 216
- Plenzdorf, Ulrich (1934) 326
- Plievier, Theodor (1892–1955) 289
- Plinius, Gaius Caecilius Secundus, ifj. (61–113 k.) 31, 33
- Plinius Secundus, Gaius, id. (23 v. 24–79) 31
- Plótinosz (203 v. 204–269 v. 270) 37
- Plutarkhosz (46 k.–120) 14, 33, 34, 96, 98
- Po Csü-ji (772?–846) 48
- Poe, Edgar Allan (1809–1849) 176, 179, 182
- Pogogyin, Nyikolaj Fjodorovics (1900–1962) 279, 286
- Pol Pot (1928) 332
- Polevoj, Borisz Nyikolajevics (1908) 291, 295, 308
- Poliziano, Angelo (A. Ambrogini, 1454–1494) 82
- Pollack Mihály (1773–1855) 156, 174
- Pollock, Jackson (1912–1956) 293
- Polo, Marco (1254–1324) 63
- Polockij, Simeon (Samuel E. Petrovskij-Sitnianovič, 1629–1680) 121
- Polübiosz (i. e. 208?–126 és 120 között) 24
- Polükratész, szamoszi türannosz (i. e. 535–522) 15
- Pompeius, Gnaeus Magnus (i. e. 106–48) 25, 26, 30
- Pompidou, George, francia köztársasági elnök (1969–1974) 322
- Pomponazzi, Pietro (1462–1525) 89
- Pontano, Giovanni (1426–1503) 80
- Ponte, Lorenzo da (1749–1838) 144, 145
- Pontoppidan, Henrik (1857–1943) 230
- Pontus de Tyard (1521–1605) 95
- Popa, Vasko (1922) 305, 329
- Pope, Alexander (1688–1744) 126, 127, 130, 151
- Popper, Karl Raimund (1902) 274
- Porcius Cato I. Cato, Marcus Porcius
- Porphüriosz (234–305) 38
- Porta, Giacomo della (1537?–1602) 98
- Porter, Cole (1893–1964) 293
- Potwarowski, Piotr (1898–1962) 310
- Poulenc, Francis (1899–1963) 298
- Pound, Ezra (1885–1972) 241, 243, 254, 257, 309
- Portalés, Guy de (1881–1941) 279
- Poussin, Nicolas (1594–1665) 115
- Powys, John Cowper (1872–1963) 267
- Pöppelmann, Matthias Daniel (1662–1736) 126
- Pratinasz (i. e. 500 k.) 16
- Pratolini, Vasco (1913) 293, 295, 304
- Praxitelész (i. e. 370 k.–330 k.) 20, 209
- Pray György (1723–1801) 137
- Preda, Marin (1922) 329, 334
- Prémcsand (Dhanpatráj Srivasztav, 1880–1936) 251
- Prešeren France (1800–1849) 173, 175
- Prévost, Antoine-Francois, abbé (1697–1763) 130
- Prévost, Marcel (1862–1941) 217
- Priessnitz, Vincenz (1799–1851) 167
- Priestley, John Boynton (1894) 271, 277, 286, 291
- Princip, Gavriló (1894–1918) 248
- Prior, Matthew (1664–1721) 122, 128
- Priszkosz rétor (V. sz.) 42
- Prokofjev, Szergej (1891–1953) 256, 261, 285, 294, 298
- Prokopovics, Feofan (1681–1736) 125
- Propertius, Sextus Aurelius (i. e. 50 k.–15) 27, 81
- Prótagorász (i. e. 485 k.–410 k.) 17, 18
- Proudhon, Pierre-Joseph (1809–1865) 178, 183
- Proust, Marcel (1871–1922) 228, 247, 302
- Prus, Boleslav (Aleksander Głowacki, 1847–1912) 220, 226, 227
- Przybyszewski, Stanisław (1868–1927) 229, 234

- Pszeudo-Dionüsziosz Areopagitész (V. sz.) 43, 56
 Pszeudo-Longinosz (I. sz.) 29
 Ptahhotep (i. e. XXIV. sz.) 10
 Ptolemaiosz, Klaudiosz (100 k.–160 k.) 34
 Ptolemaiosz, Lagu (i. e. IV. sz.) 21
 Puccini, Giacomo (1858–1924) 225, 228, 232, 236, 260
 Pufendorf, Samuel Freiherr von (1632–1694) 120
 Pugacsov, Jemeljan Ivanovics, ál III. Péter cár (1742 k.–1775) 140
 Puig, Manuel (1932) 330, 334
 Pulci, Luca (1438–1488) 83
 Pulci, Luigi (1432–1484) 82
 Pullmann, George Mortimer (1831–1897) 193
 Purcell, Henry (1659–1695) 122 123
 Puskáv Tivadar (1844–1893) 225
 Puskin, Alekszandr Szergejevics (1799–1837) 163, 165, 166, 168–172, 175, 176, 179, 201, 202, 212
 Puttenham, George (1529–1590) 102
 Puvis de Chavannes, Pierre (1824–1898) 214
 Pürrhón (i. e. 360 k.–270 k.) 21
 Püthagorász (i. e. 585 k.–550 k.) 15

 Quadratus (II. sz.) 34
 Quasimodo, Salvatore (1901–1968) 269, 271, 295, 308, 309
 Queirós, José Maria Eça de (1845–1900) 209
 Queneau, Raymond (1903) 309, 329
 Quesnay, François (1694–1774) 139
 Quevedo y Villegas, Francisco de (1580–1645) 110, 114
 Quinault, Philippe (1635–1688) 121
 Quincey, Thomas de (1785–1859) 168
 Quintana, Manuel José (1772–1857) 154
 Quintilianus, Marcus Fabius (35?–96) 32

 Raabe, Wilhelm (1831–1910) 193, 199
 Rába György (1924) 336
 Rabelais, François (1494–1553) 91–93, 95, 99
 Racin, Kocso (1908–1943) 282
 Racine, Jean (1639–1699) 13, 118 121, 123, 126, 141
 Rada, Jeronim (Girolamo) de (1814–1903) 207
 Radcliff, Ann (1764–1823) 147
 Radetzky, Johann Joseph (1766–1858) 186
 Radić, Stepan (1871–1928) 265
 Radičević, Branko (1824–1853) 185
 Radickov, Jordan (1929) 333
 Radnóti Miklós (1909–1944) 268, 269, 272, 274–276, 280, 281, 283, 287, 288, 290, 322
 Radovanović, Vladan (1932) 322
 Radványi Géza (1907) 292
 Raes, Hugo (1929) 324
 Raffaello Santi (1483–1520) 86, 87
 Ragyiscsev, Alekszandr Nyikolajevics (1749–1802) 146
 Rahmanyinov, Szergej Vasziljevics (1873–1943) 233
 Raiffeisen, Friedrich Wilhelm (1818–1888) 199
 Raimund, Ferdinand (F. Jacob Raimann, 1790–1836) 165, 167, 168
 Rainis, Jānis (1865–1929) 238, 254
 Rájnis József (1741–1812) 143
 Rákóczi Ferenc, II. (1676–1735) 125, 127, 128
 Rákóczi György, I., erdélyi fejedelem (1630–1646) 111
 Rákosi Jenő (1842–1929) 201, 208, 209, 218
 Rákosi Viktor (Sipulusz, 1860–1923) 223, 229
 Rakovecz János 188
 Raleigh, Sir Walter (1552?–1618) 100
 Rámánanda (1340–1430) 75
 Rameau, Jean Philippe (1683–1764) 130
 Ramsey, Allan (1686–1758) 129
 Ramszesz, II., egyiptomi fáraó (i. e. 1304 k.–1238 k.) 11, 12
 Ramuz, Charles-Ferdinand (1878–1947) 252, 263
 Ránki György (1907–1988) 300, 310
 Ransom, John Crowe (1888–1974) 285
 Rasi (rabbi Selomo), Jichaki (1040–1105) 53
 Raszputyin, Valentyin (1937) 324, 329, 334
 Rathenau, Walther (1867–1922) 257
 Rauschenberg, Rogert (1925) 303, 304, 316
 Ravel, Maurice (1875–1937) 238, 239, 245, 248, 257, 265
 Razin, Sztjepan (1630 k.–1671) 119
 Reagan, Ronald, az USA elnöke (1980–1988) 333
 Rebhun, Paul (1505 k.–1546) 92
 Rebreanu, Liviu (1885–1944) 254, 255, 258, 271
 Reclam, Anton Philip (1807–1896) 168
 Redol, Alves (1911) 287, 311
 Reed, John (1887–1920) 248, 254
 Regnard, Jean-François (1655–1709) 121, 124–126
 Régnier, Mathurin (1573–1613) 106

- Reguly Antal (1819–1858) 199
 Rej, Mikołaj (1505–1569) 93, 94, 97
 Remarque, Erich Maria (1898–1970) 267, 291, 302
 Rembrandt, Harmensz van Rijn (1606–1669) 111, 114, 116, 259
 Remenyik Zsigmond (1900–1962) 271, 287, 303
 Remizov, Alekszej Mihajlovics (1877–1957) 254
 Renan, Ernest (1823–1892) 198
 Renard, Jules (1864–1910) 238
 René (Jó) király (1465–1480) 80
 Reni, Guido (1575–1642) 107
 Renn, Ludwig (Arnold Friedrich Vieth von Golssenau, 1889–1979) 266
 Renoir, Pierre Auguste (1841–1919) 202, 203, 208
 Repin, Ilja Jefimovics (1844–1930) 206
 Resnais, Alain (1922) 308, 311
 Respighi, Ottorino (1879–1936) 251, 266
 Réstif de la Bretonne, Nicolas Edme (1734–1806) 142, 143
 Retz kardinális I. Gondi
 Reuchlin, Johannes (1455–1522) 82, 88
 Reuter, Fritz (1810–1874) 197
 Révai József (1898–1959) 293, 296
 Révai Miklós (1750–1807) 144, 145, 151, 152
 Reviczky Gyula (1855–1889) 154, 211, 216, 217, 221
 Reyes, Alfonso (1889–1959) 233
 Reyles, Carlos (1868–1938) 250
 Reymont, Władysław Stanisław (1867–1925) 235, 260
 Reynolds, Sir Joshua (1723–1792) 139
 Ribakov, Anatolij Naumovics (1911) 332
 Ribeiro, Aquilino (1885–1963) 308
 Ribera Jusepe de (1588–1652) 111
 Ricardo, David (1772–1823) 160
 Ricardus (XIII. sz.) 60
 Rice, Elmer (E. Reizenstein, 1892–1967) 259
 Richárd, I. (Oroszlánszívű), angol király (1189–1199) 58
 Richárd, III., angol király (1483–1485) 83
 Richard le Pélerin (XII. sz.) 54
 Richardson, Samuel (1689–1761) 132, 133
 Richardson, Tony (1929) 312, 313
 Richardus de S. Victore (Richard von St. Viktor, ?–1173) 57
 Richelieu, Armand Jean du Plessis (1585–1642) 110, 111, 113
 Riedl Frigyes (1856–1921) 220, 228, 232
 Riemann, Bernhard (1826–1866) 190
 Rienzo, Cola di (1313–1354) 69
 Rifbjerg, Klaus (1931) 313
 Rilke, Rainer Maria (1875–1926) 231, 234–237, 240, 243, 258, 259
 Rimay János (1570 k.–1631) 111
 Rimbaud, Arthur (1854–1891) 204, 205, 207, 208, 219
 Rimszkij-Korszakov, Nyikolaj (1844–1908) 172, 194, 200, 229, 221, 240
 Rinuccini, Ottavio (1562–1621) 103, 106
 Rippl-Rónai József (1861–1927) 226, 259
 Ristikivi, Karl (1912) 281
 Ritszosz, Jannisiz (1909) 314
 Ritter, Johann Wilhelm (1776–1810) 150, 151
 Rivarol, Antoine, Comte de (1753–1801) 144
 Rivera, José Eustacio (1888–1928) 261
 Robbe-Grillet, Alain (1922) 301, 304, 307, 309, 312, 318, 330
 Robbia, Luca della (1399–1482) 77
 Róbert, Molesmei (1027 k.–1111) 54
 Roberti, Ercole de' (1450?–1496) 80
 Robespierre, Maximilian de (1758–1794) 147
 Robinson, Edwin Arlington (1869–1935) 250, 296
 Roblès, Emmanuel (1914) 331
 Rockefeller, John Davidson (1839–1937) 204
 Rodin, Auguste (1840–1917) 210, 213, 217, 219, 228, 235
 Rodó, José Enrique (1871–1917) 233
 Rodriguez de Montalvo, Garci (XV–XVI. sz.) 84, 87
 Rodriguez Larreta, Enrique (1875–1961) 263
 Roelants, Maurice (1895–1966) 288
 Roidisz, Emmanuil (1836–1904) 201
 Rojas, Fernando de (1461?–1541) 85
 Rojas, Ricardo (1882–1957) 263
 Rojas Sepúlveda, Manuel (1896) 263
 Rolland, Romain (1866–1944) 229, 233, 234, 236, 247, 249, 258–260, 282
 Romulus Augustulus, nyugat-római császár (475–476) 43
 Ronsard, Pierre de (1524–1585) 94–99, 101
 Roosevelt, Franklin (1882–1945) 271, 284, 287
 Rorschach, Hermann (1884–1922) 256
 Rossellini, Roberto (1906–1977) 289
 Rossetti, Christina Georgina (1830–1894) 214
 Rossetti, Dante Gabriel (G. Charles R., 1828–1882) 185, 187, 192, 204, 205, 214

- Rossini, Gioacchino (1792–1868) 141, 159, 169, 178
- Rostand, Edmond (1868–1918) 156, 226, 229, 233
- Rotella, Domenico (1918) 313
- Roth, Joseph (1894–1939) 271, 280
- Roth, Philip (1933) 323, 327, 329
- Rotrou, Jean de (1609–1650) 115
- Rouan, François (1943) 330
- Rouget de Lisle, Claude-Joseph (1760–1836) 146
- Rousseau, Henri (1844–1910) 239, 241
- Rousseau, Jean-Jacques (1712–1778) 134–137, 142
- Roux, Wilhelm (1850–1924) 217
- Rowe, Nicolas (1674–1718) 125
- Rowley, William (1585 k.–1642) 109
- Roy, Claude (1915) 323
- Rózewicz, Tadeusz (1921) 293, 310, 311, 313, 322, 326
- Rozov, Viktor Szergejevics (1913) 307
- Rozsnyesztvönszkij, Robert Ivanovics (1932) 305, 310, 318
- Röntgen, Wilhelm Conrad (1845–1923) 226
- Rubens, Peter Paul (1577–1640) 104, 108
- Rubiner, Ludwig (1881–1920) 254
- Rubljov, Andrej (1360 és 1370 között–1427 és 1430 között) 73
- Rudnay Gyula (1878–1957) 251
- Rudolf, II. (Habsburg), német-római császár, magyar és cseh király (mint I. Rudolf, 1576–1612) 99
- Rudolf (Habsburg), trónörökös (1858–1889) 221
- Rufus, Milan (1928) 326
- Ruisdael, Jacob Isaacksson (1628 v. 1629–1682) 111, 117
- Ruiz de Alarcón y Mendoza, Juan (1581?–1639) 108, 111
- Runeberg, Johan Ludvig (1804–1877) 172, 196
- Runge, Philipp Otto (1777–1810) 152
- Ruskin, John (1819–1900) 180, 186, 188, 200, 205
- Russell, Bertrand (1872–1970) 243, 296
- Russo, Alecu (1819–1859) 187
- Russolo, Luigi (1885–1947) 246
- Rutebeuf (?–1285 k.) 61, 62
- Rutherford, Ernest (1871–1937) 231
- Rusztaveli, Sota (XII. sz. második fele) 58
- Ruzzante (Angelo Beolco, 1502–1542) 91
- Rückert, Friedrich (1788–1866) 158
- Sá de Miranda, Francisco (1481?–1558) 90
- Saavedra Fajardo, Diego de (1584–1648) 113, 115
- Saba, Umberto (1883–1957) 256
- Sacco, Nicola (1891–1927) 264
- Sachs, Hans (1494–1576) 91–96
- Sachs, Nelly (1891–1970) 295, 312, 319
- Sackville, Thomas (1536–1608) 97
- Sade, Donatien-Alphonse-François, Marquis de (1740–1814) 144
- Sadoveanu, Ion Marin (Jancu-Leonte Marinenco, 1893–1964) 249
- Sadoveanu, Mihail (1880–1961) 246, 249, 295, 297
- Sadr, Ivan Dmitrijevic (1887–1941) 260
- Sagan, Françoise (F. Quoirez, 1935) 302, 334
- Saiko, George Emanuel (1892–1962) 314
- Saint-Amand, Édris (1918) 299
- Saint-Amant, Marc-Antoine Gérard de (1594–1661) 108
- Saint-Évremond, Charles de Marguetel de Saint-Denis (1616–1703) 115, 123
- Saint-Exupéry, Antoine de (1900–1944) 270, 286, 287
- Saint-John Perse (1887–1975) 245, 291, 306, 310
- Saint-Martin, Louis-Claude de (1743–1803) 141
- Saint-Saëns, Camille (1835–1921) 211
- Saint-Simon, Claude-Henri de Rouvroy, Comte de (1760–1825) 151, 158
- Sajnovics János (1733–1785) 139
- Salamon, Izrael királya (i. e. 971 k.–926 k.) 17
- Salazar, Oliveira Antonio de (1889–1970) 265
- Šalda, František (1867–1937) 247
- Salieri, Antonio (1750–1825) 148
- Salinas, Pedro (1892–1951) 263, 297
- Salinger, Jerome D. (1919) 298
- Sallai Imre (1897–1932) 270
- Sallustius, Gaius S. Crispus (i. e. 86–35) 27
- Sámson (i. e. 1100 k.) 12
- Sánchez, Florencio (1875–1910) 238
- Sand, George (Amandine-Lucie-Aurore Dupin, 1804–1876) 172, 176, 181
- Sandburg, Carl (1878–1967) 250
- Sandemose, Aksel (1899–1965) 312
- Sándor, Nagy (Alexandrosz, makedón uralkodó, i. e. 336–323) 21, 22, 30, 33, 124
- Sándor, I., orosz cár (1801–1825) 153

- Sándor, II., orosz cár (1855–1881) 191, 214
 Sándor, III., orosz cár (1881–1894) 214
 Sándor, VI. (Borgia), pápa (1492–1503) 84
 Sándor István (1750–1815) 151
 Sang-dinasztia (i. e. 1600–1400 k.) 11
 Sanguineti, Edoardo (1930) 315, 318
 Sannazzaro, Iacopo (1456 k.–1530) 82, 90
 San Pedro, Diego de (XV. sz.) 84
 Sánta Ferenc (1927) 299, 303, 305, 312, 315, 316, 319
 Santillana, Iñigo López de Mendoza (1398–1458) 76, 77
 Sára Sándor (1933) 322
 Saraha (VI–VII. sz.) 45
 Sardou, Victorien (1831–1908) 225
 Sarkadi Imre (1921–1961) 292, 296, 297, 299, 301, 310, 312
 Sárközi György (1899–1945) 263, 264
 Sárosi Gyula (1816–1861) 186, 187, 189
 Saroyan, William (1908) 274, 282, 287
 Sarraute, Nathalie (1902) 295, 322, 334
 Sarrukin, akkád király (i. e. XXIV. sz.) 13
 Sarrukin, II., asszír király (i. e. VIII. sz.) 10
 Sartre, Jean-Paul (1905–1980) 281, 287, 289–291, 298, 309, 311, 316, 317, 325)
 Sauki, Ahmed (1868–1932) 249
 Saunders, James (1925) 316
 Saul I. Pál apostol
 Savioli Fontana Castelli, Ludovico Vittorio (1729–1804) 136
 Savonarola, Girolamo (1452–1498) 84, 85
 Sax, Antoine-Joseph (1814–1894) 182
 Saxo Grammaticus (1150 k.–1216) 58
 Scaligero, Julius Caesar (Giulio Bordone della Scala, 1484–1558) 95
 Scarlatti, Alessandro (1660–1725) 128
 Scarlatti, Domenico (1685–1757) 128
 Scarron, Paul (1610–1660) 114–116
 Scève, Maurice (1501?–1560?) 94, 97
 Schaár Erzsébet (1908–1975) 328
 Shadow, Friedrich Wilhelm (1788–1862) 175
 Schaudrin, Fritz (1871–1906) 237
 Scheffel, Joseph Viktor von (1826–1886) 190
 Schell, Hermann (1850–1906) 229
 Schendel, Arthur van (1874–1946) 268
 Scherfig, Hans (1905) 278, 314
 Schernberg, Dietrich (1500 k.) 82
 Schiaparelli, Giovanni Virgilio (1835–1910) 210
 Schiller, Friedrich von (1759–1805) 16, 110, 143, 145, 147–152, 164
 Schinkel, Karl Friedrich (1781–1841) 158, 160
 Schlaf, Johannes (1862–1941) 22, 223
 Schlegel, August Wilhelm von (1767–1845) 149, 155
 Schlegel, Friedrich von (1772–1829) 147, 149, 154, 159
 Schlick, Moritz (1882–1936) 266
 Schliemann, Heinrich (1822–1890) 204
 Schlöndorff, Volker (1939) 332
 Schlumberger, Jean (1877–1968) 256
 Schmidt, Arno (1914) 324
 Schnitzler, Arthur (1862–1931) 228, 233, 241, 266
 Schnurre, Wolfdietrich (1920) 314
 Schongauer, Martin (1430 k.–1491) 81
 Schopenhauer, Arthur (1788–1860) 162
 Schönberg, Arnold (1874–1951) 244, 245, 251, 256, 257, 271, 292, 296
 Schönthan, Franz von (1849–1913) 217
 Schönthan, Paul von (1853–1905) 217
 Schrammel, Johann (1850–1893) 211
 Schrammel Josef (1852–1895) 211
 Schrödinger, Erwin (1887–1961) 262
 Schubert, Franz (1797–1828) 156, 158, 159, 161, 164, 167, 168
 Schultz, Bruno (1892–1942) 275
 Schumann, Robert (1810–1856) 171, 173, 174, 177, 178, 183
 Schwitz, Heinrich (1585–1672) 110, 114
 Schwitters, Kurt (1887–1948) 254
 Sciascia, Leonardo (1921) 312, 331
 Scipio Africanus, Cornelius S. A., Minor (i. e. 185 k.–129) 24, 68
 Scorza, Manuel (1928–1984) 325
 Scott, Sir Walter (1771–1832) 153, 156, 158, 160, 162–164, 168
 Scribe, Eugène (1791–1861) 168, 170, 174, 178
 Scudéry, Georges de (1601–1667) 112
 Sealsfield, Charles (Karl Postl, 1793–1864) 179
 Šegedin Petar (1909) 291
 Seghers, Anna (Netty Radványi, 1900) 266, 286, 291, 295, 309
 Seifert, Jaroslav (1901) 336
 Selimović, Meša (1910) 320, 324
 Semmelweis Ignác (1818–1865) 184, 196
 Semper, Johannes (1892) 288, 304
 Semprun, Jorge (1923) 315, 334
 Seneca I. Annaeus Seneca, Lucius
 Senghor, Léopold Sédar (1906) 290, 317
 Šenov, August (1838–1881) 206, 211

- Senute (?-466) 42
 Sepityko, Larissa (1938) 319
 Septimus Florens Tertullianus I. Tertullianus
 Septimus Severus, római császár (193–211) 35, 36
 Serao, Matilde (1856–1927) 224
 Servius (360 k.–420) 40
 Sesztalov, Juvan (1937) 326
 Seurat, Georges (1859–1891) 218, 266
 Sevcenko, Tarasz (1814–1861) 178, 179, 182
 Sévigné, Maria de Rabutin Chantal (1626–1696) 119
 Shaffer, Peter (1926) 327, 333
 Shaftesbury, Anthony Ashley Cooper, Earl of (1671–1713) 124, 126
 Shakespeare, William (1564–1616) 58, 96, 102, 103, 104–108, 110, 180, 186, 199, 212, 224
 Shaw, George Bernard (1856–1950) 26, 213, 215, 216, 224, 226, 227, 230, 234, 237, 244, 247, 271
 Shaw, Irwin (1913) 256, 259, 261, 293, 324
 Shelley, Mary Wollstonecraft (1797–1851) 161
 Shelley, Percy Bysshe (1792–1822) 156, 157, 160, 161 165
 Sheridan, Richard Brinsley (1751–1816) 141
 Shirley, James (1596–1666) 111
 Sibelius, Jan (1865–1957) 225, 231
 Sica, Vittorio de (1902–1974) 291
 Sidney, Sir Philip (1554–1586) 100, 101
 Siemens, Werner von (1816–1892) 201
 Siemens, William von (1823–1883) 212
 Sienkiewicz, Henryk (1846–1916) 216, 217, 227, 230, 237
 Siga, Noaja (1883–1971) 279
 Sigerius de Brabantia (Brabantia Siger, Siger von Brabant, 1235 k.–1282) 61, 63
 Signorelli, Luca (1441 és 1450 között–1523) 82
 Sigray Jakab (1760–1795) 147
 Sík Endre (1891–1978) 324
 Sikitei Szamba (1776–1822) 155, 157
 Sillanpää, Frans Eemil (1888–1964) 251, 254, 270, 281, 290
 Sillitoe, Alan (1928) 309
 Silone, Ignazio (Secondo Tranquilli, 1900–1978) 272, 279, 299
 Simaszaki Tószon (1872–1943) 239
 Simon, Claude (1913) 314, 325, 329, 336
 Simon István (1926–1975) 296
 Simon mágus (I. sz.) 55
 Simonyi Zsigmond (1853–1919) 151, 222
 Si Naj-an (1296?–1370?) 70
 Sinclair, Upton (1878–1968) 238, 251, 254, 264, 278, 284, 286, 288
 Singer, Isaac Bashevis (1904) 306, 311, 329, 332
 Singer, Isaac Merrit (1811–1875) 188, 332
 Sinkó Ervin (1898–1967) 300, 315
 Siqueiros, David Alfaro (1898) 298, 311
 Siskov, Vjacseszlav Jakovlevics (1873–1945) 252
 Sisley, Alfred (1839–1899) 210
 Sismondi, Jean-Charles Léonard Simone de (1773–1842) 158
 Sitwell, Edith (1887–1964) 295
 Sitwell, Osbert (1892–1969) 272
 Sixtus, IV., pápa (Della Rovere, 1471–1484) 81
 Sixtus, V., pápa (1585–1590) 101
 Skarga, Pjotr (1536–1612) 104
 Skelton, John (1460?–1592) 86, 90
 Sklovszkij, Victor Boriszovics (1893) 252, 317
 Škroup, František (1801–1862) 173
 Sládkovič, Andrej (Ondrej Braxatoris, 1820–1872) 184, 186, 197
 Slatapero, Scipio (1888–1915) 246
 Slauerhoff, Jan Jacob (1898–1936) 271, 274, 277
 Slavici, Ion (1848–1925) 206
 Słowacki, Juliusz (1809–1849) 173, 177–179, 186
 Sluckis, Mykolas (1928) 316
 Smetana, Bedřich (1824–1884) 200, 209
 Smith, Adam (1723–1790) 141
 Smith, Joseph (1805–1844) 167
 Smollett, Tobias George (1721?–1771) 135, 140
 Smuul, Juhan (1922–1971) 316
 Snorri Sturluson (1179–1241) 59
 Snow, Charles Percy (1905) 309, 311, 324
 Sobieski János (Jan Sobieski), lengyel király (1674–1696) 120, 122
 Solem Aléchem (Scholem Rabinowitsch, 1859–1916) 226
 Šoljan, Antun (1932) 313
 Solohov, Mihail Alekszandrovics (1905) 261–263, 272, 289, 305, 318
 Somogyi Gedeon (1783–1821) 157

- Somogyi József (1916) 300, 326
 Somosák (Debayle), Luis, nicaraguai elnök (1957–1978) 332
 Sontag, Susan (1933) 320
 Sorel, Sieur de Souvigny, Charles (1602 k.–1674) 112
 Soromenho, Castro (1910–1968?) 287
 Sosztakovics, Dmitrij Dmitrijevics (1906–1975) 262, 265, 283, 285, 295, 300, 303, 306, 311, 314, 328
 Soupault, Philippe (1897) 255
 Soyinka, Wole (Akinwande Oluwole S., 1934) 309, 311, 318, 327, 336
 Sőtér István (1913–1988) 281, 316, 318
 Spartacus (?-i. e. 71) 25
 Spender, Stephen (1909) 282, 298
 Spengler, Oswald (1880–1936) 253
 Spenser, Edmund (1552–1599) 100–102
 Speroni degli Alvarotti, Sperone (1500–1588) 94
 Spinoza, Benedictus (Baruh S., 1632–1677) 118, 119, 241
 Spiró György (1946) 328, 336
 Spitzweg, Carl (1808–1885) 177
 Sremac, Stevan (1855–1906) 231
 Staël-Holstein, Germaine Necker, Baronne de (1766–1817) 151, 156
 Staël, Nicolas de (1914–1955) 303
 Stahl, Ernst (1660–1734) 125
 Stahly, Françoise (1911) 320
 Stamitz, Jan Vaclan (1717–1757) 135
 Stancu, Zaharia (1902) 295, 314
 Standing Bear (1868–1939) 266
 Stănescu, Nichite (1933) 332
 Stanković, Borislav (1876–1927) 245
 Stanley, Henry Morton (1841–1904) 218
 Statius, Publius Papirius (45? 96?) 32
 Steele, Sir Richard (1672–1729) 125, 127
 Stein, Charlotte von (1742–1827) 143
 Stein, Gertrude (1874–1946) 242, 272
 Stein, Heinrich Friedrich Karl von (1757–1831) 153
 Steinbeck, John (1902–1968) 277, 278, 282, 286, 299
 Steinway, Heinrich Engelhard (1797–1871) 189
 Stella, Frank (1935) 319
 Stendhal (Henri Beyle, 1783–1842) 161, 165, 170, 176, 224, 226
 Stephens, John Lloyd (1805–1852) 177
 Stephenson, George (1781–1848) 158
 Sterne, Laurence (1713–1768) 137, 139
 Sternheim, Carl (1878–1942) 245
 Stevenson, Robert (1905) 316
 Stevenson, Robert Louis (1850–1894) 214, 219, 221
 Stifter, Adalbert (1805–1868) 179, 181, 190, 193
 Stijns, Reimond (1850–1905) 217
 Stilicho, Flavius, római hadvezér (359 v. 365–408) 41
 Stockhausen, Karlheinz (1928) 304, 320
 Stodola, Ivan (1888) 266, 323
 Stojanov, Zachari (1851–1889) 215
 Stocker, Bram (Abraham S., 1847–1912) 229
 Stoppard, Tom (1937) 326
 Storm, Theodor (1817–1888) 210, 217, 221
 Stowe, Harriet Beecher (1811–1896) 188, 189
 Strabón (i. e. 64 v. 63-i. sz. 19 v. 23–24) 28
 Stramm, August (1874–1915) 249
 Strasburger, Eduard (1844–1912) 217
 Strauss, Johann (1825–1899) 202, 208, 218
 Strauss, Richard (1864–1949) 221, 223, 227, 228, 231, 237, 242, 244, 248
 Streuvels, Stijn (Frank Lateur, 1871–1969) 240
 Strindberg, August (1849–1912) 213, 219–221, 229, 230, 234, 240–243
 Strittmatter, Erwin (1912) 300, 306
 Stróbl Alajos (1856–1926) 225
 Štúr, Ľudovít (1815–1856) 190
 Styron, William (1925) 297, 311
 Subotić, Jovan (1817–1886) 215
 Sudermann, Hermann (1857–1928) 220
 Sue, Eugène (Marie-Joseph S., 1804–1857) 180–182
 Suetonius Tranquillus, Gaius (70 k. 140) 32, 34
 Suger Abbé (Sugerus Abbas, 1080 k.–1151) 56
 Suksin, Vaszilij Makarovics (1928–1974) 329
 Sulla, Lucius Cornelius (i. e. 82–79) 25
 Sullivan, Sir Arthur (1842–1900) 218
 Sully, Maximilien de Béthune (1560–1641) 102
 Sully-Prudhomme, Armand (1839–1907) 233
 Sulzer, Johann Georg (1720–1779) 137
 Sundman, Per Olof (1922) 318
 Suppé, Franz von (1819–1895) 195, 200
 Suttner, Bertha von (1843–1914) 222
 Sütő András (1927) 324, 331
 Svarc, Jevgenyij Lvovics (1896–1958) 287
 Svetlá, Karolina (Johanna Mužakova, 1830–1899) 202, 203

- Svevo, Italo (Ettore Schmitz, 1861–1928) 224, 259
- Swedenborg, Emanuel (E. Svedberg, 1688–1772) 133
- Swift, Jonathan (1667–1745) 124, 126, 129, 130
- Swinburne, Algernon Charles (1837–1909) 200, 201, 205
- Sylvester János (Erdösi Sylvester, 1504 k.–1551 k.) 93
- Symons, Arthur (1865–1945) 231
- Synge, John Millington (1871–1909) 239, 270
- Szabó Dezső (1879–1945) 254, 256, 261, 269, 280, 288
- Szabó István (1898–1969) 277
- Szabó István (1938) 333, 336
- Szabó Lőrinc (1900–1957) 257, 259, 262, 264, 271, 276, 280, 292, 295, 296, 304, 308, 310, 313
- Szabó Magda (1917) 310, 315, 331
- Szabó Pál (1893–1970) 268, 295
- Szabó Zoltán (1912) 276
- Szabolcsi Bence (1899–1973) 282
- Szabolcska Mihály (1861–1930) 223, 245
- Szadat, Anvar (1918–1981) 325, 330, 331, 335
- Szádi, Muszlij ad-Din (Sz. Muszlih-ad-Din, 1213 és 1219 között–1292) 62
- Szaladin (Szalah-ed-din, 1171–1193) 58
- Szállasi Ferenc (1897–1946) 288
- Szalay László (1813–1864) 189
- Szalézi Szent Ferenc (1567–1622) 106
- Szalmán (XIV. sz.) 70
- Szalmanassar, I. asszír király (i. e. XIII. sz.) 12
- Szaltikov-Scsedrin, Mihail Jevgrafovics (1826–1889) 204, 205
- Szamoljov, David Szamuilovics (1920) 329
- Szanté Kjóden (1761–1816) 153
- Szapphó (i. e. 600 k.) 14, 17
- Szarvas Gábor (1832–1895) 222
- Szász Károly (1865–1950) 218
- Szászánidák (226–651) 45
- Szavojai Jenő (1663–1736) 127
- Szczepański, Jan Józef (1919) 305, 314
- Széchenyi Ferenc (1754–1820) 150
- Széchenyi István (1791–1860) 158, 166, 168, 170, 172, 178, 179, 184, 193–195
- Székely Bertalan (1835–1910) 195, 196, 200, 201
- Szekfü Gyula (1883–1955) 255
- Szeleukidák (i. e. 305–363) 22
- Sze-ma Csien (i. e. II–I. sz. fordulóján) 25
- Szemere Pál (1785–1861) 158
- Szemirámisz (i. e. 600 k.) 14
- Szemjonov, Georgij Vitaljevics (1931) 320
- Szenci Molnár Albert (1574–1634?) 106, 110
- Szendrey Júlia (1828–1868) 183
- Szent-Györgyi Albert (1893–1987) 271
- Szentjóbi Szabó László (1767–1795) 146, 147
- Szentkuthy Miklós (1908–1988) 274
- Szentmarjay Ferenc (1767–1795) 147
- Szepe Csombor Márton (1595–1623) 109
- Szép Ernő (1884–1953) 234, 254, 268
- Szerafimovics, Alekszandr Szergejevics (1863–1949) 223, 261
- Szerb Antal (1901–1945) 274, 284
- Szerdahelyi György Alajos (1740–1808) 142
- Szervét Mihály (Miguel Serveto, 1511–1553) 93
- Szigligeti Ede (1814–1878) 176, 177, 179–182, 184, 186, 189, 200, 202, 208
- Szilágyi Domokos (1938–1976) 320, 328
- Szilágyi István (1938) 329
- Szilveszter, I., pápa (314–335) 62
- Szimonidész (i. e. 556?–468?) 16
- Szimonov, Konsztantyin Mihajlovics (1915) 285, 286, 288, 291, 299, 310, 317, 325
- Szinyei Merse Pál (1845–1920) 203, 207, 208
- Szinnyei József, id. (1830–1913) 223
- Sziprad (XVII. sz.) 115
- Szlavejkov, Pencso (1866–1912) 239
- Szlavejkov, Petko Račev (1827–1895) 208
- Szmirnenszki, Hriszto (1898–1923) 259
- Szmlenszkin, Perez (1842–1885) 203
- Szofonías próféta (i. e. 600 k.) 14
- Szokolay Sándor (1931) 273, 316, 327
- Szókratész (i. e. 470 k.–399 k.) 19, 149
- Szolártsik Sándor (1766–1795) 147
- Szollógub, Vlagyimir Alekszandrovics (1813–1882) 177
- Szolomos, Dionisziosz (1798–1857) 165
- Szolón (i. e. 640 k.–560 k.) 15
- Szolzsenyicin, Alekszandr Iszajevics (1918) 314, 324
- Szómadéva (XI. sz.) 52
- Szomory Dezső (1869–1944) 227, 252
- Szontágh Gusztáv (1793–1858) 193
- Szophoklész (i. e. 497 v. 496–406) 17, 18, 21, 213
- Szöllősy András (1921) 328
- Szőnyi István (1894–1960) 265

- Sztálin, Joszif Visszarionovics (1870–1953) 257, 261, 266, 281, 287, 293, 297, 304
- Sztanev, Mihailjan (1907) 323, 325
- Sztanyiszlavszkij, Konsztantyin Szergejevics (1863–1938) 230
- Sztárai Mihály (XVI. sz.) 95
- Sztészikhorosz (i. e. 600 k.) 14
- Sztöev, Gencso (1925) 318
- Sztobjanov, Zacharij (1851–1889) 215
- Sztolipin, Pjotr Arkagyjevics (1862–1911) 238, 244
- Sztratiev, Sztaniszlav (1941) 333
- Sztravinszkij, Igor Fjodorovics (1882–1971) 243, 244, 246, 255, 289, 293, 297
- Szubaritsch György (XVII. sz.) 116
- Szulejmán, II., török szultán (1520–1566) 89, 90, 97
- Szumarokov, Alekszandr Petrovics (1717–1777) 134, 138
- Szun Jat-szen (1866–1925) 237, 244, 256, 261
- Szung-dinasztia (960–1127) 51
- Szurkov, Alekszej Alekszandrovics (1899) 313
- Szu Tung-po (1037–1101) 54
- Szünesiosz, kürenéi (370?–413?) 41
- Szymonovič, Szymon (1558–1629) 108
- Tacitus, Publius Cornelius (55–118?) 32, 33, 80
- Tagore, Rabindranáth (1861–1941) 243, 244, 246
- Táhá Husain (1889) 263
- Taine, Hippolyte (1828–1893) 200
- Taj-cu (1368–1398) 70
- Takidzawa Bakin (Kyokute, 1767–1848) 159
- Talev, Dimitâr (1898–1966) 279, 300
- Talvio, Maila (1871–1952) 267
- Tamás Aladár (1899) 264
- Tamás, Aquinói Szent (1224 k.–1274) 61, 62, 63
- Tamási Áron (1897–1966) 261, 265, 269, 271, 272, 276, 300, 310
- Tamayo y Baus, Manuel (1829–1898) 202
- Tammsaare, Anton Hansen (1878–1940) 244
- Táncsis Mihály (1799–1884) 175, 179, 181, 183, 203, 208
- Tandori Dezső (1938) 327, 332, 336
- Tang-dinasztia (618–907) 45
- Tang Hszen-cu (1550–1617) 101
- Tankréd (?–1112) 54
- Tannhäuser (1205 k.–1266 k.) 62
- Tarasov-Rogyionov, Alekszandr (1885–1938) 258
- Tarkovszkij, Andrej Arszenovics (1932–1986) 319, 329, 331
- Tarquinius (i. e. 600 k.) 14
- Tasso, Torquato (1544–1595) 97, 98, 99, 101, 103
- Tassoni, Alessandro (1565–1635) 108, 109
- Tate, Allen (1899) 311
- Tati-Loutard, Jean-Baptist (1938) 328
- Tatianosz (II. sz.) 34
- Tatlin, Vlagyimir (1885–1956) 248, 255
- Taurinus István (1490–1519) 89
- Tavaststjerna, Karl August (1860–1898) 223
- Tegnér, Esaias (1782–1846) 157, 166
- Teirlinck, Herman (1879–1967) 299
- Teixeira de Pascoaes, Joaquim (Pereira T. de Vasconcelos, 1877–1952) 246
- Teleki József (1790–1855) 189
- Teleki László (1811–1861) 178, 194, 315
- Telesio, Bernadino (1509–1588) 97
- Tendrjakov, Vlagyimir (1923) 313, 322
- Tennyson, Alfred Lord (1809–1892) 195, 199
- Terentius Afer, Publius (i. e. 190 k.–159 k.) 24
- Terentius Varro, Marcus I. Varro Teréz, Avilai Szent (T. de Cepeda y Ahumada, 1515–1582) 97
- Terpandrosz (i. e. 700 k.) 13
- Tersánszky Józsi Jenő (1888–1969) 256
- Tertullianus, Quintus Septimius Florens (150 k.–220) 35, 36
- Tesauro, Emanuele (1592–1675) 116
- Testi, Fulvio (1593–1646) 108
- Tevfik Fikret (1868–1915) 232
- Thackeray, William Makepeace (1811–1863) 184, 189
- Thalész (i. e. 625 k.–545 k.) 15
- Thaly Kálmán (1839–1909) 206
- Thatcher, Margaret (1925) 335
- Theodóra, bizánci császárné (527–548) 44
- Theodorik, Nagy, nyugati gót király (493–526) 43
- Theodorosz Prodomosz (?–1166 k.) 56
- Theodosius, Nagy, római császár (379–395) 40, 41, 42
- Theodosius, II., római császár (408–450) 41, 42
- Theokritosz (i. e. 310 k.–260 k.) 22, 27
- Theophanész (1330 v. 1340–1405) 69
- Theophrasztosz (i. e. 372 k. 287 k.) 122

- Theszpisz (i. e. VI. sz.) 15
- Thiers, Adolphe (1797–1877) 165, 205, 207
- Thinemann Tivadar (1890) 257
- Thomas, Ambroise (1811–1896) 200
- Thomas, Dylan (1914–1953) 291, 300
- Thomas, d'Angleterre (XII. sz. második fele) 57
- Thomson, James (1700–1748) 129, 131, 133
- Thomson, James (1834–1882) 208
- Thoreau, Henry David (1817–1862) 186, 190
- Thoroddsen, Jón (1818–1868) 187
- Thorvaldsen, Bertel (1768 v. 1770–1844) 156, 161
- Thuküdidész (i. e. 460 k.–400 k.) 19
- Thury Zoltán (1870–1906) 231
- Tiberius, római császár (14–37) 29, 81
- Tibullus (Albius Tibullus, i. e. 55–19) 27
- Ticsina, Pavlo Hrihorovics (1891–1967) 307
- Tieck, Ludwig (1773–1853) 148, 164, 230
- Tiepolo, Giovanni Battista (1696–1770) 134
- Tildy Zoltán (1889–1961) 290
- Tilly, Johan Tscerclaes gróf (1559–1632) 111
- Timmermans, Felix (1886–1947) 253, 275
- Timotheosz (i. e. IV. sz. eleje) 19
- Timur Lenk (Tamerlán, 1369–1405) 71
- Tintoretto (Jacopo Robusti, 1518 v. 1519–1594) 96, 97
- Tirso de Molina (Fray Gabriel Téllez, 1583?–1648) 110
- Tisza István (1861–1918) 243
- Tisza Kálmán (1830–1902) 209
- Tito, Joszip Broz (1892–1980) 293
- Titus, római császár (79–81) 31
- Tiziano, Vecellio (1488 v. 1490–1576) 89
- To Huu (1920) 303
- Toiu, Constantin (1923) 329
- Tokugava Iejaszu, Sógun (1603–1616) 105
- Tokugavák (1603–1876) 105
- Toldy Ferenc (1805–1875) 154, 175, 188, 206, 208
- Toldy István (1844–1879) 208
- Tolkien, John Ronald Reuel (1892–1973) 278, 302, 331
- Toller, Ernst (1893–1939) 256, 260, 264, 272
- Tolnai Lajos (1837–1902) 206, 215, 218, 219, 226
- Tolnai Ottó (1914) 322
- Tolsztoj, Alekszej Konsztantinovics (1817–1875) 202, 203
- Tolsztoj, Alekszej Nyikolajevics (1883–1945) 255, 270, 279
- Tolsztoj, Lev Nyikolajevics (1828–1910) 188, 190–193, 198, 200, 209, 215, 219, 223, 224, 227, 231, 232, 233, 241, 244
- Toman, Josef (1899) 289
- Tomasi di Lampedusa, Giuseppe (1896–1957) 308
- Tommaso da Celano (?–1260) 60, 61
- Tompai Mihály (1817–1868) 187–190, 194, 198, 204
- Topelius, Zacharias (1818–1898) 202
- Tóth Árpád (1886–1928) 180, 242, 247, 251, 254, 257, 259–262, 264, 265
- Tóth Béla (1857–1907) 227, 230
- Tóth Ede (1844–1876) 208
- Toulouse-Lautrec, Henry de (1864–1901) 222, 230, 234
- Tourneur, Cyril (1575?–1626) 107
- Tournier, Michel (1924) 324
- Toynbee, Arnold Joseph (1889) 274
- Tömörkény István (1866–1914) 225, 230, 234, 250
- Török Gyula (1888–1918) 251, 252
- Traiani, Francesco (1321–1363) 69
- Traianus, római császár (98–117) 32, 33
- Trakl, Georg (1887–1914) 247
- Tregyakovszkij, Vaszilij Kirillovics (1703–1769) 131
- Trembecki, Stanisław (1739–1812) 153
- Trenyov, Konsztantyin Andrejevics (1876–1945) 262
- Tretyakov, Szergej Mihajlovics (1892–1939) 260, 263
- Trifonov, Jurij Valentyinovics (1925) 297, 323, 325, 327, 330
- Trilussa (Carlo Alberto Salustri, 1871–1950) 298
- Triolet, Elsa (1896–1970) 287, 317
- Trissino, Gian Giorgio (1478–1550) 88, 90, 91
- Tristan L'Hermite (François L'Hermite, 1601?–1655) 112, 113
- Trockij, Lev Davidovics Bronstein (1879–1940) 264
- Trollope, Anthony (1815–1882) 193, 216
- Truman, Harry (1884–1972) 293
- Tu Fu (Tu Shao-ling, 712–770) 47
- Tucholsky, Kurt (1890–1935) 270
- Tukulti-Ninurta, asszír király (i. e. 1245–1208 k.) 12
- Tullius Cicero, Marcus I. Cicero, Marcus Tullius
- Tulszidász (1532?–1623) 99

- Turgenyev, Ivan Szergejevics (1818–1883) 189, 192, 194–197, 202, 205, 211, 215
- Turi, Johan (1854–1936) 244
- Turnar, Nat (1800–1831) 170
- Turner, Joseph Mallord William (1775–1851) 169, 180, 181
- Tutanhamon, egyiptomi fáraó (i. e. 1362–1352 k.) 11, 257
- Tuthmózsizs, egyiptomi fáraó (i. e. XVI – XV. sz.) 11
- Tutuola, Amos (1920) 299, 313
- Tuwim, Julian (1894–1953) 258, 289, 296
- Türtaiosz (i. e. 648 k.–626 k.) 14
- Tvardovszkij, Alekszandr Trifomovics (1910–1971) 286, 315
- Twain, Mark (Samuel Langhorne Clemens, 1835–1910) 203, 208, 210, 215–217, 222, 225, 227
- Tyl, Josef Kajetán (1808–1856) 173, 185
- Tzara, Tristan (Sami Rosenstock, 1896–1963) 250, 253
- Tyihonov, Nyikolaj Szemjonovics (1896) 286
- Tyutcev, Fjodor Ivanovics (1803–1873) 191
- Uccello, Paolo (1396 v. 1397–1475) 74, 77
- Udall, Nicholas (1505–1556) 95
- Uhde, Fritz von (1848–1911) 217, 218
- Uhse, Bodo (1904–1963) 287
- Ulászló, I., magyar király (1440–1444) 77
- Unamuno, Miguel de (1864–1936) 238, 247, 255
- Undset, Sigrid (1882–1949) 245, 255, 265
- Ungaretti, Giuseppe (1888–1970) 250, 272, 293, 297
- Ungvárnémeti Tóth László (1788–1820) 160
- Updike, John (1932) 322
- Urbán Ernő (1918–1974) 297, 300
- Urban, Milo (1904) 284
- Urfé, Honoré de (1567–1625) 106
- Uszpenszkij, Gleb Ivanovics (1843–1902) 201, 208
- Văcărescu, Iancu (1792–1863) 170
- Váci Mihály (1924–1970) 303
- Vailland, Roger (1907–1965) 294, 295
- Vair, Guillaume de (1556–1621) 103
- Vajda János (1827–1897) 191, 192, 197, 202, 205, 206, 209, 210, 211, 214, 215, 221, 224
- Vajda Lajos (1908–1941) 276, 281
- Vajda Péter (1808–1846) 175, 177
- Valaoritisz, Arisztotelisz (1824–1879) 195
- Valerius Catullus, Gaius I. Catullus
- Valerius Flaccus Setinus Balbus (?–90 k.) 31
- Valerius Martialis, Marcus I. Martialis, Marcus Valerius
- Valéry, Paul (1871–1945) 252, 258, 259, 279, 285
- Valla, Lorenzo (1407–1457) 75, 76, 81, 85
- Valle-Inclán, Ramón Maria del (1869–1936) 235, 255
- Vallejo, César (1892–1938) 282
- Valois-ház (1328–1589) 67
- Vályi-Nagy Ferenc (1765–1820) 163
- Vámbéry Ármin (1832–1913) 215
- Vančura, Vladislav (1891–1942) 261, 275
- Vang Si-fu (XIII–XIV. sz.) 63
- Vang-vej (Vang Mo-csic, 699–761) 46, 47
- Vanzetti, Bartolomeo (1888–1927) 264
- Varèse, Egard (1885–1955) 300
- Varga Imre (1923) 322, 329
- Vargas Llosa, Mario (1936) 314, 318, 327
- Vargha Gyula (1853–1929) 214
- Varnalisz, Kosztasz (1884–1974) 270
- Varro, Marcus Terentius (i. e. 116–27) 25, 26
- Vas Gereben (Radákovics József, 1823–1868) 192, 193
- Vas István (1910) 271, 275, 280, 286, 288, 292, 303, 310, 313, 316, 322, 326, 329, 336
- Vasarely, Victor de (Vásárhelyi Viktor, 1908) 300, 320, 321, 327
- Vasari, Giorgio (1511–1574) 94
- Vaszilikosz, Vaszilisz (1933) 320, 326
- Vátszjájana, Mallanága (IV. sz.) 38
- Vaugelas, Claude Favre de (1585–1650) 115
- Vaughan, Henry (1622–1695) 115
- Vauvenargues, Luc de Clapiers, Marquis de (1715–1747) 133
- Vazov, Ivan (1850–1921) 205, 212, 216, 222
- Veda Akinari (1734–1809) 155
- Vega Carpio, Lope Felix de (1562–1635) 104–108, 111
- Velázquez, Diego Rodriguez de Silva y (1599–1660) 115, 116
- Venturi (tkp. Marcello, 1925) 299, 310
- Vercors (Jean Bruller, 1902) 286, 333
- Verdager i Santaló, Jacint (1845–1902) 211, 219
- Verdi, Giuseppe (1813–1901) 172, 179, 181, 184, 188, 189, 194, 197, 202, 205, 207, 219, 220, 224

- Veres Péter (1897–1970) 276, 278, 282, 283, 287, 296, 297, 299, 306
- Verga, Giovanni (1840–1922) 201, 214, 215, 221
- Vergilius Maro, Publius (i. e. 70–19) 27, 28, 40, 65, 155, 157
- Verhaeren, Émile (1855–1916) 216
- Verissimo, Érico (1905) 287
- Verlaine, Paul (1844–1896) 199, 204, 209, 214, 217, 218, 223, 224, 225, 227
- Vermeer, Jan van Delft (1632–1675) 117
- Vermeylen, August (1872–1945) 239
- Verne, Jules (1828–1905) 198, 200, 202, 204, 207, 209, 210, 212, 215, 218
- Vernet, Horace (1789–1863) 182
- Veronese, Paolo (1528–1588) 101
- Verri, Alessandro (1741–1816) 146
- Ve(r)rocchio (Andrea del Cione, 1436–1488) 79, 83
- Verseghy Ferenc (1757–1822) 147, 152
- Vertov, Dziga (1896–1954) 266
- Vesalius, Andreas (1515–1564) 93
- Vestdijk, Simon (1898–1971) 298
- Vezsinov, Pavel (1914) 331
- Viallat, Claude (1936) 332
- Viau, Théophile de (1590–1626) 109, 110
- Vicente, Gil (1465 k.–1536) 87, 88, 90, 91
- Vico, Giambattista (1668–1744) 126, 129
- Victorinus (III. sz.) 37
- Vidakovics, Milovan (1780–1841) 156, 158
- Vigh Tamás (1926) 325
- Vignola (Giacomo Barozzi da V., 1507–1573) 98
- Vignon, Pierre (1763–1828) 159
- Vigny, Alfred de (1797–1863) 165, 181
- Viktória Alexandrina, I., angol királynő (1837–1901) 175, 233
- Vilarás, Ioannis (1771–1823) 158
- Vilde, Eduard (E. Wilde, 1865–1933) 228, 251
- Villemain, Abel François (1790–1870) 168
- Villon, François (F. de Montcorbier vagy des Loges, 1431 v. 1432–1463?) 78, 79, 83, 88, 300
- Vilmos, I. (Hóditó), angol király (1066–1087) 53
- Vilmos, I. (Hohenzollern), porosz király (1861–1888), német császár (1871–1888) 197, 205, 220
- Vilmos, II. (Hohenzollern), német császár (1888–1918) 220, 222
- Vilmos, III. (Orániai), Hollandia helytartója, angol király (1688–1702) 123
- Vilmos (Orániai), Hollandia helytartója (1581–1584) 100
- Vilt Tibor (1905) 316
- Vincent de Beauvais (Vincentius Bellovacensis, XII. sz. vége–1264?) 61
- Vinea, Jon (1895–1964) 318
- Vinokurov, Jevgenyij Mihajlovics (1925) 314
- Virág Benedek (1754–1830) 154, 157, 162, 165
- Virta, Nyikolaj Jevgenyevics (1906–1976) 298
- Vischer, Hermann (1486–1517) 87
- Vischer, Peter (1460 k. 1529) 87
- Visconti, Luchino (1906) 310, 324
- Visnyevszkij, Vsevolod Vitaljevics (1900–1951) 273
- Vitkovics Mihály (1778–1829) 159, 160
- Vitruvius Mamurra, Lucius (Marcus Vitruvius Pollio, i. e. I. sz.) 27
- Vitry, Philippe de (1291–1361) 67
- Vittorini, Elio (1908–1966) 285
- Vittorio Emanuele, szárd király (1849–1861), olasz király (1861–1878) 194, 196
- Vivaldi, Antonio (1675–1741) 126, 128, 129
- Vjazemszkij, Pjotr Andrejevics (1792–1878) 169
- Vladimirescu, Tudor (1780–1821) 163
- Vlagyimir Szvjatoszlavics, I., kijevi nagyfejedlem (980–1015) 52
- Vlahuta, Alexandru (1858–1919) 224
- Vlajkov, Todor Genčov (1865–1943) 224
- Vlaminck, Maurice de (1876–1958) 240
- Vodnik, Valentin (1758–1918) 156
- Vogt, Carl (1817–1895) 198
- Vojnović, Ivo (1857–1929) 218, 235
- Voltaire (François-Marie Arouet, 1694–1778) 128, 130, 132, 133, 135–137, 139, 149
- Vondel, Joost van den (1587–1679) 110, 112, 116
- Vonnegut, Kurt (1922) 323, 327
- Vos, Jan (1620 k. 1667) 113
- Voznyeszenskij, Andrej Andrejevics (1933) 310, 311, 317, 324
- Vörösmarty Mihály (1800–1855) 165, 178, 180–183, 185–187, 189–191, 199, 212, 252
- Vrchlický, Jaroslav (1853–1912) 218
- Vries, Theun de (Theunis Uilke, 1907) 301, 305, 331
- Vu Cseng-en (1500?–1582?) 94

- Vu Csing-ce (1701? 1754) 135
 Vu Tao-ce (700 k.) 46
 Vuylsteke, Julius Pieter (1836–1903) 203
 Wace (XII. sz.) 56
 Wagner, Otto (1841–1918) 236
 Wagner, Richard (1813–1883) 174, 178, 182, 186, 187, 189, 194, 196, 199, 204, 206, 209, 210, 212, 213, 215, 221
 Wajda, Andrzej (1926) 304, 307
 Walafrid Strabo (808 k.–849) 48, 49
 Walden, Herwarth (1878–1941) 243
 Waldmüller, Ferdinand Georg (1793–1865) 164, 190, 195
 Wallace, Edgar (1875–1932) 237
 Wallace, Lewis (1827–1905) 213
 Wallenstein, Albrecht von (1583–1634) 110, 111, 112, 149
 Wallraff, Hans Günther (1942) 331
 Walpole, Horace (1717–1797) 134, 138
 Walschap, Gerard (1898) 273
 Walser, Martin (1927) 306, 311, 333
 Waltari, Mika (1908) 266, 290
 Walther von der Vogelweide (1170? 1230?) 60, 65
 Warhol, Andy (1930) 311
 Warren, Robert Penn (1905) 291, 319
 Warton, Joseph (1722–1800) 132
 Warton, Thomas (1728–1790) 133, 141
 Washington, George (1732–1792) 145
 Wassermann, Jakob (1873–1934) 241, 266
 Wat Thylér (?–1381) 71
 Watt, James (1736–1819) 139
 Watteau, Antoine (1684–1721) 127, 128
 Waugh, Evelyn (1903–1966) 268, 299, 303
 Webb, Sidney James (1859–1947) 216
 Weber, Carl Maria (1786–1826) 167
 Weber, Max (1864–1920) 237
 Webern, Anton (1883–1945) 233
 Webster, John (1580 k.–1625) 108
 Wedekind, Frank (1864–1918) 223, 227
 Wedgwood, Josiah (1730–1795) 136
 Weil, Simone (1909–1943) 286
 Weill, Kurt (1900–1950) 266, 268
 Weise, Christian (1642–1708) 120, 122
 Weiss, Peter (1916) 317, 318, 320, 325
 Welhaven, Johan Sebastian Cammermeyer (1807–1873) 173
 Welk, Ehm (1884–1966) 264
 Welles, Orson (1915) 229
 Wellington, Arthur Wellesley (1769–1852) 156
 Wells, Herbert George (1866–1946) 227–229, 234, 236, 263
 Weöres Sándor (1913) 274, 275, 280, 281, 283, 284, 287, 290, 292, 296, 299, 300, 301, 303, 305, 309, 313, 315, 316, 318, 320–322, 324, 326, 330, 331, 333, 336
 Werbőczy István (1458–1542) 88
 Werfel, Franz (1890–1945) 260, 267, 272, 285, 287
 Wergeland, Henrik (1808–1845) 177, 182
 Wesker, Arnold (1932) 308, 309, 312, 319
 Wessel, Johan Herman (1742–1785) 140
 Wesselényi Ferenc (1605–1667) 118, 225
 Wesselényi Miklós (1750–1809) 171, 173, 176
 West, Rebecca (Cecily Isabel Fairfield, 1892) 253
 Wharton, Edith (1862–1937) 255
 White, Patrick (1912) 327, 330, 333
 Whitman, Walt (1819–1892) 191, 195
 Whittier, John Greenleaf (1807–1892) 171, 183, 201
 Wickram, Jörg (1505–1562) 96
 Wiechert, Ernst (1887–1950) 289, 296
 Wieland, Christoph Martin (1733–1813) 138, 141, 142, 149
 Wiene, Robert (1881–1938) 255
 Wiertz, Antoine Joseph (1806–1865) 179
 Wilde, Oscar (1854–1900) 220–222, 225–227, 230
 Wilder, Thornton (1897–1975) 264, 280, 286, 293, 320
 Williams, Tennessee (Thomas Lanier W., 1911) 288, 292, 298, 303, 306
 Williams, William Carlos (1883–1963) 292
 Wilson, Thomas Woodrow (1856–1924) 252
 Winckelmann, Johann Joachim (1717–1768) 135, 138
 Witkiewicz, Stanisław Ignacy (1885–1939) 258
 Wiseman, Nicholas Patrick (1802–1865) 190
 Wit Stwos (1430 és 1440 k.–1533) 82
 Wittgenstein, Ludwig (1889–1951) 258
 Witz, Konrad (1400–1446 k.) 77
 Wodehouse, Pelham Grenville (1881–1975) 259
 Wolf, Christa (1929) 315, 330
 Wolf, Friedrich (1888–1953) 267
 Wolf, Hugo (1860–1903) 209, 221

- Wolfe, Thomas (1900–1938) 268, 275
 Wolff-Ferrari, Ermanno (1876–1948) 238
 Wolfram von Eschenbach (1170–1220) 59
 Wolker, Jiří (1900–1924) 257
 Wolkers, Jan Hendrik (1925) 313
 Woolf, Virginia (1882–1941) 264, 265, 269
 Wordsworth, William (1770–1850) 147, 148, 153
 Worringer, Wilhelm (1881–1965) 241
 Wright, Frank Lloyd (1869–1959) 231, 236, 308
 Wright, Joseph (1734–1797) 139
 Wright, Richard (1908–1960) 231, 236, 280, 283, 289
 Wulfila püspök (Ulfilas, 311 k.–383) 39
 Wuolijoki, Hella (1886–1954) 283
 Wurmser, André (1899) 304, 331
 Wycherley, William (1640–1716) 121
 Wycliff(e), John (1328?–1384) 71
 Wyspiański, Stanisław (1869–1907) 231, 234

 Xenophón, athéni (i. e. 430 k.–350 k.) 19
 Xenosz, Sztefanosz (1821–1894) 189

 Ybl Miklós (1814–1891) 217
 Yeager, Charles (1924) 292
 Yeats, William Butler (1865–1939) 224, 231, 248, 254, 261, 265
 Young, Edward (1683–1765) 132, 136
 Yourcenar, Marguerite (1903) 298
 Yun, Isang (1917) 313

 Zách József (XVIII. sz. második fele) 142
 Zadkine, Ossip (1890–1967) 252
 Zala György (1858–1937) 228
 Zalatáry Lajos (1923) 333
 Zamfirescu, Duiliu (1858–1922) 226
 Zapolska, Gabriela (G. Korwin-Piotrkowska, 1860–1921) 240
 Zejler, Handrij (1804–1872) 192
 Zelk Zoltán (1906–1981) 310, 315, 320
 Zénon, kitioni (i. e. 336–i. e. 264) 17, 21
 Zeppelin, Ferdinand von (1838–1917) 207
 Żeromski, Stefan (1864–1925) 238
 Zichy Mihály (1827–1906) 211, 218
 Zilahy Lajos (1891–1974) 257, 260, 264, 288
 Zilahy-Kiss Károly (1838–1864) 201
 Zmaj (Jovan Jovanović, 1833–1904) 216
 Zola, Émile (1840–1902) 199, 200, 202, 205, 206, 208, 209, 211, 213, 214, 216–219, 223, 224, 225, 230
 Zolnai Béla (1890–1969) 264
 Zorin, Leonyid Genrihovics (1924) 321
 Zorn, Anders (1860–1920) 232
 Zorrilla y Moral, José (1817–1893) 181, 182
 Zoscsenko, Mihail Mihajlovics (1895–1958) 279, 291
 Zrínyi Miklós (Nikola Zrinski, 1620–1664) 97, 108, 112, 114, 116–118
 Zuckmayer, Carl (1896) 291
 Zupan, V. (1914) 330
 Župančić, Beno (1925) 329
 Župančić, Oton (1878–1949) 232, 290
 Zurbarán, Francisco de (1598–1664) 111
 Zweig, Arnold (1887–1968) 264, 275
 Zweig, Stefan (1881–1942) 258, 264, 286, 286

 Zsámboki János (Johannes Sambucus, 1531–1584) 97
 Zsigmond, I., Jagello, lengyel király (1506–1548) 86
 Zsigmond (Luxemburgi), német-római császár, magyar király (1387–1437) 72–74, 271
 Zsuan Jüan (1764–1849) 169
 Zsukovszkij, Vaszilij Andrejevics (1783–1852) 151, 155

- Agada (i. e. 200–i. sz. 500) 23
 Ajman és Solpan (kel.: 1801–1820, kiad. 1896) 150, 228
 Akárki (1450–1500 k.) 77
 Az állhatatosság vára (1400 k.) 73
 Alpamis (900 előtt) 50
 Admuat-könyv (i. e. 1700 k.) 11
 András apostol cselekedetei (100–200) 33
 Anthologia Palatina (980 k.) 51
 Apokalipszis (i. e. 200–i. sz. 200) 23
 Appu és fiai (i. e. 1400 k.) 11
 Árpád-házi Szent Margit legendája (1301–1320) 65
 Aucassin és Nicolette (1200 k.) 58
 Avadána-sataka (100–200) 33
 Aveszta (i. e. 600 k.) 14, 16
- Barlám és Jozafát (700 k.) 46
 Báruk könyve (i. e. 200 k.) 23
 Békaegérharc (i. e. 500 k.) 16
 Bentres királynő története (i. e. 215 k.) 23
 Beowulf (700–750) 46
 Biblia (160 k.) 25, 34
 Bilinák (1000–1600) 52
 Bölcsesség (1450 k.) 73
 Bölcsesség könyve (i. e. 100 után) 25
 Buga Jakab éneke (1711) 126
- Carmen Arvale (i. e. 500 k.) 16
 Carmina Burana (1100–1200 k. és 1250–1300) 54, 61
 Carmina Saliorum (i. e. 500 k.) 16
 Cid-ének (1140) 55
 Co kommentárja (i. e. 200 után) 23
 Corpus Hermeticum (i. e. 100–i. sz. 300) 25
- Dainasz dalok (450 k.) 42
 Dalok könyve (1000 k.) 12
 Daloskönyv (Manasse-féle, 1340) 68
- Dániel prófeta könyve (i. e. 165 k.) 24
 David Szaszunci (800 k.) 48
 Debreceni disputa (1572) 98
 Dr. Johann Faust, hírhedt varázsló és mágus történetéről (1587) 101
 Drakula-vajda története (1490–1491) 84
 Dumuzi (Tammuz, i. e. 2070–1950) 10
 Durrowi Biblia (655) 46
 Dzsangar (1500 után) 85
- Edda (800–1150) 48
 Az égi királyságról (i. e. 1400 k.) 11
 Elbeszélés Szent Borisz és Gleb mártírok szenvedéseiről és dicséretük (1100 k.) 54
 Elbeszélés Szintip filozófusról (1802) 151
 Emberiség (1475) 73
 Ének II. Sancho tetteiről és Zamora ostromáról (1100 k.) 54
 Ének Szent Euláliáról (880–890) 50
 Ének Ullikumiról (i. e. 1400 k.) 11
 Énekek éneke (i. e. 450 k.) 17
 Enmerkar (i. e. 2750 és i. e. 2500 k.) 10
 Enuma elisz... (i. e. 1600–1400 k.) 11
 Erra (i. e. 800 k.) 13
 Eszter könyve (i. e. 200 k.) 23
 Ezdrás könyve (i. e. 350 k.) 20
 Ezer éjszaka (700–800) 46
- Faust-könyv (1587) 101
 Finn-ciklus vagy Osszián-ciklus (700 k.) 46
 Fonák Aeneis (1812) 157
 Az Fortunatusról való szép história, ének szerént szerevezve (1551 k.) 95
 Fülöp evangéliuma (100–200 k.) 33
- Gemara (III. sz.) 23
 Genezis (i. e. 600 k.) 40
 Gesta Romanorum (1340) 68, 124

Gilgames (i. e. 2750 k.) 9, 10, 11, 12, 13
 Gilgames és Agga (i. e. 2600 k.) 9
 Gilgames, Enkidu és az Alvilág (i. e. 2070–1950) 10
 Gilgames és Huvava (i. e. 2400–2300 k.) 10
 Gudrun-ének (1230) 60

 Gyászdalok (1450 után) 77

 Hajótörött története (i. e. 2070–1950 k.) 10
 Haláltánc (1500 k.) 85
 Halottak könyve (i. e. 1700 k.) 11
 Halotti beszéd és könyörgés (1195 k.) 58
 Han Fej Cu (i. e. 240 k.) 22
 A hattyú lovag (1200 k.) 58
 Hénok könyve (i. e. 200 k.) 23
 A hét bölcs története (1100–1200) 54
 Hetvenes fordítás (Septuaginta, i. e. 270 k.) 22
 Hildebrand-ének (800 k.) 48
 História egy Pyramus nevű ifjúról és Thysbéről (1628) 111
 Homéroszi himnuszok (i. e. 650 k.) 14
 Hórusz és Széth (i. e. 1200 k.) 12
 Hszün Cu (i. e. 240 k.) 22
 Huaj-Nan filozófus könyve (i. e. 200 után) 23
 Huszita Biblia (1416–1441) 74, 77

 Az igaz és a gonosz (i. e. 1400 k.) 11
 Igor ének (1185–1187) 58
 Ilja Muromec és a rabló Szolovej (1400 előtt) 72
 Illés apokalipszise (400 k.) 41
 Il Novellino (1250–1300) 61
 Imhotep intelmei (i. e. 2750 k.) 9
 Intelmek Kagemmi számára (i. e. 2500 k.) 10
 Írások könyve (i. e. 1000 k.) 12
 Istenanya (1300 k.) 65

 Jadzsuvéda (i. e. 1200 k.) 12
 János levelei (100–200 k.) 31
 Játaka (i. e. 300 után) 22
 Játék az ítélet napjáról (1350–1400) 69
 A játék részletes bemutatása (i. e. 200 után) 23
 Jelenések könyve (János jelenései, Apokalipszis, 68–69) 31
 Jeremiás könyve (i. e. 200 k.) 23
 Jeremiás siralmi (i. e. 587) 14
 Jób könyve (i. e. 450 k.) 17, 166
 Jónás könyve (i. e. 400 után) 19
 József és Aszenáth (300–400 k.) 38
 Júdás levele (100–200 k.) 33

Judit könyve (i. e. 100 után) 25

 Kabbala (700 k.) 46
 Karoling ciklus (814 k.) 48
 Kessi vadász (i. e. 1400 k.) 11
 Két testvér története (i. e. 1200 k.) 12
 Királynovella (i. e. 2070–1950) 10
 Komédia Erdély siralmas állapotjáról (1668) 119
 Korán (611–632) 45
 Kőműves Kelemenné (1500–1700 k.) 85
 A kralici Biblia (1579–1593) 100
 Krónikák könyve I–II (i. e. 350 k.) 20
 Ku Liang kommentárja (i. e. 200 után) 23
 Kumráni kéziratok (Holt-tengeri tekercsek, i. e. 100 után) 25

 Lazarillo de Tormes élete, örömei és viszontagságai (1554) 95
 Lugalbanda (i. e. 2750 k.) 9
 Lukács evangéliuma (70–80) 31, 40

 Magasztos legendája (900 k.) 50
 A magyarországi gályarab prédikátorok emlékezete (1676) 121
 Mahábhárata (i. e. 400 után) 19
 Makkabeusok könyve I–II (i. e. 100 k.) 24, 25
 Malomdal (i. e. 600 k.) 14
 Manjósu (760 k.) 47
 Mao elnök szavai (1964) 317
 Margitész (i. e. 650 k.) 14
 Mária evangéliuma (100–200 k.) 33
 Márk evangéliuma (64–69) 31
 Máté evangéliuma (70–80) 31, 40
 Menipposzi szatíra (1594) 103
 Midrás (i. e. 200–i. sz. 500) 23

 Nagy benediktbeuerni passiójáték (1250–1300) 61
 A Nagy Események könyve (i. e. 200 után) 23
 Nagy Etimológiai Szótár (Bizánc, 950 k.) 51
 Nagy Sándor-regény (300 k.) 37, 43, 55
 I. Napoléon költői koronája (1807) 154
 Négyszáz puram (100–200) 33
 Nehemiás könyve (i. e. 350 k.) 20
 Nibelung-ének (1200 k.) 58

 Ómagyar Mária-siralom (1300 k.) 65
 Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képben (1887) 220
 Osztrómír evangélium (1056–1057) 53

- Ótestamentum (i. e. 1000 k.) 12
 Ovide moralisé (1328) 67
 Pancsatantra (1–600 között) 28
 Papyrus Harris (i. e. 1300 k.) 12
 Papyrus Westcar (i. e. 2070–1950) 10
 A paraszt panaszai (i. e. 2070–1950) 10
 Párbeszéd Polikárp mester és a halál között
 (1450–1500 k.) 77
 Passionále (1350 k.) 69
 Pathelin mester (1464) 79
 Példabeszédek (i. e. 450 k.) 17
 Peplosz (i. e. 325 k.) 21
 Péter apokalipsze (100–200 k.) 33
 Péter első levele (90–95) 32
 Petubastis (i. e. 323 k.) 21
 Phüsiológosz (i. e. 200 k.) 33
 Pierre de Provence és a szép Maguelonne
 története (1453) 78
 Pisztisz Szophia (200–300) 36
 Próféták könyvei (i. e. 750 k.) 13
 Rákóczi-nóta (1730) 130
 Rámájana (100–200) 33
 Reineke, a róka (1498) 85
 A rendfőnök strófái (1465–1474) 80
 R(i)gvéda (i. e. 1200 k.) 12
 Robin Hood (1300–1400) 73
 Robin Hood kis gesztája (1400 k.) 73
 A róka regénye (1174–1205) 57
 Roland-ének (1100 k.) 54
 Rövidebb passiójáték (1250–1300) 61
 Ruodlieb-eposz (1050 k.) 52
 Ruth könyve (i. e. 450 k.) 17
 Rückblick (1857)
 Sir Gawain és a zöld lovag (1375 k.) 71
 Strassburgi eskü (841) 48
 Sukaszeptati (1300 előtt) 65
 Száz új novella (1462) 79
 Szent Ferenc virágai (1396) 72
 Szent Genovéva passiója (1350–1400)
 69
 Szent Katalin élete (1350 k.) 69
 Szent László-legenda (1192) 58
 Szent Prokopius legendája (1350 k.) 69
 A szerelem ábécéje (1453) 78
 Szerzetesek versei (i. e. 300 k.) 22
 Szetna-regény (i. e. 500 k.) 16
 Szibilla-jóslatok (500 k.) 43
 Szindbád-könyv (600 k.) 44, 151
 Szinuhe története (i. e. 2000–1900 k.)
 10
 A szív kiöntése (i. e. 350 k.) 20
 A szív művészete (i. e. 350 k.) 20
 Szuda-lexikon (950 k.) 51
 Talmud (i. e. 200 után) 23
 Tamás evangéliuma (100–200 k.) 33
 Tamás-zsoltárok (400 k.) 41
 Tanszövegek kivonatai (i. e. 300 k.) 22
 Tantrák (800 k.) 48
 Teremtés könyve (200–600) 36
 A Théba regény (1150–1160) 56
 Till Eulenspiegel (1478) 82
 Tipitaka (i. e. 100 után) 25
 Trisztán, a bolond (1150–1160) 56
 Upanisad (i. e. 800 k.) 13
 Újtestamentum (50–60 k.) 30
 Vásárhelyi Daloskönyv (1675) 121
 Védák (i. e. 1500 után) 11
 Venus virrasztása (100–500) 33
 Videvdat (Vendidad, i. e. 500 k.) 16
 Zsoltárok könyve (i. e. 200 k.) 23, 40

A kiadásért felelős az Akadémiai Kiadó és Nyomda Vállalat főigazgatója
Felelős szerkesztő: Grozdits Judit – Műszaki szerkesztő: Szakács Sándorné
A borító Kiss Mihály munkája
Terjedelem: 35,03 (A/5) ív
88.17546 Akadémiai Kiadó és Nyomda Vállalat – Felelős vezető: Hazai György